

ספר

בן גרני

תבואת גורן

מְדַשְׁתִּי וּבֶן גְרָנִי אֲשֶׁר
שִׁמְעֵתִי מֵאֵת ה' עֲבָאוֹת
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִגְדַּתִּי לָכֶם.
(ישעיה כ"א).

פי' רש"י, מדוּשְׁתִּי וּבֶן גְרָנִי:
תבואת קדש שלי ערימת חטים
אשר נטויתי מפי רוח הקדש לתקן
אתכם בדרכי הישרה כאדם הדש
וזורה תבואתו בגורן. אשר שמעתי:
מאתו הגדתי לכם.

ספר

בן גרני

על חמשה חומשי תורה

חברו הרב הגאון הגדול המקובל האמיתי
המפורסם מגדולת תורתו וצדקתו וענותנותו נ"י עה"י פה"ח בן של קדושים כקש"ת

מו"ה יוסף ישראל דייטש זצוק"ל

אב"ד דק"ק באלאשא יארמוט יע"א

בן הרב הגאון האמיתי שר התורה קדוש ישראל חומת אריאל בנש"ק

כקש"ת מו"ה אהרן דוד דייטש זצוק"ל

בעל ס' שו"ת גורן דוד אב"ד דק"ק באלאשא יארמאט,

בן הגהה"צ מו"ה אברהם אהרן ז"ל

בן הגאון המקובל קדוש אלוק מו"ה יוסף דייטש ז"ל

אב"ד דק"ק רוידניץ

ונכד הגאונים בעל אור לו בציון, ותשובת אור נעלם, בעל עטרת,

זקנים בעל צמח צדק, מהר"ל דפראג, מגזע המלך דוד נעים זמירות ישראל.

שימש בכתר הרבנות תחלה בק"ק סענדרא,

ואח"כ מלא מקום אביו הגה"ק זצוק"ל בק"ק באלאשא יארמאט ושם חלקת מחוקק ספון.

גם נלוו הנה פרחי שושנים מאת הגאון בעל גורן דוד ז"ל.

נדפס במהדורה חדשה ברוב פאר והדר

שנת תש"ע לפ"ק

©

כל הזכויות שמורות

בכל עניני הספר ניתן לפנות

בישראל:

ישעיה הרצוג

קרית מאור חיים - צה"ל 6

צפת. טל' 04-6974802

בארדה"ב:

MORDECHAI SHNEIDER

6200 WALLIS AVE.

BALTIMORE MARYLAND

ZIP: 21215

TEL: 410 3581621

עץ היים היא למחזיקים בה

ברכות שמים מעל שלוחים לרבני הנכבד,
חריף ורב תבונות בתורה,
יקר רוח וטוב לב, רודף צדקה וחסד
ש"ב

הרב מרדכי יוסף שניידר הי"ו

שנטל על עצמו את רוב הוצאות הספר

ועמו נו"ב מרת רות שתחי'
נינת רבינו ה"תבואת גורן" זצוק"ל הי"ד
שבחכמה ובטוב טעם עזרה רבות
להוצאת ספר חשוב זה.

זכות זקננו הקדושים תעמוד להם ולכל יוצ"ח,
ויזכו לכל הברכות הכתובות בספר תורת משה
מתוך בריות גופא ונהורא מעליא
ואך טוב וחסד יהיה במעונם עד עולם.

ישא ברכה מאת ה'י

להאי גברא יקירא רחים רבנן ואיהו גופא רבנן
מלא בתורה וחסידות ויראת שמים טהורה

גיסי החשוב

הרב שמואל זאנוויל מארקאוויטש שליט"א

שנטל חלק בהוצאת ספר חשוב זה

זכות זקננו הקדושים יעמוד לו ולנו"ב אחותי
מרת חיה מרים תחי' נינת רבינו ה"תבואת
גורן" זצוק"ל הי"ד להתברך בכל מיילי
דמיטב בשפע ברכה והצלחה ושיתמלאו כל
משלאות לבם ויזכו לרוות רוב נחת דקדושה
מכל יוצ"ח עד עולם.

מכתב ברכה מאת כ"ק מרן אדמו"ר מערלוי שליט"א

יוחנן בהגמהר"מ זצ"ל **סופר**

אבדק"ק ערלוי יצ"ו

בעיה"ק ירושלים תובב"א

בס"ד, מר חשון תש"ע

שמחתי לראות בהזרחתן מחדש של הסה"ק בן גרני להגה"ק רבי יוסף ישראל דייטש אב"ד ור"מ באלאשא-יארמוט, וס' תבואת גורן לבנו כ"ק אדמו"ר הגה"ק רבי חיים אהרון דוד זצ"ל הי"ד שמילא מקום אביו על כסא הרבנות שם.

ואפיריון נמטיא לנכדם הר"ר ישעי' הרצוג הי"ו שטרך במקחן של צדיקים לההדרן בסידור חדש באותיות מאירות עיניים וגם הוסיף הארות מועילות. חן חן לו. וכן להרבני הנכבד רודצ"ח מו"ה מרדכי יוסף שניידר הי"ו אב"י בעיר בולטימור יע"א, שרחש לבו דבר טוב ועזר ואיפשר הוצאות הספר.

זכותם הגדולה של המחברים הקדושים תעמוד להם להתברך בכל טוב, ולהפיץ מעינותיהם חוצה בקרב שוחרי תורה.

בעזרה ש"ת

ימלא פינו תהילת ה' על זה היום הגדול שהגיענו אליו ברוב רחמיו וחסדיו, על שלאחר עמל ויגיעה רבה זוכים אנו להגיש בפני קהל שוחרי תורת רבותינו הקדמונים, ספרא דבי רב, ספר "בן גרני" על חמשה חומשי תורה, ומחובר לטהור - טהור, ספר "תבואת גורן" על חמשה חומשי תורה, מאורי הגולה שרפי מעלה, אשר האירו לארץ ולדרים, הלא המה אא"ז הגאון הקדוש עמוד האש רבינו יוסף ישראל דייטש זצוק"ל זי"ע בעל "בן גרני", (אשר בספרו הקדוש "בן גרני" משולבים גם אמרות רבות מאביו הגאון הקדוש עמוד האש מגדולי תלמידי החת"ס רבינו אהרן דוד זצוק"ל זי"ע בעל "גורן דוד"), ובנו ממלא מקומו אא"ז הגאון הקדוש עמוד האש רבינו חיים אהרן דוד דייטש זצוק"ל הי"ד בעל "תבואת גורן", אשר ישבו על כסאות למשפט בעיר ב' יארמוט יצ"ו.

רגשי שמחה עילאה מציפים את לבנו בהאי שעתא, מאחר ששמענו שיחת רבים ושלמים אומרים "מי יראנו טוב", מי יטעימנו שוב מצוף נועם דרושי תורת הני עירין קדישין, אשר בדרכם הקדושה - דרך מרן החתם סופר זי"ע - האירו אור גדול על פני תבל, באור תורתם הבהיר, ביראתם הצרופה, ביושר צדקתם עמוסת התמימות והפקחות, ובכח זרועם הנטויה להושיע את ישראל, וראש לכל - בעמידתם האיתנה על חומת הדת.

זה רק פעם אחת ויחידה שבכח מסירותו העצומה של הרבני מו"ה פנחס קלמן שליט"א - חתנו ותלמידו המובהק של רבינו ה"תבואת גורן" זי"ע, באו הספרים הללו למכבש הדפוס במשך שנות הבנין שלאחר החרבן הנורא, בו עלו מאות רבבות עמך ישראל על מוקדה, ובתוכם רבינו בעל "תבואת גורן" זי"ע, כרועה נאמן בראש צאן מרעיתו. בית מדרשו וכל חיי היהדות בעירו נחרבו עד היסוד, ושללהבת קטנה של שרידי תורותיו - הוא אשר נשארה לפליטה לתלמידיו הרבים, להחיותם כהיום הזה. וכל הצועדים לאורו הבהיר, יוצאי חלציו הרבים שיחי', ותלמידיו היקרים שליט"א, ישתו בצמא מן הבאר הזה, וימצאו בזה נופש לנפשם המשתוקקת לזכר אביהם - רבם הקדוש.

ואחר שכבר עברו שנים רבות - בהם ספו תמו מן השוק, ואין הספר בנמצא אצל שוחרי תורה ודרוש, אשר בוודאי ימצאו בו ממתקים ומחמדים, נעתרנו לבקשת בני משפחתנו המורחבת, והשלכנו עצמנו אל עבודת העריכה וההוצאה המחודשת, ואחר זמן טובא בו עמלנו על כל תג ותג מספרים קדושים הללו, לעורכם ולהדפיסם באופן נאה משובת, תורה מפוארה בכלי מפואר, כסגנון הדפסת הספרים שבזמנינו, זוכים אנו בזה לברך על המוגמר בעזר השי"ת.

במלאכה גדולה וחשובה זו הושקעו מאמצים רבים ע"י צוות ת"ח מופלגים ובהתיעצות עם הרב הגאון רבי **אברהם הכהן שליט"א** רב ד'קהל חסידים' בשיכון ה' בב"ב. וזאת במטרה להבין וללבן מקחם של צדיקים בדיוק המקסימלי, בעזר ה' ובס"ד תוקנו במהדורה זו אלפי טעויות דפוס שנפלו במהדורות הקודמות, אולם נזהרנו מאוד שלא לתקן דבר מדעתינו אלא אם כן היתה נראית טעות גמורה בדפוס.

**"גידול אמר כל האומר שמועה מפי
אומרה יהא רואה בעל השמועה כאלו
הוא עומד כנגדו"**

(ירושלמי שבת פ"א ה"ב)

מאמר זה עמד לנגד עינינו כשהוספנו אלפי מקורות למאמרי חז"ל ממדרשים ומש"ס, מזוה"ק ומשאר ספרים לאחר שהובאו בספר ללא מקור כאשר יראה הלומד.

כמו"כ פתחנו ופענחנו את ראשי התיבות הנחוצים, חילקנו את קטעי הספר הארוכים לקטעים קצרים יותר וכל זאת בכדי להקל על הלומדים, הוספנו והורדנו אלפי פסיקים ונקודות למען ירוץ הלומד, וכל זאת מתוך הרבה שיקול דעת והתבוננות בכדי שלא לשנות כהוא זה מכונת רבינו, ובכדי שלא לפגוע במליצותיו המתוקות לנפש.

הוספנו בשלהי העמוד כציצים ופרחים מאות רבות של ביאורים והארות לפי מה שהיה נראה בקוצר שכלנו הנצרך בכדי להבין את דברי רבינו, וכן הבאנו מדברי רבינו ממקומות אחרים, בבחינת דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

למרות כל המאמצים שהשקענו להוציא מתחת ידינו את הספר מושלם ומתוקן יתכן ונפלו טעויות או נשארו מאמרים ללא מקור אשר נעלמו מעינינו כמאמר הנביא שגיאאות מי יבין, ועל כן נודה מאוד על כל הערה או הארה למען נוכל לתקן ולהשלים בעזהש"ת בעתיד.

התודה והברכה בראש ובראשונה לדו"ז הרב **פנחס קלמן שליט"א** שעודדנו והמריצנו לקחת את העוז ולהכנס למלאכת קודש זו, ומאז שנות ילדותינו החדיר בנו תמיד מתורת זקננו זי"ע ומגודל קדושתם ופועלם למען כלל ישראל, ואכן נעזרנו בציונים ובהערות שהעיר על הגליון בספרי "בן גרני" ו"תבואת גורן". יהא רעווא מן קדם אבוהון דבשמיא שזכות זקננו יגן בעדו ובעד זוגתו החשובה מרת רחל הינדל שתחי' בת רבינו הקדוש ה"תבואת גורן" זצוק"ל הי"ד לבריות גופא ונהורא מעליא עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

אם אין קמח אין תורה - "כוס של ברכה" לנכד זקננו הרב הרבני חריף וישר הרב **מרדכי יוסף שניידר שליט"א** שהוזיל מהונו ולקח על עצמו את רוב הוצאות הספר, ועמו זוגתו החשובה מרת רות שתחי' אשר בחכמה ובתבונה עזרה להוצאת הספר, כה יתן ה' וכה יוסיף לשלם להם בכפל כפליים ושיזכו להוסיף ולקחת חלק בהוצאת שאר ספרי זקננו, ויה"ר שזכותם תעמוד להם ולכל יוצ"ח לנצח נצחים.

ובזה הנני להכיר טובה לגיסי החשוב חכם לב ואציל המידות הרב **שמואל זאנוויל מארקאוויטש שליט"א** על עזרתו החשובה להוצאת הספר בלב נדיב ובנפש חפצה, יתן ה' ברכה והצלחה בכל מעשי ידיו יחד עם ב"ב לרוות רוב נחת מכל יוצ"ח.

כאן המקום לברך ולהודות לדודי החשוב הרב **חיים אהרן דוד וייס שליט"א** על עזרתו הרבה בעצותיו המחכימות והמאירות, יתן ה' ויזכה להרבות פעלים לתורה מתוך שפע והרחבת הדעת.

חובה נעימה להכיר טובה לאחי היקרים, אחי הגדול והחשוב הרב **חיים אהרן דוד שליט"א**, ולגיסי החשוב הרב **פנחס אבלס שליט"א**, ולאחי החשוב הרב **יואל שליט"א**, ולאחי החשוב הרב **יעקב שליט"א** מחשובי אברכי ישיבת סוכוטשוב בירושלים, ולגיסי החשוב הרב **ישראל הכהן וייס שליט"א**, שלא חסכו מזמנם ומכוחם למען הצלחת מלאכת הקודש, מן השמים יבורכו בכל מילי דמיטב לרוות נחת מכל יוצ"ח אמן.

והברכה אחת לאחי החשוב הרה"ג רבי יששכר דוב שליט"א ר"מ בישיבת "צמח צדיק" ויזניץ אלעד וראש כולל "טללי מנחם", שעבר על רוב הספר והעיר והאיר דברים חשובים ונחוצים, יהי רצון שיזכה להוסיף ולזכות את הרבים ויפוצו מעיינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה.

כמו"כ הנני לברך ולהודות לאחי החשוב הרב יוסף ישראל שליט"א מחשובי אברכי ישיבת "מדרש אליהו" אלעד, על עזרתו ומסירותו הרבה והחשובה בעריכת והוצאת הספר למען יצא דבר נאה ומשובח, יעזור ה' שיזכה עוד רבות בשנים לישיב באהלה של תורה ללמוד וללמד מתוך נחת דקדושה.

וכן הנני להודות להרה"ג הרב חגי יהודה שליט"א על הסיוע בהבנת חלקי הנסתר בתורת רבינו. וכן לגיסי החשוב הרב משה מתתיהו קניג שליט"א, וכן להרב איתמר גוטל שליט"א, ולהרב משה יחיאל דדון שליט"א, ולהרב משה זיידמן שליט"א, ולהרב יעקב רוטמן שליט"א על עזרתם הרבה בהגהת הספר למען יצא דבר שלם.

כאן המקום לקבוע ברכה לזקנתי החשובה מרת חנה בריינדל תליט"א בת רבינו הקדוש רבי חיים אהרן דוד זצוק"ל הי"ד בעל ה"תבואת גורן" אשת זקננו הבלתי נשכח מו"ה רבי מאיר צבי וייס ז"ל אשר חניכנו בדרך המסורה לנו מדור דור. יהא רעווא מן קדם אבוהון דבשמיא שזכות זקננו הק' יגן בעדה לבריות גופא ונהורא מעליא ולרוב נחת מכל יוצ"ח עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

בן יכבד אב- מכבדו בחייו מכבדו במותו, אבי מורי הרה"ח ר' אשר ז"ל שגידלני וחינכני לתורה ויראת שמים צרופה לעול תורה ומצוות, דמותו ניצבת תדיר לנגד עיני כדוגמא אישית לתפילה מתוך שמחה ודבקות בה', וללימוד התורה מתוך בהירות מיוחדת, וקיום המצוות מתוך שמחה עילאית.

תבדל לחיים טובים אמי מורתי מרת שפרה ליבא שתחי' שהשקיעה ומשקיעה בנו את כל כוחותיה למען נלך בדרך ישראל סבא ולימדתנו עיקביות מהי, יום אחר יום בעקביות ובמסירות אין קץ, ויהא רעווא מן שמיא שתזכה לרוות מאתנו ומכל יוצ"ח אך נחת דקדושה מתוך שמחה עד ביאת גואל צדק.

ברכה מיחדת למו"ח הרב יעקב משה שנעק שליט"א שמלא וגדוש בתורה וחסידות, שדמות הוא לנו לעבודת ה', איש האשכולות שכולו בו, ועימו חמותי מרת מרים לאה שתחי' לבית הופפמאנן נכדת מרנא החת"ס זי"ע, שמוסרים את נפשם לחינוך צאצאיהם

שמאז נכנסתי לביתם סייעו לנו הן ברוחניות והן בגשמיות. הקב"ה ימלא משאלות לבם לטובה ויזכו לכל הברכות הכתובות בספר תורת משה, ולרוות רוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח אמון.

מונשים באהל תבורך זוגתי היקרה אשת חיל מרת יהודית צירל שתחילי שהושיטה ומושיטה את יד ימינה, לעזרני, ורב חלקה בהוצאת זה הספר, יהא רעווא מן שמיא שנזכה יחד לגדל את כל צאצאינו אשר חנן ה' אותנו, ברכה רבקה שתחילי, אלימלך אשר נילי, מאיר צבי נילי, אלחנן חיים דוד נילי, אליעזר נילי לתורה לחופה ולמעשים טובים בנקל, מתוך הרחבת הדעת ונחת דקדושה מכל יוצ"ח אמון.

ובצאתי אפרוש כפי אל ה' עושה שמים וארץ שכשם שזכינו להו"ל ספר זה כך יסייע בעדנו להוציא לאור עולם את שאר ספרי וכתבי זקנינו הק' זיע"א, וזכותם תעמוד לכל המסייעים במלאכת הקודש וימליצו בעדם לפני אדון כל לראות רוב נחת מכל יוצ"ח, ולביאת גואל צדק במהרה בימינו אמון.

ישעיה בן לאמו"ר ר' אשר ז"ל הרצוג
 חתן רבי מאיר צבי וייס ז"ל
 חתן רבינו הק' ה"תבואת גורן" זצוק"ל הי"ד.
 חשון תש"ע לפק'

ואלה תולדות

"גידול אמר, כל האומר שמועה מפי אומרה,
יהא רואה בעל השמועה כאלו הוא עומד כנגדו,
ומה טעמא "אך בצלם יתהלך איש כתיב".
(ירושלמי שבת פ"א ה"ב)

מאמר חז"ל זה מזדקר לעינינו בעומדנו בשער הספר הנוכחי. לא תדמה ולא תשוה
ההתייחסות של הלומד - לאחר שקרא ושמע על גדלות האומר אימרת קודש זו,
להתייחסותו טרם למד על גדלות אומר המאמר.

בדחילו ורחימו ניגשים אנו אל משימה נעלה זו, בתקוה שיעלה בידנו לשרטט
קווים נאמנים וברורים לתולדות המחברים זי"ע, למען ילמדו וידעו דור אחרון אודות
גאונים וקדושים אלו.

חיבה יתרה, ומטרה נשגבה מיוחדת נודעת לתולדות הני שרפי מעלה, אשר גילמו
בחייהם את שיטתו המופלאה של רבינו ה"חתם סופר" זי"ע, באשר דרך זו הולכת
ומשתכחת ברבות העתים, וחובה מיוחדת להנציחה, ולחקוק לדורות עולם את דמותם
הייחודית של גדולי אותה דרך, אשר שילבו בחייהם מדרגות עילאיות כדרכי צדיקי
עליון, לצד הנהגה רבנית ומלכותית.

ויהיו נא אמרינו לרצון לפני אדון כל.

תחילה וראש לטוויית אותה שושלת נכבדה של קרוב למאה שנות רבנות ק"ק
ארמוט, נעוצה הרחק הרחק לפני דורות הרבה, ומתייחסת אחר הגאונים בעלי "אור
לו בציון", "אור נעלם", "עטרת זקנים" ו"צמח צדק", עד המהר"ל מפראג זצ"ל א, אשר
כידוע היה מגדולי הדור המיוחסים ביותר, דור אחר דור עד דוד המלך ע"ה.

א. ראה "בן גרני" (פרשת תולדות עה"פ ויאמר עשו אנכי הולך וגו'). וראה עוד בהקדמת
בני המחבר ל"בן גרני", ששורשי המשפחה הסתעפו עד דוד מלך ישראל חי וקים.

הגה"ק רבי יוסף דייטש זצ"ל אבד"ק רויזניץ בעל "דברי יוסף"

ראש השושלת למשפחת דייטש, היה הגאון המקובל קדוש אלוך רבינו יוסף דייטש זצ"ל, אבד"ק רויזניץ והגליל רקאניץ, מגדולי הדור בתקופת מרן ה"נודע ביהודא" זצ"ל. מעטים המה הפרטים אודותיו, ואין לנו אלא את אשר קיבץ כעמיר גורנו הרה"צ מו"ה פנחס קלמן שיחי' לאויש"ט, ב"תולדות המחבר" שנדפסו בראש ספרו "דברי יוסף" - דרושים וחידושי סוגיות, אשר נדפסו לראשונה מכת"י בארץ הקודש לפני כעשרים שנה.

נולד בניקלשבורג אשר במדינת מעהרין בשנת תק"ג-תק"ד. כבר במעלליו התנכר נער, ומילדותו התעלה בתורה ובקדושה. בהיותו כבן ט"ו שנה נשא אשה, ולמרות שהרבה חותנו במוהר ומתן נכבד, וגם אביו היה נגיד נכבד ונתברך בעשירות, והיה מחזיקו ותומכו כיד ה' הטובה עליו, נפשו חשקה בתורה ובה הגה ושקד כל ימי חייו, ולא פנה אל רהבים לשלוח יד במסחר. ברם, עשירות זאת שזכה בה מנחלת אבות, עמדה לו שיהיו תורה וגדולה על שולחנו משולבים, ולא יהיו צרכי עוה"ז מעכבים בידו להתעלות מעלה מעלה.

בעודו צעיר לימים נתקבל לאב"ד בק"ק קרעזמיר, אח"כ עבר לק"ק רויזניץ ושם שימש ברבנות כ"ז שנים, אח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק רויזניץ והגליל רקאניץ, ונהג ברבנות מ"ח שנים. חמש וששים שנה הרביץ תורה בישראל, משנת ה'תק"כ ועד ליום הסתלקותו בצום גדליה שנת תקפ"ז, כעדות נכדו רבינו ה"גורן דוד" זי"ע בהספד שספד לו בהיותו כבן י"ג שנה.

מסורת מסוימת בידי משפחת הגה"ק רבי שמעון דייטש זצ"ל, כי בשנת תרכ"ט, כאשר ביקר הקיסר פראנץ יוזף, שלחו רבני ירושלים את רבי שמעון דייטש, לקבל את פניו, כאחד מאזרחי מדינתו לשעבר, והראה לו את אגרת הייחוס שהיתה כתובה על קלף עתיק ועברה במשפחתו מדור לדור. הקיסר עיין באגרת, אך לא החזירה לרבי שמעון, ומאז נעלמה ולא שבה לידו. אלו מוסיפים לספר, כי אותו כתב יחס השתמר גם בידי רבינו ה"תבואת גורן" זי"ע, והוא עלה בלהבות בשנות הזעם.

ב. התוארים ע"פ נוסח שער "בן גרני".

ג. חתן רבינו ה"תבואת גורן" הי"ד.

ד. אביו היה ר' מנחם דייטש מניקלשבורג, נגיד ומצווה לעמו ונודע בצדקת פזרו, ואכן בהסכמה על "דברי תענוגים", חתם שמו: **הק' יוסף במוהר"מ דייטש זללה"ה.**

את קשרי רבינו עם מרן בעל ה"נודע ביהודא" מוצאים אנו בהספד שנשא עלינו רבינו אשר מבכה את היותו "אוהב דבק מאח מנעורי ותמיד היה לי לאב".

כמו"כ מוצאים אנו את היותו משמש כשר המסכי"ם בשורה אחת עם גדולי וצדיקי הדור, הלא המה, הגאון רבי מרדכי בנעט זצ"ל רב המדינה ואבד"ק ניקלשבורג, הגאון רבי אלעזר קאליר זצ"ל אבד"ק קעלין בעל "אור חדש", הגאון רבי לוי אבד"ק טריטש זצ"ל בעל "בית הלוי". על ספר "דברי תענוגים" - על סדר פרשיות התורה, מ"הרב הגאון המפורסם, נר ישראל, פטיש החזק, עמוד הימיני, מו"ה בנימין וואלף רייכלש זצלה"ה, אשר היה בימי חורפו ראש ב"ד בק"ק המפוארה עיר ואם בישראל ניקלשבורג יע"א.

כמו כן נמצא בידנו ספר "שו"ת תשובה מאהבה", שניתן לרבינו ע"י מחברו, ה"ה הגאון רבי אלעזר פלעקלס זצ"ל, מבית דינו של מרן ה"נודע ביהודא" זי"ע בפראג, אשר כתב לרבינו הקדשה מיחדת בשער הספר:

"קבל באהבה תשובה מאהבה, ה"ה ידידי וחביבי המאור הגדול הרב הגאב"ד דק"ק רוידניץ והגליל מו"ה יוסף דייטש נר"ו, מאתי המחבר הק' אלעזר פלעקלס".

נכדו רבינו בעל ה"בן גרני" מתארו בשער הספר "גורן דוד", בתוארים אלו: "הגאון המקובל קדוש אלוקים מו"ה יוסף דייטש", למדים אנו מכך על גדלות המיוחדת בתורת הנסתר, כאחד הגדולים אשר בארץ.

כמו כן, מביא רבינו בעל ה"בן גרני" בספרו (הגדה של פסח בד"ה 'חכם מה הוא אומר'), מעשה נורא, השופך אור על שלמותו הרב-גוונית, כמו על הופעתו שהרשימה את כל רואיו, אף אלו שאינם בני ברית, ועל היותו נציגו הבלתי רשמי של היהדות החרדית בכמה וכמה הזדמנויות שהיה מן הצורך להתייצב בפני המלכות, ומעביר מסר עצום לדורנו - דור עני, דור עקבתא דמשיחא:

"סיפר לי דודי הרב המאור"ג מו"ה זעקיל ז"ל, כי זקני הגאון המקובל מו"ה יוסף דייטש ז"ל נקרא לחצר המלך מעירו רוידניץ להתווכח בענייני הדת, והיה היום המיועד להתראות לפני שרי הקיסר, "יום הקדוש", וזקני ז"ל הלך בשחר והתפלל במנין מיוחד שחרית ומוסף

ואח"כ הלך לחצר המלך ואשתהי שם עד זמן המנחה, ואח"כ סיפר כי ערכו לפניו שם הרבה קושיות והוא השיב עליהם כיד ה' הטובה עליו.

"ואמר, כי קרוב לזמן המשיח יתגלה קושיות אלה, ועי"ז רח"ל ירבו היוצאים מן הדת, ובאמת על כזה נאמר "וצדיק באמונתו יחיה" ולא יזיזו אותו ממקומו הקושיות והשאלות, ומה שלא יהיה בידו לתרץ, יתלה בקוצר המשיג ועומק המושג".

כשם שחיינו של רבינו קדושים היו בריבוי כבוד ה' ותורתו, כך גם הסתלקותו מזה העולם, היתה אף היא מתוך מסירות נפש למנהג ישראל, וכמתואר בהספד בנו הגה"צ אברהם אהרן זצ"ל:

"חלה כמו ה' שבועות בחולי הירקרקות ומ"מ כל היום ישב מלובש בגדיו ועסק בתורה ותפילה, ויום ר"ה שופר"א לפ"ק לא יכול לילך לביהכ"נ להתפלל, והתפלל במנין עשרה בביתו, וישב על כסאו מלובש בגדי תפארתו, וכל תפלת י"ח עמד על רגליו. וביום השני דראש השנה רצה לכרוע על ברכיו (בתפילת עלינו לשבח), ואף שהעומדים עליו מנעוהו, שרגליו ובטנו היה צבה, זרק את עצמו לפני ה' ואמר אפול נא ביד ה', וכיון שנפל לא יכול היה לקום ונשאוהו על המטה, ושם שכב ישן עד זריחת השמש של יום צום גדליה והלך לחסות תחת כנפיו..."

הותיר אחריו את בנו הגה"צ רבי אברהם אהרן זצ"ל, אשר מגזעו השתרגו ענפים רבי פארות, אשר השליכו צילם על אלפי ישראל, ובראשם בניו הגדולים: הגה"ק רבי אהרן דוד דייטש ה"ה רבינו ה"גורן דוד" זי"ע מגדולי תלמידי מרן החתם סופר זי"ע, הגה"ק רבי שמעון דייטש זצ"ל - תלמידו המובהק של מרן החתם סופר זי"ע, שעלה לחון את פני ארץ הקודש, ובירושלים עיר הקודש הסתעפה ממנו משפחת "דייטש" המפורסמת. כמו גם משפחת אחיהם הגה"צ רבי יצחק זעקל זצ"ל אבד"ק ראז'ני - חותנו של הגה"צ רבי יהודא לייב לעמברגער זצ"ל, אבי משפחת "לעמברגער" המפורסמת.

מדברי תורתו אשר לנו נשארו לפליטה המה כתבי יד, שנערכו ע"י בנו הגה"צ רבי אברהם אהרן זצ"ל, והיו ספונים וגנוזים כמאה וששים שנה, עד שיצאו בעזה"ת לאור עולם כאן בארה"ק ע"י הרב פנחס קלמן שליט"א, בשם הספר "דברי יוסף".

הגה"ק רבי אהרן דוד דייטש זצ"ל אבד"ק יארמוט בעל "גורן דוד"

בשנת תקע"ב זרחה השמש בבית הגאון רבי אברהם אהרן זצ"ל, וזוגתו הרבנית מרת רייזל ע"ה, עם הולדת בנם בכורם.

ויקרא שמו בישראל דוד, "על שם רב גדול וצדיק אשר מת חשוך בנים רח"ל, ובא בחלום לזקנתו הרבנית הצדקנית מ' יטל ז"ל ויאמר לה, הנה בן יולד לכלתך תקראו אותו בשמי דוד ויהי' לאיש מופת, כן ספרה אם אאמ"ו הרבנית הצדקנית מ' ריזל ע"ה" - כפי שכותב רבינו ה"בן גרני" זי"ע בהקדמת ספר "גורן דוד".

בשנת תרכ"ב, אחר ששכב על ערש דווי במחלה מסוכנת, נוסף לו השם אהרן ז'.

בימי נערותו נתגדל על ברכי זקנו הגדול, רבינו בעל "דברי יוסף" מרוידיניץ זצ"ל, וממנו שאב עיקר חכמתו, "והיה לזקנו לבן יקר וילד שעשועים" י, עד שמלאו לו י"ג שנה, נחשך עליו עולמו בהסתלקות זקנו - רבו המובהק. את רגשות אבלו הכבד, העלה על הכתב במספד ארוך, אשר חושף את כשרונותיו הכבירים של עלם רך בשנים זה.

לאחר הסתלקות זקנו ורבו המובהק מרן בעל ה"דברי יוסף" גלה למקום תורה - לפראג הקרובה, לישיבתו המפורסמת של הגאון רבי לייב גלוגא זצ"ל, לקנות לקח מפיו, ולשאוב מבאר תורת שאר חכמי העיר, אשר היתה בימים ההם - טרם חורבנה הרוחני הנורא - לעיר ואם בישראל, אשר משם תצא תורה והוראה לכל ישראל.

1. אשת רבינו ה"דברי יוסף" זצ"ל.

2. בהקדמת בנו הגה"צ רבי **משה** זצ"ל מתאר את מחלתו זאת: "מה נספר מרוב שקידתו בתורה ועבודה וגדולת צדקתו הלא נודעו בשערים, הלא זה אפס קצהו, אשר בחודש שבט תרכ"ב חלה עד לסכנה גדולה, וגם אז לא הניח מאומה מדרכיו בקודש ולא שבת יומם ולילה מעבודת ה', והתפלל תמיד במנין עשרה בכל כוחו, עד שכתבו לו דייני קרתא בצירוף טובי העיר כי בימים האלה יקל מעליו העבודה, וביום ש"ק פ' בשלח למרות שהכביד עליו החלי מאד, התעצם והתגבר כארי בעבודת ה' ולבש בגד העליון של שבת והתפלל תפלת שבת בדחילו ורחימו, ונשתוממו עליו כל רואיו, כי כבר בעש"ק שלפניו נואשו מחייו רופאי המקום, וכאשר שלחו בני הקהלה בעש"ק לעיר פעסט להביא משם רופא מומחה הסתפקו הרופאים אם ימצאו אותו בחיים, ובמוצאי ש"ק שלאחריו ברכו בשינוי השם לקרותו **אהרן**, וה' בחסדו שלח דבר וירפאהו, ו**מאז החזיק ביתר שאת במדת אהרן לקרב לבות ישראל לאביהם שנשמים**".

3. מתוך ההקדמה הנ"ל, ומוסיף: "ואם אביו הצדקת מ' יטל זלה"ה ניבאה עליו שיהיה לאור ישראל".

בעקבות מעשה נורא שאירע עם רבו הגר"ל גלוגא זצ"ל, בשנת תק"ץ אשר בעת שנעמד להספיד את רב המדינה הגה"ק רבי מרדכי בנעט זצ"ל לפני מיטתו, קונן עליו קינה גדולה, לא נתנו עיניו הפוגות ולא נדמו עיניו מן הדמעות הרבות אשר שפך עליו, צער רב ויגון קודר אחזתו, ולא היה יכול גופו הטהור לשאת הצער הנורא, עד דאיתקטר בקטירא חדא, ועלתה נשמתו בסערה השמימה באותו מעמד.

באותה עת התפזרו תלמידי הישיבה - זה לכה וזה לכה, כשפני רבינו מועדות לפרשבורג הבירה, לחסות בצל כנפי הנשר הגדול רבינו בעל ה"חתם סופר" זי"ע.

כבן ח"י שנה היה בהגיעו לפרשבורג, אך ברוחו היה כזקן שקנה חכמה, בעל שיעור קומה בתורתו וצדקתו. נפלאות רבות מסופרות על כך, ואחד מהם, שהחל מעת הגיעו לפרשבורג היה מסגף עצמו בתעניות וצומות, עד שאמרו שג' או ד' ימים בשבוע היה מתענה, לא היה עולה למיטה בפישוט רגליו, והיה קושר את רגליו בכסא הסמוך למיטתו לאות סיגוף ופרישות. טרם עלותו על יצועו, היה שם עצמו ממארי דחושבנא, והוא בוכה ומתודה כשעה ושתיים. כל זה לצד התמדתו ויגיעתו המופלאה בתורת ה' תמימה.

מי לנו גדול מרבו ה"חתם סופר" זי"ע, אשר יצא מגדרו לשבחו ולהללו, ואמר שכשהוא עומד להתפלל הרי הוא סומך על זכותו של תלמידו זה - ר' דוד מפראג. אף גם זאת הוסיף והעיד על תלמידו חביבו זה, שמוכן ומזומן הוא לחיי העולם הבא, והיה כל הרואה אותו עונה אחריו: "מקודש, מקודש" ט.

רבות שאב רבינו מארחות חיי רבו המובהק - מש"ה עבד ה', ופרקי חיי המאחרים ילמדו על כך, בהיותו עומד עמו לנס במלחמה הכבדה למול כל המתחדשים למיניהם, נאמן לשיטת רבו הידועה - "חדש אסור מן התורה", אולם אל נקדים את המאוחר.

על כס הרבנות

בשנת ת"ר - לאחר הסתלקות מרן ה"חתם סופר" זי"ע, נשא בק"ק אירשא את בתו של רבי נתן אלי עהרמאן זצ"ל. אכן, בתוך השנה הראשונה ניתכה עליו יד ה', בפטירת זוגתו. לאחר אסון זה, העתיק דירתו לק"ק פעסט והרביץ תורה לתלמידים הגונים משך שנה אחת.

לאחר שנה זו חזר לפרשבורג, שם נשא בזו"ש את הרבנית הצדקנית המפורסמת מרת רחל הינדל ע"ה^י, בתו של "הצדיק יסוד עולם חסיד שבכהונה מו"ה מענדיל כ"ץ זלה"ה", אשר היה "איש קדוש ובעל מופת, והכתב סופר ז"ל העיד עליו בהספדו שהוא אחד מל"ו צדיקים" יא. וישב שם כארבעה שנים על התורה ועל העבודה.

בשנת תר"ו נתקבל לרב בק"ק שעבעש והגליל, "וגם שם החל רוח ה' לפעמו להלחם נגד הכופרים מהרסי הדת, והלך הוא ושכנו הקרוב אליו הרה"ג מו"ה שבת דימאנט ז"ל מק"ק פעטשעניידארף לעיר מלוכה וויען לפני שרי המלוכה, להפך עצת המהרסים" יב.

כעבור שנים מספר, בשנת תרי"א עלה ונתעלה לשבת על כס ממלכת העיר הגדולה לאלוקים - ק"ק ב' יארמוט, על כס ממלכת גדולי עולם, כדוגמת הגאון רבי וואלף באסקאוויץ זצ"ל (בנו של ה"מחצית השקל"), הגאון מהר"ם א"ש זצ"ל, והגאון מהר"ש סופר אבד"ק קראקא זצ"ל, ועוד מגדולי עולם.

במקום זה מצא רבינו כר נרחב להרחיב גבולי הקדושה, בהיותה עיר גדולה, מחד, ועיר היושבת על גבול סלובקיה - הונגריה, מאידך. בכל המישורים פעל בכל עוז, הן, לבסס ולהעמיד את מוסדות הקהילה על תילה, בראש ובראשונה - בהנהגת הישיבה הקדושה שפיארה את העיר בתלמידיה החשובים, והן בהקמת בנין גדול ומפואר עבור בית הכנסת לקהילה הקדושה, הודות להתפתחות והתרחבות הקהילה. בשנת תרכ"ו הוקם הבנין המפואר, כאשר עם סיום הקמתו נחוגה מסיבת "חנוכת הבית" ברוב פאר והדר, בהשתתפות גדולי ומאורי הדור, ובראשם הגה"ק בעל ה"כתב סופר" זי"ע.

כמו כן תיקן תקנות חשובות שנקבעו לקהילה הקדושה, ול"חברא קדישא" שהתבססה והתרחבה עתה י.

י. לאחר פטירת בעלה ה"גורן דוד" זי"ע, עלתה לירושלים והיא התגוררה בבית אשר נרכש ע"י בנה רבינו ה"בן גרני" זי"ע - כמסופר להלן, ושם קבורת רחל ב"י טבת תרס"א.

יא. כהגדרת נכדו ה"תבואת גורן" זי"ע (בהקדמה ל"בן גרני").

יב. כל הציטוטים מההקדמה הנ"ל.

יג. ראה מאמרו של הרב פנחס קלמן שליט"א ("תולדות קהילתנו הקדושה ב' יארמוט יע"א") בו כתב: "לסיכום אפשר לומר, שמרן הגורן דוד זצ"ל הניח יסוד לתנופה

לוחם מלחמות ה'

כידוע, תקופה זאת, של שלהי שנת ה'ת"ק ותחילת שנת ה'ת"ר, הוות גורל היו עבור כלל ישראל בכל מקומות מושבותיהם. נגע ההשכלה החל לפשות ממקום למקום, ובמקומות שאין שם לוחם מלחמות ה' בעזות דקדושה, נפל הנוער כקרנן לדרך ארורה זו שאיבדה אלפי רבבות מעם ישראל. קהילות שלמות ומפוארות בישראל התרוקנו ונכחדו באחת, בשנים אלו.

תלמידי מרן ה"חתם סופר" זי"ע, הנאמנים לדביקותו העצומה במסורת אבות ללא שינוי וללא שום סטייה, הם אלו אשר ניצבו בגאווה בראש הלוחמים את מלחמת ה', עד שבחכמתם ובצדקותם הצליחו לבצע את הפרדת הקהילות הידועה בשמה: **טיילונג**, שבו נפרדו - לאחר מאבק עיקש - הקהילות האורטדוקסיות מהניאולוגים והרפורמים, תוך שהם מקבלים הכרה רשמית מהרשויות הממשלתיות, מעין אוטונומיה בכל הנוגע להנהגת הקהילות, שיהיו כפופים לגדולי הדור, ולרבני הקהילות המנהיגים קהילותיהם על דרך ישראל סבא.

אחד מיוחד מבין תלמידים אלו, היה רבינו ה"גורן דוד" זי"ע, אשר בנוסף להיותו אחד מגדולי הדור שכוונו את כל מהלכי ה"טיילונג", היה בעצמו הרוח החיה, אשר בירתו ובמעשיו לא נח ולא שקט, לפני מלכים התייצב ובכל מיני שתדלנויות השתדל, עד שראה בעיניו את יראי ה' מאוגדים כאחד, באגודה איתנה ובקשר של קיימא, וכפי המשתקף מכל המסמכים המתעדים את אותה תקופה, היה הוא מייסד קהילת האורטודוקסן בהונגריה.

בצורה נרגשת ביותר מתאר בנו של רבינו - הגה"צ רבי משה זצ"ל, בהקדמתו לספר "גורן דוד" את כובד מלחמה זו, והצלחתה היתרה:

"ומכל מעשה תקפו וגבורתו במלחמות ה', הלא מאז שנת תרכ"ה אשר התחברו פריצי עמנו לבנות להם במות ולהרוס ולעקר שתיית התורה, הוא היה הראשון שבראשון אשר יצא להלחם כנגדן, ובחדשי שבט ואדר שנת ה"ל, ישב ימים רבים בעיר מלוכה פעסט, וקיבץ עימו את הגאונים דק"ק פרשבורג, ואונגוואר, אוהעל, חוסט, וסוליש זלה"ה ועוד אנשים רבים יראי ה', ואח"כ כאשר הצליחו בעוונותינו הרבים מעשי הפריצים לקבץ הקאנגערס, גם אז העמיס ע"ע רוב העבודה, וכאשר נצחו בעוה"ר

מחודשת של התפתחות קהילתנו. היתה זאת תקופה סוערת למדי לקהלות הונגרי, וקהילתנו בהנהגתו הברוכה יצאה מחוזקת שבעתיים ברוח..."

הפריצים בוועד הקאנגערס, הלך הוא עם שאר חכמי ישראל וגדולי ארץ להתחנן לפני מלכנו ירום הודו, וברוך ה' נשאו דבריו חן וחסד לפני המלך ירום הודו, וגם טרח ויגע בכל מאמצי כחו לקבץ הרשאות מקהילות ורבנים והרבה מאד בעמל ויגיעה, עד שבחסדי ה' בשושן פורים תר"ל יצא דבר המלכות מלפני הלאנדטאג שהמאמינים יכולים לפרוק מעליהם עול חקיקת הקאנגערס.

אח"כ התחבר לאסיפת המאמינים בשנת תרל"ב לחבר חוקים ישרים לקהילות שיהיה יסודתם בהררי קודש ע"פ השו"ע, וכתב כמעט בייחוד לכל קהלה וקהלה דברי שלום ואמת לקיים עליהם את החוקים האלה, למען לא יוכלו עוד בני עולה לענותם ולפתותם, וכל זקני חכמי ישראל האשכנזים והספרדים ובפרט גם הקדושים דק"ק סאנז ודק"ק ליסקא זלה"ה הסכימו למעשיו ותמכו בידו, הן אלה קצות דרכיו, ואם באנו לספר כל מעשיו ורוב יגיעותיו להקמת הדת יכלה הזמן והם לא יכלו י"ד.

יד. מן הענין לצטט את מש"כ בשו"ת "יד רמ"ה" (סימן כק) להגאון רבי משה הירש פוקס זצ"ל אבד"ק גראסווארדיין, בתשובה להגה"צ אב"ד קראסנא זצ"ל: "תמול הגיעני מכתבו היקר, והאותיות שאלוני אם נכון לנו מצד הדין לקרוא ראביננער של שטאטוסקווא-געמיינדע בשם "מורה מורינו" בשעת קריאת התורה, כנהוג לקרוא לרב ומוראה הוראה בישראל באחד הקהלות הקדושות. תמיהני, וכי זו שאלה? בלי ספק שלא לו יאות שם הכבוד הזה, ודובר שקרים לא יכון נגד עיני ית"ש...

"ואם אמור יאמר הרוצה להתעקש, הרי הוא הולך בדרך אשר דרכו בו אבותינו מעולם, ובקהילתו הכל הוא ע"פ השו"ע, למה נאמר עליו שאינו הולך בדרך טובה? אני אומר סמיות עין יש כאן, שקר מוחלט הוא, לא זה הדרך שדרכו בו אבותינו, ובקהילתם הכל הוא נגד דין תורתנו הקדושה, כי אבותינו מעולם הלכו בדרך אשר הורו להם חכמי הדור וצדיקיו האמיתיים, וא"א להתנהג ע"פ שו"ע בלתי אמון בחכמי הדור ומנהיגיו באמת ובצדק לבלתי סור מכל אשר יאמרו.

"וכמעט כל חכמי התורה גאוני ישראל רבנן קשישאי אשר כל בית ישראל נשען עליהם, צדיקים יסודי עולם, מהם אשר כבר שבקו חיים לנו, כמו מרן הגאון רשכבה"ג בעל כתב סופר זי"ע, ומרן הגאון מרא דכולא תלמודא מהר"ם שיי"ק זי"ע, והגאון הגדול הצדיק המפורסם מו"ה דוד דייטש זצוק"ל שהי אבדק"ק ב. יארמוט בעל תשובות "גורן דוד", ומר אבי הגאון האמיתי מרא דכולא תלמודא זי"ע שהי אבדק"ק סערעד, והגאון הגדול הכהן הגדול מאחיו מר"ם כ"ץ זצוק"ל שהי אבדק"ק צעהלים, והגאון המובהק צדיק יסו"ע בעל "חתן סופר" זי"ע, ויבדלו לחיים אשר עודנם חיים, רוב הרבנים המובהקים אשר במדינה הזאת הורו לנו כי כעת וכעונה הזאת החיוב על כל איש ישראל אשר רוצה להתחזק על התורה ולעשות גדר בעדה לבל יפרצו בה פרצות ח"ו לקבל עליו חוקי הארטהאדאקסען, וכל הפורש מהם, הוא ממאן לילך באורחות צדיקים, והכתוב

ויעשו כולם אגודה אחת

קשרים אמיצים קשר עם גדולי הדור, ובאגודה אחת עמדו לימין קדשו במלחמת ה' אשר לחם בעוז ובגבורה טי. כן יש לציין את קשריו המיוחדים עם גדולי החסידות, וביותר עם הגה"ק מצאנז זי"ע, אשר עמד לימין בכל הנצרך לו במלחמה למען הפרדת הקהילות, וכן יצא גם במכתב נלהב ששיגר אל הגה"ק בעל "מעגלי צדק" מדעעש זצ"ל והגה"ק בעל "מחנה חיים" זצ"ל, בו כותב בתוך דברי קדשו: "העירני בצדק, כבוד ידידנו הרב הגאון הצדיק המפורסם מהר"א דוד דייטש נ"י האבד"ק יארמוט, לבקש

צוח (משלי ב, כ) למען תלך בדרך טובים ואורחות צדיקים תשמור, שא"א לילך בדרך טובים אם לא כשתשמור אורחות אשר הורו לנו וזרכו בו הצדיקים".

טו. במיוחד יש לציין את התארים המיוחדים בהם יוצא הגאון מהר"י אסאד זצ"ל במכתבו לרבינו, בשו"ת "יהודה יעלה" (ח"ב חו"מ סי' ו): "מרוכב בערבות, ברכות רבבות, יחולו על ראש צדיק מושל ביראת ה' ה"ה ידי"נ ורב חביבי הרב הגאון הגדול אור ישראל וקדושו, רכבו ופרשו, ותיק וחסיד ע"ה כש"ת מו"ה אהרן דוד דייטש נ"י הראב"ד ור"מ דק"ק יארמוטה והגליל יע"א".

כפי כנראה מספרות השו"ת, נתן רבינו גם הכשר על סת"ם, ראה שו"ת יהודה יעלה (ח"א יו"ד סי' שח, בתשובה לאחד מבני ק"ק יארמוט): "גי"ה קבלתי, עם זוג רצועות תפילין חתומים בחותמו של גאון הגדול ידיד נפשינו הצדיק באמונתו יחי' הרב אב"ד ור"מ דקהלתו נ"י, נמשחו בשמן טהור מידי נקי כפים ובר לבב כבוד ידי"נ פרו"מ נ"י, ואמר עם הספר כל ענין עשייתם ותיקונם ביתרון הכשר חכמה תחיה את בעליה. הנני מחזיק לו מלא חפני טיבותא על טרחתו רבה אשר טרח בשבילי לזכני במצוה מן המובחר, ישלם ד' פעלו, ומחירם הרשום אשלם ליד בנו תלמידינו הבחור המופלג נ"י כמו המחיר של ב' הספרים יקרים שזיכני בהם".

וראה עוד שו"ת כתב סופר (או"ח סי' ט) במכתב הפותח: "לדוד ברוך, מאת ברוך ומבורך, יהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו ויראהו בנועמו, ה"ה ידיד ה' החביב נפשי, הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול בו ירוץ צדיק ונשגב, המפורסם בתורתו וצדקתו, עומד לנס עמו, כקש"ת מו"ה דוד דייטש נ"י אב"ד דק"ק יארמוטה יע"א".

עוד על קשריו הענפים של רבינו זי"ע עם גדולי דורו, ראה: "צפונות" (גליון יח) - מכתב ארוך להגרש"ר הירש זצ"ל מאמסטרדם, ובו פרטים רבים אודות ה"טיילונג", ובעני"ז ראה עוד: "תולדות רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ" - אריכות רבה בענין ה"טיילונג" והמסתעף; "באר מרים" שבראש שו"ת "מכתב סופר" - להגר"ש מקראקא זי"ע, בענין ה"ראבינער סעמינאר". עוד בעני"ז בספר "שאל שאל" להגר"ש בראך מקאשו זצ"ל - נוסח האיסור שהוציא רבינו עם גדולי הדור נגד סעמינאר זה. "בית אהרן וישראל" (גליון לח) - להגר"ש אסאד זצ"ל אב"ד סערדעהלי, בענין פינוי מת, בו מעיד את הידוע לו מהפינוי הידוע של קברו של הגאון מהר"ם מנעט זי"ע; "האהל" (שנה כו, עמ' 77) בענין הפולמוס הידוע - שרבינו זי"ע היה ממוביליו - בענין תרגוליו הודו.

מאת הרבנים החסידים והנגידים וכל מי שיראת ה' נוגע בלבבו לחתום ולקיים התקנות... טז"

בענין הפולמוס הגדול בדין כשרות ומסורת תרנגולי הודו, מוצאים אנו את רבינו זי"ע דורש את הכרעת הגה"ק מצאנז זי"ע, אשר רבינו זי"ע נטה לאסור ולעומת זאת הגה"ק מצאנז הכריע להיתר יז.

וראה שו"ת דברי חיים יורה דעה (חלק ב סימן מו-מז), במכתבים המופנים "לכבוד ידידי הרב הגאון המפורסם הנעלה וכו' מו"ה דוד דייטש נ"י אבד"ק יארמוט יע"א", ואשר אותם מסיים הרב מצאנז בחיבה מופגנת: "והיה שלום וברכה, כנפש אהובו מאד צמוד בחבלי עבותות אהבה, דורש שלום תורתו בלב ונפש חפיצה" יח.

טז. כמו"כ צייד את רבינו במכתב גיבוי נלהב, אשר אותו פותח בתארים נדירים: "לכבוד ידיד ד' וידיד ישראל, ה"ה הרב הגאון הגדול המפורסם נר ישראל ע"ה פ"ה כקש"ת..."

יז. יש לציין שהגאון רבי שלמה קלוגר זצ"ל בשו"ת "האלף לך שלמה" (יו"ד סי' קמא) נוטה גם הוא לאיסור, ובתוך דבריו מביא: "ומה שמביאין המתירין ראי' ממה שמתעברין מעופות שלנו, יפה דחה הגאון מהר"ד אב"ד יארמוט מלשון הרמב"ם שכתב סימן זה אחר דיני בהמות טהורות וטמאים ואח"כ כתב דיני עופות, ולמה לא כתב סי' זה אחר דיני עופות, מוכח דבעופות ליכא סימן זה ודוקא בבהמה נאמר סימן זה ולא בעופות".

יח. ידועים דבריו של הרב מצאנז לרבינו זי"ע במכתב זה, שכותב לרבינו שלא יאמין לעלילות על בני קהילת פולין שאינם עוסקים בפשט התורה:

"מכתבו קבלתי, ואת אשר שאל מחילה על דבר פלפולו בפשטי התורה, לא ידעתי, הלא זה חיינו לעסוק כל היום בגופי תורה והלכות ופלפול ולהשיב לשואלי דבר, ואין אנו עוסקים בחכמת הקבלה מתורה הקדושה רק בשעה שבני אדם על מטתם ואנחנו מנדדים שינה, אבל עיקר עסקינו בש"ס ופוסקים, לא כאשר הוציאו איזה בני בליעל ממדינתכם שם, שבמדינתנו אין לומדין פשטי התורה ח"ו, והוא מחמת שבהפקירא נחא להו וכאשר מוכיחין אותם בבואם למדינתנו למה המה בלא דעת, בלא יראה, ואומרים שכנגד זה המה בעלי תורה, ובאמת אפילו ריח תורה אין בהם והבל פלפולם בשטותים והבלים, כאשר שמעתי מהם, ואינם יודעים מאומה, רק בגסות רוחם הערימו לדבר עתק על יראי ה' ובפרט על חסידים לומר שאינם בעלי פלפול ועוסקי תורה, והבל יפצה פיהם שעוסקים בתורה יומם ולילה בגופי ופשטי הלכות בש"ס ושולחן ערוך וספרי מוסר.

"האמת, שאין מנהג במדינות פולין לפלפל ולחדש חידושים, זולת גדול הדור או צורבא מרבנן הראוי להיות גדול, ויתר הלומדים עוסקים בתורה ש"ס ופוסקים להבין היטב ומתייגעים על ח"י מהרש"א ז"ל או מג"א להבין כראוי, ולא עלתה על לבם לחדש, כי יודעים ומכירים ערך עצמם שאין בכחם לחדש דבר אמת ונכון, לא כן במדינות אחרות מפלפלים בהבלים, וכל מי שיודע רק מימרא בש"ס תיכף אומר חידושים.

רבינו ז"ע חיבב את החסידים והעריץ את שיטתם, וכמו שכתב במכתב לתלמיד אחד, (הובא בהקדמת בנו הגה"צ מוהר"מ בספר "גורן דוד"):

"ואתה אהובי תלמידי יערבו לך דברי אלה, ושתיים אשאל ממך, והיינו כדבר איש אל רעהו, [א'] שתתחזק מאד לקרות ספרי מוסר הרבה, ורבינו הגדול בעל חת"ס אזני שמעה שאמר, שאם ג' ימים לא יראה ספרי מוסר מרגיש בעצמו חלישת יהדות. [ב'] אל תריב עם חסידים, ומשה רבינו נודעזע מפני מחלוקת, אדרבה הם יראי ה', תתקרב להם, ובכ"ז לא תצטרך לשנות ממנהגים הקדמונים, אבל יהיה לך אהבה ואחזה עמהם כי המה יראי ה'".

הסתלקותו

ז"ך שנים שימש רבינו ברבנות יארמוט, ז"ך שנים שבהם נטר את כרם ישראל, ושמר על פך השמן הטהור שישאר ז"ך ונקי מכל השפעות זרות, עד שעלתה נשמתו השמימה ביום כ"ג ניסן תרל"ח, בהותירו אחריו את בניו הגאונים הצדיקים: ממלא מקומו רבי יוסף ישראל זצוק"ל - בעל ה"בן גרני", רבי משה זצוק"ל אבד"ק שאלגא-טאריאן, ואת תלמידיו הרבים.

קברו נכרה ביארמוט עיר רבנותו, כשע"פ צוואתו הותירו מקום רחב על יד קברו לכל החפצים לעלות ולהשתטח על ציון קדשו יט.

העלה את חידושיו על הכתב, ואך המעט ממנו נדפסו בשו"ת "גורן דוד".

על מר"ן הגאון המחבר ז"ל יש לקרוא מאמר רבי עקיבא כתובות ס"ג ע"א - שלנו ושלכם שלו הוא, כי לולא רוב יגיעותיו ומלחמותיו מי יודע אם לא היה כבר בטל עסק התורה ח"ו, כאשר זממו המהרסים רח"ל.

"וגם ישיבות אין מצוי במדינתנו מכמה טעמים נכונים, כאשר שמעתי ממו"ח ז"ל מלייפניק הטעם לזה, אבל יושבים חבורות חבורות בבהמ"ד ועוסקים בתורה בגפ"ת, כל זה ראיתי להודיע לכ"ת מחמת ששמעתי מבני בליעל מאונגרין שמוציאים דיבה על מדינות פולין שאין עוסקים בפשטי התורה ובפרט החסידים, לכן באהבתי אליו הודעתיו שלא יאמין לשפתי שוא, כי לחסידים חביבים פשטי התורה עד למאוד, בפרט מי שזכהו ה' בחכמת האמת יודע מעלות פשטי התורה, ושכל דברי הש"ס בנוי על סודות התורה כידוע לידועי ח"ן".

יט. "תולדות קהילתנו הקדושה ב' יארמוט יע"א הנ"ל.

הגה"ק רבי יוסף ישראל דייטש זצ"ל אבד"ק יארמוט בעל "בן גרני"

נולד בשנת תר"ג-תר"ד כבן בכור לאביו רבינו ה"גורן דוד" זי"ע, ולאמו בתו של הגה"צ רבי מענדל כהן - כץ זצ"ל מפרשבורג.

במעלליו יתנכר נער, בכשרונותיו הברוכים ובמזג טבעו האצילי. מסופר שבעת נערותו איקלע רבינו ה"כתב סופר" זי"ע לבית אביו ה"גורן דוד" זי"ע, וכראותו את יוסף ישראל בן השבע, תהה על קנקנו ברוב חיבה, ובהתפעלות העיד כי לנר גדול יתפתח בישראל.

את רוב תורתו קנה מפי אביו שהיה רבו המובהק, רבינו ה"גורן דוד" זי"ע, שבאהבת דו"ד לבנו האציל עליו מרוחו פי שנים - כאב וכרב. אכן כן, המעיין הברוך לא אכזב, שקידתו וכשרונותיו הברוכים גידלוהו והעמידוהו על רגליו, כריסו נתמלא בש"ס ופוסקים, ופקיע שמיה לתהילה כקנקן חדש מלא טעם זקנים ישן. במיוחד התבלט העלם הצעיר ביראתו הקודמת לחכמתו, בתפלותיו מלאות הרגש והגעגועים, ובהליכותיו האציליות על כל צעד ושעל.

תקופה נוספת חסה בצל רשכבה"ג רבינו ה"כתב סופר" זי"ע, ונמנה בין האריות שבחבורה, שהפכו ברבות הימים למנהיגי ישראל בכל קצווי תבל.

בהגיעו לפרקו נשא את הרבנית מרת הינדל ע"ה, בת הרבני הצדיק מו"ה נח יעקב לוי זצ"ל. תקופה קצרה לאחר נישואיו, נקרא לשבת על כס רבנות קהילה קדושה **סענדרא** יצ"ו. כשש שנים ישב על כס רבנות זאת, ושימש בה ברוב מסירות ונאמנות, ומלבת אש קדשו, האיר לרבים.

על כס הרבנות

זיהי בשנת תרל"ח, חרב עליו עולמו בתוך שאר ישראל, בהנטל ממנו עטרת תפארת ראשו, אביו ורבו רבינו ה"גורן דוד" זי"ע. בני קהילת יארמוט, ברוב דביקותם לרבים המנוח זצ"ל, היו חפצים בהמשכת מורשתו הברוכה, ושמנו עליהם לראש את בנו בכורו הלא הוא רבינו זי"ע.

תקופה חדשה החלה בחייו, תקופה שנפרשה על פני שבע שבתות שנים - ארבעים ותשע שנים. תקופה זוהרת, אשר מקרן זווית שהצטנע בה רבינו זי"ע, נגה אורו לקרובים ולרחוקים. תקופה מאירה לכלל ישראל, אשר נעמדו בה עוד מאות תלמידים

לה' ולתורתו, מהם רבנים וגדולי תורה מובהקים. תקופה קורנת ליארמוט ואגפיה, בהתרחבות גבולות הקדושה בעיר, עד כדי הכפלת ושילוש תושביה ומוסדותיה היהודים. ובעיקר - תקופה אשר נושעו בה אלפי ישראל מברכות קדשו של רבינו.

לאחר עלותו לכהן ברבנות יארמוט, ניתך עליו אסון קשה בפטירת אשת נעוריו ע"ה, בהותירה אחריה את בנם הגה"צ רבי נח יעקב זצ"ל. כעבור שנה מהסתלקותה, נשא רבינו בזוו"ש את זוגתו הרבנית הצדקנית מרת **פראדל** ע"ה, בת הגה"ק רבי ישראל **חיים קאטצבורג** זצ"ל אבד"ק אזד ובאלאק ובעל "**כתבי מהרי"ח**".

היתה אשת לפידות עטרת בעלה עובדת אלקים אמיתית, נדיבה וגומלת חסדים נפלאה, אשר כל מחשבתה להיות נחת רוח ליוצרה. והיתה לעזר לבעלה הגדול זי"ע במדת "הכנסת אורחים" הידועה שלהם: וכן היה ביתם פתוח לרוחה לכל עובר ושבי, אשר שם ינוחו יגיעי כח, ובפרט בשנות תרע"ד-תרע"ח², אשר מדי יום ביומו סעדו חמשים וששים רעבים וצמאים על זה השלחן דרבינו ז"ל, וכמה פעמים שהסתפק רבינו ז"ל עם ב"ב רק בפרוסת לחם, כי כל מה שערכו נתנו לעניים נא.

ויהי רועה את אחיו

על בנים תשע וארבעים שנה, ועמד בפרץ כאיש מלחמה בזקנה ובבחרות, וכל עבודתו היה להרים קרן התורה והיראה, החזיק ישיבה מפורסמת לבחורי חמד אשר נהרו אצל למאות ולאלפים, האיר עיניהם בתורה, ונטע אהבת ויראת ה' בלבם, רבים מהם כתרו התורה בראשם, שנתעלו לרבנים ולמורי הוראה בקהלות קדושות..."
הקדמת בני המחבר ל"בן גרני"

בהביטנו אחר אורחות חיי רבינו זי"ע, משתקפת לפנינו, קטני ההשגה ומעוטי יכולת ההבחנה, דמותו הגדולה והנערצת. דרכו של אביו זי"ע, שעל דגלה נחרט בעוז העמידה האיתנה על משמר דרך ישראל סבא, קדושה וחביבה היתה בעיניו, בנתיבותיה צעד ולאורה הלך, ללא שיסטה ממנה אף לא סטיה קלה.

כ. בימי זעם ועברה 'מלחמת העולם הראשונה'.

כא. מלשון בניהם הגאונים בהקדמתם לספרו "בן גרני".

גדולתו של רבינו היתה בכל מכמני התורה והיראה, אך במיוחד אפיינה אותו מידת הענווה והצניעות מתוך דרך של פרישות והסתגפות, כפי שמתאר בנו ותלמידו רבינו ה"תבואת גורן" זי"ע: **כ"ב** "בפרישות ועינויים במעט שינה וכמעט בלי אוכל, בטהרה ובקדושה. בסוף ימיו נצטער על שלא יכול לטבול כל יומא. כבוד ה' חפף עליו כל היום, תפלותיו ועבודותיו היו ממש במסירות נפש, ובער כלבת אש, עד שסביביו נסערו מאד, לא פסק פומא מגירסא, שם לילות כימים, גם בזקנה ושיבה לא מש מתוך אהלה של תורה".

רבינו זי"ע - בקדושתו ובתושייתו הרבה, תמך וחיזק את יסודותיה ואת גדריה מכאן ומכאן, עד שמעיד אחד מכותבי קורות הימים, כי "קהילת באלאשא-דיארמאט הצטיינה ביראת שמים ובשמירת המצוות, הדור הצעיר, כמו הדור הזקן, שמרו בנאמנות על התורה, עד ליום האחרון לקיומה של הקהילה החרדית העתיקה הזאת, שהיתה לדוגמה ולמופת, רבי יוסף ישראל, לא חשב כלל על שיפור מצבו החומרי, אלא היה מוסר נפשו למען בני קהילתו ועושה לילות כימים על התורה ועל העבודה..."

ברוח זאת מובא גם ב"תולדות קהילתנו הקדושה ב' יארמוט יע"א": **"במשך תקופה ארוכה זו ניהל את עדתו הקדושה במסירות ובנאמנות, לפי היסודות והדרך של אביו הגדול. הוא הקים דורות של תלמידי חכמים ורבנים. קירב מאד את תלמידיו. מרן זצ"ל השתדל שבקהילתו ישבו תלמידי חכמים לומדי תורה, דאג לתלמידיו שהתיישבו בעירנו, ואפשר להגיד שרוב בעלי הבתים בעיר היו תלמידיו ממש".**

ביטוי עז לאהבתו הנפלאה לתלמידיו אשר טיפח וגידל, הובא בתולדות הנ"ל בעובדא דלהלן: **"הוא אהב עד כדי כך את תלמידיו, שחילק להם מקהילות מחוץ שהשתייכו לו ברבנות, ומינה במקומות שונים את בחירי תלמידיו".**

לאור ההתפתחות הברוכה והמפתיעה בעיר, הוקמו בימי רבינו זי"ע בניינים חדשים, לבית המדרש הגדול, לוועד הקהילה, ומבנה מקוה טהרה מפואר ומהודר ביותר.

ברם, כל אלו נשאו אופי צנוע ונעלם, בפשטות וכלאחר יד, כאילו אין בהם שום רבותא. אם תמצי לומר, הרי שבנוסף לאפיו הצנוע והפרוש, גם תנאי הזמן לא דרשו את התערבותם הגדולה של גדולי הדור בהנהגת המדינה, מאחר וכבר התבססו הקהילות האורטדוקסיות בצורה נאה ומסודרת, וביחס לשאר מדינות אירופה המזרחית היתה

מדינת הונגריה המבוססת ביותר מבחינה רוחנית וגשמית גם יחד, ולא היה חסר לרבני הערים אלא לשמר את היגיעה העצומה שהשקיעו הראשונים כמלאכים יג. עובדא זאת גרמה, שהיו יכולים רבני העיר להשקיע עצמם בצרכי העיר וביסוסו הגשמי והרוחני.

דברים ברוח זה מובאים בתולדות הנ"ל: "חיי הכלכלה של בעלי הבתים בעירנו, הלכו והתבססו משך התקופה הארוכה של שלום ושלווה שלפני מלחמת העולם הראשונה. בד בבד עם זה הוקמו והתפתחו מוסדות צדקה וחסד נוספים".

אוהב את הבריות

גאונותו וצדקותו המופלאה, התבטאה בכל הליכותיו והנהגותיו, ובפרט בתפילתו המשתפכת מקירות לבו, כמותואר ב"תולדות קהילתנו הקדושה ביארמוט": "מֵרֵן הַגֵּאוֹן בַּעַל "בֵּן גֵּרְנִי" ז"ל, הַתְּפִלָּל בַּדְּבָקוֹת עֵילָאִית. הַגֵּאוֹן בַּעַל "נַחֲלַת יוֹסֵף" ז"ל מוֹוֹרָאנְאוּ, כְּשֶׁהִסְפִּיד אוֹתוֹ סִיפֵר, שְׁמָאז הִיִּתּוּ בַּפֶּעַם הָרִאשׁוֹנָה בְּאַסִּיפַת רַבָּנִים בְּבוּדְפֶסֶט לִפְנֵי 70 שָׁנָה, עִם חוֹתְנוֹ אַאֲמוֹז"ק הַגֵּה"ק מֵרֵן פִּנְחַס הַכֵּהֵן שְׁטֵינֵר זצ"ל אב"ד אֵילָאק מַחְבֵּר סֵפֶר הַק' "בְּרִיתִי שְׁלוֹם", הַעֲדִיף לַעֲמוּד בִּזְמַן הַתְּפִילָה ע"י מֵרֵן הַגֵּאוֹן בַּעַל "בֵּן גֵּרְנִי" ז"ל, לְמִרּוֹת שְׁבֵאַסִּיפָה הַשְּׁתַּתְּפוּ גֵּאוֹנִים וְאַדְמו"רִים מִפּוֹרְסֵמִים, וְאָמַר שְׁמִימִי לֹא שְׁמַע תְּפִלָּה כִּזֹּאת".

כי לו נאה כי לו יאה, שכל אלו ההליכות בקודש, התעטרו כעטרה לראש במדת "אהבת ישראל" הנשגבה שפיעמה בקרבן. והא לך תיאורם הנלבב של בניו הגאווה"צ זצוק"ל בהקדמתם ל"בן גרני": "אהב את הבריות בכל נפשו, וקרבת אל המקום בנועם אמרותיו. פיזר להם כספו ולבבו. עוד ימים מועטים טרם פטירתו, בעצמו שימש האורחים אשר סעדו אצלו, ולא הניח שאחרים יעשו זאת במקומו, כי כל עצמותיו השתוקקו להשתעבד למלכות שמים.

הוי אומר: השתוקקותו להמלכת שם שמים על כל ישותו, היא אשר הביאתו ליד אהבה עצומה לכל אשר בשם ישראל יכונה, וכל זה אף כאשר אצלו כוחותיו והוא קרוב יותר לשמים מלארץ.

כג. רק בשנים מאוחרות יותר, כאשר החל נגע הציונות להתפשט, שנחשב לפני כנגע שאינו חפץ לתקן את היהדות כהשכלה, רק להוסיף בהתלהבותו לחיבת ארץ ישראל. כיון שכן, היתה מלחמה זו קשה ביותר במדה מסוימת.

איזה ביטוי של אהבה לישראל שייך, יותר מביטוי של "פיזר להם כספו ולבבו" לא את הכסף לבד פיזר, את כל טוב לבו פיזר באהבה לאחרים. למותר לציין, כי טוהר לב זה תרם רבות להשפעתו העצומה על בני קהלתו, כאשר נועם הליכותיו התלווה אליו בכל דבר, קל כקשה, והוא סייע בעדו להביאו לידי פתרון המקובל על כל הצדדים.

נוהג מיוחד, נדיר לרבני קהילות, שנהג בו רבינו, היה מנהג איסוף הכספים, שנוהג היה בו רבינו. מכתת היה את רגליו בין תושבי העיר, מתרימים לצדקה ולעניים. שום דבר אינו מצליח לעמוד לנגד עיניו במשימתו זו, לא קור ולא חום, לא כבוד ולא גינוני רבנות.

סיפור מאלף היה גבאי הצדקה הנודע, הרה"צ רבי דוד לייב שווארץ זצ"ל שמוצאו מק"ק יארמוט, מספר על רבינו, סיפור המסמל את טוהר ונקיון כפיו בענייני צדקה וחסד: פעם נכנס רבינו זי"ע למרפאה בעיר. הבחין הרופא כי גב ידיו הקדושות מלאות פצעי קור, וביהירות הפטיר לעבר רבינו: "ראה נא ראה! איזה ידים מלוכלכות יש לך...". הפך רבינו את ידיו, פתחם לרווחה, וכשהוא מציג לפני הרופא את כפות ידיו אמר בטוהר לבו: "העיקר, שכאן הן נקיות... לא נדבק מהם מאום מכל אשר עבר דרכם..."

מעשה נאה, המשלב בתוכו פקחות וצדקות, היה שגור בפי הגה"צ רבי אשר שווארץ זצ"ל מבני ק"ק יארמוט, בעל "מנחת אשר", אביו של רבי דוד לייב הנ"ל, אשר בדידיה הוי עובדא: ר' אשר זה, כגדלותו העצומה בתורה ובצדקות, כך נמדדה גם עניויותו המרודה. פעם, כאשר באו מים עד נפש, העוללים שואלים לחם ופורש אין להם. בצערו כי רב, פנה לבית רבינו ושפך את מר לבו. נענה רבינו ואמר: "אני, אין לי בידי עתה מעות לסייע לך, בוא ואכתוב לך מכתב אל אחד מנגידי העיר, ואקוה מאת ה', שמשם תצא הישועה".

הוציא רבינו את קולמסו, וערך מכתב לגביר. צרר אותו בידי רבי אשר, אשר מיד עשה את דרכו לבית הגביר, כמצוות רבו. פותח הגביר את המעטפה, קורא את המכתב, ומשתאה על פשר תוכנו, אשר בו מבקשו רבינו שיברך את רבי אשר בפרנסה בריוח. "מה לי ולברכות?" תמה הגביר. הוציא מטבע כל שהוא, ופטר את רבי אשר לשלום. יצא רבי אשר, וחיש מהר חוזר הגביר וקורא לו, ונותן לו נתינה הגונה שלא היה מורגל ליתן מעולם. חוזר רבי אשר אל רבינו, וביראת הכבוד הציע את תמחוננו: "ילמדנו רבינו! מאי האי?! הלא היה יכול לכתוב במפורש שיתן לי סכום הגון, נוסח זה של בקשת ברכה - מה פשרו?!"

נענה רבינו ואמר: "בוא ותבין, הגעת אלי אודות דבר שאינו בתחומי השגתי - על סכום כסף, שאינו מצוי בידי, ואינו מה'תחומים' שלי. לא קושיא ברמב"ם היא, ולא שאלה בהוראה. לכן כתבתי כך במכתבי לאותו גביר, שיבין בדעתו, שכאשר מגיעים אליו בדבר שאינו מה'תחומים' שלו - נתינת ברכות, עליו לעשות ככל אשר ביכולתו ובתחומים שלו, והוא נתינת סכום הגון..."

מכתב שכתב רבינו זי"ע, מגלה גם הוא מבין שיטיו שני עניינים שונים המראים על גדלותו של רבינו, **האחד** אהבת ישראל עצומה, עד לבלתי יכולת להאמין ברוע של איש ישראל. **והשני** שאף שלעצמו היה מסתגף ומתקדש באכילתו, קדושה אחר קדושה ועילוי אחר עילוי, ובכל זאת, כשנגעו הדברים לאחרים, שידלו בדברים לבל יחמיר על עצמו במקום שנוגע לבריאותו.

וזה לשון המכתב (נדפס בשו"ת "אבני חושן" להג"ר נתן מילר זצ"ל):

יארמוט ה' נצבים

ב"ה,

שזכ"ט לכבוד ידנ"פ הרב המאור הגדול מו"ה שלמה נ"י
האבדק"ק סעטשין יע"א

אחד"ש, הן אתמול בא אלי אָבער גבאי דחברא קדישא מפה, וסיפר לי כי מע"כ איננו רוצה לאכול המאכלים אשר נשלחו לו, באמרו כי זה הנער המביא, בעינו ראה כי חילל שבת, כי העלה עשן, ואני חושב בבירור כי עינו הטעתו, ולו יהיה כדבריו - אף שלדעתי הוא אי אפשר, בכל זאת איננו חשוד להחליף במאכלים אשר המה תחת ידו ויאכלו ענוים וישבעו, ועלי ועל צוארי יוכל לסמוך עליו, ואני בעניי אינני בקו הבריאה, ובל אוכל כעת לבקר את מע"כ.

וה' יחזקהו ויאמצהו למען יוכל לעמוד על המשמר כמאז, ויכתב ויחתם לטובה כאות נפשו ונפש אוהבו

הק' יוסף ישראל דייטש

כתוצאה מפעולות צדקותיו הרבות, כמו גם ממעמדו הרם והנשגב, הוכתר רבינו זי"ע בגלילותיו כ"נשיא ארץ ישראל" נשיא "כולל שומרי החומות" להחזקת עניי ארץ ישראל מבני אונגארין, תואר-כבוד שהיה שמור כידוע לגדולי הדור. אף גם זאת ביקר

פעם בעצמו בארץ הקודש, ולמען החזקת עניי ירושלים, רכש דירה אחת ב"בתי אונגאריין" למען ידורו בו עניים כד.

ואכן, נתחבב רבינו על בני ארץ הקודש, עד שמוצאים אנו כי לאחר הסתלקותו לשמי רום, "גם בקרתא קדישא דירושלים קראו להספד, מיד שבאה השמועה המבהילה שמה", כמסופר בהקדמת בניו הגאונים הצדיקים צוק"ל.

לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם...

השילוב המיוחד של מדת "אהבת ישראל" שפיעמה בו, לדרך הקנאות שהונחל לו מאביו הגדול זי"ע, הולידו דמות מיוחדת של גדול בדורו, אשר בגדלותו ובצדקותו ידע לנווט בין שני ההפכים, אימתי להשתמש במדת הקנאות ואימתי ב"אהבת ישראל". כמה נאה לו הפירוש שמפרש בעצמו בספרא קדישא הדין (פרשת וארא עה"פ 'אלה ראשי בית אבותם') את הפסוק (תהלים לז) **לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם** - לא ראיתי מעולם צדיק אמיתי, אשר זרעו יבקש לחם - לשון מלחמה, כלומר, שזרעו יחפש וירוץ אחר מלחמות. כשאין ברירה - אין ברירה, אך, לרוץ ולבקש אחריו!?

מאיך גיסא, בעת הצורך נתגלתה קנאותו כנגד ניצני הציונות שהחלו בתקופתו, ואכן מוצאים אנו את התייחסותו בספרו הקדוש, כשהוא שולל אותם מכל וכל, והא לך לשון קדשו (ריש פרשת תזריע):

בונה ירושלים ה' וגו' לא בגבורת הסוס יחפץ לא בשוקי האיש ירצה וגו' (תהלים קמה). ונראה בחבור הפסוקים ע"ד שאמר שלמה המלך ע"ה (שה"ש ב, ז) השבעתי אתכם בנות ירושלים, ופירשו חז"ל (כתובות קיא). שהשביע הנביא את ישראל שלא ימרדו במלכות לא ידחקו את הקץ, והנה באמת כבר היה באפשרי שיתקבצו בני ישראל בדרך הטבע מכל האומות ומכל המקומות שיושבים בהם לכבוש את ארצם בחוזק יד.

כד. יש לציין שמביקור זה הביא רבינו זי"ע אבן מארה"ק, עליה היה עומד בעת תפילתו. לאחר שנסתלק הועבר האבן לתחת עמודו של הש"ץ בביהכ"נ הגדול. (תולדות קהילתנו הקדושה ב' יארמוט יע"א).

או על דרך הידוע ממעשה דר' יוסף דולרייני שכבר כבש הס"מ תחת ידו והיה רעש גדול בשמי שמים שבא זמן הגאולה, אך אח"כ נתן להס"מ בשמים להריח ונתחזק כוחו ונתבטל כל הדבר בענין רע עד שיצא ר' יוסף דולרייני זה לתרבות רעה. ושמעתי מאאמ"ו הגאון זי"ע שאמר בשם החתם סופר רבו ז"ל, שהבשמים שהריח את הס"מ, היינו שעלה במחשבת ר' יוסף דולרייני האיך יודיע לבני העולם שהוא הביא את הגאולה, ועי"ז נתבטל הכל.

והנה בודאי נמצאו וימצאו צדיקים בישראל אשר יעטפם ככה הענוה, שלא יעלה בלבם כלל מחשבת אהבת הכבוד, והנה אמר הכתוב (משלי כא, לא) סוס מוכן למלחמה, ועי' רש"י יתרו (שמות יח, ז) הביא בשם המכילתא מי הקרוי איש, זה משה שנאמר (במדבר יב, ג) והאיש משה. וזה שאמר הכתוב: **בונה ירושלים ה' דוקא הוא ולא אחר, לא בגבורת הסוס היינו לא בגבורה גשמי, ולא בשוקי האיש יחפץ, הכוונה גם לא בכח משה ע"י שמות הקדושים וכדומה.**

ברזי דרזין

כך הנהיג רבינו את צאן מרעיתו, בדרך הסלולה לו מאביו הגדול זי"ע, כפי שקיבלה מרבו מרן ה"חתם סופר" זי"ע, דרך כבושה מדור דורים, האדוקה וחבוקה בהנהגת הראשונים כמלאכים - ללא שום סטיה.

עוסק היה רבינו רבות בתורת הנסתר, עד שהעידו בו יודעי דבר כי הוא בקי בכל כתבי האר"י בבקיאות נפלאה, ואף גם מגיד בדרשותיו מרמזי דרך הסוד הידוע ליודעי ח"ן, וכפי שבא לידי ביטוי רבות בספרו הקדוש "בן גרני" כה.

בברכות פי קדשו חולל מופתים נוראים ונפלאים. עוד שנים רבות לאחר פטירתו, ואף גם לאחר מלחמת העולם השניה, היו מעשי פלא, מפעמים ועילאיים, מסופרים בפי כל תושבי האיזור ואף אלו המרוחקים ממנו, אשר ראו בעיניהם, ולעתים אף חוו

כה. רבינו, כתב גם ספר שלם, ליישב את כל סתירות מאמרי רבי שמעון שבתורת הנגלה למאמריו שבתורת הנסתר. החיבור כולו נאבד בצוק העתים, ורק מאמר אחד או שנים נשארו לפליטה.

בעצמם יי. וכך כותבים בניו בהקדמתם הנזכרת: "ואאמו"ר הגה"ק זי"ע נתקיים בו "צדיק מושל ביראת אלוקים", כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, ככל היוצא מפיו הקדוש נעשה, איש מופת היה לרבים, נהנו ממנו עצה ותושיה, אך תנאי עם התנה עם מבקשי הבקשות, להיותם נכנעים למלך מלכי המלכים הקדוש ב"ה..."

גם מעשי הפלא התעטרו במדת הענווה המופלאה שלו, כשהוא תולה את כל כוחם בצדקה שהוא נותן לצדקת רבי מאיר בעל הנס, עבור עניי ארץ ישראל. כאילו והוא אין לו שום חלק בהם.

חבל על אותם סיפורים נפלאים שנשכחו מבני דורנו, ולא נרשמו עלי ספר, במסגרת זאת נביא אי-אלו סיפורים ששמענום מפי מו"ה פנחס קלמן שליט"א, חתנו ותלמידו המובהק של רבינו ה"תבואת גורן" זי"ע:

באחד הימים פרצה שריפה גדולה בבית החרושת שהיה צמוד ממש לבית המדרש הגדול. היה ברור, שתוך רגעים ספורים תיאחז האש גם בבית המדרש. קירות העץ של בית החרושת הפכו מהרה למאכולת אש, וכפסע היה ביניהם לבין כליון ביהמ"ד על כל תכולתו ח"ו. מחשש לכבוד ספרי התורה הרבים ששכנו כבוד בביהמ"ד, חפצו בני העיר להוציא את ספרי התורה מביהמ"ד. בינתיים יצאה הוראה מפורשת מרבינו, שלא יגעו בספרי התורה, והוא מבטיח כי האש לא תגיע לביהמ"ד כי. והנה, הגיעה האש לכתליו החיצוניים של ביהמ"ד, כבר החלה להשחיר אותם, מבקשת להיאחז בהם כליל, ולפתע, כמו כח נעלם מונע ועוצר בעדם מלהתפשט. ימים רבים לאחמ"כ עוד אחזו אנשי העיר בתמונת הכתלים השחורים, שהיוו זכר לנס הגדול שאירע עמהם בזכות מוצא פי קדשו של רבינו זי"ע.

עוד מסופר על תקופת מלחמת העולם הראשונה, כאשר חיילים רבים שרצו ביארמוט, עקב היותה יושבת על הגבול הסלובקי - הונגרי. השעה - שעת מלחמה, וחיילים אלו - ככל העול על רוחם יעשו. פעם עמד רבינו במרפסת ביתו שהיה ממול ביהכנ"ס, וראה יהודי יוצא מבית המדרש לאחר גמר תפילתו, וכשהוא מתהלך לתומו

כו. מפי הגה"צ רבי אליעזר זוד פרידמן שליט"א שמענו: "רבי דוד לייב (שווארץ) סיפר לי בשם אביו הגה"צ זצ"ל, סיפורים נוראים, "בעל-שם סקע מעשיות" ממש, שהתחוללו בחצר קדשו של רבינו".

כז. עיין שו"ע או"ח סוף סימן קל"ה ובנו"כ שם, בחומר הוצאת ספר תורה ממקומו שלא לצורך.

פוגע בו חייל הרוכב על סוס, וללא טעם וסיבה הרי הוא מכה בו במקלו מכות נמרצות. נושא היהודי את עיניו, ורואה את רבינו עומד במרפסת. בבכי תמרורים נגש אל רבינו: "על מה עשה ה' לי ככה? הלא זה עתה יצאתי מבית המדרש - מתורה ותפילה..." במבט רחימאי נענה רבינו ואמר: "בני היקר שוב הוא לא יכה אותך..."

לא עובר זמן רב, והקול נשמע בעיר, כי חייל הרוכב על סוס התהפך עם הסוס יחדיו, ונמחץ למוות ע"י הסוס. והיה זה אותו חייל, שקולל בפי רבינו זי"ע. ואמרו אנשי העיר: נס בתוך נס היה כאן, הן עצם הסיפור, והן שהוא אירע רק כאשר המשיך הפרש וכבר הגיע לרחובות הגויים, שלא יאמרו שהיהודים נטלו את נפשו...

פעם, בעת שנים רבינו את שנתו החטופה, רואה הוא בחלומו את הגה"ק רבי יהודה אסאד זי"ע, פונה אליו בבקשה שיסור לבדוק את שלום בתו הישישה אשר היתה דרה ביארמוט, ובעלה איננו בבית, ויקץ רבינו והנה חלום. בתחילה חשב "חלומות שווא ידברו", ובפרט כאשר לא שמע מאומה על חתנו של המהר"י אסאד שנסע למקום אחר, וישכב שנית. למרבה הפלא, שב המחזה כבתחילה.

כראותו את החלום נשנה פעמיים, החליט 'הלא דבר הוא'. פנה אל בנו ר' מנחם צבי זצ"ל, ובצוותא הלכו ודפקו על דלת ביתם של חתנו ובתו הישישים של המהר"י אסאד, והנה, אין קול ואין עונה. נחרד רבינו זי"ע, ובלית ברירה פרצו לתוך הבית פנימה, ולפליאתם רואים הם בעיניהם את בתו של המהר"י אסאד שרועה על הרצפה מחוסרת הכרה, ובעלה איננו בבית. חיש מהר הזעיקו את הרופא, שהצליח להציל את חייה. לאחר מכן התברר, כי שנתו של הבעל נדדה ממנו, ולכן פנה לבית המדרש לשקוד על תלמודו, ובנס גלוי זה נצלו חייה...

וזרעו לברכה

נ"ה שנים רצופות מסירות נפש לכלל ישראל, באו אל קיצם במוצאי שבת קודש פרשת משפטים שנת תרפ"ז - אור לז"ך שבט, ויהי בעידנא דסעודתא דדוד מלכא משיחא עלתה נשמתו הטהורה השמימה, בהותירו אחריו את בניו: **רבינו חיים אהרן דוד זצוק"ל הי"ד** - **ממלא מקומו ובעל "תבואת גורן"** חתן הרה"ג **ישעיה זילברשטיין זצ"ל בעל ה"מעשי למלך"**; הגה"צ **הק' רבי מנחם צבי זצוק"ל הי"ד** - חתן דודו הרה"ג **רבי שלום קאטצבורג זצ"ל מק"ק טאפלשאן יצ"ו**, אשר שימש בתחילה כדיין ומו"צ ור"מ דיארמוט, ואח"כ נתן לו אחיו את **ק"ק ואמושמיקולא והגליל**, אשר בעיקרה היתה

נתונה תחת מרות גליל יארמוט כח; הרבנית רחל הינדל ע"ה הי"ד, אשת הרב יחיאל מרדכי הלוי שפיטצער זצ"ל הי"ד, בן הג"ר אשר לעמל זצ"ל אב"ד קירכדארף; הרבנית טובא ברינדל ע"ה, אשת הרב ברוך מאיר לוי זצ"ל הי"ד, בן הרה"צ רבי משה יוסף לוי זצ"ל מק"ק פוטנאק יצ"ו. כל אלו מלבד בנו הגדול אשר נולד לו מזיווגו הראשון, "הרב הגאון והצדיק איש אשכולות המפורסם מדברנא דאומתא הנגיד מו"ה נח יעקב ז"ל, חתן הגאון הצדיק מו"ה פנחס חיים קליין אב"ד דק"ק סעליש זלה"ה, בעוה"ר נקטף באבו ונותרה זוגתו הצדקת מ' בלימטשא אלמנה, ובנים לא היו לו, אבל השאיר אחריו לפליטה פרי תורתו חידושי תורה בכת"י מתוקים מדבש.

הגה"ק רבי חיים אהרן דוד דייטש זצ"ל הי"ד אבד"ק יארמוט בעל "תבואת גורן"

ילדותו ונישואיו

נולד בעיר ב' יארמוט יצ"ו, בשנת תרנ"ח, לאביו רבינו ה"בן גרני" זי"ע, ולאמו הרבנית הצדקת המפורסמת מרת פראדל ע"ה, בת הגה"ק מוהר"ר ישראל חיים הכהן קאטצבורג זי"ע, בעמח"ס "כתבי מהרי"ח", אבדק"ק אזד ובאלאק יצ"ו וי"ט.

רבינו זצ"ל נתגדל בביהמ"ד של אביו מרן ה"בן גרני" זצ"ל מקטנותו, וכבר אז ניכרו בו סימני טהרה, כי לגדולות נוצר. התמדתו היתה להפליא והיה תמיד רציני

כח. הגה"צ ר' מנחם צבי זצ"ל, ניהל עדתו הק' באהבה ובתבונת לב והקים שם מוסדות קדושה וחסד. (תולדות קהילתנו הקדושה ב' יארמוט יע"א).

כט. מאמרנו על ה"תבואת גורן" זי"ע, מתבסס בשלימותו על פרקי "תולדות המחבר" שכתב חתנו ותלמידו הרב פנחס קלמן שליט"א, בראש ספר "תבואת גורן". ומלבד שינויי עריכה מתבקשים, והוספות ממקורות נוספים, הובאו כאן דבריו ככתבם וכלשונם.

נצטט בזאת את דברי ההקדמה לפרקי התולדות הנ"ל: "...בלב קרוע ומורתח בדחילו ורחימו אנסה לתאר את תולדות אדמו"ר הגה"ק זי"ע, כפי כחי הדל. ואם כי ידעתי בעצמי שאינני כדאי והגון לכך, לתאר את דמותו הרוחנית של אדם גדול בענקים, באשר לב יודע מרת נפשו, כי רחוק אני מרחק רב ממהותו ואישיותו עד שאוכל לתת תיאור נאמן ממלוא שיעור קומתו - בכל זאת אזרתי חלצי ואמרתי לספר צדיק מה פעל, למען תהא זיו דיוקנו הטהור עומד לנגד עיני זרעיו ותלמידיו, ובנים כי יולדו יאמרו "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי...".

ומחושב. עוד בימי בחרותו סמכו ועטרו בהתרת הוראה, חותנו הגה"ק מווייצען צ"ל.

רבינו נשא לאשה את הרבנית הצדקת מרת **שיפרה ליבא** הי"ד, בת הגה"ק מוהר"ר **ישעי' זילברשטיין** זצוק"ל, **אב"ד דקה"י ווייצען יצ"ו**, בעמ"ח ס' "מעשי למלך". אחרי חתונתו ישב בבית חותנו שבע שנים וחיבה יתירה נודעה לו ממנו, עד שלפי בקשתו היה דורש ברבים מדי שבת בשבתו לאנשי ק"ק ווייצען ל.

בבית חותנו הגאון, שר התורה, השתלם רבינו עוד יותר בכל מקצועות התורה. כל מכיריו ובמיוחד בני ק"ק ווייצען הכירו כבר אז, שצדיק שוכן בקרבם, ולכן כבדוהו וחבבוהו מאד מאד, ובחרדת קודש מקדישים ומעריצים זכרונו לברכה עד היום.

עודנו יושב בבית חותנו ז"ל, חלה רבינו ז"ל במחלה קשה, והרופאים המומחים, שהובאו במיוחד מבודפסט ומוינה, נואשו מחייו. בעיר הוכרז על ביטול מלאכה ובני הקהילה התאספו בביהכ"נ הגדול לשפוך לבם לפני אביהם שבשמים, באמרם תהילים בלי הפסק. רבינו זצ"ל היה מספר שהוא בעצמו זוכר שהודלקו כבר הנרות, והיה מאריך ב"אחד", כדי שהעומדים עליו יכירו בו שעוד בו נשמתו. באותו רגע נכנסה אשתו הרבנית הצ' נ"ע אל אביה הגדול ובכתה וצעקה לפניו: "**אבא, אבא, לכל העולם אתה יכול להושיע, ורק לר' אהרן דוד שלך - לא?**" מיד קם רבינו הגה"ק מווייצען זצ"ל ונכנס שוב לביהכ"נ וברכו בשינוי שם, בהוסיפו לו את השם "חיים", ויצא לחצר ביהכ"נ, תחת כיפת השמים, וצעק במר לבו: רבש"ע, תן לי את ר' חיים אהרן דוד, כי העולם זקוק לו.

משם פנה לחדר רבינו החולה, וכאשר נכנס, פתח רבינו מיד את עיניו, ביקש קצת מים, בירך תחילה, שתה, ומצבו הוטב, כשכל הרופאים והקהל משתאים ומחרישים.

ל. ראה "אלה אזכרה" (ו, עמ' 55): "בבית זה (של הרב מווייצען) מצא את מקומו, ועד מהרה זכה להוקרה מצד אנשי העיר ובני בית הרב. חותנו התייחס אליו באהבה רבה, וראה אותו כבן חביב ויקר. הוא הרבה להשתעשע עמו בדברי תורה, וכבדו מאד על פני אחרים. ישב רבי אהרן דוד בווייצן, למד בהתמדה גדולה ועלה מעלה מעלה במעלות התורה ויראת שמים. כעבור שנים מספר נודע שמו של ר' אהרן דוד כגדול בתורה וחרד למצוות. חותנו החריף, שלא בקלות נתן אימון לאנשים והתרחק מחניפה, הרבה לכבד אותו, לשבחו תמיד ולדבר בהערכה גלויה על התנהגותו ללא רבב, על שכלו הישר ועל גדלותו בתורה ובינתו בהוראה..."

ממלא מקום אביו

בראש חודש ניסן שנת תרפ"ז, לאחר הסתלקות אביו ה"בן גרני" זצ"ל, נתמנה פה אחד לאב"ד קהילתנו הקדושה ב' יארמוט, והוא עדיין בן כ"ח שנים, ושימש בה ברבנות טו"ב שנים עד השואה, שנת תש"ד.

יום לפני יציאתו מווייטצען מקום מגוריו, לבוא לשבת על כסא אביו ביארמוט, עשו שם סיום מסכת לזכר השלושים של אביו מרן ה"בן-גרני" זצ"ל. סעודת מצוה זו היתה בעת ובעונה אחת גם מסיבת פרידה מרבינו. אח"כ לוו אותו למקום כהונתו החדש, ורק חותנו הגאון בעל ה"מעשי למלך" לא הלך איתו, וכששאלוהו לפשר הדבר, הצטדק וענה: אינני יכול לנסוע כי אני אוהבו מאד והפרידה ממנו קשה עלי מאד, עד שאני חושש מהרגע בו רבינו יעזוב אותי. כמו"כ שאל את רבינו ז"ל: "חתני כבני, האם אתה באמת רוצה לעזובני לנפשי?" - רק כאשר רבינו הבטיח לו שיבקרו מדי פעם בפעם - נחה דעתו.

בכבוד גדול, בהשתתפות כל בני הקהילה והסביבה, נתקבל רבינו זצ"ל בהגיעו לעירו. בין הבאים לקבל פניו בכניסתו לעיר היו קצין המחוז, ראש העיר ופמלייתו.

על כס הרבנות

ניהל עדתו ק"ק ב' יארמוט והגליל, כרחם אב על בנים. כשכל מטרתו היתה, להרים קרן התורה והיראה בעיר זו. חוט של חסד היה משוך עליו לא, חן זה סייע בידו לתקן בימי כהונתו, דברים רבים שלא היו בימי אבותיו. בין אלה יש לציין הוספת אגף חדש למקוה הטהורה, הרחבת הת"ת בהוספת בנין חדש עם ארבעה חדרים, מושב זקנים, מתקנים לאפית מצות וכו'.

לא. הגה"צ רבי אליעזר דוד פרידמן שליט"א, מספר בשם אלו שזכו להכיר ולראות את רבינו: "אין לתאר את החן העצום שהיה נסוך על פני קדשו, חן דקדושה שמשך אחריו את כל רואיו..."

העובדא דלהלן תוסיף להוכיח על כך: פעם טייל רבינו עם חותנו הגה"ק מווייטצען זי"ע באחד מעיירות המרפא. למולם צעד הרה"ק בעל "אהבת ישראל" מוויזניץ זי"ע, ידיו משכבר הימים של הרב מווייטצען. כראותו את רבינו וחותנו צועדים, נגש בהתלהבות מיד אל רבינו - טרם שיפנה לחותנו, חבקו ונשקו על פניו ברוב חיבה, בלא שיכירו כלל עד היום הזה...

הגיב הרב מווייטצען: "אני נהנה שהרבי 'מבין' על חתני..."

בכתב הרבנות התנה במפורש, שהקהילה מקבלת על עצמה החזקת ישיבה של שלשים בחורים לפחות. הישיבה הלכה וגדלה והיתה לאחת הישיבות המפורסמות ביותר, ומספר הלומדים בה הגיע למעלה ממאה, מהם בחורים אשר נהרו אליה מכל קצוי הארץ. רבינו זצ"ל האיר עיניהם בתורתו ונטע בלבם אהבת ה' ויראת שמים. עול ההוראה בישיבה היה מוטל רק עליו, ובעצמו הרצה את כל השיעורים בש"ס ופוסקים, תורה ונ"ך, שלוש פעמים ביום, במשך כארבע-חמש שעות. רבים הם תלמידיו שכתר התורה בראשם ומשמשים רבנים ומורי הוראה בישראל.

השפעתו גדלה והגיעה הרחק מעבר לתחומי קהילתנו. כל רבני הסביבה ומנהיגי הקהילות השונות נועצו בו תמיד, וככל היוצא מפיו הקדוש נעשה. אולם גם קהילות רחוקות וגדולות שמוע שמעו ושאלו לעצתו, ואף רצו שישב כבוד על כס הרבנות שלהם.

בין הקהילות שהפצירו ברבינו לקבל על עצמו את עול הרבנות, היתה קהילת היראים בעיר הבירה "בודפסט", עיר ואם בישראל, שהיתה שרויה במשך זמן רב, בלי רב-אב"ד. קהילה זו הפצירה בו מאד שיקבל את כתב הרבנות שלה. בתחילה דחה אותם בשתי ידים בגלל כבוד ידיו הגאון המפורסם רבי אפרים פישל זוסמן סופר זצ"ל ראב"ד דק"ק בודפסט, והגם שאף רא"פ זוסמן סופר עצמו, רצה ברבינו כרב, וגם כתב לו מספר פעמים, שיבוא לבירה.

כעבור זמן מסויים, ולמרות התנגדותו של רבינו לכהן שם ברבנות, קיבל רבינו זצ"ל מכתב מראשי קהילת היראים בבודפסט, ובו הבשורה על החלטת ההנהלה לבחור בו כרב אב"ד, אולם התנו שרוצים הם לשמוע את דרשתו בצבור לפחות פעם אחת בביהכ"נ הגדול, ולכן הזמינוהו אליהם לשבת אחת.

מזן ז"ל ביקש את תלמידו חביבו ולימים חתנו, הרב פנחס קלמן שליט"א, למסור את התשובה ששלח לראשי קהילה זו, ותוכנה אופייני היה לאישיות רבינו ז"ל. ראשית, הוא יצא בתוקף נגד הנוהג, שק"ק גדולה כמו בודפסט תדרוש ממועמד לרבנות לבוא ולנסותו בכוח הדבור שלו וכו', האם באמת חושבים ראשי הקהילה שהוא ינסה לרכוש את לב שומעיו ע"י דרשות מעושות ומלאכותיות? נוסף לכך, הוא מתפלא על שלא שאלוהו על תנאיו הוא, שהתבססו על שלש נקודות יסודיות בשטח החינוך התורני וחיי הדת בעיר.

אכן מנהיגי קהילת בודפסט רצו בו מאד, ולכן החליטו אחדים מהם לבוא ולשבות ביארמוט בשבת הגדול, ולשמוע דרשתו.

בתקופה זו פנתה לרבינו גם ק"ק גראסווארדיין תע"א, שהיתה הקהילה החרדית האורטודוקסית הגדולה ביותר בהונגריה, ואז התערבה "לשכת היראים המרכזית" ופנתה לפרנסי קהילה זו בבקשה לוותר על רבינו זצ"ל לטובת בודפסט, כי כהונתו בקהילת הבירה תהיה לטובת יהודי המדינה כולה. בסופו של דבר לא קיבל רבינו זצ"ל אף הצעה, כי לא רצה לנטוש מקום אבותיו, בו שימשו בקודש אביו וסבו הגאונים זצ"ל למעלה מיוכל שנים, ונשאר בעירנו, לשמחת כל בני קהילתנו.

פעמים אין ספור רצו לבחור בו ל"הנהלת לשכת היראים הארצית", שהיתה תמיד מורכבת מזקני וגאוני רבני המדינה. הצעה זו עלתה כל פעם בוועידות הארציות, אולם רבינו זצ"ל, בברחו מפני הכבוד, הודיע כמה פעמים שלא יקבל על עצמו את המשרה הזאת, ולכן לא כדאי להצביע עבורו, בכל מקרה אם יהיה באפשרותו לפעול למען הכלל, הוא יפעל ממילא.

כשהיה צורך לשלוח משלחת רבנים מכובדת אל השלטונות, היו מעמידים אותו בראש המשלחת פעמים רבות, ובמקרה שהיה מדובר על הצלת היהדות, היה מקבל ברצון את התפקיד וגם השיג בחסדי ה' את רצונו. כדוגמא נציין כאן את המקרה הבא שנגע לחיזוק גדרי השבת ומניעת חילולה, היה זה בשנת תרצ"ט כאשר נחקקו בפעם הראשונה חוקים אנטי-יהודיים בהונגריה, ובתוכם סעיף הנוגע לבעלי-החנויות, המחייב אותם לפתוח חנויותיהם בשבת, ובמקרה של סירוב ישללו מהם את הרשיון, התאספו כל הרבנים החרדים של המדינה בבודפסט והחליטו לשלוח משלחת בראשות רבינו זצ"ל אל השלטונות, ולבקשם לבטל את רוע הגזירה. ואכן רבינו זצ"ל הצליח לשכנעם והגזירה נתבטלה. כזאת היתה השפעתו על קרובים ורחוקים, גדולים וקטנים, יהודים ונכרים.

עמוד הצדקה והחסד

אהבתו אל תלמידיו ואל כל הבריות לא ידעה גבול. התואר "אוהב ישראל" לגביו, לא היה בגדר מליצה בלבד, אלא חלק בלתי נפרד ממנו, מידה שהיתה טבועה בכל מהותו, צעדיו, מעשיו ודיבוריו. מטרתו בזאת היתה ברורה: לאהוב את הבריות כדי לקרב אותן אל המקום. אהבתו זו באה לידי ביטוי בדרכים ובצורות שונות - גלויות ונסתרות, מהן באופן ישיר, שהאיש אליו הופנתה האהבה הרגיש בה, ומהן בעקיפין, שאהבתו הגיעה אליו בצורה נסתרת.

אהבה זו התבטאה גם בדאגה תמידית לעניים וליורדים. דוגמא לכך הוא המקרה הבא: פעם חל אסרו חג פסח (של גלויות) בעש"ק, יום זה היה יומא דהילולא של

זקנו מרן ה"גורן דוד" זצוקללה"ה. רבינו זצ"ל שלח לקרוא לאחד הבחורים, ומסר לו רשימה גדולה של עניי עירנו, ובקשו למהר מיד ולגמור חיש את חלוקת הצדקה שלו לפי הרשימה. הבחור הנ"ל עמד והשתומם, ולבסוף לא יכול היה להתאפק ושאל את רבינו זצ"ל: "הרי לפני יו"ט אני בעצמי חילקתי לפי רשימה זו סכומים גדולים וכולם כאחד קיבלו כבר?" ענה לו רבינו זצ"ל: "השנה חל אסרו חג פסח בעש"ק, מאין יקחו העניים כסף לצרכי ש"ק?"

יהודים רבים, עניי עירנו ועניי ערים אחרות, שמעו על צדקתו זאת והיו משכימים לפתחו. רבינו זצ"ל היה מתגבר כארי לעשות צדקה וחסד, מבלי להתחשב בקשיים שהיו כרוכים בהם. תלמידי חכמים רבים היו באים אליו ושופכים לבם לפניו על בעיות, כגון בנות שהגיע פרקן וכבר נמצא שידוך הגון, אבל חוסר הכסף מעכב. רבינו זצ"ל היה מצווה עליהם לגמור את השידוך, ולהביא את החתן והמחותנים המיועדים אליו, הוא היה מדבר אתם ומקבל על עצמו אחריות מלאה על הנדוניה, כשכל מטרתו היתה להרבות צדקה וחסד.

הקפיד מכל וכל שהמקורות מהם באים הכספים לצדקה יהיו כשרים ולא היה מקבל לשום מטרה ממי שאינו מתנהג כראוי. ומעשה שהופיע פעם בפניו אחד מעשירי בודפסט, תעשיין יהודי גדול ומפורסם, שמוצאו היה מעירנו, וביקש ממנו תעודות שונות של אבותיו והתברר שהן אינן בקהילתנו אלא בקהילה שכנה. בכ"ז רצה לתת לרבינו ז"ל עבור טרחתו 100 פגנו (כתרים), שהיה סכום הגון. אולם רבינו ז"ל דחה אותו בטענה שלא מגיע לו. ע"ז ביקשו לקבל בתור נדבה, גם לכך סירב רבינו (מהטעם שהזכרנו לעיל). תוך כדי שיחותיו עם רבינו ז"ל התרשם הלז כל כך, עד שהבטיח לו מאותו היום לשמור על הכשרות בביתו.

כדי להבין את מידותיו אלו ויושר התנהגותו, נביא לדוגמא את המנהג שהיו נוהגים בלשכת היראים הארצית, שכל הרבנים אשר באו לבחירת נשיא וחברי הלשכה, קבלו דמי הוצאות אש"ל ונסיעות, במחיר אחד. כשרבינו קבל את הסכום, החזיר מיד את מחציתו, בטענה שלא הוציא יותר. לאחד הרבנים שהתרעם על כך והוכיחו שלא היה צריך לנהוג כך, אלא אם אינו צריך את הכסף יתנו לצדקה, השיב: "צדקה אני נותן משלי ולא משל אחרים".

בעת המלחמה הנוראה בתקופה של ת"ש - תש"ד, התגברו עזרותיו וצדקותיו, כאשר במדינות שמסביב להונגריה - פולין וסלובקיה, בערה אש היקוד, ופליטים רבים ברחו משם ליארמוט שגבלה עם סלובקיה, ולכן רבים מהפליטים הגיעו אליה. בין הפליטים הגיע הגאון המובהק מוהר"ר **מרדכי אליעזר עהרנרובר** זצ"ל **בעמ"ח** "נחלת

יוסף", הוא ניצל בחסדי ה' תוך נסים ונפלאות, בחוה"מ סוכות תש"ב ונפטר בעירנו ביום י"ג כסלו תש"ב, ושם חלקת מחוקק ספון. הוא הגיע בעירום ובחוסר כל ונצטער אותו צדיק על החורף הקשה הממשמש ובא והוא עומד בלי מלבושים חמים לגופו. כששמע רבינו זצ"ל על מצבו, שלח לו מיד את אדרתו העליונה החורפית שהיתה יקרה מאד, אבל מצוות הקלת צערו של אותו גאון היתה בעיניו יקרה יותר.

מידת אהבתו לתלמידיו היתה ממש כאהבת אב אל בנים, ודאגתו לתלמידיו-בחוריו לא פסקה ממנו אף לרגע אחד לב. פעם בא לפניו תלמיד ישיבתנו וסיפר לו בצער, שנתן לבדוק את תפיליו לסופר שהיה אז בעירנו, והלז פסלם. הוא לא ידע מה לעשות כעת, כי כסף לקניית תפילין חדשים לא היה לו, ולכן שפך לבו לפניו. רבינו זצ"ל לא היסס אף רגע, הוציא מיד את תפיליו ונתנם לו. כשהוא מזמן אליו את הסופר לכתוב לו תפילין חדשים. כך, בכל רגע היה מוכן למסור את שלו לאחרים, אף אם דבר זה היה יקר לו ביותר. לנגד עיניו עמדה רק מטרה אחת: צורך זולתו. ומטרה זו הניעה אותו תמיד לפעול מיד.

אהבתו לתלמידיו באה לידי ביטוי גם ע"י דאגתו התמידית, שהתלמידים לא יכלו לתפוס את מהותה ואת מובנה. רב גאון אחד מתלמידי הישיבה סיפר להרב פנחס קלמן שליט"א, שפעם בלכתו ברחוב, רצו אחריו "שקצים" ורצו לתפוס אותו ולהכותו, כדרכם. בקושי הצליח לברוח מהם ולהגיע לביהמ"ד של רבינו זצ"ל. כשנכנס לביהמ"ד קרא לו רבינו זצ"ל ושאלו על מה שקרהו, כי היה מודאג מאד בגללו. חבריו שלמדו

לב. אגב אלו הדברים, נצטט מהספר "ברכת יצחק" (הרב יצחק פרקש זצ"ל, בני ברק תש"נ, חלק ד עמ' 3): "...ברצוני לציין מה שהייתי עד לדבר, בשנת תרצ"ב בחדשי החורף המוקדמים, בעת שזכיתי ליצוק מים על ידי קדוש מורי ורבי הגאון רבי זאב וואלף גינצלר הי"ד, בעת שהרביץ תורה וקדושה למאות בישיבתו הקדושה בקהילת משלגא-טאריאן, נתיסד אז חברה ארצית של "תומכי ישיבות" על ידי העסקן הנודע רבי שמואל דונאט, ליסוד בכל ישיבה בית תבשיל לאספקת עמלי התורה. התקיים אז כנס גדול של רבנים מנהלי ישיבות ועסקני צבור הגבירים.

"בתוך הדיונים העלו כמה גבירים את התופעה של מחזרי פתחים בשביל בחורי הישיבות בתור תופעה שלילית, ויצאו כנגד התנהגות בני הישיבות. אז קם מלא קומתו הגה"צ רבי חיים אהרן דוד דייטש הי"ד, שהיה רבה של ב' יארמוט, וצעק: עכשיו בשמחת תורה גמרנו את התורה ודרשנו על סמיכות התורה לנעוץ סופה לתחילתה, "לעיני כל ישראל - בראשית ברא", ואמר הגאון ז"ל, 'למד' של סוף התורה מרמז ומדגיש את הנחיצות של הלימוד בני הישיבות, ויש לעשות הכל להגביר את הלימוד. והיבית' של בראשית מרמז, גם אם נחוץ ללכת מבית לבית, אבל להגביר את לימוד התורה זה קיום היהדות, ועליכם נדיבי עם לדאוג שתלמידי הישיבות לא יחסר להם כל טוב..."

באותה שעה בביהמ"ד סיפרו לו שראו כאשר רבינו ז"ל קם ופותח מדי פעם בפעם את החלון, מסתכל וסוגר וכן חזר מספר פעמים. ורק כעת הבינו את פשר המראה.

כדי לקרב את בני קהילתו למקום ולתורתו, היה משתמש בדרשותיו ובנועם אמרותיו, שהיו הפלא ופלא, פה מפיק מרגליות, אש להבה, ובזמן אמירתן היתה צורת רבינו ז"ל ממש כמלאך ה' צבאות. נוסף לדרשותיו לימד בקיץ בכל שבת אחה"צ פרקי אבות. כן היה דורש פעם אחת בשנה בכל בתי המדרש והחברות שהיו בעירנו.

תוכן דרשותיו היה לרוב דברי מוסר, ונמשכו כשעה וחצי עד שעתיים. אפילו בשבת הגדול ובשבת שובה, כשהיה דורש בסוגיא ובהלכות החג, היה מקצר בפלפולים ומאריך בדברי מוסר, את המשך הסוגיות היה משמיע בימי פסח ובימי סוכות.

בדרשתו לפני "כל נדרי" היה מספיד את צדיקי וגאוני הדור שנפטרו בשנה החולפת. דרשות אלו עוררו בכיה גדולה בין קהל המתפללים וחדרו לעומקי הלבבות. לאחר שסיים את תפילת "כל נדרי" היה צריך להחליף כל בגדיו שהיו רטובים מדמעות בכיותיו. אח"כ היה נכנס לבית המדרש והמשיך ולמד עם מתפללי ביהמ"ד, חסידים ואנשי מעשה, עד אחר חצות. והיה נוהג אז לספר על קדושת ארץ ישראל, ועל ביקורו כאן בשנת תרצ"א. נפשו היתה קשורה מאד בארץ הקודש, היה מזכיר את המקומות הקדושים תוך כדי כיסופים ומתאר את העונג הרב שביקור זה גרם לו. לאחר שביהמ"ד התרוקן, היה פורש לחדרו המיוחד והיה לומד שם עד תפילת שחרית, כי בליל יום הקדוש, לא היה ישן כלל. ולפלא היה שלמרות חיסרון השינה, היה עומד על רגליו במשך כל ה"יום הקדוש".

יגיעת התורה בנגלה ובנסתר

התמדתו בלימוד התורה היתה בדרך יוצאת מן הכלל גם ביתר ימות השנה, לא פסיק פומיה מגירסא, שם לילות כימים והיה יושב ולומד כל לילה עד שעה 2-3 אחר חצות ויותר מזה. וזה אחרי הפצרת ידידו הרבני החסיד מוהר"ר יואל קלמן ז"ל הי"ד, שמצא אותו כמעט כל יום עוד בשעה 4 לפנות בוקר עסוק בלימודו והתחנן לו לשמור על בריאותו. כך היה לומד מתוך פרישות וצער, במיעוט שינה וכמעט בלי אוכל, בטהרה ובקדושה, ש"ס ופוסקים, דברי חסידות, קבלה ומוסר. ובפרט כשהגיע חודש אלול, היה עוסק בלימוד ובמוסר יומם ולילה בלי הרף כשעיניו זולגות דמעות, והיה שקוע כ"כ בהרהורים ומחשבות, עד שלא היה מרגיש בכל השובב אותו.

במה שנוגע ללימוד התורה לא הקפיד רק על עצמו, אלא גם על ישיבתו ותלמידיו. ישיבתו הצטיינה בכך, שנוסף ללימודים הרגילים בש"ס ופוסקים, היה לומד כל ליל שישי כשעתיים ומחצה עם תלמידיו כ"פ פוסקים חומש עם רש"י. רבנים, גדולי תורה, חסידים ואנשי מעשה אשר לפעמים נוכחו בשעת למוזו זה, היו מספרים כי באופן לימוד חומש עם רש"י, היה חד בדרא. על כל פסוק ופסוק היה אומר תלי תלים של חדושי תורה על דרך הפרד"ס, וגם היה מתבל דבריו בדברי מוסר והתנהגות לבחורים, שכל אחד מהם היה מרגיש ממש שדברים אלו מכוונים אליו. גם נ"ך היה לומד פעמיים בשבוע, ובכל מוצש"ק, נוסף לבחינה בש"ס ופוסקים, היה בוחן גם בפ' השבוע לג.

לימודיו היו בנגלה וגם בנסתר. רבינו זצ"ל היה גדול בקבלה, במידה שהפליאה את גאוני דורו. הגאון הק' בעל ה"מנחת אלעזר" ממונקאטש מוהר"ר חיים אלעזר שפירא זצוק"ל, השתוקק מאד לראותו באמרו שכולם מדברים ומספרים על הרב מב' יארמוט שהוא צדיק יסוד עולם, ואני לא זכיתי לראותו, ובא באופן מיוחד לעירנו להכירו. הם התייחדו והיה ביניהם פלפול של שעות ארוכות, והשתומם לראות את גאונותו. הוא רצה להעביר את רבינו זצ"ל יותר קרוב אליו, וגילה כונתו זאת לרבינו זצ"ל וגם לראשי הקהילה.

לימודי רבינו בנסתר התחילו ככל הנראה עוד בגיל צעיר ביותר. מספר הרב פנחס קלמן שליט"א שמצא ספר קבלה אחד שקיבל מרן ה"גורן דוד" זצ"ל, ממרן הגה"ק רבי יהודה אסאד זצ"ל בעל ה"מהרי"א" אב"ד דונאסרדהלי, ובו כתב ידו של רבינו ז"ל: "למדתי היום בעזהי"ת את 'צורת האותיות'..." (רבינו היה אז כבן י"ג שנה).

לג. הגה"צ כ"ק מרן האדמו"ר מערלוי שליט"א - תלמידו של רבינו, כותב במכתבו משנת תש"ך, בראש ספר "תבואת גורן": "מה שביקש פר"מ ידידי יחי' להעלות לפניו מה שראיתי בעיני הכהים ממתת צדקותו ודרכו בקודש - הקשה לשאול ממני, כי אף אם אמנם זכיתי להסתופף בצל קודש אדמו"ר זצוק"ל בישיבתו הרמה ולהתבשם מתורתו משך שלש שנים שלמות, ואף נתכבדתי ביקרתו להיות סמוך על שולחנו זה השולחן אשר לפני ה' בימי שבת קודש - בכל זאת לא ארהיב עוז בנפשי לצאת בקסת הסופר להראות צדיק מה פעל, כי אין בכחי להעריך את גדולת אדם בענקים זה אפילו מעט מזעיר, הן גדלותו בתורה בנגלה ובנסתר, והן צדקתו וענוותנותו והתנהגותו בקדושה ובטהרה ומדותיו הנשגבות שהיה לפלא...

"אך זאת נפשי יודעת, כי כל גדולי וצדיקי הדור ענו אחריו מקודש מקודש, ודכירנא כד צוה עלי כ"ק אאמו"ר הגאון זצ"ל לנסוע לישיבתו הרמה, היה נימוקו עמו, שרצונו שאלמד אצל הרב מיארמוט, היות שהוא איש צדיק ונשגב..."

בפי גדולי הדור

גדולים ואדמו"רים רבים העריכוהו, מעשה המבטא את הערכת גדולי עולם לרבינו, שמענו מפי תלמידו וחתנו הרב פנחס קלמן שליט"א, מעשה זה התרחש בעת שיצא רבינו לפוש בעיירת נופש, והיה שם ג"כ הרה"ק רבי אהרן מבעלזא זצוק"ל, ורבינו זי"ע הלך לבקרו, כשבסיום הביקור בעת שרבינו קם לצאת, קם ממקומו הרה"ק מבעלזא זי"ע, ויצא ללוותו כברת דרך, דבר שלא נהג בו בשאר מכובדים שביקרו אצלו, לתמיהת מקורביו מאי האי? במה זכה הרב מיארמוט לכזה כבוד, נענה הרה"ק מבעלזא זי"ע ואמר שהוא יודע בוודאות שאחד מהל"ו צדיקים הקיימים בעולם, הוא הרב מב' יארמוט.

הגה"ק מוהר"ר שמעון סופר זצוק"ל הי"ד אבדק"ק ערלוי בעל "התעוררות תשובה", בן מרן בעל הכתב סופר זצ"ל, הזמינו פעם ע"י מברק לבוא ולבקרו. רבינו זצ"ל נסע מיד, כדרכו עם ליווי. הפגישה ביניהם התקיימה ביחידות. מכל מה שנאמר והתרחש ביניהם וכן הסיבה שבגללה הזמינו, לא נודע דבר, אלא שלפני שנפרדו, שמע המלווה את הדברים הבאים יוצאים מפי הגאון מערלוי זצ"ל: "במשך שנות החיים שלי, הייתי פעמים רבות אצל מרן ה"גורן דוד" זצ"ל, ואאמו"ר הכתב סופר זצ"ל ציוה עלי להיות תמיד במחיצתו, עכשיו זכיתי שה"גורן דוד" הצעיר בא אלי..."

כמו"כ הגה"ק רבי שבתי שעפסיל זוייס זצוק"ל משימאני, שהיה מפורסם כגדול בתורת הנגלה והנסתר, ואשר אתו היו לרבינו זצ"ל חלופי מכתבים רבים בנגלה ובנסתר, היה מדמה אותו למרן בעל ה"גורן דוד" זצ"ל. גם זקני עירנו, גדולי תורה ואנשי מעשה, שהספיקו להכיר עוד את מרן ה"גורן דוד" זצ"ל ולהסתופף בצלו אמרו, שרבינו זצ"ל היה ממש כמו זקנו. כהתנהגותו הוא, כך התנהגות רבינו ז"ל. כמו שמרן ה"גורן דוד" ז"ל לא חס על כבודו והיה מסתובב בחורף בלילה עטוף בטליתו כדי שלא יכירוהו, נושא על כתפו אוכל ועצים ומחלקם לעניים, כך התנהג גם רבינו, וכמובא בעובדה שלפנינו: בשנת ת"ש קיבל הודעה טלפונית שבעש"ק, סמוך לכניסת השבת, תעבור בעירנו קבוצת חיילים יהודים, רבינו ז"ל קם ועבר בין שכניו לאסוף להם אוכל, ועד שהפצירו בו להפסיק, כבר היה אוכל די והותר, כי מי ראה ושמע שרבינו יצא והוא לא יצא.

כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים

גדולתו ובקיאותו, התבטאו גם בחכמת הרפואה, אשר אף פעם לא למד. רופאים גדולים ופרופסורים מובהקים היו מתפלאים על כך. כאשר חלה בנו היקר והנחמד, יניק וחכים, הבחור יוסף ישראל ז"ל במחלה קשה, הזמינו רופאי עירנו מומחים גדולים מבודפסט, להתייעצות. רבינו זצ"ל שהיה נוכח, ביקש סליחה שהוא מפסיקם, ואמר

שגם הוא רוצה להביע השקפתו בנידון ולהסביר את המחלה מתחילתו, אולי זה יקל על חקירת המומחים.

לאחר ששמעו את קביעת הדיאגנוזה של רבינו ז"ל, אשר בסופו של דבר לפיה הלכו וקבעו. שאלו הפרופסור הגדול מביניהם: "כבוד הרב, באיזו אוניברסיטה למד את מקצוע הרפואה?" - ולא רצה להאמין בשום אופן, שאיש אשר מעולם לא למד חכמת הרפואה, תהיה לו בקיאות כזו בחכמת הרפואה.

גם בדרשותיו בשבת הגדול, כשהיה מסביר את דיני חג הפסח, השתמש הרבה במונחים רפואיים, והיה מודיע שכל מי שברשותו איזה תרופה או מרקחת יבוא לשאול אותו אם יש בה תערובת חמץ, או לאו. הוא גם היה מזמין לפני פסח את הרוקח היהודי שבעירנו, ומבקשו להשתדל להחליף חומרים וסממנים שונים באחרים, שלפי הרכבם הכימי אין בהם חשש חמץ.

הרופאים אשר בעירנו - היהודים והגוים כאחד, כיבדוהו כל כך, עד שכל בחור משייבתו או עני מעירנו שהיה בא אליהם לטיפול עם מכתב מרבינו זצ"ל, היה מקבל טיפול חינם.

לוחם מלחמות ה'

נלחם בכל "תיקון" כביכול. פעם רצו לשנות מספר תקנות של לשכת היראים. המתנגדים לשינויים אלה, רבנים גאונים וצדיקים וכן בע"ב ובפרט החסידים, פנו אליו בבקשה שיפעיל את השפעתו, כדי למנוע שינויים אלה. הם הדגישו שרק בכוח רבינו ז"ל למנוע זאת. הוא כתב ללשכה ובקש מהם לא לקבל כל החלטה בקשר לשינויים, ואם לא יישמעו לבקשתו, יוציא נגדם כרוז. דרך כזאת היא אמנם נגד רצונו, אבל בלית ברירה יעשה זאת. הוא הדגיש, כי אינו יכול להסכים לשום שינוי מהתקנות שקבע סבו מרן בעל ה"גורן דוד" זצ"ל יחד עם גאוני הדור. התנהגותו זו שימשה מופת לא רק לציבור בע"ב שבעירנו, אלא גם לרבנים וגדולים ברחבי הונגריה. כזה היה רבינו זצ"ל. התמיד בדרך ה' ושום כוח בעולם לא היה מסוגל להטותו ממנה לד.

לד. בענין זה נצטט מ"אלה אזכרה" (ו, עמ' 58), המוסיף לשפוך אור על הנהגתו המופלאה של רבינו: "מאת חותנו רבי ישעי' זילברשטיין ירש רבי אהרן דוד את הקנאות היתרה, ואת הנכונות להילחם על כל תג ותג ביהדות. כחותנו לא גרס שום פשרות, לא השתייך לשום מפלגה, ואף שלל קיומן של מפלגות שראה בהן גורם שלילי בחיי היהדות. הוא לא הסכים לשנות ממנהגי הקהלה הנהוגים מדור דור, והשפיע על בני קהלתו, למרות תמורות העתים, כי ילכו בדרכו, ולא ישנו ממנהגי אבותיהם.

בענין זה היו לו גם מתנגדים רבים מבין המתבוללים, אשר ניסו לחתור נגדו, אבל לא הצליחו. פעם אף ערבבו בויכוחים את השלטונות והלשינו בפני הרשות, שרבינו ז"ל מסרב לדרוש בביהכ"נ בשפת המדינה. המלשינים - המחדשים והמתקנים למיניהם - חשבו בזה למצוא חן בעיני ראשי השלטון, שהיו בעלי רגש לאומי חזק מאד. היה נראה, שרבינו יצטרך לעזוב בגלל ענין זה את רבנותו בעירנו, כי לא רצה להכנע, ואמר לראש התובעים: אפילו אם יאלצוני השלטונות לנאום בשפתם - לא אוותר ואנטוש את כסאי, כי בשום אופן לא אעשה דברים שאינם לפי רוחי. **יקראוני מר דויטש**,

"כאביו וכסבו ניהל ישיבה של בחורים צעירים, הוא למד עמהם בהתמדה שיעורים קבועים כסדרם מדי יום ביומו. כשגדלו הבחורים יצאו לשיבות גדולות מלאי התלהבות ורוח של קנאות אמת שהכניס ללבם.

"בדרשותיו גדולות ההתלהבות, תבע מבני קהילתו להמשיך בדרך המסורת, כי אין התורה מתירה לעם ישראל להתפשר עם רוח הזמן. לדעתו, גם הסטיה הקלה ביותר עלולה להביא לידי חורבן היהדות ח"ו. הוא היה אומר: חז"ל סיפרו לנו כי מדרכו של היצר הרע שהוא אומר לך היום עשה כך ומחר אומר לך עשה כך, ונשאלת השאלה מדוע אין היצר מתמיד בדרישתו, ואומר היום ומחר אותו דבר, וכשמתעקשים ולא עוזבים מנצחים בסופו של דבר? ומדוע בחר לו היצר הרע בדרך זו, שהיום הוא אומר עשה כך ומחר עשה כך? התשובה היא, כי היצר יודע את נפש האדם, בתחילה הוא דורש ממך מעט, משום שאין בכוחו לפעול שתוותר על הלכה מפורשת, לכן הוא דורש שתוותר לפחות על מנהג המקודש, ואח"כ הוא בא ותובע ממך שתוותר גם על הלכה מפורשת, וזהו דרכו. על כן אמרו חכמינו ז"ל, כי מנהג ישראל תורה היא, ואם אתה מוותר על מנהג, סופך לוותר על התורה כולה ח"ו.

"כשבע עשרה שנה ניהל רבי חיים אהרן דוד את קהלתו ביד רמה. הצליח יותר מרבים מחבריו הרבנים לשמור על שלימות קהילתו לכל יפרוץ בה איש פרץ ויסטה מהדרך הצרופה והמקודשת דורות על דורות. קהילת באלאשא-דיארמאט הצטיינה ביראת שמים ובשמירת המצוות. הדור הצעיר, כמו הדור הזקן, שמרו בנאמנות על התורה, עד ליום האחרון לקיומה של הקהילה החרדית העתיקה הזאת, המסודרת לדוגמה ולמופת.

"הרב לא ויתר על עקרונותיו ועל דרכו, ולא התחשב בשום גורם שהוא, אלא היה מוכן ומזומן למסור את נפשו בעד הדרך הסלולה מאז ומתמיד. הוא החמיר לעצמו והחמיר לאחרים ואנשי קהלתו הלכו אחריו, ואיש לא התקומם ולא העיז פנים נגד הרב המחמיר, בידיעהם כי כל כוונתו לשם שמים. יחסם של בני הקהילה אל רבם היה יחס של כבוד-אמת והערצה. הם לא עשו דבר קטן או גדול בלי ידיעתו והסכמתו. אכן ידעו בני הקהילה, כי כחומה בצורה עומד הרב על דעתו, ועל כן לא ניסו מעולם להשפיע עליו שיקל עולו. הוא לא נתן שום דריסת הרגל לאיזו מפלגה שהיא בעירו, ואיש מבני באלאשא דיארמאט לא המרה פיו בשטח זה. הוא הצליח לרומם את כבוד התורה בעירו, ובעלי בתים סוחרים ועשירים חיפשו עבור בנותיהם בחורים לומדים ומופלגים בתורה, וכל זה בהשפעת רבם הגדול והנערץ".

במקום הרב דייטש, ואולי יקבלוני במקום אחר כמלמד תינוקות. בכל אופן: "הרב דייטש לא ידבר לעולם בשפה זו".

בתוך כך פשטה השמועה על ההלשנה בקהילות הונגריה, ומיד פנו אליו קהילות רבות ונכבדות ובתוכן ק"ק פאפא, שיבוא ויקבל את כס הרבנות שם. אולם לרוב תדהמתם של המתקנים קיבל פתאום רבינו זצ"ל מכתב בחתימת שר הדתות, ובו מודיעים לו שאינו חייב לדרוש בביהכ"נ הגדול כלל וכלל, ורק בשני חגים לאומיים וגם אז בלשון הקודש ולא בהונגריה. לאחר שראו את הנס הגדול, פנו אליו וביקשו ממנו סליחה על הצער והעוול שגרמו לו.

רשמי - רשמי אש שלהבת י-ה

תפילתו היתה לשם ולתפארת בין רבני וחכמי הדור. אמנם בהיותו צעיר הסתיר הרבה מדרכיו והתנהגותו הקדושה, אולם במשך הזמן נתגלתה קדושתו ועבודתו הטהורה, אשר כזאת עין לא ראתה. כל יום היה טובל עצמו ומתחיל עבודתו בדחילו ורחימו. גודל עבודתו אין לתאר, היא היתה ממש במסירות נפש. כל תפילותיו, הן בחול והן בשבתות וחגים, היו מלאות התעוררות והתלהבות נוראה, עד אבדן כל החושים, במידה שהיום כבר בלתי אפשרי לתאר אותן, ממש בבחינת "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך", ובמיוחד בחג השבועות.

היה מאריך בתפילה במשך כל ימות השנה, וביותר בחג השבועות יום מתן תורתנו הק' שאז היו לפעמים מחכים שעה ויותר עד שהגיע ל"ה-ל בתעצומות", בקול חוצב להבות אש. שמע תפילתו הגיע למרחקים ורבים היו אלה אשר באו להסתופף בצל קדשו, רק כדי ליהנות מזיו תפילתו.

פעם איקלע ליארמוט הרה"צ רבי **יצחק מאיר צאבל** זצוק"ל הי"ד, תלמיד חכם מפורסם מק"ק פאקש, והתפלל בבית המדרש של רבינו ז"ל. לאחר התפלה סיפר לבחורים שמגודל דבקתו והתלהבותו של רבינו ז"ל, נזכר במעשה שהיה עם מרן ה"גורן דוד", כשבא לפרסבורג לבקר את מרן בעל ה"כתב סופר", הכתב סופר ז"ל צוה לבחורי ישיבתו לנסוע לקראת מרן ה"גורן דוד" ז"ל לבושים בגדי שבת, כיאה לגאון הדור. התלמידים נסעו ושוחחו בדברי הלכה, אולם גם לא יכלו להבין את פשר הדבר שרבים ציוה עליהם לתת כבוד זה, ולמה לא הסתפק בקבלת פנים בתחנת פרסבורג עצמה. רק לאחר ששמעו וראו את מרן ה"גורן דוד" ז"ל להתפלל, נפתרה שאלתם. תפלה כזו בדבקת ווהתלהבות לא ראו מעולם. והמשיך: "מאז ועד היום

לא זכיתי לתפלה כזו, עכשיו שראיתי ושמעתי את נכדו הרב מיארמוט, זכיתי לה שוב..."

סיפר הרבני הצדיק רבי **צבי הכהן זצ"ל**, בן הרה"צ המפורסם מוהר"ר **חיים הכהן ז"ל הי"ד**, שבהיותו מלמד תינוקות ציוו עליו פרנסי עירנו להתפלל בימים נוראים בביהכ"נ הגדול ולא בבית המדרש של רבינו, בו היה רגיל להתפלל. ביום הקדוש התפלל גם רבינו זצ"ל בביהכ"נ הגדול. במוצאי יוה"כ כשהתאספו הבע"ב בבית רבינו לקידוש לבנה, אמר האי צדיק: הצטערתי מקודם, אבל הלואי ונוכל להתפלל גם בשנה הבאה יחד עם רבינו בביהכ"נ הגדול. התפללתי כבר אצל צדיקים גדולים, אבל התעוררות כזו כמו מהתפלה ומהדרשה של רבינו טרם היתה לי מעולם.

דברי תורתנו ב"שולחנותיו" היו מלאים דברי תוכחה ומוסר, ובמיוחד בסעודה שלישית. מבתי כנסת אחרים היו יוצאים כבר מהפלת ערבית כשרבינו ז"ל רק התחיל את הסעודה השלישית בבית מדרשו. בגעגועים עזים פרצה שירת "בני היכלא" מפי המוני הבחורים והבע"ב, שהיו יושבים מסביב לשולחן או עומדים ונדחקים להיות קרובים לרבינו זצ"ל. הניגון רווי כיסופים מעורר עד היום דמעות בעיני שומעיו. אחרי "בני היכלא" היה הרבני החסיד מו"ה **יואל קלמן ז"ל הי"ד**, שהיה יושב מימין רבינו זצ"ל, משמיע מדרש מפ' השבוע או מעניא דיומא, ועד שהקהל היה שר "מזמור לדוד" ג"פ היה רבינו ז"ל חושב ומתעמק במדרש האמור ומיד לאחר "מזמור לדוד" אומר את תורתו, כמו שהיה נוהג אביו הגאון ה"בן גרני" ז"ל. דבריו היו נשמעים באופן ברור באולם הגדול והאפל של ביהמ"ד הגדול, ואנחנו, הבחורים, היינו שופגים לתוכנו כל מלה ומלה שיצאה מפיו חק'. תורות אלו היו אורכות בד"כ כשעה ומעלה והיו מלאות בתורת הנגלה והנסתר גם יחד.

ככל היוצא מפיו יעשה

אנשי קהילתו של רבינו זצ"ל מספרים על נפלאות שנעשו על ידי רבינו זצ"ל כהרף עין. לו היינו באים לספר, לתאר ולמנות אותם, לא היה קץ וסוף לרשימתנו לכן נביא כאן רק אחדות המעידות על גדולתו.

לפני ה"ימים הנוראים" של תרצ"ט, העידו כל הסימנים על מלחמת עולם המתקרבת לבוא (שפרצה רק שנה אח"כ). המתיחות בין הונגריה וצ'כיה היתה גדולה. היות ויארמוט היתה קרובה לגבול צ'כוסלובקיה, הודבקו כרוזים על ידי השלטונות ההונגריים, לפיהם יש לפנות את העיר מאוכלוסייה אזרחית ביום צום גדליה. בערב ר"ה, מיד

לאחר תפילת שחרית, יצא רבינו זצ"ל לקברי מרנן ורבנן זצ"ל ושהה שם זמן רב. בערב, בדרשת ליל ראש השנה, בירך את קהילתו כדרכו בקודש ולא הזכיר מהענין שום דבר. למחרת, בדרשתו לפני התקיעות דרש בהתעוררות יוצאת מן הכלל, בבכיה ובהתרגשות שכמותן לא ראינו אצלו עד אז. תוך כדי דבריו הבטיח שלא יקרה שום דבר ואין לעזוב את העיר. וכן היה. ביום ב' דר"ה ביטלו את הפקודה. והיה זה לפלא.

כאשר הרגיש בפליאתם הגדולה התנצל רבינו ז"ל ואמר: "ידעתי שקיום הפקודה גרום ח"ו לחלול יו"ט נורא, והיו רבים שיקדימו לנסוע או יתכוננו לנסיעה, הייתי מוכרח לצאת מגדרי כדי להציל קהילתי מחילול יו"ט".

באותה תקופה הגבירו פעולותיהם הפשיסטים ההונגריים, והנוער שלהם היה משתולל בלילות נגד יהודים ומוסדותיהם. בשמחת תורה בבוקר מצאו משני צדי הכניסה לביהכ"נ הגדול שני סמלים נאציים צבועים. הדבר גרם להתרגשות גדולה בין היהודים כי ראו במעשה זה אות מבשר רעות. כולם חיכו לדבר רבינו ז"ל, תגובה שלא איחרה לבוא. מנהג רבינו ז"ל היה לדרוש ברבים בביהכ"נ הגדול בשעת עליתו ל"חתן תורה". גם הפעם דרש על התורה, על ערכה וחשיבותה וביקש מבעה"ב להמשיך בפעולתם המבורכת בתמיכת הישיבה, כדי שהלומדים יוכלו להתמיד בלי הפרעות ודאגות. בתוך הדברים, עמד גם על המאורע שקרה, על חילול מקדשנו המעט העתיק עוד מימי מרן ה"גורן דוד" זצ"ל, והכריז כי **היד אשר פגעה בביהכ"נ תישבר עוד בו ביום**. הקהל למרות שהיה רגיל לצדקת רבינו ז"ל, הופתעו בכל זאת לשמוע הכרזה כה ברורה. לאחר מספר שעות בא אליו גוי אחד ובקשו להתפלל לשלום בנו אשר **נסע באופנוע ושבר שתי ידיו**, וכעת נמצא בסכנה גדולה בבית החולים. לאחר שנודע לגוי הזה מעשה בנו, בא שוב ובקשו למחול לבנו.

בצוק העתים

רבינו זצ"ל נתייסר בייסורים רבים. בעת הספיידו את בנו היקר והנחמד הב' יוסף ישראל ז"ל אמר:

"רבש"ע, גלוי וידוע לפניך שכבר עברו עלי וטעמתי כל מיני יסורים, חיי היו קשים עד עכשיו, גם בישבי בווייטצען וגם עכשיו שאני יושב בקהילה גדולה זו סובל אני את צערם וסבלם של אחינו בני-ישראל. אבל בדבר אחד טרם נתנסיתי, בצער גידול בנים, כי ישבתי כל הזמן בחדרי ולנתי בעומקה של הלכה, וזוגתי הרבנית

הצדקת גידלה אותם. עכשיו אני מרגיש גם את זה. ה' נתן, ה' לקח, יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, ומיד קיבל עליו את הדין ובירך "דיין האמת..."

במשך שנות מלחמת העולם השנייה עשה רבינו זצ"ל מאמצים גדולים לפתח את ישיבתו, להרבות לומדים ולהרחיב את ידיעותיהם בש"ס ופוסקים. כמו כן דאג לקהילתו שרבים מבניה נלקחו לעבודות כפיה ולא כולם השאירו יסוד לפרנסת משפחותיהם. כך עברו ארבע שנות מלחמה כשהקהילה והישיבה נלחמות על קיומן ומצליחות לעבור תקופה סוערת זו, מאוחדות וחזקות.

בשנת תש"ד בחודש אדר, החודש שנהפך משמחה ליגון, שתו בני הקהילה אף הם את כוס התרעלה. קלגסי היטלר ימ"ש כבשו את הונגריה וריכזו בגיטאות את יהודי הערים ובתוכם גם את אנשי הקהילה.

עובדא מופלאה המראה את גודל מסירות נפשו לבני הקהילה, היתה בעת שאחדים מתלמידי באו ורצו להוציא אותו ומשפחתו מהגיטו ולהעבירם לחוף מבטחים, אולם דחה כל הצעה מעין זו, באמרו "מה שיקרה לעדר הקדוש יקרה גם לרועה". הרשעים ימ"ש התעללו בו, גייסוהו בכח למחנה עבודה בעירה סצ'ן. שם היו הרבה מבני הקהילה. גם תלמידי הרבים, ששמרו עליו כבבת עינם, קיוו שאם יישאר ביניהם יוכלו להצילו. אולם בהשפעתו הרבה סידר לעצמו שיחזירוהו לגיטו לחיק משפחתו וקהילתו. להפצרת תלמידי הסביר, כי התפקיד הקדוש המוטל עליו דורש ממנו לחזור הביתה לגיטו, לקהילתו. בזמן הפרידה היתה בכיה גדולה. הוא רצה להרגיע אותנו ובירך אותנו בזה"ל: "מי כבר ספורים, אולם אתם תחזרו בעזה"ת לביתכם בשלום". וכך בעוה"ר עזב אותנו ולא ראינו אותו עוד.

כהנה וכהנה יכולנו להוסיף על מעשיו הקדושים והטהורים. אולם קצר המצע. ובזה אני רוצה לסיים את דברי על תולדות רבינו הגה"ק זי"ע. כל מה שכתבנו על חייו הם רק כטיפה בים ממעשיו היום-יומיים, מהתנהגותו, אהבתו, צדקתו, תפילתו ולימודיו. מי יודע כמה דורות של חכמים ורבנים היו קמים עוד בהנהגתו לולא בא אויב...

עם הצדיקים והחסידים, הגאונים והקדושים הרבים, עלה גם רבינו הק' השמימה בכבשני אושוויץ (תהרס ותהיה לדראון עולם), ביום כ"ב בסיון שנת ת"מה ש"ירת ד'וד.

יוצאי חלציו

שני בנים וארבע בנות נולדו לו לרבינו, הבנים: הבחור יניק וחכים יוסף ישראל ז"ל, שנפטר במחלתו בבית אביו ביום י"ג שבט תש"ד, בהגיעו למצוות. והקדוש הבחור הנחמד ישעי' הי"ד, שהובל לאשוויטץ ועלה שם באש השמימה ביום כ"ב סיון תש"ד, יחד עם הוריו הקדושים הי"ד.

בחסדי ה' ארבע בנותיו נותרו לפליטה גדולה לחיותנו כהיום הזה, ומהם יצאו דורות ישרים ומבורכים, לשם ולתפארת מקור מחצבתם טהור: מרת דבורה ע"ה, אשת הרב יהודה צבי גלאזנר ז"ל מלאס אנג'לס שבארה"ב, בן הג"ר עקיבא גלאזנר זצ"ל אבדק"ק קלויזנבורג; מרת רחל הינדל שתחי', אשת הרב פנחס קלמן שליט"א - תלמידו של רבינו זי"ע, בן הרה"צ רבי יואל זצ"ל הי"ד - מחשובי ק"ק יארמוט, ויד ימינו של רבינו זי"ע לה; מרת חיה שרה ע"ה, אשת הרב יהושע דייטש ז"ל ממאנטריאל שבקנדה; מרת חנה בריינדל שתחי', אשת הרב מאיר צבי וייס ז"ל מבאר שבע - בני-ברק.

לה. יצוין שלאחר המלחמה שב ליארמוט, וארגן שם מחדש את הקהילה היהודית, כשהוא משמש כרב המקום, עד לעזיבתם המוחלטת של היהודים. פעל בכל עוז לשמר זכר אבותינו הקדושים זצ"ל, והוא אשר קיבץ והביא לדפוס את הספר "תבואת גורן".

הקדמה מבני המחבר

ירזנו הזמירות ותשבחות הנעלות, אמרות דברי נעימות ישמיעו, אצולי חבריאה יצורי העשיה, עת הגלות נגלות גזוי נסתרות, ודברות קדושות מפורש יוצאות מפיות מפיקי מרגליות, גאוני עולם אדירי התורה, ה"ה כ"ק אאמו"ר הרב הגאון הגדול צדיק ים"ע קדוש ישראל שר התורה, כקש"ת מו"ה יוסף ישראל דייטש זצוק"ל אב"ד ור"מ דפה ק"ק באלאשאירמוט יצ"א וגרנות פרי הלולים שנמצאו בכתובים מאת כ"ק אא"ז הרב הגאון הגדול צדיק וקדוש רכב ישראל ופרשו עמוד התורה לוחם מלחמות ה' כקש"ת מו"ה אהרן דוד דייטש זצוק"ל אב"ד ור"מ דפה, בעל ספר שו"ת גורן דוד, אשר הי' הראש והראשון דמן חבריא קדישא של גאוני וגדולי מדינתנו, אשר הצילו את הנאמנים לה' ולתורתו, בהבדלתם בין הקודש לחול בשנת תרכ"ט.

יוצר האדם ומציל הנשמה, מה יפית ומה נעמת השעה הלו, אשר זכינו לזריחת השמש, הנץ החמה, הברקת נצוצי וזהרי המאורות הגדולים, אשר דברותם נהרו יצאו כבר מלפנים בישראל ומעתה יפוצו מעינותם גם להבא, אל הדרי יצורי הוד אלקינו, לעמא קדישא בני ישראל סבא, אשר מסילות בלבכם ונר"ן שלהם פתוחה, להתעורר אל מפעלות אלקים.

ישתבח הבורא ויתגדל העושה הנערץ ונקדש, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הנשגב הזה, עת מתן תורה הקדושה, ויום שנגמר מלאכת הקודש, הדפסת ספר ראשון מתורת אאמו"ר הגה"ק זי"ע, על חמשה חומשי תורה בדרך פרד"ס, וראינוהו לראוי לפתוח ההדפסה בדברי אגדה שהיא יראת שמים, ולכתריה ניזל ונעתיק לעמקי ההלכה לכדר שמעתתא, דלהוי יראתו קודמת לחכמתו, ובוה נחלה פני תלמידי אאמו"ר הגאון ז"ל, ושאר אוהבי תורה הנדיבים בעם, נא יסייענו למען נוכל להפק רצונונו מכח אל הפועל, להדפיס גם המון הכתובים בשו"ת ודברי הריפות מהני תרי צנתרי דדהבא בוציני קדישי, ובכן ישתתפו ויקחו חלק אלו הנדיבים בדברי תורת אלה אבות העולם ז"ל, כי מינהו ומינם יתבשם עלמא, וזהו שנרמזו במסורה: מטה זבלון, מטה עורך מציון ע"כ, והכונה כי מטה עוז של מטה זבלון, אשר המה הסוחרים ובעלי בתים בא מציון, היינו מתלמידי חכמים המצוינים בהלכה בהיותם הם גורמים ומסכבים ע"י שמזילים מכיסם נזילת מעיני החכמה.

אך אם יארע המאורע וישאל המתקשה, מה ראו על ככה בעת עשות ספרים אין קץ לפור עוד, יבין השואל וישכיל המתקשה כי לא מחכמה שאל זאת, הלא אריה שאג מי לא

יירא המה אשר מנשרים קלו ומאריות גברו לעשות רצון קונם ולמלאות חפץ צורם, ויתנו בקולם קול עוז, מי ירהב בנפשו עוז לכבוש נבואתם. ועוד הלא מעיקרא קשיא, צור תעודה וחתום תורה אמר הכתוב, ואם כן מי הוא זה ואיזה הוא אשר יבא אחרי המלך ממ"ה כמסכו ויחדש דבר, דבר חדש אשר לא נמסר לנו מכבר כמעמד הר סיני, ע"י משה מפי הגבורה.

איברא יתבאר הדבר ויתפרש הענין, עפ"י מה דאיתא בריש פ"ב מפרקי דר"א, שאמר לו ריב"ז לתלמידו ר"א בן הורקנס, אמור לנו דבר אחד מן התורה, א"ל רבי אמשול לך משל למה הדבר דומה לבור הזה שאינו יכול להוציא מים יותר ממה שנתנו לתוכו, כך אני איני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלתי ממך, א"ל אמשול לך משל למה הדבר דומה למעין זה שהוא נובע ומוציא מים ויש בכחו להוציא יותר ממה שהוא מכניס, כך אתה יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלו מסיני עכ"ל, ונראה בפשר דבר שר"א דימה בנפשו שאין באפשרות האדם לחדש דבר בתורה, וממילא אין מציאות להתלמיד לומר דבר חידוש מעצמו, ורק את זאת היכולת בידו לומר, מה שרבו מסר לו ולמדו, וכן מצינו בפרקי אבות על ר"א, ר"א בור סיד שאינו מאבד מיפה, כי הוא סבר שכלם בבחינת בור המה, אשר רק מה שמכניס יכול להוציא, ומעצמו אינו נובע כלום ומאומה, אבל ריב"ז דעת אחרת עמו ואל מעין ישוהו, וזה דמות ערך לו אשר ממקורו מתברך מהעומק, וכל שמעמיק יותר עוד יוציא מים הרבה ומזוקק יותר, ולא רק מה שמכניס בלבד המצא ימצא בתוכו, אלא חילות יגבר מכיפיה, וכדברי חכז"ל עלי מי מעינות, שאין לך טיפה שיורד מלמעלה שאין שתיים עולות כנגדה מלמטה וממקורו מתברך.

ולמען נבין מאין יושפע שפעת הדעת, הכח והאפשרות לחדש חידושי תורה אמיתיים ונאמנים מא"ל דעות, נציע הנה הכתוב בספר הק' חסד לאברהם מעין כ' נהר י"ח וכו' וז"ל, התורה היא שורש הנשמות של ישראל, ולכן יש כנגדם ששים רבוא פירושים בתורה, כפי כל אחד מן הפירושים אשר משם נתהוה שורש נשמה אחת מישראל, ולכן כל נשמה ונשמה יש לה חלק בתורה, כי התורה ונשמתן של ישראל ענין אחד הוא, ובחינותיהן שוה, וכל נשמה ונשמה יש לה בחינה ידוע בתורה שאי אפשר שתתגלה ע"י זולתה אלא אותה הנשמה תגלה אותם הסודות, ובעוד שאותם הנשמות לא גילו אותם, אין הקב"ה מגלה אותם לצדיקים כלל, זולתו למשה רע"ה שאפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בתורה נאמר למשה, אלא שלא ניתן לו רשות לגלותו כלל עכ"ל, וזה שאנו מתפללים ותן חלקינו בתורתך, אבל לא ימצא האדם חלקו בתורה רק אם יתגע בה ומעמק לירד לעומקה של הלכה, כי בכך יגיע אל שורשו בתורה כפי בחינת נשמתו, אחרי ששבר ובקע המסכים המבדילים בינו ובין שורשו, שאזי בלבד דעת אלקים ימצא, היותו יראה ויעיד ויגיד הכמוס במקום מחצבתו, וזה יש לכון בדברי רז"ל שאמרו שליח נעשה עד, דהיינו האדם אשר שלוחא דרחמנא הוא פה עלי ארץ, לעשות רצון קונו בתורה ומצות, ולמען לפרק הרים ולטוחנם, ולבנות עולמות רוחניות בדברי

תורתו, כאשר יביעו שפתותיו חידושים לא בדאי הוא ומפמפט בעלמא, חלילה לו, אלא השליח הזה נעשה עד אמונים, עד אשר מגלה ומעיד על בחינת תורתו, ואדרבה אם לא יגיד ונשא עונו, כי יהיה ח"ו כובש נבואתו, כי חכם עדיף מנביא. אכן כאמור לא יגיע לזה המדריגה, רק אחרי העבודה והיגיעה הקשה, עד שהגיע אל שורשו אל מבועי המים חיים, וכמה שנאמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא, דהיינו אם כאלו המחפשים תעשה אשר למען למצוא הכסף ומטמון, חופרים ומעמיקים בעובי הקרקע, ותעמיק ותעסוק ככה גם בתורה, אז דעת אלקים תמצא, ולא רק הבלי עשתונות לב בשר יעלו בידך, אלא ממש דעת אלקים תמצא, וזולת זה גם אם יחדשו, רק פיטפוטי דברים יהיה אשר לית בהם מהימנא מפני שצור תעודה וחתום תורה כתוב, ומי יבא אחרי המלך במסיבו, ועד"ז יאירו לפנינו באופן נאה אמרי חכו"ל אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין, לא יגעתי ומצאתי אל תאמין, יגעתי ומצאתי תאמין, כי הנה כל אחד מישראל יש לו בחינתו בתורה, ואם יעמיק ויגיע עצמו בלימודו עכ"ח ימצאנה, אך מי שלא עמל בה בטח שלא מצאה, ואף אם אמור יאמר דבר, שקר יהנה חכו דברים אין אמן בם ובלי שום אמת, וזהו שהחליטו אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין כי אלו ה' יגע בודאי ה' מוצא, וכן לא יגעתי ומצאתי אל תאמין, כי זה שלא יגע בבטח לא מצא דעת אלקים, אבל יגעתי ומצאתי תאמין, כי כך היא דרכה של תורה כדבריהם ז"ל ואת התורה אדם כי ימות באהל, וזה כונת נעים זמירות ישראל גם כן, האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב, דהיינו האמנתי כי אדבר דברי תורה שיש בהם מהימנא, אני עניתי מאד רצונו לומר אם הייתי מענה עצמי ועמלתי ויגעתי בתורה, אבל אני אמרתי בחפזי דהיינו בלי טרחא רק במהירות וכלאחר יד אזי כל האדם כוזב, ואין להאמין להדברים.

והכרה זו לאין אונים עצמה ירבה, וכן גשנו אל מכבש הדפוס, להביע חדות מני קדם, לקיים מילי דאבות לדורות הבאים, וכמו שאמרו רז"ל אין עושים נפשות לצדיקים דבריהם הם זכרונם, דהיינו דברים הקדושים שיצאו מפיהם, המה זכרונם המתקיים בין החיים, ותו כי נפשות עושים על גבי מתים, אבל הצדיקים אף במותם נקראים חיים, איברא אינו נכנס בגדר החי רק מי שעודנו פועל ומשפיע, וא"כ האך יקראו הצדיקים דאיתפמרו חיים וזה שמישיבים לנו רז"ל, כי הגי צדיקיא כמה זכין הלא בדבריהם כי המה כלי מלחמתם, שע"י הם משפיעים תורה ויראה והדרכה לבני דורם, וממילא כל זמן שדבריהם נשמעים בין החיים ובכן משפיעים שפעת קודש, הרי הם עודם באבם ולא יבש המעין ולא נקצץ האילן, ולא יתכן לעשות להם נפשות של מתים, וזהו שאמרו אין עושים נפשות לצדיקים מפני כי דבריהם הם זכרונם, ומלת זכר היינו המשפיע, ויש להעמים גם הנה כי דבריהם הם השפעתם. ולפי"ז מי הוא זה אשר ימלאנו לבו לעשות כזה להמית ח"ו את הארי החי, אשר כל מגמת הצדיק לפעול ולהפעיל כתורת אלקינו בקרב הארץ, כדי להטיב לאחרים להגביהם במעלתם ולקרבה את השלמות, ולתקנם במדרגותם שיקויים בהם הכתוב אמרתי אלקים אתם אכן

כאדם תמותו, אשר יתפרש לנו ע"ז ע"ד המליצה, מה שאמרו חז"ל השוחט אחד בעוף ושנים בבהמה שחיטתו כשרה, דהנה איתא בספרי המדות כי כל עבודת האדם בעולם הזה להתגבר על מדותיו הפחותות, ולהסירם מעליו, עד שלא ישתאר בו רק המזוקק והמזוכך, החלק אלוך ממעל, וזהו הבנת בחינת "התפשטות הגשמיות", ולזה נתכון גם ר' פנחס בן יאיר במה שאמר תורה מביאה לידי זהירות, זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עד מביאה לידי רוח הקודש, דמכיון שעל ידי כן יסיר מעליו כחתי הגשמיות לאט לאט, לבסוף לא יתוטר בו רק רוח הקודש, ופעולה הזאת נקראת שחיטה, ששוחט את גשמיותו, עד שיהי' כברואי מעלה, וזאת ידוע כי עמי הארץ בשם בהמה יכוננו והת"ח בשם עוף, אבל מדריגת הבהמה מאד נמוכה ומסוכנת, כי על זו אמר קהלת ורוח הבהמה היורדת היא למטה, לכן צריכים הם להביא עצמם לידי תיקון, לצאת מבחינת הבהמה ולעלות למעלות רמות, כמאמר הכתוב אמרתי אלקים אתם, שישתדלו לבא למדרגת אלקים, ועכ"פ כאדם תמותו, ויש"א אכן כאדם תמותו, אך זה לא יספיק רק לקטני ערך העמי ארץ, שלכהפ"ח יעלו ממדרגת בהמה למדרגת אדם, לא כן בת"ח עליהם מוטל החיוב שיגיעו למעלת אלקים כמו שדרש ר"ע את ה' לרבות ת"ח, ועליהם נאמר אלקים אתם, ואם שחטו אלו ב' המדרגות מדותיהם כ"כ שהגיעו למעלות אלו אזי שחיטתם כשרה ומתקבלת, וזהו שאמרו השוחט אחד בעוף היינו הת"ח ששחטו אחד, דהיינו אות אחד ר"ל אות הע משם עוף, עד שנשארו אותיות פ"ו שהם בגימט' אלקים, ושנים בבהמה היינו שני אותיו' משם בהמה, ר"ל אותיו' בה שנשארו אותיו' מ"ה שהם בגימטרי' אדם, אזי שחיטתם כשרה, ולסבב את זאת מגמתם של צדיקים לתקן בדבריהם את באי עולם, אשר ע"י משפיעים לזולתם, וכדי שלא נמנע טוב מב עליהם, לא ראינו על העמל והיגיעה, ולא על ההוצאה, אלא אזרנו מתנינו ועשינו כל ההתפעלות עד שזכינו לברך על המוגמר, ויהא רעוא שיהי נועם ה' אלקינו כמעשה ידינו.

בקוצר אמרים נציע מילין ועירין מתולדות אאמו"ר הגאון זי"ע, ויצא חוטר מגזע ישי נצר משרשיו, אתא מרכבות קודש נין ונכד לדוד מלך ישראל, וצדיקי גאוני עולם כנרשם בשער הספר, נולד בעיר פרעשבארג יצ"ו בשנת תר"ג או תר"ד לאלף הששי, לאביו הגה"ק בעל סי' שו"ת גורן דוד ולה"ה, ולאמו הרבנית הצדקת המפורסמת מרת רחל הינדל ע"ה (אחרי נכבה נ"י בעלה, הבעל גורן דוד עלתה לירושלים ושם קבורת רחל) בת הרה"ג החסיד שבכהונה איש קדוש ובעל מופת מו"ה מענדל כהן מפ"ב ידידו של מרן החת"ם זי"ע, והכת"ם ז"ל ה"ה מעיד עליו בהספרו שהי' א' מל"ו צדיקים, אאמו"ר הגאון ז"ל שאב רוב תורתו בבית מדרשו של אביו הגאון בעל ג"ד ז"ל, גם שקד איזה זמן על דלתי בימ"ד של הגאון בעל כת"ם, וגם סמכו ועטרו בהתרת הוראה, פעם א' שאיקלע הגאון בעל כת"ם לאתרא דילן אל בית אא"ז הגאון בעל ג"ד ז"ל, תהה על קנקן אאמו"ר ז"ל כד הוה עורו בן שבע שנים, והתפלל עליו ואמר כי לנר גדול יתפתח בישראל בימי חרפו מלא כבר כרסו בש"ם ופוסקים בסברא ופילפול, ונשא אשה כוונן ראשון את הרבנית הצדקת מרת הינדל בת הרבני הצדיק מו"ה נח יעקב לוי ז"ל, אח"כ נתקבל לאב"ד דק"ק סענדרע ושם נולד לו בן יחיד

מאותו זווג, הרה"ג והצדיק איש אשכולות המפורסם מדברנא דאומתי' הנגיד מו"ה נח יעקב ז"ל חתן הגאון הצדיק מו"ה פנחס חיים קליין אב"ד דק"ק סעליש ז"ל ה"ה, אך בעו"ה נקמף באבו ונותרה זוגתו הצדקת מ' בלימטשא תי' אלמנה, ובנים לא היו לו, אבל השאיר אחריו פרי תורתו חידושי תורה בכת"י מתוקים מדבש אשר בקרב יצאו לאור בעה"י, אאמו"ר זי"ע שימש בסענדרע ככתר הרבנות כשש שנים בהתלהבות ואמונה, וכהלקח ארון אלקים ופתוח נפתחו שערי שמים, וגברו צבאי מעלה ונסתלק אא"ז הבעל גורן דוד ז"ל בשנת תרל"ח, שמו אנשי עדה הקדושה דפה את עיניהם באאמו"ר זי"ע, וקבלוהו עליהם ועל זרעם לרועה נאמן לאב"ד, אשר יורה להם הדרך ילכו בו, פה מתה עליו הרבנות מ' הינדל ע"ה, ואחרי עבור שנה נשא בזיווגו השני את אמנו הרבנית הצדקת מרת פראדל ע"ה בת אא"ז הרב הגה"ק מו"ה ישראל חיים הכהן קאמצבורג זי"ע בעל ס' כתבי מהרי"ח אב"ד דק"ק אוד ובאלאק יצ"ו, אשת לפידות עמרת בעלה עובדת אלקים אמיתי' נדיבה וגומלת חסדים נפלאה, אשר כל מחשבתה להיות לנחת רוח ליוצרה, וכן היתה בית אבותינו ז"ל בית פתוח לרוחה לכל עובר ושב, אשר שם ינוחו יגיע כח וכפרט בשנות מלחמה העולמי דשנת תרע"ד - תרע"ח, אשר מדי יום ביומו סעדו כחמשים וששים רעבים וצמאים על זה השלחן דאבותינו ז"ל, וכמה פעמים שהספיקו אבותינו ז"ל עם ב"ב רק בפרוסת לחם, כי כל מה שערכו אכלו העניים. מזיווג עלאה הלז נולדו ב' בנים וב' בנות ש"י ותי', הבכור ממלא מקום אאמו"ר הגה"ק ז"ל אנא הצעיר חיים אהרן דוד חתן הגה"ק מו"ה ישעי' זילבערשטיין זלה"ה אב"ד דקה"י ווייטצען יצ"ו בעל ספרי מעשי למלך, בנשאי בתו זוגתי הרבנית הצ' מרת שפרה ליבא תי', ואחי הרב המאוה"ג מו"ה מנחם צבי נ"י דומ"ץ דפה אשר נשא את רעיתו הרבנית הצ' מרת בריינדל תי' בת דודנו הרה"ג הצדיק מו"ה שלום קאמצבורג נ"י מטאפלאשן יע"א, ואחותנו הצ' מרת רחל הינדל תי' אשת הרבני התורני הנעלה מו"ה יחיאל מרדכי סג"ל שפיטצער נ"י בן הרב הגאון מו"ה אשר לעמל שפיטצער אב"ד דק"ק קירכדארף נ"י, ואחותנו הצ' מרת טויבא בריינדל תי' אשת הרבני התורני הנעלה מו"ה ברוך מאיר סג"ל לוי נ"י, בן הרבני הצדיק מו"ה משה יוסף לוי נ"י מפומנאק יע"א, וזכות אבותינו הקדושים יגן עלינו ועל זרעינו לטובה ולברכה, ולמען הלוך בעקבותם עד ביאת ינון.

אדמו"ר הגאון ז"ל נהל עדתו ק"ק דפה והגליל כרחם אב על בנים תשע וארבעים שנה, ועמד בפרץ כאיש מלחמה בוקנה ובבחרות, וכל עבודתו היו להרים קרן התורה ויראה, תמיד החזיק ישיבה מפורסמת לבחורי חמד אשר נהרו אצלו למאות ולאפים, האיר עינם בתורה, ונטע אהבת ויראת ה' בלבם, רבים מהם כתר התורה בראשם שנתעלו לרבנים ולמורי הוראה בקהלות קדושות, לא פסיק פומי' מגירסא שם לילות לימים, גם בוקנה ושיבה לא מש מתוך אהלה של תורה, לימודיו היו בנגלה וגם כן בנסתר, בפרישות ועינויים, כמעט שינה וכמעט בלי אוכל, בטהרה ובקדושה ובסוף ימיו נצטער על שלא יכול לטבול כל יומא, כבוד ה' חפץ עליו כל היום, תפילותיו ועבודתו היו ממש במסירת נפש, ובער כבלבת אש עד שסביבו נסערו מאד. אהב את הבריות ככל נפשו וקרבם אל המקום בנועם אמרותיו,

פיזר להם כספו ולכבו, עוד ימים מועטים טרם פטירתו בעצמו שימש האורחים אשר סעדו אצלו, ולא הניח שאחרים יעשו זאת במקומו, כי כל עצמותיו השתוקקו להשתעבד למלכות שמים ולכא בעולו, ואאמו"ר הגה"ק זי"ע נתקיים בו צדיק מושל ביראת אלקים, כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד, ככל היוצא מפיו הקדוש נעשה, איש מופת הי' לרבים, נהגו ממנו עצה ותושי', אך תנאי התנה עם מבקשי הבקשות, להיותם נכנעים לממ"ה הקב"ה.

אוד ליום זי"ך שבט תרפ"ז נפלה עטרת ראשנו, ואאמו"ר רבינו הקדוש זי"ע עלה למרום, במוצי"ש"ק עת סעודת דוד מלכא, עליונים ששו ותחתונים בכו, צבא מעלה קראו פנו מקום, ויושבי ארץ נגחו לך בשלום יתומים היינו ואמנו הצדקת אלמנה, וכל העדה כלה בעפר התפלשה, שק ואפר יצע לרבים, ודמעתם על לחיים עלי אביהם ורכבם, ומיד יעשו משמרות כתים כתים לתורה ששים גבורים סביב למטתו, בעלי תריסין דששים ספרים, תלמידי חכמים ותלמידים, ועסקו מבלי הפוגות בלימוד משניות בעינים זולגות, ביום מחרתו טרם בא השמש והערב הסכימו פה אחד בני קהלתנו שי' לאיט"א לבחור בנו בכורו לממלא מקום רבם ואבי רבם זי"ע, ובכך באו בני הקהלה אל בית מדרשו של אאמו"ר הגאון זי"ע אשר חלקת מחוקק הי' ספון אזי שם, במקום שגידל תורה ותפלה, תוך ארון הקדש שעשו משלחנו אשר אצלו הושיב ישיבה עשרות בשנים, מוקף מי"ג נרות י"ג מכילין דרחמי, ואמרו ברכת מז"ט לתוך ארון אלקים, ביום כ"ה הי' יום הקבורה יום שפתוח נפתחו שערי ארץ לבלע את הקדש, ונאספו הרועים והעדדים רבנים רבים גאונים וצדיקים, ובע"ב מרחוק ומקרוב, כבוד גדול עשו לו הטבילוהו במקוה טהורה העמידוהו בבית מדרשו והספידוהו בהספד מר נפשי יצאה בדברם אחרי ההקפות בביהכ"נ הגדולה, והרמעות כנחלים נטיו, גם בקרתא קדישא ירושלים קראו להספד, מיד שבאה השמועה המבהילה שמה.

לא ארכו הימים, ואמנו הרבנית הצדקת המפורסמת מרת פראדל בת חי' שרה ע"ה גם כן עזבה אותנו, והלכה למנוחות ביום ה' אלול תרפ"ט, שהחזירה נשמתה הטהורה ויקרה, ליד אבי' שבשמים, כי נכסוף נכספה אל אבינו הגה"ק זי"ע, ובכך גברו העליונים את התחתונים ונה נפשה של אמנו הצדקת, וכאבל אם קודר שחוננו, אבי ואמי עזובונו, והאסיפה המדאיכה חזרה ונשנית, באו עוד הפעם הרועים ועדריהם, לחלק לה כבוד לאכסניא של תורה להרבנית המפורסמת לאם בישראל, זכותה המבהירה יגן עלינו ועל כל ישראל.

ובזה מגישים אנו אלפי תודה, למנהלי ואנשי קהלתנו הקדושה והנושנה העואב"י דפה, אשר סכבו את רבינו אאמו"ר הגאון ז"ל, מראשית עד אחרית באהבה פנימית ונגלית ובחרדת הקדש, הן בהיותו אתם, וגם אחרי פטירתו מקדישים ומעריצים זכרונו לברכה. ואני תפלה שימליץ רבינו הקדוש אאמו"ר ז"ל טוב בעדם למען יושפע להם שפע קודש ברוחני וגשמי, בני חיי מזוני עד ביאת גואל צדק, ויראו בנים ובני בנים עוסקים בתורה ומצות, בבריאות תדירית ושמחה תמידית אמן.

תשואות חן חן ואפריון נמטיא, לידידינו אשר סייעו בידינו במצוה רבה זו, להדפיס ספר תורת אבינו הגה"ק זי"ע אשר קראנוהו בשם בן גרני, כמדת ענותונת של אבינו רבינו הג' ז"ל, ובפרט לעדה קדושה דפה שנדבכה סכום הגון למעשה המצוה, שעומדת תחת ראשות הראה"ק הנגיד הנכבד והנעלה כהר"ר יחיאל יאנאם נ"י, ולח"ק הג"ה דעירינו אשר בראשם גבאי הראשי הקצין המפואר ומרומם כהר"ר מאיר ווייס נ"י, ולהנהלת חברא ש"ס דפה אשר היילו מכספם ועבדו בגופם מבלי לעות ולעוף למען הוציא תעלומות ה"ה הרבני התורני הירא וחרד עסקן הנפלא כש"ת הרב מו"ה צבי שווארץ נ"י מ"מ פה, והרבני התורני הנעלה הירא וחרד כש"ת מו"ה יוסף אראנאוויטש נ"י גבאי דח"ש, ולגוסי המחבר הגאון ז"ל ה"ה הרב הגאון הגדול צדיק ונשגב בנש"ק כקש"ת מו"ה ירחמיאל קאצבורג שליט"א אב בית דין דקהילה קדושה אוד יצ"ו ולהרב הגדול בתורה והצדיק כש"ת מו"ה דוד צבי קאצבורג נ"י אבן ספיר ויהלום בק"ק פ"ב יצ"ו, ולכל הנודכים בעם אשר שמותם נקבעו בשער מיוחד לכרכה, ונחזיק טובה לפועלא טבא אשר היו לנו לאחיעזר בהעתקת וסידור חלק גדול מספר הזה ה"ה הרבני התורני החו"ב צנא מלא ספרא הירא וחרד כש"ת מו"ה שמואל פנחס ברוין נ"י שו"ב וש"ץ דקהלתינו פה, יישר כחם וחילם לאורייתא בשנים ארוכים דשנים ורעננים עם כל ב"ב בטוב ובנעימים.

כ"ד בני אאמו"ר הגה"ק המחבר זי"ע החותמים בלב נשכר ונדכה, בהגשת תודה לנותן התורה, וכאשר זכינו להדפיס ספר קדוש זה, ככה יזכנו ה' ויחינו להדפיס גם שאר ספרי אבינו הגה"ק זי"ע ולהרביץ תורה ויראה.

יום ה' סיון תרצ"א לפ"ק פה ק"ק באלאשא יארמאט יע"א.
 ה"ק חיים אהרן דוד דייטש אב"ד דפה והגליל
 ה"ק מנחם צבי דייטש דומ"ץ פה

בעזרה"ש"ת

ספר בראשית

בראשית

(אולי הכוונה אם נניח הב' במקומו היינו שלא נקצץ בנטיעות, עי"ז נגביר הצד ימין למעלה ויבא אות ח' לפנינו, ואחרי כן יוסר ממילא בחינת השמאל ויהיה מזה אות ר' ויצטרפו לתיבת בחר, אבל אם ח"ו יקצץ בנטיעות להזיז אות אחת מן התורה ויהפוך על ידי כן הקערה על פיה, יעמוד מזה אות ח' ואזי אף אם ירצה אח"כ להסיר מדת שמאל וישאר ממנו ר' יתבע הב' עלבוננו כי אוי להם לבריות מעלבונה של תורה ויצטרף הב' לאחרונה ויעשה חרב כנגדו ובחרת בחיים. הג"ה).

בראשית ברא וגו' (א, א). נראה כי תיבה הראשונה היא כלל גדול בתורה, למען לא ישתומם הרואה כאשר יראה עשרה דורות מאדם ועד נח שגדלו והצליחו הולידו בנים ובנות והאריכו ימים, כי הוא ע"ד שאמרו חכו"ל (ב"ר סו, ד) רשעים תחלתן שלוח וסופן יסורים

בראשית יראה הרואה ויבין המעיין כי התורה מתחלת באות ב' להורות על מה שאמרו חכו"ל (ויק"ר לה, ו) הככר והמקל ירדו כרוכים מן השמים, ע"ד שאמר הנביא (ישעיה א, יט) 'אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאוכלו', הכל לפי מה שייגרום ויסבב ע"י מעשיו, שאם יסתכל בהאות ב' ויניחנו במקומו, ואח"כ יהפוך צדו הימיני למעלה יבא לפניו אות ח', ואחרי כן אם יקח רגל שמאלי של אות הוזה ישאר למולו ר' ויצטרפו אלו אותיות לתיבת בחר לאות ומופת ולסימן שעל ידי הטבת וכשרון המעשה יסובב כי בנו בחר השם ואנחנו עם סגולתו, אבל אם יהפוך ח"ו הקערה על פיה יתהפך אות ב' לאות ח' ובאם יקח אח"כ רגל השמאלי יתראה לפניו אות ר' ובהצטרף אזי האות ב' לשני אותיות הללו יעשה מזה חרב, ואפשרות צירוף אותיות זה בא ללמדנו כי הכל תלוי בבחירת האדם, ובחרת בחיים.

שנות ראינו רעה', ולזה שוית"י ר"ת י'שראל ת'חילתן י'סורין ו'סופן ש'לוה, כן יעזור השם במהרה בימינו.

ובדברינו אלה נמצא פתר למדרש פליאה וז"ל: אמר רבי ישמעאל כל היודע שיעורו של יוצר בראשית מובטח לו שהוא בן עולם הבא ואני ורבי עקיבא ערבים בדבר עכ"ל, והיינו תיבת בראשית מורה שהצדיקים אינם מקבלים שכרם מיד, אבל מתי יהיה זמן הפרעון, הוא תלוי כפי מה ששערה חכמתו של הקב"ה, דלפעמים צפונים תשלומי כל הזכויות לעוה"ב, כדרך שמצינו ברבי אלעזר בן פדת (תענית כה, א)². והנה 'ידעתי' הוא לשון של חבה ואהבה כמו שפי' רש"י לקמן (יה, יט) כי ידעתינו למען אשר יצוה, וזה כוונת המדרש: כל היודע שיעורו של יוצר בראשית, כלומר שמחבב מה שיוצר בראשית משער בחכמתו הוא בן עולם הבא, ואני ור' עקיבא שהיו מעשרה הרוגי מלכות ומסרו נפשם באהבה ערבים בדבר. יגן זכותם עלינו.³

ומכאובים, וצדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה וברכה, והנה אמר הנביא (ישעיה ס, כא) 'ועמך כולם צדיקים' וא"כ ישראל מורה על שם צדיקים, ולזה בראשית"ת ר"ת ר'שעים ת'חילתן ש'לוה י'שראל א'חריתן ב'רוך, ועל דרך זה פתח גם רבינו הקדוש המשניות (ברכות א, א) מאימתי קורין, אכן למען הסמוך תורה שבעל פה לתורה שבכתב רמז הענין חציו בלשון המקרא דכתיב (איוב ה, ז) והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד, והיינו מאימת"י הוא ר"ת י'שראל ת'חילתן מ'כאובים א'חריתם י'שגה מ'אד.

והרמ"א בסעיף הראשון של השו"ע או"ח הביא 'שויתי השם לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה', והנה נזכר בפסוק זה שם הויה, והוא מורה על מדת רחמים, והנה לכאורה איש יודע חולי, עני ואביון ומורדף מפגעיו, איך יקיים פסוק זה בעצמו בראותו כי מדת הדין מתוחה עליו, אבל אם ישים על לבו דברי חזו"ל י'שראל תחלתן יסורים וסופן שלוה' תנוח דעתו ויהיה לו לב שמח, כי יבטח בהשם שיקיים בו (תהלים צ, טו) 'שמחנו כימות עניתנו

א. מקור המדרש הוא בברייתא ד'שיעור קומה', ומביאו האבן עזרא (שמות לג, כא).

ב. שהיה עני ואביון, ונצרך לעשות הקזת דם לרפואה, ולא היה לו שום דבר לטעום אחרי ההקזה, ובלית ברירה אכל חתיכת שום, ונתעלף ונרדם, והלכו חכמים לשאול בשלמו, וראו שהוא בוכה וצוחק בתוך שנתו, ויצא ניצוץ של אש ממצחו, וכשהתעורר, שאלוהו מדוע בכית וצחקת, אמר להם שראה בחלום שהקב"ה יושב עמו, ושאל את הקב"ה עד מתי אמשיך לסבול בעולם הזה, ואמר לו הקב"ה האם רוצה אתה שאהפוך את העולם ואברא אותו מחדש ותוולד במזל של עשירות, וסירב.

ג. רבינו לקמן בפרשת נצבים (ד"ה אתם) מביא משל נפלא על ייסורי הצדיקים בעוה"ז, שהדבר דומה לאדם הרוצה לעסוק בעריכת משפט או ברפואה, שצריך ללמוד ולטרוח שנים רבות בקושי

מלאכים, כיון שאין רשעת הרשע מפסדת לעולם, וכמו שאמרו קחו רחיים וטחנו קמח עיין מדרש איכה (פרשה א' ד"ה 'ממרום')^ה, ועם זה יבוא גם מה שאמר במדרש (ב"ר ה, יד) שהקב"ה העלים ממלאכים מעשה הרשעים כמ"ש (תהלים א) ודרך רשעים תאבד, ולא הראם אלא מעשה צדיקים כנ"ל.

ועוד יפורש עם זה מדרש (ב"ר ב, ה) והנה חשך זה מעשיהם של רשעים, אור זה מעשיהם של צדיקים ואיני יודע באיזה חפץ יותר, הוה אומר במעשיהן של צדיקים חפץ יותר^ו, והיינו על דרך זה, במעשיהם של רשעים אעפ"י שהם שלוחי ההשגחה

בראשית ברא אלקים וגו' (א, א). איתא במדרש (ילקוט'ש בראשית רמז י"ב; סנהדרין לח, ב) שהקב"ה נמלך במלאכים אם יברא העולם, וכיון שמיאנו נתן אצבעו ביניהם ושרפם, ויש לפרשו על דרך תשובת הרשב"א שהקב"ה חישב בעצמו מה יאמרו המלאכים לבריאית העולם, וראה שהמה ממאנים, והיינו מפני מעשה הרשעים, אבל באמת ניהו 'שבנאות רשע ידלק עני' (תהלים י), מ"מ סוף סוף הוא על דרך 'אשור שבט ועמו' (ישעיה י, ה)^ז, וזהו נתן אצבעו ביניהם היינו בין רשעים וצדיקים שלא יוכלו להרוג נקי וצדיק אם לא שנגור עליו, וא"כ המה שלוחי ההשגחה, ושרפם ר"ל ביטל דעתם של

גדול, ובשנים אלו לא יתפרנס כלל, וגם לאחר שנעשה עורך משפט או רופא, יצטרך לעמול שנים רבות עד שיתפרסם שמו, ובשנים אלו בקושי יתפרנס מזה, ורק לאחר שנים רבות יקבל כבוד גדול ועושר רב ומעמד חשוב, ולא כן מי שרוצה להתפרנס מחטיבת עצים או שאיבת מים הרי בקל ילמד את המלאכה ומיד יאכל מפרי אומנותו, אבל משכורתו תהיה קטנה לעולם, וגם לא יזכה לכבוד גדול מזה, כן הדבר שאנו רואים רשעים יושבים בשלוה, ואומות העולם על במתי הצלחה, כי עניינם דומה לחוטבי עצים, אך הצדיקים תחילתן בקושי וכיסורים כמו הרופא ועורך המשפט בלמדם את אומנתם, אך לבסוף עולים על במתי הצלחה ומגיעים אל המנוחה והשלוח.

ד. ומבאר רש"י (ישעיה שם): שאשור הינם שליחי ההשגחה לרדות את ישראל שלא הלכו בדרך ה'.

ה. וז"ל: א"ר יהושע, הוא שהנביא מקנתרה ואמר לה (ישעיה מ"ז) קחי רחיים וטחני קמח, הא כל עמא טחנין חטיין, ואת אומר 'וטחני קמח', אלא אמרה ירושלם לבת בבל, אילו ממרום לא עשו בי מלחמה לא היית יכולה להלחם בי, אילו ממרום לא שלחו בי אש לא היית יכולה לי, אלא אריא קטילא קטלת, קימחא טחינא טחנת, קרתא יקידתא אוקידתא.

ו. וז"ל המדרש: בשעה שבא לברוא את אדם הראשון נמלך במלאכי השרת ואמר להן נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, אמרו לו אדם זה מה טיבו, אמר להן צדיקים עומדים ממנו, הדא הוא דכתיב כי יודע ה' דרך צדיקים, כי הודיע ה' דרך הצדיקים למלאכי השרת, ודרך רשעים תאבד, איבדה מהם, גילה להם שהצדיקים עומדים ממנו ולא גילה להם שהרשעים עומדים הימנו, שאילו גלה להם שהרשעים עומדים הימנו לא היתה מדת הדין נותנת שיברא.

ז. דקשה דמה ההוה אמינא שיחפוץ ה' במעשי הרשעים יותר ממעשי הצדיקים.

והארץ היתה תוהו ובוהו וגו' (א, ב).
 ויש להתעורר כיון שהשמים ג"כ
 לא נגמרו ביום הראשון כמו שפי' רש"י
 בפסוק ו' יהי רקיע, א"כ מדוע דברה
 התורה רק מגנות הארץ, ועוד קשה דכפי
 הנראה באו הכתובים לספר מבריאת האור
 כי בזה נתקנה הארץ^א, לכן צריך ביאור
 מה תיקון עלתה לה ע"י בריאת האור,
 וגם לאיזו ענין נזכר חמשה פעמים אור
 בפסוקים הבאים^ב, ונראה לפי המסורת
 שכוונת כל בריאת העולם היה לטובת
 האדם, וסוף מעשה במחשבה תחלה, וזה
 שנאמר 'בראשית ברא אלהים את השמים
 ואת הארץ' הכוונה על נשמה והגוף כמה
 דאיתא בסנהדרין (צא, ב) 'יקרא אל השמים

מ"מ אין הקב"ה חפץ בהם דאם היה חפץ
 בהם לא היה מקום לחייבם, דגם בלתייהם
 הרבה שלוחים למקום והמה רק ברוע
 בחירתם, והראיה, שאין הקב"ה שולחם
 ומכריחם למעשיהם, דהלא רק הבא לטהר
 מסייעין לו, והבא לטמא אין מסייעין לו
 רק שפותחין לו^א.

ויש לפרש גם כן מאמר זה, 'איני יודע
 באיזה חפץ עפ"י דברי הרמב"ם
 בשמנה פרקים (פרק ו') אם הכובש עדיף
 אשר הוא רשע בנטייתו, או המעולה
 החסיד עדיף אשר צדיק גם בנטייתו^ב.
 (מבעל גורן דוד ז"ל).

ח. עיין יומא (לח, ב) שממשילה זאת הגמרא לאדם שהיה מוכר נפט, ואפרסמון, וכשמודד נפט,
 אומרים לו מדוד לעצמך, כן הוא הבא לטמא שפותחין לו אך אין מסעיין לו, אך כשבא למדוד
 אפרסמון אומרים לו המתן ונמדוד עמך, כדי שנתבסס יחד מריחו הטוב של האפרסמון, כן הוא
 שהבא לטהר מסעיין לו, וראה לקמן פרשת יתרו (בד"ה 'אנכי') שמביא רבינו בלשונו הזהב שהרוצה
 לחטוא פותחין לו מחבליו, וממילא הבחירה בידו.

ט. וז"ל: וכאשר חקרנו דברי חכמים בזה הענין, נמצא להם שהמתאווה לעבירות ונכסף אליהן הוא
 יותר חשוב ויותר שלם מאשר לא יתאוה אליהן ולא יצטער בהנחתן, עד שאמרו, שכל אשר יהיה
 האדם יותר חשוב ויותר שלם תהיה תשוקתו להעבירות והצטערו בהנחתן יותר גדולות. והביאו בזה
 הדברים ואמרו (סוכה נ"ב) "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו". וזה כוונת רבינו לבאר הצד במדרש
 שהקב"ה חפץ יותר במעשיהם של רשעים, והיינו על המתגבר על תאוותיו. ועי"ש ברמב"ם שמתבאר
 לפי"ד גם מסקנת המדרש שהקב"ה חפץ במעשה הצדיקים.

י. וז"ל: יהי רקיע יתחזק הרקיע. שאף על פי שנבראו שמים ביום ראשון, עדיין לחים היו, וקראו
 בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע.

יא. כי מיד לאחר שנכתב (בפסוק ב'): והארץ היתה תהו ובהו, כתוב (בפסוק ג'): ויאמר אלהים יהי
 אור.

יב. בפסוק ג': ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. ובפסוק ד': וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל
 אלהים בין האור ובין החושך. ובפסוק ה': ויקרא אלהים לאור יום.

דהיינו שהוא ההיפך ממתנגדו קרח, שקרח הקטיר ונאמר על אנשיו ועליו (במדבר טו, לה) ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש, ואהרן הקטיר ועצר בה מגפה^{יג}, וזה רמזות ר"ת יו"ם י'עמוד ו'יעצר מ'גפה ע"ד שאמר הכתוב (במדבר יז, יג) ויעמוד בין החיים והמתים ותעצר המגפה, ולחשך קרא לילה הוא עפ"י שנאמר (שופטים י"ז) כאשר בא הנער הלוי אל מיכה ונעשה לו לאב ולכהן, אמר מיכה 'עתה ידעתי כי ייטיב ה' לי כי היה לי הלוי לכהן', וזה מיכה הלך בשיטת קרח כי ללוי יאות הכהונה, לכן אמר הכתוב על קרח ועל ההולכים בשיטתו ולחשך קרא לילה^{יד} ברמזות ר"ת ל'א י'היה ל'כהן ה'לוי.

תדשא הארץ דשא וגו' (א, יא). איתא במדרש פליאה: כיון שאמר הקב"ה תדשא הארץ דשא נודעו שמים וארץ עד שהראה להם הקב"ה רגלי יוסף, ונראה לבאר כי אם נראה פני האדמה בחודש האביב, בעת אשר הארץ תוציא צמחה וזרעיה תצמיח, כמה היא תאוה לעיניים, וכאשר ילכו ויועפו עוכרי דרך ינוחו יגיעי כח על מלבוש האדמה, ויונו עיניהם בפרחי האדמה זה מזה שונים, וישמחו על ריח השדה אשר ברכו השם,

מעל ואל הארץ לדין' (תהלים ג, ד), דקאי על נשמה והגוף, והנה הנשמה שהיא חלק אלה ממעל טהורה היא, ואין בה חטא ועון, משא"כ הגוף הוא עלול לסור אחר תאוות בני אדם, אף שניתן בקדקודו השכל שיוורו לבחור בטוב ולמאוס ברע, מ"מ אין די בהערת השכל בלבד, אלא צריך ג"כ לאיזון דבר מחוצה לו אשר יעוררו ליתן רסן לנפשו כל יפול ברשת התאוה, כאשר האריך בזה בעל חובת הלכות (שער עבודת האלוקים פ"ג). והנה יש לאדם חמשה חושים שהמה לו גם לסרסורי עבירה, לזה הקב"ה בחסדו אשר ברא את היצר הרע, ברא לו גם כן התכלין כנגדו, הן הנה חמשה חומשי תורה, והתורה אור מאירת עינים^{יז}, ותסיר חשכת עיני שכלו, וזה כוונת הפסוקים: 'והארץ היתה תהו ובהו' וקאי על גוף האדם, ועסק הקב"ה בתיקונו בכריאת האור שנתן לנו תורת אמת, חמשה חומשי תורה שהן הנה חמשה פעמים אור.

ויבדל אלהים בין האור ובין החשך (א, ד). 'בין האור' דא אהרן כהנא, 'ובין החושך' דא קרח (תיקוני זוהר ל'). ויש לפרש על דרך זה גם סופו של פסוק ויקרא אלהים לאור יום, ויגיד לנו הכתוב מראשית אחרית ההבדל שבין אהרן לקרח,

יג. כמ"ש (משלי ו, כג) כי נר מצוה וְתורה אור; מצוות ה' ברה 'מאירת עינים' (תהלים יט, ט).

יד. כמו שנאמר (במדבר יז, יב-יג): ויקח אהרן וגו' ויתן את הקטרת ויכפר על העם, ויעמוד בין המתים ובין החיים ותעצר המגיפה.

ועל פי הדברים האלה מבואר גם כן המדרש פליאה מובא לקמן בפרשת דברים וז"ל: כשבא משה רבינו וראה תדשא הארץ דשא בכה וראה את החורבן עכ"ל, דנביאי שקר אשר היו בזמן החורבן לבשו אדרת שער למען כחש, והראו את עצמן כאילו הם נאמנים להשם ולתורתו ועי"ז הסיתו את העם, והנביא מקונן (ירמיה ג, יג) מנביא ועד כהן כולו עושה שקר, והן הנה דברי המדרש כשראה משה תדשא הארץ דשא בכה וראה את החורבן טי.

אמנם כן, לא נברא שום דבר לבטלה, וכל המדות אשר כפי ראות עיני אדם לא טובים המה כולם יש מקום להם גם בעבודת השם, והנה ענין זה אשר יוסף נראה לאחיו כאויב מבקש רעתם וקראם מרגלים ולא הודיע משך כ"ב שנים לאביו כי הנהו חי, ראיתי בספר **באר מים חיים** (פר' מקץ, ד"ה יזרא יוסף), כי היה מזההכרח להביא שם מתחלה הי"ב שבטים בחשאי למען ירביצו הקדושה במצרים, וגם השבטים בעצמם לא ידעו רק הוא לבדו, ואח"כ יבואו כולם עם אביהם בריש גלי להתגלות לעין כל, ואז יהיה באפשרי שבניהם אחריהם ישבו זמן רב בארץ ולא ישקעו בזהמת מצרים ג' שערי טומאה עי"ש שהאריך בענין זה, ומעתה אומר אם לא היה באפשרי לבן אדם להסתיר מחשבות לבבו, חלילה לא היה תקומה לשונאי ישראל בארץ מצרים. וזה כונת

אמנם כן, תחת המלבוש הזה גם הנחש מצא מקום להסתר מעיני הרואה ובהרף עין ישוך אותו הנחש, ואין תרופה למכתו, וכן ידמה לאדם לפעמים ע"י עשבי השדה כי הדרך ישר לפניו, והוא נופל בתוך שוחה עמוקה מלא טיט ורפש, אשר רק אחר טורח גדול ועבודה רבה יעלה בידו להציל נפשו מני שחת, אמנם אם לא היה מששת ימי בראשית תכונה זו, היה האדם רואה באר היטב את אשר לפניו.

והנה ענין זה גם בבני האדם ימצא, כי המה לובשים אדרת שער למען כחש, והוא מראה עצמו לחבירו כי אך טובתו הוא מבקש, ועל ידי זה מהנקל לו להטעות חבירו, וכבר אמר אחד מחכמי האומות כי השם ברא פה לאדם למען יקל לו להסתיר מה שבלבבו, ואם כי זהב רותח יוצק לתוך פיו, כי כמה אוהרות באו בזה שלא לדבר אחד בפה ואחד בלב, אמנם בעינינו הדבר נהוג בבני אדם, ורוב בני אדם ילבישו עצמם בדברים ערכים, ושובע תועבות בלבבם וכל מחשבותם רק לרע, ואין לאל אדם להסתיר מהם, וזה כונת המדרש כשאמר הקב"ה תדשא הארץ דשא ופי' רש"י כמו מלבוש נזדעזעו שמים וארץ דאו נברא ענין זה שלא יראה הדבר כמו שהוא ערום בלי מלבוש, ועי"ז יהיה באפשר להטעות האנשים ולהרום מצב המדינה ועמודי השלום.

חן, ומעתה אומר כי במצות יום הכיפורים נצטוונו אחת לאכול בערב יום הכיפורים, כמו שדרשו חז"ל (ברכות ה, ב) וכי בתשיעי מתענין, אלא כל האוכל ושותה בתשיעי כאילו התענה בתשיעי ועשירי, והנה מצוה זו ערבה לגוף, ולעומת זה מצות חמשת עיניים בגוף ביוה"כ כמה הוא קשה ונגד טבע בני האדם, והנה צוה השי"ת ב' מצות אלה בפסוק אחד"י ונראה מזה כי שקל השי"ת שני מצות אלה כאחד, וכי רצונו יתברך שיתענג בתעניתו ביום הכפורים כאשר התענג באכילתו בערב יום הכיפורים, אמנם לכאורה הוא נחשב כור, דהאיך נבקש כזאת מאדם אשר יסודו מעפר, אבל מהק"ו שלמדו דשאים בעצמן נלמוד כי טבע הברואים אינו מעכב מלעשות רצון קונם, וזה כוונת המדרש **תדשא הארץ וגו' הה"ד ועניתם את נפשותיכם וק"ל.**

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים (א, טו). עיין רש"י, והוא מש"ס חולין (פ, א): שוים נבראו ונתמעטה הלכנה על שקמרגה ואמרה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד, וסוף אותו

המדרש מתחלה נודעו שמים וארץ כאשר ראו ענין זה שאפשר להלביש עצמו ולהסתיר עמקי לבבו כי לא ידעו מה תועלת בזה, עד שהראה להם רגלי יוסף שגם הוא עקבותיו לא נודעו בתחילה וק"ל.

תדשא הארץ דשא וגו' (א, יא). איתא במדרש הרא הוא דכתיב ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וגו', ונראה בכיארורו לפי מה שפירש ביערות דבש (דרוש ז' עמ' קנ"ד) מאמר הש"ס חולין (פ, א) בשעה שאמר הקב"ה עין עושה פרי אשר זרעו בו למינהו נשאו דשאים ק"ו בעצמן מה אלו שאין דרכם לצאת בערכוביה הוזהרו למינהם, אנו על אחת כמה וכמה, מיד פתח שר העולם ואמר יהי כבוד ה' לעולם וגו', ופי' הגאון זצ"ל דהיה כאפשר להתרעם על בורא העולם שברא את האדם מאדמה כי ע"י זה גברו עליו תאוות הגשמיות ואיננו באפשר להזהר במצוות הבורא, אמנם היות הדשאים זרוזו עצמן לקיים מצות בוראם אף שהיה נגד טבעם"י מזה נראה שהחומר אינו מעכב לעשות רצון השם, ועבור זה אמר שר העולם יהי כבוד ה' לעולם ודברי פי חכם

טז. כלשונו זההב של היערות דבש: שהדשאים, ענין לחות חומרם ומגם מורה לצאת בערכוביא, כדאמרינן אלו שדרכן לצאת בערכוביא וכו', ומכל מקום ביטלו עינים נגד מקצת הקדושה אשר בקרבם ע"כ.

יז. דכתיב (ויקרא כג) 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב', וע"ז קאי הגמ' הנ"ל: וכי בתשעה מתענין, והלא בעשרה מתענין, אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאילו מתענה תשיעי ועשירי.

ליום א', וגם קשה לפי מה שכתבו שם התוספות (בר"ה 'שאם היה') שכל התקנה לא הועילה רק לאשת כהן ולבת ישראל שנשאת פחותה מג' שנים, והנה באמת אסור לקדש בתו הקטנה כדאיתא בקידושין (מא, א), והכהנים המה המיעוט, ולמה זה עשו תקנה זו לכל ישראל, לכן נראה שיש עוד דברים בנו ובזה יתיישב גם קושית התוס' (שם בר"ה 'בתולה') שהקשו למה לא קתני הבתולה נשאת בה"ה כמו שנשנה האיש מקדש, אלא שבלשונם זה ג"כ רמזו חז"ל טעם הדבר, כי הנה ידוע שלכל דבר יצטרך התעוררותא דלתתא וע"י מעשה בני אדם המתכוונים לעשות רצון הבורא ית"ש באמת ובתמים מעוררים עיני הדומה לזה במקום גבוה, והנה כאשר יהיה עולם התיקון תחזור העטרה ליושנה, ומשו"ה תקנו חז"ל שבתולה תנשא ליום רביעי למען נזכה לעורר רחמים להקים בתולת ישראל מעפראיג ותחזור למקומה

מאמר שאמר הקב"ה הביאו עלי כפרה שמיעמתי את הירח, וראיתי שם בגליון הש"ס"י שכתב שהוא סוד מסודי התורה, וראיתי בספר גדלי" מהרמ"ק שער י"ח אות י"ט שכתב: התפארת מכרעת המלכות אל צד החסד שכן הוא מטה כלפי חסדי ואזי היא קטרגה ואמרה אי אפשר לשני המלכים שישתמשו בכתר אחד מפני שהיתה כונתה שתהיה המלכות פועלת הדין, והתפארת פועלת החסד ולא יכריע תפארת את המלכות לצד החסדיא, ואז נאמר לה לכי ומעמי את עצמך ואז גרעו את אורה ומה שהיתה במדרגה השביעית (היינו מהכתר) ירדה במדרגה עשירית כ"ב עכ"ל.

ועפ"ז יש ליתן טעם על מה דתנן ריש כתובות (ב, א) בתולה נשאת ליום הרביעי שאם היה לו טענת בתולים היה משכים לבי"ד, ופריך שם הש"ס ותנשא

יח. הובא בגליון הש"ס בשבועות (ט, א) בזה"ל: זהו סוד מסודות הקבלה ואין להבינו כמשמעו ח"ו כי כל כבודה בת מלך פנימה ע"כ.

יג. הרבה מספרי הרמ"ק לא בידינו היום, אך נמצאו דברים אלו בספר אור נערב מהרמ"ק חלק ו' שער י"ח.

כ. שהתפארת אע"פ שהוא אמצעי בין גבורה לחסד מ"מ הוא נוטה יותר לצד החסד.

כא. לפי שהמלכות הוא דין דינא דמלכותא דינא, ואין מרחמים בדין.

כב. והביאור בזה, שלפני המיעוט היתה המלכות שוה עם התפארת, שסדר הספירות היה כך: כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, מלכות, נצח, הוד, יסוד. הרי היתה המלכות הספירה השביעית מהכתר, ועכשיו ירדה להיות הספירה העשירית והאחרונה אחרי נצח, הוד, יסוד.

כג. שכידוע מספירת 'מלכות' נחצבו נשמות נשות ישראל, וכמובא בזהר הק' (שמות דף קס"ט ע"א) שכאשר בת ישראל נישאת השכינה מתלבשת בה, ויש לה עליה כמו שלכלה התחתונה כאן יש

שנדחק המפרש בזה ואמר שכוונו רז"ל להעדר הקודם שקדמה להויה ולבריאה.

אך לי יש לפרשו כפשוטו, שהשי"ת ברא האדם ישר ונתן בו כח התאוה שינצחנה ויקבל שכר, והנה ביארו מעשה השם שהמיתה הטבעית נסתבב ע"י שאין כח במאכלות למלאות הלחות השרשיות הנשרפות מחום הטבעי, והנה אם היה האדם נשאר על אותו מוגז שהיה בשעת הבריאה, ולא נתרבה בו אש זרה אזי היו מספיקים המאכלים למלאות הלחות שרשיות הנחסרות, אמנם לבו בוער באש התאוה ולזה אין כח במאכלות למלאותו^{כי}. וזה תשובת הקב"ה הרי ראיתם מצווה קלה צייתו ועבר על צווי, ומזה אתם רואים כי מאלוי ימות, ולא שאנכי קנסתי המיתה, שכפי טבע הבריאה אי אפשר לו לחיות עוד, ושוב שאלו זאת על משה ואהרן שנסתפקו בהכרחי, ואף שנאמר בתורה

הראשון היינו ליום הרביעי^{כי} (שהוא שביעי מכתר ולמטה^{כה}) וזה הלשון 'נשאת' מלשון שא את ראש בני ישראל, ומשו"ה דקדקו ואמרו ב'תולה נ'שאת ל'יום ה'רביעי שהוא ר"ת לבנה ולא אמרו בה"ה הכתולה נשאת^{כי}.

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד (א, לא). אמרו במסכת שבת (נה, ב) שאלו מלאכי השרת מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון אמר להם מצווה קלה צייתו ועבר עליה, אמרו לו, והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו, אמר להם (קהלת ט) מקרה אחד לצדיק ולרשע, ותמוה. ונראה לי בצירוף מאמרם (כ"ד ט, ה) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, טוב מאד זה המות, וצריך ביאור מה היא הטובה, ועיין בחובת הלבבות בשער הבחינה (פרק ג')

עליה שעולה מדריגה מהיותה בת שתלויה באביה ואמה ונקראת 'בת פלוני' ועתה עולה למדרגת 'אשה'.

כד. שנאמר בו 'ויעש אלוקים את שני המאורות הגדולים', שהיו שווים בגדלם בבריאתם, והכוונה שתחזור הלבנה לגודלה שבתחילה.

כה. כנ"ל בהערה, שתחזור ותעלה התפארת להיות השביעית מהכתר.

כו. וראה בתפארת שלמה (מועדים-רמזי פסח) שמבאר בבחינה זו מה שאומרים 'בברכת קידוש לבנה' וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן: כי בשעת הגאולה בעליות כל העולמות לתיקונם הנה ראשית הדבר תהיה אשר ללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת, להתעלות בחינת המלכות הזאת שנקראת לבנה תתעלה להיות עטרת בעלה כמו שהיתה בתחלה בסוד עמוסי בטן.

כז. בספרי הקדמונים מבארים באריכות שלכל אדם יש לחות שורשית וחום טבעי בגופו, וכששומר עליהם יתארכו חייו, עיין בספר 'העיקרים' ה' כ"א. וכן בספר 'שער השמים' (לרבינו גרשון הקאטלוני) שער ט'.

ממנו, ור"ל שהתאווה תגרום לו המיתה, ואז יפרוש ולא יהנה, ויהיה חלקו בחיים. (מבעל גורן דוד ז"ל).

ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (ב, ו). ויש לדקדק בהכתוב היה יכול לקצר ולומר 'והשקה' שהרי כבר הזכיר הארץ, ואפשר לומר שהכתוב בא ללמדינו בזה, שאף שצריך בכל ענין להיות אתערותא דלתתא, בכל זאת הנהו רק באופן שאמרו חכו"ל (שה"ש רבה ה, ב) פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם, וזה כוונת הכתוב 'ואד יעלה וגו' דהיינו כל שהוא, והשקה את כל פני האדמה'.

ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה (ב, ו). לכאורה הוא אריכות לשון והיה די להכתוב לומר והשקה, ואפשר לומר עפ"י שאמרו חכו"ל (תענית ב, א) הגשמים אחת מגבורותיו של הקב"ה, והנביא אמר (ירמיה יד, כב) היש בהבלי הגוים מגשימים, והקב"ה עושה גדולות ונותן מטר על פני הארץ, לזה בא

חטאם מ"מ זה לא נמשך מכח התאוה^ה, וא"כ היה בטבע שיחיו, ומה שמתו הוא ע"כ מפאת גזירת הקב"ה, ולמה קנס הלא הוא בעל הרחמים, והשיב מקרה אחד לצדיק ולרשע, והכוונה בזה דלכך אין הקב"ה מעניש לרשעים מיד דאם לא כן היתה מתבטלת הבחירה אלא מאריך להם הקב"ה אף, ואדרכה צדיקים מגיע להם כמעשה הרשעים ועי"ז יובחן מי שלכו שלם עם אלהיו, וזהו תשובת הקב"ה כיון שכבר בטבע הבריאה שהרשעים ימותו ואם הצדיקים לא ימותו ולעולם יחיו אזי מחמת פחד המיתה בהכרח יחוייב כל אחד לילך בדרך הישר, ואין זה בחירה אלא הכרח, ומטעם זה מקרה אחד לצדיק ולרשע שע"ז יובחן מי הוא רשע ומי הוא צדיק, והלמ"ד יש לפרשו מלשון בעבור כמו ונשמרתם מאד לנפשותיכם פירוש בעבור נפשותיכם^ט, ואם לא ברא הקב"ה את התבל עם מחמדיו, ותענוגיו אלא ההכרח, א"כ לא היה מקום לכח התאוה, וככה יפורש הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה היינו שברא התבל כמחמדים לשעשועים, ויוכל האדם לנטות אחר התאוה ולהבחן, והנה טוב מאד זה המות שיוכיר לו את יום המיתה המסובב

בח. עיי' לקמן פרשת אחרי בד"ה 'אחרי' הראשון, שכוננת אהרן כחטא העגל היה למצוה בשביל להציל את ישראל שלא יחטאו, ועיי' גם בפר' כי תשא בד"ה 'ובהיותו כן', בביאור כוונתו של אהרן כחטא העגל, וכן ראה דברי רבנו בזה בפרשת שמיני בד"ה 'ואל בני'.

כט. פי' הלמ"ד של לצדיק ולרשע, דהיינו דלכך עשה ה' מקרה אחד בעבור שיהיה בחירה וכך יוכל לבחור להיותו צדיק או רשע.

כולם מהשבעה מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל המה, ונראה מזה כי מעם מחלוקתם בזה, הוא משום שנאמר עץ החיים בתוך הגן לב, וסמוך לו עץ הדעת, ומסתמא אלה שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, וכפי חשיבותם מצאו את מקומם בגן והיינו בהאמצע, משו"ה כולם ס"ל שמשבעת המינים היה העץ הדעת אלא שהולכים לשיטתם, רבי מאיר לשיטתו במסכת כלאים (פ"ו משנה ה') דכל האילנות חוץ מזית ותאנה בטלים לגבי גפן ודינם כאילן סרק, לפי"ז מסתמא הגפן הוא היותר חשוב והוא עמד בתוך, לזאת אמר שגפן היה לג, ורבי יהודה סבר כיון דחטה הוזכר ראשונה בפסוק לו משפט הבכורה, ורבי נחמיה סבר כיון דתאנה היא האמצעי בין הז' מינים ואמצעי משובח כדאיתא ביומא (דף ל"ז ע"א) לד, בודאי גם בגן עמדה באמצע, וכן אין לה

הכתוב ומרמז בראשי המשה התיבות ו'השקה א'ת כ'ל פ'ני ה'אדמה גמטריא יב"ק השם היוצא מראשי תיבות י'עננו ב'יום ק'ראנו. והוא בגמטריה שלשה שמותיו של הקב"ה הוי"ה אדנ"י אהי"ה, ראש גוף רגל, דהיינו שאין זה דרך הטבע שהאד עולה וממנו יהיה הגשם, אבל הוא מעשה אלהינו יתברך לא, והוא ישפיע עלינו ברכותיו תמיד אמן סלה.

ויצמח ה' אלהים וגו' ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע (ב, ט).
הנה פליגי בזה חזו"ל (ברכות מ, א; סנהדרין ע, א) רבי מאיר סבר עץ הדעת גפן היה, ורבי יהודה סבר חטה היתה, ורבי נחמיה אמר תאנה היתה. והני שלשה מינים אלו

ל. אהי"ה-ראש, הוי"ה-גוף, אדנות-רגלים, כך משתלשלים הדברים העליונים.

לא. רצונו לומר שהגשמים שיוורדים הינם השפעות רוחניות עליונות ולא כנסוה בחוש הראות לפי חכמי הטבע, וראה לשון השלה"ק (ח"א פרק ת"א בית אחרון): הנה תיבת גשם הוא לשון קודש, כי אלו הטפות המימיות היוודות אין שמם גשם בעצם רק כח ההשפעה שהיה למעלה למעלה בשרשה נקרא גשם, ואחר כך יורד ונוקב ובכל עולמות נקרא גשם בשאלה, אבל הוא ממדריגה למדריגה עד שמקיים נאם ה' אענה את השמים והם יענו את הארץ, ונתהוו אלו הטפות המרות את הארץ והולידו והצמיחו וגורמים חיים לעולם, והמדריגה שהיא למעלה מזה נקרא גם כן גשם, והוא יותר חיים ורוחניים, עד למעלה למעלה ברום המעלות אשר שם שם גשם בעצם הוא החיות הרוחנית הנצחית, שהוא סוד תענוג עולם הבא הנצחי.

לב. ופירש"י בתוך הגן: "באמצע הגן".

לג. אעפ"י שזית ותאנה לא בטלים לגבי גפן, מ"מ עליהם לא נאמר הדין שכל האילנות בטלים לגביהם כמו שאמרינן על גפן, ומזה מוכח חשיבותו של הגפן עליהם.

לד. וז"ל הגמ' שם: שלשה שהיו מהלכין בדרך, הרב באמצע, גדול בימינו, וקטן משמאלו. וכן מצינו בשלשה מלאכי השרת שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע, גבריאל בימינו, ורפאל בשמאלו.

דרך זה הצדיקים בעת אוכלם, עיקר כונתם רק להציל הניצוץ הקדוש העשוק מיד עושקו, להוציא הרוחני מן החומר, על דרך שאמר הכתוב (איוב ב, טו) 'חיל בלע ויקאנו', להחזירו אל שרשו הקדוש. ועל דרך זה פירשו המפרשים 'ושבת שביו' לז'.

וזה כוונת המדרש אינם נהנים אלא מן הגזל, דעיקר שמחתם הוא מה שחוטפים ושוכים מיד הקליפה, וראיתי ביערות דבש (דרוש יא, עמ' רכ) כי ע"י שנתבשל המאכל הוא קל ביותר לתקן הניצוץ הקדוש, וזה כיון המדרש שאינם אוכלים אלא מן המבושל, היינו שאינם סומכים על חכמתם ועל כחם אבל מחזרים על הקל קל לאחר שנתבשל המאכל, ולמען לא נחשוב כי הצדיקים על דרך זה מחבבים גם עניני עוה"ז לאסוף ולהרבות עושרם וקנינם, כתב ואומרים כדלעמך, והוא כפי הידוע (שבת עג, ב) שמעמר לא שייך אלא בנידולי קרקע, ואיתא בחולין (סח, ב)

לא קליפה ולא שבולת לה, ומשו"ה ס"ל דעין הדעת תאנה היתה, ועיין בסנהדרין (דף ע' ע"א) לו.

מבל עין הגזן אכול תאכל וגו' (ב, מז). יש לדקדק את לשון 'אכל תאכל' אף שמצינו שדברה תורה כלשון בני אדם בכל זאת אם יש לדרוש מה טוב. ואקדים המדרש פליאה זו"ל: הצדיקים אינם נהנין אלא מן הגזל ואינן אוכלים אלא מן המבושל ואומרים כדלעמך. ונראה בכונת המדרש עפ"י מה שכתבו בשם האר"י"ל כפי"ה הכתוב (דברים ה, ג) כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי השם יחיה האדם, היינו שעיקר חיות האדם מהניצוץ הקדוש אשר נמצא בדבר הנאכל, וזה הוא מזון הנשמה, ומשו"ה אמר הכתוב לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי זה הוא מזון הגוף, אבל הנשמה תחיה על מוצא פי השם דהיינו הניצוץ הקדוש, ועל

לה. ולכאורה גם לזית אין שיבולת ולא קליפה, וכן יש להבין מהי המעלה שאין לה קליפה ושיבולת, ונראה דהכוונה בזה, דהנה חוה אמרה על עץ הדעת כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים וגו' ותקח מפריו ותאכל, משמע מדבריה שהיא ראוי לאכילה בלא שום טירחה, וכן הוא התאנה שיכול להשילו מן העץ ולאכלו מיד, אך הזית אף שאין עליו קליפה צריך לכובשו ימים רבים כדי שיהא ראוי לאכילה.

לו. דשם מביאה הגמ' טעם שונה לכל שיטה זו"ל: תניא, רבי מאיר אומר: אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין. רבי יהודה אומר: חטה היה, שאין התינוק יודע לקרוא אבא ואימא עד שיטעום טעם דגן. רבי נחמיה אומר: תאנה היה, שבדבר שקלקלו בו נתקנו, שנאמר ויתפרו עלה תאנה.

לו. דהיינו להחזיר הניצוצות הקדושות שנטמעו בצד הטומאה, יסוד זה מובא בכל ספרי החסידות, ומקורו בספרי הקבלה, עיין בשער המצוות לרבינו חיים ויטאל ז"ע שער ה' פר' כי תצא, וכן בקיצור הכוונות לרמח"ל-סוד הכתובה עמ' רס"ז.

אומר גפן היה, רבי יהודה אומר חטה
היתה, רבי נחמיה אומר תאנה היתה עיי"ש,
והנה שימת רבי יהודה צריכה ביאור
דבשלמא רבי מאיר ורבי נחמיה שפיר
אמרו, דעל פירות כאלה כבר אמר הנביא
ישעיה (כה, ד) כבכורה בטרם קיץ בכפו
יבלענה מא, אבל סברת רבי יהודה תמוה
דהאיך התאותה חוה לאכול חטה, וכי
חטה היתה כוססת.

ונראה לכאר בהקדים מדרש תנחומא
פרשת תזריע (סי' ה' ד"ה וביים)
וה"ל: שאל טורנוסרופוס הרשע את רבי
עקיבא איזו מעשים נאים, של הקב"ה או
של בשר ודם, אמר לו של בשר ודם
נאים, אמר לו טורנוסרופוס הרי שמים
וארץ יכול אתה לעשות כיוצא בהם, אמר
לו רבי עקיבא לא תאמר לי בדבר שהוא
למעלה מן הבריות שאין שולטין עליו,
אלא אמור דברים שהם מצויין בבני אדם,
א"ל למה אתם מלים, א"ל אני הייתי יודע
שעל דבר זה אתה שואלני ולכך הקדמתי
ואמרתי לך שמעשה בשר ודם נאים משל
הקב"ה, הביא לו רבי עקיבא שבליים
וגלוסקאות א"ל אלו מעשה הקב"ה ואלו
מעשה בשר ודם האין אלו נאים יותר מן

שכדור לעומר נכתב בשתי תיבות, ושם
בפרשת לך (בראשית יד) כתוב כדרלעמר
היינו חסר ו', ומעתה אומר דאיתא (תנחומא
פר' מטות סי' ו') למה נקרא שמם זווים שזוין
ממקום למקום, והנה כדור פירש"י בכמה
מקומות לח פלוט"א והוא דבר עגול, בלשון
אשכנז קוגעל"ט, והנה טבע הכדור שכאשר
מניחים אותו במקום מדרון קצת, מיד
יתגלגל משם ולהלאה, וזה כונת המדרש,
לאיש המעמר ומאסף גידולי קרקע היינו
קניני עוה"ז אומרים לו בדר הוא, למה
הוא לך, הלא הוא היום בכאן ולמחר אצל
אחר, ולפי"ז יש לומר שזה גם כן כונת
הכתוב 'אכל תאכלו' דבשתי אכילות
הכתוב מדבר אחת מזון הגוף, ואחת מזון
הנשמה, וילך בדרך צדיקים שאינם נהנים
אלא מן הגול, ואין זה דרשה חדשה כי
כבר דרשו כזה רבותינו זכחים (דף י"ג, ב)
אם האכל יאכל בשתי אכילות הכתוב
מדבר אחת אכילת המזבח ואחת אכילת
האדם עיי"ש"מ.

ומעין הדעת טוב ורע לא תאכל וגו'
(ב, יז). פליגי חכז"ל במסכת ברכות
(דף מ, א) ובסנהדרין (דף ע, א), רבי מאיר

לח. ישעיה כב, יח; סוכה ל"ו ע"א; ביצה י"ב ע"א.

למ. דהיינו כעניגול וראה בשו"ת צמח צדק סי' צ"ג שכתב על אחד שאכל מן העניגול של שבת.

מ. דחזינן שם דאף אכילה שאינה לצורך הגוף הגשמי נקראת 'אכילה' כמו אכילת המזבח, הרי
דיש גם אכילה בשביל הנשמה הרוחנית.

מא. כלומר בזמן שתהיה בכפו תכף יבלענה מרוב חמדתו אותה (רד"ק שם).

ערלתו^מ, ולפי דברינו ניחא והיינו כשיטת רבי יהודה שלא מל ערלת לבבו ולא נתאמץ לתקן מידותיו.

והנה יש עוד שיטה אחת בענין עץ הדעת והובאה בספרי קודש בשם הזוהר לפי פ' האריז"ל^מ שחטא אדם הראשון היה ששימש ממתו בערב שבת ולא המתין עד ליל שבת, ובזה עירב קודש בחול ופגם במקום גבוה על גבוה, ולפום ריהטא הוא תמוה מאד ואין לו שום סמך מן המקרא, ונראה ביישובו בהקדים יישוב הקושיא איך אמר הכתוב 'כי ביום אכלך ממנו מות תמות' הלא חי אח"כ קרוב לאלף שנים, אבל לפענ"ד מיושב בפשוט, כי נראה שאיסור עץ הדעת לא היה אלא ליומו, שאין לומר שנאסרו לו לעולם אלו פירות שהזכירו התנאים לעיל, אבל כוונת הכתוב 'כי ביום אכלך ממנו' היינו לאסור ביום הזה^מ, ולפי"ז שוב לא יקשה מה שהיה קשה לכאורה כיון שאין הקב"ה מביא

השכלים עיי"ש, ונראה פשוט שזה טורנוסרופוס הבין שע"י כריתת עורלת ראש אותו אבר שאליו ישפכו כל עורקי הגוף^מ, יוחלשו בכל גוף האדם גם שאר כוחות ותאוות המוטבעים בכל בעלי חיים^מ, ויהיה באפשרות שהאדם ימשול ביד חזקה על כל תאוותיו הגופניות בהמולו גם ערלת לבבו, עד שיתעלה למעלת מלאך אלהים, ועל זה מען טורנוסרופוס שמעשה ה' מועילים יותר וא"כ אין מן ההכרח שהאדם ישים רסן לתאוותו, אבל רבי עקיבא השיבו כי מעשה בני אדם יפין יותר, והביא לו ראיה מן החטים. ומעתה אומר שזה כוונת רבי יהודה חטה אכלה, שתפסה שיטת טורנוסרופוס וכססה חטה להורות שהכל ישאר על מעמד שבראו השם, ונראה שזה כוונת חכו"ל בסנהדרין (לה, ב) אדם הראשון משוך בערלתו היה, והנה איתא במדרשים (תנחומא נח, ס' ה' ד"ה 'אלה') שאדם הראשון נולד מהול, ונרחקו המפרשים שמשוך

מב. כך הוא הלי של בעל העקידה בפרשת לך לך, שער י"ח.

מנ. ואכן ראה לקמן פרשת 'לך לך' (בד"ה 'וירא ה' אל אברם') שמביא רבנו שדעת הרמב"ם (מור"נ ח"ג פרק מ"ט) שטעם מצות מילה הוא בשביל שיוחלש תאות המשגל.

מד. ראה בתקוני זוהר שהקשה (תי' ס"ט דף פ"ב) דאי נולד מהול איך משך בערלתו, וראה בשו"ת יהודה יעלה (ח"א י"ד ס' רנ"ז) מרבינו יהודה אסאד זצ"ל שהביא בשם ספר הקנה דמ"ש על אדה"ר 'בצלמו' הכוונה במילה, 'כדמותו' הכוונה בפריעה, ולכן יפה הקשה בתיק"ז אי אדם הראשון נולד מהול היה גם בפריעה, ואיך היה משוך.

מה. מובא בספר ליקוטי הש"ס מהאריז"ל (בבא בתרא עמ' יב).

מו. כך מובא בתיקוני זוהר (תי' כ"ד סט, א) שחטא אדה"ר היה שלא המתין לאכול מעץ הדעת לאחר זמן, וליקטו הפירות קודם זמנם.

יש לומר על האשה עין בתורת אדם, וכינוי הדעת על שם הבינה יתירה, לחלק בין אדם עין זכר, לאדם עין נקבה, וידוע כי בלשון המקרא נקרא התשמיש בלשון נקיה אכילה, כנאמר (בראשית לט, ו) כי אם הלחם אשר הוא אוכל, וכן (משלי ל, כ) אכלה ומחתה פיה, ומעתה יצא כנגד דעת הזוהריא, ומעין הדעת היינו האשה אשר בה טוב ורע כנאמר שלמה המלך, לא תאכל ממנו, ותיבת כי משמש בלשון אם תאכל ממנו בו ביום וגו', אבל אתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום וכן לעולם.

ולפי דברינו יש ליישב היתור 'אכל תאכל', אבל נרמז בזה מה דאיתא בזהר פ' אחרי (דף עה, א) דתלמיד חכם המשמש מטתו בחול עובר על מה שכתוב (ויקרא יח טו) ערות כלתך לא תגלה, והיינו עפ"י מה דאיתא במסכת ברכות (לב, א) דדבי רבי אליעזר בן יעקב היו קורין לאלפי"ן

תקלה לצדיקים ומה גם במידי דאכילה^מ ואיך חטאו אדם וחווה, אמנם לפי הנ"ל ניחא, כיון שהרי המאכל לא הוה איסורא רק השעה היתה אסורה, ועיין שבת (יב, ב) בתוס' ד"ה 'רבי נתן' ^מ, ומצינו כמה פעמים שחסר איזו אות ותיבה כמש"כ רש"י בכמה מקומות ^מ, ומעתה אומר שהכתוב אסר לו לאכול ביום שעמד בו, ותיבת ביום קאי על זמן האיסור ולא על זמן המיתה, ואף שבטח ימות אם יאכל ממנו אבל לא ימות ביום זה דוקא.

ואיתא בנדה (מה, ב) ויבן השם את הצלע מלמד שנתן הקב"ה בינה יתירה לאשה, והנה בינה ודעת שמות נרדפים המה, וידוע כי האדם נקרא עין ע"ד שכתוב (דברים כ, יט) כי האדם עין השדה, ואמר שלמה (משלי יח, כב) מצא אשה מצא טוב, ולעומת אומר גם כן (קהלת ז, כו) ומוצא אני את האשה מר ממות, ולפי"ז שפיר

מז. שהוא חמור יותר כמ"ש התוס' (שבת דף י"ב ע"ב) בד"ה 'רבי נתן', דהא דאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים הוא רק באכילת איסור, שגנאי הוא לצדיק ביותר.

מח. וז"ל: וההוא דערבי פסחים דר' ירמיה אישתלי וטעים קודם הבדלה והנהו דמס' ר"ה דקאמר בסים תבשילא דבבלאי בצומא רבה דמערבא, 'התם לא הוה מאכל איסור אלא השעה אסורה'.

מט. ראה רש"י בספר שמואל א' (יג, ח) בד"ה למועד אשר שמואל: הרי זה מקרא חסר תיבה אחת, למועד אשר שם שמואל, או למועד אשר לשמואל, ודוגמא לו ושני אנשים שרי גדודים היו בן שאול (שמואל ב' ד' ב') היה לו לכתוב לבן שאול אף כאן אשר לשמואל שאמר לו ז' ימים תוחל עד בואי אליך עכ"ל.

נ. וכאילו נכתב בפסוק ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו היום, כי ביום אכלך ממנו מות תמות.

נא. שבתחילת דבריו הקשה רבנו שאין סמך מן התורה לדברי הזוהר שאדה"ר חטא במה ששימש מטתו בער"ש ולא המתין עד ליל שבת, ועתה נתבאר שנרמז בפסוק "עץ הדעת".

יום הדין, וזה המשמש ממתו בראש השנה מראה בפועל שאין עליו אימת הדין, לזה אמרו להחמיד אם לא בליל הטבילה שאז מקיים מצוה.

היא נתנה לי מן העץ ואוכל (ג, יב).

איתא במדרש (ב"ר יט, יב) א"ר אבא בר כהנא ואכלתי אין כתיב כאן, אלא ואוכל, אכלתי ואוכל, ונראה בביאורו כי חטא האדם יוכל להסתעף או מצד הגברת התאוה אשר תחשיך כוכבי נשפו והנה לזה עלול האדם עכ"פ מצד שנברא עפר מאדמה, או מצד מינות ואפיקורסות שאינו מאמין בתורה ומצות, והנה זה האחרון גדול עונו מנשוא כי גם המחשבה בלי המעשה הוא עון גדול, ולעומת זה החוטא מצד הגברת התאוה עליו, אינו בטוח כלל שלא יפול עוד ברשת החטא אשר כבר עבר עליו הפעם, אבל אם חטא יען שלא נתברר אצלו אמיתת המצוה, אם יוודע לו בבירור שהנהו מחויב או מזהר מלעשות דבר זה, שוב לא יחטא, וזה כונת המדרש לא חטאתי מצד מינות, רק גברה התאוה עלי ואיני בטוח בענין זה

עייני, ולעיינין אלפי, והיינו לדרשה כמו שכתב רש"י במגילה (כד, ב), ולפי זה יש לדרוש תאכל כאילו כתוב בעיינין תעכל שהוא ר"ת ערות בלתיך לא תגלה, ומעתה באמת נאסר לו לעולם כי פשוט הדבר שאדה"ר יציר כפו של הקב"ה דין ת"ח יש לויג, ונפרש 'ביום אכלך' על ימי חול.

עייני במג"א הלכות ר"ה (סי' תקפ"א ס"ק ט"ו) שאין לשמש המטה בשני לילי ראש השנה והגאון יעב"ץ כתב על זה לא ידעתי מנא ליה וגם בדברי האר"י לא מצינו כן עכ"ל, ולפי דברי הזוהר הנ"ל שחטאו של אדם היה בשימוש ממתו וזה היה בר"ה יג יש לומר שזה טעם המחמירין שלא לעורר במעשה, חטא אדה"ר.

עוד יש לומר עפ"י פשוטו לפי מה דאיתא במס' זבחים (קטז, א) על מה שאמרה רחב (יהושע ב, יא) ולא קמה עוד רוח באיש דאפילו אקשווי לא אקשי אבר לתשמיש מהפחד ומהדאגה שלהם י, והנה הפייטן אמר בנתנה תוקף ומלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון, ויאמרו הנה

נב. כך מובא בספר ליקוטי הש"ס מהאר"ז"ל (בבא בתרא עמ' יב) שהיה לאדה"ר להמתין עד ליל שבת שהוא עונת ת"ח.

נג. לפי שיטת רבי אליעזר (ר"ה י, ב) שבכ"ה באלול נברא העולם וביום השישי לבריאת העולם נברא האדם והיה בראש השנה.

נד. עייני לקמן פר' לך לך בד"ה וינגע'.

ואוכל' ולמה לא נאמר גם לה יען שמעת לקול הנחש, ונראה ביישובו, כי תכלית התוכחה היא למנוע האדם מלעשות כזאת להבא, והנה הנחש לאחר שקבל עונשו 'על גחונך תלך' ואיכה אשית בינך ובין האשה, שוב אי אפשר לו לפתות בני האדם לעשות רע, לזאת לא היה מן הצורך לפרט עוונה הלז ובוזה להזהירה על לעתיד, אבל נהפך ולא כן הוא באדם בעונו ששמע לקול אשתו, היות שבריאית העולם לא לתהו היתה כי אם לשבת יצרה, ומבלעדי האשה אין קיום לעולם, שכבר אמר הכתוב קודם בריאת האשה ולאדם לא מצא עזר כנגדו כי היה נרגש חסרונה, ואם כן יש לירא שיוסיף האדם להמרות פי השם על ידה, לכן פרט הכתוב הסיבה אשר על ידה בא לידי חטאו, ובוזה יש לפרש המסורה: ולאדם לא מצא עזר כנגדו (בראשית ב, כ), ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך (בראשית ג, יז), ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו (קהלת ב, כא), ואקדים מה דאיתא בספרים שהיציצה"ר ג"כ נקרא אדם, אדם בליעל (משלי ו, יב)¹³, אדם להבל

גם על העתיד דהיינו אכלתי ואוכליה, והשם יזכנו לעבדו באמת כל הימים אמן סלה.

ואיב"ה אשית בינך ובין האשה ובין וגו' (ג, יב). אולי יש לומר לפי מה שאמרו חזו"ל במסכת שבת (ק"ה, ב) אילמלי שמרו ישראל שבת ראשונה לא שלטה בהם שום אומה ולשון, ולפי"ז באמת שמירת השבת הוא מחיצת ברזל בין האדם ובין היציצה"ר הוא הנחש הקדמוני, וזה כונת הכתוב ואיב"ה, הוא ר"ת ו'שמרו ב'ני ישראל א'ת ה'שבת אשית בינך ובין האשה וגו', דהיינו אם ישמרו השבת כהלכתו לא יהיה לך כח להזיקו, וכן יזכנו השם אמן סלה.

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' (ג, יז). יש לדקדק הלא גם האשה פיה פתחה בטענה הנחש השיאני

נה. אמנם עיין לקמן פרשת נח (ד"ה 'כי מלאה') שכתב רבינו שהחוטא מטעם שלא יכול לחבוש את תאות לבו אך בתוך לבו יודע כי אין זה דרך הישר יש תקוה שברכות הימים ישוב ויטיב מעשיו המגועזלים, וראה גם לקמן בפרשת חיי שרה (ד"ה 'ויהי חיי שרה' השני) בשם הגורן דוד שעבירה היוצאת מהתאוה, אשר האדם מתחרט עליה מהרה, הפעולה היא זמנית, ויתכן שזה היתה טענת אדה"ר שאף שיש לו עוד תקוה לשוב בתשובה אך חושש הוא מקושי הנסיון של התאוה, ולכן אמר אכלתי ואוכל, אך לא אמר שיאכל לעולם שהרי יש עוד תקוה שישוב.

נו. ראה בווה"ק (ווהר חדש, פרשת יתרו נו, א): ואית אחרא מסטרא דמסאבו, דאיהו אדם בליעל, איש און יצר הרע.

בינה יתירה, ואחר החטא בהלה נפשו לקראה בשם המקושר לעין הדעת וקראה על שם העתיד חוה, אם כל חי.

זה ספר תולדות אדם וגו' בדמות אלהים עשה אותו (ה, א). צריך להבין מה חידוש משמיענו בזה הכתוב, וגם בפסוק הבא אחריו 'זכר ונקבה בראם', הלא כל זה נאמר כבר למעלה (א, כו) 'בצלם אלהים ברא אותו, זכר ונקבה בראם', ונראה כי בזה הודיענו הכתוב יתרון האדם על כל הנבראים הן ברואי מעלה הן ברואי מטה, כי אין מהם אחד אשר ביכולתו לעשות מה שאינו הומבע בו, ולא יוכל לקנות איזו מעלה טובה שלא נולדה איתו מרחם אמו, ואין זה רק בברואי מטה ככה אבל גם מלאכי מעלה הקדושים עומדים תמיד על מקומם הראשון מבלי אשר יוכל אחד להוסיף דעת וחכמה בנפשו, לא כן האדם שהוא אפשר לו לעלות מעלה מעלה אם יבחר בטוב, וכן לירד מטה מטה אם נפשו אוותה ברעה, כי ניתן לו הבחירה לעשות כחפצו ורצונו.

והנה נאמר לעיל (א, כו) ויברא אלהים את האדם בצלמו ופי' רש"י בדפוס העשוי לו, ופה הוסיף הכתוב ואמר 'בדמות

דמה (תהלים קמז, ד)¹², וככה יפורש המסורה מדכתיב ולאדם לא מצא עוד כנגדו מזה נתברר הכרח קיום האשה, לזאת ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך דהיינו שפירט סיבת הטאו למען זיהור אותו על להבא מפני שיש לחוש שעל ידי זה ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו היינו שח"ו יפול בפח ומוקש של יצה"ר השם ישמרנו.

ויקרא האדם שם אשתו חוה וגו' (ג, כ). הקשו המפרשים למה קרא לה שם רק אחר החטא ולא מיד בשעה ראשונה קודם כל המעשה אשר נעשה, עיין אור החיים ובלי יקר, ונראה כי אין התחלה לקושיא זו כי באמת כבר קרא לה שם אשה, כנאמר ויאמר האדם זאת הפעם עצם מעצמי וגו' לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת, אמנם לאחר החטא מואן בשם זה כי על ידי זה יהיה תמיד בכלל משים עצמו רשע כיון שלוקחה ממנו, אם כן כל רעתה בו תלויה, לזה הסיב לה שם אחר ובשם חדש יקבנה.

או יאמר עפ"י מה שכתבתי לעיל בד"ה 'ומעין הדעת טוב ורע', המקושר בשם אשה¹³ ע"ד מצא אשה מצא טוב, מוצא אני את האשה מר ממות על שניתן לה

12. ראה בתיקוני הזוהר (תי' סז): אית אדם ואית אדם, אית אדם דאיהו אדם דנשמתא, ואית אדם דגופא דאתמר ביה אדם להבל דמה וכו' ודא ס"ם יצה"ר אדם בליעל איש און.

13. דכתב שם ד"עץ" מרמזו על האדם כמ"ש כי האדם עץ השדה, ו"דעת" מרמזו על האשה ע"ש שניתן לה בינה יתרה.

אותו לילך בדרך טובים, ומסיים הכתוב 'ויקרא את שמם אדם', היות שיש בכל גוף^ט זכר אשר ילמדהו אורחות חיים, ויש לקוות ממנו שיהיה מ'שכיל ד'ורש א'להים וזה ר"ת אד"ם, ויתכן לומר שזה כוונת המדרש (ב"ר כד, ז) בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם זה כלל גדול בתורה, כמובן.

ובדרשה לפני אנשי הצבא אמרתי שזה כוונת הש"ס שבת (נו, א) כל היוצא למלחמת בית דוד, גט כריתות כותב לאשתו, דאף כי החוב על הזכר לדרוש גם תועלת הגוף, אמנם בשעת הסכנה כדי לקיים מה שכתוב (דברים כג, י) כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע, לזה כל אחד כתב גט כריתות לאשתו היינו שלא השתדלו כלל בתועלת גופם, רק איש את רעהו עזרו לחזק ולאמץ ללחום בעד עמינו וערי אלהינו.

בשגם הוא בשר (ו, ג). איתא בחולין (קלט, ב) משה מן התורה מגין, שנאמר בשגם בנימטריה משה, ולכאורה הוא פלא הלא כמה פעמים הוזכר משה בתורה^ה ועיין רש"י שם^{סא}, ואולי יש לפרש

אלהים עשה אותו, דהיינו כביכול כמו שהקב"ה מושל על העולם כרצונו הטוב ואין מי שיאמר לו מה תעשה כן ברא את האדם חפשי מבלי שיהיה מוכרח כיתר הנבראים אשר חוק נתן להם שלא ישנו את תפקידם, ועוד מוסיף הכתוב זכר ונקבה בראם שהוא לכאורה קשה הבנה, הלא כל הנבראים הן בעלי חיים, הן עצי ועשבי השדה כולם נבראו זכר ונקבה ולמה הזכיר הכתוב את זאת רק בכריאת האדם, אמנם נראה הכוונה כי היות והזכר הוא המשפיע והנקבה המושפעת המקבלת, א"כ הנשמה המחיה את הגוף היא הזכר האמיתי והגוף הוא הנקבה, ובוה נשתנה האדם משאר הנבראים, כי הבעלי חיים והצומח אף כי נמצא גם בהם זכר ונקבה אבל המה בנופים מיוחדים לעצמם, משא"כ האדם כל גוף וגוף כולו זכר ונקבה, וזה פירוש הכתוב זכר ונקבה בראם בין האיש ובין האשה שניהם נבראו זכר ונקבה, והודיענו הכתוב בזה כי עבור זה נברא האדם בדמות אלהים שניתן לו יכולת לעשות כל מה שירצה ואין הוא נמנע גם מעשות הרע מצד הטבע, יען כי אין לירא ממנו כל כך שישחית דרכו היות שיש בכל אדם זכר הוא חלק אלוה ממעל שהוא יורה

ג. בין באיש ובין באשה.

פ. הכוונה בזה דשם בגמ' מובא רמז להמין מן התורה דכתיב 'המין העץ', וכן לאסתר 'ואנכי הסתר אסתיר' לפי שלא נזכרו כלל בתורה, אך משה שהוזכר בפירוש בתורה הרבה פעמים אמאי צריך גם רמז בגמטריה לשמו.

סא. שמבאר שהרמז הוא על ימי חיי משה, דכתיב כאן 'בשגם הוא בשר-והיו ימיו מאה ועשרים שנה' ועתיד להוולד משה שיחיה מאה ועשרים שנה.

ודם אשר יש לו יצר הרע, לו ניתן התורה ליישר דרכיו, וזה כוונת הגמרא משה מן התורה מניין דכיון שהתורה קראתו 'איש אלהים' איזו שייכות יש לו לתורה, ועל זה תירץ הש"ס בשג"ם הוא בשר, דהיינו משה ג"כ הוא בשר^{סב}.

עפ"י מה דאיתא (שבת פח, ב) שהמלאכים אמרו (תהלים ה, ב) תנה הודך על השמים, שהשם יתן להם התורה, ואמר הקב"ה למשה השב להם תשובה, והשיב להם מה כתיב בתורה "לא תגזול" "לא תנאף" ענינים אשר אין שום שייכות למלאכי מעלה, ומעתה אף אנו נאמר באמת שרק בשר

נח

כעבד של בשר ודם, אשר לפני עיני רבו עושה מלאכתו בזריות מיראתו שלא יקפח הארון את שכרו ומתקוותו שאם יעשה עבירתא שפירתא עוד יוסיף לו עליו, אבל באם לא ישים רבו עיניו עליו, או אם יהיה לאחורי רבו יטמין ידו בצלחת, וזה פי' אותיות שלפני השם נמחקים כיון שאינו עושה רק מתקוות שכר או מיראת העונש, ואם יראה צדיק ורע לו יאמר מה בצע כי נעבדנו ויהיה תוהה על הראשונות, לא כן האיש אשר מאהבתו מקיים מצות השם, ולא מיראת העונש, הנה הוא כבן נאמן אשר גם שלא בפני אביו עוסק במלאכתו באמונה, וזה כוונת אותיות שלאחר השם דהיינו ככיכול גם אם לא יראה אותו השם לא יתעצל אינם נמחקים, דזה ישאר תמיד על מעמדו, והן המה דברי רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי זה שאינו עובד את השם אלא בפניו, אינו אומר רק מקצת שבחו של הקב"ה 'אמרו לאלהים מה נורא

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו וגו' (ו, ט). מדרש רבה (לב, א), אמר רבי אלעזר בן עזריה מצינו שאומרים מקצת שבחו של אדם בפניו וכולו שלא בפניו וכו', רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר מצינו שאומרים מקצת שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר (תהלים סו, א) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך, שלא בפניו אומר (שם קו, א) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. והוא פלאי, שהאיך שייך לומר על רבוש"ע שלא בפניו, הלא עיני השם משוטטות בכל הארץ, ומלוא כל הארץ כבודו.

ונראה בביאורו ע"ד שאמרתי בפ' ואתחנן (בר"ה 'ואתם הרבקים') לבאר דברי חכו"ל (ירושלמי מגילה פ"א, ה"ט) אותיות שלפני השם נמחקים ושלאחרי השם אינם נמחקים, דהיינו מי שעובד השם מיראת השם או מתקוותו לקבל שכר הנה הוא

לית דינא ולית דיינא, אלא חשבוהו לבורא העולם לאב מלא רחמים שאין לאל ידו מרוב אהבתו לענוש לעוזבי רצונו, אמנם טעו בזה כי כביכול באותו רגע שהוא מלא רחמים גם יעשה דין כדפירש"י על פסוק (שמות טו, ג) ה' איש מלחמה ה' שמו^א, ולזאת לא הטיבו מעשיהם והביא הקב"ה מי המבול עליהם. לא כן נח הוא האמין בה' שמעניש לעוברי מצותיו ונותן שכר למקיימי דבריו וכי הוא כל יכול. וידוע כי שם אלהים מרמז על הדין^ב, ושיעור הכתוב, 'ואלה תולדות נח, נח איש צדיק תמים היה בדורותיו', דור שלא האמין שישנו דין בעולם ועם כל זאת 'את האלהים התהלך נח', שהוא האמין וידע שיש דין בעולם, ועוד אומר לנו הכתוב מצדקתו, כי ידוע ממדרשים שלא רצה נח לשא אשה ולהוליד בנים שלא יוליד לכליה כי ידע שיבא המבול^ג, אמנם בכל זאת נשא באשר האמין כי כמו שהקב"ה יכול לעשות ויעשה דין בשעה שהוא מלא רחמים כן גם להיפך אף ביושבו על כסא דין ירחם על עושי דברו, ועל זה סמך והוליד בנים. וזהו צדקתו שאף שאת האלהים התהלך נח ועכ"ז יולד נח שלשה בנים.

מעשיך, יען ירא מפחד השם, אבל שלא בפניו היינו העובד כביכול אף שלא בפניו אומר השבח הנבחר 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו', ואף שאילו לא היה לו לירא ממנו בכל זאת הוא עבד נאמן לו בין כך ובין כך בכל עת ולא רק מיראת השם.

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים ונח' (י, ט). פירש רש"י האיך מוסב נח איש צדיק, על אלה תולדות נח, אלא למדך שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים, ויש לשאול לפי"ז מה זה שאמר אח"כ הכתוב ויולד נח שלשה בנים, איזה צדקות הראה בזה יותר על בני דורו, ועוד יש לדקדק על מאמר הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים מה זה הלשון לפני האלהים.

והנראה לי בזה, כי אמרו חכמי"ל בפרק חלק (סנהדרין קה, א) לא נתנאו דור המבול אלא בשביל רוב טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא, והענין כי כאשר ראו אנשי דור המבול שאף שהמה רעים וחטאים בכל זאת מתנהג הקדוש ב"ה עמהם ברחמים, חשבו כי

א. וז"ל: אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו, אוחז הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם, ולא כמדת מלכי אדמה כשהוא עוסק במלחמה פונה עצמו מכל עסקים, ואין בו כח לעשות זו וזו.

ב. כמובא בספרי (ואתחנן כו) אלהים זו היא מדת הדין, שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם.

ג. ראה רש"י (ט, ט) שכתב: שהיה נח דואג לעסוק בפריה ורבייה עד שהבטיחו הקדוש ברוך הוא שלא לשחת את העולם עוד.

גנותו של נח. והנראה לי הוא, עם מה שנתעורר רש"י בשם המדרש מדוע זה צוה השם לנח לעשות תיבה הלא הרבה רוח והצלה לפניו, אלא שחפץ הקב"ה שיראו בני דורו וישאלו על זה, וכשיודע להם הבאת מי מבול אולי יחזרו בתשובה. ולפענ"ד נראה עוד טעם לזה, כי גם נח היה צריך לענין שנסתבב מעשיית התיבה כי כפי שאמרו רבותינו (ב"ר לב, ו) גם נח מקטני אמונה היה, והיה צריך לדבר אשר מזה יתברר לו גדולת הבורא, וכי הוא כל יכול וכי הוא משגיח על העולם וישומר אוהביו, לכן צוהו על בנין התיבה, שהרי אם בני דורו ישאלו אותו למה זה יעמול בבנין התיבה וישיב להם שיביא השם מבול על העולם, וכל בני האדם וחיות הארץ יגועו, ורק הוא לבדו ישאר, הנה היה להם בדרך הטבע לקורעו לגורים דקים, הלא אנו רואים כי בני אל חי שבטי יה כאשר ראו מדברי אחיהם שנבה לבו וחושב עצמו לראוי למשול עליהם, שנאו אותו שנאת מות, ומה גם איש זר שידבר ככה על כל העולם, כי כל העולם אדם ובהמות וחיות הארץ ימותו וגם קבורה לא יותן להם, על אחת כמה וכמה שאחת דתו להמית, ואם בכל זאת לא ישלמו בו ידי האויבים מזה יראה ויבין כי השם שומרו משמי מרומים. וזה פירוש הכתוב עשה לך תבת וגו' לך להנאתך

וידוע כי אם יומתק הדין המרומז בשם אלהים אזי מתהפכים אותיות אלהים לאותיות שלפניהם דהיינו חוץ מאות א' אשר אין אות לפניו, והאות מ' כי לא יתכן לבא למ' פתוחה בסוף התיבה, ויהיה מזה א"כ/ד'ט'ם' וע"י אותיות אלו יומתקו דינים הקשים, ופשוט הוא שבדור המבול לא היו רחמים פשוטים בהיותם רשעים גמורים ושפעם לא היה רק ממיתוק הדין ע"י אותיות שם הנ"ל שהמה לפני אלהים, וזה המשך הכתובים שנח איש צדיק תמים היה בדורותיו אשר לא האמינו בדין מרוב שפעם ועם כל זאת את האלהים התהלך נח הוא האמין במדת הדין, ובכל זאת ויולד נח שלשה בנים, שהאמין שירחם גם בתוך דיניו, אבל אנשי דורו לא האמינו כלל בדינא, מפני מיתוק הדינים. וזה שאמר הכתוב ותשחת הארץ על ידי שפעם שבא מפאת מיתוק הדינים, וזהו לפני אלהים דייקא.

נח איש צדיק תמים הי' בדורותיו וגו' (ו, ט). יש דורשים לשבת, ויש שדורשים לגנאי, בדורותיו היה צדיק ואילו היה בדורו של משה ושמואל לא היה נחשב לכלום (ב"ר ל, ט), ויש להתעורר בזה לאותן שדרשוהו לגנאי לאיזה תועלת דברה תורה שפת יתר ולהודיענו בזה

ד. אף שאין כאן ייתור לשון כמו שנאמר להלן (יב, א) 'לך לך' מארצך אצל אברהם ודרשינן לטובתך ולהנאתך, מ"מ מדייק רבנו מהלשון "לך" שהרי התיבה היתה הצלה גם למשפחתו ולכל החיות שלא חטאו, ומדוע א"ל הקב"ה 'עשה לך' שמשמע שיש לו בזה טובה והנאה יותר משאר הניצולים.

אנשים הגרועים אף ממנו, וכדמצינו כאן במדרש (ב"ר ל, ט) משל לאחד שהיה לו מרתף של יין, פתח הבית אחת ומצאו חומץ, השני ומצאו חומץ, שלישי ומצאו קוסס¹, אמרין ליה קוסס הוא, אמר ואית כאן טב מיניה, כך בדורותיו היה צדיק כפי ערך מעשיהם.

ונראה שזאת רמזו לנו בתפלת מוסף של ר"ה 'אשרי איש שלא ישכחך וכן אדם יתאמץ בך, כי דורשך לעולם לא יכשלו, ולא יכלמו לנצח כל החוסים בך', וביאר דבריו מדוע הוא זה, יען 'כי זכר כל המעשים לפניך בא ואתה דורש מעשי כולם', ואם כן אף שאין מעשיו על צד היותר טוב ויפה, בכל זאת כפי ערך אומות העולם וערכי אנשים אחרים פחותים ממנו יטהו כלפי חסד, והראיה לזה: 'וגם את נח באהבה זכרת', 'ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר מפני רוע מעלליהם', ואף שלא היה צדיק רק לפי ערכם². וה' יזכנו להיות מן ההולכים לפניו בתמים.

כי על ידי זה תתחזק באמונה ותהא ראוי לנס³.

ויש לומר כי זה פירוש המדרש (רש"י כאן עפ"י ב"ר ל, י) נח היה צריך סעד לתומכו אברהם לא היה צריך, כי בנה לא מצינו שהיה לו איזה נסיון ואדרבה השם צוהו לעשות תיבה ק"כ שנים מקודם לחזקו באמונתו, ולמען יהיה לו לאות ולמופת על אמיתת השם, וזה הוא הסעד אשר תמכו בו השם. וזהו כונת רבותינו במדרש (ב"ר לא, ט) 'קיינים תעשה את התבה' מה קן מטהר את המצורע כן תיבה טיהרה את נח. היינו מדעותיו הנפסדות.

ועתה ישמיענו הכתוב רוב רחמי השם שאף שלא היה נח צדיק כמושה ושמואל בכל זאת עמד השם על ימינו, עד שבעת שכל העולם חלף הלך לו, ריחם ה' עליו והצילו, ולא רק בעינינו גופו אלא גם את נשמתו מרדת שחת בהיותו בעזרו, ופתחו לו פתח כפתחו של אולם, שמזה ילמוד האדם לבל יתיאש עצמו מישועת השם, כי אף שלא הגיעו מעשיו למעשי אבותיו בכל זאת ירחם עליו ה' מול מעשי

ה. ראה לקמן בפרשת בא (בד"ה 'ויאמר משה אל העם') שמביא רבינו שע"י שמאמין בהקב"ה ראוי שיעשה לו נס, וסומך דבריו על דברי רש"י בקריעת ים סוף (שמות יד, טו) שכתב בזה"ל: אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם 'והאמונה שהאמינו בי ויצאו', לקרוע להם הים.

ו. שקרוב להחמיץ, אך לא החמיץ לגמרי.

ז. עיין בפרשת וארא (בד"ה 'ושמתי') שבבחינה זו זכו ישראל במצרים להנצל מכל המכות הקשות שקיבלו המצריים, אף כי גם ישראל היו מעובדי ע"ז, אך ה' השווה מעשה ישראל נגד מעשי המצריים ולעומת המצריים היו ישראל טובים וישרים, עיי"ש שמבאר מהלך הכתוב באופן נפלא.

ברשתם הביא הקב"ה מי המבול, וזה 'כאשר עשו כן עשיתי' רצה לומר, כן הייתי עושה גם אני, משא"כ אברהם לא פג לבו.

והנה ידוע כי אין הקב"ה חפץ באברון העולם, וזה שאמר ר' אבא בר כהנא נחמתי כי עשיתם ונח, דהיינו שעשיתם עם נח בזמן אחד, ורצה לומר שאילו היה נח צדיק גמור לא היה מתנחם כי אזי לא הייתי צריך לאברון העולם, וכן אילו היה רשע גמור, ג"כ לא היה צורך לזה, כי לההוא מן המותר, ולזה בלי תועלת.

ולפי"ז פירשתי מה שנקרא בנבואה (ישעיה נד, ט) 'מי נח' ולא 'מי המבול' שכל המבול לא היה בא אלא בשביל נח, וכן פירשתי עם זה פסוקי ההפטורה"י אל תיראי כי לא תבושי ואל תיכלמי כי לא תחפירי וגו' כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער בך, כי איך תלאן זה בזה, ואמרת כי הם כבינונים שבעבור שרואין הצלחת אומות העולם מתדמין להם, ולכאורה היה אפשר להצילם מליפול במצודת אומות העולם, אף שישאל ישרו בצרה בלויים וסחופים, בזה שהקב"ה יאבר

את האלהים התהלך נח (ו, ט). במדרש רבה (כ"ר כט, א) אמר רבי אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתם ונח ע"כ, ותמוה, ונ"ל לפרשו עם המדרש ואני ברוב חסדך עיין במ"ר (לב, א) דרוש על נח שאמר נח כאשר עשו כן עשיתי א"כ ברוב חסדך אבוא ביתך שאמרת בא אל התיבה"י.

ונראה לי דהקב"ה האריך אפו זמן רב שהיה קרוב לט"ו מאות שנה עד ימי נח"ט, ונראה בטעם הדבר כי לרשע גמור לא מהני מה שרואה שהקב"ה מעניש ופורע, שהמה תולין הדבר בטבע, וראיה שדור הפלגה שהיו אחר המבול אמרו (כ"ר לח, א) אחד לאלף ותרג"ו שנה הרקיע מתמוטט, היינו שתלו המבול בטבע, והצדיק הגמור הלא הוא עומד תמיד בנסיון ולא יזוהו כל הצלחת רשעים, ולכן היה הקב"ה מאריך אפו, כי הנה הצדיקים שהיו מזמן אדה"ר היו כולם צדיקים גמורים כמו מתושלח וחנוך, והם לא היו צריכים לאות, וכן הרשעים היו רשעים גמורים שאינו מועיל להם מופת, אך נח היה בינוני שאילו היה רואה יותר הצלחת רשעים היה מסופק ח"ו, ולכן למען הציל אותו שלא יפול

ח. וז"ל המדרש: ד"א תאבד דוכרי כזב, מדבר בדור המבול הן ודיבורן כזב, ואני (נח) כאשר עשו כן עשיתי, ומה ביני לבינם אלא שגמלתי טובה ואמרת לי בא אתה וכל ביתך אל התיבה.

ט. כמעט מעת בריאת העולם.

י. שהרי תכלית התוכחה והעונש בשביל שימנע החוטא לשוב על חטאו, כמ"ש רבנו לעיל פר' בראשית בדי"ה ו'לאדם אמר'.

יא. של פרשת נח ופרשת כי תצא, ומקורם בנביא ישעיה פרק נד.

עליהם, 'כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ' ופי' רש"י גם בהמה וחיה ועוף נזקקין לשאינו מינן, ואף שגשתיירו מהם אותם שקלטם התיבה, הנה המה מיעוטא דמיעוטא.

ותשחת הארץ לפני האלהים (ו, יב).
 דקדקו המפרשים מה זה שכתוב לפני האלהים, והנראה לי בזה הוא, בהקדם ביאור מאמר חכו"ל (סוכה נב, ב) אם פגע כך מנוול זה משכחו לבית המדרש ואחז"ל (ברכות ה, א) נצחו מוטב, ואם לאו יקרא קריאת שמע, ואם לאו יזכיר לו יום המיתה, ויש להתעורר בזה מדוע זה לא יזכור מיד את יום אחריתו אם זה יביאהו אל התכלית ביתר שאת ויתר עון, ולמה זה ינסה בשנים אלו הראשונים.

ונראה לי כי דברו חכו"ל בזה כנגד שלשה אבות נויקין: הקנאה והתאוה והכבוד, אשר באמת לא נמצאו מדות האלו רק במין האנושי כי אף שהתאוה היא ג"כ בהבהמות ושאר חיות הארץ, בכל זאת הנה היא רק לקיום, וזה לא יגונה, כי הנה היא מן הצורך, ולא יאמר על זה התנא "מציאין את האדם מן העולם", וכן לא נאמרו דברים אלו רק על התאוה אשר היא למותר, והיא לא נמצאת רק במין האנושי, ומה גם אם יבער לב האדם באהבה זו אשר תוקד עד שאול תחתית הנה מין תאוה זו בודאי לא ימצא רק אצל האדם. והנה הקנאה והכבוד גם המה רק

כל הרשעים ועי"ז ימלטו הנשאים, אבל זה אי אפשר שכבר נשבע שאין עושה כליון לעולם, וא"כ איך ינצלו מלהתדמות להם, לכן אחרי כי מי נח זאת לי-שהמה בינונים, ויש לירא אותם, ואחרי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ כן נשבעתי מקצף עליך ומגער כך, דהיינו על אופן שארים קרנכם קרן ישראל הפלא ופלא, והיינו (ישעיה שם) 'הנה אנכי מרביץ בך אבניך ויסדתיך בספירים', (מנעל גורן דוד ז"ל).

ותשחת הארץ ונח יירא אלהים את הארץ והנה נשחתה (ו, יב). יש לדקדק מה מלמדינו עוד חדשות באמרו 'והנה נשחתה', והלא נאמר כבר ותשחת הארץ, ונראה כי דרשו חכו"ל בילקוט תהלים (ילקוט תהלים רמז תשכ"ז) 'אדם ובהמה תושיע ה' / אדם בזכות הבהמה, ואם כן יקשה האידך נהיה זאת לכאורה להביא מי מכול לשחת הארץ מדוע לא ריחם השם על בני האדם בזכות הבהמות, ולזה הכפיל הכתוב בלשונו להודיענו טעמו, והיינו כי העולם נברא בשביל האדם אשר על כן נקרא מין האנושי 'הארץ' סתם, ובהמות וחיות אינם רק טפלים לאדם אשר הוא בסתם ארץ יכונה, וככה קאמר קרא 'ותשחת הארץ לפני האלהים' אלו בני אדם אמנם גם 'ירא אלהים את הארץ והנה נשחתה', את לרבות את הטפלים לארץ, היינו הבהמות וחיות, וממילא ויאמר אלהים קץ כל בשר בא לפני, כי אין דבר שיגין

נעשה חולין לקרא בשם השם, כי כל התועבות אשר שנא ה' עשו, וכל זאת בשם השם. ויבואר הימב הכתוב ותשחת הארץ לפני האלהים, שידעו ריבונם ואמרו שרצונו המה עושים.

וכבר חקרו חכו"ל (סנהדרין קה, א) מדוע העניש הקב"ה אותם במים, ולפי דברינו אפשר לומר כי ה' שם להם ולדורות הבאים בזה אות ומופת, כי לא כן הוא כאשר המה אמרו ברשתם, אלא דעת נפסדה היתה, שהרי אנחנו רואים כי המים הוא היותר הכרחי לעולם הן לאדם ולבהמות, וגם הארץ לא תוציא צמחה עד לא יעלה עליה הגשם והמטר, ועם כל זאת אינם לברכה רק אם ירדו בעת הראוי ובשיעור הנצרך, דאל"כ לקללה יהיו, וכן הוא גם במדות אלו נצרכים המה לאדם וגם טובים למו, אכן רק בזמן ומקום המוכשר, ולולי כן מוציאים את האדם מן העולם, וזה יהיה כונת הכתוב (ג, יז): ואני הנני מביא את המבול מים לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים כל אשר בארץ יגוע, והנה זה 'כל אשר בארץ יגוע' לכאורה כשפת יתר, אמנם יבואר על פי דברינו היטב, כי רק לאלו אשר היה להם רוח חיים באפיהם, רוח ממללא וחטאו לפני אלהים כנ"ל^י היה הצורך שיכלו על

בלב האדם מצאו קן למו, וכבר היה אפשר לאיש מושחת לומר אחרי שכרא ה' את האדם במדות הללו אם כן מרוצה הוא גם, ולמה שיוסבב מהן, דאל"כ למה זה נבראו, אמנם לא כן הדבר, ה' ברא את האדם ישר כי מדות אלה נצרכים לאדם, רק שישתמש בהן בעת הראויה ובמדה הראויה. וזה דברי חכו"ל: אם פגע בך מנוול זה, שיאמר לך היצה"ר מדוע ברא השם את האדם במדת הקנאה, ומקנאת איש מרעהו יעשה מה שלבו חפץ, על זה אמר 'משכהו לבית המדרש' היינו את 'הקנאה', יען קנאת סופרים תרבה חכמה. ואם התאוה תביאהו לחטוא, אהבה הבושרת בחיקו 'קרא קריאת שמע' 'ואהבת את השם אלהיך' ולזה הוא חולת אהבה, ואילו יחטא האדם מרדיפת הכבוד, ויתנצל כי השם נתן ושם מדה זו בלבו, כן הוא אומר התנא אך לא ירדוף בתר הכבוד המדומה, רק אחר כבוד חופשי אשר תהיה אחר המיתה^{יב}, וזה שאמרו: 'זוכיר לו יום המיתה'.

ומעתה נאמר כי דור המבול חטאו בזה כי אמרו שהשם רוצה במדות אלו ובהמסובב מהן, דלולי כן מדוע נטע מדות אלו בנפש האדם. וזה פי' הכתוב (בראשית ה, כו) אז הוחל לקרוא בשם ה',

יב. כדאיתא בכתובת (יז, א) דמבטלין תלמוד תורה דרבים מפני כבוד המת, וראה בסנהדרין (ק, א) דעתיד הקדוש ברוך הוא ליתן לכל צדיק וצדיק שלש מאות ועשרה עולמות, שנאמר (משלי ח) להנחיל אהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

יג. שאמרו שאם עשה ה' מדות הללו צריך להשתמש בהם לרוע בלא גבול.

לא תאכל, והנה מלבד שני אלו זנות וגזל הבאים מפאת הקנאה והתאוה, עוד היה בהם שפיכת דמים שהיא על פי הרוב יען שפגעו בכבודו או עומדים לנגדו, ע"ז אמר הכתוב אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ובוזה יבואר גם המדרש (מדרש אנה-במדבר פ"ו) 'מזרק אחד כסף', זה נח שנורק מן המבול, כסף על שם המצוה שנאמר לו אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו וק"ל.

כי מלאה הארץ חמס וגו' (י, יג). עיין רש"י לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל, ויש לומר עוד כי האישי אשר יחמא יען אשר אין לאל ידו לכבוש תאוות לבו אבל יודע כי אין זה דרך הישר, זה האישי לא יחמא עכ"פ הרבים, גם יש תקוה כי ברבות הימים אף הוא ישוב ויטיב מעשיו המגועלים, משא"כ אם יחשוב בנפשו כי הנהו עושה הטוב והמיטב ואדרבה מי שאינו עושה ככה שוטא ופתי הוא, הוא מועד לקלקל את כל, ולהפוך ח"ו הקערה על פיה, והנה תראה כי ר"ת ב' מ'לאה ח'ארץ ח'מס הוא חכמה דהיינו שעבור זה נגזרה עליהם כליה יען מעשי הרשע ופעולת האון נחשב אצלם כחכמה, וזה נגד האמת שתכלית החכמה הוא כמאמר רבא בברכות (יז, ב): תכלית תשובה ומעשים טובים, ויש לומר כי זה רמוז המלך

ידי מים להראות דעתם הנפסדה ומה שגרמה להם יד, אמנם שאר הברואים היה באפשרי שימחו מעל האדמה גם בשטף אש וגפרית, וזה דברי הכתוב: 'הנני מכיא את מבול מים לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים מתחת השמים' היינו האדם, ורק אנב גררא עי"ז 'גם כל אשר בארץ יגוע'.

ואמרתני כי על דרך זה סובב והולך אשר נאמר לנח אחר צאתו מהתבה (ט, א-ז): ואתם פרו ורבו וגו' ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו' כירק עשב וגו' אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וגו' ואתם פרו ורבו. וכבר נתעוררו חכ"ל (רש"י כאן, עפ"י סנהדרין נט, ב) למה נאמרה ברכת פרו ורבו שתי פעמים, ועוד אם שניהם לברכה למה הפסיקה התורה בנתיים בדינים, לכן נראה כי רק האחרונה נאמרה לברכה וכולם דינים המה וכנ"ל, שדור המבול הקנאה התאוה והכבוד הוציאים מן העולם, והנה בתיבה נאסרה להם תשמיש המטה, ועתה בצאתם הותרה להם, והזהירם ה' שמגמתם יהיה רק פרו ורבו ולא למלאות תאוותם - הקנאה על הרוב בעד אסיפת נכסים וקנינים ואף שיאבד על ידי דורכו באורחות עקלקלות ופריצת גדר עולם יהא נבהל להון, לכן אמר הכתוב אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, אם תרצה לקבץ הון אשר בזה נפשך יהיה לשלל זה

ומשברים סוערים בועף, לכן צווהו השם שיביא עימו אל התיבה כל מיני בעלי חיים, והוא כמו ששאל איש אחד את אליהו הנביא (תנא דבי אליהו פרשה א' ד"ה 'פעם אחת') למה ברא הקב"ה שקצים ורמשים והשיב לו כי בעת יראה הקב"ה מעשי הרשעים יסתכל בבריות אלו שהם חיים על האדמה ויחיה גם הרשעים אף שאין תועלת בהם^{טו}, וזה סמיכת הכתובים כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה לגבי אנשי הדור, לכן ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה להחיות אתך וגו' ולמען יהיה מקום להצטרפות גם אחר כליון דור הזה.

ויש להמתיק הענין גם לדעת ר' נחמיה שדורש לשבח שאם היה נח בדורו של אברהם כ"ש שהיה צדיק, ואקדים הקדמה קטנה, כי נראה מסיפור דור המבול כי בזמן ההוא לא הועיל זכות אבות לבנים היות שלא ניצולו משמף מים רבים של המבול רק נח לבד נכדו של מתושלח, ואם כי קרוב לודאי שהיו בזמן המבול עוד הרבה מבני בניו של מתושלח בחיים, ומתושלח היה צדיק בן צדיק חנוך, וע"כ נאמר כי ענין זכות אבות לא התחיל רק מראש צורים הוא אבינו אברהם^{טז}, והנה

שלמה (משלי ז, ד) אמור לחכמה אחותי את, ר"ת א'ל ח'י ו'קים ת'מיד י'מלוך, שע"י החכמה יקבל עליו עול מלכות שמים בשלמות להמליכנו עליו תמיד.

ויאמר ה' לנח בא אתה וכל ביתך אל התבה כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (ז, א). יש כאן לדקדק מה צורך לנתינת טעם זה מחדש וכבר עמד בזה גם האור החיים הקדוש, ונראה כי בא הכתוב ליתן טעם בדברים אלה על שהמריח השם את נח באסיפת כל הבהמות חיות ועופות שקצים ורמשים, ועפ"י שאמרתי לעיל (בר"ה נח איש צדיק) למ"ד צדיק היה בדורותיו ואילו היה בדורו של אברהם לא היה נחשב לכולם, ואמרתי כי צדקתו היה רק בערך מעשי הדור, והנה זכות זה לכאורה הוא מספיק בעוד שהדור הרע עודנו בעולם, אבל לאחר שהלכו וכלו פסק ענין הצטרפות זה, ואף שהיה נח בתיבה, מ"מ בכל רגע ורגע היה צריך לישועת השם וכמאמר חזו"ל (ברכות נד, ב) שיורדי הים המה מארבעה שצריכים להודות, ומה גם התיבה שלא היה לה לא גם ולא תורן ולא מנהיגים, ובדרך הטבע היתה נשברה בהליכתה עלי גלים

טו. וז"ל: בכל יום ויום מתחייבין כלה לפניו, כשהוא חוזר ומסתכל בכל מעשה ידיו שברא בעולם אמר, לאילו ולא לו חיים, לאלו ולא לו נשמות, לאלו ולא לו אכילה ושתייה, הרי הן חשובין כבהמה וכחיה וכשאר שקצים ורמשים שברא הקב"ה על פני האדמה, מיד נתקררה דעתו ואין מכלה אותם, הא למדת שלא נבראו שקצים ורמשים בעולם אלא רפואה לבני אדם על הארץ.

טז. כך מובא בזוה"ק (פר' נח עמ' טז) שאע"פ שנח היה צדיק לא היה כדאי שהקב"ה יגן על העולם

ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה ומעשים טובים, ולכאורה קשה ולמה לא אמר שוב שעה אחת לפני מיתתך שהאדם אינו בטוח כלל על שעה חדא, אמנם כוונת התנא כי מדרך האדם אם עולה על לבבו הרהור תשובה והנהו רואה בעצמו כי עד כה בילה בהבל ימיו וכי לא טוב עשה בעמיו, אז גומר בלבבו שכאשר יזכהו השם לגמור ענין זה אשר לפניו ייטיב דרכיו, או יאמר בלבבו הנה בלאו הכי כבר רד היום וביום מחר כאשר יתחדש היום גם הוא יחדש מעשיו לטוב, אמנם כן עפ"י רוב גם ביום מחר הנהו עומד על דרך חמאיו יען לא התחיל מיד בעת אשר התנוצץ בקרבנו אש השמימי הן הנה רגשי התשובה אשר עלו על לבבו, וזה כוונת התנא ישוב היום שמא ימות למחר, דהיינו 'יום המחר ימות' גם כן ולא יעלה בידו מאומה.

ונראה שזה כוונת שלמה המלך משלי קפיטל ג' 'אל תאמר לרעך לך ישוב ומחר אתן ויש אתך' דהיינו על דרך שביארו הכו"ל (שמו"ר כו, א) רעך ורע אביך

בודאי בניו של נח לא היו כולם צדיקים ומעשה חם יוכיח, וקשה לפי זה באיזה זכות ניצלו כולם, ויתורץ זה עפ"י מה שכתבתי לעיל בסמיכת פסוקי י"א י"ב י"ג (כד"ה 'ותשחת הארץ' הראשון), שאף ש'הארץ' היינו בני אדם השחיתו את דרכם לא היה בא המבול עליהם, רק אחר שהשחית 'כל בשר' את דרכו אף בהמות חיות ועופות נגזר עליהם כליה, לזה מצא תוכן עלילות עצה להציל את כל בני נח שצוה להכניס לתובה מכל הבהמות וחיות אשר לא נזקקו לשאינו מינם ואזי אדם בזכות בהמה תושיע השם (ילקו"ש תהלים רמו תשכ"ז). וזה כוונת הפסוקים כי אותך דוקא אותך ראיתי צדיק, ועבור זה כדי שתנצלו כולכם מכל בהמה תקח לך ותושעו כולכם.

הלוך ושוב (ה, ג). במסורה: הלוך ושוב (כאן) הלוך וחסור (ה, ה), הלוך ונסוע (יב, ט), הלוך וגדל (כו, יג). נראה לבאר עפ"י דברי אאמ"ו הגאון זצ"ל שפירש דברי התנא (שבת קנג, א) רבי אליעזר שוב יום אחד לפני מיתתך, ושאלו התלמידים וכי אדם יודע מתי ימות והשיב אדרבה

בשבילו, ואף משה לא תלה משהו בזכותו אלא בזכות אבות הראשונים, אבל נח לא היה לו במי שיתלה בזכותו, וראה מ"ש המביט בספרו בית אלהים (שער היסודות פרק מג): לא הועיל זכות אבות הראשונים בדורות הראשונים, לא זכות אדם הראשון לקין ולזרעו שלא ישטפו בדור המבול, ולא עמדו זכיות חנוך ומתושלח הצדיקים לבניהם ולבנותיהם אשר ילדו וכו', והאבות האמיתיים אברהם יצחק ויעקב ששמרו את התורה כמו אם ניתנה להם, עמדה זכותם לסוף הדורות כי לא תמה זכותם. ועיין לקמן פרשת תולדות (כד"ה 'ונראה') שמבאר רבנו הטעם שאין ייחוס בלא שמירת התורה. וראה גם לקמן פרשת חיי שרה (ד"ה 'איתא במדרש') שכתב רבנו שעד האבות הקדושים לא התייחסו זרעו של האדם אחריו, ולפי"ז מובן מדוע לא היה 'זכות אבות' שאם לא נתייחסו אחריהם איך ייחשבו לבניהם בשביל להגן עליהם 'בזכות אבות', ולכן הצדיקים שחיו אז קיבלו כל זכותם לעצמם כי לא היה להם למי להוריש הזכות, ולכן עלה חנוך בעודו חי לגן עדן בלא יסורים.

טובים, וזה כוונת המסורה: הלוך ושוב זה אשר תמיד שב אל מקום אחד הנהו הלוך וחסור, אבל זה אשר הוא הלוך ונסוע הנגבה שכונתו להשלים נפשו על דרך הרוצה להחכים ידרים" הנהו תמיד הלוך וגדל.

והנה עלה זית מרף בפיח (ת, יא). עיין רש"י שכתב אומר אני שזכר היה לכן קוראו פעמים בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה. ולכאורה יפלא מה נפק"מ לנו בזה וכן למה שינתה התורה בלשונה להודיענו זאת, ונראה כי הוא על דרך מעוף השמים תחכמינו" והוא עפ"י מה שאמרו חכז"ל בסנהדרין (קה, א) לא נתנאו אנשי דור המבול אלא מפני רוב טובה שהשפיע להם הקב"ה עד שאמרו לאל סור ממנו, ואם כן שורש מחלתם אשר הביא עליהם המבול היה הגאווה, ועיין סוטה ד' ע"ב"ט.

והנה העיד הכתוב 'כי השחית כל בשר את דרכו' ופי' רש"י: אפילו בהמה חיה ועוף נזקקו לשאינו מינן, נראה כי גם זה מסובב ממין גאווה ע"ד שאמרו חכז"ל (ברכות לב, ב) אין ארי נוהם מתוך קופה

אל תעזוב (משלי כו), זה הקב"ה, אל יעלה בלבך שתאמר לרעך זה הקב"ה לך ושוב ומחר אתן דהיינו ביום מחר תטיב דרכך, ויש אתך שאפשר לך להתחיל היום, וזה כוונת המסורה זה שאומר הלוך ושוב דהיינו ביום מחר אתן הנהו הלוך וחסור, אבל זה שהתחיל מיד לעזוב דרך הרשע ולילך בדרך טובים דהיינו הלוך ונסוע זה יהיה הלוך וגדל.

הלוך ושוב (ת, ג). במסורה: הלוך ושוב (כאן) הלוך וחסור (ת, ה), הלוך ונסוע (יב, ט), הלוך וגדל (כו, יג). נראה עפ"י מה ששמעתי לפרש (תהלים יב) 'סביב רשעים יתהלכון' דהיינו הרשע אשר כל מגמתו לאכול ולשתות ולהתענג כל ימי היותו על האדמה הנה תמיד חוזר חלילה, הנהו אוכל שלא ימות דהיינו שיחיה והנהו חי כדי שיאכל, וזה סביב רשעים יתהלכון, לא כן האיש הנלכב הנהו אוכל כדי שיחיה והנהו חי כדי לקנות שלמות ולעבוד את קונו אם כן אינו סובב והולך, והנה האיש אשר הנהו אוכל כדי שיחיה וחי כדי שיאכל בכל יום ויום מתקרב לקיצו וחסר יבואנו, אבל האיש אשר מגמתו להשלים נפשו הנה בכל יום מוסיף ומסגל מצות ומעשים

יז. בבא בתרא כ"ה ע"ב.

יח. איוב (לה, יא): מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו.

יט. וד"ל: אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן: כל אדם שיש בו גסות הרוח לבסוף נכשל באשת איש וכו', א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחאי, כל אדם שיש בו גסות הרוח כאילו עובד עבודת כוכבים וכו' ורבי יוחנן דידיה אמר, כאילו כפר בעיקר, ר' חמא בר חנינא אמר: כאילו בא על כל העריות וכו' עולא אמר, כאילו בנה במה.

הארץ וכבשוה' איש דרכו לכבוש ואין
אשה דרכה לכבוש, דהיינו הזכר בוטח
בכחו, וזה מרמז לנו הפסוק 'זכר היה',
דהיינו אף ששברה הזית כנ"ל עם כל זה
נשארה היונה זכר אשר לא יטיל עולו על
בשר ודם כי אם יבקש לחמו מידי הקב"ה.

יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם
(ט, כז). ונראה על פי ששמעתי

ממגידו אמת, שפעם אחד בא לבית רבן
של ישראל הגאון החתם סופר אחד מגדולי
עירו הגביר רמ"ו פפ"ה, וכאשר בא לחדרו
של החת"ם אמר לו הגאון ז"ל לא הכרתיך
מקול פסיעותיך וחשבתי כי איזה עני דופק
על פתחי, וענה הגביר אדוני חכם כמלאך
אלהים ועדיף מנביא, הנני עני ואביון כי
אבדתי את כל רכושי ושוב אין לאל ידי
לנסוע ליריד לייפציג כאשר הורגלתי מאז,
וכששמע זאת הגאון ז"ל פתח את ארנו
ומסר לו סך מה, ואמר לו לך ליריד
והסחורה הראשונה שתבוא לידך תקנה
אותה, וכאשר בא ללייפציג פגע בו אחד
מהסוחרים ואמר לו שיקנה ממנו ספינה

של תבן אלא מתוך קופה של בשר, והיות
כי הארץ נתנה את יכולה בעושר רב נתנאו
גם בהמות הארץ, והנה ידוע כי כל המשקין
מתערבין זה עם זה רק השמן אינו מתערב
והוא צף מלמעלה² והנה זה דרך המתנאה
כי הוא רוצה תמיד לישב בראש, והנה עוף
הטהור היונה רצתה להראות לנח כשרותה
לזאת טרפה עלה זית, דהיינו ששברה
וטרפה סימן הגאון, כי לא נכון לשום נברא
להתלבש במעטה של מלך עולם.

אמנם כן כי באמת תועבת השם כל גבה
לב, בכל זאת אמרו חכו"ל (סוטה
ה, א) בשמתא מאן דאית ביה, ובשמתא
מאן דלית ביה, עיין סוטה ה' ע"א. כי
באמת האדם אשר אין בו שמץ מנהו יבוה
עצמו וילך ויחזר על הפתחים ולא יחוס
על כבודו כלל והתורה מיאנה בזה כאשר
הורונו חכמינו (שבת ק"ה, א) דאמר רבי
עקיבא עשה שבתך חול ואל תצטרך
לבריות, לזה אמר היונה אף שטרפתי הזית
בכל זאת אין רצוני ליהנות מבשר ודם
ויהיו מזונותי מרורות כזית ומידי הקב"ה,
ולא מתוקין כדבש ומידי בשר ודם³, וידוע
דרשת חכו"ל יבמות (סו, ב) 'ומלאו את

ב. ראה ילקוט שמעוני (קהלת רמז תתקע"ג): טוב שם משמן טוב, למה משמן טוב שאם אתה נותן
לתוכו מים הוא צף מלמעלה.

בא. וז"ל: א"ר חייא בר אשי אמר רב: ת"ח צריך שיהא בו אחד משמונה בשמינית. א"ר הונא
בריה דרב יהושע: ומעטרא ליה כי סאסא לשבולתא. אמר רבא: בשמתא דאית ביה, ובשמתא דלית
ביה.

בב. כמובא בעירובין (יה, ב): אמר רבי ירמיה בן אלעזר: מאי דכתיב והנה עלה זית טרף בפיה -
אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם, יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך, ואל
יהיו מתוקין כדבש ותלוין ביד בשר ודם.

ברכת הצדיק אך הופכו לרעתו. וזה כוונת הכתוב יפת אלהים ליפת דייקא למי שהוא איש יפה המעשים לזה ירחיב השם את גבולו, כי לא תשכון הברכה אלא באוהל הראויה להתכרך, וזהו וישכון באהלי שם.

ואחר כתבי זאת עלה על דעתי שיש לפרש סיפא דקרא היינו 'וישכון באהלי שם' גם באופן אחר, ואקדים לזה עוד תשלום עובדא הראשונה שהגביר ר"ו הנ"ל כאשר בא לביתו קבל פני החת"ם וסיפר לפניו כי הצליחהו השם והחזיר המעות שקיבל וגם הוציא אח"כ מאמתחתו טבעת זהב ובו אבן גדולה בריליאנט, ואמר כי את זה הביא לאשה הרבנית, והחת"ם קיבל ממנו הטבעת ושכחו ביופיו והסתכל בו איזה רגעים, וישבו אז בהחדר גם בנו הגאון רבי שמעון ז"ל^ב עם תלמיד אחד, ואותו תלמיד כאשר ראה זאת חשב כי רבו הגאון החת"ם רוצה לקבל הטבעת ולחש באוזן הגאון ר' שמעון ז"ל כי רבית מאוחרת הוא, אבל הגאון ר' שמעון ז"ל רמוז לו שישתוק, ואז אמר הגאון החת"ם ז"ל להר"ו הנ"ל הטבעת באמת יפה מאוד, ובודאי שוה הרבה אבל איני רשאי לקבלו כי זה יקרא רבית, ולאחר שהלך הגביר מחדרו אמר הגאון החת"ם ז"ל הנני נותן תודה להקב"ה שזימן לי ענין לקיים 'את כספך לא תתן בנשך' ע"כ^ב.

הבאה לו עם איזה מאות כורים קאווע, והגביר בכטחונו על ברכתו של אותו צדיק קנה כל משאת הספינה, ועד שבאה הספינה אל הנמל עלה מחיר הקאווע מעלה מעלה והרויח הנ"ל סך גדול וכן הצליח בכל משך היריד עד שנתמלא חסרונו.

גם שמעתי בשם ספר אחד אך לא אדע אם רק משל הוא או מעשה שהיה, שאיש אחד נסע אל צדיק מפורסם והתאונן על רוע מזלו ואמר לו הצדיק שילך לביתו, ומזה שיתחיל בבואו לביתו יתרבה ויתברך, וחישוב זה האיש שבבואו לביתו תיכף ומיד יתעסק למנות את כספו אשר הניח בביתו כדי שיתרבה לו, ובחזרתו לביתו צוה על אשתו בבהילות שתתן לו את צרור הכסף אשר לו, אך האשה חשבה שבעלה רוצה לברוח ממנה ולענגה, ולכן לא הטתה אונה לקול דברו, ועל ידי סירובה והתנהגותה בא בעלה לכלל כעס וקצף והתחיל לקללה בקללות נמרצות, והאשה גם היא לא סגרה פיה עד שבסוף אחז בעלה את מקלו והכה אותה הכה ופצוע, ונתקיים ככה ברכתו שנתברך שיתרבה העסק הראשון שיעסוק בו בשובו לביתו, והוא על דרך יהב חכמה לחכימין שאמר הנביא (דניאל ב, כא), בעובדא הראשונה אשר היה איש טוב מבורך, נתקיימה ברכתו לטובה, והשני שהיה רוע מעללים אף שנתקיימה גם כן

בג. אב"ד דק"ק קראקא.

כד. רעיון זה ידוע מעובדא שהיה עם רבינו הקדוש ר' נתן אדלר זצ"ל רבו המובהק של רבינו החת"ס, שנתקעה מרכבתם הרתומה לשני סוסים באישון לילה בשלג כבד ואחד הסוסים קפא למוות,

בוה 'אהל שמי' היינו ששם בן נה שמח
 כי בא ענין לידו שיוכל לקיים את לאו
 'דלא תקלל' כי אילו היה הולך כדרכו היה
 רואה ערות אביו והיה בא לידי בזיון
 אביובה.

ומעתה אומר כפי מה דאיתא בתיקוני
 זוהר (זהר חדש-תיקונים, ח"ב דף פ)
 בפירוש הכתוב 'זה שמו לעולם' שמו עם
 י"ה הוא בגימטריא שם"ה, והנה יש לדקדק
 אלמה אמר הכתוב 'באהלי שם' ולא אמר
 'באהל שם' אבל לפי דברינו ניהא שמרומז

לך לך

בתענוגי עוה"ז, השני הוא טענתו של דוד
 המלך ע"ה שאמר (תהלים קט) לבי חלל
 בקרבי, ועוד בא לידי חטא ואמר כמתנצל
 (שם נא) הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני
 אמי, כי הוא יליד אב ואם ומכוחם הוא
 עלול להימשך לתאות עולם הזה"א,
 והשלישי חברת אדם, שבית אביו ובני
 משפחתו ימנעוהו מלבחור בדרכי התורה
 ולשנות מנהגם, ולכן זירז הכתוב כסדרן:
 לך לך מארצך שיעשה עצמו חפשי
 מארצותו ויכניע חומר שלו, ואח"כ
 ממולדתך שאף שהוא בנו של תרח

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך
וממולדתך ומבית אביך וגו'
 (יב, א). הקושיא מפורסמת כי כאשר ילך
 האדם מבית אביו אל ארץ אחרת יעזוב
 מתחלה את בית אביו ואח"כ עיר מולדתו
 ולבסוף את ארצו ולמה היפך הכתוב הסדר
 והקדים את המאוחר ואיחר המוקדם, ונראה
 כי שלשה דברים הם המונעים את האדם
 ביותר להתאמן ביראת השם כל היום
 ולהשלים את נפשו, הראשון כי האדם
 יציר האדמה הוא, ומין מוצא את מינו
 וקשה לו מאוד לשים רסן לנפשו מלהתגעל

הלך העגלון לעיירה הסמוכה ולאחר שעות הביא עמו שור ורתמו לסוס הנותר בחיים, ובראות הרב
 נתן אדלר זצ"ל קפץ מיד מן העגלה והחל לרקוד בדרכות ושמחה עצומה בשלג, שאלו רבנו החת"ס
 לשמחה מה זו עושה הלא מצבנו אינו שפיר כ"כ עם עגלה תקועה באישון ליל בקור הגדול, ענהו
 רבו, מימי לא זכיתי לקיים מצות 'לא תחרוש בשור וחמור יחדיו' ועתה שבאה לידי וקיימתיה איך
 לא אשמח ואודה לבוראי.

כה. ועיין ברמב"ם (פ"ה מהל' ממרים הט"ו): ולא על הכאה ולא על הקללה בלבד הקפידה תורה, אלא
 אף על הבזיון, שכל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים ואפילו ברמיזה הרי זה ארור מפי הגבורה ע"כ.

א. ראה לקמן בפרשת 'קדשים' (ד"ה איש אמו) שהביא רבינו בשם האור חדש לבאר כוונת הכתוב 'קדשים
 תהיו כי קדוש אני' דמצד חלק הקב"ה בודאי תהיו קדושים, אבל כל איש יירא מאמו ומאביו כי מצד
 חלקם הוא עלול לחטוא, ומוסיף רבינו שהעצה לזה, ע"י שינהג בעצמו כתלמיד חכם בעונת שבת יזכה
 לתקן עצמו מחלק הגשמי שיש בו מאביו ואמו, וזה כונת הכתוב שם 'ואת שבתותי תשמרו' עיי"ש.

לאבותינו לתת לנו, ואם היה מתפלל בינו לבין עצמו אומר אלהי אבות ישראל, והביא הרע"ב בשם הרמב"ם שאין הלכה כמשנה זו, אלא הוא מביא וקורא ומצי לומר 'לאבותינו' לתת לנו מפני שהארץ ניתנה לאברהם והוא אב לגרים דכתיב (בראשית יז, ה) כי אב המון גוים נתתיך ודרשינן ביה (ירושלמי ביכורים פ"א ה"ד) לשעבר היית אב לארם ועכשיו אתה אב לכל העולם, וכן כשהוא מתפלל, בין בינו לבין עצמו, בין בבית הכנסת, אומר אלהי אבותינו אפילו אין אמו מישראל עכ"ל, ואכתי קשה האיך יאמר הגר אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב, הלא המה אינם אלא בני אברהם, ונראה דעיקר האבות הוא אברהם וכיון שהגרים בני אברהם הם יכולין לומר אבותינו, ולהורות מי שהוא עיקר האבות אנו מסיימין רק מגן אברהם כי הוא הראש והאב לכל המאמינים בשם אלהי האבות והיינו גדולת אברהם, וגם נ"מ לדינא שהגרים מביאים וקורים, וזה כונת הכתוב 'ונברכו בך כל משפחות האדמה' כי על ירך יכולים לברך כשאר בניך.

וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וגו' (יב, ד). שמתי על לב מאמר המדרש (ב"ר נה, ז) שני פעמים כתיב 'לך לך' ואין אנו יודעין איזהו חביבה אם הראשונה או השנייה, מן מה דכתיב לך אל ארץ

יתאמץ להיטיב גם חלק אבותיו מולידיו אשר בו, ועבור זה ועל זה אמרו חז"ל (במ"ד יט, א) מי יתן מהור מטמא זה אברהם הנולד מתרה ובאחרונה מבית אביך יניח עצת רשעים עובדי אלהים אחרים, וזה טעם סמיכת הכתוב 'ואעשך לגוי גדול' ופי' רש"י: כאן אי אתה זוכה לבנים, והיינו כיון שהזהר אברהם לילך מבית אביו ופירשנו שיתאמץ להשכיח מלבו מנהגי בית אבותיו הדין נותן שלא יזכה פה לבנים, למען לא יראו ולא ילמדו תועבת הגוים ההם, וחשש הזה הוא רק בעת יושבו בבית אביו אשר חוב על כל אדם לכבד קרוביו, אבל אם יקבע מקומו בארץ אחרת יוכל לקיים 'הן עם לכרד ישכון'.

ונברכו בך כל משפחות האדמה (יב, ג). עיין רש"י. ויש לומר שסובב והולך על הנאמר למעלה (בפס' ב) ואעשך לגוי גדול וגו', ופי' רש"י זה שאומרים אלהי אברהם וכו' יכול יהיו חותמין בכולן ת"ל והיה ברכה בך חותמין ולא בהן, וצריך ביאור מה תוספת גדולה יש לאברהם בזה שאין חותמין אלא בו, ומה לו נ"מ אם היו חותמין בכולן.

ונראה עפ"י מה דאיתא במסכת ביכורים (פרק א' משנה ד') הגר מביא ואינו קורא שאינו יכול לומר אשר נשבע ה'

ב. והיינו שעד עתה נקרא 'אברם' ופירושו אב לארם, ומעתה יהיה שמך 'אברהם' שאתה אב לכל העולם וכדאיתא בברכות (יג, א): אברם הוא אברהם, בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו.

שיזכה לטובות נשגבות, ובא בזה הכתוב להודיענו כי רק לעשות רצון השם נתכון אברהם, וזה כונת הכתוב: 'וילך אברם כאשר דבר אליו השם', משא"כ הקב"ה כיון רק לטובת אברהם והוא העיקר, ועבור זה נאמר ויאמר ה' אל אברהם לך לך וגו', וידוע כי יותר נוה להתענות ביוה"כ לשם שמים אשר אין להגוף חלק ונחת במצוה זו מלהתענג בשבת ויום טוב רק בכדי לעשות מצות הבורא, היות שגוף הבן אדם ימצא בו ג"כ חלקו, וזה שאלת המדרש איזהו חביבה אם מעשה אברהם שהלך מארצו לא בכדי להשיג השכר אשר הובטח רק בשביל לקיים מצות השם, או ענין עקדת יצחק אף שהוא בודאי נסיון יותר גדול אמנם הוא כעין המתענה ביוכ"פ שאין במצוה זו שום תועלת והנאה לגוף, אבל ממה שכתוב 'לך לך אל ארץ המוריה' ופירושהו רבותינו (תענית פז, א) שמשם יוצא הוראה לישראל, נראה כי השניה חביבה.

ויקח אברהם וגו' ואת הנפש אשר עשו בחרן (יב, ה). ופירש רש"י שהכניסן תחת כנפי השכינה, והנה לשון

המוריה הוי שניה חביבה מן הראשונה והנה הוא לכאורה קשה הבנה, אם כי באמת מלטולא דגברא קשה, אמנם מה דמיון יש בין לילך מארץ מולדתו להקרבת בן זקונים, וכמה וכמה אנשים עוזבים ארץ מולדתם להרבות להם הון, ומה גם אברהם שהלך עם אשתו עם עבדיו ועם רכושו ובכל מקום בואו היה ביתו עמו.

ונראה בישוב שאלה זו כי הנסיון היה בזה רק לידע ולהודיע שמאזיה טעם הלך אברהם מארץ מולדתו, שהרי הובטח אברהם בנסיון זה, ששם יזכה לבנים מה שלא יזכה בארץ מולדתו, וגם שיגדל שמו, והנה כמה וכמה מלכים הכניסו עצמם בסכנה למען השיג שם כגדולים אשר בארץ, ומצינו באברהם שתאב לבנים כנאמר בברית בין הבתרים מה תתן לי ובן משק ביתי יורש אותי, ואם כן כבר אפשר שאברהם יעשה מצות השם להשיג שתי מתנות חשובות אלו, ובוזה היה ענין הנסיון להודיע אם קיים מצות השם מתקוות השכר או רק לעשות רצון מלכו של עולם, וידוע כי דבור הוא קשה והאמירה רכה, ובציוור זה היה דבור קשה לעזוב ארץ מולדתו, ואמירה רכה

ג. ועיין לקמן פרשת אמור (ד"ה יקדשהו) שכתב רבינו בזה"ל: תכלית עבודת האדם שיתקדש ויטהר עדי יהיו כל מעשיו לשם שמים, וגם אלה העניינים אשר המה תענוגי הגוף לא ירגיש בהם שום תענוג גשמי. ועוד כתב שם: שגם אלה העניינים אשר נראה שיש ליצר הרע חלק בהם ג"כ יהיו קדושים.

ד. וז"ל הגמ': מאי 'הר המוריה', פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר: הר שיצא ממנו הוראה לישראל.

והוא מבני חם וכבר רחוקהו גם בני נח
מקללת עבד עבדים יהיה לאחיו.

וינגע ה' את בית פרעה נגעים גדולים
על דבר שרי אשת אברם (יב,
ז). ויש לדקדק למה נאמר אשת אברם,
והנה רש"י כתב, על דבר שרי: שאמרה
למלאך הך והוא הכה על פי דיבורה עכ"ל,
ונראה שזה ע"ד שנאמר (שמות כב, כב) כי
אם צעוק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו,
ועוד כתיב (שם כב, כו) כי יצעק אלי ושמעתי
כי חנון אני, ואיתא במכילתא שם פ'
משפטים (פרשה יח, ד"ה 'כי אם') ממחר אני
ליפרע על ידי שהוא צועק, יותר ממו שאינו
צועק, והנה היה באפשרי להציל את שרי
משכיבתו של אותו רשע גם בלי נגעים
גדולים, כדרך שאמרו חזו"ל (זבחים קטז, א)
ולא קמה עוד רוח באיש מפניהם (יהושע
ב, יא) לאשמעינן דאפילו אקשו לא אקשו
אבר לתשמישו, ולמה באו אם כן נגעים
הגדולים על פרעה, עוד קשה למה נאמר
וינגע ה' הלא הוא שם של רחמים, והכל
מתורץ היטב בדברי רש"י שאמרה שרה
למלאך הך, דהיינו שצעקה במר נפשה אל
מלאך מושיע להצילה מיד עושה, ונתקיים
אצלה בנשמע קול צעקתה 'ושמעתי כי
חנון אני' וממחר אני ליפרע על ידי שהוא
צועק יותר ממו שאינו צועק.

זה ויקח בודאי פירושו שלקחן בדברים^ה,
ולכאורה למה סיפר לנו הכתוב מההולכים
עמו, אמנם הביאו הכתוב לעד ולראיה כי
זה שהלך אברהם מארץ מולדתו היה רק
לקיים דבר השם ולא מתקות השכר, כי
אלה האנשים אשר גיירן אברהם מסתמא
היו גם הם מאנשי חרן ומסביבות העיר
ועזבו אז את משפחתם וארץ מולדתם,
ומעתה אף אתה אמור אם עשה אברהם
מה שעשה רק מאהבת השם אשר בערה
כאש בלבבו הנה דברים היוצאים מן הלב
נכנסים אל הלב ושפיר עשה רושם גדול
בלבבי האנשים ההם עד שמאסו בארץ
מולדתם והלכו עם אברהם, אבל אם גם
הוא טובת עצמו דרש להשיג השכר
המוועד, האיך אפשר שיניעם לילך אתו
אל ארץ אחרת.

והכנעני אז בארץ (יב, ו). לכאורה קשה
מה בא הכתוב בזה ללמדינו,
אבל מבואר היטב במה שכתבתי לעיל
(בפרשתינו, בד"ה ויאמר ה') בפ' הכתוב 'מבית
אביך' דהיינו שלא יהיה בחברת משפחת
אבותיו, ומעתה יקשה שוב, מה הועיל בזה
שעוב את ארצו ובא לכאן הלא ארץ ישראל
בא בגורל בני שם וגם שם יהיה בבית
אביו, לזה גילה הכתוב 'והכנעני אז בארץ',

ה. עיין רש"י בראשית (ב, טו) בד"ה 'ויקח' ה' את האדם: לקחו בדברים נאים ופתהו ליכנס.

ו. ראה לעיל פרשת בראשית בסוד"ה 'ומעץ הדעת'.

יבדילו עוברים וגו' (יחזקאל למ, יד). יש לפרש עפ"י שנאמר דברים (יג, יח) ונתן לך רחמים ורחמך וגו', שהשם הטביע מדת רחמים בכל האדם, וע"י שמתנהגים במדה זו מרחמין עליהם מן השמים^ז, כמו שאמרו חז"ל (פנהרין קג, ב) רבי נתן אומר מגרב לשילה ג' מילין^ח, והיה עשן המערכה ועשן פסל מיכה מתערבין זה בזה, בקשו מלאכי השרת לדוחפו^ט, אמר להן הקב"ה, הניחו לו שפיתו מצויה לעוברי דרכים ע"כ, ולא זאת לבד שגמל חסד עם בני ברית בארץ הקדוש, אלא מצינו בבבא מציעא (פה, א) שייסורין באו על רבינו הקדוש על ידי מעשה, דההוא עגלא דהוו קא ממטי ליה לשחיטה, ותליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי, אמר ליה זיל לכך נוצרת, אמרו (המלאכים^י) הואיל ולא קא מרחם ליתו עליה יסורין, ועל ידי מעשה הלכו שאמתא דרבי רצתה להשליך בני חולדה ואמר לה שבקינהו, כתיב (תהלים קמה) ורחמיו על כל מעשיו, אמרו מלאכי השרת הואיל ומרחם נרחם עליו ואזרו להו יסורין עיי"ש, והנה חולדה הוא מהברואים השפלים כמו"ש

אלא דלפי"ז יקשה הלא אמרו חז"ל (מגילה יד, ב) נשים רחמניות הן, והאיך נתאכזרה שרי כל כך שנתנגע פרעה נגעים גדולים וקשים, ונראה כי במה שכתוב 'אשת אברם' בא התירוץ על זה, והוא לפי מה שכתבו והחליטו חכמי הטבע כי אם תהיה טבע האשה דומה בכל לטבע האיש אי אפשר שיולידו זה מזה, ופירשתי בזה מאמר הכתוב (בראשית ב, יח) אעשה לו עזר כנגדו, שעל ידי שהיא כנגדו תהיה לו לעזר ולהועיל, וזה כונת הכתוב גם כן 'על דבר שרי' דהיינו שרי צעקה ועל פי דיבורה הכהו המלאך ובאו הנגעים, וטעם והסבר הדבר יען היא 'אשת אברם' עמוד וראש לגומלי חסד ומוכרח הדבר שתהיה לו עזר כנגדו.

ואנשי סדום רעים וחטאים (יג, יג), במסורה: **ואנשי סדום רעים וחטאים** (כאן), **ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה מרפה לא תאכלו לכלב תשליכון אותו** (שמות כב, ל), **ואנשי תמיד**

ז. ראה לקמן בפר' קדשים (בד"ה 'מדרש פליאה') שמביא רבנו מעשה: שלא ירדו גשמים עד שראה ר' תנחומא אחד שמפרנס את גרושתו, אמר ר' תנחומא ומה זה שאינו מחויב לזון אותה נתמלא עליה רחמים, אתה שכתוב בך 'חנון ורחום אני' על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרווה העולם ע"כ. ועיין בפר' תרומה (בד"ה 'זיקחו לי' הראשון) שמבאר רבנו שכשבני אדם מרחמין זה על זה מרחמין עליהן מן השמים.

ח. שפסלו של מיכה היה קבוע ב'גרב' והמשכן היה 'בשילה' והמרחק בין 'גרב' ל'שילה' ג' מילין (עפ"י רש"י שם).

ט. למיכה (רש"י שם).

י. ברש"י שם פי' אמרי: ברקיעא.

אתם בני ישראל תהיו הן לשמים ובשר
בשרה מרפה לא תאכלו, וגם לבריות
אפילו לכלב, שנאמר לכלב תשליכון
אותו, והיינו באופן ואנשי תמיד 'יבדילו'
עוברים היינו לאו כל אנפין שוין לגמילות
חסד, אבל יבדילו בין טמא וטהור ובין
עוברי רצונו למקיימי מצותיו כדברי הגמ'
הנ"ל אומצא לכלבא וחוטרא אבתריה.

שא נא עיניך וראה מן המקום אשר
אתה שם צפונה ונגבה וגו' (יג,
ד). יש לדקדק למה נאמר 'מן המקום אשר
אתה שם' מסתמא לא ילך למקום אחר,
ועוד יש לדקדק הנה אמר הכתוב (תהלים
פט) 'צפון וימין אתה בראתם', מזה נראה
כי צפון הוא שמאל, וכבר אמרו חז"ל
(יומא טו, ב) כל פינות שאתה פונה לא יהיו
אלא לימין, ולמה אמר הכתוב בתחלה
צפונה, וראיתי לבעל הטורים שהקשה למה
נאמר לאברהם תחלה צפונה וליעקב נאמר
תחלה ימה י, ואני מוסיף שגם למשה נאמר
ימה תחלה י.

מהרש"א בחידושי אגדות יא, והנה באמת
משו"ה דקדק הכתוב ואמר ורחמיו על כל
מעשיו.

והנה אנשי סדום עיקר הטאם היה מחסרון
הרחמנות כנאמר ביחזקאל (טו, מט)
הנה זה היה עון סדום וגו' יד עני ואביון
לא החזיקה, ובכדי להבהיל את האורחים
שלא יבואו עליהם עשו להם חוקים לא
טובים, ונתן התורה מאהבתו אל ישראל
עמו לימד אותנו דעת להתחסד אף עם
הכלבי הגם שאינו נכבד מן החולדא
כנאמר (ישעיה נו, יא) והכלבים עזי נפש לא
ידעו שבעה, ועיין שבת (קנה, ב) לית דעניא
מכלבא, אורחא דעלמא למשדא אומצא
לכלבא משח אודניה, וחוטרא אבתריה י,
הורו לנו בזה חז"ל אף שחוב עלינו לגמול
חסד עם רעים וטובים אבל תזהר שלא
יצמיח לך הפסד והיזק מזה שתרגילנו
לכיתך, ומשו"ה מיד כשיצאת ידי חובתך,
חוטרא אבתריה, שתגרשהו מאצלך, וזה
כונת המסורה: **ואנשי סדום רעים**
וחטאים לשמים ולבריות, ופוק וחזי מה
עלתה בהם, לזה ואנשי קודש תהיון לי

יא. בב"מ (שם) וז"ל: שהוא המין השפל שבכל המינין שנבראו מיסוד התחתון, כדאמרינן בפרק
העור והרוטב כל המינין שיש ביבשה יש בים חוץ מחולדה, שנאמר 'האזינו כל יושבי חלד', ואפ"ה
אמר עליהן 'ורחמיו על כל מעשיו', אף על מעשיו היותר שפלים.

יב. שנאמר (שמות כב, ל) לכלב תשליכון אותו.

יג. פי' רש"י חוטרא אבתריה: יכה במקל מיד, שלא יהא מרגילו אצל.

יד. בראשית (כח, יד): והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה.

טו. דברים (ג, כז): עלה ראש הפסגה ושא עיניך ימה וצפונה וגו'.

אשר ניתן לו מן השמים, וכבר אמרו חכז"ל (תענית כב, ב) אין מתפללים על רוב טובה (שתיפסק), והנה הדבר הזה בחינה גדולה ורמה, אבל בכל זאת לא בחנם ברא השם צפון וימין ונשתבחה בה התורה כמאמר הכתוב (משלי ג, מז) בשמאלה עושר וכבוד, ואף שדרשו חכז"ל (שבת סג, א) למשמאילים בה, בכל זאת אין המקרא יוצא מידי פשוטו, וזה כונת הכתוב 'שא נא עיניך מן המקום אשר אתה שם' לא שתסיר ממקומך מהמדרגה הגבוהה אשר הגעת אליה, אבל ממקומך זה הסתכל 'לצפונה' תחלה, על דרך שאמרו (כ"ב כה, ב) הרוצה להעשיר יצפין, לאכללא שמאלא בימינא^ז, ולכל זה היה נצרך אברהם ללמדו דעת וחכמה, אבל יעקב שכבר מצינו שהתפלל, וכן משה בשני מקומות^י, לא נאמר להם תחלה צפונה, יען כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין.

ויהי בימי אמרפל וגו' (יד, א). איתא במדרש רבה (מב, א) חרב פתחו רשעים וגו' זה אמרפל וחביריו, להפיל עני ואביון זה לזמ, למכוח ישרי דרך זה אברהם, וחרבם תבוא בלכם, ויחלק עליהם הלילה הוא ועבדיו ויכסם. והמדרש הזה צריך ביאור רחב שמהיכן למדו חכז"ל בעלי המדרש

ונראה בישוב שאלות אלה כי אם נשים לב לעניני ראש צורים הוא אברהם, נמצא כי משונה היתה מדתו ממדת בניו יצחק ויעקב, היות שיצחק כאשר ראה שאשתו היא עקרה הרבה והפציר בתפלה כנאמר בפ' תולדות (בראשית כה, כא) 'ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו', וכן מצינו ביעקב כאשר הלך לבית לבן, וכן כאשר שב לבית אביו בפגעו עשו אחיו, שפך כמים לבו בתפלתו, ולא כן עשה אברהם, דבכל הני הרפתקאי דעדו עליו לא נאמר בפירוש שנשא רנה ותפלה שירחמו עליו מן השמים, אלא הרכין ראשו לכל גל וגל שעבר עליו וקבלם בשמחה ובטוב לב, כאשר כתבתי לקמן בפרשת חיי שרה בפירוש הפסוק 'וה' ברך את אברהם בכל' כלומר כל מה שקרהו היה נחשב לו לברכה ולחסד ה', והיתה בחינתו ע"ד שאמר הכתוב (תהלים עג) 'בעצתך תנחני' ולא כדעתי דעת בשר ודם, אלא בעצתך תנחני, 'מי לי בשמים ועמך לא חפצת בארץ', איני מבקש דבר לא מן השמים ולא מן הארץ, רק 'קרבת אלהים לי טוב' עיי"ש. ולזה לא התפלל על בנים ומכ"ש על שאר ענינים, כי המעמד אשר היה בו היה נחשב לו להיות טוב האפשרי, ואם היה מתפלל על דבר אשר עד כה לא נפל עוד בחלקו היה נחשב הדבר בעיניו כאילו מתפלל שיקחו ממנו הטוב

זו. לשון הזוהר הק' (ויקהל רו, ב ועוד), והיינו לכלול השמאל בימין.

יו. במדבר (יא, ב) ויתפלל משה אל ה' ותשקע האש. וכן במדבר (כא, ז) ויתפלל משה בעד העם.

בואם לסדום^{יח}, נראה וניכר שהליכתם זה היה רק אנג גררה, יען שישבו כבר על אם הדרך ההולך סדומה וגמרו בדעתם גם להענישם על מורדם, ומטעם זה הוזכר הכתוב נפילת החמשה מלכים רק באחרונה, והקדים מה שהכנו את הרפאים הזוים האמים החרי העמלקי וגם את האמרי, יען כי לא זה היה תכלית המלחמה, אמנם ממה שנאמר (יד, יא) 'ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה וילכו' ואחר כן אמר הכתוב (שם, יב) 'ויקחו את לוט ואת רכוש בן אחי אברם וילכו' דהיה להכתוב לכלול לקיחת לוט בתוך הכתוב הראשון, בזאת הראה לנו הכתוב כי תואר תכלית מלחמתם לא היה אלא לוט, אך מזה שנאמר 'את לוט ואת רכוש בן אחי אברם' ולא נאמר את לוט סתם, ובלי זה נדע שהוא בן אחי אברם מלמדינו הכתוב כי גם את לוט לא לקחו רק מטעם שהוא בן אחי אברם קרובו

שכוונת המלכים היה ללחום נגד לוט ואברהם, הלא מבואר בכתוב סבת מלחמתם, יען מרדו מלך סדום וחביריו בכדרלעמר, ועוד קשה למה נאמר 'להפיל עני ואביון' דקאי על לוט בלשון יחיד, 'ולטבוח ישרי דרך' המדבר על אברהם בלשון רבים, ואגב אורחין יתבאר מה הניע את לב אברהם לסכן עצמו ותלמידיו עבור הצלת לוט, אשר לכל היותר יש לחשוב אותו תוך סוג אנשים אשר בכלל לא מורדין ולא מעלין המה, ואברהם בודאי הרגיש את זה כפרש"י ז"ל בפסוק (ג, יד) 'אחרי הפרד לוט מעמו': כל זמן שהרשע עמו היה פורש ממנו הדיבור.

ואענה ואומר בישוב שאלות אלו, כי מאופן סיפורי דברים של מלחמה הגדולה הזו שהכו בה הארבעה מלכים האלה חמשה או ששה אומות אחרות עדי

יח. כשנדייק בלשון רבינו נראה שכתב חמשה או ששה 'אומות' ולא 'מלכים' ולכן לא כתב 'חמשה' כמספר המלכים שנלחמו נגד הארבעה רק כתב 'חמשה או ששה' אומות, וכונתו בזה מרמזת את פלוגת רש"י והרמב"ן כאן, ונבאר הדברים, שהנה הכתוב מונה חוץ משמות 'המלכים' שנלחמו שם גם את 'האומות' שנלחמו והוכו, כנאמר בפסוקים ה-ז: ובארבע עשרה שנה בא כדרלעמר והמלכים אשר איתו, ויכו את רפאים בעשתרות קרניים ואת הזוים בהם ואת האימים בשוה קריתים. ואת החרי בהרם שעיר עד איל פארן אשר על המדבר. וישוכו ויבאו אל עין משפט הוא קדש ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמרי היושב בחצצון תמר, הרי הכתוב מונה ששה אומות את הרפאים, ואת הזוים, ואת האימים, ואת החרי, ואת העמלקי, ואת האימים. אמנם רש"י כתב כאן בזה"ל: שדה העמלקי: עדיין לא נולד עמלק ונקרא על שם העתיד, ומקורו במדרש רבה כאן, ולפי"ד לא היתה עדיין קיימת אומה בשם 'עמלק' וא"כ הכו הארבעה מלכים רק חמישה אומות, אך הרמב"ן כאן מביא את פי' רש"י וכתב שזהו דרך דרוש, וכתב לפרש באופן אחר וז"ל: והנכון בעיני 'בשדה העמלקי', כי היה בימים הקדמונים אדם נכבד מבני החורי יושב הארץ, ומשל על המקום ההוא, ושמו עמלק, ואליפו בכור עשו קרא שם בנו על שם האיש ההוא ע"כ. נמצא מדבריו שהיה בימי אברהם אומה בשם 'עמלק' שמלך עליה אחד ששמו עמלק, ואין לאומה זו קשר לעמלק שנצטוינו למחותו, ולפי דברי הרמב"ן הרי הכו הארבעה מלכים ששה אומות, וזה מ"ש רבינו 'חמשה או ששה אומות', וראה בהמשך דברי רבנו שמונה את שמות האומות.

וגואלו, וכל כונתם לא היתה אלא להחליש את אברם ולשבות מסייעיו ועוזריו, וזה נודע לאברהם לכן אזור כנבוד חלציו, ולפי זה שפיר דרשו: 'חרב פתחו רשעים' זה אמרפל וחביריו, 'להפיל עני ואביון' זה לוט, שהוא היה רק המפל, 'לטבוח ישרי דרך' זה אברהם, שכל זכות וזיקוק הרבים תלה בו"ש, וזה שנזכר בפסוק מרידת סדום היה רק עלילה למו או סניף בעלמא, אבל עיקר כונתם היה ללחום כנגד אברהם.

אז יאמר כי לגבי כדלעמר בעצמו העיקר היה המלחמה כנגד החמשה מלכים ולכן כאשר נצחו את מלכי סדום ועמורה נאמר (יד, יא) ויקחו את כל רכוש סדום ועמורה וילכו, אבל לגבי אמרפל הוא נמרוד כמו שפי' רש"י (יד, א), לא נגמר עדיין המלחמה עד שלקח את לוט ורכושו, והנה הוא הראש והראשון ונוצר גם כן ראשון בפסוק (יד, א) ועיין רש"י שכתב, לזה נקרא שמו אמרפל ש'אמר-פול' לכבשן האש, והנה לא ימלט היות שרבים מעמי הארץ ראו הנם הגדול הזה שניצל אברהם מאש הכבשן שלא יעשה רושם עצום

בלבכם, עד שהרבה מהם החזיקו באמונת אברהם, ובהיות שהקב"ה ברך את אברהם 'ואגדלה שמך' וגם שארץ שנער לא רחוק הוא מארץ ישראל ושמעו מגדולת אברהם, בודאי עוד נתחזק אמונתם בו, ודבר זה היה כקוצים בעיני נמרוד, אך ירא בנפשו ללחום את אברהם עצמו, כי ידע שאלהיו אשר כבר הצילו מכבשן האש יעמוד לימינו, והוא חשב מחשבות לעקור אמונה זו מלב ישרי דרך, לזאת אזור חלציו נגד לוט בן אחי אברם ויוליך אותו בשבי וישתבח בעירו כי כבש את אברהם, ואולי אחרי שקלסתר פניו של לוט דומה לאברהם כי יתפרסם שאת אברהם עצמו כבש"ב, ואחרי שלוט ישב בסדום שגם נמרוד ידע ממעשיהם כי המה רעים וחטאים, מזה שפט כי גם לוט הולך בדרכיהם, כי לא לחנם הלך זרויר אצל העורב, ובכטח יפול בידו, והן הן דברי המדרש (ב"ר מב, ז) ויקחו את לוט כך עשו ללוט נתנו אותו בסירה ונטלו אותו עמהם, כל כך למה 'והוא יושב בסדום' לקיים מה שנאמר (משלי יג) הולך את חכמים יחכם ורוע כסילים ירוע עכ"ל. היינו משום שישב בסדום דנו ושפטו

יג. ובכך מתיישבת הק' שהכתוב 'לטבוח ישרי דרך' המתייחס לאברהם כתוב בל' רבים.

כ. ויהי בימי אמרפל מלך שנער ארינך מלך אלסר כדלעמר מלך עילם ותדעל מלך גוים.

כא. כמובא במדרש (ב"ר מא, ו): הדא הוא דכתיב ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני ובינך כי אנשים אחים אנחנו, וכי אחים היו, אלא שהיה קלסתר פניו דומה לו.

כב. וכך מובא בזוה"ק (פ, ב): וכיון דשלטו בלוט בר אחוה דאברהם מיד אזלו, דכתיב ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם וילכו, מ"ט בגין דדיוקניה דלוט הוה דמי לאברהם ובגין כך וילכו דכל ההוא קרבא בגיניה הוה.

שלם כהן לאל עליון, הוציא לחם ויין^ב, ויש ליישב על פי מה ששמעתי שפעם אחד נתאכסנו שני גדולי ישראל הרב הצדיק ר' מאיר מפרימשלאן והגאון בעל אמרי אש ז"ע באכסניא אחת, ופתח הר"ר מאיר ז"ל ואמר: אם שני עובדי השם פוגעים זה בזה מהראוי שילמוד כל אחד מדה טובה מחברו. והנה אברהם היה בענין גמילת חסדים, ומלכי צדק בענין עבודה, וסיפר הכתוב 'ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין' היינו שהוציא מאברהם מדה טובה להאכיל ולהשקות בני אדם, ואברהם למד ממנו ענין עבודה להיות כהן לאל עליון ודברי פי חכם חן. ומיושב שאלתי, ולפי ענ"ד נראה דהכתוב גילה בזה האיך פרנסו שני גדולי הדור מלכי צדק ואברהם את דורם, ואמר הכתוב ומלכי צדיק מלך שלם הוציא לחם ויין ס"ת אמן, וידוע (זוה"ק תרומה קעח; מחזור ויטרי סי' קכו) כי הוא בגימטריא הויה ואדנייה על ידי יחוד שמות הקדושים^ב, וידוע מהתיקונים (תיקון י"ח דף לו) כי אל עליון רומז לכתר^ב, ואמר הכתוב

וידעו המלכים שאינו הולך בדרכי אברהם, והרהיבו עוז ונתנוהו בסירה, אחרי שכל מחשבותם היה להוליכו לארצם כנ"ל.

ומעתה אומר שאברהם הבין בחכמתו כי מגמת המלכים הוא לעקור האמונה באין סוף, מלבב האנשים, לזאת אהבת השם אשר בערה בלבו הלבשיהו עוז וגבורה ללחום במתי מעט נגד חיל גדול^ב, ובוזה נתבאר המדרש: 'הרב פתחו רשעים זה אמרפל' דייקא וחבריו, 'להפיל עני ואביון זה לומ' שהיה עני ואביון בדעת, ולזה במחו על כחם שינצחוהו, ותכליתם היה 'למבוח ישרי דרך זה אברהם', היינו אמונת רוח אברהם שהחזיקו בו ישרי דרך מטיבי לכת וכאשר כתבתי, 'וחרבם תבא בלבם' שהפילים אברהם לפניו, ועצת השם היא תקום.

ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון (יד, יח). ויש לדקדק דלכאורה היה יותר מתוקן הלשון אילו היה נאמר ומלכי צדק מלך

בג. וכך מובא בזה"ק (פו, ב): בגין דהוה אברהם אפיק בני עלמא מפולחנא נוכראה ואעיל לון בפולחנא דקודשא בריך הוא ותו קודשא בריך הוא אתער לון בעלמא בגין לגדלא שמא דאברהם בעלמא ולקרבה ליה לפולחניה, ורזא דמלה כיון דאברהם אתער למררף אבתייהו כדין אלהים אל דמי לך עד דאתקשר כולא באברהם.

בד. שקודם יתאר מעמדו ותארו שהוא כהן לאל עליון, ואח"כ יספר מעשיו שהוציא לחם ויין.

בה. דהיינו מנין צ"א.

בו. דהיינו השמות 'הויה ואדני' כנ"ל שמתאחדין ע"י עניית 'אמן'.

בז. עיין בבאור מתוק מדבש: 'ברוך אל עליון' שהוא 'בכתר' שהוא שורש השפע, וכשאנחנו כורעים בתפלה בברוך ממשיכים למטה את השפע מן הכתר לספירות התחתונות.

הרימותי ידי אל ה' אם אקח מכל אשר לך (יד, כב). במסורה: הרימותי ידי אל ה' אם אקח מכל וגו' (כאן), הרימותי קולי ואקרא (לקמן למ, טו). נלענ"ד בביארה, כי כאשר ירצה אדם להוכיח ולהשמיע קולו ברבים, אם יעשו דבריו רושם בלב השומעים ויעשו פרי הוא יען שהשומעים יודעים כי איננו דורש לכבוד עצמו, אמנם אם יעורר את העם דברי מוסר על מצות צדקה והוא בעצמו מחזיר על הגרנות מי יטה אז אונו וישמע לו, וכעין שאמרו חז"ל (סנהדרין ז, ב) על מ"ש (משלי כט, ד) איש תרומות יהרסנה ל, וזה כונת המסורה, מתחילה הרימותי ידי אל ה' אם אקח מכל וגו' ואח"כ הרימותי קולי ואקרא.

ויוצא אותו החוצה וגו' ויאמר לו בה יהיה זרעך (טו, ה). במדרש רבה (מג, ה) מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים, רבי יהודה אמר מאברהם שנאמר בה יהיה זרעך, בה תברכו את בני ישראל, רבי נחמיה אמר מיצחק שנאמר (בראשית כב) ואני והנער נלכה עד בה, לפיכך אמר המקום בה תברכו את בני ישראל, ורבנן

'והוא' היינו אברהם 'כהן לאל עליון' משך השפע ממקום גבוה על גבוה סתימא דכולא^מ, ולאחר שפתח אברהם הפתח אמר גם מלכי צדק ברוך אברם לאל עליון^ט ודו"ק.

הרימותי ידי אל ה' אם אקח מכל אשר לך (יד, כב). במסורה: הרימותי ידי אל ה' (כאן), הרימותי קולי (לקמן למ, טו). ונראה בכוננת המסורה, כי יצחק הוריש לבניו יעקב ועשו, לעשו היד כמו שנאמר (בראשית כז, כב) הידים ידי עשו, וליעקב הקול ככתוב הקול קול יעקב, שכל שעה שיקדש יעקב ידיו וישארו נקיות מבלי פושט ידו בגזל ועוול, יפעול פלאות בקולו, ופתוחים לפניו שערי שמים, אמנם אילו יהיו מלוכלכות ברצח וגנוב אין קולו נשמע בקודש ואין אוזן קשבת מאת המלך מלכו של עולם, כמה שנאמר (ישעיה א, טו) גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו, וזה פירוש המסורה: הרימותי ידי אל ה' אם אקח מכל אשר לך, היינו הקדשתי ידי לעושיהם, ואח"כ הרימותי קולי ואקרא.

בה. שהכתר סתום ונעלם מכל הספירות שהם לא יכולים להשיגו.

כט. פי' שלאחר שאברהם פתח ועשה את שביל ההשפעה מן הכתר שהוא שורש כל השפע, גם מלכי צדק משך משם שפע, וזאת קבל מאברהם.

ל. וז"ל הגמ': אם דיין דומה למלך, שאינו צריך לכלום - יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר בבית הגרנות - יהרסנה.

א) כלה שערי מכדא פתח תיגרא לב, ועיין רש"י מקץ (בראשית מא, ב) כתב כי בימי שובע הבריות נראות יפות זו לזו שאין עין בריה צרה בחברתה ושלוש יש בין האנשים, מזה נראה כי הפסוק השלישי המסיים בשלום הוא ברכת מזוני ופרנסה טובה.

ואפתח במשל פי: מלך גדול טוב לב היה רעב גדול בעירו, ופתח בית תבשיל בעירו וכתב על פתח הבית: כל דכפין ייתי ויכול, וכלום חסר בבית המלך, נותן לכל איש ואיש חלקו, אבל לאלה הקרובים אליו פתח שער וחדר בפני עצמם, ולא קבלו חלקם בתוך המון עם אשר להם נפתח בית התבשיל, וברור הדבר כי אלו הנוונים מתכא דמלכא לגי ארוחתם טובה ונקיה יותר ויותר.

ומעתה אומר דזה כונת המדרש: השלמים הנ"ל עליהם השלום לגי, הבינו פירוש ברכת כהנים כי היא סובבת והולכת על בני חיי ומזוני, ושאלו ודרשו כי מהיכן זכו ישראל לברכת כהנים, דהיינו לברכה מיוחדת ובפני עצמם לגי, ואמר רבי יהודה

אמרו מיעקב שנאמר (שמות יט) בה תאמר לבית יעקב וכנגדו בה תברכו את בני ישראל ע"כ. וצריך להבין הלא ברכת כהנים הוא מצוה כשאר מצות עשה שבתורה, ולמה הוקשה להם בפרט על מצוה זו.

ונראה על פי מה שאמר רבא (מו"ק כה, א) חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, וטעם הדבר הוא לענ"ד, כי בלעדי שלשה אלה אי אפשר לעולם להתקיים אפילו שעה אחת, לזאת השם בחסדו פתח מעיין גדול אשר ממנו נזולים שלשה אלו, וישאבו ממנו הראוים לזה וגם האינם ראוים, וזה שאמרו במזלא.

והנה שלשה פסוקים של ברכת כהנים דהיינו 'יברכך וגו' יאר ה' וגו' ישא וגו' כנראה המה כוללים שלשה ברכות בני חיי ומזוני, והיינו מטעם שנאמר (בראשית א, כב) 'ויברך אותם אלהים ויאמר להם פרו ורבו', ונראה מזה כי סתם ברכה הוא בנים לא. ונאמר (משלי טו, טו) 'באור פני מלך חיים', ולפי זה יאר השם פניו אליך הוא חיי. ואמרו חכז"ל (כ"מ נט,

לא. פי' שנאמר 'ויברך אותם' סתם שלא נאמר במה ברכם, ורק אח"כ כתוב ויאמר להם 'פרו ורבו', נמצא שהברכה הסתמית שנתברכו היא ברכת בנים.

לב. פי' כשמתרוקן הכד של התבואה בבית מתחילה מריבה, כי כשאין אוכל מתפתחת מחלוקת (עפ"י רש"י בב"מ שם).

לג. 'משולחן המלך'.

לד. היינו רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן מן המדרש.

לה. כאותם הקרובים למלך שמקבלים חדר בפני עצמם, ומאכלים משובחים בהשגחת המלך עצמו.

הפסוקים דמאי רבותא דאברהם אבינו האמין בה' המדבר אליו, והנה נאמר (תהלים יח) 'האל תמים דרכו כל אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו', ובמדרש דרשו (ב"ר מד, א) וכי מה איכפת ליה להקב"ה בשוחט מן הצואר או בשוחט מן העורף, אלא לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות^מ, ועיין רמב"ן בפרשת שילוח הקן (דברים כב, ו ד"ה 'כתב הרב'), שם הביא בשם הרמב"ם שיש בזה פלוגתא בין התנאים אי יש טעם למצות או אין טעם למצות, והנלע"ד דאלו ואלו דברי אלהים חיים דודאי יש למצות טעם, וכן הסברא נותנת דפועל חכם לא יגזור דבר בלי טעם, וכן הסכימו כל חכמי הקבלה^{מא}, ופסוקים רבים מורים כן, אך הרמב"ן כתב (בראשית כו, ה; ויקרא יח, כה) ששמירת המצות ותיקונם הוא רק בארץ ישראל ששם שערי השמים ולכן האבות שמרו התורה בארץ ולא בחו"ל, וכן בשל"ה תק' כתב שבחוץ לארץ אין עונשים כל כך על העבירות כמו בארץ

מאברהם, שאמר הן לי לא נתתה זרע, כלומר לא ניתן לו מתכא דמלכא^ל והגביהו השם למעלה ואמר לו כה יהיה זרעך^{לז}, ורבי נחמיה אמר מיצחק, דידוע מספרי חכמי האמת^{לח} שיצחק משעת לידתו היה מעלמא דנוקבא ולא היה ראוי לאריכות ימים וכאשר נעקד קבל נשמה חדשה, ולפי"ז לא היה חיים שלו ממזלא^{לט}, ורבנן אמרי מעקב, הנה הוא אשר התפלל על מזונו באמר (בראשית כח, כ) 'ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש' וג"כ מיאן במזוני אשר הוא ממזלא, אבל בקש מידו של הקב"ה שנאמר (שמות יב, ג) כה תאמר לבית יעקב וכנגדו כה תברכו וזכו לברכת כהנים, כן נזכה גם אנחנו אמן סלה.

ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה (טו, ז). וג"ל לבאר המקרא אחר שנדייק מלת 'הזאת', וכביאור

לו. דהיינו שביקש אברהם שרוצה בנים מהקב"ה בבחינה של מקורב למלך, ולא כפשוטי העם.

לו. ועי' רש"י שם שכתב רש"י שאמר לו הקב"ה לאברהם צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן, ועוד פירש"י: הוציאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים עכ"ל, הרי שנתמלאה בקשת אברהם שהוציאו ה' מן המזל הרגיל שבו נמצאים כל נבראי העולם בברכת הבנים והניח אותו ואת זרעו בחדר בפני עצמו בהשגחת הבורא, מעל המזלות.

לת. ראה ליקוטי תורה מהאריז"ל פ' חיי שרה ד"ה 'מה' יצא הדבר'

למ. אלא מהשגחת הבורא יתברך, כאותם המקורבים למלך ומקבלים חייהם מאתו יתברך בלא אמצעי, ומדוייק שמביא הפסוק 'ואני והנער נלכה עד כה', שהיה בעקידה.

מ. פי' שילמדו ויתרגלו בני אדם למדות טובות והנהגות ישרות (עפ"י מפרשי המדרש).

מא. ראה הרח"ו זי"ע באמצע הקדמתו לעץ חיים.

בארץ כחצי שעה אז התנועע למעלה כמה אלפים ורכבות פרסאות, ובעיינינו נראה לשטח קטן, כן מעשה המצוה שלעיינינו הוא דבר קטן ולמעלה בוקע כמה רקיעים, וזה שאמר כימי השמים על הארץ שאעפ"י שעל הארץ נראה מעט בכל זאת אין לשער גודל הערך למעלה, ועל זה הראה הקב"ה לאברהם אבינו הבטח מלמעלה למטה שיראה הכוכבים, ועל זה נאמר לו 'כה יהיה זרעך' דהיינו שמעשיהם אף שבארץ יראה למעט, למעלה יגרמו הרבה, ואברהם לא הבין איך אפשר שיתפעלו למעלה ממעשה הבני אדם אך האמין בהשם, ועל זה אמר 'לתת לך את הארץ הזאת', דהנה ארץ ישראל בעיני האומות היא כשאר חלקי ארץ, אך באמת יש בה גנוי אוצרות, והוא כי הוא שער השמים ומכוון נגד המקדש למעלה, והראהו הקב"ה סגולת הארץ עד שהיא נבדלת מכל שטח הארץ, ולכן הארץ הזאת דייקא לרשתה, וממילא הבין איך יהיה שיתפעלו העליונים ממעשה התחתונים.

ועיין רמב"ן בפרשת אחרי (ויקרא טו, ג), שמביא מדרש רבה (ויק"ר כא, ו) על 'בזאת יבוא אהרן אל הקדש', שהיא אחת ממדות שלמעלה והתורה נקראת זאת, וכן הארץ עיי"ש מג. ואם כי הדברים נסתרים

ישראל, ולכן הרבה חייבי כריתות מאריכים שנותיהם מב.

ונראה לי דלפי גודל המצוה ותיקונם הנעשה למעלה צריך אויר קודש ורוח הקודש וכל זה אינו בארץ הטמאה, ולכן מצד הסברא אין לעשות המצוה כיון שאינה גורמת תיקון אלא שהיא גזירת המלך עלינו, ולכן המצות משלימין נפשותינו מצד שאנו עושים בזה רצון בוראינו אשר גזר בהם, לא כן בארץ שהמצוה עצמה פועלת והשכר כפול, ואפשר שלזה אמרו (כתובות עה, א) חד מינייהו כתרי מינן.

ועיין רמב"ן בפ' והיה אם שמוע (ויקרא יח, כה) הניחו תפילין עשו מזויות כדי שלא יהיו מצות חדשות בעיניכם כשתחזרו, ונראה לי כוונתו, יען המצות בחוץ לארץ אינן גורמות תיקון למעלה, אלא שהעיקר שהן פועלות בגופינו שנהיה מוכנים לשמוע שנית מאלהינו, יען ששמרנו התורה מאז ועד עתה, ולא יאמר לנו כדרך שמשיב לאומות העולם עובדי ע"ז (ע"ז ב, ב) 'שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם', והנה כבר ביארתי מה שאמר הכתוב (דברים יא, כא) למען ירבו ימיכם וגו' כימי השמים על הארץ, שהכוונה בזה כמו שאמרו התוכנים כי כאשר יראה תנועת הגלגל

מב. וזה הכוונה של הסוברים שאין טעם למצות, והיינו בחוץ לארץ.

מג. וז"ל הרמב"ן: ורכותינו רמזו בו, אמרו בו יקרא רבה (כא, ו) רבי יודן פתר קריה בכהן גדול בכניסתו לבית קדשי הקדשים חבילות חבילות של מצות בידו. בזכות התורה, וזאת התורה (דברים ד, מד). ובזכות מילה, זאת בריתי אשר תשמרו (בראשית יז, י). בזכות שבת, אשרי אנוש יעשה זאת

ניגהו כי המה עומדים במקומינו לשרת בהיכל השם ואשר יותן לכהנים הוא נחשב כאילו נותן לכל העם, משא"כ קרבן עולה שבאה לכפר על הרהורי הלב אשר על זה לא שייך ערבות^מ, א"כ לא חטא כלל לאדם בלתי להשם לבדו לזה הוא כליל להשם תקטר.

ועיין חולין (דף כ"ט) מבואר שם שבשחיטת שני סימנים יוצא יותר דם מאשר אם ישחוט רק סימן אחד, וכן בודאי גם לחלוחית ושומן הגוף יוצא עם הדם יותר בשחיטת שני סימנים מאם ישחט רק סימן אחד אשר ישארו בו אלה חלקים הנותרים, והיות שכוונת התורה שישלם גם עני הזה אשר מביא חטאת העוף את חלקו בכל מה דאפשר, לכך צותה התורה שימעט בחטאת חלק המזבח דהיינו שלא יבדיל וישולם בכל האפשר מה שהזיק את כלל ישראל מצד הערבות, ועיין רש"י שכתב 'ואת הצפור לא בתר': רמז שישאל קיימים לעולם, ולפי דברינו יש לומר שרמזו בזה שישאל גוי אחד וגוף אחד המה ולא חלקים נפרדים, ומעתה מבואר המדרש ואת הצפור לא בתר היינו שהוא גוף אחד, ובוהו הראה לו שמבדילין עולת העוף שיצא

מעינו מ"מ יש לכוון במלת הארץ הזאת מסכים לכונה זו, ואם שגיתי השם הטוב יכפר בעדי (מבעל גורן דוד ז"ל).

ואת הצפור לא בתר (טו, י). בילקוט (ילקו"ש רמז עז): ואת הצפור לא בתר, הראה לו שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף ופלא, ויש לומר בהקדם נתינת מעם, כי כאשר יחטא האדם בשגגת כרת מביא חטאת ואין למזבח ממנו רק חלב ודם והשאר נאכל לכהנים, והעולה אשר לא בא לכפר רק על הרהור הלב היא כליל, ולכאורה היה ראוי להיות להיפך שלפי גודל החטא יגדל הקרבן אשר מעלה לריח הנחות, ונראה בטעם הדבר היות ישראל ערבים זה לזה והמה כגוף אחד וכאשר אם ינקוף אדם את אצבעו שמרגיש את זאת כל הגוף, וכמו כן כאשר יחטא אדם אחד מישראל באיזו מעשה אשר לא יעשה מזיק במעשהו זה את כל חלקי גוף הלאומית הישראלית, ומהראוי לכן שישלם המזיק במיטב, לזאת צותה התורה שבשר החטאת ינתן לכהנים אשר אם כי שלוחי דרחמנא המה בכל זאת אף שלוחי דידן

(ישעיה נו, ב). בזכות ירושלים, זאת ירושלים (יחזקאל ה, ה). בזכות שבטים, וזאת אשר דבר להם אביהם (בראשית מט, כח). בזכות יהודה, וזאת ליהודה (דברים לג, ז). בזכות כנסת ישראל, זאת קומתך דמתה לתמר (שה"ש ז, ח). בזכות התרומה, וזאת התרומה (שמות כה, ג). בזכות המעשרות, ובחנוני נא בזאת (מלאכי ג, י). בזכות הקרבנות, בזאת יבא אהרן. וזה צריך פירוש ארוך, אבל כבר הכל מבואר בדברינו.

מז. ראה בערבי נחל (דברים, שבת שובה - דרוש ב') דכתב מסברא כי אין ערבות רק על מעשה, דאל"כ איך נעשה הערבות, הא אין אחד יודע מה בלב חבירו.

הגוים ואותך לא אעשה כלה, והיינו בשביל קבלת התורה ועל זה הראהו 'מתן תורה', (מבעל גורן דוד ז"ל).

ואברם בן שמונים ושיש שנים בלדת

הגר את ישמעאל לאברם (טו), חשבון שנותיו היא לכאורה כשפת יתר שכבר נודע לנו זה ממה שנאמר למעלה (יב, ד) ואברם בן חמש ושבעים שנה בצאתו מחרן ואח"כ נאמר מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען נתנה שרה את הגר לאברם, אם כן כשנולד ישמעאל היה אברם בן פ"ו שנים, ונראה על פי מה שאמרו חזו"ל שאברהם בחר בגלות וגם ידוע כי אברהם תפס במדת החסד ובעת שנחרב בית המקדש גם מדת החסד נתלכשו בדין וידוע כי אלהים מדת הדין בגימטריא פ"ו, והנה ישמעאל גם הוא היה לאבן מכשול בעת חורבן בית המקדש, לזה הודיענו הכתוב בלידת ישמעאל ואברם היינו מדת החסד בן ששה ושמונים שנה שנתלכשו במדת הדין במדת אלהים גימטריא פ"ו ב'לדת הגר א'ת ישמעאל הוא ר"ת א"יכה י'שבה ב'דד ה'עיר, שבעת החורבן גם מדת החסד הסכימה לזה.

ובדרך זה יש לפרש הפסוקים (תהלים קלז) על נהרות כבל שם ישבנו גם בכינו בזכרינו את ציון על ערבים בתוכה תלינו כנורותינו, והיינו כי ר"ת של נ'הרות ב'ב'ל הוא ב"ן וס"ת ת"ל, וידוע כי השם

כל הדם וחלקי השומן, ואין מבדילין בחמאת העוף כדי שישאר בו לשלם מה שהזיק לכלל האומה כי כל עם ישראל גוף אחד המה וכנ"ל.

ויחי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה (טו, יז). עיין פירוש רש"י מפרשו שרמז לו שיפלו המלכויות עובדי אלילים בגיהנם, ורמב"ן מפרשו שהיא גילוי שכינה הנאמרת במתן תורה עי"ש, ובמדרש נמצאו שני הפירושים שהראהו בגיהנם, ומתן תורה. ונ"ל דחדא ניהו, דבאמת כבר נמצאו ימים שהיו ישראל בצער, ולעומת זה יבואו ימים אשר בהם נעלה אנחנו על במתי ההצלחה וחושך תכסה לאומים, אך החילוק הוא כמו למי שעומד בעשן ולמי שנפל לאש, שזה שעומד בעשן מיד כשינשב הרוח יפזר העשן הרי הוא שלם כמקדם, משא"כ זה שנפל לאש מיד עלו בו כויות רבות שתכלנו בשרו ועורו, והנה צער ישראל בין האומות דומה לעשן אשר מצטער לפי שעה ועל זה נאמר (תהלים סח) כהנורף עשן תנורף, אך עובדי ע"ז נופלים לגיהנם כנאמר (ישעיה סו, כד) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים וגו' ואשם לא תכבה וגו', ועל זה אמר 'והנה תנור עשן ולפיד אש עבר בין הגזרים האלה' וזהו הכוונה שישאל יצמערו בעשן ואומות עובדי ע"ז נופלים בגיהנם, וכבר נאמר (ירמיה מו, כח) כי אעשה כלה בכל

תמים (י, א). איתא במדרש (ב"ר מו, ג) אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די שאילולא שאמרתי להם די עד עכשיו היו נמתחים והולכים. והנה יש לדייק בזה מדוע לא הוצרך הקב"ה לומר שהוא אמר לעולמו די רק במצוה זו, עוד איתא במדרש על 'והיה תמים' תמים באמונה, וגם זה צריך ביאור, ונלענ"ד בזה בהקדם מה דאיתא במדרש ילקוט (ילקוט"ש רמז תקמו) והוא שאלת טורנוסורופוס הרשע לרבי עקיבא מה טוב יותר, זה שברא הקב"ה או מעשי ידי האדם, והשיב לו ר"ע שמעשי ידי האדם טובים יותר והראה לו גלוסקאות וחיטים שגלוסקאות טובים יותר, ושאלו טורנוסורופוס אם רצונו שימול האדם עצמו מדוע לא נברא מהול, והשיב לו לפי שלא נתנה התורה אלא לצרף בהם את הבריות, ומזה נראה כי רצונו של הקב"ה שיעשה גם האדם את חלקו ממה שיוצרך לתיקונו. והוא כמעמו של הרמב"ם (מ"ו ח"ג פרק מ"ט) במצות מילה שעיי"ו יחלש תאות המשגל, והיה רצון השם שבכל זה יקבל האדם שכרו מושלם על פרישתו מן

הויה ב"ה במלוי ההי"ן^מ הוא מספר ב"ן שהוא במלכות אם המיסרת את בניה^מ וחמשה פעמים אלהים בנימטריא ת"ל היינו חמשה ספירות הדין^מ, ואעפ"כ 'שם ישבנו' נתישבו בדעתם, כי קבלו עליהם דין שמים כמאמר המקונן (איכה א, יח) צדיק השם כי פיהו מריתי, אבל מה זאת היה גדול צערם עד שבכינו בזכרנו א'ת צ'יון ר"ת צ"א שהוא מספר של השמות הוי"ה אדנ"י במדת תפארת^מ, היינו שבכו בזכרם כי בעונותיהם נהפכה מדת הרחמים למדת הדין בהיות שגם מדת הרחמים הסכימה למדת הדין כמו שאמרנו ואברם בן פ"ו שנים, ועוד יותר נתגדל צערם עד 'שעל ערכים בתוכה תלינו כנורותינו' ע'רבי"ם ב'תוכ'ה ר"ת ע"ב בנימטריא חסד הוא החכמה^מ וס"ת מ"ה הוא שם בתפארת וגם זה הוא רחמים^י ובכל זאת תלינו כנורותינו^א, אבל עוד ישבו וגו'.

וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה

מה. דהיינו יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה, בגימטריה ב"ן.

מו. המלכות היא דין בבחינת דינא דמלכותא דינא, שממנה באים הדינים לעולם.

מז. בינה, גבורה, הוד, יסוד (נוטה יותר לדין) ומלכות.

מח. שספירת התפארת שהיא הויה שהוא רחמים כשמתחברת בשם אדנות נהפכת לדין בשעת הגזרה.

מט. ספירת החכמה היא הויה במילוי יודין דהיינו, יו"ד ה"י ו"ו ה"י בגימטריה ע"ב.

נ. שספירת תפארת היא הויה במלוי אלפין דהיינו יו"ד ה"א וא"ו ה"א, בגימטריה מ"ה והוא רחמים.

נא. שהרחמים והחסד הפכו למדת הדין.

נב. עיין לעיל פרשת בראשית (בד"ה 'זמעץ הדעת') שכתב רבנו שזה טורנוסורופוס הבין שע"י כריתת

את מעשיו יאמרו כי עדיין רתיחות
הבחרות בווער בקרבו, ואם יגיע לימי
עמידה אזי יראה בעיניו ומעצמו ישכיל
ויישר המעוות.

והנה אף כי על הרוב אין זה אמת
והכתוב אומר (משלי כב, ו) חנוך
לנער על פי דרכו, בכל זאת גם אם ייטיב
את מעשיו, כבר עבר חלק אחד מחייו
וכבר אינו תמים באמונה באשר שהרבה
ימים עברו עליו ברוע מעללים, וזה רצתה
התורה לרמוז בצוותה על האב שימול בנו
ויכניסוהו בדת יהודית עוד בן שמונת ימים,
ושלא יאמר כי עוד חזון למועד, שלא כן
הוא, אלא אם תרצה שבנך יהיה יהודי
אמיתי אזי מן הצורך להתחיל עמו בעודו
באבו.

והנה זה האיש טורנוסרופוס הרשע שאמר
לרבי עקיבא אם רצונו של הקב"ה
שיהיה מהול יולדו הבנים מהולים, נראה
מדבריו או שכפר בתועלת וצורך מצוה זו,
או שחשב כי אין יכולת להקב"ה לברוא
את האדם מושלם בהשלמותו, אכן שקר
ענה ונחל, כי אם בדברו אשר אמר 'הי
רקיע' נעשה הרקיע הלוך וגדול עד
שהוכרח הקב"ה לומר לו די, ומה גם
שהיה יכול לברוא את האדם מושלם, וזה
שצוה את זאת להאדם היה לרמוז על
דברינו.

העריות, לזאת נצטוה האדם על כריתת
ערלתו בעצמו שאזי יקרא הכל על שמו
מה שלא היה אילו יולד מהול.

וביארתי בזה מה דאיתא במדרש על
'יודום אהרן' מה היה לו לומר,
וביום השמיני ימול בשר ערלתו. והוא
פלא, אבל בדברינו יתבאר על נכון כי
חטא בנו היה על שהקריבו אש זרה,
אמנם ממצות מילה נראה כי רצונו של
הקב"ה שיעשה גם האדם כל אשר
ביכולתו, ולפי זה טוב עשו בני אהרן
שהקריבו אש זרה.

ועם זה נבוא אל הביאור בהקדם טעמו
של הרמב"ם (במו"נ ח"ג פר' מ"ט) על
מצות השם שימולו את הילד בן שמונת
ימים ומדוע נשתנה מצוה זו מכל שאר
מצות התורה אשר יחולו במלאות שנת
הי"ג, והוא ז"ל הסביר כי הקב"ה אינו
בא בטרוניא על בריותיו כי אילו יתגדל
הנער בחיק אבותיו ויתחזק אהבתם אליו
אולי לא יאבו למולו, לזה צוה הקב"ה
שימול בן שמונת ימים, והנראה לי בזה
עוד, כי רצתה התורה במצוה זו לפקוח
עיניים עוורות בעניני הגידול והחינוך,
והוא: כי הרבה אבות לרכות לבם מונעים
שבט מוסר מכניהם באמרם כי אם יוגדל
הנער ויהיה לאיש, מעצמו יבין וייטיב
את דרכו, ואם גם אז עדיין לא יתקן

עורלת ראש אותו אבר שאליו ישפכו כל עורקי הגוף, יוחלשו בכל גוף האדם גם שאר כוחות
ותאוות המוטבעים בכל בעלי חיים, ויהיה באפשרות שהאדם ימשול ביד חזקה על כל תאוותיו
הגופניות בהמולו גם ערלת לבבו.

וזה כונת הכתוב עם המדרשים שהצבנו, 'ויאמר אליו אני אל שדי שאמרתי לעולמי די' וממילא היה ביכולתי גם לבראתך מהול, וזה שצויתיה לך, מפני

וִירָא

בענין בין הבתרים נראה אליו ד' במחזה ונפל בתרדמה מה שלא היה פה, כי כבר נתגדל כ"כ עד שזיכהו הקב"ה במצות מילה מה שלא זכו לו עשרים דורות וכל זה רק מטעם שכתבנו לעיל, וענין זה רמז לנו הכתוב 'וירא אליו ה' באלני ממרא' וביאור הכתוב מדוע זכה לזה יען 'הוא יושב פתח האהל', אמנם לא תאמר שזה היה רק לעת זקנתו לעת ינטו צללי ערב, ואמר הכתוב לא כן הוא, רק גם 'כחום היום' דהיינו גם בימי ילדותו.

וירא אליו וגו' והוא ישב פתח האהל וגו' וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו ארצה (יה, א-ב). ויש לדקדק למה הכפיל הכתוב 'וירץ לקראתם מפתח האהל' הלא כבר נאמר שישב בפתח האהל. עוד זאת קשה האיך השתחוה אברהם לשלשה אנשים אלה והראה סימני הכנעה לנברא בעת אשר היה שם מלכו של עולם, והכו"ל (שבת נו, א) אמרו שאוריה היה חייב מיתה יען אמר אדוני יואב בעת

וירא אליו ה' באלני ממרא והוא ישב פתח האהל כחם היום (יה, א). דקדקו המפרשים מדוע זה פרט הכתוב פה כל הדברים מה שלא מצאנו בשאר מקומות. והנראה לי הוא כי עיקר גדול לבא אל שערי צדק, הוא שלא יראה האדם את עצמו פה בעולם הזה כתושב, רק יהיה כאורח נטה ללון וכאיש ההולך לאיזה מקום ובהכרח יעבור במדבר בארץ לא עבר בה איש, שאם ירצה לנוח מעט לא יבנה בית רק יעשה לו אהל ודירת ארעי, והנה מזה נצמח גדולת אבינו אברהם כאשר ידע כי לא לעולם חוסן, לזאת שם נפשו בכפו ומרד בגלולי אבותיו וירד לכבשן האש, אמנם עוד יותר עשה, כי אף שראה כי העולם הזה הוא רק 'אהל', לא עשה כמו ההולך במדבר אשר עושה אהל לעצמו ויושב בתוכו, אלא הוא היה מוכן בכל עת למסור את נפשו על קדושת השם ולא ישב בתוך האהל, כי אם ב'פתח האהל', ועבור זה זכה למה שזכה.

והנה המפרשים אמרו כי בכל המראות אשר נראו לו לאברהם לא נגלה אליו הקב"ה כ"כ בבירור כי אם פה, כי

ר"ת של מ'פתח ה'אהל ו'ישתחו א'רצה
בגימטריא בן והיינו כדברינו^ג, ומיושב בזה
ג"כ מה שנתערר רש"י מהו וירא וירא
שני פעמים. כמובן.

והוא ישב פתח האהל (יה, א). במדרש
(בראשית רבה מ, ח): פתח טוב
פתחת לעוברים ושבים, פתח טוב פתחת
לגרים, שאילולא אתה לא בראתי השמים
והארץ שנאמר (ישעיה מ, כב) 'וימתחם כאהל
לשבת', שאילולא אתה לא בראתי השמש
שנאמר (תהילים יב, ה) 'לשמש שם אהל
בהם', שאילולא אתה לא בראתי הירח
שנאמר (איוב כה, ה) 'הן עד ירח לא יאהיל'.
ויש לדקדק מה זה שאמרו 'פתח טוב' היה
לו לומר 'פתח פתחת'. שנית, כפלות הלשון
'עוברים ושבים' ואח"כ 'גרים', הלא מי
שהוא רק עובר ושב ממילא אינו תושב
אלא רק גר בארץ. ועוד זה שאמרו
שאילולא אתה לא בראתי השמים והארץ
שנאמר 'וימתחם כאהל לשבת', איזה ענין
יש לפסוק זה אל אומרם 'לא בראתי
השמים והארץ', ויותר היה להם להביא
הפסוק (בראשית א, א) 'בראשית ברא אלהים

עמדו לפני המלך דוד. ונראה על פי הידוע
כי אברהם, יצחק, יעקב ודוד, המה רגלי
המרכבה, וכעת לאחר שנימול, הראה השם
לאברהם בנבואה זו כי שלשה הצדיקים
אשר עוד לא נולדו המה כלולים בו, והנה
הוא כעת אחד שהוא ארבעה, וזה שאמר
הכתוב 'וירא והנה שלשה אנשים נצבים
עליו', והנה כל אחד משלשה הצדיקים
האלה היה אחוז במדה אשר לא היתה
באברהם עד כה בשלמות, וכאשר נודע
זאת לאברהם שהנהו עומד במקומם
התאמץ להתאחז חוש מהר במקום גבוה
שורש ומקום שלשת הצדיקים, וזה שאמר
הכתוב 'וירא וירץ לקראתם', ועיין בתיקוני
זוהר בכמה מקומות ומהם בתיקון י"ח,
שכל הנביאים קבלו נבואתם על ידי 'מלכות'
כי הוא השער לה', והשכינה נקראת 'אהל',
וכבר ידעת לשון פזמון של ליל שבת
'למיעל גו פתחין דבחקל תפוחין'^א, וזה
שאמר הכתוב 'וירץ לקראתם מפתח
האהל' היינו משם התאמץ להשיג אורות
של השלשה צדיקים, והודיענו הכתוב עוד
כי לאחר שהשיג השגה גדולה זו בפתע
פתאום, הוסיף הכנעה ושפלות בנפשו
והשתחוה ארצה, וכד דייקת תשכח כי

א. עיין בפרי צדיק פרשת מטות אות יא. דמבאר הפזמון: למיעל גו פתחין דהיינו שהפתח והשער
לשכינה הק', הוא ע"י חקל תפוחין שהוא מדת 'מלכות כידוע.

ב. פירוש: 'משם' היינו 'מפתח האהל', וכדכתב רבינו שמלכות הוא ה'פתח' והשער ל'אהל', דהיינו
לשכינה הקדושה.

ג. עיין בפרשת וישלח ד"ה 'ויותר יעקב לבדו' הראשון, דמבאר שם רבינו ד'בן' הוא גימטריה של
שם הוי"ה במילוי האותיות. ועי"ש דשם זה מרמז על 'מלכות', וכדברי רבינו פה, שאברהם אבינו
התאמץ להשיג ההשגות ע"י מדת מלכות.

אם יהנה מן עוה"ז רק בעבור שיהיה זה לו לאמצעי לקיים המצות אזי גם הנאת גופו למצוה יחשב, וזה נראה ג"כ מן גלגל השמש ע"ד שמצינו שצוה הקב"ה שהאדם יעשה גם הוא כמוהו כמה דכתיב (דברים ה, כו) 'העידותי בכס השמים והארץ' ופירשו חכו"ל ורש"י שם הביאו, ומה אלו שאין להם לא שכר ולא עונש ובכל זאת לא שנו מדתם ועושים מצותי, אתם על אחת כמה וכמה.

וזה המכוון בדבריהם ז"ל בנקדים עוד ונאמר כי הצואר הוא הנוטל חלק בראש מכל ההנאות, בהיות האכילה השתיה וגם האויר אשר האדם שואף, כולם הולכים דרך הצואר עד שהוא היותר נהנה, ועתה בזה שלמד אברהם דעת את עמי הארץ כי אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו ואינו מבקש להפריש מכל וכל, רק שיאמין ביחודו ויכולתו בקיום מצותיו, ויוכל להנות אזי גם מנפת צופים, ויען כי פתח בזה רבים סרו למשמעתו, והן המה דברי חכמנו ז"ל מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו, דהיינו שלמד דעת את העם כי גם בצירוף צוארו יוכל האדם לעבוד את בוראו ועל ידי כן כל חולה נפש שראה בו, מיד נתרפא, ובשעה שנפטר מן העולם תלאה הקב"ה בגלגל השמש כי גם ענינה העסק לטובת עולם הזה, לבשל הפרות, לחמם האויר, וכיוצא

את השמים ואת הארץ, וכן על השמש תחת לשמש שם אהל, ועל ירח ה'ן עד ירח לא יאהיל, היה להם להביא הפסוק (בראשית א, יד) 'ויאמר אלהים יהי מאורות ברקיע', ואם שסמכו על תיבת 'אהל', הנה על זה 'הן עד ירח לא יאהיל' לא ראינו לאחד מן המפרשים שיפרשהו על ענין 'אהל', וגם לא יסבול פירוש זה.

ונראה בהקדים מאמר רבותינו ז"ל במסכת בבא בתרא (טז, ב) מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל חולה הרואה אותו מיד מתרפא ובשעה שנפטר אברהם אבינו מן העולם תלאה הקב"ה בגלגל החמה. יעוין בבעל עקידה שער ד' שפירש זה על חולי הנפש, אשר ברוח בינתו למדם דעת את ה'. וגם אנכי בעקביו אדרוך, ואומר כי ידוע אשר בימים ההם רבים אשר עבדו לשמש וירח ולשאר כוכבי השמים, וכדי לרצותם סגפו עובדיהם את עצמם בעיגונים ותעניות כאשר מצינו זאת גם בנביאי הבעל (מלכים א' יח, כח) 'ויתגודדו כמשפטם עד שפך דם עליהם', ורבים מהם שהקריבו את פרי בטנם, אמנם לא כאלו חלק יעקב, כי לא צותה התורה שיוסגף אדם את עצמו, ההיפך 'וחי בהם' נצטוינו ולא שימות בהם, כי גם טוב עוה"ז יאכל, רק יקיים ג"כ המצות אשר יודרך על ידם האדם ויתעלה, ומה גם

ד. עיין בהמשך הדיבור דמביא רבינו שפירוש 'לא יאהיל' הוא 'לא יאיר', וא"כ מובן דאינו סובל משמעות 'אהל' כפשוטו.

צר לכל יושביה, וכמו שהאדם הבונה לא יבנה בנינו גדול מצורכו, ועל דברינו זה רמזו חז"ל בדברים קצרים 'וימתחם כאהל לשבת', ואילולא אמר די היו נמתחים יותר ממה שצריך לשבת. אכן כל זה יאומת אם נחזיק ונאמר שהקב"ה לא ברא עולמו רק בשביל בני האדם ואחרי ששטח האדמה היה כבר מספיק להם לא הוצרך ליותר, אבל אם לא נאמר ככה אזי היא מגרעת בחיקו של הקב"ה.

ונאמר עוד כי לגלגל החמה שני דרכים, האחד, מהלך היומי ממזרח למערב. והשני, מהלך השנתי ממערב למזרח, אשר בזה האחרון תלוי שנוי אורך וקוצר של הימים והלילות, ולפי התוכנים¹ רק תנועה השניה היא טבעי, אבל הראשונה אשר תסבב הארץ בכל כ"ד שעות הוא הכרחי מתנועת גלגל היומי המכריחה לעיזוב טבעה², וראיתי ענין נחמד על זה בספר בנף רננים³ כי כמו שעינינו רואות מן החמה כי מהלכו הטבעי הוא ההיפך מן זה ההכרחי ובכל זאת עומד

בוה, והוא הוא רצון קונו, רק באופן שלא ישנה את תפקידו.

זוה כונתם באומרם (סוטה י, א) 'ויטע אשל' פונדק עשה, ובשעה שאוכלים ושותים אמר להם ברכו למי שאכלתם משלו. שהורו חז"ל לנו בזה כי אברהם אבינו ככה היה דרכו דהיינו בשעה שאכלו ושתו ושבעו ממוטב העולם, אמר להם כי גם בדרך זה תוכלו לעבוד את אלהי העולם.

ובזה נבא אל הביאור בהקדם שאלה קטנה והיא, אחרי שהקב"ה נעלם הוא ואין סוף לאחדותו מדוע ברא עולמינו קמין כל כך עדי שבזמן קצר של מספר ימים יוכל האדם לסבב את כל הארץ, הלא הוא ודברו ורצונו אחד, ואם כן כמו שהקב"ה בלי תכלית, ככה יהיה אף הנעשה מרצונו בלתי מוגבל, אמנם אין זה שאלה כי באמת היה יהיה כן לולא שאמר לעולמו די כמו שדרשו (פרקי דר"א ג') 'אל שדי' שאמר די לעולמו. והטעם שגבול שם הקב"ה לעולמו, הוא יען שראה הקב"ה שלא יהיה המקום

ה. המדענים הבקיאים בחוכמת התכונה.

1. יש להקדים דישנם ב' הסברים בנוגע למהלך השמש, דלהסבר של התוכנים בזמננו, הרי שהשמש אינה זעה ממקומה, אלא כדור הארץ הוא זה שמקיפה, אך ישנם הסוברים שהשמש היא זו שמקיפה את הכדור. ונבאר לפי הנחה זו שהשמש היא המסובבת את כדור הארץ. דהנה לכאור' קשה מאד דאיך יתכן שיעשה השמש ב' תנועות הפכיות, ובכנף רננים מבאר ענין זה בדרך משל: למה הדבר דומה, לגלגל של עגלה המסתובב ממזרח למערב, וילך עליו זבוב ממערב למזרח בזמן שמתגלגל. וכך הוא לענין השמש שהגלגל היומי מסבבה כל יום ממזרח למערב בניגוד למהלכה של השמש עצמה, אך השמש עצמה מצד טבעה צועדת באטיות בכיוון ההפוך דהיינו ממערב למזרח וכך מתקדמת כל יום במעלה אחת, עד שתגמור את מהלכה הטבעי במשך השנה.

2. על פרק שירה, ב'.

שהגרמים העליונים ששים ושמחים לעשות רצון קונם מבלי תלונה, אף האדם אילו לא יתמלא לפעמים אורה שיצטרך לאחרים יסבלו באהבה, וכן כמו שהשמש אינה מעכבת לעצמה כל זהרה, לא יקמוץ גם האדם אם ברכו השם בעושר אלא ישפיע מהם לנצרכים, אמנם גם זה יסתבר לומר אם האדם הוא תכלית הבריאה, שכוננת אופן יצירתם של גרמי שמים היה ללמד לאדם דעת, אבל אם לא נאמר ככה, מדוע לא נתן גם לירח אורה, וכן יפליא קטנות העולם וחילוק טבעי התנועות.

ובזה יבוארו דברי המדרש, הרי במרגלית טובה שהיתה תלויה בצואר אברהם אבינו ונתלה בחמה לימדונו חכו"ל שיטת אברהם אבינו כי גם בצירוף עניני עולם הזה נעבוד את הבורא, ולא כמוהם שזבחו את צאצאיהם אחרי עיניוים, ושנתלה בחמה ג"כ הורה זאת לנו כנ"ל. וזה

נגד מכריחו והולך לאט לאט ממערב למזרח, זה יעוררנו על ענין גדול בעבודת השם, והוא: כי גם באדם ישנו שני תנועות, האחד ממישכו לצד מטה לתענוגי עולם הזה, והשני מצד נפשו חלק אלוה ממעל תמשיכהו למעלה להדבק ביוצר הכל, וביאר במופת חותך כי הממשיכו למטה הוא הכרחי והשני הוא טבעי, וכמו שעינינו רואות אצל השמש שהנהו עומד נגד מכריחו ומהלך גם מהלכו הטבעי, כן יעשה גם האדם, וגם זה נוכל לומר רק אם העולם נברא בשביל האדם שלכן סידר הקב"ה ככה תנועות הגלגל למען ילמד את האדם דעת, אבל בלי זה הלא יורה ח"ו על מאין יכולתו לברוא הגלגל בתנועות טבעים לחודים. וידוע ג"כ כי הירח אין לו אור מעצמו רק מקבל אורו מן השמש, ולכאורה יפלא, העוטה אור כשלמה מדוע לא השפיע לו לעצמו, ונצטרך לקבלו מנברא, אמנם גם מזה יוסיף האדם לקח, שכמו

ח. עי"ש שמבאר באריכות גדולה ונביא מדבריו בקצרה והוא: תנועה טבעית פירושה כגון האש או האויר שתנועתם הטבעית היא כלפי מעלה, ותנועה הכרחית היא כשהאש יורדת כלפי מטה בגלל דבר חיצוני שמכריחה לעזוב את טבעה כגון גשם וכדו'. ולעומת זאת אבן תנועתו הטבעית היא למטה דאם נזרוק אותו למעלה הרי שטבעו ימשכהו חזרה לכיון מטה, וההבחנה בין תנועה טבעית להכרחית היא בצורה זו, ולדוגמא: דאם נזרוק אבן כלפי מטה דהיינו לתנועתו הטבעית אזי בהתחלה יהיה נפילתה חלושה וככל שתרד כלפי מטה תמהר ביותר הליכתה, והתנועה ההכרחית היא בהיפוך דבתחילת דרכה תמהר הליכתה בעוצמה וכמו האבן שיוצא מהקליע שבתחילה יעוף כחץ וככל שיעלה תחלש הליכתו עד כלות הכח שהכריחו, ואז יתחיל ליפול כלפי מטה לתנועתו הטבעית וככל שיתקרב כלפי מטה כך תגבר מהירותו, ועפי"ז מבאר הכנף רננים יש לבחון את ב' התנועות שבאדם הדנה חזינן שהאדם בצעירותו הנטיה לתאוות גשמיות חזקה מאוד וככל שיוזקין יחלשו תאוותיו, וזהו ראייה ברורה שתנועת האדם כלפי מטה דהיינו עניני העוה"ז הינו תנועה הכרחית, וכן בהיפוך שהאדם בקטנותו מואס בלימודים, וככל שיוזקין ירצה להוסיף במסור ובשלימות, וזהו ראייה שתנועת האדם כלפי מעלה דהיינו לעבודת ה', זהו טבעה ושלימותה של הנפש.

בדברינו ניחא כי העיקר ויסוד דאברהם בלומדו העם דעת היה כי לא ירצה הקב"ה בענויים וסיגופים ומה גם בזבחי גופים, ומה יהיה בכל עמלו אילו יזבח הוא בעצמו את בן זקונו הרך ויחיד לאמו, הלא יסתור כל מה שבנה, וגם יאמרו עליו ששוא ומדוחים היה בפיו, וזה כונת הכתוב (בראשית כא, לג) 'ויטע אשל' כנ"ל שעל ידי א'כילה ש'תיה ול'ינה שהושיט לבני אדם עשה מה שעשה ואחרי הדברים האלה נסה השם את אברהם וזה היה גודל הנסיון, וזהו גם כן המשך הכתובים (בראשית כב, יב) 'עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני' אף שהיה הדעת נותן לחשכו בשביל כבודי, למען שלא יאמרו הבריות ששקרים פירסם, ובכל זאת לא נסג אהור מלשחוט את בנו, מזה נראה כי ירא אלהים אתה באמת.

ועל דרך זה יאירו לפנינו דברי המדרש (בראשית רבה נז, ה) בשעה ששלח אברהם אבינו את ידו לשחוט את בנו, בכו מלאכי השרת הה"ד (ישעיה לג, ז) 'הן אראלים צעקו חוצה' מהו חוצה, ר' עזריה אמר, חצ'ה ח'יצ'ה הוא, ב'ר'יה ל'מ'יכ'ם י'ת ב'ר'יה', ומה היו אומרים (שם לג, ח) 'נשמו מסילות' אין אברהם מקבל עוברים ושבים, שבת עובר אורח המד'א' 'חדל להיות לשרה'. ויעויין במפרשים

כונתם 'פתח טוב פתחת לעוברים ושבים' לא החמרת והכבדת העבודה לאנשים שעברו חוק ושבנו, להתענות ולסגף, רק פתח טוב פתחת להם. 'פתח טוב פתחת לגרים' לאנשים שעדיין לא ידעו ללכת. ואמר עוד שאילולא אתה לא בראתי השמים והארץ שנאמר וימתחם כאהל לשבת, וכנ"ל שתכלית הבריאה היה האדם, ולכן לא נברא רק למספיק שנאמר 'וימתחם כאהל לשבת' וכנ"ל דאילולא אתה תכלית הבריאה, לא בראתי השמים והארץ, היינו שלא היה נראה כי אני בראתי האין סוף ומבלי תכלית, וכן מוסיף ואומר שאילולא אתה לא בראתי השמש שנאמר לשמש שם אהל בהם, דהיינו שהשמש גם כן יושב ביני הגרמים השמימיים ולו שני הילוכים האחד המבועי והשני ההכרחי הנכרח מחוצה לו ומתנגד לשיטה הניתנת בו, ואילו נציין תכליתו המוסרי בשביל בני האדם כנ"ל יובן טעמו, דאי לאו הכי יסופק היכולת האלהי, וכן שאילולא אתה לא בראתי הירח שנאמר 'הן עד ירח לא יאהיל' שפירושו שאינו מאיר^ט. ולמה אינו מאיר אם היכולת ביד השם, אלא על כרחך שילמוד מזה האדם כדברינו לעיל.

ובזה נבין ג"כ נסיון העקידה אשר האריכו בו המפרשים הלא כל אחד יעשנו אם יצווה מפי הקב"ה על ככה, אמנם

מ. כך פירש רש"י (איוב כה, ה), וכן במצודות שם.

י. פירוש: שזהו ענין חיצוני ורחוק מן השכל שהאב ישחוט את בנו (עפ"י עץ יוסף).

יִקַּח נָא מַעֲט מִיָּם וּרְחֲצוּ רַגְלֵיכֶם
וְהִשְׁעֵנוּ תַּחַת הָעֵץ (יה, ד). ר'גליכם
ו'השענו ת'חת ה'עץ ר"ת תורה, ללמד
שלימד אותם תורת השם. ובוה יומתק
לשון הכתוב שאמר 'יקח נא' הלא בודאי
לא אמר להם שבצעמם יקחו להם, והיה
לו לומר אביא לכם מעט מים, אבל לפי
דברינו יובן שפיר שבקש אותם שיקבלו
באהבה מתנתו ולתורתו ישו אוון, ובוה יש
להבין גם כן הלשון 'השענו' שעל פי רוב
נאמר על סמיכה רוחנית², דהיה לכתוב
לומר 'ותשבו תחת העץ', אבל לדברינו
יכון היטב דהיינו שלימד אותם תורת אמת
בהיותו חושב עליהם שערכיים המה
שמאמינים בעבודה זרה ולאבק רגליהם
משתחויים, והיות שעיקר טעותם של עובדי
אלילים שאינם מאמינים כי מפועל אחד
יצא הטוב והפיכו, לזה הושיב אורחיו תחת
'עץ', כי האי צילא הוי חדוותא דליבא³,
אבל עב"ז מוזק לזרעים הזרועים תחתיו,
ואף אם עליו יפלו על הזרעים ויהיה להם
לזבל, אכן מה שהשיב בנביה פוגם בצל"ד

שנרחקו⁴, ולדברינו יפורש היטב כי זה
אשר הסיב אברהם את לבב האנשים
להאמין בה', היה רק עבור שהיה מקיל
את העבודה לבני האדם, והורה אותם
אהבת הבורא לברואיו, אמנם אם גם הוא
ישחוט את עצמו ובשרו היחיד לאמו, לא
ישמעו עוד לדברו ומי ילך שוב אצלו,
ויסורו מעל אהלו, וזהו 'אין אברהם מקבל
עוברים ושבים' כי כחשו פניו ומה יענה,
הלא שלח ידו 'למיכם ית בריה' שנולד לו
לעת זקנותו וזקנת אשתו, וכמה שנאמר
'חדל להיות לשרה'.

יִקַּח נָא מַעֲט מִיָּם וּרְחֲצוּ וּגו' (יה, ד).
נ'א מ'עט מ'ים ו'רחצו ר"ת ממון,
כלומר לא הסתפק במה שהאכיל את
האורחים אבל העניקם גם מכספו, ובא
'ממון' מלא ו' להודיע שנתן להם מתנה
גדולה וחשובה.

יא. דקשה שייכות מאמר 'חצה חיצה הוא בריה למיכס ית בריה' להמשך דברי המדרש דאין
אברהם מקבל עוברים ושבים, ועיין בעץ יוסף שנדחק לפרש דמאמר 'אין אברהם מקבל עוברים
ושבים' הוא בלשון בתמיה, וכי אין אברהם מקבל עוברים ושבים, וא"כ איך לא עמדה לו זכות
זו להציל את יצחק ממות.

יב. וכדאיתא בתהילים (יה, יט) 'והיה ה' למשען לי'.

יג. פירוש: שהעץ משמח לבבות החוסים בצילו.

יד. פירוש: דמה שמשביח העץ את הזרעים שמתחתיו ב'נביה' דהיינו בנשירת עליו שמזבל את
הזרעים, 'פוגם בצל' דהיינו דסו"ס יש פגם לזרעים בכך שיש מעליהם עץ, מכיון שמצל עליהם
מאור השמש הנצרך להם לבישולם.

עצמו למדת הסתפקות, אזי יקח מהעפר, היינו מיסודו העפריי, הברזל, הממית והמקצר ימי האדם^ט, ולא עוד אלא גם מה שקלקל מכבר יוכל לתקן. וזה כונת המסורה 'יקח נא מעט מים' כמאמר חזו"ל (אבות ג, ד) 'מים במשורה תשתה', שירגיל עצמו להסתפק במיעוט ואפילו מים ישתה במשורה, ועי"ז 'ברזל מעפר יקח' יסיר בחינת הברזל הממית ומקצר ימים, מעפריותו, 'וגם שבי גבור (מה ששבה כבר היצר הרע) יקח'.

והשענו תחת העץ (יה, ד). במדרש הנעלם, ראיתיו בספר יד יוסף (פר' יה) כתב על מה שנאמר 'והשענו תחת העץ' (כאן), וכן 'הוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו' (יה, ח), שהיה לו לאברהם אילן אחד שבו היה מכיר ויודע האנשים שהיו ראויים לחסות תחת כנפי השכינה, ולכן אמר 'השענו תחת העץ' ואם היו ראויים היה האילן פושט ענפיו עליהם ומכסה אותם, ואם לא היו ראויים, האילן היה מתמר ועולה ואז היה יודע אברהם שאינם ראויים לחסות תחת כנפי השכינה עכ"ל. ונ"ל לכארו, דקשה הדבר שיהיה אילן כזה במציאות. ונ"ל על דרך שביאר מהר"ם שיף הפסוק 'כחוט השני שפתותיך' (שה"ש ד, ג) רצה לומר שר' חנינא בן דוסא

כדאיתא במסכת ע"ז (מה, ב). ומזה יראה חכם לב כי גם הטוב גם הרע ממקום אחד באו, ומעתה אין מהתימה על אמונתו כי יתב"ש עושה שלום ובורא רע ממת ומחיה ומצמיח ישועה, וזה התורה כי 'עץ חיים הוא למחזיקים בה' (משלי ג, יח), 'וצדיק באמונתו יחיה' (חבקוק, ב, ד), ושהוא מאמין כי הבורא יתב"ש הוא יחיד ומיוחד, ועבור זה אמר 'והשענו תחת העץ' על דרך שנאמר (תהילים יח, יט) 'והיה השם למשען לי'.

ויש להמתיק עוד הענין על פי שכתבו הספרים הקדושים כי שם הוי"ה בדרך הכאה היינו י' פעמים ה' עולה חמישים, ה' פעמים י' גם כן חמישים, ו' פעמים ה' עולה שלשים, וכן ה' פעמים ו', סך הכל מנין ק"ם גימטריה עץ ומשום הכי אמר 'והשענו תחת העץ'.

יקח נא מעט מים (יה, ד). מסורה: ג' יקח, יקח נא מעט מים (כאן), ברזל מעפר יקח (איוב כח, ב), גם שבי גבור יקח (ישעיה מט, כה). יש לפרש כונת המסורה, כי זה הנטיה אשר מונעת את האדם ללכת בדרכי השם, הוא יען שהאדם מבקש חשבונות רבות, כי הגוף אשר יסודו מעפר צמא ותאב להנות, 'אוהב כסף לא ישבע כסף' (קהלת ה, ט), אכן מי שירגיל

טז. עיין רש"י עה"פ (שמות כ, כב) 'כי חרבך הנפת עליה ותחללה': הא למדת שאם הנפת עליה ברזל חללת, שהמזבח נברא להאריך ימיו של אדם והברזל נברא לקצר ימיו של אדם, אין זה בדיון שיונף המקצר על המאריך.

אלה יחזיקו באמונתם, אכן כשהיה צריך להתיישב ולעיין להשיב להם ואין רוח הקודש על שפתיו, ידע כי אין ראויים לכנפי השכינה, והתורה נקראת עץ חיים^ט, וזה כונתם 'אילן היה לאברהם אבינו ע"ה בשעה שהיה פושט ענפיו ומכסה אותם' רצה לומר שהיה רוח הקודש שופע עליו וכו', 'ואם לא שמתמר ועולה' רצה לומר שהיה צריך לעיין עד שיביא להם מענות וראיות ידע שאין ראויים. והנה עפי"ז אמרתי טעם לצחוק שרה אמנו, דהנה השלשה מלאכים לא היו צריכים להכרת אברהם, והוא היה רוצה ליכנס עמהם בדברים, וממילא לא מצא אלא 'והשענו תחת העץ ויאכלו' ושרה שומעת תחת הפתח וחשבה שהם אינם מהוגנים, ולכן צחקה על דבריהם וק"ל. (מבעל גורן דוד ד"ל).

היה מתפלל על החולים ואמר זה לחיים וכו', ואמר לא נביא אנכי, אלא בזמן שתפתי שגורה בפי יודע אני שמקובלת^{טז}. והנה על ידי חוט השני היו יודעים אם נתכפרו עונותיהם, ויש לאדם לידע זה על ידי תפלתו, וזהו שאמרו 'כחוט השני שפתותיך'. ושמעתי ממ"ו הגאון הקדוש ז"ל החתם סופר לפרש על דרך זה כמדומני בשם האריז"ל פסוקי ישעיה (כה), 'כי צו לצו קו לקו'^י, שבשעה שאין העם רוצים לקבל התוכחה, אז אין רוח הקודש שופע בפי הנביא ויוציא דברים עלגים^{יח}.

והנה אברהם אבינו ע"ה כשהיו אנשים נכנסים אצלו נכנס אתם בדברים כל אחד ואחד לפי מדרגתו עד שהביאם לידי הכרת אלהים, והנה כשהיה רוח הקודש שופע עליו עד שידע להשיב לכל אחד ואחד כפי טענתו, אזי ידע שאנשים

טז. ברכות לד, ב.

יז. וז"ל רש"י שם 'צו לצו': נביא מצוה להם מאת הקב"ה, והם יש להם צו של עכו"ם כנגד צו זה, וחוזר הנביא ומוכיחם והם תמיד אומרים יש לנו צו לצו, שלנו חשוב משלך. 'קו לקו': יש להם קו משקולת משפטי רשע, כנגד קו הצדק ע"כ.

יח. וז"ל האריז"ל הק' בספרו שער הפסוקים (ישעיה כה, י) 'כי צו לצו קו לקו': הנה מלת צ"ו הוא לשון הקדש עילג, כי הם שתי אותיות 'צאו מן מצוה'. ומלת 'זעיר', היא תיבה שלימה, אלא שהוא תרגום של 'מעט'. ונמצא, כי לשון נבואה זו, שהיה הקב"ה מדבר עם ישראל, קצתה היא בלשון הקדש עילג, וקצתה בלשון אחרת שהיא תרגום. והנה הטעם אל השינויים האלו המעורבים, בבחינת 'בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר נבואתו אל העם הזה' (ישעיה שם, יא), לפי שאינם ראויים לנבואה הגונה.

יט. ע"פ 'עץ חיים היא למחזיקים בה' (משלי ג, יח).

כ. נראה דכונת רבינו היא דכשבא לומר להם 'והשענו תחת העץ' דהיינו להדריכם בדרכי תורת ה' דהיא 'עץ חיים', לא מצא אלא 'ויאכלו', דהיינו שעסקו בדברי אכילה וכדו'.

אבינו בשר בחלב להמלאכים, ויש ליישב על פי מה שראיתי בספר חסד לאברהם מעיין חמישי נהר נ"א וזה לשונו: באותו יום שהלך אברהם אצל הבקר עם ישמעאל בנו ליטול שלשה פרים ממקנה שלו, הלך אחריו רפאל בנסתר ולאחר שנטל אברהם שני פרים ונתנם ביד הנער להוליכם, היה משתדל ליקח עוד פר שלישי, ונדמה רפאל לפניו כפר חשוב ומשובח, וזהו רפאל פ"ר א"ל, פר חשוב, וכשבא אברהם לטלו, היה הפר נשמט ובורח מעט מעט עד שהוליכו בפתח המערה ונפתח פתח המערה, וכל זה בשליחותו של מקום, וכשראה אדם וחוה קבורים שם והריח ריח גן עדן, מיד ידע מעלת המקום וחמד להיות שם קבורתו, ומיד נמסר הפר מאליו ביד אברהם, ובהגיעו לאהלו לא מצא אלא שנים, והוצרך אברהם לברא פר שלישי על ידי ספר יצירה כדי שלא יצמער בסעודת אורחים, שאם היה חוזר אל המקנה, היה עובר זמן האכילה וזהו שאמר 'ובן הבקר אשר עשה', ממש. ולפי זה יש לומר שסבירא ליה לאברהם אבינו, כיון שכתוב 'לא תבשל גדי בחלב אמו' לא אסרה תורה אלא בהמה שהיתה לה אם, אבל הנבראת על ידי ספר היצירה לא אסרה התורה לבשל בחלב.

וימחר אברהם וגו' ויאמר מהרי שלש סאים קמח סלת לושי ועשי עוגות (יה, ו). אמרו חז"ל בש"ס בבא מציעא (פו, א) שאברהם אמר קמח והיא עשתה סלת, מכאן שאשה עיניה צרה באורחים. והוא תמוה דאדרבה הלא הוסיפה בכבודם. ונראה לי לבאר דהנה הרמב"ם בח' פרקיו (פ"ד) כתב שלעולם הממוצע עדיף וכל יתר כנטול דמי, אך מי שרואה בעצמו שנוטה לקצה האחרון, דרך משל, מי שרואה שנפשו תאוה לאיסורין, יתענה ויפרוש גם מהיתר וכדומה, ואעפ"י שאמרו (תענית יא, א) כל היושב בתענית נקרא חוטא, והנה אמרו (כתובות ג, א) כל המכובז אל יכבוז יותר מחומשו, ולכן אברהם אבינו ע"ה שהיה ביתו פתוח לרוחה אמר קמח, אך שרה שהרגישה בנפשה כי הנשים עיניהן צרות פחדה לנפשה שמא גם היא חלקה מהן, לכן נטתה לקצה האחרון ולקחה סלת ב"א. (מבעל גורן דוד ז"ל).

ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה ויתן לפניהם וגו' (יה, ח). הקושיא מפורסמת האיך האכיל אברהם

בא. ובזה מיושב שפיר קושיא נוספת, והוא דאיך יתכן ששרה אמנו הצדקת היתה עיניה צרה באורחים, ולפי דברי רבינו הגורן דוד' מבואר דאדרבה שרה הוסיפה בכבודם.

בב. ולפי"ז גם למלאכים לא היה חטא בזה, וא"כ קשה דאיתא במדרש תהילים (מזמור ח) וז"ל: כשעלה משה לקבל פעם שניה את הלוחות אמרו מלאכי השרת, רבונו של עולם והלא אתמול עברו עליה, שכתבת בה, (שמות כ, ג) לא יהיה לך אלהים אחרים. אמר להם הקב"ה, והלא אתם כשירדתם

כסותרים זה את זה, דכיון שלא אכלו לחם לא ברכו ברכת המזון ואין מקום לכוס של ברכה, ואמרתי שלפום רהויא יש לומר דקאי אליבא דר' עקיבא (ברכות מה, א) דאפילו אכל שלק, והוא סומך עליו למזון מברך עליו שלשה ברכות.

אבל יש לישבו אליבא דכו"ע, דיש לדקדק דמתחלה אמר אברהם למלאכים 'ואקחה פת לחם' הוא הנילוש במים, ואח"כ חזר ואמר 'עשי עוגות', ועוגות הלא המה מצה עשירה (כן כתבו מפרשי רש"י).

ונראה דבאמת אמר אברהם לשרה בראשונה שתעשה פת, ואח"כ פרסה שרה גדה ונממאת העיסה, ולזה אמר לה מהרי ועשי עוגות, דהיינו מטעם שכבר עבר זמן מה מעשיית עיסה הראשונה של הלחם, וכדי שלא יצטרכו האורחים להמתין הרבה, זרזה שתמהר בעשיית העוגות, וידוע שבפסח^כ אסור לערב מים במי

ובזה יש גם כן ליישב שאחרי ששחט להם שלשה בהמות להאכיל להם ג' לשונות בחרדל למה נאמר 'ובן הבקר אשר עשה' דמשמע חדא, והלא הוא ג' בהמות שחט להם, והיה לו לכתוב 'והבקרים אשר עשה', אכן לדברינו ניחא שרצה להאכילם חמאה וחלב, ועם שאר בהמות היה אסור ששייך בהם איסור בשר בחלב, לזאת לא האכיל להם רק מן הבקר אשר עשה, דהיינו שנברא על ידי ספר היצירה^{כג}.

ויקח חמאה וחלב וגו' (יה, ח). עיין רש"י שכתב 'ולחם לא הביא לפי שפרסה שרה גדה ונממאת העיסה'. ובפסוק ט' הביא רש"י מאמר רבי יוסי בן חנינא שעבור זה שאלו המלאכים 'איה שרה אשתך', כדי לשגר לה כוס של ברכה. ונשאלתי האידך הביא רש"י שני מאמרים אלו שנראים

אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר (בראשית יח, ח) ויקח חמאה וחלב ובן הבקר. ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה, הוא אומר לה היום למדני רבי (שמות לד, כו) לא תבשל גדי בחלב אמו. לא מצאו לו מענה. באותה שעה אמר הקב"ה למשה, (שם, כז) כתב לך את הדברים האלה. והנה משמע מדברי המדרש שבאמת חטאו המלאכים. ואפ"ל דהמלאכים לא ידעו שאברהם אבינו עשה את הפר ע"י ספר יצירה, וא"כ נחשב להם לחטא ע"ד 'נתכוין לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה' דמבואר בגמ' (קידושין פא, ב) דבעי כפרה.

כג. ועיין בשל"ה הק' פר' וישב בד"ה 'ויבא יוסף את דיבתם רעה', שיוסף היה מגיד לאביו שאחיו אוכלים אבר מן החי וכו', ומקשה בשל"ה דאיך אפשר להאמין על שבטי י-ה מעשים כאלו, ומתוך זה לשונו: ושמעתי שנמצא בקובץ ישן, שאברהם אבינו עשה ספר יצירה ומסרו ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב מסר לבניו, ובודאי זה הנברא על פי השמות ולא מצד התולדה אין צריך שחיתה, וניתר לאוכלו בעודו חי, וכך עשו השבטים, ויוסף לא ידע והיה סבור שהוא הנוול מאב ואם, הביא דבה זו אל אביו שהם אוכלים אבר מן החי. ועיין עוד בחכם צבי אר"ח סי' צ"ג שנסתפק לענין אדם שנברא ע"י ספר יצירה אם ניתן לצרפו למנין עשרה, ובמ"ב סי' נ"ה ס"ק ד'.

כד. עיין רש"י בפרשתנו ד"ה 'כעת חיה' שכתב וז"ל: כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה, ולפסח

ותכחש שרה וגו' כי יראה ויאמר לא
כי צחקת (יח, טו). והנה רש"י
 כתב שהכתוב שינה מפני דרכי שלום.¹
 והנה על זה קשה ולמה גילה הקב"ה כלל
 לאברהם ששרה צחקה. ואולי יש לומר כי
 כל הענין הזה בא לחבבה על בעלה,
 דבאמת מצינו בפרשה הקודמת (יז, יז) כי
 גם אברהם צחק ולא ראינו שהקפיד השם
 על אברהם, וכבר חילקו המפרשים כי
 אברהם צחק בלבו ושרה צחקה בפה מלא,
 אבל אין זה במשמעות הכתוב, ואולי יש
 לומר לפי מה שאמרו חכמינו ז"ל (שמות
 רבה א, א) ששרה היתה גדולה בנביאות
 מאברהם אבינו, וזה גילה השם לאברהם
 אבינו על דרך שאמרו חזו"ל (יבמות קבא,
 ב) צדיקים מקפידין עליהם כחוט השערה,
 לזה מה שלא נחשב לאברהם אבינו לחטא

פירותיה, וא"כ לא הוכשרה עיסת העונות
 ויאכלו ממנו גם האוכלין חוליהן בטהרה
 אף שנעשה על ידי שרה.² וזה כונת
 הש"ס 'ולחם לא הביא', היינו שנשמע זאת
 להם ממה שאמר אברהם לשרה 'עשי
 עונות', שממילא נראה שלא הביא לחם,
 ומדוע לא הביא, על זה אמר הש"ס
 'שפרסה שרה נדה ונטמאת העיסה'. ולפי
 זה באמת אכלו המלאכים מהעונות, ויוכל
 להיות דסבירא להו כרבי גמליאל (ברכות,
 שם) דמברכין על ז' מינים שלשה ברכות,
 ושפיר ברכו על הכוס, או דקאי גם אליבא
 דהלכתא דעל הנילוש במי פירות מברכין
 עליו רק ברכה אחת מעין שלש, אבל
 סבירא להו דאפילו ברכה אחת מעין שלש
 טעונה כוס.

הבא נולד יצחק. ועיין בשפתי חכמים דמוכיח שמעשה זה היה בפסח, מהא דבלוט נאמר (יט, ג)
 'ומצות אפה', וזה היה באותו היום שדיבר המלאך. אולם עיין בגמ' ר"ה יא, א. דשם משמע דבשורת
 המלאכים לאברהם היה בתשרי ולא בפסח, ועי"ש בתוס' ד"ה 'אלא' דמביא מכילתא דפליגי על
 הגמ' וסובר דבפסח באו המלאכים לבשרו.

כה. פסחים לה, א. וז"ל הגמ': מצה עשירה אין חייבין על חימוצה כרת, ובתוס' בע"ב בד"ה 'ומי
 פירות אין מחמיצין' כתב ר"ת דמי פירות אין מחמיצין כלל ושרינן לכתחילה, אך בעירב בהם מים
 ממהרות יותר להחמיץ ולכן אסור לערב בהם מים, עכ"ל. ומכיון שמעשה זה דהמלאכים היה בפסח,
 צריך לומר דהקפידו לא לערב במים. אולם עיין ברא"ש פ"ב דפסחים אות יג', שכתב דלדעת
 הרי"ף אפי' מי פירות עם מים אינו מחמיץ, אך דחה אותו שם מגמ' במנחות נו, א, עי"ש.

כו. היינו דמכיון שמעשה זה היה בפסח, ועל כן היתה העיסה מגובלת רק ממי פירות, א"כ לא
 הוכשרה העיסה לקבל טומאה, וכמבואר בפסוק (ויקרא יא, לד) 'מִקֵּל הָאֶכָּל אֲשֶׁר יֶאֱכַל אֲשֶׁר יְבֹא
 עָלָיו מִיָּם יִטְמָא וְכָל מִשְׁקָה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה בְּכָל פְּלִי יִטְמָא', וברש"י שם כתב וז"ל: למדנו שאין
 אוכל מוכשר ומתוקן לקבל טומאה עד שיבאו עליו מים פעם אחת, והיין, והשמן, וכל הנקרא
 משקה מכשיר זרעים לטומאה כמו מים. אכן מי פירות אינם בכלל הז' משקים שמכשירים לקבל
 טומאה.

כז. וזה לשונו עה"פ (יח, יג) 'ואני זקנת': שינה הכתוב מפני השלום שהרי היא אמרה 'ואדוני זקן'.

וימלט בזכותו, והוא השיב שאדרבא זאת יהיה לתקלתו, כי הקב"ה יראה מעשיו ומעשיו של אברהם אבינו, ונענה לו המלאך. וקשה האיך קיבל המלאך דברי לוי, ועוד קשה שאח"כ אמר לו המלאך 'מהר המלט שמה' ולמה לא אמר זאת בראשונה, ונראה על פי מה שאמרו חכז"ל בשבת (ק"ט, ב) כל המבוזה תלמיד חכם אין לו תרופה למכתו, והיינו משום שזכות ת"ח מגין על אנשי עירו ועל מוקיריו החפצים בחברתו, ונראה שזהו דוקא למאמינים בו ובזכות תורתו, אשר זה גם כן מצוה רבה כמו שנאמר במשה (שמות יד, לא) 'ויאמינו בהשם ובמשה עבדו', ולכן בזכות מצוה זו ראוי הוא והגון שיושע בזכותו של תלמיד חכם, אבל מי שמבוזה התלמיד חכם באמת אין לו תרופה למכתו. וכן אמרו גם כן חכמי הטבע כי החולה המאמין בהרפוא וברפואותיו בקל יתרפא ממנו, מאיש המבעט בו ובחכמתו. ולפי זה נראה כי המלאך יעץ לו לילך אל אברהם, וזה יהיה לו לישועה גמורה, וגם היה ניצול ממעשה מכוער עם שתי בנותיו, אבל לוי לא האמין אמונת צדיקים, ולא עוד אלא משנאתו לתלמידי חכמים, השיב כי גם תקלה תצמח לו מזה, והמלאך אשר הוכרח בעל כורחו להצילו, בעכ"ח ענה אמן על בקשתו. ונראה כי אילו היה הולך לחסות בצל קורות אברהם, היה זכותו של אברהם מגין עליו אף לאחר עונשו של סדום, ולא היה מן הצורך לזרוז ולומר לו 'מהר המלט שמה',

הקפיד השם על שרה, והיה זה כבוד וגדולה לשרה בעיני אברהם, אבל שרה לא רצתה להחזיק טובה לעצמה ואמרה 'לא צחקתי כי יראה' דהיינו שהיא עובדת השם רק מיראה, אם כן לא נחשב זה אצלה עדיין לעוון.

וירא לוי ויקם לקראתם (י"ט, א). פירש רש"י מבית אברהם למד לחזור על אורחים. בא רש"י ליישב אם כן מדוע אנו אומרים שאברהם היה מכניס אורחים, הנה אלו האורחים גם לוי הכניסם, לזה תירץ שמבית אברהם למדו, אם כן גם מעשיו נתלו באברהם שהוא היה הסיבה והגרם העיקר והשורש להכנסת האורחים הלזה. וגם ירמוז בר"ת 'וירא לוי' ו'יקם לקראתם' שגמטריית ראשי התיבות, עולה במספר חסד מדת אברהם, כאשר שהוא היה הראש והשורש במעשה זה.

ויהי כהוציאם אותו החוצה וגו' ההרה המלט וגו' ויאמר לוי אליהם ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה וגו' ויאמר אליו הנה נשאתי פניך וגו' מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה (י"ט, ז-י"ט). ואיתא במדרש רבה (בראשית ג, יא) 'ההרה המלט' בזכותו של אברהם שגדול כהר, והיינו שילך לביתו של אברהם

מיושב כי הוכרח לומר כן, למען יהיה לו ללוט לשמירה על הדרך.

הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם הוא אמרה לי אחי הוא וגו' (כ, ה). ויש לומר בכונת הכתוב על שנכתב תיבת היא בו' שרמזה בזה לנו התורה תכלית ומגמת דבריהם באח ואחות, כי הכל תפלות ותחנונים הם והיינו שאותיות אחתי הוא ר"ת א"ל ח"י ו'קים ה'וא י'שמור א'ותה ת'מיד, ומוזה למדה גם שרה דעת שגם היא תתפלל עבורו באמרה אחי הוא א"ל ח"י ו'קים ה'וא י'שמור א'ותו, ועל דרך המתפלל בעד חברו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה (בכא קמא צב, א). וזה שנאמר לקמן (כ, ג) 'אמרי לי אחי הוא' כלומר שתתפלל עבורו. וזה שכתוב 'והיא גם ה'וא' י"י היינו ש'היא' שנתכנתה במלת 'הוא', עוררה שאמרה גם כן 'אחי הוא'.

ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק (כא, ה). לכאורה קשה, שמחה הלז מה זו עושה. ובאמת דרשו חכ"ל במדרש (פרקי דר"א פ' כט) דקאי על יום המילה, 'ביום הגמל' נומריקין ה"ג מ"ל,

אבל עתה שבעט בזכותו של אברהם, באמת הוצרך המלאך לומר לו 'מהר המלט' כי אינך כדאי.

עוד יש לומר על פי דברינו הנ"ל, כי בעת אשר המטיר השם אש וגופרית מן השמים הלא נשחת ונתעפש האויר מן החום והאדים בסביבות עיירות ההן עד שההולך אז בדרך הוא בסכנת מות בהתנשם אויר משחת ההוא, וגם בלאו הכי הדין מתוח על יושבי הככר, ועל עת זומן כמוהו נאמר (ישעיה כו, כ) 'לך עמי בא בחדריך', ואילו היה לוט מאמין בזכותו וכחו של אברהם, היה נמלט בזכותו בלי שום פגע רע, אבל היות שמיואן לילך אצלו ולחסות בצלו, התחכם המלאך ואמר לו, מ'הר ה'מלט ש'מה ר"ת מה"ש, ששם זה מסוגל לרפואה, ולמען שלא יחלו מחום ועיפוש האויר, והוסיף לומר עוד ה'מלט ש'מה כ"י ר"ת שב"ה, אשר זה השם סגולתו המתקת הדינים והוא גם ר"ת של ה'שיבה ש'ופטינו כ'בראשונה כמו שכתוב בסידורים, וככה כוון המלאך ג"כ במה שאמר 'כי לא אוכל לעשות דבר עד בואך שם"ה' היינו אותיות מה"ש שם המסוגל לרפואה כנ"ל, ובוה ניהא מדוע אמר לו מעם על אשר מצוהו למהר דרכו, וכנראה כבר הרגישו בזה רבותינו, אבל בדברינו

כט. היינו דקשה לרבינו ייתור מילות גם ה'וא', וכמו"כ קשה עוד, מדוע נכתב שוב תיבת היא בו'.

ל. פירוש: ששרה שנתכנתה במלת הוא, נתעוררה על ידי זה ג"כ להתפלל על אברהם ולכנותו 'אחי הוא' דהיינו א"ל ח"י ו'קים ה'וא י'שמור א'ותו.

וזה כונת המדרש (ילקוט שמעוני בראשית כא, רמז צב) 'וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר צוה אותו אלהים' וגו' (בראשית כא, ד), הדא דכתיב (בראשית יו, יב) 'בן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם', וצריך ביאור מה מוסיף המדרש ובוזה ניחא כי אברהם אבינו בודעו תועלת מצוה זו, היה לו להקדים למולו, אמנם לא סמך על חכמתו וקיים המצוה בזמנה כאיש המוני אשר לא בא בסוד השם, הדא דכתיב 'בן שמונת ימים ימול' וגו' לדורותיכם' לה.

וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת וגו' (כב, י). מדרש רבה (בראשית נה, ה) תני רבי ישמעאל תבא

עין תוס' שבת (קל, א) לא, ולפי זה בודאי צריך ביאור מדוע נקיש הכתוב לשון 'הגמל', עוד ראיתי בספר באר מים חיים שדקדק מדוע לא סיים הכתוב מעין הפתיחה ביום הגמל את הילד לב, ואולי יש לומר דהכתוב גילה לנו בזה מדוע שמח אברהם במצוה זו, והוא כפי המבואר בספר שרביט הזהב (זוכר הברית ס' א') שכונת מצות מילה היא להמתיק הדינים, עין שם ד'מילה' עם הכולל גימטריה 'אלהים', וכן 'ערלה' גימטריה 'אלהים' לב, ועל ידי הסרת הערלה נתמתקו הדינים, וידוע כי יצחק הוא 'דין' ולעומת זה אברהם 'חסד', לזאת שמח מאוד ועשה משתה גדול, להרבות רחמים בעולם. וזה פירוש הכתוב 'ביום הגמל את יצחק' דהיינו שנתמתקו הדינים על ידי מצוה זו של מילה לב.

לא. ובגמ' שם איתא הכי: תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה, כגון מילה דכתיב 'שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב' עדיין עושין אותה בשמחה, ובתוס' ד"ה 'שש אנכי' כתבו וז"ל: במדרש (שוחר טוב) 'למנצח על השמינית' כתיב, הנדרש על המילה שהיא בשמיני, וכן אמרינן במדרש (פ"א פ' כ"ט) ויעש אברהם משתה גדול ביום ה"ג מל את יצחק, דהיינו ביום השמיני דמילה, כמנין ה"ג.

לב. וז"ל: ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק. לא סיים במה שפתח, כי פתח בילד' ויגדל הילד וגו' ולא סיים 'ביום הגמל הילד' כי אם 'ביום הגמל את יצחק', ועיי'ש תירוצו.

לג. 'אלהים' במילוי האותיות דהיינו אל"ף, למ"ד, ה"י, יו"ד, מ"ם, ועם הכולל של החמשה אותיות.

לד. ולפי"ז מדויק לשון 'הגמל' את יצחק, דביאורו הוא, שנגמלו ונתמתקו הדינים, עיי' המילה.

לה. ולפי"ז ישנו ביאור נוסף מדוע נקט הכתוב בלשון 'הגמל', דלפי מה דאיתא בפרקי דר"א שביאור מילת 'הגמל' הוא ה"ג מל, דהיינו דהמילה היא ביום השמיני, יש לומר דלכך נקטה התורה לשון 'הגמל', להודיענו דעל אף שאברהם אבינו ידע גודל מעלת מצוה זו, עכ"ז המתין ליום השמיני, וזהו ה"ג מל' ולא קודם.

והוא מדת חכמה. וכד דייקת תמצא בתיבת המאכלת אותיות כמה, והשלשה אותיות הנשארים היינו אלת המה במספר קטן ח', ועל דרך זה מרומז בתיבה זו מדת חכמה, רצוני לומר שלא נחשב אצלו עקרת בנו ח"ו כעונש מן השמים, כי אם רחמים וחסדים לשכר על מעשיו הטובים. ועל ידי זה המתיק הדינים עד סוף כל הדורות, ומבואר המדרש.

ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה (כב, יד). וקשה לכאורה שפתח במקום וסיים בהר, ועיין רש"י, ונראה על פי מה דאיתא בירושלמי הובא בחתם סופר (או"ח ס' רח) שמקום העקדה היה מישור מששת ימי בראשית למען לא יעמידו העכו"ם שמה מצבה וכמה לע"ז שלהם לז', וקודם העקדה נעשה שם המישור להר. והנה כאשר נשתנה שם מקום או שוק ונקרא בשם אחר, אזי הזקנים אשר הורגלו בשם הישן, על הרוב יזכירו שם

חרב יד שעשה אברהם אבינו שנאמר (בראשית כב, י) 'וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת', ותעמוד על חרב יד של פרעה שנאמר (שמות טו, ט) 'אריק חרבי תורישמו ידי'. ונראה לכאור על פי הידוע כי את זה לעומת זה עשה אלהים ויש גם להטומאה מדרגות מדרגות, ואומר כי פרעה כאשר רדף את ישראל הדביק נפשו בכח הטומאה עד אשר הגיע אל מקום הנקרא גם שם חכמה. ועל זה נראה שרמזו הכתוב כמה שאמר 'אריק חרבי ת'ורישמו ידי היינו על פי שנאמר (משלי ז, ד) 'אמור לחכמה אחתי את', דהנה זה ר"ת דברי פרעה 'אריק חרבי ת'ורישמו ידי, ועל זה בטח לבו דכבר אמרו חכו"ל (סנהדרין סו, ב) לכך נקרא כשפין שמכחישין בפמליא של מעלה. והנה נאמר 'ויקח את המאכלת' ועיין ברש"י כתב שני טעמים למה נאמר 'מאכלת' ל'. ויש להוסיף כי בזה הודיענו הכתוב גדולתו של אברהם אבינו, דהיינו כאשר פשט ידו לשחוט את בנו, עשה זאת באהבה רבה ושמחה גדולה עד שעלה למקום שאין שם תערובות דין כלל וכלל,

לו. וז"ל בד"ה המאכלת (כב, ה): סכין על שם שאוכלת את הבשר כמה דתימא (דברים לב) 'זחרבי תאכל בשר' ושמכשרת בשר לאכילה. ד"א זאת נקראת 'מאכלת' על שם שישראל אוכלים מתן שכרה.

לו. הנה בגמ' עבודה זרה מה, א; איתא: 'כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה וכו', דע שיש שם עבודת כוכבים, ובתוס' שם בד"ה 'כל מקום' הביאו הירושלמי דמקשה מבית הבחירה דהוא הר, ומתרחץ בירושלמי דשם נבנה על פי נביא. ובחת"ס הביא ליישב בשם מורו ורבו הגאון ר' נתן אדלר זצ"ל ע"פ מדרש רבה בפרשת 'וירא': וירא את המקום רמחוק שראוהו מקום ולא הר, והתפלל אברהם אבינו אין כבודו של מלך לשכון בעמק ונעשה הר 'אשר יאמר היום בהר ה' יראה', עד כאן לשון המדרש. נמצא שקודם שניתן הארץ לאברהם אבינו ע"ה, היה עמק ולא העמידו שם ע"ז, וכשנעשה הר, שוב כבר הוחזק ארץ ישראל לאברהם ולא יכלו לאסור אותו.

הכתוב (תהילים קל"ט, כא) 'משנאי ה' אשנא', וכן באמת מצינו כמה גדלה אהבתו לישמעאל בנו, כי כאשר אמר לו השם 'קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת' (כ"ב, ב), לא ידע עוד על מי נצטוו באומרו 'אין תחומין בבני מעים' (פסיקתא רבתי מ'). וכן ידענו שאף לאחר שנפרד לוט מעמו, לא פסקה אהבתו אל לוט, עד שכאשר נשבה, הכנים עצמו לסכנה גדולה להצילו, והיינו שגם הוא היה לב בשר לו, והעידה עליו התורה בפסוקים אלה, כמה וכמה עלתה וגדלה מעלת אברהם על ידי נסיון העקדה, כי הנהו אומר הכתוב 'עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני' ולא פירט שוב הפעם 'את יצחק', רק קראהו סתם 'בנך יחידך', ומזה הבין אברהם שרק יצחק נקרא באמת 'בנו' ושהוא לו בן יחיד שאין לו בלתו, והבין גם כן מזה מה שדרשו חז"ל (סנהדרין נ"ג, ב) 'כי ביצחק יקרא לך זרע', 'ביצחק' ולא כל יצחק, לאפוקי עשו שהוא אדום, עד שעתה על ידי הוראה זו עקר ושרש אברהם מלבו כל האהבה שבערה בלבו עד כה גם אל שונאי השם, וכבר קיים בעצמו (תהילים קל"ט, כא) 'הלא משנאך השם אשנא', אף כי יוצאי חלציו המה.

והנה איל ר"ת א'דום י'שמעאל ל'וט, ואמר הכתוב 'וירא והנה איל אחר

המקום או השוק בשם הישן, ורק צעירי הימים אשר עדיין לא הורגלו בשם הישן שם החדש על לשונם, והנה אברהם אשר לא הורגל לקרוא שם מקום העקדה בשם 'הר', קראו 'מקום', משא"כ היום בהיות שאנו מורגלים כבר לקרוא למקום עקדת יצחק 'הר', אנו אומרים 'בהר השם יראה', ובזה יובן שפיר הכתוב.

וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחו בסבך בקרניו וילך אברהם ויקח את האיל ויעלתו לעולה תחת בנו (כ"ב, יג). עיין רש"י שהרגיש בזה מהו זה 'אחר' שאמר הכתוב ל"ח. עוד קשה האיך אפשר לומר 'תחת בנו', עיין בב"ק (סו, ב) 'תחת השור' יכול גנב שור שזה מנה ישלם תחתיו כחושין, ת"ל 'תחת השור' שצריך שיהיה דומה לו. אם כן האיך אמר כאן הכתוב שהביא 'איל' תחת עצמו ובשרו בנו החביב לו. ונראה על פי מה דאיתא במדרש (בראשית רבה מד, ט) שאברהם אמר 'וראה אם דרך עוצב כי ונחני בדרך עולם' (תהילים קל"ט, כד), שאם לא יהיו בניו יראי השם ועושי מצותיו אזי 'ונחנו בדרך עולם' מוטב להיות הולך ערירי. ונראה בטעם הדבר יען ששיער אברהם בנפשו כי לא יהיה לו באפשרי לקיים מול יוצאי חלציו את מאמר

לח. וז"ל רש"י שם בד"ה 'אחר': אחרי שאמר לו המלאך אל תשלח ידך, ראהו כשהוא נאחו. והוא שמתרגמינן יוצק אברהם עינוהי בתר תרה אליך, ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה אחר טענותיו של אברהם.

האהבה מלבו לאומות אלה, כאילו אינם בניו ויוצאי חלציו, הובטח לעומת זה 'וארבה את זרעך' ועוד לברכה שניה מאחר שדחה את איל מלבו ושוב אין להם שום יחוס והצטרפות לאברהם, 'וירש זרעך את שער אויביו'. ובה יצהרו דברי רש"י בפרשת אמור (ויקרא כג, כד) 'זכרון תרועה', לזכור להם עקדת יצחק שקרב תחתיו איל, עכ"ל. ולכאורה אינו מובן מה שכתב 'שקרב תחתיו איל' ומה רבותא בזה, ובדברינו הוא כמבואר כי לעיקר הברכה לא זכה רק על ידי שהקריב איל תחתיו וכנ"ל.

ועפ"י דברים אלו יש לפרש דברי מדרש רבה (בראשית פ, י) פרשת חיי שרה 'ויען לכן ובתואל ויאמרו מהשם יצא הדבר' (בראשית כד, ג), מהיכן יצא מהר המוריה. והוא פלא לכאורה. ויבואר על פי מה שאמרנו וסובב הולך על דברי אליעזר שאמר (בראשית כד, מט) 'ואם לא אפנה על ימין או על שמאל' לפירוש רש"י שילך לישמעאל או ללזם, אבל לאחר שעקר אברהם אהבתו אל שני משפחות אלה מלבו, והקב"ה הסכים אתו ונתברך עבור זה בברכה מיוחדת 'וירש זרעך את שער אויביו' היינו איל, שוב אינם בכלל משפחתו כלל, ולכן שלחו אברהם אל בתואל דוקא, והוא מפאת מה שהכיר בהר המוריה בעת עקדת יצחק.

ובדברינו אלה יתבאר גם מדרש פליאה הובא בילקוט אליעזר פרשת בא וזה לשונו: עד שבא משה היה צורת

נאחו בסבך בקרניו' על דרך דאמרו חכו"ל (ספרי, וזאת הברכה ב) שהקב"ה רצה לתן התורה לאדם וישמעאל ולבני לזם, ולא רצו לקבל התורה, עשו אמר כי ענינו הוא רציחה, וישמעאל הוא חי מגניבה וגזילה, עמון ומואב עיקר כריאותם היא מניאוף, והנה כי כן רצוח גנוב ונאוף, ולא עוד אלא שנתגאו בחסרונם זה והיה ענינים אלו להם לקרן כבוד, ולא רצו לקבל התורה בחשבם כי על ידי זה יוגדע קרנם. וזה שאמר הכתוב 'וירא והנה איל אחר' היינו אחר זמן הכיר בהכרה, עוצם וחיוב גיעולם בהיותם 'נאחו בסבך בקרניו', ויקח את האיל ויעלהו לעולה' היינו שהפקיר אותם ועקר כל אהבתו אליהם מלבו, וזכה אהבתו אליהם על המזבח 'תחת בנו', אשר נודע לו ביתר שאת כי רק בו בחר השם, 'ויאמר בי נשבעתי נאום השם כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך יחידך וגו' וירש זרעך את שער אויביו, ולכאורה קשה מדוע לא נאמר ברכה זו בפעם הראשון (כב, יב), דשם לא נאמר רק 'כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה', ובדברינו ניחא, כי כאשר עקד את יצחק, קיים בזה דבר המלך מלכו של עולם, אבל לא הוסיף נופך מדיליה ונאמר לו 'עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה', אבל לאחר שהקריב האיל כדברינו לעיל, נאמר לו 'יען עשית את הדבר הזה', יקבל שכרו מדה כנגד מדה, כי בריש אויבי ישראל המה איל, כמאמר דוד המלך (תהלים פג, ז) 'אהלי אדום וישמעאלים מואב והגרים גבל ועמון ועמלק ובני לזם סלה', ויען עשה הדבר הזה ונתק כל עבותות

בסידור אותיות שני שמות הללו, שלפעמים יש להקדים אותיות שם אדנ' לאותיות הוי"ה ויהיה הצירוף אידה', ולפעמים יוקדמו אותיות הוי"ה לאדנ' ואז יהיה הצירוף יאהד', וזאת השפחה היא 'נרגן מפריד אלוף' (משלי טו, כח), ואינה מרוצה לא לייחוד המתחיל בשם אדנ' ומפסקת אותו באות ו, ועל אפה וחמתה היא כמו כן ייחוד השני אשר שם אדנ' בא באחרונה, ומפסקת אותו גם כן באות ו, ועבור מעשיו נקרא המקטרג בשם אמו"ן מנו"א.

ומעתה נבוא אל פתרון החידה ביאור מדרש הפליאה, כי הנה מה שאמר המדרש 'וביד שמאלו צורת שיער עזים', הלא הוא פשוט שמקטרג על השבטים שמכרו את יוסף והסתירו מעשיהם בדם העזים, אך קשה להבין מה מצא עוול בזה ששחט אברהם את האיל, הלא סוף בהמה לשחיטה, אבל גם זה יתבאר היטב כמה שאמרתי על פסוק 'ישחט את האיל' דהיינו שעקר מלבו וכתר כל אהבתו אל בניו וקרוביו א'דום י'שמעאל ל'ויט, ותא חזי זה המקטרג ומתעטף במעטה היושר וטוב לבב, בחינת 'אלהים יבקש את הנרדף' (קהלת ג, טו), ומשטין על אברהם על שדחה בניו וקרוביו אלו בשתי ידים והתאכזר בעוברו על 'ומבשרך אל תתעלם' (ישעיה נח, ז), והנה בבירור יגדל עוון אב שאינו מרחם על בניו

טלה ביד ימינו של אמו"ן מנו"א לט משנה של סמאל, וביד שמאלו צורת שיער עזים, והיה מבקש דמם, דם האיל היה מבקש מאברהם, ודם שיער עזים היה מבקש מיד השבטים אחיו של יוסף, וכשבא משה להקריב אילו לקרבן פסח, תיכף הלך גבריאל והפיל הטלה מיד אמו"ן מנו"א, ונשאר צורת שיער עזים ביד שמאלו עד היום הזה, ולא יפול מידו עד שיהרג משיח בן אפרים עכ"ל.

ומתחלה אבאר מה שנראה לפענ"ד בשם אמו"ן מנו"א, והוא כי שם אמו"ן והשם מנו"א, שניהם במ אותיות אמן, רק בשם אמו"ן בא אות א בראשונה, ובשם השני מנו"א, אות א הוא האחרון. ובכל שני שמות מפסיק אות ו בין אותיות אמן. ונראה על פי הידוע מענין 'שפחה כי תירש גבירתה' (משלי ל, כג), כי הסט"א כל מגמתה להפריד בין הדבקים יחוד קוב"ה ושכינתיה, כדי להוריד שפע הטוב דרך עקלתון. ונראה כי בודאי לא ניתן לה מיוצר בראשית אשר זה לעומת זה עשה כח גדול כל כך שתוכל לעשות הפרש גדול כאלו האותיות אשר להם גג רחבה כמו ד או ר, וגם לא כאותיות אשר אף שגנם קצרה, אכן רגל להם למטה כמו ג או נ, אלא כחה לכל היותר להפריש כערך האות ו, וידוע כי אמן בגימטריה צ"א כשני השמות הוי"ה, אדנ', ואיתא בספה"ק לכוון באמירת אמן, ליחוד שני שמות אלו, אמנם יש חילוק

לפ. עיין בהמשך הדיבור, דמבאר רכיניו בטוב טעם ביאורו ומשמעותו של שם זה.

מ. 'אלוף' היינו אלופו של עולם (ע"פ רש"י משלי שם).

המדרש, שעל קיטרוג מהאיל, אמר שנבריא אל הפיל הטלה מידו, היות נתברר בעליל כי הטוב בעיני אלהים עשה אברהם, אבל בשעיר עזים של השבטים, לא אמר רק שיפול מידו השעיר, היינו שהוא בעצמו בוש יבוש לקטרג, אבל לא אמר שמעיקרא לא היה חטא ועוון בדבר. והנה בענין הריגת משיח בן יוסף נאמרו כמה מעמים, ועל פי המדרש הנ"ל יש לומר משום שזולת זה לא היה מקום להשתיק מענתו וקיטרוגו של אמו"ן מנו"א, ולכן יהרגו.

אמנם לפי מה שכתבתי לקמן בפרשת ויחי על פסוק (בראשית ג, כ) 'ואתם חשבתם עלי' וגו', שהשבטים באמת לא היו ראויים לאותו מעשה, ושקורא הדורות מראש סיבב את זאת למען יהיה מקום לרחם על בני ישראל אף במעמד ומצב שלא יוכלו ללמד עליהם זכות, כי יוסף יטעון בעדם שהשבטים מכרו אותו לעבד בזוי ובכל זאת בעת צרתם לא זכר להם מה שעשו והרעו לו, אף כי הוא בשר ודם, ומכל שכן שרבון העולמים ירחם על עמו בני אברהם יצחק ויעקב עיין שם בדברינו ותמצא נחת^מ, ובכך אין התחלה

יוצאי חלציו, מאותו אשר ידחה מעצמו את אחיו יונקי שדי אמו, ולזה תפס האיל בידו הימנית ושעיר עזים רק בשמאלו^{מא}, אמנם אחרי שאמר הכתוב בדין קרבן פסח 'וכל בן נכר לא יאכל בו' (שמות יב, מג), שפירושו מי שנתכרו מעשיו לאביו שבשמים, שדינו כבן נכר ואיננו בן אביו ישראל^{מב}, מזה נראה בעליל ששפיר עבד ויפה עשה אברהם בשוחטו את האיל, וזהו כונת המדרש 'וכשבא משה להקריב אילו לקרבן פסח', ר"ל שיצאה ההוראה 'וכל בן נכר לא יאכל בו', תיכף הלך גבריא אל והפיל הטלה מידו, דהרי כדון וכשורה עשה אברהם, אבל שעיר העזים עדיין נשאר בידו עד היום הזה, דהיינו על קטרוג נגד השבטים, לא נמצא עד כה מענה, אכן לאחר שיהרג משיח בן אפרים שהוא משיח בן יוסף, יסתם גם מענתו זה שיבוש ויכלם ולא יהיה לו פנים לומר ששלום הנדרף יבקש ושאומנתו של הקב"ה הוא תופס באשר אלהים יבקש הנדרף, דאם כן מדוע סיבב הריגת משיח בן יוסף, הלא הוא בן הנדרף, ואם את שלום הנדרף יבקש, היה לו לחוס על בנו משיח בן אפרים. וראה נא לשונו הזהב של בעל

מא. ועל כן סבר המקטרג שאברהם שחטא בבניו יוצ"ח, חטאו גדול יותר מהשבטים שחטאו באחיהם.

מב. מכילתא, הובא ברש"י שם בד"ה 'כל בן נכר'.

מג. דשם מקשה רבינו דאיך יתכן שהגיע תקלה זו לידם והא חז"ל אמרו (חולין ה, ב) דאין הקב"ה מביא תקלה לצדיקים, ומבאר ע"פ הגמ' בע"ז ד, ב; דלא היה ראוי דור המדבר לאותו מעשה, אלא בשביל להורות תשובה לרבים, וכן דוד לא היה ראוי לאותו מעשה ורק להורות תשובה ליחיד, ואם כי באמת גדול עוון העגל וכן מעשה דבת שבע, אבל ראה מקור החכמה כי יצא הפסדו בשכרו.

בדור זכאי, משא"כ אחר שמכרו השבטים את אחיהם, והוא לא השיב להם גמולם בראשם, אלא הטיב עמהם על צד היותר טוב, היכולת בידינו לכתוח ולקוות בישועת השם כל היום. וע"ד זה אפילו מעיקרא לא היה שום חטא ועון במכירת יוסף וממילא אין שום מעם והכרח שיהרג משיח בן יוסף, בא וראה כי ר"ת ל'ישועתך ק'וינו ב'ל היום בגימטריה קנ"ה, ועם הכולל בגימטריה קנ"ו כמנין יוסף, והן הן דברינו כנ"ל.

כלל לקיטרוגו של אמו"ן מנז"א כי לא מרוע לבם עשו כזאת מ"ד.

ובזה ביארתי נוסח ברכת 'את צמח דוד עבדך מהרה תצמיח וכו' כי לישועתך קוינו כל היום, דלכאורה ולפום רהיטא אין בזה 'כי לישועתך קוינו' שום נתינת טעם על צמיחת קרן דוד, אבל נכון יהיה הדבר על פי מה דאיתא בסידורים שיש לכוון בתיבת 'עבדך' שלא יהרג משיח בן יוסף, והיינו דאלמלא לא מכרו השבטים את יוסף היינו יכולים לצפות לישועה רק

חיי שרה

האדם שהשם צוהו לעשות כזאת, ועבור זה אמרו חזו"ל (ברכות ו, א) חשב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ומעתה נאמר כי שרה אמנו בעת אשר היתה קטנה ולא היה לה עוד לב להבין, אף שלא עשתה עוד מצות ומעשים טובים, אמנם אמר אשר כל ימיה

ויהיו חיי שרה וגו' (בג, א). ברש"י: בת ק' כבת כ', בת כ' כבת ז' וכו' כולן שוין לטובה. ויש לפרש כי באמת אם יסגל אדם מצות ומעשים טובים כחול הים הלא רק לעצמו עושה האדם, כי השי"ת אינו צריך לעבודת האדם, ועבור זה העיקר בעבודת השם הוא הרצון הטוב שישמח

וממשיך רבינו דקורא הדורות מראש ראה שיבוא דור שלא ישמעו לקול מלמדים, ולנביאים יאמרו לא תתנבאו, עד שהנביא בעצמו יאמר (הושע א, א) 'החליפם באומה אחרת', לזה סיבב הקב"ה בחסדו מעשה השבטים שמכרו את יוסף ובכל זאת כאשר נפלו בידיו לא די שלא לקח נקמתו מהם אלא עוד כלכלם לחם לפי הטף וחמל עליהם והושיבם בחלק היותר טוב מארץ מצרים, א"כ כאשר יתחיבו שונאי ישראל כליה, יראה ה' במעשה יוסף עם אחיו ויתעטף במעטה הרחמים ויאמר אם יוסף בשר ודם כבש כעסו והטיב עם אנשים שחטאו לו באמת, ק"ו בן בנו של ק"ו שמלך מלא רחמים לא ישפוך חמתו על בני אהוביו.

מ"ד. ולביאור זה אזי גם במכירת יוסף לא היה חטא מעיקרא, וממילא שוב אין צורך שיהרג משיח בן יוסף, ודלא כדברי המדרש. ועיי' בהמשך דברי רבינו שמבאר כן.

הקשו חכו"ל במסכת יומא (עא, א) וכי יש שנים שאינן של חיים, וכבר חקר הבעל עיקרים (מאמר ד, פל"ו ל"ז ל"ח) בענין השכר ועונש, והחליט כי יורנו על שני דרכים, או לפי ערך בעל המעשה ההוא טוב ורע, או בערך מי שאליו תסוב הפעולה להטיב או להרע, והנה ידוע (עדות ד, ב) כי משפט הרשעים בגיהנום י"ב חודש אשר זה עונש זמני, ואילו נעריכנו מצד בעל המעשה שהוא גם כן זמני יובן שפיר, אבל אם נדון לנגד מי שחטא, אם כן כמו שהקב"ה נצחי היה מן הראוי שגם עונשו יהיה לנצח, אבל השכר הוא בהחלט נצחי ונערך נגד השי"ת שהוא בלתי בעל תכלית, וכתב שזה הוא מחסדי השם א.

אך מצאתי בדרשות יפה תואר כי שכתב שהשכר ועונש נערכים לפי המחשבה אשר סבב הפעולה, והנה העבירה שהיא יוצאת מהתאוה אשר האדם מתחרט עליה מהרה א"כ הפעולה הלא היא זמני^ג,

כפה פרשה לאביון ותורת חסד היתה על לשונה נראה מזה כי אילו היה לה באפשרי, מיד בצאתה מרחם אמה היתה עוסקת כל כך במצוות כמו בעת אשר היתה בת ק', וזה כונת חכו"ל (כ"ר נח א) בת ק' כבת כ' לחטא כולן שויין לטובה, שאף בימים אשר לא היה עוד ביכולתה לסגל מצות ומעשים טובים גם אלה השווה לה הכתוב כימי זקנתה.

ויהיו חיי שרה מאה שנה וגו' שני חיי שרה (כג, א). במדרש רבה (נח א): ונחלתם לעולם תהיה (תהלים לו) שנאמר ויהיו חיי שרה, מה צורך לומר שני חיי שרה באחרונה, לומר לך שחביב חייהם של צדיקים לפני המקום בעולם הזה ולעולם הבא. ונראה לבאר המדרש בהקדים פסוקי משלי (י, כו) 'יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה', ובפרק ט' (פס' יא) 'כי בי ירבו ימוך ויוסיפו לך שנות חיים', אשר

א. ולפי"ז מבאר בעל העיקרים הפסוקים בפר' לך לך (טו, א-ו) ויאמר ה' אל אברם אל תירא אברם אנכי מגן לך שורך הרבה מאד וגו' והאמין בה' ויחשבה לו לצדקה, שהקב"ה הבטיח לאברהם שכר הרבה מאוד שהוא נצחי, וע"ז תמה אברהם דמ"נ אם העונש זמני אין יתכן שהשכר נצחי, וע"ז אמר הכתוב ויחשבה לצדקה, שחשב אברהם להקב"ה לצדקה שנותן שכר נצחי.

ב. מאת הגדול בענקים הגאון מוהר"ר שמואל אשכנזי זצ"ל, שחי לערך בשנת ש"ב.

ג. אמנם כתב שם ביפה תואר שאם עבר עבירה ככוונה תחילה מצד כפירה שיודע את בוראו ומתכוון למרוד בו, ואינו מתחרט על מעשיו יהיה גם עונשו נצחי ולא יספיק לו י"ב חודש בגהינום כדין הרשעים שכשלו בגלל תאוות לבם, ולמעשה מקורו בראב"ד בהלכות עדיות (פ"ד ה"ב ד"ה 'משפט'). ועיין בדברי רבינו לעיל פרשת נח (ד"ה 'כי מלאה') שהחוטא בגלל תאוותו קל יותר מהכופר בה' וז"ל: כי האיש אשר יען אשר אין לאל ידו לכבוש תאוות לבו אבל יודע כי אין זה דרך הישר, זה האיש לא יחטיא עכ"פ הרבים, גם יש תקוה כי ברבות הימים אף הוא ישוב ויטיב

שהקב"ה מצרף על ידי מעשיו הנאים ימים הראשונים והאחרונים, 'ויסיפו לך שנות חיים' ר"ל שגם לאחר המיתה שאתה חפשי מן המצות יוסיפו לך שנות חיים מעשיך התוריים הנצחים, וזהו כונת המדרש חביבין שנותיהם של צדיקים בעוה"ז ובעוה"ב, ויהיה לפי זה כונת שני חיי שרה באחרונה, היינו שאלו קב"ז שנים הראשונים החיו לשרה באחרונה, באחריתה לנצח, וה' ישים חלקינו עמהם. (מבעל גורן דוד ז"ל).

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים וגו' (כג, א). במדרש (אסתר רבה א, ח) רבי עקיבא היה יושב ודורש, בקשו הציבור להתנמנם, וביקש לעוררם, אמר מה זכתה אסתר למלוך על קב"ז מדינות, אלא תבוא בת בתה של שרה שחיתה קב"ז שנה ותמלוך על קב"ז מדינות. והנראה בביאורו הוא, דאיתא במדרשים (ילקוט ש"ח שרה רמז ק"ט) שאליעזר נכנס חי לגן עדן ולא טעם מים מיתה וקבורה" - וכתבו המפרשים מדוע זה זכה

משא"כ מעשה המצוה האדם שמח בה ואומר מי יתן כזה יום מחר נמי, ואף כי אין ביכולתו לפזר ממוזן בכל עת לצדקה, או נמנע מלעסוק תמיד בתורה וגמילות חסדים, ומכ"ש לאחר המיתה שהאדם נעשה חפשי מהמצות, מ"מ חישב לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ולכן בדיון הקב"ה נותן לו שכר נצחי על המצות^ד,

ובזה יתבארו הכתובים היטב, 'יראת ה' תוסיף ימים' שזה נאמר על ימי חיותינו בעוה"ז, אף שלבאורה אין ליתן שכר על מעשה המצות דילדות והזקנה שבאפילות שכלו, אך הקב"ה מצרפם לעבודתו דזיכוך, ולפי זה ברשע הדין ג"כ ככה שיקבל עונשו גם על מה שלא חטא, כיון שנודע שהיה זה רק מסיבה שלא היה בכחו לעשות, וע"ז אמר 'ישנות רשעים תקצורנה' שלא יענש אלא כפי מספר הימים שחטא בהם ממש, והנה העוה"ז אינו נקרא ימי חיים, כי יום המות מיום הולדו האדם מתקרב כבר מבואו אל צאתו, א"כ בעוה"ב הוא ימי חייהם, וזה שנאמר 'כי בי ירבו ימיך' ר"ל על העוה"ז במה

מעשיו המגועלים, משא"כ אם יחשוב בנפשו כי הנהו עושה הטוב והמיטב ואדרבה מי שאינו עושה ככה שוטה ופתי הוא, הוא מועד לקלקל את כל, ולהפוך ח"ו הקערה על פיה. וראה עוד לעיל בפרשת בראשית (ד"ה 'היא נתנה').

ד. ודלא כמו שכתב בעל העיקרים שהשכר הנצחי הוא רק מחסדי ה'.

ה. וז"ל הילקוט"ש: אמר הקב"ה מה אעשה לעבד הזה שהיה חשוד (שחשדוהו שבא על רבקה) אמר למלאכי השרת הכניסוהו חי בגן עדן הוא אליעזר; וראה גם במסכת דרך ארץ (פרק א' ה"ח): תשעה נכנסו בחייהם לגן עדן, ואילו הן, חנוך, אליהו, ומשיח, ואליעזר עבד אברהם וכו'.

להוריש דבר מה לבניו, כן צריך האדם לסגל מצות ומעשים טובים שיאכלו בניו אחריו, ואמר מפני מה זכתה אסתר שתמלוך על קב"ז מדינות אלא תבוא בת בתה של שרה שחיתה קב"ז שנה (ואח"כ הובלה לקבר^ז) ותמלוך על קב"ז מדינות, וכל כך הספיק זכותה לצאצאיה אחריה, וכן הוא גם כן חוב עליכם.

ובזה יש לבאר גם כן הכתוב (דברים לד, ו) 'ולא ידע איש את קבורתו' ודקדקו המפרשים שהיה להכתוב לומר את קברו, ובוה יש לומר כי כבר אמרו במדרש (דברים רבה יא, ג) שמושה גדול מכל האבות עי"ש, והנה אם באבותינו אברהם יצחק ויעקב ידענו קצת טעם למותם" אמנם לגבי משה אשר זכותו גדול כ"כ שאף אם ישולם קצת דרכיו בקודש ישאר זכות הרבה והרבה^ט, ולזה רמו הכתוב 'ולא ידע איש את קבורתו' שלא היה באפשרי למצוא

אליעזר לדבר אשר לא זכו אבות העולם, ואמרו כי זה אליעזר אשר סיגל מצות ומעשים טובים הרבה, קיבל הוא בעצמו שכרו כי אין זרעו מיוחס אחריו, לא כן אבותינו הקדושים לא רצו לאכול בעצמם את שכרם כי אם הניחו יתרם לעולליהם^ו. מזה נלמד כי הוא חיוב האב לעשות כל אשר בידו ולא יאמר כבר עשיתי הרבה אלא יראה שיספיק זכותו לעצמו וגם להבאים אחריו.

ומעתה נאמר על דרך הלצה כי רבי עקיבא דרש כדינא כמה שעות בשבת, והצבור כבר שמע תורת אלהים חיים כמה שעות, ואמרו בדעתם כבר יצאנו ידי חובותינו ובקשו להתנמנם, ועבור זה בקש רבי עקיבא לעורר אותם ואמר להם גם אם תחשבו בדעתכם כי כבר יצאתם ידי חובתכם הלא מחוק האב הנאמן שאף אם יש לו כבר די פרנסתו, בכל זאת יראה

ו. ראה לעיל פרשת נח (בר"ה זיאמר ה' לנח) כתב רבינו שענין זכות אבות החל רק מראש צורים הוא אברהם אבינו, ואפי' צדיקים כמו חנוך ומתשולח לא הגינו על דור המבול אף שהרבה מהם היו מזרעם, כי לא היה הענין של זכות אבות שיוכלו להגן עליהם, ולפי מ"ש כאן מתבאר הדבר ביתר שאת, שלפני האבות לא התייחס זרעו של אדם אחריו כלל, ולכן אין אפשרות שיהיה זכות אבות^ז, לפי שאינם אבותם שהרי אפי' אינם נחשבים לזרעם, ויש להוסיף שבמסכת דרך ארץ (המובאת בהערה הקודמת) מובא בין הצדיקים שעלו בחייהם לגן עדן גם את חנוך, והנה חנוך היה לפני האבות ואפשר שלכן קיבל בעצמו שכרו במלואו ולא טעם מיתה לפי שאין זרעו מיוחס אחריו, ולא היה צריך להשאיר להם זכויות.

ז. היינו שמתה ונקברה ולא עלתה לשמים בחיותה כמו אליעזר וחנוך, לפי שרצתה להשאיר זכויות לזרעה המתייחס אחריה, כנ"ל.

ח. דהיינו בשביל שישאירו זכויות לזרעם.

ט. דהיינו שהיו לו זכויות רבות וגדולות כ"כ שאפילו אם ישולם לו במעט ע"י שיעלה חי לשמים עדיין יספיקו זכויותיו הרבות לכל זרעו אחריו עד סוף הדורות.

כן לבו, אומר ועושה, (עיין בספר מגן דוד להגאון רדב"ז אות צ' שכתב שם כי מלמדי ספרד מלמדין לתינוקות צדי"ק בק"י).

ועל דרך זה פירשתי מה שנמסר בתמניא אפי (תהלים פרק ק"ט) מלת עדותיך באות פ' מלא ו', ובאות צ' גם כן עדותיך דפסוק אחרון מלא ו', והוא על פי מה שאיתא בסידורים 'אומר ועושה' קאי על זעיר אנפין, וידוע כי הוא בו' של שם הויה, ולזאת באותיות פ' צ' עדותיך מלאים ו' כנ"ל, כי פה צדיק מראש ועד סוף לא ישתנה ולא ישנה, ישמור מוצא שפתיו אומר ועושה, והן הנה דברי המדרש הנ"ל היות שעפרון לא שמר מוצא שפתיו אמר הרבה ואף מעט לא עשה, שהיה חסר ממנו מדת 'אומר ועושה' ובכך גילה הכתוב חסרונו וקלונו במה שחסר הוא"ו משמו.

ואברהם זקן בא בימים (כד, א). הרבה מפרשים ראו כן תמהו, הלא נאמר כבר למעלה (יה, יא) ואברהם ושרה זקנים באים בימים וחלפו כמו ל"ז שנים בין שני עתים אלו, ועיין בספר כלי יקר,

טעם מדוע נקבר, זכותו יגן עלינו אמן סלה.

וישקול אברהם לעפרון (כג, טו). מדרש רבה (נח, ז): נבהל להון איש רע עין, זה עפרון שהכניס עין רע בממונו של צדיק, ולא ידע כי חסר יבואנו, שחסרתו התורה וא"ו הדא הוא דכתיב וישקול אברהם לעפרון, עפרן כתיב חסר וא"ו. וצריך ביאור מה החסיר הכתוב כבודו של עפרון במה שנחסר ו' משמו, ונראה על פי מה שכתבו הספרים כי אותיות מנצפ"ך משלימין מת' ולמעלה מנין האותיות, היינו ך' הוא חמש מאות, ם' שש מאות, ן' שבע מאות, ף' שמונה מאות, ץ' תשע מאות, ואחר כך נעוץ סופו בתחלתו אלף יא, ואני בעניי הרגשתי בזה כי אותיות ך' ם' ן' הכמה נשתנו ממה שהיו בתחלתן דהיינו הכ' היה עשרים ועתה נעשה חמש מאות, המ' היה ארבעים ונהיה לשש מאות, והנ' שהיה חמישים נהיה לשבע מאות, אבל האות ף' וכן האות ץ' לא נשתנו כלל יב. ונראה כי נרמז לנו בזה דבר גדול, והוא שפה צדיק לא נשתנה ולא ישתנה, כפיו

י. עי' רש"י סוכה (נב, ב) בד"ה באטב"ח.

יא. שספירת האותיות מתחיל באות אלף שמספרו אחד, ומסיים באות אלף שמספרו אָלף כמשמעו, (עפ"י חת"ס פר' יזאת הברכה' עמ' קצ"ח, וכן שו"ת חת"ס קובץ תשובות סי' נב).

יב. שרק הוכפלו בעשרה שהפ' שהיה שמונים נעשה לשמונה מאות, והצ' שהיה תשעים נעשה לתשע מאות, ולא נשתנה עיקר מהותם.

יג. ולא צדי"י כפי המקובל.

כאשר יבואו לימי הזקנה, או שיוכלו להנחיל לבניהם אחריהם, ועל ידי כן מבליים בהכל חייהם, רובם בלא דא ולא דא, וגם מיעוטם שנתמלא שקם אך נתדלדל נשמתם וימותו בלא חכמה ובלא תורה, אבל אברהם לא כן היה עימו, הוא לא הביט במחר ולא הסתכל רק ביומו מבלי לדאוג דאגת מחר, וזאת היתה הסיבה שעמד בכל נסיונותיו כאשר הסברתי במקום אחר¹, והנה זה אשר כל מחשבותיו ערב ובוקר ובכל יום תמיד להרבות הונו הרי זה מאמין כי כחו ועוצם ידו עושה עושרו, וזה בודאי לא יניח שום דבר אשר לפי דעתו יחוק מעמדו, וכד יודמן לשדך בנו יבקש בנות שרי המדינות והעשירים, אבל אברהם אף שהיה כבר זקן, תמיד הוא בא בימים ולא בדאגות מחר, וה' ברך את אברהם בכל אף שלא היה אף להעשיר, ומזה הטעם נמי 'ויאמר אברהם לעבדו אשר לא תקח אשה לבני מבנות כנען אשר אנכי יושב בקרבו'.

וה' ברך את אברהם בכל (כד, א).
במדרש פליאה: 'בכל' זה אליעזר,
שנאמר (כד, ב) עבדו המושל בכל אשר

ונראה כי חדשות מגיד בזה הכתוב והוא הקדמה לענין שלאחריו (פס' ג-ג) "וה' ברך את אברהם בכל ויאמר אברהם לעבדו וגו' אשר לא תקח אשה לבני מבנות כנען אשר אנכי יושב בקרבו" ובה ילמד הדרכה לדורות הבאים להודיעם דרך האבות למען ילכו בעקבותיהם, כי על פי שכל אנושי אברהם שהיה גר בארץ, ואיש זקן בימי הזקנה ובפרט בהיותו נכבד ונשוא פנים אשר הכירוהו לנשיא אלהים בתוכם, היה לו לחפש דברים המקרבים אותו לאנשי מדינתו, והלא הרגיש צורך ההתקרבות בעת קניית אחוזת הקבר ומי ימצא התקשרות אמיץ ויותר חזק מהחיתון, והיה לו לשדך בת גדולי ארץ לבנו, שאזי יחשבו כאזרחי הארץ, אבל אברהם מיאן בכל זה, אלא השבע השביע את זקן ביתו שיקח מבנות משפחתו אשר מצא את לבכם יותר מוכן ומוכשר לקבלת קדושה וטהרה לאשה לבנו.

ועתה מגלה לנו הכתוב האיד דחה אברהם מעימו ענין זה, אף שלפי ראות עיני בשר היה נצמח לו ולבנו טובה עצומה ממנו, ונאמר אף שדבר זה כרוי בני אדם לעבוד יומם ולילה מימי בחרותם כדי להוסיף הון ועושר שיהיה להם לאכול

יד. לקמן פר' וישב (בד"ה 'וישב יעקב' השני) מבאר זאת רבנו במתיקות לשונו: כאשר בקש אברהם אחוזת קבר מאת בני חת אמר להם גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת קבר וכבר דייק רש"י שם מה לשון 'גר ותושב', ולי נראה כי ידוע שיסוד מוסד להשלמת הנפש שיחזיק האדם עצמו בעולם הזה כאורח נטה ללון, וכהלך אשר היום במקום אחד למען השיג איזה דבר וליום מחר ישוב לביתו, ככה יחשוב כל איש שלא בא הנה רק להשלים נפשו וליום מחר יבא על שכרו וילך לביתו אל אביו שבשמים למקור מחצבתו.

חכמים אל יפטר אדם מחבירו' פי' אי אפשר לאדם להפטר מחבירו פי' מעול בשר ודם אלא מתוך דבר הלכה וק"ל.

לו, מכאן אמרו חכמים (עירובין סד, א) אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, והוא פלא.

ויאמר ה' אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום וגו' (כד, יב).
ותמוה הלא אמרו חז"ל במסכת שבת (נו, א) שאוריה מורד במלכות היה ונתחייב מיתה יען אמר לפני דוד ואדוני יואב, שהזכיר את שר צבאו בתואר אדון בפני המלך, ואיך אמר אליעזר בעומדו בתפלה לפני המלך מלכי המלכים אדני אברהם, וי"ל כי ירא אליעזר אולי יש עוד איש אחד אשר בשם אברהם יכונה ועובד ע"ז, לזה ביאר ופירש דבריו ואמר אלהי אדני אברהם, אבל אכתי קשה דהיה לו לומר אלהי השמים והארץ ט.

לבן נראה לי שאליעזר תמך יתדותיו על מה שאמרו חז"ל (מגילה יב, ב) במדה שאדם מודד מודדין לו, שמצינו באברהם שהיה זריו בגמילות חסדים וכמו שנאמר (יה, ב, ו) וירא ויריץ לקראתם, וימהר אברהם, וגם לשרה אמר מהרי ועשי,

ונראה לפרש דלכאורה קשה מה זה ברכה לצדיק כאברהם אבינו בעושר גדול ונכסים הרבה, הלא כבר אמרו חז"ל (אבות ב, ז) מרבה נכסים מרבה דאגה, והחסיד התפלל (חובת הלבבות ש' הכטחון-פתיחה) המקום יצילנו מפיזור הנפש. אמנם כן, כבר תירצו חז"ל (ברכות לה, ב) שמלאכתך נעשית על ידי אחרים, והשם מזמין להם עבדים נאמנים אשר ישרתו אותם באמונה באופן אשר אין מהצורך להם לידע מאומה אשר נעשה בבית, ודבר אין להם עם אדם ט, והן המה דברי המדרש: וה' ברך את אברהם בכל, ואם תשאל מה זה נחשב לברכה, ע"ז תירץ זה אליעזר המושל בכל אשר לו, ואברהם עצמו לא היה לו פיזור נפש כלל.

והנה כל אדם יהיה עשיר או עני, לפעמים עליו לדבר עם חבירו אודות עניו, אמנם זה אשר רק תורת ה' חפצו מלאכתו נעשית על ידי אחרים כאשר נראה בעליל מענין אברהם, וזה אומרם 'מכאן אמרו

טז. ראה לקמן בפרשת בחוקתי (בד"ה 'אם בחוקתי הראשון) בדברי רבינו שמבאר בחינה זו באופן נפלא, ומביא שם מעשה דרבי אליעזר בן חרסום (יומא לה, ב) שאכל מפירתיו בשדהו ועבדיו מצאו אותו ולא הכירהו שהוא בעל השדה, ורצו להכריחו שיצא גם הוא לעבודת אדוניהם, יען שנעשה מלאכתו ע"י אחרים ולא היה צריך לעבוד בשדהו וישב תמיד בבתי מדרשות.

טז. ולא היה צריך להזכיר שם אברהם כלל, וכך לא יצטרך לבאר כוונתו שמתכוון לאברהם אדוניו ולא לאברהם אחר שעובד ע"ז.

תקיף בימיהם כאשר אמר המלך מנשה לרב אשי (מנהדרין קב, ב) אי הוית התם, הוית נקיט בשפולי גלימא ורהיטת אבתראי, שכל כך היה שולט 'יצרא דע"ז' ביניהם, וחששו אולי יהיה בתוך בניהם בעלי שמות אברהם יצחק או יעקב עובדי ע"ז ויהיו יוצא חלציהם אסורים להתפלל בנוסח המקובל, לזאת פרשו מלקרות בניהם בשמות אבות העולם, אבל אחר שאנשי כנה"ג קטלו ליצרא דע"ז כמה דאיתא ביומא (סמ, ב), שוב אויל ליה חשש זה, והוחזר עמרה ליושנה, 'ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם יצחק וידגו לרוב בקרב הארץ' כן יהי רצון.

ויבא אברהם לספוד לשרה ולכבותה (כג, ב). במדרש תנחומא (פי' ד) לא תירא לביתה משלג-מגניהם, למה כי כל ביתה לבוש שנים, שְׁנִים שבת ומילה. ונראה בהקדם מדרש רבה (ויק"ד טו, ח) והובא בתוספות כתובות (דף ל, א בר"ה 'הכל בידי שמים') אמר ליה אנמנינום לרבי צלי עלי, אמר ליה רחמנא שיוכך מצינתא, אמר ליה דא צלותא היא יתיר חד כסי וצינתא אזלא, א"כ דתשתויב משרבא,

ואליעזר היה צריך אזי לחסדי אל על אתר, לזאת נתחכם בתפלתו ואמר 'אלהי אדני אברהם הקרה לפני היום' היינו על דרך שחש אברהם ולא התמהמה למלאות רצונך, ולזה אם תדקק תמצא בתפלתו וברכת הודאתו שהזכיר את אברהם חמשה פעמים בתואר אדוני¹¹, וכמו שהוזכר באברהם גם כן חמשה פעמים זריותו¹².

ועל פי דברים האלה מצאתי מקום לישב את מה ששמעתי לשאול למה זה נמנעו אבותינו שחיו בזמן הנביאים לקרוא את בניהם על שם האבות אברהם יצחק ויעקב, שאף אחד לא מצינו משמות האלו בכל תורה נביאים וכתובים, ויש לומר שלמדו זאת משיחת עבד אברהם שהיה ירא לומר אלהי אברהם מחשש אולי ימצא אחד בעל שם זה שעובד אלילים שמושם זה הוצרך לומר אלהי אדני אברהם אף שהוא שלא כדת, והנה כי כן נראה שמאז הורגלו אבותינו בנוסח התפלה לומר אלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב וכבר התחיל יעקב בסגנון זה בברכו את אפרים ומנשה שאמר (בראשית מת, טו) אלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק, וחששו היות שייצרא דע"ז היה עוד

יז. שהוקשה לרבינו, דניחא שבאמירה הראשונה הוכרח לומר 'אדוני אברהם' שלא יחשבו שמתכוון לאברהם אחר שעובד ע"ז, אך מדוע הזכיר עוד ד' פעמים את התואר 'אדוני' לאברהם בעוד הקב"ה עומד שם, וע"ז מיישב כאן שנתכוון לעורר לפני הקב"ה זכות על אברהם, והזכיר 'אדוני אברהם' ה' פעמים שהוא ולא אברהם אחר, רץ ונודדו לפניך.

יח. וירא וירץ לקראתם, וימהר אברהם, ויאמר מהרי, ואל הבקר רץ אברהם, וימהר לעשותו (יח, א-ז).

ביתה לא יהיו מיורדי שחת בני גיהנום, ועל דרך שכתבתי לקמן פרשת כי תשא 'ישמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם', כי בכל ששת ימי המעשה האבות טרודים להביא טרף לביתם, וגם האמהות טרודות באלה המלאכות שהאשה עושה לבעלה, ובשאר צורכי הבית, ואין זמנם פנוי כל כך להשגיח על יוצאי חלציהם ללמדם תורה ומוסר, אך ביום השביעי שהמה פנוים מכל מלאכתם אזי יתאמצו ללמד ולהדריך בניהם ובנותיהם חוק ומשפט ולנטוע בלבם אהבת ויראת השם ותורתו, וזה כונת הכתוב 'לעשות את השבת', את השבת היינו עם השבת (כמו את יעקב איש וביתו באו) 'לדורותם ברית עולם'.

והנה ידוע כי מילה הוא תיקון והכנה לגוף שיקבל האדם על עצמו עול תורה ומצות, והשבת שעל ידי שיעמיקו ויתעסקו בו בתורה ומוסר יחזק וילחב לב האדם עד אשר יבערו גופם ונפשם גם שניהם יחד לתורה ולתעודה באין מכבה לעולם, וזה כונת המדרש לא תירא לביתה משלג- מגיהנם, למה, כי כל ביתה לבוש שנים שבת ומילה.

א"ל הא ודאי צלותא דכתיב (תהלים יט, ז) ואין נסתר מחמתו, וקשה לפום ריהטא וכי לא ידע רבינו הקדוש מעצמו, שאין זה ברכה גדולה כל כך, אבל נראה שברכת רבי היה ענין אחר, אך אנטינינום לא ירד לסוף דעתו של רבינו הקדוש, והיינו שרבי ידע כי אנטינינום הוא אוהבו וממילא בעוד שאהבתו אליו תהיה חזקה ולא תצתנג, לא תאונה לאנטינינום רעה ונגע לא יקרב באהל, ועל כונה זו אמר לו רחמנא שיזכך מצינתא, רק שאנטינינום לא הכין דברי רבי.

ומעתה אומר כי זה כונת המדרש הנ"ל שהיה קשה להם הלא אין זה שבת גדול כל כך לאשת חיל כי זה אשר לו חליפות ושמלות כראוי גם כן ניצל מצינת יום שלג, ומשו"ה הסיבו כונת הכתוב על ענין אחר, והוא, כי בעוה"ר מעשים בכל יום שאף אבות כשרים דור שלישי שלהם כבר כמעט לא יבאו בקהל, וזה נסתעף יען כי גם בלב האבות לא בערה ככל הצורך אש ה' ושלחבת יה, ומעשה מצות שלהם לא היה רק מצות אנשים מלומדה, ובניהם אחריהם ירדו עוד אחורנית עד שנצטנן לבם והיה כשלג, אבל לא כן אשת חיל 'לא תירא לביתה משלג', ופירש המדרש הכוונה שבטוחה כי בני

❁ תולדות ❁

חכו"ל אמירת אשרי קודם תפלת מנחה.ב. ואמרתי מאז כי ראשי תיבות של י'גדיל ת'ורה ו'יאדיר (ישעי' מב, כא), וכן של פסוק ו'פי י'גיד ת'הלתך (תהלים נא, ז), שהן הגה ושייכין להרדי דהיינו שמי שמקיים בעצמו ו'פי י'גיד ת'הלתך, יזכה ג"כ ל'גדיל ת'ורה ו'יאדיר, וכן להפך שישמע תפלתו, וזה בא ג"כ ברמו ו'אלה ת'ולדות י'צחק בראשי תיבותיו, וידוע כי בסוג עבודה נכלל ג"כ תפלה כמה שנאמר (דברים יא, יג) ולעבדו בכל לבבכם, ואמרו חכו"ל (תענית ב, א) איזהו עבודה שבלב זו תפלה, וזה שנרמזים בר"ת ו'אלה ת'ולדות י'צחק, י'גדיל ת'ורה ו'יאדיר, וגם ו'פי י'גיד ת'הלתך, לומר שזכה לתורה ולעבודה.

והנה זה שזכה י'צחק ואחז בשני עמודי העולם בתורה ועבודה, די לחכימא ברמיזא קלילא בר"ת, כי כבר ידענו זאת ממה שפשט צוארו בעת העקדה, וגם כבר

ו'אלה תולדות י'צחק בן אברהם אברהם הוליד את י'צחק (כה), (ט). ויש להתעורר לפי מה שכתב רש"י בריש פרשת נח שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים ובכל זאת לא הזכיר פה הכתוב ממעשים טובים של י'צחק. ורש"י נתעורר על מה שהכפיל הכתוב אברהם הוליד את י'צחק.

ויש לומר שבאמת לא בא כתוב הזה אלא להגיד שבחו של י'צחק ולומר שבא עד השלשה, היינו תורה, עבודה, וגמילות חסדים, והוא עפ"י מה שראיתי ביערות דבש (ח"א דרוש ד') שהעיד על עצמו שביום אשר לא נתכוון בכל כוחו בכרכת אהבה רבה ב'והאר עינינו בתורתך', לא הצליח כ"כ בלימודו.א. ומוזה נלמד שצריך לרבקות בתפלה כדי לזכות לתורה. ולעומת זה ידענו שצריך ג"כ האדם קודם שיעמוד לתפלה שיעסוק בתורה אשר לזה תקנו

א. וזה לשונו הנפלא: ובדוק ומנוסה, אם יתפלל אדם שחרית וק"ש בכונה, שבו ביום יזכה לדבר מצוה ויצליח בעסקיו, ואף אם לשעה יחשוב שאינו, בסופו ימצא שכן הוא, ואצ"ל שייצליח בו ביום בתורה, ומצוה גוררת מצוה, אוי לי על שבירי, ביום שאיני מתפלל כראוי, כל היום אין שמועתי בתורה מכוונת וקרעים אלבש, ולהפך אם אזעק ואשוע לה' מקירות לבבי לחונני דעה כי דלותי עד מאד בעו"ה, אף הוא ירחם עלי להאיר עיני בתורתו.

ב. ברכות לא, א: ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך שחוק ולא מתוך וכו', אלא מתוך שמחה של מצוה, ובתוס' שם ד"ה 'רבנן' כתב וז"ל: אין מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק, אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה, ולכן נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה.

מטבע האם יצא עשו ראשונה, אבל לגבי יצחק היה יעקב הראשון, ולזה בהיותו קאי על תולדות יצחק נקיט רש"י שפיר לפי סדר היצירה, יעקב ועשו האמורים בפרשה.

ועל דרך רמז יש לומר, היות שבפרשה זו בא הסיפור מלידת יעקב אשר בשם 'ישראל' יכונה, לזאת בתחלת הפרשה שיכל רש"י את ידיו וכתב יעקב ועשו ה'אמורים בפרשה, יען את אותיות ראשונות של שלש תבות הללו נטל ליה ירכא ימינא הוא נצח, וסימן 'כי נצח ישראל לא יכזב ולא ישקר', ואם כי יעקב אחוז במדת תפארת, הנה ידוע לשון הזוהר, איהו (היינו תפארת) בנצח.

ואלה תולדות יצחק וגו' (כה, יט). פירש רש"י יעקב ועשו האמורים בפרשה, וכבר תמחו המפרשים מה חידש רש"י בזה, ונראה בהקדים מאמר ש"ס מגילה (ו), א) אמר ר' יצחק מאי דכתיב (ישעיה כו, י) 'יוחן רשע כל למד צדק', אמר יצחק לפני הקב"ה, רבש"ע יוחן עשו, אמר לו רשע הוא, אמר לו כל למד צדק (פירש"י כלומר אין אדם יכול ללמוד עליו צדק), אמר לו הקב"ה בארץ נכחות יעול (פירש"י כלומר

נאמר (בראשית כד, סג) ויצא יצחק לשוח בשדה, שדרשו מזה חכו"ל (ברכות כו, ב) שתקן תפלת מנחה, ואין עם הארץ חסיד וממילא היה גם שר התורה. אבל על ענין גמילת חסדים, היות שמדתו של יצחק היא גבורה דינא קשיא ומרחק רב בין דין לחסד לא היה מספיק לרמוז זאת רק בר"ת, לזה גלהו הכתוב ביתר שאת שאף שהיה אחוז במדת גבורה ודין, עם כל זה נטה והטה עצמו גם כלפי חסד, ותא חזי בכביכול יתב"ש שהודיענו הכתוב (שמות מו, ג) 'ה' איש מלחמה ה' שמו', וכפירוש רש"י שם ג. ולכן הוצרך הכתוב להאריך 'אברהם הוליד את יצחק', היינו שאברהם איש החסד הוליד את יצחק וברא כרעא דאבוה ותפס גם בגמילות חסדים, וקיים מה שנאמר (דברים יג, ה) 'אחרי ה' אלהיכם תלכו', דהיינו הדבק במדותיו ד.

ואלה תולדות יצחק וגו' (כה, יט). כתב רש"י יעקב ועשו האמורים בפרשה. וקשה כיון דעשו נולד בראשונה היה לרש"י למנות התולדות כסדר הלידה עשו ויעקב האמורים בפרשה, וי"ל שרש"י כתב כן ע"ד שהביא לקמן (כה, כו) מדרש אגדה שבדין היה אוהו בו לעכבו, שיעקב נוצר מטפה ראשונה ועשו מן השניה, וא"כ רק

ג. וז"ל רש"י: 'ה' שמו' אף בשעה שהוא נלחם ונוקם מאויביו אוהו הוא במדתו לרחם על ברואיו ולזון את כל באי עולם, ולא כמדת מלך אדמה שכשהוא עוסק במלחמה, פונה עצמו מכל עסקיו ואין בו כח לעשות זו וזו.

ועל זה ענה יצחק 'בל למד צדק', וכונתו שכמו שמרר הקב"ה עם קין, יען הוא גנאי לצדיק, כן אבקש עבור בני (ואולי זה כונת רש"י כלומר אין 'אדם' יכול ללמוד עליו צדק, דהיינו אדם הראשון וכקושיית בעל כסא מלך). והשיב לו הקב"ה 'בארץ נכחות יעול', הוא יחריב ארץ ישראל דהיינו שהוא נולד לרצועת מלקות לבנד יעקב, ממילא אין זה גנאי לך, ולזה הסכים יצחק ואמר בל יראה גאות וגו', ואולי יש למצוא רמז לזה במה שיצחק קרא לעשו כמה פעמים 'בני' לשון חיבה, והיינו שהוא ג"כ רמז בזה על תירוץ של הכסא מלך, כי בני הוא ר"ת 'בארץ נכחות יעול וכנ"ל שאין זה לו חרפה ליצחק, והן הן דברי רש"י בנידון אשר לפנינו 'אלה תולדות יצחק' יעקב ועשו האמורים בפרשה, שגם עשו

עתיד להחריב את ארץ ישראל), אמר לו "א"כ בל יראה גאות השם ע"כ.

ולכאורה קשה כיון שהקב"ה אמר שהוא רשע, האך ימצא אדם אשר ילמוד זכות עליו, אבל כונת המאמר לענ"ד על פי מה שראיתי בתיקונים (תיקון ט) שאמר האי סבא שקין נתגלגל כמה פעמים עד שבא בקני חותן משה, ועל זה שאל ר' שמעון ואמאי טרח ביה הקב"ה לאייתאה ליה בגלגולא, והשיב הסבא בגין יקרא דצדיקיא לאעברא חובא מבנוהו, והקשה על תירוץ זה הרב כסא מלך הלא עשו בנו של יצחק לא עשה תשובה, ותירוץ כי עשו לא בא לעולם אלא לרצועת מלקות ליעקב. וזה פירוש מאמר הנ"ל יצחק אמר 'יוחן עשו, והקב"ה השיב לו 'רשע הוא,

ה. פירוש: מדוע טרח הקב"ה לגלגל את קין בקיני ולתקנו, והיינו דלמרות שהגלגול הוא מחסד ה' על ברואיו, ודרך הטוב להיטיב, עכ"ז קין כבר נתגלגל ד' פעמים ולא תיקן החטא, ואיתא בגמ' (יומא פו, ב): תניא ר' יוסי בר יהודה אומר, אדם עובר עבירה פעם ראשונה, מוחלין לו, שניה, מוחלין לו וכו', רביעית, אין מוחלין לו, שנאמר (עמוס א, ג) 'ועל ארבעה לא אשיבנו', ועפ"ז היתה השאלה 'אמאי טרח ביה הקב"ה וכו', דכיון דלא תיקן בפעם הרביעית, יאבד. אי נמי, לרשעים כקין, לא יטרח ה' (ע"פ כסא מלך, תיקון ט).

ו. פירוש: משום כבוד הצדיקים, הקב"ה מעביר החובה מבניהם.

ז. לא עשה תשובה פירוש: דלא טרח ביה הקב"ה לתקנו, וכדאיתא במגילה שכשביקש יצחק מהקב"ה 'יוחן עשו, א"ל הקב"ה 'רשע הוא, וע"ז קשה אמאי לא טרח ביה, לכל הפחות בגין יקרא דצדיקיא, דהיינו כבודו של יצחק.

ח. עיין ברש"י במדבר כא, א; ד"ה 'וישמע הכנעני' וז"ל: עמלק הוא מעולם רצועת מרדות לישראל, מזומן בכל עת לפורענות. ועיין עוד בתורת משה (לאלישיך הק') דכתב, דברכת 'על חרבך תחיה' שנתברך בו עשו, פירושה: בשביל חרבך שתהיה רצועת מלקות לישראל בזמנים שיעזבו את תורת ה' תחיה, דהיינו שכל החיות ותכלית הקיום של עשו בזה העולם הוא 'לרצועת מלקות ליעקב', ולפי זה יאיר תירוצו של הכסא מלך, דהסיבה שלא טרח הקב"ה לתקן את עשו, היא בגלל שמטרתו בעולם הוא להרשע ליעקב, וא"כ אין זה גנאי ליצחק כלל וכלל.

נחשב לתולדתו, כאמור בפרשה 'בני עשו',
ב'ארץ נ'כחות י'עול.

ויעתר יצחק לד' לנוכח אשתו (כה,
כא). פירש רש"י והוא מהש"ם
יבמות (סד, א) ^ו זה עומד בזוית זה ומתפלל
וזה עומדת בזויות זה ומתפללת. ולכאורה
יפלא למה רמז לנו הכתוב באיזה מקום
התפללו, אמנם כן לימד אותנו הכתוב בזה
סדר תפלה, כי כאשר יתפלל אדם על
חבירו, מהתכרח להזכיר שם אבותיו, וירא
יצחק פן בהזכיר שם אבותיה של צדקת
זו, אולי יגרמו עונותיהם שלא יהיה לכתם
זרע מיצחק הצדיק, לזה התחכם להתפלל
עליה בחדר שהיה גם הוא בו, ואינו צריך
שוב להזכיר שם אבותיה כמבואר בש"ס
ברכות (לד, א') ומג"א (סימן קיט, א) יא.

ויעתר לו ה' (כה, כא). לו ולא לה, שאינו
דומה תפלת צדיק בן צדיק לתפלת
צדיק בן רשע (יבמות סד, א), והקושיא
מפורסמת דלכאורה איפכא מסתברא,
ואפשר הדבר דהצדיק אם נענה בתפלותיו
בל ימלט שלא יגבה לבו קצת ברואו ערכו

ויהי יצחק בן ארבעים וגו' בת בתואל
הארמי (כה, כא). עיין רש"י להגיד
שבחה שהיתה בת רשע וכו' ולא למדה
ממעשיהם. ואולי יש לומר כי בא הכתוב
בזה ליתן טעם האיך יצחק נשא אשה בת
שלוש שנים שאינה עוד בת בנים, ותירצו
המפרשים כדי שלא יהיה בהרהורי חמא,
והוא דחוק. אמנם באריכות הוזה מתורץ
הקושיא, כי בודאי היתה רבקה אזי ראויה
לבית אברהם, אמנם בכל זאת שבח דוד
המלך את האישי אשר לא ישב כמושב
לצים (תהילים א, א), מפני ש'הן בקדושו
לא יאמין' (איוב טו, טו), לכן ירא יצחק
להניחה שם עד שתגדיל פן תלמוד דבר
מה ממעשיהם ברוב הימים, ולזאת קדם
ונשאה.

ז. וז"ל הגמ': אמר רבי יצחק, יצחק אבינו עקור היה שנאמר ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו, על
אשתו לא נאמר, אלא לנוכח, מלמד ששניהם עקורים היו. ועיין בגור אריה' דמבאר שרש"י למד
שוה עומד בזוית זה וזה עומדת בזוית זו מדכתיב 'לנוכח' דמשמע שהיו מתפללין זה כנגד זה.

י. וז"ל הגמ': א"ר יעקב אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו שנאמר
(מדבר יב, יג) 'אל נא רפא נא לה', ולא קמדכר שמה דמרים.

יא. דהמגן אברהם מביא בשם מהרי"ל לחלק דהא דאמרינן בגמ' דאין צריך להזכיר שמו ה"מ
בפניו, אבל שלא בפניו צריך להזכיר. אכן קשה דמג"ל לרבינו שצריך להזכיר ג"כ שם אבותיו,
ועיין במ"ב (סי' קטז ס"ק ג') הביא בשם 'אליה רבה' דהמתפלל ברפאינו על החולה, יאמר רפא נא
פב"פ וכו', וה"מ שלא בפניו, אבל בפניו אין צריך להזכיר כלל. ומבואר מדבריו דשלא בפניו צריך
להזכיר אף שם אבותיו.

יעקב זכרון לעשו, אכן י"ל באופן אשר אין זכרון לרשעים, והיינו כי הוא במבע הילד שבוכה ומשמיע קול, אמנם יעקב לאחר שלחם אז את עשו ורצה לעכבו מלצאת ראשונה, צעק בקול גדול, ועל שם זה קראוהו יעקב שהוא ר"ת י'תן ב'קולו ק'ול ע'זו (תהלים סח, לד), ויוצדק בזה גם פירוש השני שהביא רש"י שהקב"ה קראו יעקב"ב, והוא לפי מה שדרשו חכ"ל (שם כט, יא) ה' עוז לעמו יתן, ואין עוז אלא תורה, הנה הוא עתיד לקבל התורה ולהגות בה יומם ולילה וברחובות תתן קולה.

וידו אוחות בעקב עשו (כה, כו). מדרש (בראשית רבה, סג, ט), הגמון אחד שאל את רבי אליעזר בבית סלוא מי תופס המלכות אחרינו, נמל נייר חדש וכתב עליו 'ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחות בעקב עשו', אמרו ראו דברים ישנים מפי זקן חדש, להודיעך כמה צער נצטער אותו צדיק. ונראה בביאור דברי המדרש, ורש"י כתב בכונת 'וידו אוחות בעקב עשו' זה סימן שאין זה מספיק לגמור מלכותו, עד שזה עומד ונוטלה הימנו. ונראה שאין זה סימן רק על מה שעתיד להיות, אבל בא בזה ללמד עוד האיך שיהגו בניו אחריו לעת יבואו זרים, הן בני ברית הן שאינם

הגדול, אמנם אם הוא צדיק בן צדיק יוכל לתלות שהוא נענה בזכות אבותיו, אבל בצדיק בן רשע בעל כורחו יתלה בזכות עצמו, לזאת לא נשמע תפלתה שלא תגים דעתה.

ויקראו שמו עשו (כה, כו). פירש רש"י הכל קראו לו כן לפי שהיה נעשה ונגמר כבן שנים הרבה, ומקשים אם כן היה להם לקראו 'עשוי', ולי נראה כי דבר טבעי הוא כאשר יראה האדם או שישמע דבר מבהיל ומשתומם אשר אינו רגיל לו שיצחק מעמקי לבו, ויזכיר שם הכל יכול כאלו רוצה להציל את נפשו, ומרגלא בפי בני עמינו בעת כזאת לצעוק 'שמע ישראל', והעמים יזכרו שם אלהיהם, ומעתה אומר בעת אשר יצא עשו מרחם אמו אדמוני כולו מלא שערות כבן שנים הרבה, תמהו ונבהלו האנשים ואמרו ע'זשה ש'מים ו'ארץ כאשר היו רגילים בביתו של יצחק, ובר"ת אלו קראו שמו עשו.

ואחרי כן יצא אחיו וגו' ויקרא שמו יעקב (כה, כו). עיין רש"י כתב על שם אחיות העקב, ולפי זה יהיה בשם

יב. דהנה ברש"י מביא ב' פירושים מי נתן לו שם זה א. אביו, וקרא לו 'יעקב' ע"ש אחיות העקב. ב. הקב"ה, ולפירוש זה שהקב"ה נתן את השם, לא מבואר הטעם. ונראה דזהו כונת רבינו שכתב: ויוצדק בזה גם פירוש השני שהביא רש"י, דהיינו שאם טעם נתינת השם הוא ע"ש הר"ת של יתן בקולו קיול ע'זו, א"כ יוצדק בטעם זה ב' הפירושים.

בדעתכם ללחום אתנו, דהיה לכם לדעת כי סוף כל סוף תהיו מנוצחים ועל דרך איזהו חכם הרואה את הנולד (תמיד לב, א), היה לכם לכופ כאגמון ראשיכם לקבל עול מלכות רומי.

והנה התשובה על זאת הוא בפסוק הנ"ל 'וידו אוחות בעקב עשו', אבל ידע ר' אליעזר, כי לא יקבל תשובה זו, לזה הביא נייר חדש וכתב עליו פסוק הנ"ל, דהיינו כפי הידוע שצבע לבן הוא סימן על נקיות וטהרת הלב^{יג}, והצבע אדום סימן לשפיכות דמים^{יד}, והאי שחור אדום הוא אלא שלקה^{טו}, ממילא עוד יותר מראה על רשעת הלב^{טז}, והנה בעת הכתיבה שתבא דיו השחורה על מראה לבן הנייר, יראה לעיני האדם שגברה הרשעה על תמימות הלב, אבל הכל יודעים כי לא לעולם ישאר כן, כי שן הזמן תכהה את מראה השחורה, עד כי ברוב הימים לא יהיה שוב זכרון לשחור, כן גם אנחנו מקוים העברת ממשלת זדון מן הארץ, היות שרק בחזק יד נגזל מאתנו, וע"ז אמר ההגמון ראו דברים ישנים, והוא כמו שהוא מרגלא

בני ברית ליקח את שלהם מידם ולמשול בהם בחזקה ובאיפו, שלפי שעה כפי ראות עיני בשר אין תקוה לנצח את אויבי השם, הנה על זמן כזה לימד יעקב שיחזיק כל אחד ואחד במעוזה ושיעשה כל הצמדקות שבכחו לבטל עצת אויבי השם, דהיינו שיראה לכל שאין הדבר כפי רצונו, כי אלו החרש יחרישו לעת כזאת אזי השתיקה תחשב כהודאה, וכבר אמרו חכ"ל כב"מ (ו, א) כי אם חטף אחד חפץ חבירו לפנינו שאם שתק אזי שתיקתו הוא כהודאה, אבל אם צעוק יצעק, אזי יבוא הזמן אשר יצא כנוגה צדקו, וכמעשה זה עשה גם איבנו יעקב, הוא חשב כי לו יגיע הבכורה ואף כי כעת אי אפשר לו שינצח את אחיו בדרך הטבע, בכל זאת עשה את שלו ואחז בעקב עשו כרוצה להתגבר עליו, הגם שטרחתו יהיה בכדי, ואת השאר עזב על רצון השם, וכאשר יתחדשו העתים לטובה, וחזר לו גזילתו, ומעתה אומר שזה ההגמון אשר היה מגדולי מלכות רומי, שאל את ר"א אשר היה בזמן החורבן בית המקדש, מי תופם המלכות אחרינו, דהיינו שהאיך עלה

יג. וכמאמר שלמה המלך (קהלת ט, ח) 'בכל עת יהיו בגדיך לבנים', ועיין בשע"ת לרבינו יונה (שער ב, אות טו) דמבאר מאמר החכם, דלובן הבגדים, הוא משל לנקיות הנפש.

יד. עיין רש"י בפרשתנו (כה, כה) על הפסוק 'ויצא הראשון אדמוני כולו' וז"ל: סימן הוא שיהא שופך דמים.

טז. נדה יט, א.

טז. נראה כונתו ע"פ הגמ' דהאי שחור אדום הוא, אלא שלקה, דהיינו לאחר זמן רב שעמד, השחיר. וי"ל דלכן מראה יותר על רשעות, משום דנשאר זמן רב ברשעתו.

'איש' הוא לרמז בר"ת 'איש יודע ציד'
 'איש ש'דה היינו יצא אש כי הוא הצית
 אש בבית מקדשינו.^י

ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך
 לי (כה, לא). הנה זה אומרו 'כיום'
 הוא קשה הבנה ורבו בו הפירושים, ואולי
 יש לומר כי מדרך הצדיקים שמצטערים
 בראותם שנעשה דבר אשר לא כדת, ואם
 אי אפשר לשנות, מבקשים תחבולות
 להקטין את החטא, כאומרם ז"ל (קידושין
 כא, ב) מוטב יאכלו בשר נבלות שחוטות
 ואל יאכלו נבלות תמותות, והנה ידע יעקב
 כי לא יאות לעשו הבכורה, אבל דאבה
 עליו נפשו שיעשה אחיו נבלה גדולה כזו,
 ורצה להקטין עונו, לזאת אמר יעקב לעשו
 שיראה סימני אבלות, ושהוא מצטער
 שמוכרח למכור את בכורתו ולהחיות כמה
 דאפשר את נפשו, והנה יום מכירת בכורתו
 היה גם יום מיתת אברהם^{יא}, ובודאי יום
 אבל הוא לנכדיו, ולזה נתכוין יעקב באומרו
 'מכרה כיום את בכרתך לי' דהיינו
 שהמכירה יהיה לו לדאבון נפש, וזה גם

בפומי דאינשי גם עכשיו שטותים ישנים
 מפי זקן חדש, להודיעך כמה צער נצטער
 אותו צדיק, דהיינו שזה היה כונת יעקב
 אבינו ג"כ כדי להראות מהאתו.

ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע
 ציד איש שדה ויעקב איש
 תם וגו' (כה, נו). צריך להבין למה נאמר
 גבי עשו ב' פעמים 'איש', וכי מה היה
 חסר אלו היה כתוב 'יהי עשו איש שדה
 יודע ציד', כי בלאו הכי בבית ובחצר גם
 לענין שבת לא שייך צידה לרובי^{יב}. ונראה
 כי השמיענו הכתוב בזה, כי היה בזה
 עשו תכונת שני אנשים, שבהיותו בבית
 אביו היה יודע ציד, במה שצד אביו
 באמרותיו, האיך מעשרין את התבן
 וכדומה^{יג}, אך כאשר יצא מאת פני אביו,
 היה איש אחר, 'איש שדה' צד נשים מפני
 בעליהן^{יט}.

ועל דרך רמז נראה על פי מה דאיתא
 במגילה (י, ב) כל מקום שנאמר 'ויהי'
 אינו אלא לשון צער, ומה שהוכפל תיבת

יז. היינו דאין לומר דבא להשמיענו בהא דנקט ב' פעמים 'איש' דהיה עשו צד גם בבית וגם בשדה,
 משום שבבית אין שייך צידה ע"פ רוב.

יח. רש"י (כה, נו) ד"ה 'איש ציד'.

יט. רש"י (כו, לד) ד"ה 'בן ארבעים שנה'.

כ. וכדאיתא בגמ' (מגילה ו, א) שהקב"ה אמר ליצחק על עשו 'כארץ נכוחות יעול' ופירש"י שם:
 עתיד להחריב את ארץ ישראל.

כא. רש"י (כה, ל) ד"ה 'מן האדום האדום'.

הלך חלף לו לצוד ציד ולשוטט על פני השדות, ולא חס על כבוד המשפחה, ולזה אמר לו יעקב לעשו 'מכרה כיום' היינו מפאת חומר ומרירות יום כזה שהחיוב על הבכור לעמוד אצל המת, והיות שהוא אינו רוצה בזה וגורם על ידי כן בזיון ליקרא דחיא ושכיבא, שימכור לו הבכורה למען לא תהיה המשפחה לחרפה ולבוז, ועל זה השיב לו עשו, אם כן הדבר שהוא הולך למות מפני בכורתו, דהיינו שצריך הוא לעמוד שם בעת מות זקנו, וכדומה בעת שימותו אבותיו, למה זה לי בכורה, ומכר ברעות נפשיה את בכורתו ליעקב, וסיפר הכתוב, כי אף שלא נהג עשו בעצמו אבלות כלל ולא נצטער במיתת אברהם, בכל זאת האכילו סעודת הבראה, אך עשו אכלו לאכילה גסה אכל ושתה, 'ויבו עשו את הבכורה'.

ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה (כה, לב). ריש לקיש אמר, התחיל מחרף ומגדף 'למה לי' אין כתיב, אלא 'למה זה לי', מלמד שכפר בזה אלי, (בראשית רבה סג, יג). ונראה עפ"י מה שפירש זקני המהר"ל דפראג, רבי שמעון אומר שלשה שאכלו על שולחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאילו

כן כונת התרגום כיום דלהי"ב דהיינו כיום הזה שהוא יום מיתת זקנם, ואולי בא בזה הרמז בר"ת כ'יום א'ת ב'ברתך ל'י באבל, שיתאבל על המכירה ובוה יקטין גודל העבירה, והעיד הכתוב על רשעת עשו כי לא הועילה לו אוהרת יעקב, 'ויקם וילך ויבו עשו את הבכורה'.

ויאמר יעקב מכרה כיום את בכרתך לי ויאמר עשו הנה אנכי וגו' (כה, לא). המפרשים האריכו למעניתם בזה, האיך רמה יעקב את עשו לקחת ממנו הבכורה בניד עדשים, ומה זה שאמר יעקב 'כיום', ומה זה שאמר עשו 'הנה אנכי הולך למות', ונראה לענ"ד עפ"י הידוע כי הוא מנהג בין השרים כאשר יקרב קץ ראש המשפחה, אזי כל הקרובים מתאספים סביב למטתו, ומה גם זה אשר יירש גדולתו מביני שאר אחיו ואחותיו, שנתעכב שם עד רגע האחרונה, והנה מכואר בפירוש רש"י כי באותו יום שנמכר הבכורה מת גם כן אברהם ולכן בשל יעקב עדשים שהוא מאכל אבליים, ובודאי היה אברהם סמוך למיתתו לכל הפחות חלוש ותש כה, ועמדו שם אצלו יצחק ויעקב, ועשו אשר היה הבכור, היה לו גם כן לעמוד סביב למטתו ולהראות סימני אבלות, אך הוא

כב. דקשה מה מוסיף התרגום 'כיום דלהי', דהא אינו תרגום על 'כיום', אלא ע"כ שבא לומר 'כיום דלהי' דהיינו כיום הזה בדוקא, והיינו דמרמז שאמר לו שיעשה המכירה בצורה של אבל, כמו היום הזה שהוא יום אבל על מיתת אברהם. ועיין ברש"י דביאר את התרגום באופן נוסף.

בג. בראשית כה, ל בר"ה 'מן האדום האדום'.

זה חרה לך על הדבר הזה (שמואל ב' יט, מג), ולמה זה הבל תהבלו (איוב כו, יב). (עייני אהל יעקב פרשת יתרו) ונראה שרמזה המסורה בזה טענת כנסת ישראל עם עשו, דהיינו היות שעשו בעצמו אמר 'למה זה לי בכורה', וא"כ 'למה זה חרה לך' ולמה זה אתה נוקם ונוטר, וע"ז השיב באמת אם הייתם אתם מתושבי בית המדרש בתמידות, ודבר אין לכם עם הבלו עוה"ז החרשתי, אבל הלא גם אתם רודפי ההבל 'ולמה הבל תהבלו' וגוף עיקר תשובתו היא, שלא מכר רק חלקו בעולם הבא, אבל העוה"ז הוא נחלתו לבדו ואין לור חלק בו, והנה הוא חשב שהשיב תשובה ניצחת, אבל יוצק זהב רותח לתוך פיו אין בדבריו ממש, הא למה זה דומה, לאיש שהשכיר את ביתו ואח"כ כאשר ירצה השוכר לכנוס ולדור בו, שיאמר לו המשכיר לא השכרתי לך ביתי לדור בו, או כאשר ימכור אדם שדהו, ויאמר לקונה לא מכרתי לך השדה לחרוש ולזרוע בה, והוא הוא הדבר שאי אפשר לאדם פה לקיים התורה, אם לא בהשתתף לה גם קניני עוה"ז, כי איך יקיים 'שדך לא תזרע כלאים' (ויקרא יט, יט), אם אין לו שדה, או 'לא תחרש בשור וחמור יחדיו' (דברים כב, י), אם אין לו בהמות, או איך יקיים מצות מעקה ומוזה, אם אין לו בית, וכדומה רוב מצות התורה.

ובזה יש ליישב מה שמקשין האיך אמר יצחק 'והיה כאשר תריד ופרקת עולו' (בראשית כו, מ), הלא הוא תנאי אחר

אכלו מזבחי מתים, אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משולחנו של מקום שנאמר (יחזקאל מא, כב) ויאמר אלי זה השולחן אשר לפני ה' (אבות ג, ג). ואמר הגאון ז"ל, כי האדם אוכל הבהמה, והבהמה את ירק השדה, והירק השדה יונק מהארץ, ועתה אם עובד האדם בכח האכילה את בוראו, מתעלה גם הבהמה ואף ירק השדה וכן הקרקע, וזה כונת התנא 'שלשה שאכלו על שולחן אחד' דהיינו האדם, הבעל חי, והצומח, 'ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים' שכולם חשובים כמתים, יען שלא נתעלו, עכ"ד.

ונראה לתת טעם בזה, מה טעם ולמה הקפידה התורה שלא להותיר מקדשי המזבח, והיינו שהוא גנאי לקדשים שתהא מוטלת זמן מה בלי חיות, לזה צייתה התורה שיאכל בתוך זמן ידוע, למען יתהפך הבהמה לבשר אדם ויחזור הקדשים לתחיה, וידוע כי הבכורים היו כהני השם קודם שנבחר אהרן לכהן, ממילא להם יאות לאכול בשר הקודש, ועפ"י לימוד משנה הנ"ל. והנה זה אלי ר"ת ז"ה ה'שולחן א'שר ל'פני י'דוד, ועשו הרשע כפר בזה וטען 'הנה אנכי הולך למות' היות עצמו ימות כאחד הנבלים, ולמה זה לי בכורה, דהיינו שאינו מאמין ב'זה אלי'.

ולמה זה לי בכורה (כה, לב). במסורה: ולמה זה לי בכורה (כאן), ולמה

חיותיה, וכאשר הבעל חי אוכל אותו ונהפך לגוף הבהמה, חוזר לתחיה, וכן הבהמה לאחר השחיטה הנה היא כאבן דומם, אמנם אם יאכל האדם את בשרה, תתהפך שוב לבשר ודם ותשוב ותחיה, ולא עוד אלא שעלתה עוד מעלה אחת ונעשה ממנה מדבר, אבל עשו מען הנה הוא הולך למות, ושוב ימותו גם המה כולם אתו מבלי תקוה, וזה שאמר המדרש תחיית המתים בזה עמה, בבא רשע בא גם בזה, היינו עברה גוררת עברה על עצמותיו של עשו.

ויהי רעב בארץ מלכד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם (כו, א).
וצריך ביאור מה בא הכתוב ללמדנו בזה שאין זה הרעב אשר היה בימי אברהם, ונראה לפי מה שפירש רש"י שהרעב הראשון היה כדי לנסות את אברהם האם יהרהר אחר מדותיו של הקב"ה שאמר לו

מעשה הברכה, עיין ספר ישמח משה^{יד}, ולפי דברינו נוחא, דבאמת לברכתו של יעקב, היתה הסיבה ראשונה שלקח מעשו את בכורתו, כמבואר ברש"י^{יב} ובמדרשים, ובעת מכירת הבכורה טען עשו שלא היה בדעתו למכור רק עוה"ב, כמו שכתבנו שטען 'ולמה זה הבל תהבלו', והנה אם יעקב מקיים התורה, אזי אין במענת עשו ממש כדלעיל, אבל אם חלילה יפנה לה עורף הנה הוא טענה עצומה^{יג}, ומשום הכי אמר 'והיה כאשר תריד' וכו'.

ויבן עשו את הבכורה (כה, לד). מדרש רבה (בראשית סג, יד), ומה בזה עמה ('את' לרבות), אמר רבי לוי, תחיית המתים בזה עמה, הה"ד בבא רשע בא גם בזה. וזה יבואר היטב עפ"י דברינו כדיבור הקדום ד"ה 'ויאמר עשו הנה אנכי הולך' וגו', דיש להביא ראיה לתחיית המתים מהטבע, דבאמת הצומח כאשר נתלש מהארץ פסיק

כד. בפרשתנו בד"ה 'ויהי עשו' עי"ש שהקשה מגמ' גיטין עה, ב; דמוכח דבעינן תנאי קודם למעשה, ופה התנאי ד'והיה כאשר תריד ופרקת עולו', אמר יצחק לעשו לאחר שבירך את יעקב.

כה. בפרשתנו (כו, לו) בד"ה 'הכי קרא שמו' וז"ל: למה חרד יצחק, אמר שמא עוון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושיניתי סדר היחס, התחיל עשו מצעק ויעקבני זה פעמיים. אמר לו אביו מה עשה לך, אמר לו את בכרתי לקח, אמר בכך הייתי מצר וחרד שמא עברתי על שורת הדין, עכשיו לבכור ברכתי, גם ברוך יהיה.

כו. דהרי כל זכות קיום הברכה, היא בגלל קנין הבכורה [עיין בדברי רש"י בהערה הקודמת] ואם אינו מקיים התורה ח"ו, מתברר למפרע שלא חלה מכירת הבכורה וא"כ שוב אין זכות קיום ח"ו לברכה.

כו. בראשית יב, י. ד"ה 'רעב בארץ'.

דאיתא במדרש רבה (בראשית כה, ג) עשרה רעבון היה בעולם והראשון היה בימי אדם הראשון, ודלא כהפייטן מיום ב' של ראש השנה^ב, אם כן קשה בפשיטות מה זה 'הרעב הראשון'. ונראה דהכתוב רוצה לפרש ולהודיע כמה נשתנה הרעב של ימי יצחק, מזה שהיה בימי אברהם, ואקדים דברי הגאון ר' שעפמיל בהגהותיו על של"ה הקדוש וזה לשונו קצת בקיצור: בלשונו הקדוש אומרים זה שבע וזה רעב, והענין הוא מי שמלא ברכת השם נקרא שבע וההיפוך רעב, כי אותיות ייהזרה במילוי יודי"ן עולים ע"ב כזה: יוד"ה וי"ו ה"י וזה נקרא פנים ועוד תמצא בחינת ע"ב שנקרא אחורים כזה י' יה"ו יה"ו ייהזרה והאחורים הם דין בערך הפנים, וכן תמצא ב' בחינות בשם אלהים ואף שהוא דין מ"מ מראה פנים שלו כלול מרחמים והפנים הוא המילוי כזה אל"ף למ"ד וכו' ועולה מספר ש' והאחורים הם דין והם עולים ר' כזה א' אל"ה וכו', ותחבר ש' מאלהים שהוא הפנים וע"ב מיהזרה של פנים ויצטרפו לתבת 'שבע' כי באור פני מלך חיים וברכה, אבל כשתתחברו האחורים מב' השמות מורים על מיעוט השפעה ויתחברו לרעב דהיינו אחורים משם אלהים הוא ר' ואחורים משם

ללכת ארצה כנען, ועכשיו משיאו לצאת ממנה, ומעתה אומר כיון שלא יכול אברהם להתמהמה במצרים, מפני שגרשהו פרעה משם באומרו (יב, יט) 'הנה אשתך קח ולך', והוכרח לשוב ארצה כנען, בודאי פסק הרעב בארץ כנען בשובו לשם, היות שעמד בנסיונו ולא היה עוד צורך ברעב, וכעין שמצינו ביעקב שכאשר בא למצרים באה ברכה לרגלו וכלה הרעב, ועיין בתוספתא סוטה (פ"ג, ג) דעת ר' יוסי, שלאחר מיתת יעקב חזר הרעב להשלים את חמשה שני הרעב, ועבור זה אמר יוסף לאחיו 'אנכי אכלכל אתכם', ולפי זה בא הכתוב ללמדנו שלא תאמר כי זה הרעב, היה תשלום הרעב שבימי אברהם, שנפסק בשובו לכנען, וכמו שנשלמו גם שני רעבון של מצרים אחרי מות יעקב, שלא כן הוא, כי גדול כחו של אברהם שהיה אחוז במדת החסד והרחמים ונתבטל בשבילו הרעב לגמרי, וזה הרעב, הוא מלבד הרעב הראשון שהיה בימי אברהם.

איברא לשיטת ר' שמעון בן יוחי בספרי (פ' עקב ב') שאמר שגם במצרים נתבטל הרעב לגמרי, ולא חזר לאחר מיתת יעקב, א"כ הדרא קושיה לדוכתיה, דמאי אשמעינן הכתוב. עוד צריך להבין לפי מה

כה. הפייט הנאמר בשחרית ב' דר"ה, ומיוחס לר' שמעון ב"ר יצחק ממגנצא וז"ל הפייטן במנותו את הנסיון הרביעי שנתנסה בו אברהם אבינו: הִרְבִּיעִי, הִבִּיא רָעַב בְּאוֹתָן הַיָּמִים, הוּא הָרָעַב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר בָּא לְעוֹלָמִים; ומיוסד פיוט זה ע"פ פרקי דרבי אליעזר פ' כ"ו וז"ל: הרביעי, מיום שנבראו שמים וארץ לא הביא הקב"ה רעב בעולם אלא בימי אברהם.

כז. 'במילוי יודי"ן' היינו דאותיות ה' הנם במילוי י' כזה: ה"י.

חזיר. ותורת, להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני, עכ"ל. ולכאורה לפי פירש"י והיא גמרא ערוכה יבמות (כא, א), זו ואין צריך לומר זו היא, הלא כיון שקיימו מצות דרבנן, מכל שכן שיקיימו מילי דאורייתא, אלא נראה שמעם מכריח מונח ליסוד זה הסדר, שזה יצא לראשונה היינו שישמור 'משמרת' גזרות דרבנן כשניות לעריות, והוא יען כי זהו המקור ושרש וכנתינת טעם על שזכו בני ישראל לזאת הברכה שיאכלו זכות האבות, וזה על פי מה שכתבתי לעיל בפרשת נח בד"ה 'ויאמר ה' אל נח בא אתה', כי נראה שענין זה שיועיל זכות האבות לבניהם אהריהם, נתחדש ועלה לחוק רק בימי אברהם ולהלן, אבל בימי מי נח, עדיין לא היה. תדע, שבודאי חיו עוד רבים מצאצאי הנוד ומתושלח בעת המבול, וכולם נשטפו וטבעו ולא עמד להם זכות אבותיהם הצדיקים, אלא שצריך טעם מדוע ולמה.

ונראה בביאור הדבר כי מצד השכל, איש שעמל בו לו יהיה פרי מעלליו, ונוצר תאנה הוא יאכל פריה, ובל יתערב זר בשמחתו, אבל בניו וקרוביו שהמה עצמו ובשרו, להם שפיר יאות להנות מיגיע כפיו, ועל בסיס ויסוד זה יאיר כשמש ענין הזכות אבות, רק מההכרח לידע מי ומי הם קרוביו, כי באמת אב אחד לכל בני אדם והולכי שתיים שכולנו צאצאי אדם הראשון או בני נח נחננו, ונראה כי מצינו לזה פתח בפרשת עריות (ויקרא יח, ו), שאמר הכתוב 'איש איש אל כל שאר בשרו לא יקרב לגלות ערוה', אשר מזה יראה כי תלתה התורה

יהיזיה ע"ב ואז ביחד יקרא 'רעב' עכ"ל. וכבר כתבתי במקום אחר בפירושו מאמר רשב"י ב"ב (טו, ב) מרגלית טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו משמיה דאאמו"ר הגאון זי"ע, הכונה יען אברהם אחז במדת החסד על צד היותר אפשרי, לזאת כל חולה שראה בו מיד נתרפא, ולפי זה יש לומר כי הרעב אשר היה בימי אברהם לא היה כולו דין רק ממוזג ברחמים והע"ב לא היה מבחינת אחרים אלא היה מבחינת פנים, והנה פנים וראשון כונה אחת להם ועיין בעל המורים כתב אצל יצחק נאמר 'אנכי אלהי אביך' ולא נאמר 'ידו' אלהי אביך' שנתיימר בלי מדת רחמים, והטעם נגלה לפי שמדתו היא מדת פחד יצחק ולזה הרעב שהיה בימיו היה מבחינת אחרים בשני אופנים משא"כ זה של אברהם היה הע"ב מבחינה הראשונה, וזה שאמר הכתוב ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון, דהיינו משונה משל אברהם שהיה הראשון.

כי לך ולזרעך אתן את הארץ וגו' והרכיתי וגו' ונתתי לזרעך וגו' עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמור משמרתו מצותי חקותי ותורתני (כו, ג-ה). פירש רש"י וישמור משמרתני, גזרות להרחקה על אזהרות שכתורה כגון שניות לעריות ושבות לשבת. מצותי, דברים שאלו לא נכתבו ראויין הם להצטוות כמו גזל ושפיכת דמים. חקותי, דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבין עליהן כגון אכילת

שהוא מכלל 'שאר בשר', וכיון שאברהם קיים על עצמו איסור שניות, באמת מן הדין ומהסברא הוא שאנו נאכל ואוכלים פרי מעשיו הטובים, הלא עצמו ובשרו אנחנו, ולזה הקדים הכתוב טעם לשבח בשמירת משמרת שהוא כגון שניות לעריות, על הבטחתו של ולזרעך אתן את כל הארצות האל וגו' והתברכו בזרעך כל גויי הארץ, והיינו 'עקב אשר שמע אברהם בקלי וישמור משמרתו' וגו', שע"י כן אכלו מן הדין, הכנים בזכותן של האבות.

ועיין ר"ה (טז, ב) תוס' ד"ה 'כדי לערכב את השמן' דאיתא בירושלמי בלע המות לנצח וכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, כד שמע קול שיפורה וימנא חדא, בהיל ולא בהיל, וכד שמע תניין, אמר ודאי זהו שיפורה דיתקע בשופר גדול, וממא זימניה למתבלע, ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא. והאריכו בזה המפרשים למה אינו בהיל בתקיעות הראשונות, ובדברינו מבואר הדבר היטב עפ"י דאיתא בר"ה (לד, א) רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אחת מדברי תורה,

איסור זה ב'שאר בשר', ובאמת בת בת הבת או בת בת הבן מותרין להזקן מן התורה, אשר יורה על זה דור הרביעי כבר כנכרים נחשבו לול, אמנם לאחר שנאסרו השניות, ולשיטת הרבה פוסקים בת בת הבת, וכן בת בן הבן אין לאיסורן הפסק והזקן אסור ביוצאי חלציו עד סוף כל הדורות, וכן פסק הרא"ש פרק ב' דיבמות. ואיתא בש"ס ירושלמי (יבמות יב, א) אברהם אסור בכל בנות ישראל וכן שרה אסורה בכל בני ישראל.

ובזה מיושב שאלתי על נכון כיון דבן נח מותר לשיטת הרמב"ם ל"ב אפילו בבתו, ואינו אסור אלא באמו ואחותו מאמו, נראה דהתורה ירדה לסוף דעתם שאין להם שום קורבה מצד האב, והא שבן נח יורש את אביו מן התורה היא באמת רק מפני תיקון העולם, וממילא אין שייך אצלו זכות אבות כלל, ולזה לא נצלו צאצאי חנוך ומתושלח משטף מים רבים של מי מבול, ולפי זה גם בימינו מטעם שנאסרו השניות, באמת אסור אברהם בכל בנות ישראל משום בת בן בנו, ובע"כ לומר

ל. עיין רש"י (שמות לד, ז) עה"פ 'פקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים', דמבאר דמדה טובה מרובה על מידת פורענות, דבמדה טובה כתיב (שם) 'נצור חסד לאלפים', היינו אלפי דורות, ואלו במידת פורענות, פוקדם בעוון אבותיהם רק עד דור רביעי, ובגור אריה (שם) מבארו שהרי לפי הראוי, לא היה ראוי שיהיה הטוב רק עד ד' דורות, שעד כאן נחשב קורבה וכדכתיב 'פוקד עון אבות וגו' ועל רבעים'.

ל"א. עיי"ש בגמ' דנחלקו האמוראים אי יש הפסק לאיסור שניות, ולמ"ד דאין לאיסורן הפסק, אזי אברהם אסור בכל בנות ישראל ושרה אסורה בכל בני ישראל.

ברית', ופנחס בהורגו את זמרי קיים הלכה למשה מסיני, בועל ארמית קנאים פוגעים בו, וזה כונת המסורה 'לכן' בזכות האבות 'אמור לבני ישראל והוצאתי וגו', ובפנחס נאמר 'והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם' דהיינו כמו שזיכה אברהם את זרעו אחריו, וזה 'לכן' מהאי טעמא גופא 'אמור הנני נותן לו את בריתי שלום'.

ויהי עשו בן ארבעים שנה (כולד). פירש רש"י פשט טלפיו כחזיר, אבא בן ארבעים שנה נשא אשה וכו'. ולכאורה קשה הלא יצחק נשא רק אשה אחת, ולמה לקח הוא שתי נשים, ואפשר לומר כי תירוץ זה בשמות נשיו, כי לאחת קרא יהודית, דהיינו שהיא מחזקת בדת יהודית וצנועה, אבל אינה טובת לב, ולשניה קרא בשמת, דהיינו בעלת מעשים טובים, ואמר לאביו כי שתי המעלות אינו מוצא באחת לשאת, לכן לקח שתיים (הנהגה, 'בשמת' כמו בשמים שנותן ריח טוב ומחיה את האדם).

היינו מתקיעות מלכויות זכרונות שופרות, ושנים מדברי סופרים לג, ולזאת בתקיעות הראשונות אינו בהיל כל כך, כי ימצא מקום על המצוה שאינה בשלמות, אבל לאחר שתקעו פעם שנית, והנה היא רק מצוה דרבנן, ואם מקיימין גם מצוה דרבנן יש להם חלק ירושה מן האבות לה, וראויים להגאל ולהפקד בכל עת ובכל שעה לטובה, לכל הפחות בזכות האבות.

ועל דרך זה יש לפרש המסורה הביאה בעל הטורים פרשת וארא: לכן אמור לבני ישראל (שמות ו, ו), לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם (במדבר כה, יב-יג). ונראה כפי הצעה הנ"ל אשר בימי אברהם נתחדש ענין זכות אבות, ומפני שאברהם קיים בעצמו ה' דברים משמרתי, מצותי, חוקותי, ותורותי, ארבעה סוגי המצוות. ונראה כי כנגדם נאמרו בפסוק זה ה' לשונות של גאולה לה. והנה רש"י פירש על 'ותורות' הלכה למשה מסיני, ונאמר בפרשת כי תשא (שמות לד, כז) 'על פי הדברים האלה כרתי אתך

לג. דהנה בתקיעות שופר נאמרו ג' פסוקים א. 'שבתון זכרון תרועה' (ויקרא כג, כד) ב. 'והעברת שופר תרועה' (שם כה, ט) ג. 'יום תרועה' (במדבר כט, א). ונחלקו בגמ' (ר"ה לד, א) כמה מהם מדאורייתא, ולרבי שמואל בר נחמני 'אחת' מדברי תורה ונלמד מפסוק 'והעברת שופר תרועה'. 'ושנים' מדברי סופרים דהיינו דמה שאנו תוקעין ב' פעמים נוספים זהו מדברי סופרים.

לה. היינו דאם מקיימים מצוות דרבנן, ע"כ שמקיימים ג"כ דין שניות לעריות דהוא מדרבנן, וא"כ שייך בהו שאר בשר' ליחסם בזכות אבות עד אברהם אבינו ע"ה.

לה. כדכתיב: לכן אמר לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם ממצרים ואתם תהיו לי לעם והייתי לכם לאלהים.

העוים. ובוה נמצא טעם על מה שהשיב לאביו על שאלת אביו 'מדוע מהרת למצא', 'כי הקרה ה' אלהיך לפני', ואיתא במדרש (בראשית רבה סה, יט) שיעקב נדמה בזה כעורב שמביא גחלים לקנו, כי עי"ז אמר לו אביו גשה נא ואמיושך בני, יען ידע כי לא הורגל עשו להזכיר שמו של הקב"ה, וקשה הנה יעקב הלא ידע טבעו של עשו ולמה לא נזהר מזה, אבל הן הן דבריני כי יעקב לא רצה לשנות מלשונו כי יעקב מדרתו אמת ליח.

ויבא אל אביו ויאמר אבי ויאמר הנני מי אתה בני ויאמר יעקב אל אביו אנכי עשו בכרך וגו' (כו, יח-יט). יש לדקדק למה נאמר 'אל אביו' הלא התחיל כבר לדבר אל אביו באומרו 'ויאמר אבי', ונראה כי 'אבי' הראשון, באמת לא קאי על יצחק, והוא לפי מה דאיתא במדרש רבה (בראשית סה, טו-יט) וילך ויקח ויבא לאמו, אנוס וכפוף ובוכה, שהיה מתירא שיביא קללה על עצמו, ונשפכו מים על ברכיו והיה לבו רפה כשעוה, משום הכי בבאו אל חדר אביו אמר 'אבי' ויכוון אל אביו שבשמים ולעורר בזה י"ג מכילי דרחמילט, **אבי** בנימטריה י"ג, כי אב מרמו

ותהינה מורת רוח ליצחק ולרבקה (כו, לה). ביאר לנו הכתוב בזה שלא נאמר שהיה זה כדרך העולם שהחמות שונאת כלתה, ואחר כך תניע לב בעלה שגם הוא ישנא אותה, לכן דקדק הכתוב וכתב תחלה 'ליצחק' לו.

ותקח רבקה וגו' ותלבש את יעקב ואת עורות גדיי העוים הלבנישה וגו' (כו, טו). ויש לשאול הנה דרך נשים להלביש בניהם הקטנים אבל לא בנים הגדולים, ואיך היה שהלבישה רבקה את יעקב בהיותו כבר בן ס"ג שנים לו, ומהתימה גם כן על יעקב למה הטריח בזה את אמו ולא לבשם בעצמו. ונראה כי באו פסוקים אלו להודיענו תמימות יעקב, כי כל זה היה על אפו ועל חמתו כנאמר (בראשית כה, כז) ויעקב איש תם, ופירש"י שם, שאינו ידע לרמות וכפיו כן לבו, ונאמר גם כן (מיכה ג, כ) תתן אמת ליעקב, והנה כאשר על פי מאמר אמו הוכרח לילך ולעשות כעין גניבת דעת אביו, לא רצה לעשות שום דבר אשר יוכל להעשות בלעדו, ואמו הצדקת הבינה זאת, לכן הלבישה היא את יעקב, גם בבגדי עשו וגם בעורות גדיי

לו. כך הקשה במדרש רבה סה, ד; וזה לשון המדרש: 'ותהינה מורת רוח ליצחק ולרבקה' למה ליצחק תחלה. ועי"ש תירוצם.

לו. עיין רש"י בראשית כח, ט בד"ה 'אחות נביות' שמבאר את חשבון השנים.

לח. ועיין לקמן בדברי רבינו עה"פ 'כי הקרה ה' אלוקיך', תירוץ נוסף ונפלא לקושיא זו.

למ. י"ג מידות של רחמים, דהיינו ה' ה' אל וכו'.

המציא לך דכתיב (בראשית כד, יב) 'הקרה נא לפני היום', וכתיב (שם כד, סג) 'וישא עיניו וירא והנה גמלים באים', למאכלך על אחת כמה וכמה. ונראה בטעם רבי יוחנן וריש לקיש שהוציאו המקרא מפשוטו, והיינו שהוכרחו לכך מפני שלא יאות ליעקב האמיתי כנאמר (מיכה ז, כ) 'אמת ליעקב', שיאמר על מאכל שהכינה אמו מהצאן אשר בביתה, 'כי הקרה ה' לפני', ועבור זה הרגישוהו להכרח לפרש דבריו על ענין אשר כמוהו לא נעשה מדי יום ביומו ושאינו מעשה בכל יום, רק שיש לו שייכות וקישור עם הענין אשר לפנינו.

ונפרש תחלה דברי הראשון, עפ"י מה שכתבתי לעיל פרשת וירא ד"ה 'וישא אברהם את עיניו' שאברהם בא אחר העקדה למדרגה לשנוא שונאי השם, אף אם המה עצמו ובשרו, ושזה פירוש הכתוב 'וירא את האיל' היינו א'דום י'שמעאל ל'וט עי"ש, ונאמר לו 'כי ביצחק יקרא לך זרע' ביצחק ולא כל יצחק, ועל זה שפיר שייך לשון 'הקרה ה' אלהיך לפני'. והשני אמר 'הקרה נא לפני היום' היינו על דרך שכתבתי לעיל פרשת חיי ד"ה 'ויאמר ה' אלהי אדוני' שאליעזר בקש ישועת השם על אתר תיכף ומיד בזכות זריזותו של אברהם, אשר עבור זה הזכיר חמשה פעמים באותו ענין תואר אדוני אברהם עי"ש. ואפשר לומר על דרך מליצה בפירוש הכתוב 'וירא את הגמלים באים' דהיינו

על ספירת חכמה, ומשום הכי כאשר השיב יעקב על שאלת אביו, נאמר על נכון 'ויאמר יעקב אל אביו' להורות כדברינו כי 'אבי' דמתחלה קאי על ספירת חכמה אשר אליה קשר את נפשו, ויש עוד לומר כי זה כונת אונקלוס ג'כ שתרגם 'בא אחיך במרמה' (כו, לה), ועל אחוך בחוכמא.

אנכי עשו בברך (כו, יט). מדרש רבה א"ר לוי, 'אנכי' עתידין בני לקבל עשרת הדברות. ונראה בכונת המדרש שרוצה לומר שזה שאמר יעקב 'אנכי' היינו מעין אנכי שבעשרת הדברות, דאיתא בתיקונים שעשרת הדברות נאמרו ע"י בינה ומלכות, ואמר הכתוב שלאחר שאמר אבי הרומז על חכמה^מ, דיבר אל אביו יצחק, והיות כידוע שהוא אחוז בגבורה, אמר 'אנכי' והיינו כדי ליחד הני תרי רעי דלא מתפרשא מהדדי וליחד חכמה עילאי בחכמה תתאי, ועי"ז עלה בידו להתברך ממקור הברכות בברכת עולם.

מה זה מהרת למצא בני ויאמר כי הקרה ה' אלהיך לפני (כו, כ). ילקוט (שמעוני בראשית כו, רמז קטו) רבי יוחנן וריש לקיש חד מינייהו אמר ומה אם לקרבנך המציא לך, דכתיב (בראשית כב, יג) 'וירא והנה איל אחר' וגו', למאכלך על אחת כמה וכמה. חד מיניהו אמר אם לזווגך

חכמינו זכרונם לברכה (נזיר כג, ב) גדולה עברה לשמה ממצוה שלא לשמה. ונראה בהסבר הדבר, כי בעת אשר האדם מכין עצמו לעשות איזה מצוה, אזי היצר הרע מביא כמה פניות בלב האדם לקלקל הדבר, אבל אם ירצה לעשות עברה, אז יניח את האדם לעשות מעשהו ולהפיק זממו, כי נוח לו שיעשהו האדם מעצמו בלי הסתו, ולפי"ז עברה לשמה תהיה עפ"י רוב נקיה, ועתה כאשר הוכרח יעקב עפ"י דברי רבקה לגנוב דעת אביו, כיון בזה לתקן עון אדם, והאריך ואמר ב"ה הקרה י'דוד אלהיך ר"ת אִיפֶה תבה הראשונה מתוכחת הקב"ה לאדם הראשון, ומיושב עפ"י דברים האלה למה לא נזהר יעקב מלהזכיר שם הקב"ה אשר לא היה עשו גייל בו והסכין בעצמו^{מא} אבל בזה ניחא, כי איתא עוד בתיקונים כי גם עול גלות קבל יעקב על עצמו כדי לתקן עון אדם הראשון^{מב}.

ויש עוד להרחיב הדבר לפי מה דאיתא בתיקון ס"ט שפגם אדם הראשון עלה למקום גבוה על גבוה עד שנודעו ר' אלעזר וכולהו חבריא, והיינו שפגם בג' הראשונות^{מג}, וכבר ידעת שהנה נרמזות בג' אותיות א"ה ולפי"ז יש לומר שהקב"ה אמר לו איבה לרמו שהפריד בין הדבקים באות כ', והבדיל בין אותיות א"י לאות

שיצחק ראה והבין כי זהו תשלום וגמול מלשון 'כי גמל עלי', או 'גמול ידיו ישולם לי', והיות שידענו שהוא היה בזכות אברהם, א"כ בודאי היה רק לטובת יעקב, כי רק הוא נקרא זרעו.

כי הקרה ה' אלהיך לפני (כו, ב). עיין תוס' יו"ט ברכות (פ"ו מ"ג) שכתב כי עבור זה תקנו בברכת הזימון שם 'אלהינו', כי הזמון וכן הפרנסה, הדין נותן לכלכל את ברואיו, ולפיכך תקנו זה השם שהוא מדת הדין והוראתו אלהים ואדנות עי"ש. וכן נאמר בפרשת מקץ בענין שהשבטים רצו להחזיר הכסף שמצאו באמתחותיהם, אמר להם שומר הבית 'אלהיכם נתן לכם ממזמן' (בראשית, מג כג), ולפי"ז קשה למה הזכיר יעקב גם את שם הוי"ה, שהיה לו לומר 'כי הקרה אלהיך' בלבד.

ויש לומר עפ"י מה דאיתא בתיקונים שהאבות תקנו עון אדם הראשון, והנה אדם הראשון באכלו מעץ הדעת עבר גם כן על 'לא תגנוב', ואיתא במדרש (תנחומא קדושים, פ"ב) שכאשר המלאכים שאלו את הקב"ה על אדם הראשון אם הוא הנהו ישראל, השיב להם הקב"ה, זה גנב הוא. ומעתה אומר עפ"י מה שאמרו

מא. הסכין בעצמו משום שע"י זה חשד בו אביו ואמר (כו, כו) 'גשה נא ואמישך בני', וכדאיתא ברש"י שם.

מב. ועיין לעיל בד"ה 'ותקח רבקה' דמבאר רבינו ישוב נוסף ונפלא לקושיא זו

מג. היינו בג' הספירות הראשונות שהם: כתר, חכמה, בינה.

ראיה וריה כנ"ל, והיות שארבעה תיקונים אלה היינו 'ראיה' כנגד אריה, 'שמיעה' כנגד שור, 'ריח' כנגד נשר, 'דבור' כנגד אדם, ונשר הוא מדתו של יעקב^{מיה}, משום הכי בא איתו ריח חקל תפיחין קדישין.

ויחרד יצחק חרדה גדולה (כו, לג). מדרש

(תנחומא תולדות פ"י) ילמדנו רבינו מי

שמעם שמן כיצד צריך לברך, כך שנו רבותינו הטועם טעם שמן מברך בורא פרי העין, אמר רבי יוסי חוין מן היין שמברך בורא פרי הגפן. וצריך ביאור מה שייכות לשאלה זו עם הפסוק 'ויחרד יצחק', ונראה על פי מה דאיתא במסכת תרומות (פ"א מ"ג) אין מביאין על גבי המזבח אלא היוצא מן הזתים והענבים בלבד. ובשני משקים אלו בחר השם להיות סגולה מכל מי פירות, אם כי הם משונים בטבעם זה מזה כרחוק מזרח ממערב, כי היין אם הוא אדום וחזק, כבר אפשר שקורטוב הימנו ישנה שלשה לוגין בטעמא ובחזותא, כי הוא מתערב ונבלל עם המים. ואם הוא מעט וחלש, אז נאבד במיעוטו. לא כן השמן, כי אפילו קורטוב ממנו יעלה ויתגבר על מ' סאה, ולעומת זה אף מ' סאה ממנו לא יוכלו לשנות גם ג' לוגין מים לא

ה', ויעקב רצה לתקן וצרף בה' מלמטה למעלה לחבר הדודים^{מיד}.

ובזה יש ליישב למה אמר ה'קרה י'דוד א'להיך לפני, שהיה לו לומר 'לפניך' ולתלות הגדולה באביו, ובדברינו ניחא שכונתו היה שהזמין לו ה' ענין לתקן חטא אדה"ר.

ויגש וגו' ויברכהו ויאמר ראה ריח בני בריח שדה אשר ברכו ה'

(כו, לו). וקשה האיך שייך לומר על ריח, ראה. ועוד, כיון שלא היה שם באותו מעמד רק הוא ובנו המתברך אל מי אמר ראה, ונראה על פי מה דאיתא בתיקונים (תיקון ע') ארבע תיקונין אינון, ראיה, שמיעה, ריח, דיבור, והם בד' אותיות הוי"ה על הסדר, ויצחק רצה לברך את בנו ולהמשיך לו הברכה ממקור הברכות בדרך ישר מע"ק לז"א ומז"א לחת"ק, משום הכי סיפר הכתוב 'ויברכהו ויאמר' שלא ברכו במחשבה לבד, אלא הוציא הדברים בפיו והיה בזה דבור ושמיעה כי השמיע לאזניו, אבל היות שהוא לא ראה כנאמר למעלה (כו, א) 'ותכהנה עיניו מראות', לזה הזכיר ראיה בפיו ואמר 'ראה ריח בני' והיינו

מד. היינו דיעקב אבינו כשתיקן חטא אדה"ר צירף חזרה את מילת אי"ה וזה נרמז בר"ת של דברי יעקב כ"י ה'קרה י'דוד' א'לוקיך' אזי אותיות אי"ה הם כסדרן מלמטה למעלה דהיינו מהסוף להתחלה.

מה. עיין בדברי רבינו פרשת 'וישלח' ד"ה 'ויקח מן הבא בידו מנחה' שמבאר רבינו ש'נשר' הוא כנגד 'תפארת' שהוא מידתו של יעקב כידוע.

ממנו חברת אנשים ולא בא בברית עם אנשי דורו ויושבי עירו, כי כאשר מכר עשו את בכורתו ליעקב, לא בסתר עשה זאת, אלא כמה שאותא במדרשים שבפומבי ופירסום רב מכרה לו, שעשו הביא עמו כת של לצנים ששחקו על יעקב בעת שקנה הבכורה מעשו, ממילא נתפרסם הדבר, ואלו היה יצחק מתחבר עם אנשי עירו בודאי היה נודע לו זה, ובאמת הביא רש"י¹ בשם מדרש תנחומא טעם על חרדת יצחק שאמר עוון יש בי שברכתי קטן לפני גדול ושניתי סדר היחוס, ואח"כ כשאמר לו שלקח ממנו גם הבכורה, נח דעתו ואמר אז 'גם ברוך יהיה', מכל זה נראה שטבע השמן היה לו ליצחק.

ועיין בשו"ע או"ח (סי' ר"ב ס"ח) שעל כל מי פירות מברכין עליהן שהכל חוץ מהיוצא מזתים וענבים, ועתה בא וראה מעלת השמן שהוא מעלת ישראל, שאף אם סחטו, כתתו, וטחנו הזתים, היוצא מהן ישארו בחשיבותם ואינם יאבדו מאומה מגדולתם הראשונה, וכמו כן עם זו שבחר בורא שמים וארץ בו, אם עברו עליו מים הזדונים שעבודים וגלויות, בכל זאת נשארנו נאמנים להשם ותורתו ולא נתבטל כוחנו להאיר ליושבי חשך ואפלה, והנה אמרו חכמינו² (מכילתא פ' בא, יב) שהד' מאות שנה של גלות מצרים התחילו מימי יצחק, שנאמר לאברהם (בראשית טו, יג) גר יהיה זרעך, וזה כונת המדרש 'ויחרד יצחק חרדה

במראה ולא בטעמא, יען אינו מתערב עם שאר משקים ולבדד ישכון, ושתי הבחינות האלה הם היסוד אשר עליו נבנה בית ישראל, היות שאמרו חכמינו³ (אבות ב, ה) לא הקפדן מלמד, מוכרח שיהיה לכן ישראל בחינת היין אשר יתערב וישנה להועיל ולעלוי את המים, אבל אחרי שעם ישראל המעט בין העמים, צריך גם כן לזה שיהיה לו בחינת השמן, למען מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה שאוהבים ישראל את אביהם שבשמים, וישארו על עומדם ועל בחינתם להאיר לכל העמים ולא יכבו ויתבטלו במיעוטם.

והנה אמרו חכמינו⁴ (בבא בתרא עה, א) שהצדיקים נכווים כל אחד מחופתו של חברו, שאינם דומים זה לזה. ונראה כי בחינת אברהם היה דומה ליין, שלמד את העם דעת דרכי השם ותורתו והיה מעורב בין הבריות והיתה נפשו שפלה, וכאשר תראה שבעת היותו נצרך לחסדי אנשי חת, אמר לפניהם 'גר ותושב אנכי עמכם' (בראשית כג, ד), וכמה השתחואות השתחוו למולם, אבל יצחק גבה לבו בדרכי השם אחרי שהרגיש בנפשו שהוא עבד למלכו של עולם, לא נכנע ולא זע מפני בן אדם חציר, עד שכאשר בא אליו מלך פלשתים לכרות אתו ברית לא הראה לו אותות הכנעה, אלא אמר לו, מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי (בראשית כו, כו). ואומר עוד כי אף מזה נראה שיצחק דחה

ערכו, דהיינו הרשעים וחמאים וכת הלצים, וזהו 'אשרי האיש' מי שמתנהג במדת אדנות כזה אשר ע"י כן לא הלך בעצת רשעים וגו', לזאת בעת שבא אליו הנבואה במחזה הסולם יצק רק שמן לכד על המצבה, לאות ומופת כי כן יתנהג מעתה, ותא חזי אמיתות דברינו כי כאשר מספר הכתוב מרוב קניני אבותינו נאמר באברהם (בראשית יג, ב) ואברהם כבד מאד במקנה ובכסף ובזהב, ולא נאמר אצלו תואר 'איש' אחרי שאברהם תפס בחינת היין, התערב עם כל ולא הראה סימני אדנות. ולעומת זה גבי יצחק כתוב (בראשית כו, יג) ויגדל האיש וילך הלך וגדול וגו', וכן ביעקב נאמר (בראשית ל, מג) ויפרץ האיש מאד מאד.

ומעתה אומר שבכל זה, לא התנהג יעקב רק בהיותו בארץ נכריה ביני עובדי עבודה זרה, לכן שכן לכרד, אבל אח"כ כאשר שב לבית אביו, ועמו שבטי יה, הורה להם הדרך שילכו בה, כי בכל שני דרכים הללו צריכים לאחוז לעבודת ה', דהיינו בחברת יראי ה' יהיו כיון חברים מקשיבים ללמוד מחביריהם, וללמד אותם את אנשי בריתם בהכנעה וחבה, וגם ממדת השמן לא יניחו ידיהם, אשר יתפסו אם יגלו למקום מים הרעים, ולזה בשוכו נסך גם יין, ולא עוד אלא שהקדים היין ורק אח"כ הציק את השמן.

ונראה כי זה כונת הכתוב לקמן פרשת ויגש (בראשית מה, א) ולא יכול יוסף וגו' ויקרא הוציאו כל איש וגו' ולא

גדולה' אשר מזה נראה שתפס במעלת השמן כנ"ל, ומעתה הטועם טעם שמן כיצד צריך לברך וכו', מברך בורא פרי העץ שאף שנכבש ונטחן לא אבד חשיבותו ונשאר במעלה הגבוהה, ושלא תאמר שהיה גדול על אביו אברהם שהיה לו טבע היין, ותרצה לומר שאין מברכין עליו בורא פרי העץ היות שהוא קטן ממנו, לזה אמר כי אדרבה חשיבותו גרם לו ברכה בפני עצמו ושניהם כאחד טובים ומעולים.

ועל פי דברינו האלה מצאתי יישוב לשאלה גדולה בעיני, מדוע יצק יעקב רק שמן על המצבה שהקים, שנאמר (בראשית כח, יח) ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותה מצבה ויצק שמן על ראשה, וכאשר קיים נדרו בפרשת וישלח נאמר (בראשית לה, יד) ויצב יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך (היינו יין) ויצק עליה שמן. ועוד שהקדים ניסוך יין ליציקת שמן. ונראה במעם הדבר על פי דברינו אלה כי בעת שגלה יעקב מבית אביו, למקום אשר צוה הקב"ה את אברהם וקנו לעזוב אותו ולצאת משם, מקום אשר אין תקוה לקרב אנשיו לעבודת השם, ואדרבה צריך לירא לנפשו שלא ילמוד הוא ממעשיהם, לזה הלך בדרך אביו ותפס סגולת השמן לבל יתערב עם אנשי המקום, וקיים בעצמו דברי דוד המלך (תהלים א, א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, דהיינו שמלת איש מורה על שר ואדון שאינו מתערב לשחק ולטייל עם עבדים ופחותים, יען שאין זה לפי כבודו בהיותו הוא עבד מלך מלכי המלכים, וכל מי שאינו מעבדי המלך אינם לפי

ישראל, ששלחו אל יהושע שיחוש לעזרם, וכן עשה יהושע, לכן התנה יצחק עם עשו, אף כי אינך בתור כנעני, בכל זאת רשות הוא ליעקב לומר 'עשה עמי ואינך זנך', והיינו 'על חרבך תחיה' אתה בעצמך תחיה את נפשך בכל ענייך, ובכל זאת 'את אחיך תעבוד'.

או יאמר כפי מה שהובא בספרים בשם הזוהר הקדוש שמשח רבינו נמל רשות משרו של עשו לדון ד' מיתות בית דין, ולפום רהיטא פשוט הדבר, היות שידוע שעשו שונא ליעקב, מעתה בלב שמח יסכים ויתן רשות לבתי דיני ישראל שיהרגו את חייבי מיתות בי"ד, דשונא ישראל, אבל כד דייקת, תשכח שאין הדבר פשוט כל כך, כי באמת עונשי התורה אינם על צד ולתכלית לנקום נקמה, עיין סנהדרין (מ"א) שהשכינה אומרת קלני מראשי, אלא הטעם ותכלית העונשים הוא למען ישמעו ויראו שאר חלקי האומה, ויתכפרו ויטהרו הנענשים, והנה שרו של עשו שהוא הס"מ, בודאי רוצה להרבות חוטאים וחטאים בישראל, ואם כן האיך ולמה הסכים לזה שידונו בתי דיני ישראל הד' מיתות. ונראה כי באמת תנאי התנה יצחק בברכתו 'על חרבך תחיה', היינו החרב הוא שלך, אבל 'את אחיך תעבוד' וממילא מה שקנה עבד

עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו. וקשה, הלא כל איש שורר בביתו, ומכל שכן שאם המושל בכל ארץ מצרים צוה לאמור 'הוציאו כל איש מעל' בודאי נדע שקיימו דבריו, ואם כן מה השמיענו הכתוב באומרו 'ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו', אבל מיושב בדברינו הנוכח לעיל, כי גילה לנו הכתוב שקיים יוסף בעצמו מה שלימדו יעקב אביו, דהיינו אף שבכל ענייניו עד כה היה התנהגותו בתואר איש, אמנם בעת אשר גילה עצמו לאחיו, עזב את בחינת השמן ותפס סגולת יין ונכנע לאחיו ופיים וריצה אותם, וזה שאמר הכתוב 'ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו'.

על חרבך תחיה ואת אחיך תעבוד וגו' (כו, מ). יש לפרשו, היות שחייב על האדון לפרנס את עבדו, דאף דקיי"ל כמ"ד יכול הרב לומר לעבדו עשה עמי ואיני זנך^מ, יצחק לא רצה להחזיק את בנו עשו בתור עבד כנעני, אלא עשאו עבד ליעקב בתורת עבד עברי^מ, וכן כאשר יבוא העבד באיזו ענין לכל סכנה אזי על הרב לעמוד לימין עבדו ולהצילו, כשם שמצינו גם בגבעונים לאחר שקבלו עליהם מרות

מז. רמב"ם פ"ט מהל' עבדים הל' ז; טוש"ע יו"ד סי' רס"ז ס' כ-כא.

מח. עיין קידושין כ, א; דדורשת הגמ' מדכתיב בעבד עברי (דברים טו, טו) 'כִּי אֶהְיֶה וְאֵת בֵּיתְךָ פִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ', ודרשינן 'עִמָּךְ בשווה לך', דהיינו שהאדון חייב שהעבד יהיה שווה איתו במאכל ובמשתה וכן בכל דבר, ואין האדון יכול לומר לעבד 'עשה עמי ואיני זנך'.

יראהו עשו שהולך הוא חרנה במצות אביו, לא יעלה על לבו שבורח הוא ומתירא מפניו, ולא ירדוף אחריו.

ויש לומר שעבור זה נאמר 'ויצא יעקב' 'וילך חרנה', דהיינו שהיה הענין בפירסום רב, ומצינו בזה מקום ליישב תלונת המדרש על אשר שלח יעקב מלאכים אל עשו שאמרו חכמי המדרש שלכאורה לא טוב עשה בזה שאמר גירי בעיניה דשיטנא, אבל בדברינו ניהא, כי גם זה עשה לפי עצת אמו, בחושבו שבודאי יודע זאת לעשו שחוזר הוא לבית אביו, ועוד יסתכן בעצמו יותר אם יבא בחשאי, ועבור זה קדם יעקב להודיעהו, למען יתן לו אות ומופת שלא עלה מורא בלבו ואינו מתירא ממנו.

ויקח את מחלת ונו' על נשיו לו לאשה (כה, ט). עיין רש"י שהרגיש במהות הבנת תיבת 'על' מט, ואולי יש לומר שבזה הודיענו הכתוב שפלולתו וגנותו של עשו כי מדרך אנשים פחתי ערך ורוע לבב שבאם קרבם יתמלא כעס על איש אשר אין לאל ידם להרע לו ולהנקם ממנו, אזי ישפכו כעסם על ראש אנשים אחרים אף שלא הזיקוהו מעולם, והנה זה עשו אשר חמתו בערה בו על דבר יעקב, ועדיין לא היה ביכולתו להפרע ממנו, אם מפני שהיה עוד אביו יצחק בחיים, או כאשר

קנה רבו, אי לזאת הוצרך שרו ליתן רשות למשה רעיא מהימנא.

ותאמר רבקה קצתי בחיי מפני בנות חת ונו' (כו, מו). יש לדקדק היות שרבקה ידעה כי בנה יעקב יטה אוזן גם אם היא תצוה אותו, למה זרחה את יצחק שהוא יצוה אותו לילך לחרן. ונראה כי מחכמה עשתה ככה, והוא על דרך שאיתא במדרש רבה (בראשית ד, ה), 'וישב יעקב' (בראשית לו, א) מה כתיב למעלה מן הענין (שם לו, לא) 'ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום', אמר רבי חנינא: משל לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם, וישב לו ביניהם. כך כיון שראה אבינו יעקב עשו ואליפז, ישב לו ביניהם. והיינו כי כן טבעם של כלבים לרדוף אחר הבורח מפניהם, בראותם שנפל פחדם עליו, אבל היושב ביניהם כאלו אינו מפחד, או אדרבה פחדו נופל עליהם, ואין זה רק טבע הכלבים, אבל נמצא כן ברוב בעלי חיים, וכבר העידו חכמי הטבע כי כאשר יפגע איש באריה, ויעמוד למולו בקומה זקופה ויסתכל עליו בעיניו, על הרוב לא יפגע בו, וזה חששה רבקה שבאם יברח יעקב בעצתה בסתר, אזי יחשוב עשו כי בורח הוא מפניו ויתאמץ לרדוף אחריו, לזה אמרה ליצחק שהוא ישלחו לחרן לישא אשה לילך בגלוי לעין כל, ועתה כאשר

מצא, כי הנה יצחק מאם בבנות חתני,
ולקח את מחלת בת ישמעאל למען תהיה
לו 'על נשיו' לו לאשה, להוריד בכך את
הראשונות למדריגת הפלגשים.

כתבתי למעלה: שהוא עצמו נתיירא ממנו
בראותו שהוא אינו מתיירא, ורצה להסיר
כעסו מלבבו, לכן הלך ונשא אשה 'על
נשיו', למען ישפוך רגזו עליהן על דרך אין
אשה מתקנאת אלא בירך חברתה, ועילה

ויצא

מוביד סְבְרֵי מִן פְּרִיזָה, אלא 'עזרי מעם ה'
עושה שמים וארץ'. וצריך ביאור האין
נרמז כל זה בפסוקים הנ"ל.

ונראה כי בא המדרש ליישב כל
הדקדוקים דלעיל, והוא כי
תכלית בריאת האדם הוא שישלים נפשו
פה על הארץ, ובודאי מסוגל לזה יותר,
מקום מקודש ובתוך חברת אנשים צדיקים
מארץ לא טהורה וגדודי אנשי רשע, ויעקב
אשר הוכרח כעת לעזוב בית אביו ולילך
לחרן היה זה בעיניו כנופל מאיגרא רמא
לבירא עמיקתא, וזה אשר מודיענו הכתוב
'ויצא יעקב מבאר שבע', ממקום אשר דרו
שם אברהם ויצחק שקדשו איוור, לנדוד
לחרן אשר כבר נצטווה אברהם לעזבו

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה
ויפגע במקום וגו' ויקח מאבני
המקום וכו' (כה, י"א). כבר הרגיש רש"י
בזה שלא היה צריך לכתוב אלא 'וילך
חרנה'. ועוד במה שכתוב 'ויפגע במקום'
ולא הוזכר באיזו מקום. ומעם הדבר שנאמר
'ויקח מאבני המקום' דלכאורה היה די
אילו היה נאמר 'ויקח אבנים וישם
מראשותיו'. ובמדרש רבה (סה, ב) איתא
רבי שמואל בר נחמני פתח (תהילים קכא,
א) 'שיר למעלות אשא עיני אל ההרים',
אשא עיני אל ההורים למלפני ולמעבדניא
'מאין יבא עזרי', אליעזר בשעה שהלך
להביא את רבקה מה כתיב ביה 'ויקח
העבד עשרה גמלים' וגו', ואני לא נזם
אחד ולא צמיד אחד, חזר ואמר מה אני

ג. בד"ה 'ותאמר רבקה קצתי בחיי' וגו'.

נא. וכדכתיב לעיל פסוק ח': 'זירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, זה היה העילה כביכול
שנושא הוא את מחלת בת ישמעאל.

א. 'למלפני ולמעבדני', היינו למלמדים והמדריכים אותי בעבודת ה' (ע"פ עץ יוסף).

ב. בלשון בתמיה, וכי אאביד ומיאש סְבְרֵי ותקתתי מברואי (ע"פ עץ יוסף).

והן הן דברי המדרש ומוישובים כל הקשיות.

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה
(כה, י). עיין רש"י שלא היה צריך לכתוב אלא וילך חרנה. ונראה בהקדם ביאור מדרש רבה (סה, יג): ר' יהושע בן לוי פתר קריא בגלותי 'ויצא יעקב' המד"א (ירמיה טו, א) שלח מעל פני ויצאו, 'וילך חרנה' המד"א (איכה א, יב) אשר הוגה ד' ביום חרון אפו וכו'. וצריך ביאור להבין מה סמך מצא בפסוק 'שלח מעל פני' לפסוק ויצא יעקב מבאר שבע. ונראה על פי הקדמה שהבאתי לעיל פרשת תולדות^ה כי זה שהוא מלא ברכת השם אומרים עליו שהוא שבע, והענין הוא כי י"ה"רה במילוי יודי"ן עולה ע"ב וצירוף הוזה נקרא פנים, ומילוי שם אלהים עולה ש"ו והוא גם הוא נקרא פנים ואף ששם אלהים הוא דין מ"מ באור פני מלך חיים, וכאשר

ולצאת ממנו, לכן 'ויפגע במקום' מלשון פגיעה מכאיב ומדאיב כמו 'ויפגע בו וימותהו' (מלכים א' ב לד), שלבו דוה עליו לילך למקום הטומאה, 'וילן שם כי בא השמש' שחשכו כוכבי נשפו בהירת מחו המאיר לאדם, שהיה נדמה לו לדבר אי אפשר להיות עובד השם אמיתי במקום שהוא ובסביבת פועלי און עובדי גלולים, אשר אברהם בהיותו רוצה ליקח אשה משם לבנו, לא הניחו לילך בעצמו שמה, אלא צוה זאת לאליעזר, וגם הוא הוצרך ליקח עמו עשרה גמלים ולהראות להם עושר ונכסים כדי לסמות את עיניהם ולשחד רשתתם, והוא אין בידו דבר, אכן תיכף ומיד חזק ואימץ את לבבו כי מה' מצעדי גבר כוננו אשר מי יבין את דרכו והאופן שבונה את עולמיו הרוחניים, כמה שמי יבין האיך ברא שמים וארץ, ולזה 'ויקח מאבני המקום', היינו מאבני בנין מקומו של עולם, 'וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא' ונראה אליו ה' במראה^ה,

ג. ובנותן טעם להוסיף כאן מ"ש רבינו לקמן בד"ה ויחלום, דבגילוי שנגלה אליו ה' במראה ראה יעקב אבינו שאדרכה עיקר העבודה הוא דוקא מתוך קושי ויגיעה, וזה מרומז בסולם, שכמו שאדם העולה בסולם, צריך ליתן דעתו שלא יפול, כך הוא בעבודת ה', שרק באופן שיש לאדם קושי ויגיעה, יתן דעתו באופן תמידי בהשי"ת.

ד. פירושו: דר' יהושע בן לוי פתר קריא, דהיינו ביאר את פסוקי המקרא, בגלות, דמרמזים על הגלות.

ה. בד"ה 'ויהי רעב בארץ' וגו'.

ו. היינו יו"ד ה"י וא"ו ה"י, ועולה בגימטריה ע"ב. וכונת רבינו במילוי יודי"ן היינו דאותיות ה' הנם במילוי י' כזה: ה"י.

ז. היינו אל"ף למ"ד ה"י יו"ד מ"ם עולה בגימטריה ש'.

רעב, ומעתה הודיענו הכתוב חדשות ויצא יעקב מבאר שבע, דהיינו שיצא מבחינת שבע וכן גם כן מבחינת רעב, ועל דרך שאמר שלמה המלך (משלי ל, ח) 'ראש ועושר אל תתן לי', אבל וילך חרנה שמיתק הדין של רע"ב בשם מחי"ה ברחמים רבים, ועבור זה אמר הכתוב חרנה ולא כתב לחרן.

ועפ"י דרך זה מבואר מה שהביא בעל הטורים שפרשה זו סתומה (שאין בכל הסדרא לא פתוחה ולא סתומה) דהכונה כי בזמן שיש שבע בעולם, שערי השמים פתוחין, וחלילה בעת רעב, שערי רחמים סתומין, והיות שיעקב יצא מבחינת שבע אבל לא קבל על עצמו גם בחינת רעב, לזאת אין בה לא פרשה פתוחה ולא סתומה.

ויצא יעקב מבאר שבע (כה, י). מדרש רבה (סח, ז) רב הונא אמר מבארה של בכורה, אמר שלא יעמוד עשו ויערער על הבכורה, ויאמר כן היית מרמה בי ונטל את בכורתך, ונמצאתי מאבד אותה שבועה שנאמר (בראשית כה, לג) 'השבועה לי כיום'. וצ"ב מה זה בארה של בכורה. וגם מה זה שאמר מאבד אותה שבועה שנאמר 'השבועה לי כיום', דהיה לו לומר שנאמר (שם) 'וישבוע לו'.

יתחברו ש' עם ע"ב יהיה לפנך שבע, והאדם אשר הוא חסר כל טוב ר"ל ענינו אחורים המורה על מיעוט השפעה והאחורים של שם אלהים הוא בגימטריה ר"ח והאחורים של שם יי"הו"ה עולה גם כן ע"ב^ט וכאשר יצטרף ר' עם ע"ב יהיה רעב עיי"ש, ולפי"ז יבואר הכתוב 'ויצא יעקב מבאר שבע' היינו שיצא מבחינת פנים שהוא שבע, ולכן הביא ריב"ל סמיכות לזה 'שלח מעל פני ויצאו' מבחינת פנים ויהיו לאחור.

והנה חרנה פירושו לחרן, ועל דרך שכל תבה שצריכה ל' בתחלתה הטיל לה הכתוב ה' בסופה ובכל זאת צריך טעם למה לא נכתב לחרן, ונראה על פי מה דאיתא במדרש לעיל פרשת תולדות 'ויקרא יצחק ליעקב ויברך אותו' שברכו בכרכת גלות ע"כ. והנה ידע יעקב שיתקיים בו שלח מעל פני ויצאו מבחינת שבע אבל לא קבל על עצמו כל ההיפוך דהיינו כל בחינת אחורים, אחורים משם אלהים ואחורים משם יי"הו"ה שיהיה רעב אבל צירף למתק את הגלות דהיינו האחורים משם אלהים עם השם יו"ד ה"י וא"ו ה"י בגמטריא ס"ג, וידוע כי הוא בגמטריא מחיה, והנה חרנה הוא בגמטריא רס"ג, וכך דייקת תראה כי סופי תיבות יעקב מבאר שבע הוא

ת. היינו א' אל' אלהי אלהים עולה בגימטריה ר'.

ז. היינו י' יה' יהו' ידו"ד עולה בגימטריה ע"ב.

דבריו שהבכורה איננו כמעין היוצא בבקעה מאליו וימלא על גדותיו אשר ישתה ממנו האדם בלי יגיעה ועמל, אבל ראה באור שכלו ושיער בנפשו כי היא כעין המים אשר בכאר אשר צריך האדם לחפור בעומק האדמה עדי ימצאנו, ואף לאחמ"כ כל טפה וטפה שירצה, צריך האדם להוציא מבטן האדמה, ועבור זה מאס יעקב בכל תענוגי עולם והיה איש יושב אהלים, והנה יעקב נצטוו מאבותיו לילך ללבן וליקח לו שם אשה, אבל הוא הלך לבית שם ועבר וישב שם י"ד שנים ולמד אצלם תורה ושקד על דלתי בית מדרשם, ורק אח"כ הלך חרנה. ועתה זה כונת המדרש 'ויצא יעקב מבאר שבע' מבארה של בכורה. דכמו שצריך יגיעה רבה להוציא מים מבאר, כן הוא גם ענין הבכורה, והועיל בזאת שנתעכב י"ד שנים בעמלה של תורה, שלא יאמר עשו היית מרמה בי, ונמצא מאבד אותה שבועה שנאמר השבעה לי כיום, כאשר פירשתי שעשו נשבע על תנאי.

וישכב במקום ההוא (כה, יא). עיין רש"י כתב 'ההוא' מיעוט, באותו מקום שכב אבל י"ד שנים ששמש בבית עבר לא שכב בלילה שהיה עוסק בתורה. ולכאורה קשיא טובא הלא קי"ל (שבועות

ואקדים לפרש מאמר יעקב שאמר 'השבעה לי כיום' (עיין מה שכתבתי בזה לעיל בפרשת תולדות'). ונראה שיעקב לימד בזה את עשו כי ענין בכורה אצל בני אברהם ויצחק אין זה כדבר שיזכה בו האדם מלידה לבדה, כי לא יגיע לזה בלי תורה ויסורין אלא הוא כענין היום אשר חציו הוא חשך ואפלה, ואי אפשר שימצא יום שלם מבלי שיבהיל את האדם גם חשכת הלילה, וגם אם תורה השמש בטהרה לא לעולם חוסן כי כבר אפשר שיתקדרו השמים בעבים ותבא השמש פתאום בצהרים, ועוד שהיום הולך אחר הלילה, ר"ל תחלה המה היסורין ורק אח"כ יש לקוות לאור יומם ע"ד שאמרו חכו"ל (ברכות סג, ב) 'אדם כי ימות' באהלה של תורה, ושלמה המלך אמר בקהלת (ב, ט) אף חכמתי עמדה לי, שפירשו רבותינו ז"ל (קהלת רבה ב, ג) תורתך שלמדתי באף ומתוך יגיעה רבה היא שעמדה לי. וכאשר שמע עשו כזאת אמר אם אני הולך למות עליה לקיים אדם כי ימות באהל, למה זה לי בכורה, ויעקב כאשר שמע דברי עשו חשב אולי יעלה בדעת עשו שרצוני לרמותו ויחזור תוך כדי דבור, אמר לו 'השבעה לי כיום' כלומר שתהיה השבועה רק על תנאי זה שהבכורה הוא באמת כאשר דברתי וא"כ לא יחשדנו עשו. ואומר כי באמת יעקב בעצמו הבין וידע אמיתת

י. בד"ה 'ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך' הראשון והשני, ושם הביא רבינו ב' ביאורים לבאר את יתור מלת 'כיום', [ואף ששם מבארו רבינו על הפסוק 'מכרה כיום את בכורתך לי' ולא על 'השבעה לי כיום', ניתן לבארו גם על פסוק זה].

בן שלא עשה הכנות לשכב, אלא דוקא אם תקפה עליו שינתו היה ישן.

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה ומלאכי אלהים עולים

ויורדים בו (כה, יב). ונראה כי באה במראה זה תשובה על שאלה שעלה במחשבתו למה זה עשה לי כזאת האלהים^א. והוא כי בעת אשר האדם הולך על דרך מישור הנהו הולך בלב בטוח ואין מהצורך שישגיח על כל פסיעה ופסיעה כמאמר חזו"ל בב"ק (כו, ב) אין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, שגם אם ישוטמו רעיוניו בקצות העולם לא ינוק, אבל אילו יעלה על מדרגות הסולם, מההכרח שיהיו עיניו ולבו שם תמיד ובעל כורחו יחזיק עצמו על השליכה שלמעלה ממנו למען לא יפול ארצה וישבר מפרקתו. ועיין יומא (עו, א) ששאלו את רבי שמעון בן יוחי מפני מה לא ירד להם מן לישראל פעם אחת בשנה, והשיב להם כדי מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים, ידאוג שמא לא יהיה מן למחר ונמצאים כולם מתים ברעב, ועי"ז בכל יום ויום הוכרחו לכוון לבם לאביהם שבשמים^ב.

כה, א) מי שאמר שבועה שלא אישן ג' ימים מלקין אותו וישן לאלתר, משום דהוה שבועת שוא ולא חלה השבועה, ואיך אפשר שלא ישן יעקב כל ימי משך היותו בבית עבר. והנה רש"י נוהר מזה שכתב שלא שכב 'בלילה' אבל אפשר שישן ביום. אבל לענ"ד אפשר לומר שלא שכב כלל, והוא עפ"י ששמעתי מאאמו"ר הגאון זי"ע שסיפר ששני אחים הקדושים הגאון רבי ר' שמעלקא ואחיו הגאון בעל הפלאה זי"ע שלמדו בבחרותם בצוותא חדא, ובלילה אחד אמר הגאון רבי ר' שמעלקא לאחיו הצעיר הגאון בעל הפלאה שיביא לו איזה ספר מארגו הספרים, והגאון רבי ר' שמעלקא אשר היה טרוד בעיוניו הרים ראשו אחר זמן, וראה כי אחיו בעל הפלאה עומד אצל הארגו ואיזו כר קמן נסמך לראשו והוא עומד שם ומתנמנם כך, והקיצו רבי ר' שמעלקא ואמר לו כי בעוד האדם ער כ"כ שיש לו דעת ליתן מה תחת ראשו, אינו רשאי עדיין לישן, ולפי"ז שפיר יש לדרוש הדרשה שהביא רש"י שכל הי"ד שנים ששמש יעקב בבית עבר לא עשה ככה, אלא 'וישכב במקום ההוא' דוקא במקום הזה עשה הכנה לשכב, אבל כל י"ד שנים של בית עבר לא שכב

יא. שהוצרך לברוח מפני עשו אחיו מבאר שבע מקום אבותיו, לגלות לחרן.

יב. וז"ל הגמ' שם: שאלו תלמידיו את רבי שמעון בן יוחי, מפני מה לא ירד להם לישראל מן פעם אחת בשנה, אמר להם אמשול לכם משל: למה הדבר דומה למלך בשר ודם שיש לו בן אחד פסק לו מזונותיו פעם אחת בשנה, ולא היה מקביל פני אביו אלא פעם אחת בשנה, עמד ופסק מזונותיו בכל יום, והיה מקביל פני אביו כל יום, אף ישראל מי שיש לו ארבעה וחמשה בנים היה דואג ואומר שמא לא ירד מן למחר ונמצאו כולן מתים ברעב, נמצאו כולן מכוונים את לבם לאביהן שבשמים.

ובמראת הסולם הראו ליעקב טעם וסברא על אשר הוכרח לילך מבאר שבע לחרן בלי משען ומשענה, כי הצדיקים עולים ויורדים כעל הסולם למען יהיו מוכרחים לדבק עצמם תמיד בהשם ובתורתו מבלי היסח הדעת, כעומד על ענף דק שמחזיק עצמו תמיד באילן מיראתו פן ישבר הענף אשר הוא עומד עליו, ועי"ז עולים בכל יום מעלה מעלה ביראת השם ואהבתו.

והיה השם לי לאלהים (כה, יב). כתב רש"י שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי עכ"ל. נלמד מזה מה בין בעל תשובה לצדיק מתחלתו, אף שיש מי שאומר שבמקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד י"י, אבל באמת יש יתרון גדול למי שלא חטא כלל, כי בניו אחריו אשר ראו את אביהם הולך בתום וכיושר ומדקדק במצות יעשו גם הם כמותו, וכמאמר 'מעשי אבות ירשו בני' ט"ו, אבל זה האיש אשר

וכתבתי במקום אחר י"ג כי המן היה מזון להגוף והנפש ועי"ז זכה דור זה לכל המעלות עד שנקרא דור דעה, ומעתה אף אתה אמור מי שברכו השם בעושר ונכסים ויושב בעיר מלאה חכמים וסופרים אין לו לדאוג לא על פרנסת בניו בלחם ומים ולא אודות גידול בניו על ברכי התורה ויראת שמים, כי הנהו הולך לבטח דרכו כאדם ההולך בארץ מישור, אבל באמת עיקר קנין השלמות הוא באופן שצריך לצפות לרחמי שמים בכל עת ובכל שעה הן בעניני הגוף הן בעניני הנפש, ושמעתי מאאמו"ד הגאון זי"ע כי הצדיקים נקראים 'מלאכי אלהים', ומלאכים ממש נקראים רק מלאכים סתם, שנבראו מתחלה לכך וזה שמם, אבל הצדיק אשר משלים עצמו כל כך עד שהגיע למדרגת 'מלאך' נקרא 'מלאך אלהים' היות שענינו יוצא מדרך הטבע, כאשר נאמר לאברהם (בראשית כג, ו) 'נשיא אלהים אתה בתוכינו' כלומר ולא נשיא כדרך הטבע אלא נשיא פלאי אלקיי, ומשה נקרא 'איש אלהים' (דברים לג, א), וגם בן מזה הטעם.

יג. נראה דכונתו לדבריו בפרשת 'וישלח' ד"ה 'עם לבן גרתי', דמבאר רבינו דענין נתינת המן, הוא בכדי שיהיה לבני עזר ועצמה לנשמה, עי"ש.

יד. ברכות לד, ב; וז"ל הגמ': אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלוקים זולתך, ופליגא דרבי אבהו דאמר רבי אבהו מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין שנאמר 'שלוש שלום לרחוק ולקרוב', לרחוק ברישא והדר לקרוב, ורבי יוחנן אמר לך מאי רחוק שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא, ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו.

טז. ומקור מאמר זה ראה עיין ב'באר מים חיים' פרשת 'כי תבוא' ד"ה 'וידבר משה' וגו', וז"ל: ובודאי 'מעשה אבות ירשו בני', כנאמר (בראשית יח, ט) 'כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט' וגו'.

שומרי משפט', היינו משפט של מעשר כספים, הוא 'עושה צדקה בכל עת' כי לא יקשה את לבו שלא יתן לעני.

ועוד י"ל כי ר"ת של 'עושי צדקה' בנמטריא ק"ם הוא שם הידוע לסגולת פדיון נפש ור"ת של 'בכל עת' הוא ע"ב בנמטריא חסד שם הרחמים, וסופי תיבות של בכל עת הוא ת"ל היינו דין הה' גבורות ה"פ אלהים פ"ו על כן אומר הכתוב 'אשרי שומרי משפט' כי ע"י זה 'עושה צדקה בכל עת' ונמתקים על ידה כל הדינים.

והגיד עוד כי אל תחשוב אם האדם הפריש ממעותיו את המעשר ששוב אינו עושה מצוה מחדש בעת הנתינה, כי 'שומרי משפט', 'עושי צדקה בכל עת', גם בשעה שנותן מתנותיו.

השלום לו ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן (כמ, ו). ולכאורה קשה הלא היה די בתשובת 'שלום' ולמה אמרו 'הנה רחל בתו באה עם הצאן', וכנראה כבר הרגישו בזה הכו"ל (בראשית רבה ע, יא) שאמרו בפירוש דבריהם: וְאִין פּוֹטְטִין אֶתְּ בְּעֵי, והנה רחל בתו באה עם הצאן, הלא אמרה שהדבור מצוי בנשים (פירוש: אם חפץ אתה במי שירבה בדברים עמך, והנה רחל וכו'), ויש לומר עוד כי

כלה בהבל ימיו אף שבסוף חזר בתשובה הנה כי כן בניו אשר נתגדלו בביתו לא היה להם ממו ללמוד, ולזה מצאנו כי ישמעאל אף שבסוף ימיו חזר בתשובה כאשר הוכמח אברהם (בראשית טו, טו) 'תקבר בשיבה טובה' טז, אמנם בניו כולם רשעים, וזה כונת רש"י 'שיקרא שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרע', ואמרתי שזה כונת המשורר נעים זמירות ישראל (תהלים קיב, א-ב) 'אשרי איש ירא השם וגו' גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך', ודרשו חז"ל (ע"ז יב, א) 'אשרי האיש ירא השם, אמר רב עמרם אמר רב אשרי מי שעושה תשובה, ופירש רש"י 'כשהוא בחור בכת, כלומר ממחר להכיר את בוראו', ועי"ז 'גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך', וכמו שכתבתי.

וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך (כח, כב). מדרש: הלא הוא דכתיב (תהלים כו, ג) 'אשרי שומרי משפט עושי צדקה בכל עת. ידוע בחינת החתם סופר ז"ל כי איש שנותן מעשר כספים, בקל יכול לקיים מצות 'פתוח תפתח את ירך', כי בעת שהפריש המעשר ועוד הכסף ברשותו שלא נתן מיד לכסף מוצא, ולאחר שכבר הפריש בניקל לו ליתן כי שוב אינו נותנו משלו, וכאשר יבוא העני הוא שמח שפורע את חובו, ובוה ניחא המדרש 'אשרי

הוא תמוה מאד, יעקב אשר היה גבור כל כך עד שנאמר בפרשה זו (כמ, י) 'ויגל את האבן' ופירש"י כמי שמעביר את הפקק מעל פי צלוחית, מפני מה ירא מאליפו. וגם זה תמוה שאליפו יען נתגדל בחיקו של יצחק יהיה יותר טוב מאביו אשר היה גם כן בן חביב ליצחק. אלא נראה בפירוש המדרש כי יעקב לא ירא כלל מאליפו והיה לאל ידו להרגו, אבל יען אליפו נתגדל בחיקו של יצחק והיה נכדו החביב, משך יעקב ידו ממנו ולא הרגו, אבל זה אליפו היה לו צווי מאביו או שיהרוג או יהרג, ואם היה בא לבית אביו בחיים יהרגו אביו ועל זה אמר מה אעשה לצווי של אבא, כי בחר להציל מחנק נפשו, לזה אמר לו יעקב טול את ממוני וכו'.

וללבן שתי בנות וגו' ועיני לאה רכות
 ורחל היתה יפת תואר וגו' (כמ, טו-יז). פירש"י שבכתה שתעלה בגורלו של עשו. ואכתי קשה מה בא בזה ללמדנו הלא כל אישה תבחר ביעקב מלנפול בגורלו של עשו פרא אדם ואינו מורה זה על צדקות, לכן נראה כי לענין אחר כוון הכתוב ולתריץ למה זה בחר יעקב ברחל. והוא על דרך שנאמר בשמשון (שופטים, יד-טו) כי אמר לו חותנו שיתן לו הצעירה אשר היא יפה מאשתו ולא רצה יען תואנה הוא מבקש¹, ומעתה נאמר שיעקב חשש

זה גם כן שייך על תשובתם על שאלתו, כי שאלת יעקב 'השלום לו' כוון על שלשה שלומות האם שלום בגופו, בממונו, ובתורתו, ובעת אשר עדיין לא נתנה התורה שייך זה על התנהגות המוסרי, ועל זה השיבו לו רק פעם אחת 'שלום' היינו ששלום בגופו, ועל שני השלומות כללו תשובתם בדבריהם 'והנה רחל בתו באה עם הצאן' דהיינו אילו היה מוחזק במוסר ובדרך ארץ, אף עני שבאביונים לא ישלח בתו לחברת רועים, ואם היה לו צאן הרבה, לא תספיק לו כח נערה לשמרם.

וישק יעקב לרחל וישא את קולו ויבך
 (כמ, יא). פירש רש"י 'לפי שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה'. וי"ל עפ"י דאיתא במסכת ברכות (ה, א) אם פגע בכ מנוול זה וכו' יזכיר לו יום המיתה, ויעקב כאשר נשק את רחל קיים מאמר זה, לזאת ראה ונסתכל אז ברוח הקודש במה שאינה נכנסת עמו לקבורה למען לא יבא לידי הרהור.

עוד הביא רש"י לפי שבא בידים ריקנות,
 לפי שרדף אליפו בן עשו במצות אביו אחריו להרגו והשיגו, ולפי שגדל אליפו בחיקו של יצחק משך ידו, אמר לו מה אעשה לצווי של אבא, אמר לו יעקב טול מה שבידי והעני חשוב כמת. ולפי פשוטו

יז. דשם מבואר דשמשון נשא אשה מבנות פלשתים בתואנה על מנת להנקם בהם בכדי שלא ידעו דישראל הם המבקשים רעתם, ולאחר שנשאה חד חידה לפלשתים ואשתו גילתה להם את פתרון

דהיינו שהיה החיוב עליו מצד מצות אביו בהיותו בן ס"ג שנים, ועתה 'מלאו ימי' ס"ג, ועוד נתוספו 'ואבואה' היינו כ"א, 'אליה' רצה לומר אל מנין ס"ג.

ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו' ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה (לב, ב-ג). צריך לדקדק בכונת אומרו 'ויפגעו בו' כי היה להכתוב לומר 'ויפגע במלאכי אלהים'. גם מה שכתוב 'ויאמר יעקב כאשר ראם' וגו' כי מה חידש בזה הכתוב^{כא}. ונראה כי הודיענו הכתוב בזה גדולת יעקב וענותנותו, כי הנבואה תחול על האדם מצד הכנתו לזה וקדושתו אף אם אין המקום מקודש כל כך, אבל הרבה פעמים קדושת המקום הוא הגורם, ומטעם זה נצטוינו לעלות לרגל ג' פעמים בשנה לראות פני אלהים במקום המקודש^{כב}, והודיע הכתוב גדולת יעקב

כיון שהיה המדובר ב' בנים לרבקה וב' בנות ללבן, הגדולה לגדול והקטנה לקטן, ושיש שום ממשות בדבר נראה מ'עיני לאה רכות'^{כג}, ובכן ירא יעקב ששוב יהיה לו לעשו עוד טענה חדשה עליו שגם את אשתי לקח, לזאת 'ויאהב יעקב את רחל'.

הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה (כמ, כא). עיין רש"י 'והלא קל שבקלים אינו אומר כן', והוא בודאי קושיא גדולה. ונראה בכונתו דבאמת יעקב כוון לדבר אחר, והוא דיעקב בעת ששלחו אביו לילך לחרן וליקח לו אשה מכנות לבן היה בן ס"ג שנים^{כד} וכבר בעת ההוא היה החיוב עליו לישא אשה^{כה}, ומאז ועד עתה עברו עוד כ"א שנים, דהיינו י"ד שנים שהיה בבית שם ועבר וז' שנים אשר עבד באשה, ומעתה זה כונת יעקב בדבריו 'כי מלאו ימי' עם הכולל של הג' אותיות הוא בנימטריה ס"ג, 'ואבואה' בנימטריה כ"א,

החידה, ועזבה שמשון וחזר לבית אביו, ובזמן הזה נתנה אביה לאחר. וכשחזר שמשון וגילה שנתנה אביה לאחר, רצה חותנו להביא לו את אחותה הצעירה ממנה, ולא רצה משום שביקש תואנה להרוג בפלשתים על אשר לקחו את אשתו ונתנה לאחר, והרג בהם רבים.

יח. פירוש: מכך ש'עיני לאה רכות' מהבכי על כך שתיפול בחלקו של עשו, מוכח שיש ממשות בדבר, שהיה מדובר ש'הגדול לגדולה והקטן לקטנה'.

יט. עיין ברש"י סוף פרשת 'תולדות' בד"ה 'אחות נביות' החשבון שהיה יעקב בן ס"ג שנה.

כ. היינו דהחיוב עליו היה מצד כיבוד אב, שאז ציוהו לישא אשה, ועיין בהמשך הדיבור דכך משמעות דברי רבינו.

כא. ובאור החיים הק' מקשה ג"כ ב' קושיות אלו, עי"ש תירוצו.

כב. וז"ל החינוך במצוה פח; מצות 'לחוג את הרגל במקדש': מרשי המצוה, שהנפשות קרובות אל הטוב במקום ההוא יותר משאר מקומות, 'ואור פני מלך נוגה עליהם שם'.

מ'כאל, וב'מחנה אלהים זה' לכוון גבריאאל, ונראה כי גבריאאל במספר קטן הוא בגימטריה י"ב מספר ז"ה, וידוע כי גבריאאל מסטרא דגבורה, והנה ביעקב פגעו שלשה מלאכים הראשונים שהמה מלאכי רחמים, וכבר ידוע מאמר חכו"ל בתענית (כג, א) 'אין ישראל יכולין לסבול רוב טובה', ולזה המשיך יעקב לשלשה מלאכים הנ"ל גם את גבריאאל 'ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה' לחבר הדודים ולהמתיק הדין במקומו, 'ויקרא שם המקום ההוא מחנים' מסטרא דדינא ומרחמי לכולם יחד.

'ויפגעו בו מלאכי אלהים', 'בו' מטעם שהוא היה מוכן ולא מצד קדושת המקום, אבל יעקב תלה הדבר בקדושת המקום 'ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום מחנים'גי.

ויקרא שם המקום ההוא מחנים (לב, א). עיין רש"י שכתב שתי מחנות, מלאכי חוץ לארץ שלוו אותו עד כאן, ומלאכי ארץ ישראל שבאו לקראתו. ואולי יש לומר עוד לפי מה שאיתא בסידורים לכוון בתיבת רא"ם ר"ת ר'פאל א'וריאל

וישלה

החיים א. ונראה כי למדנו הכתוב בזה כי כל כונת יעקב היתה לרצות את אחיו, ואף שהכין עצמו לדורן, לתפלה, ולמלחמה, לא היתה תפלתו שינצח את עשו במלחמה, אבל עיקר תפלתו היתה לרצות, והיות שהטומאה שונאת את הקדושה האין אפשר שיהיה שלום בין עשו ליעקב, אבל חשב יעקב היות שהוא אחיו יונק שדי

וישלה יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר שדה אדום (לב, ד). צריך לדעת אמרו 'לפניו' ללא צורך, וכבר נאמר (כמדבר כ, יד) 'וישלה משה מלאכים' ולא הוזכר שם 'לפניו'. גם למה הוצרך להזכיר 'ארצה שעיר'. ועוד בו שלישי למה לא נאמר 'לארץ שעיר'. וכבר עמד על זה הרב הקדוש באור

בג. עיין בהכתב והקבלה בפרשתנו עה"פ 'מה נורא המקום הזה' שכתב כדברי רבינו, ומבאר דיעקב תלה בענותנותו את גילוי הנבואה ב'מקום' וזהו שאמר 'מה נורא המקום הזה' דהיינו שמצד קדושת המקום מוכנת להופיע בו אור הנבואה, אף למי שאינם ראויים אליה כ"כ.

א. עי"ש דכתב דהגם שאמרו חז"ל (יבמות יג, ב) 'כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה, אעפ"כ הלא דבר הוא ששינה הכתוב מהרגילות.

היינו ה' פעמים י' חמשים, י' פעמים ה' חמשים, ה' פעמים ו' שלשים, ו' פעמים ה' ג"כ שלשים, סך הכל ק"ס, עיין כל זה בספרים הקדושים. ונראה כי נוסף עוד בשם יעקב עוד כמנין מדהד דהיינו כ"ב, כי מספר יעקב עולה קפ"ב, יען יעקב קיבל עליו לפרוע שטר חוב גלות מצרים בכל וכו', ועיין פרשת שמות¹ כתבתי בשם האר"י כי יש לכונן בימי המצרים בברכת 'מגן אברהם' לשם מדהד, היינו האותיות הקודמים לשם הוי"ה עיי"ש מה שכתבתי מלתא בטעמיה תערב לחיד. והנה יעקב כעת באשר הלך לקדם פני עשו לא רצה לעורר דין העתיד לבא לזאת דקדק הכתוב ואמר 'וישלה יעקב מלאכים לפניו' כאשר כתבתי שיהיה רק רחמים רבים.

ועפ"י נמצא ישוב למה שאמרו חז"ל (ברכות יג, א) כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה, אבל הקורא לישראל יעקב אינו עובר משום דאהדרא קרא בפרשת ויגש (מו, ב) שנאמר שם 'ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה יעקב יעקב' וגו', והנה אכתי הא גופיה קשיא מה נשתנה קריאת שם יעקב מזה של אברהם, אמנם לפי מה שכתבתי ניחא כיון שמעיקרא נקרא שמו על העתיד שיקבל עליו לפרוע שט"ח של גלויות ועתה שכבר התחיל לנצח

אמו אי אפשר שלא יהא בו איזה ניצוץ אור מהקדושה והמעט אור יבריה הרבה מהחושך ולכל הפחות לפי שעה, ובראשית כל עשה יעקב הייחוד המפורסם מה' שמות הקדושים כמנין כס"ף ק"ס להמתיק הדינים, והנה אותיות שלפני יעקב המה מ'ס'צ'א' מנין ק"ס וזה כונת 'וישלה יעקב מלאכים לפניו' מלאכים היוצאים מיוחד ק"ס, והיינו משום ש'עשו הוא אחיו' חשב שיעלה זאת בידו, ולזה לא נכתב 'לארץ שעיר', אלא 'ארצה', להורות שיעקב אמר 'ארצה שעיר' שיעלה בידו לתווך השלום בינו ובין אחיו, וגם 'ארצה שדה אדום' ר"ת הוא אש ס"ת מ"ה ואותיות האמצעים דוד, וידוע כי מ"ה מרמז על זעיר אנפין ודוד שהוא מלכות, והיינו להמתיק האש של זעיר אנפין ושל מלכות, וזה היא ג"כ כונת המדרש (בראשית רבה עה, ח) 'לא זו יעקב להשתחות לפני עשו עד שהכניס מדת הדין ברחמים'.

עוד יש לומר על דרך הנ"ל, ועיין רש"י פרשת תולדות (כה, כו) 'ויקרא שמו יעקב' שכתב 'הקב"ה קרא לו שם זה', ואפשר לומר בטעם שם זה כי כפי מה שכתבתי שאותיות שלפני יעקב היינו מ'ס'צ'א' המה מספר ק"ס והוא מלבד מספר ה' שמות, הוי"ה, אדנ"י, אהו"ה, אהי"ה, אל, עוד מספר הוי"ה ע"י הכאה

ב. עיין שם ברש"י דהביא ב' פירושים מי נתן לו שם זה; א. אביו קרא לו כך, ועל שם אחיזת העקב. ב. הקב"ה נתן לו את שמו. ולפירוש זה דהקב"ה קראו כך, לא מבואר הטעם. ועיין לעיל פ' תולדות ד"ה 'ואחרי כן יצא אחיו' שמבאר רבינו טעם נוסף לשם זה.

ג. בד"ה 'ותצפנהו שלשה ירחים'.

(ישעיה ל, כב) 'תזרם כמו דוה'ה, ואף כי עלה בידו חשב כי זה הוא פרי ברכתו של אביו, היות הצדיקים כאשר יברכו את בניהם, עיקר כונתם הוא על רוחניות שיהיו בניהם אחריהם נאמנים להשם ותורתו, וכן כתב רש"י בתפלתו של יעקב (בראשית כח, כא) 'והיה ה' לי לאלהים' שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף שלא ימצא פסול בזרעי, והנה לגבי יעקב בודאי נחשב לו זה לברכה היותר חשובה, אשר כעת בשוכו לבית אביו מבית לבן ומצא את לבבו נאמן להשם, אף שנתרחק מארץ הקדושה ומבית אביו, וזה עשו שנשאר סמוך לבית יצחק, ולא הועיל לו לא קדושת הארץ ולא מוסר אב, ממילא נתקיים לו בזה 'הוה גביר לאחיק' כי 'צדיק מושל ביראת אלהים', אבל לגבי עשו זה ודאי הוא תהו והבל, וזה כונת רש"י 'אינך כדאי לשנוא אותי' דהיינו אתה, אתה לפי שיטתך לא נתקיימה בי 'הוה גביר לאחיק', וביאר רש"י ענין הזה עוד יותר, ואף שכתב 'דבר אחר' עכ"ז ענין אחד הוא 'תרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים', והנה זה ג"כ לפי דעת יעקב רק פרי ברכת אביו. ויובן בזה גם המדרש (בראשית רבה עה, יב) 'יהי לי שור' זה יוסף, 'חמור' זה יששכר דהיינו בנים צדיקים. שע"ז היה כונת אבינו בכרכו

שונאי ה' נקרא שמו ישראל, אבל עדי יגמר הדבר במילאו וטובו עודנו שמו יעקב, וזה כונת הכתוב בריש פרשת שמות 'ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש ובניו באו' דהיינו להשלים פרעון שם"ח של יעקב.

עם לבן גרתי ואחר עד עתה (לב, ה).
 עיין רש"י כתב לא נעשיתי שר וחשוב, אינך כדאי לשנוא אותי על ברכות אביך שברכני 'הוה גביר לאחיק' שהרי לא נתקיימה בי, ד"א גרתי בנימטריה תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי ותרי"ג מצות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים ע"כ. והנה אנן קי"ל (נדרים טו, א) 'דברים המותרים ואחרים נוהגין בו איסור אל תזול בפניהם' והיינו שלא ילמדו ממך להקל באיסורים, והנה עשו נמצא בו דבר טוב זה שהאמין בברכת אביו, והאיך בא יעקב והעלה ספק בלב עשו גם על דבר הזה.

ונראה עפ"י מה שכתבתי לעיל ריש ויצאד שכל דאנתו של יעקב היה איך אפשר להיות ירא שמים באמת בביתו של לבן הארמי המנועל ומתועב באלהי זבוביו וכספיו אשר נאמר עליהם

ד. בד"ה 'ויצא יעקב הראשון'.

ה. וז"ל הפסוק (ישעיה ל, כב) 'וטמאתם את צפוי פסילי כספך ואת אפדת מסכת זקבך תזרם כמו דוה' דהיינו תפזרם ותזרם למרחוק כמו הנדה היושבת רחוק מבעלה בימי נדת דותה (עפ"י המצודות, שם).

ו. ע"פ שמואל ב' כג, ג.

בשר, הוכרחו לאכול בשר שלמים אשר גם זה משולחן גבוה קא זכו, ועי"ז גם המאכל הגשמי נתן עוז ועצמה להנשמה.

אותי, אבל לענין גשמי לא הועילה בי כלל, אם כן אינך כדאי לשנוא אותי.

ובזה יש לתת טעם לשם 'שלמים', על דרך שפירשו חכו"ל, דהיינו שעושה שלום בין הגוף ובין הנשמה. כי ע"י מאכל גשמי לכד הוא מחזק רק כחות הגוף ומגבירו על הנשמה, אבל אם אוכל בשר שלמים מחזק גם הנשמה. ועל פי זה יש לתת טעם גם על ענין פרה האדומה, שמצוה להטהר כי האדם הטהור לו היכולת ואפשרות לאכול בשר שלמים, תודה, ומעשר שני, שע"י יתחזקו כוחות נשמתו, אבל מה יעשה זה שנמא, לכן ניתן לו מצות פרה אדומה כי באפר קודש אשר יוזה עליו יגורשו ממנו כוחות הטומאה וישוב לאיתנו, ולפי"ז אומר כי הא שנתחכם יעקב אבינו לשלוח לו מתנה גדולה כזו, היה מטעם כי בכל רכושו של יעקב לא היה בו דבר אשר יאמר עליו שע"י שמן איסור היה בא לידו כמאמר הכתוב (בראשית לא, לו) 'כי מששת את כל כלי מה מצאת', ועתה אם יבא ליד עשו ממון כשר וטהור כזה אזי יהיה פעולתו ע"ד אפר פרה אדומה וכמאמרם ז"ל 'נפש זה ממון'ת, ואולי יש למצא רמז לזה כמה שצוה לאמור לעשו ו'אמרת ל'עבדך ל'יעקב מ'נחה ה'וא

עם לבן גרתי וגו' (לב, ה). פירש רש"י 'תרי"ג מצות שמרתי, איתא במדרש אפילו פרה אדומה הקרבתי. ונראה כביאורו בהקדים נתינת טעם על ענין זה שנאסר לאבותינו יוצאי מצרים בעת היותם במדבר לאכול בשר תאוה ולא הותר להם רק בשר שלמים, והוא על פי דברי החסיד בחובות הלכבות שכתב כי יש מההכרח להערה ולהתעוררות מצד התורה, היות כי הגוף הוא תושב בזה העולם, והנשמה רק גר בארץ נכריה, והאוכלים והמשקים אשר המה הכרחים לקיום הגוף, הנה גם המה מחזיקים כחות הגוף ומחלישים כחות הנשמה, לזאת צריך האדם להערה תוריית, למען תמצא גם הנשמה דבר המחזיקה. ומעתה אומר כי דור המדבר אשר קבלו התורה ולא הורגלו עדיין זה כמה לשאת עול תרי"ג מצות, אילו היו מחזיקים גופם בדבר אשר מקורו וצמיחתו מזה העולם, לא היה די להם ולא היה מספיק להם הערה התוריית בלבד, ולזה השי"ת מאהבתו לזרע אברהם יצחק ויעקב, נתן להם לחם אבירים המן, וגם אסר להם בשר תאוה, רק אם היה ברצונם לאכול

ז. עיין חולין טז, ב; דנחלקו רש"י ותוס' מהיכן דרשינן דין זה.

ח. סנהדרין עט, א; וד"ל הגמ': תניא רבי אומר 'ונתת נפש תחת נפש' ממון אתה אומר או אינו אלא נפש ממש, נאמר נתינה למעלה ונאמר נתינה למטה, מה להלן ממון אף כאן ממון.

היינו מהנוגע ליראת שמים הנהו מחזיק עצמו ומתראה לכל בסוג כ'אחיד' כזרע קודש, ומתקנא גם בזה וק"ל.

ש'לוחה, ול'קחו ל'טמא מ'אפר ש'דרפת ח'חטאת, וזה פירוש המדרש 'אפילו פרה אדומה הקרבתי'.

ויחזן את העם אשר אתו ואת הצאן ואת הבקר ואת הגמלים לשני מחנות ויאמר אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפליטה (לב, ה-ט). ויש להתעורר לפי מה שהביא טור יו"ד (סי' מג) גבי טחול שניקב בסומכיה' שאם נקב עד חציו כשרה, לפי שעל החצי לא שייך לומר נשתייר^{יא}, ואם כן האיך אמר יעקב 'והיה המחנה הנשאר' כיון שכבר נאמר 'ויחזן', וגם מסברא משמע כן שהיו שני המחנות שוים, אלא היה לו לומר 'והיה המחנה האחר לפלטה'. ונראה לפי מה שכתב הרמב"ן (בראשית יב, ו) שכל עניני האבות היה סימן לבנים^{יב}, והנה אמר הנביא (ישעיה כח, ה) 'ביום ההוא יהיה ה'

כאנו אל אחיד אל עשו וגו' (לב, ז). כבר הרגיש רש"י במאמר 'אחיד'^ט. ונראה כי באמת נתכון יעקב בדבריו הנ"ל לפיים את עשו, ולזה שלח מלאכיו וצוות שיאמרו לו 'עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי', דהיינו כי הוא רק למדן ועסקן במצות ומה לו לעשו בדברים דתיים כאלה ושוב לא יתקנא בו, אמנם המלאכים השיבו לו כי טועה הוא בדבר זה, ועל דרך שאמרו חזו"ל (סוטה כב, ב) 'עושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפינחס', היינו שבכל רשעתם רוצים שהמה יהיו עוד מוחזקים בתורת יהודי נכבד 'שעהגער יוד' ושונאים שנאת מות למי שמתנהג באמת בקדושה ובטהרה, וזה כונת אומרם 'כאנו אל אחיד'

מ. וז"ל רש"י: 'כאנו אל אחיד אל עשו' שהיית אומר אחי הוא, אבל הוא נוהג עמך כעשו הרשע, ועודנו בשנאתו.

י. היינו בחלקו העבה של הטחול.

יא. דהנה בגמ' חולין נה, ב; מבואר דהא דאמרינן דניקב בסומכיה דטחול, טרפה. לא אמרן אלא בדלא נשתייר בה כעובי דינר זהב, אבל בנשתייר כשרה. ובטור כתב וז"ל: כתב הרשב"א עובי דינר זהב זה, לא ידענו שיעורו. ויראה לי שהוא פחות מחצי עביו, ע"כ. ובב"ח (שם, ס"ק ב') מביא טעמו של הרשב"א דעד חצי עביו כשרה, דהנה בגמ' קאמר 'ואי אשתייר ביה כעובי דינר זהב כשרה' ולשון 'אשתייר' משמע שרובו ניקב ומיעוטו נשתייר, וא"כ מוכח דעד חצי עביו כשרה משום שחצי לא נחשב 'שיריים'.

יב. וזה לשונו הבהיר: אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו ורבותינו בדרך קצרה, ואמרו (תנחומא ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יארכו הכתובים בסיפור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים, ויחשוב החושב בהם

גם לשושנים', כי הם המה הראוים שיעשה השם גם על ידם.

וַיֹּאמֶר אִם יבֹּא עֲשׂו אֶל הַמַּחֲנֶה הָאֶחָד
והכהו והיה המחנה הנשאר
לפליטה (לב, ט). ופירש רש"י 'מחנה'
משמש לשון זכר ולשון נקבה וכו', ובכל
זאת צריך טעם למה לא נכתב 'המחנה
האחד' ג"כ בלשון זכר^י, ונראה עפ"י מה
שכתבתי בפרשת נח"ד בפירוש המאמר
שהיתה היונה זכר לבחינתה, שגילתה לנח
כי אין רצונה להיות נקבה המקבלת
פרנסתה מידי בעלה, אבל היא במדרגת
זכר טורחת ומבקשת מזונותיה בעצמה בעזר
ברכת שמים. והנה גוף הענין שהוטל על
האדם עול הפרנסה הוא על דרך שאמרו
חכו"ל (ע"ז ג, א) 'מי שמרח בערב שבת
יאכל בשבת' היינו מי שמקבל עליו עול
מלכות שמים הוא עול תורה ומצות
בעוה"ז, יזכה לחיי העולם הבא, ולמען
תהיה זאת תמיד לעיני האדם לזכרון הוכרח
שגם בעוה"ז רק בזיעת אפו יאכל לחמו
ושמוזה יראה כי בלי עמל ויגיעה אין להשיג
מאומה, אבל זה שהוא בבחינת נקבה שלא

צבאות לעמרת צבי ולצפירת תפארה לשאר
עמו' ודרשו בגמרא (פנהדרין קיא, ב) 'לעמרת
צבי ולצפירת תפארה' לעושים צביונו
ומצפים לישועתו, יכול לכל (פירש רש"י
למי שעושים צביונו אעפ"י שמתגאה),
תלמוד לומר 'לשאר עמו' שעושה עצמו
כשירים (פירש"י שאין נחשבין, כך אינו
חשיב בעיניו ואינו מתגאה), עיי"ש. ועיין
יומא (לד, ב) דרשו שם 'הכבש האחד'
המיוחד שבעדרו, והנה ידע יעקב כי זה
הוא בתחלת המלחמה בינו ובין עשו,
ומשום הכי אמר 'אם יבא עשו אל המחנה
האחת' היינו אל אלו שחושבין עצמן
למיוחדים ושאינ דומה להם ואך להם יאות
המלוכה והממשלה והכהו, כי מחנה כזה
אפשר שינוצח ע"י עשו, משא"כ 'והיה ה'
המחנה הנשאר לפליטה' כנאמר 'והיה ה'
לעמרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו'.

ועל דרך זה יש לפרש הזמר של חנוכה,
'יונים נקבצו עלי בימי חשמינים ופרצו
חומות מגדלי וטמאו כל השמינים', כי ידוע
שהשמן אות הוא לגאווה, בהיותו אינו
מתערב עם שאר משקים, שהמה חשבו
עצמם לחומות ישראל, אך 'מגותר קנקנים'
מאלה שחשבו עצמם רק כשירים 'נעשה

כאילו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת, וכולם באים ללמד על העתיד, כי כאשר יבוא המקרה
לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו.

יג. כונת רבינו להקשות דאמנם רש"י תירץ ד'מחנה' משמש הן בלשון זכר והן בלשון נקבה, אך
עדיין קשה מדוע נקטה התורה הק' באותו הפסוק פעם בלשון נקבה 'המחנה האחת' ופעם בלשון
זכר 'המחנה הנשאר'.

יד. בד"ה 'והנה עלה זית טרף בפיה'.

שמו הגדול ולהקים שכינתא מעפרא. או בא בזה הרמז על דברי דוד בתהלים (פב, ו) 'אני אמרתי אלהים אתם' טו.

ויקח מן הבא בידו מנחה וגו' (לב, יד). מדרש: 'נשר שלח לו'. והוא פלא, ונראה לבאר, אם נשים לב על המנחה ששלח יעקב לעשו ששלח לו כבשים ועזים ובקר גמלים וחמורים, ומדוע לא שלח לו גם סוסים, ובודאי היה לו, כיון שנאמר (בראשית ל, מג) ויפרוץ האיש מאוד מאוד, עוד זאת צריך טעם, כי כאשר נבוא אל החשבון, נמצא ששלח לו חמש מאות וחמשים בהמות, ומדוע רק סך כזה. לזה נראה כי כונה עמוקה בזה, וגחלים חתה על ראש עשו במתנה זו, והוא כפי אשר כתב מהר"ש אסטרפוליא מנין ר"ת עשר מכות של מצרים הוא תק"א, והנה עשר מכות נחלקים לפי דברי המפרשים לשלשה סוגים דהיינו דצ"ך, עד"ש, באח"ב, ועוד יש בתורה מ"ט קללות שבתורת כהנים אשר על כל אלה נאמר בהטיב ישראל את דרכו 'והסיר השם ממך כל חולי וגו' ונתנם בכל שונאך' (דברים ז, טו). ובוה נתחכם יעקב ושלח לו חמש מאות וחמשים כמנין ר"ת של עשר מכות ומ"ט קללות. והנה עשר מכות היה שלשה סוגים, ומ"ט קללות שבתורת כהנים כאחד נחשבו, הנה הוא ארבע, לזה שלח רק המינים

הורגל רק לקבל, הנה זה מתעצל גם בעבודת השם, וזה כונת המשורר (תהלים קכח, א) 'אשרי כל ירא השם' דהיינו שאינו רק בוטח בחסדי השם אלא גם ירא ממנו שלא יעשה אתו ה' חסד חנם כנאמר (שם) 'יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך', ואמרו חכז"ל (אבות ד, א) גם בעוה"ב, וכדברינו שידוע כי אדם לעמל יולד הן בענינים הנוגעים לפרנסת גופו הן בעניני עולם הבא. וידועים דברי הרמב"ן (בראשית יב, ו) כי כל מעשי האבות סימן לבנים, וזה שרמזו הכתוב 'אם יבא אל המנחה האחת' היינו על אלו אשר תפסו מעשה נשים בחינת נקבה שלא טרחו ולא עמלו בעבודת השם רק בטחו תמיד על חסד חנם 'והכהו', 'והיה המנחה הנשאר' הנזכרים בלשון זכר שהמה בכחינת זכר 'לפלטה' לחיי עולם.

הצילני נא מיד אחי וגו' ואתה אמרת היטב היטיב עמך ושמתי את זרעך כ'חול ה'ים אשר ל'א י'ספר מ'רוב (לב, יב-ג). ר"ת 'כאלהים', דהיינו שיחזיקם הקב"ה כאלהים כעצמו כביכול, על דרך שכתוב (תהלים צא, טו) 'עמו אנכי בצרה' היינו כי חלק אלוה עמו וממילא כל צרה וצוקה שיישגם נדון כאלו נגע כביכול בקב"ה שבצרתם לו צר, והיתה עתה תפלתו של יעקב לפי"ז שיעשה למען

ומעתה אומר כי יעקב, היות שבדיני ממונות קיי"ל (גיטין מ, ב) הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, דימה בנפשו ששלוהו יוכלו להעיד בתור עידי הודאה שקבל את עשו לאדון על עצמו, לזאת נתחכם וצוה להם לומר 'לאדוני' בפתח תחת הלמ"ד היינו 'לא אדוני', וזה 'הנה גם הוא אחרינו' קאי על עשו, וצוה 'גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים אחרי העדרים לאמור כדבר הזה תדברון אל עשו במוצאכם אותו', היינו שיאמרו לעשו 'גם הוא אחרינו' כלומר שהוא רק כטפל לנו, ולפי זה הוא מחאה גמורה שאינו מקבל עליו אדנותו של עשו. אמנם אח"כ חשב אולי ירגיש עשו בדבר, ואמר להם 'ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו', ולפי"ז באנו למחלוקת התנאים אם תפוס לשון ראשון או לשון אחרון", ויש לומר דקים ליה ליעקב דתפוס לשון ראשון.

ו'אמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדני לעשו ו'הנה וגו' (לב, יט). אולי יש לומר כי בא בזה הרמז שאף שמראש השנה נגזר על האדם כל מה שיחסר מממונו במשך השנה י"ח,

הנוכרים, כי עזים וכשבים הוא מין אחד שמתעשרים זה על זה^ט, ונמצא שלח לו ארבע מינים במספר חמשה מאות וחמשים, במספר סוגי הקללות, וכמנינם. וזה כונת המדרש, 'נשר שלח לו' דהיינו מספר נשר תק"ג, וק"ל.

עוד י"ל כפי הידוע דארבע פנים שבמרכבה 'אריה' הוא חסד, 'שור' גבורה, 'נשר' תפארת, והנה הוא מדתו של יעקב אבינו. וזה כונת המדרש 'נשר שלח לו' יען הוא מדתו, לזה שלח תק"ג דוקא.

ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה לאדוני לעשו והנה גם הוא אחרינו (לב, יט). ופירש רש"י 'גם הוא' יעקב. ונראה כי טעמו של רש"י שפירש כן דקאי על יעקב, הוא היות שנאמר להלאה בפסוק כ"א 'ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו'.

ולפענ"ד אפשר עוד לומר כי הכונה בפסוק זה מוסב על עשו, והיינו עפ"י שכתב המג"א בהלכות ר"ה (סי' תקפ"ב ס"ק ד') שאין לומר בר"ה 'זכרנו לחיים' בפתח שלא יהא נראה כאומר לא חיים.

זו. וז"ל הספרא פרשת בחוקותי פי"ב: יכול לא לעשר מן הכבשים על העזים, תלמוד לומר 'וכל מעשר בקר וצאן משמע כל צאן אחד.

יז. תמורה כה, ב.

יח. בבא בתרא י, א. וז"ל הגמ': דרש ר"י ברבי שלום כשם שמזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה כך חסרונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה, זכה, הלא פרוס לרעב לחמך, לא זכה, ועניים מרודים תביא בית.

יורשי עשו ישיבו הדורן למלך המשיח שהוא יורשו של יעקב, והנה ידוע כי הנבואות אף שנאמרו על העתיד נכתבו בלשון עבר בהרבה מקומות, ולפי"ז יודרש הכתוב בהבנת העתיד למפרע ובחזרה מסופו לראשו דהיינו תחת ו'אמרת ל'עבדך ל'יעקב מנחה הוא שלוחה ל'אדני ל'עשו ו'הנה, ו'אמרת ל'עבדך ל'עשו שלוחה הוא מנחה ל'אדני ל'יעקב ו'הנה כלומר וכבר נעשה, שזה פירושו של 'והנה' ועפי"ז מבואר הלשון שם 'מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו', שנאמר גבי תרשיש ואיים 'ישיבו' וגבי שבא וסבא 'יקריבו', כי תרשיש ואיים יורשי עשו נינהו נאמר בהם 'ישיבו' כנ"ל, אבל זה שבא וסבא לא שייך בהם החזרת ירושה ורק מתנה בעלמא 'יקריבו'.

מ'נחה ה'וא ש'לוחה (לב, יב). ר"ת מה"ש, שם זה מסוגל לרפואה עיין ספר קהלת יעקב, ולפי פשוטו י"ל על דרך שאמר שלמה המלך (משלי יא) 'פרי צדקה לחיים וצדקה תציל ממות' שאם

אך בידו הבחירה האיך להוציא, שאם ירצה יכול לתן הנגזר עליו לעניים וללומדי התורה אשר המה מחויבים להחזיק לו על זה טובה וגם המה באופן מה כעבדים לו, ואם לאו שיקמין ויקפוץ ידו, אזי יוטל ממנו רכושו ע"י זרים וגם יהיה הוא עבד למו, וכמעשה דרכי יוחנן בן זכאי עם בני אחרותי, והנה שלשה תיבות 'מנחה הוא שלוחה', המה כתובים באמצע ששה תבות אשר ר"ת שלהם אותיות ולל, ובא בזה הרמז דכאמת כבר נגזר עליך כמה שיחסר ממונך בזה השנה והיינו 'מנחה הוא שלוחה' לשון עבר שכבר נשלח מעמך, רק אם תרצה ו'אמרת ל'עבדך ל'יעקב, תתנם לאחיק האביון בעל תורה ויראת שמים והוא יעבדך, ואם לאו ו'הנה ל'אדני ל'עשו, ויזכנו השם להחזיק הני ברכי דרבנן דשלהי.

עוד יש לומר כי רמז בזה הכתוב על מה דאיתא במדרש רבה (בראשית עה, יב) שעתידים אומות העולם להחזיר כל הדורן למלך המשיח שנאמר (תהלים עב, י) 'מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו', 'יביאו' אין כתיב כאן אלא 'ישיבו'. והיינו שבתורת

י"ב. כמובא בגמ' (בבא בתרא י, א): בני אחתיה דריב"ז חזא להו בחילמא דבעו למיחסר שבע מאה דינרי [ריב"ז ראה בחלמו במוצאי ר"ה, שנגזר על בני אחותו להפסיד שבע מאות דינרים בשנה ההיא] עשינהו שקל מינייהו לצדקה [שידלם ריב"ז לתת צדקה, ולקח כספם לחלקו לצדקה] פוש גבייהו שיבסר דינרי [בסוף השנה נשאר בידם שבעה עשר דינרים מתוך השבע מאות] כי מטא מעלי יומא דכיפורי [וכשהגיע ערב יום הכיפורים] שדור דבי קיסר [באו שליחיו של הקיסר] נקטינהו [ולקחו מהם שבעה עשר דינרים] אמר להו ריב"ז לא תדחלון [אל תפחדו שיקחו מכם עוד] שיבסר דינרי גבייכו שקילנהו מינייכו [רק את השבעה עשר דינרים שהיו צריכים להילקח מכם לקחו מכם].

ויבא, והגאון מגלה עמוקות עשה שאלת חלום, אמנם לא ענוהו מן השמים כי נתנו חוק שלא לגלות, והוא הוסיף לשאול פעמיים ושלוש ולא קבל תשובה, והתענה על זה הרכה ואז בא לו אביו בחלום וגילה לו הסוד, וכאשר בא השטן לזמן שנקבע לו צעק עליו הגאון צא טמא והלך לו בכעס ונעל הדלת בכח כל כך גדול עד שנשתברו כל החלונות בקראקא, ואת אבי הגאון הלכו שיתין פולסי דנורא יען שגילה הדבר, ולאחר זמן בא השטן ואמר לו כי כבר יש לו תלמיד יותר חביב והוא היה השבתי צבי, ע"כ שמעתי.

והנה הכתוב אומר 'יותר יעקב לבדו', ופירושו שהתבודד ללמוד ולעסוק בתורת אלהים חיים מעשה מרכבה, וגילה הכתוב בר"ת במה שעסק, והמה ו'יותר יעקב לבדו ו'יאבק בנמטריא ב"ן וכבר ידעת כי הוא גימטריה של שם הוי"ה ב"ה במילוי ההי"ן המרומו למלכות ונקראה ג"כ חכמה תתאה, והיינו שעסק בדברים העומדין ברומו של עולם, והיות שיעקב היה מוכן כעת להקרא בשם 'ישראל' ניתן לו רשות לס"מ הוא השטן לנסות את יעקב ב,

יפור ממונו לצדקה יזכה לרפואה^כ, וזוה מצאתי טעם על מה שראיתי בספרים שמי שאינו יכול לישן יהרהר בפסוק (דברים לג, ד) 'תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב', והיינו כי תיבת משה הם אותיות שם הנ"ל, וגם בתיבת מורשה הוא שם הנ"ל, ומניעת השינה הוא חולי הגוף, ולצדיקים אשר בעת השינה יש להם עליוי נשמה^ה היא חולה הנפש ג"כ, ויהרהר בשם הנ"ל ויתרפא בגוף ונפש.

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר (לכ, כה). ונ"ל בס"ד בהסבר הדבר. ואקדים עובדא אחת שמעתי מאאמו"ר הגאון זי"ע והוא: יצא כרוז בשמים על המגלה עמוקות הזהרו ברבי נתן ובתורתו, ובא השטן וטען כי עוד לא נסהו וניתן לו הרשות לזה מן השמים והוא הלך לנסותו, ובא אל הגאון בעל מגלה עמוקות ואמר לו כי הוא שליח מן השמים ללמדו ולגלות לו סתרי תורה, ויענהו הגאון כי קבלה יש לו שאין ללמוד תורה ממי שאינו מכירו, וקבע לו זמן מתי שיחזור

ב. עיין בד"ה הקודם 'ואמרת לעבדך ליעקב מנחה הוא שלוחה' דמבאר רבינו דהבחירה היא ביד האדם להיכן ילך ממונו ורכושו, ומבאר רבינו כעת שבאם יבחר האדם ש'המנחה הוא שלוחה' ילך לצדקה, אזי יזכה לרפואה כנרמז בר"ת של מ'נחה היא ש'לוחה.

בא. עיין בספר 'אבן שלמה' פ"ח ס"כ שמביא מהגר"א שכתב וז"ל: כל חכם עולה נשמתו בכל לילה למתיבתא של מעלה להשיג שם מה שאי אפשר להשיג בהקיץ, וזהו כל תכלית בריאת השינה.

בב. עי' בדברי רבינו בפרשת 'וישב' ד"ה 'וישב יעקב' וגו' הראשון וז"ל: וידוע כי בעת לידת יעקב ניתן לו שם זה 'יעקב' והנה הוא שם גופו, וכאשר עלה למדרגה גבוה וישר עם אלוקים ואנשים נקרא שמו 'ישראל', ע"כ. והיינו ד'ישראל' הוא שם גבוה יותר, ולכן ניתנה רשות לס"מ לנסותו.

וגו' או (שם צא, יא) 'כי מלאכיו יצוה לך לשמרך' וגו', ויען שפתח פתח כחודו של מחמ, מיד 'ויאבק איש עמו' בא הס"מ שרו של עשו כפירוש רש"י, ורצה להטעותו ולפתותו שיעזוב במחוננו בהשם, 'ויאבק עמו עד עלות השחר' היינו עד שראה והבין המלאך כי לשוא הוא עמל ולא יעלה בידו להטותו מן הדרך, וזהו 'כי עלה השחר' שאדרבה עוד נתחזק בלבו האמונה ותחת שנפל מעט ממדרגתו מקודם עלה לו אורה שהשם אורו וישעו, ועל ידי זה נתגבר יעקב עליו וזה שבקשו 'שלחני כי עלה השחר'.

ויגע בכף ירכו וגו' (לב, כו). ונראה כי אף שהתגבר יעקב על המלאך כמה שכתבתי בפסוק 'ויותר יעקב לבדו', בכל זאת עלה ביד שרו של עשו להעלות איזה מחשבה זרה בלבו בפגעו בו, והוא כי יעקב בעת צאתו מבית אביו כבר התפלל שלא ימצא פסול בזרעו כפירוש רש"י לעיל פרשת ויצא על פסוק 'והיה ה' לי לאלהים' (כה, כא), ובעת שלחם עם שרו של עשו עלה במחשבתו כי אילו היה יצחק גם כן שם על לבו להתפלל על זה, לא היה כעת בצרה גדולה זו שגרם לו רעתו ורשעתו של עשו, וזה 'ויגע בכף ירכו' של יעקב, היינו שהביט והסתכל יעקב ביוצאי ירכו וחישב עצמו גדול מאבותיו. אבל באמת לא כן הדבר וכמו שכתבתי בפרשת

וזה שאמר הכתוב 'ויאבק איש עמו' שרצה להטעותו ואמרו חכו"ל (חולין צא, א) שעלה האבק עד כסא הכבוד. כי בענינים אלו נתעסק אז, וכדברינו.

ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר (לב, כה). האריכו המפרשים בפירוש פסוקים אלה, ולענ"ד נראה על פי מה שראיתי בספר בלי יקר שהיצר הרע דומה לזבוב, וסתם זבוב אינו רובץ על בשר אדם בריא ושלם כי אין כחו כל כך גדול בפיו שיוכל לעשות פתח חדש מתחלה בבשר השלם, על כן הוא רובץ במקום שמוצא פתח פתוח קצת ואזי הוא ירחיב פתח המכה וחבורה, כך היצה"ר אינו מזדווג אל אדם השלם אשר עוד לא פרץ גדרו כלל, אמנם בזמן שהאדם כבר חבל בעצמו ופתח לו פתח שפרץ כבר הגדר ואף שבעבירה קלה, אז תיכף ומיד יזדווג אליו היצה"ר ויביאהו מן עברות הקלות אל החמורות, זה תמצית דבריו.

ומעתה אומר כי בזה שהכתוב אומר 'ויותר יעקב לבדו', כונתו שיעקב חשב עצמו אז כערער בערבה כאיש שאין לו לא קרוב ולא גואל, בראותו כי גם זה האח שיש לו, צודה את נפשו לקחתה. וזה נחשב ליעקב לחטא, כי הלא הכתוב אומר (תהלים כג, א) 'ה' רועי לא אחסר'

כף הוא כיסוי כמו 'כפה עליהם הר כגיגית', ואמר לנו הכתוב כי עכ"פ עלה ביד שרו של עשו למצא עילה נגדו שיעקב עבר חוק ועלה למקום גבוה מערכו, והיינו שמאלה הדברים אשר המה אצלו בכלל ירך מכוסה, הסיר המכסה, ובוה מצא מקום לגעת בו, והמפרשים כתבו שזה היה גם חטא נדב ואביוהו כנאמר (שמות כד, יא) 'יחזו אלהים ויאכלו', ומבואר גם מדרש פליאה (ילקוט ראובני, בראשית לב, כו) 'יורא כי לא יכול לו' מיד נתן עיניו בנדב ואביוהו 'ויגע בכף ירכו'. דהיינו כמו שנחשב אצלם לחטא כך הוא יראה ביעקב.

יעבר נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאמי לרגל המלאכה אשר לפני וגו' עד אשר אבא אל אדני שעירה (לג, יד). רבו הפירושים בפסוק זה עיין רש"י ג"כ, ואפשר לומר עפ"י מה שראיתי בספר הבהיר בני יששכר בשם הזוהר הקדוש^ב, אשר ניסן, אייר, סיון, נפלו כגורל לחלק יעקב. ותמוז, אב, אלול, לחלק עשו. והנה היה זה לשמחת עשו שגם אלול בא בחלקו, שלא יהיה להם

תולדות^ב, וגם הוא מחוק הטבע שהקליפה קודמת לפרי.

והנה איתא במדרשים (תנחומא, אחרי, ו) שנדב ואביוהו אמרו על משה ועל אהרן מתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, ובודאי שני צדיקים אלו לא מאהבת הכבוד ולא מרוח המושל עלה בלבם מחשבה זו, רק שמצאו בנפשם מעלות ראויים למנהיגי הדור אשר לא ראו במשה ואהרן, והנה הוא מעין חטא יעקב, ובוה מפורש המדרש פליאה (ילקוט ראובני, בראשית לב, כו) 'יורא כי לא יכול לו' מיד נתן עיניו בנדב ואביוהו 'ויגע בכף ירכו'. היינו שכמו שנדב ואביוהו עלתה ברעיונם מחשבה זו, כך עלה בלב יעקב גם כן.

ויגע בכף ירכו וגו' (לב, כו). ונראה עפ"י מה שדרשו חז"ל (סוכה מט, ב) 'חמוקי ירכיך' (שה"ש ז, ב), מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. והגאון ר' אליהו ווילנער פירש, חמוקי הוא ר"ת ח'סורי מ'חסרי ו'הכי ק'תני, דהיינו שרבי רמז בזה כמה שמחסר סתרי תורה^ב. והנה פירוש

בג. בד"ה 'ואלה תולדות יצחק', עי"ש שכתב שמטרת ירידתו של עשו לעולם הוא לרצועת מלקות ליעקב, דהיינו שירדה ביעקב דהיינו בעם ישראל בעת שיצטרכו לכך לעוררם לתשובה, וא"כ אין לזה שייכות לתפלתו של יצחק, דזהו תכליתו ומטרתו של עשו בעולם. ועי"ש באריכות דבריו הנפלאים.

כד. דהיינו כשרבי סידר המשנה וחסר ממנה וכדאיתא בש"ס ח'סורי מ'חסרי ו'הכי ק'תני, רמז בזה לר"ת שלהם שהוא 'חמוקי ירכיך' ע"ד שדרשו חז"ל 'מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר'.

כה. מובא בזוהר הק' ח"ב דף עח, ב.

לפני ואני אחרִיךְ כִּיאֹת לְעֵבֶד שִׁילְךְ אַחֲרַי
הָאֲדוֹן.

ואקדים עוד הקדמה אחת מפורסמת עיין
של"ה מסכת ר"ה (פר' תורה אור

יא) בענין תקיעת שופר כי בעת ששופר
עליון (הוא בינה הנקראת לאה) שכל
האורות ממנה נשפעות, מסתלקין למעלה
למעלה ואינו מאיר לספירת הבנין (ז'
ספירות התחתונות) שהם הבנים שלה
היונקים ממנה, ושפע הרחמים מסתלקין
למעלה היינו משום שבראש השנה רוצה
לשלוח ולחדש שפע טובה וברכה לעולם,
ותשגיח על מעשה העולם אם בנ"א ראויים
לטובה ההוא, וכשראה שאין העולם ראוי
לה מונעת הטוב עיין שם ובשאר ספרי
קודש. וידוע גם כן מענין שער המשתלח
כי הוא דורן לסמות עיני סמא"ל שרו של
עשו והנה הוא מתעשר בדורן זה ואין כל
כי עי"ז מקבל עליו עונות ישראל ישמרם
לרעתו, והנה כל זה נעשה מר"ה שתוקעין
בשופר שע"ז נתעורר השופר של מעלה
ונגמר לטובה בעשרה בתשרי עם שער
המשתלח, אבל צריך לכל זה הכנה רבה
מחדש אלול, ולפי"ז יפורש הכתוב כעין
חומר, 'ילך נא אדני לפני עבדו' ויגיע לחלקי
חדש אלול, וביאר הכתוב מהו תכלית
הדבר ה'מלאכה א'שר ל'פני ר"ת לאה

לישראל יכולת לשוב ולעשות תשובה קודם
שיבא ראש השנה יום הדין, אבל יעקב
עשה כמה מלחמות בתחבולות החכמה עד
שלקח את חדש אלול מידו והכינו לישראל
לתשובה ע"כ.

והנה לא פורש לנו באיזו אופן עלה ביד
יעקב להגיע לב עשו שיתן לו חדש
אלול, ונראה כי בא בפסוק זה הרמז לדברי
הזהר הנ"ל וגם תחבולת יעקב ספון שם,
דהנה חדשי ניסן, אייר, סיון, המה ראשונים
לתמוז, אב, אלול, בין לרבי אליעזר בין
לרבי יהושע"ז. ויעקב, להראות סימני
הכנעה ועבדות לעשו אמר כי אין רצונו
לילך לפני עשו אפילו בחדשיו, אבל עשו
היות שאם הוא לא חזה מזליה חזה, כי
בחדשי תמוז אב יחרב המקדש, ולא נתמלא
צור אלא מחורבנו של ירושלים (מגילה ו,
א), לא רצה להחליף חדשי תמוז אב אלול,
בחדשי ניסן אייר סיון, לזה אמר לו יעקב
כי למען יהיה לו לעשו קדימה עליו עכ"פ
בחדש אלול יתנו לו וממילא ילך לפניו
לכל הפחות בצד מה (ולצד שקיבל כבר
מתנת יעקב המְעוֹר עינים, ועל דרך בהית
לאיסתכולי, נענה לו בזה"ו) וזה פירוש
הפסוק 'ילך נא אדני לפני עבדו ו'אני
א'תנהלה ל'אמי ל'רגל ר"ת אלול, דהיינו
אני אקבל ממך אלול, למען תלך אתה

בן. היינו דנחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע, ר"ה י, ב; מתי נברא העולם, דלרבי אליעזר בתשרי,
ולרבי יהושע בניסן, ובכל מקרה תמיד יהיו ניסן, אייר, וסיון, קודמים לתמוז, אב, ואלול.

בן. ירושלמי ערלה פ"א הל' ג': מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה [מי שאוכל דבר
שיאנו שלו מתבייש להסתכל בפני הנותן]. ולכן עשו לאחר שקיבל מתנת יעקב, נענה לו בזה.

ויהי בצאת נפשה ותקרא שמו בן
 אוני ואביו קרא לו בנימין (לה,
 יח). יש לומר בטעם וסבת קריאת שמות
 הללו כי רחל ראתה שיעקב לא היה לאל
 ידו להשגיח על תהלוכי בניו, כי בעת אשר
 היה בבית לבן היה תמיד אצל הצאן כדבריו
 שאמר 'ביום אכלני חורב וקרח בלילה'
 (בראשית לא, ז), ואח"כ כאשר הלך ממנו
 היה עליו דאגת עשו, ואח"ז מלחמות
 ודאגות שכס והערים של הסביבה, עד
 שהיה כל מורה הגידול והדרכת הבנים
 והשגחתם על האמהות הקדושות, והיות
 כל חשקה היתה לגדל ולחנך בניה לעבודת
 השם חשבה כי בנה זה כאשר יתגדל ויהיה
 לאיש מבלי מנהיג ובלתי מורה דרך, יטה
 מדרך השם כי פרא אדם יולד, לזה בצאת
 נפשה כי מתה, קראה אותו 'בן אוני'
 כמאמר החכם מכל אדם (משלי י, א) 'בן
 כסיל תוגת אמו', אבל יעקב הבין דבריה
 וקרא לו 'בן ימין' על דרך שנאמר (קהלת
 י, ב) 'לב חכם לימינו' דהיינו שהוא בעצמו
 ישיג על זה הצעיר, למען יהיה עבד נאמן
 להשם וראוי להיות אושפזיכין לשכינה.

ויסע ישראל ויט אהלו מהלאה למנדל
 עדר (לה, כא). יש לדקדק כי מפסוק
 י' ששם נאמר אליו 'לא יקרא שמך עוד
 יעקב כי אם ישראל יהיה שמך', נזכר עד

עיין תיקונים (תיקון ל') אשר דא בינה ולאה
 היא מלכות דבינה, 'לרגל הילדים' היינו
 שתשפיע לאה היא בינה לרגל הילדים
 שתהיה מניקה בניה שפע הרחמים, 'עד
 אשר אבא אל אדני שעירה' שיותן לו
 שעיר המשתלח, ועבור זה לא נאמר לשעיר
 כי שעירה הוא אותיות השעיר דהיינו
 שיביא לו השעיר.

ותצא דינה בת לאה וגו' (לה, א). ופירש
 רש"י 'על שם יציאתה נקראת בת
 לאה', ולפע"ד אפשר לפרש עוד כי בא
 הכתוב ליתן מעם האיך אפשר שבת יעקב
 לא תקיים בעצמה 'כבודה בת מלך פנימה'
 (תהלים סה, יד). והוא על פי מה שהביא
 רש"י בפרשת ויצא (ל, כא) 'ואחר ילדה בת
 ותקרא שמה דינה', שדנה דין בעצמה אם
 זה זכר לא תהא רחל אחותה כאחת מן
 השפחות, והתפללה עליה ונתהפכה לנקבה.
 ומעתה אומר שבאמת אילו היתה דינה
 מתחלת יצירתה נקבה, באמת לא היה בא
 מעשה זה לידה שתצא מחדר הורתה, כי
 'כבודה בת מלך פנימה', אמנם יען שמצד
 יעקב היתה זכר וזכר דרכו לילך ולכבוש
 הארץ, לזאת נשאר בה מעט מטבע הזכר,
 וזה כונת הכתוב 'ותצא דינה' יען היא היתה
 רק 'בת לאה', אבל מצד תחלת יצירתה
 היתה זכר, לזאת יצאתה החוצה וק"ל.

ונראה כי הוא מטבע הרשע שאינו מאמין כי יש אדם טוב ממנו וגם אם ימצא אדם מתנהג בטוב יאמר עליו כי אין תוכו כברו ורק מטעה הוא האנשים, ואם צדקת האיש נודע לכל ואין לתת בו דופי, יאמר יען כי הוא כלוא בבית ואינו יודע כלל מתענוגיו העולם ובטפשותו הוא מחזיק בתומו, אבל אם יבוא גם הוא בין אנשים ותפקחנה עיניו אזי עוד ירשע ממנו.

ומעתה אומר כי באמת נתן עשו אימון בכרכת אביו, וידע כי כל זמן שיחזיק יעקב בתומו, לא יהיה לאל ידיו להזיקו ורק אם יטה יעקב מדרכי אביו דהיינו 'כאשר תריד ופרקת עולו מעל צואריך', והנה אמר עשו בלבו באמת כל זמן שיצחק חי ויוכל יעקב לישב בבית אביו שאין לו עדיין לדאוג על פרנסתו כי הוא סמוך על שולחן אביו, באמת הוא איש תם וישוב אהלים, אבל כאשר ימות יצחק ויוכרח יעקב בעצמו לבקש את לחמו אזי ירשע עוד יותר ממנו ואז יהיה יכול לו ותהי זאת נחמתו, וזה כונת הכתוב 'יקרבו ימי אבל אבי' דהיינו אם ימות יצחק 'ואהרנה' או 'את יעקב', וביאר הטעם ואמר 'אחי' דהיינו שיהיה אחיו ברשעה^ל.

ובזה מצאנו טעם נכון מדוע המתין עשו עד בא יעקב לביתו, ולמה לא הלך

כה ג' פעמים בשם 'יעקב', ולמה נאמר שוב בפסוק זה 'ויסע ישראל', ונראה עפ"י דברי דלעיליבט כי יעקב קרא שם בנו הצעיר בנימין, להורות בזה כי מעתה ישתדל הוא בעצמו לנהל בניו בדרך טובים התורה ויראה, ולאשר שעד כה היה רועה צאן מגדל עדרים הניח כעת אומנתו דמלפנים, וזה שאמר הכתוב 'ויט אהלו מהלאה למגדל עדר' אל תקרי למגדל עדר בחיריק תחת המ"ם אלא בפתח תחת הג', היינו שאחרי מות רחל הסיע עצמו רק לגדל בניו לתורה ועבודה, ועבור זה קראתו התורה בעדות זה 'ישראל'.

וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (לו, ו).
ופירש רש"י 'מפני הבושה שמכר בכורתו, והוא פלא דער כה מה טען, ונראה בהקדים ביאור דברי עשו (כו, מא) 'יקרבו ימי אבל אבי ואהרנה את יעקב אחי', כי נראה הוא מיותר, ומה גם כי לא חבבו כל כך שיקראהו בשם האחווה. ורש"י פירש כי בחיי אביו לא רצה להורגו שקיים מצות כיבוד אב, וגם זה קשה כי כעת כאשר הלך לקראתו וארבע מאות איש אתו עוד היה אביו יצחק חי ובכל זאת לא נמנע מלצאת בחרב לקראתו.

כמ. בד"ה 'ויהי בצאת נפשה'.

ל. עיין בדברי רבינו פרשת 'ויגש' בד"ה 'אם לא ירד אחיכם הקטן', דמביא בשם האוה"ח הק' שהפסוק (דברים יג, ז) 'כי יסיתך אחיך' קאי על היצה"ר שמראה עצמו כאילו הוא אחיך, ולכן מכונה הוא 'אחי'.

אותות אהבה ובני עשו יתאחדו עם בני יעקב, יהיה לאל ידו להטותו מן הדרך, אמנם 'נעשה צוארו כשיש', דהיינו שיעקב לא רצה בחברתו, ואומר כי עוד זמן רב נסה עשו בכזה אולי יעלה בידו לספחו אצלו, וחשב כי על אופן זה ישוב הבכורה אצלו ושלא נמכר לו לחלוטין, עד שבסוף לא הועילו לו תחבולתיו וראה כי אפשר תקותו, לכן מפני הבושה הלך לו.

אל לבן, דהיה לו לידע כי לבן לא יחוש לישועת יעקב, אבל הן הן הדברים כי עשו חשב שזה הוא לו לטובתו כל כמה שישהה בבית לבן, שבדאי ילמוד ממעשיו, אמנם עכשיו כאשר שב לבית יצחק ירא עשו שיחזור יעקב בתשובה, לזאת הלך לקראתו עם אנשיו שלא יוכל לבא לבית יצחק. ואמרתי כי זה כונת המדרש (ילקוט שמעוני בראשית לג המשך רמז קלג) 'וישקהו' שרצה לנושכו. דהיינו שחשב שעל ידי שיראה לו

וישב

ושם ישראל על פנימיותו, ועל דרך זה מפורש הכתוב בשום שכל, וישב יעקב היינו בגופניותו הראה פנים שוחקות כאלו שמח בשלוה, וזה היה רק כמה שנוגע ביעקב, אבל בבחינת ישראל בפנימיותו היה אבלו בלבו, שכבר התחיל בפריעת חוב וגר יהיה זרעך, ולעומת זה וישראל אהב את יוסף, היינו בבחינת האב 'יעקב' לא הראה סימני חבה ליוסף יותר מלאחיו, רק ש'ישראל' מצד פנימיותו אהב את יוסף, וזה שכתוב ויעש לו כתונת פסים הוא כמו שכתבו חכמי המדרש (רבינו בחיי לו, ג) שמסר לו סוד כ"ב אותיות, ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וישנאו אותו כלומר שהבינו ברוח חכמתם כי מסר לו יעקב כל גזויו, שכל מה שלמד בבית שם

וישב יעקב וגו' ואלה תולדות יעקב וגו' וישראל אהב את יוסף וגו' (לו, א-ג). יש לדקדק למה פתח הכתוב ביעקב וסיים בישראל, ויש לומר עפ"י מה שאמרו חכמי"ל (שבת י, ב) שינה בן בין הבנים^א, ובא הכתוב בשינוי זה ללמדנו כי בכל זאת אין עקמומית ביעקב, וגם להורות נתן הדרך אשר בו יבחר האדם, והיינו כי אמרו חכמי המוסר, אדם הישר בעת שכנסת ישראל בגלות והשכינה בצער צריך להיות אבלו בלבו ולהראות פנים שוחקות ולב שמח מול בני האדם, וידוע כי בעת לידת יעקב ניתן לו שם זה יעקב והנה הוא שם גופו, וכאשר עלה למדרגה גבוהה 'וישר עם אלהים ואנשים' נקרא שמו ישראל, ולפי"ז מורה שם יעקב על גופו,

א. דאיתא שם: לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שבשביל משקל שני סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו אחיו ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים.

שיסוד מוסד להשלמת הנפש שיחזיק האדם עצמו בעולם הזה כאורח נטה ללון וכהלך אשר היום במקום אחד למען השיג איזה דבר וליום מחר ישוב לביתו, ככה יחשוב כל איש שלא בא הנה רק להשלים נפשו וליום מחר יבא על שכרו וילך לביתו אל אביו שבשמים למקור מחצבתו.

ולמען באר דברי אפתח פי במשלה, איש אחד נשלח למדינה רחוקה מאת מלך גדול על אודות ענין אחד, ולמען יוגמר הדבר על טוב האפשרי נתן לו כסף וזהב לרוב שלא יחסר לו דבר, אמנם זה האיש כאשר בא אל המדינה ההיא ומצא אותה טובה, ובה שווקים ורחובות, ערים גדולות, ארץ מסחר וקנין, לא שם נפשו אל פקודת המלך וישכח אותה, והתחיל במסחרים והצלחתו עמדה לו ויגדל האיש במאוד, קנה לו בתים וקרקעות והרבה ספינות אשר הלכו עד קצה הארץ, עד שמצות המלך נשכח מלבו לגמרי כי עברו שנים רבות מעת נשלח מכיתו, ועל אשר בתחלתו לא שם לבו עליה באמרו כי עוד מועד, שכח אותה כעת לגמרי, והנה בעת שבטח תחת גפנו ותאנתו

ועבר מסר ליוסף^ב וישנאו אותו, ומתוך גנותם אתה למד שבחם שלא שנאו אותו משום שהביא דבתם רעה אל אביהם, אלא נתקנאו בו משום רוח יתירה שנתן לו^ג.

וישב יעקב (לו, א). איתא במדרש (ב"ר פד, ג), בשעה שהצדיקים יושבים בשלוח ומבקשים לישב בשלוח בא השמן ומקטרג לא דיין לצדיקים כמה שמתוקן להם לעולם הבא אלא שמבקשים ג"כ לישב בשלוח בעולם הזה. הנה יש לדייק בדברי המדרש את כפילות לשונו באמרו בשעה שהצדיקים יושבים, ומבקשים לישב, דהיה די לו לומר או יושבים לחוד או מבקשים לישב לחוד, ובאמת בקיטרונו של שטן לא נאמר רק מבקשים לישב. עוד זאת יש להקשות הלא עיינינו רואות גם צדיקים היושבים בשלוח ורבינו הקדוש יוכיח^ד.

ונראה כי בפרשת חיי שרה (כג, ד) כאשר בקש אברהם אחוזת קבר מאת בני חת, אמר להם גר ותושב אנכי עמכם תנו לי אחוזת קבר וכבר דיין רש"י שם מה זה לשון גר ותושב, ולי נראה כי ידוע

ב. כמובא ברש"י עה"פ בן זקונים הוא לו, וז"ל: ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה 'כל מה שלמד משם ועבר מסר לו'.

ג. וכך מוכח מסדר הכתוב, כי לאחר שכתוב ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, לא נכתב ששנאו אותו אחיו, ורק לאחר שכ' ישראל אהב וגו' ועשה לו כתונת פסים (והיינו כ"ב אותיות), כתוב ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וגו' וישנאו אותו, הרי ששנאתם נבעה מכך שמסר לו סוד כ"ב אותיות.

ד. כדאיתא בברכות (נו, ב): אמר רב יהודה אמר רב אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשוואין, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים.

ה. תמצא כעין זה בבעל העקידה פר' נצבים (שער המאה ואחד דף פ"ט ע"ב).

מענין זה שיחשוב האדם עצמו לגר, באשר שלא האמינו בעולם הבא ואם כן היה אברהם כתושב בעיניהם, והן המה דברי אברהם, גר דהיינו גר אנכי בעיני עצמי כנ"ל, אמנם תושב אנכי עמכם לזאת תנו לי אחוזת קבר כי מחויבים הם ליתן בהיותו גם כן תושב.

ומזה נבוא אל ביאור המדרש אשר התחלנו בו, ונוסיף עוד לדייק וכי מה זה החטא אם הצדיקים מבקשים לישב בשלוה, אמנם כבר ביארנו כי הצדיקים מחזיקים עצמם כגרים בעולם הזה כי העיקר אצלם חיי עולם הבא, יען שעיקר השכר ישולם לעולם הבא כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אמנם מצינו לפעמים תורה וגדולה במקום אחד, וזה הוא מהאי טעמא כי אילו היה תמיד כן שהצדיקים יחיו חיי צער יאמרו הבריות כי זה מוכרח להיות כן וכי יראת השם והעניות אגודות יחד, לזאת ההכרח שיהיו גם צדיקים לפעמים מעוטרים בזהב, אכן בכל זאת עיקר השכר באמת הוא הצפון לעוה"ב, ובארתי בזה דברי דוד (תהלים לא, כ) מה רב טובך אשר צפנת ליראך פעלת לחוסים כך נגד בני אדם, כי באמת עיקר השכר הוא הצפון לעוה"ב, אמנם לפעמים משפיע הקב"ה שפעו גם עלי ארץ למען ירבו הצדיקים בראות העם שגם עולם הזה

באה פקודת המלך שיחזור לביתו ולא ניתן לו עת למכור שדותיו ולא זמן לגמור חשבונות עם אנשיו והוכרח לילך תיכף ומיד לביתו מבלי ליקח עמו מאומה מכל עושרו העצום כי השלוחים באו מבוהלים, והנה זה האיש כאשר בא אל בית המלך לא היה מענה בפיו לענות על אודות מה שנשלח עבורו, שלא פעל כלום וגם עושרו הגדול נשאר במדינה הרחוקה אשר לא ישוב אליו לעולם, ועמד בחרפה ובוז קרח מכאן וקרח מכאן, ככה יהיה האיש אשר לא זוכר מדוע נשלח הנה לעולם הזה כי זה יבלה ימיו בהבל, ובאם יצליח וירכוש מה מקניני עולם הזה לא במותו יקחם עמו, נכסיו ישארו פה והוא ילך וישוב ריקם לבית עולמו, אבל לא כן אם יחזיק עצמו כבר בעולם הזה כנע ונודד, ותמיד יהיה לנגד עיניו כי לא ישאר פה לעולמים אזי לא יעשה ויתנהג כמו שליח המלך הנ"ל, ועבור זה מצינו בסיפורי עניני אבותינו לשונות ז'יגר, גור, באשר שהחזיקו עצמם כגרים ולא כתושבים.

אמנם כל זה המה לגבי עצמם, משא"כ נגד אנשים אחרים הם נראים כתושבים, ואברהם אבינו שישב ימים רבים בארץ כנען בלי ספק חשבוהו לתושב ביניהם, כמה שאמרו המה בעצמם (כג, ו) נשיא אלהים אתה בתוכנו, כי הגוים האלה אשר עבדו לכוכבים ולמזלות לא ידעו

ו. וראה לעיל בפרשת בראשית (ד"ה זירא אלהים) כתב רבינו, שהסיבה שאין הקב"ה נותן לצדיק שכר מלא בעוה"ז, כי יש צדיקים אמיתיים שהיו צריכים לחיות לעולם בלא שימותו, אבל בשביל שלא תתבטל הבחירה שאזי יפחדו כולם מלחטוא בשביל שיחיו לעולם, לכך גזר מיתה גם על הצדיקים ומשלם להם שכר מלא בעוה"ב.

וכי אבינו יעקב מובחר שבאבות רדף אחר תאות עולם הזה עד שנאמר עליו בקש יעקב לישב בשלוה, אמנם כבר אמרנו לעיל שלפעמים עושה הקב"ה אות לטובה עם הצדיק ונותן לו תענוג עולם הזה למען הסיר שגעון העם באמרם כי זה דבר הכרחי שהצדיק יהיה עני וחסר טובה, הנה זה היה טעמו של יעקב שבקש לישב בשלוה, יען ידענו שצרות רבות עלו ונשתרגו על צוארו כמה שמצאנו (תנחומא י') לא נחתי מצרתו של עשו ולא שקטתי מצרתו של לבן, ועליו נאמר (כה, כו) איש תם ויושב אהלים, והכל ידעו צדקתו, לזה בקש לישב בשלוה למען יודע לעין כל כי ישר השם צורי ולא עולתה בו.

אבל כי כבר בארנו שאם הצדיק בעצמו מבקש לישב בשלוה אזי נראה כאלו אין די לו במה שמתוקן לו לעולם הבא, וזה היה נחשב כנדנד חטא גם ליעקב, אבל בהיות כן שכל כונתו היה למען יתגדל שמו של הקב"ה בעיני בני אדם שלזאת בלבד בקש לישב בשלוה, לכן קפצה עליו רגו של יוסף דוקא, כי עי"ז נעשה יוסף מלך במצרים ונסתבב מזה גם כן ששוב ישב יעקב בשלוה ונתגדל שמו בארץ מצרים ובארץ כנען ונתמלא משאלת לבו ונתאמת כונתו שע"י כן נתפרסם שצדיק כתמר יפריח ומלכים ממנו יצאו.¹

נפל בגורלם, וזה כונת דוד 'מה רב טובך אשר צפנת ליראיך', שבכל ענין שכר האמתי צפון לעולם הבא, ואם נמצא ש'פעלת לחוסים כך' יתר על עולם הבא, הוא רק 'נגד בני אדם' שלא יאמרו כי העניות ויראת השם אחיות הנה.

אמנם כל זה אם הקב"ה נותן לצדיק והוא אינו נהנה ממנו, כאשר מצינו ברבינו הקדוש (כתובת קד, א) שהגביה עשר אצבעותיו ואמר שלא נהנה מעולם הזה אפילו באצבע קטנה, אבל אם הצדיק בעצמו מבקש הנאות עוה"ז אזי נראה כאילו אינו די לו בעוה"ב כי למה יהיה לו עוה"ז כאשר הוא מוכן לעוה"ב, ואם אעפ"כ הוא מבקש יש מקום לקטרג, ובוה יתפרשו היטב דברי המדרש בשעה שהצדיקים יושבים בשלוה ומבקשים לישב בשלוה דהיינו שהם עצמם מתאווים לזה אזי בא השמן ומקטרג לא דיין וכו', כי הצדיקים בעצמן אינן רשאים לבקש הנאת עולם הזה שעל ידי זה יאמרו הבריות בהיות שגם הצדיק מבקש הנאות עולם הזה על כרחך נראה בעליל כי יש בו ממש.

ובדברינו אלה יבוארו דברי רש"י ריש הפרשה, בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו רגו של יוסף, לא דיין לצדיקים במה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים וכו', והנה מלבד זה שקשה מדוע רוגו של יוסף דוקא, עוד זאת קשה

1. כמובא במדרש שכל טוב (פרק מז, כח) 'ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה'. מה שהתחיל הכתוב לומר 'ויחי' בלשון חיים, בא ללמד שאותן י"ז שנה שחיה יעקב במצרים, הם היו חיים

הם בעצמם, רק כליהם או מעשי ידיהם כרחמי השם שלא לפגוע בנפשות תחלה ואילו היו השבטים נותנים לב על זה, באמת כבר היה די בזה, אבל אחרי שלא לקחו מוסר בא חלום השני שאחד עשר כוכבים משתחווים לי והיינו כבר הם בעצמם.

והנה כאשר יבא איזה עונש ח"ו על בן אדם ראוי לו להתפלל על נפשו ולהראות אותות כניעה בעצמו כמאמר הכתוב (מלכים א' כא, כט) הראית כי נכנע אחאב^ב, וכנאמר (תהלים לב, ו) על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצא (לעת מיצוי הדין) רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, שלא תבוא ח"ו מדת הדין כשטף מים רבים, ויעקב כאשר הבין שבניו עד כה אינם מרגישים, גער ביוסף שלא יגבה לבו על ידי זה, והתפלל גם על בניו ויגער בים סוף ויחרב שלא יבא עליהם הדין כשטף מים רבים, וכן תעמוד גם לנו תפלת אבותינו.

ויגער בו אביו (לו, י). במסורה: ויגער בו אביו (כאן), ויגער בים סוף ויחרב (תהלים קו, ט), ונראה שכאשר נשים לב על סדר חלומותיו של יוסף נראה שהן הנה ע"ד שאמרו חכז"ל (ויק"ר י, ד) בנגעים, כי מתחלה באים על כליו של האדם ואם עוד לא ישים הדבר על לבו באים הנגעים על גופו, ועיין רש"י כתב על בן זקונים הוא לו: כל מה שקבל משם ועבר מסר לו, והנה בודאי לא מנע יעקב דבר גם מבניו הגדולים, אבל נראה כי לא הטו כל כך שכמם לסבול עול תורה כמו יוסף וכפירוש רש"י (לו, יב) לרעות את צאן אביהם: נקוד על את שהלכו לרעות את עצמם, ולעומת זה יוסף בחר לישב באהלה של תורה וחכמה, והיות שיותר ממה שעגל רוצה לינק רוצה פרה להניק, אין תימה שיעקב אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו וכפירוש^י, והנה איתא בפרק ו' ממסכת אבות 'ממעלות התורה, שנותנת לו ממשלה', לזאת חלם יוסף שאלומתו קמה ואלומות אחיו השתחוו לאלומתו, והנה בחלום זה עוד לא בא סימן שישתחוו

נעמים, חיי נחת, חיי שלום, שהיו בניו ובני בניו סביב לשלחנו, ורואה אותם כולן פריץ ורביץ ומצליחין ומתברכין בכל מיני ברכות, אבל כל אותן השנים שהיה בארץ כנען ובפדן ארם, כולן עברו בצרה ויגון, מפני שטימת עשו ושיעבוד לבן ודליקתו אחריו, וזנותה של דינה, ומכירתו של יוסף, ושני רעבון, אבל משבא למצרים אין שטן ואין פגע רע.

ח. שלאחר שהביא אחאב לרציחתו של נבות היזרעאלי וירד לרשת את כרמו, שלח הקב"ה את אליהו התשבי להתנבאות ולהוכיח את אחאב הרצחתי וגם ירשת, ולכן במקום שלקקו הכלבים את דם נבות ילקקו הכלבים את דמך והכרתי את זרעך וכו', ובשמוע אחאב את נבואת אליהו קרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וכו', ולכן אמר הקב"ה לאליהו היות שאחאב נכנע מפני, לא אביא את הרעה בימיו.

'שומר מצוה לא ידע דבר רע', היינו מי שרוצה לעשות דבר מצוה לא יפן אל דברת בני אדם אם רע ידברו עליו, וכפי טבען של בני אדם היה לראובן לחוש שאחיו יאמרו עליו שדבריו המה רק להתפאר, והנה גם זה הוא אות על חסידותו של ראובן שלא שם יד לפה ולא חשש כלל אולי ילעיגו עליו אחיו.

ובזה יש מקום לפרש המדרש הודואים נתנו ריה זה ראובן שהציל את יוסף ולא שם לב על פטפטיא של בני אדם, ועבור זה על פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה שאנו מדליקין על פתח רשות הרבים ואין אנו מסתירין מעשינו הטובים מעיני הרואים, ומעתה אומר אף שפתח ראובן בהצלת יוסף בהצילו מידם, וגמר בדעתו להוציאו אח"כ מן הבור וילך יוסף לביתו, עם כל זאת לא מילא לבו להשיבו בעצמו בכתפו אל אביו, כי ירא שאביו יחשדהו כי עשה זאת רק למען ימצא חן וחסד בעיניו^ט, אבל אם היה יודע שהתורה תעיד עליו כי כונתו היתה רק להציל, גם על כתפו ובעצמו היה משיבו אל אביו.

וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו' (לו, כא). במדרש: הודואים נתנו ריה

וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו' (לו, כא). מדרש (ויק"ר לד, ח): א"ר יצחק למדתך תורה דרך ארץ, כשהאדם עושה מצוה יהא עושה אותה בלב שמה, שאילו היה יודע ראובן שהקב"ה כותב אחריו וישמע ראובן ויצלהו מידם, בכתפיו היה טוענו אצל אביו. והנה גלה לנו בזה הכתוב חסידותו של ראובן, כי מסתמא כאשר עלה על משכבי אביו בודאי פירש לו יעקב עונשו כי לוקח ממנו משפט הבכורה ונותן אותה ליוסף, והנה יוסף היה גם כן בכור לאמו וכל עבודת יעקב בבית לבן היה בעבור רחל אמו, וא"כ כבר יש ליוסף איזה זכות בענין הבכורה, אבל אם ימות יוסף בחיי ראובן שוב יש תקוה גדולה שיוחזר הבכורה לראובן כמובן, כי לשאר האחים אין שום שייכות להבכורה, ולפי זה אם היה ראובן דורש טובת עצמו בודאי לא היה משתדל להציל את יוסף, ועוד דברים בנו, כי על פי הרוב כאשר יעלה על לב האדם לעשות איזה דבר גדול בא יבא היצה"ר בטענה שיש לירא מדברת בני אדם אשר יאמרו כי הוא עושה זאת רק למען הראות טוב לבבו ולקנות שם טוב בעולם, ועל ידי זה האדם נסוג אחור מלהוציא מחשבתו הטובה ולגמור הדבר, ועל דרך זה פירשתי מאמר שלמה המלך קהלת (פרק ה, ה)

ט. וכמבואר שזה היתה עצת היצה"ר שאומר לאדם שיש לו לירא מדברת בני אדם אשר יאמרו כי הוא עושה זאת רק למען הראות טוב לבבו, ועל זאת התגבר כנגד אחיו, אך כלפי אביו נתקשה בזה.

נשמע קולם יותר מקול מאה השמים יד לפה, ועבור זה לא נמצא אז איש אשר יקנא קנאת השם צבאות ללחום נגד רשעי עמינו^{יא}, היות שלא ידע ולא הכיר האיש אשר ילהב לבבו ויעמוד לימינו ללחום נגד רשעי ישראל ויון, שכל איש חשד את חבירו כי חבר הוא למשחיתים ולאויבי השם, וזאת נסתעף ממה שהכשרים שבאותו הדור עבדו השם רק בהצנע והסתר ולא ידע איש מאחיו ועי"ז חשד איש את רעו, וזה גרם שנתעצלו לזאת תיכף ומיד לעזרת השם בגבורים, ומשו"ה תקנו חכו"ל לקיים מצוה זו בפרהסיא ופרסום רב, עד שאפילו אם יש לחצר שני פתחים אף שאין בו חשדא כל כך, מחויב להדליק בשתי הרוחות ומתורן קושית הרב בית יוסף.

ומעתה אומר, הלא ידוע כי בצמחי האדמה מתעברין הנקבות מעפר פרחי הזכר ועיין פסחים פרק ד' משנה ח' בתוי"ט שם^{יב}, וכתבו חכמי הטבע כי ריח הטוב הוטבע בפרחי וצמחי האדמה למען יעמדו על ידו ויפרחו עליהם בעלי כנף

זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר הנוכה. הנה נשתנה מצות נר הנוכה מכל מצות שבתורה אשר המרבה להסתיר מעשיו הטובים הרי זה משובח, כמאמר הנביא (מיכה ו, ה) 'והצנע לכת עם אלהיך', ולעומת זה מצות נר הנוכה לכתחילה מצותה בפתח הסמוך לרשות הרבים, ועוד החמירו בה חכמים (שבת כג, א) שאם יש לחצר שני פתחים לשתי רוחות צריך להדליק שתי נרות (עיין או"ח סימן תרע"א סעיף ח' ומג"א שם קושית ב"י), ונראה בטעם הדבר, שהיוונים אזי בימי חשמונאי ובניו לא רצו לגרש את אבותינו מנחלתם, וגם לא הכבידו עולם עליהם במסים וארנונות, אלא בקשו להעבירם מחוקי תורתנו, והיו במעל הזה גם ידי רשעי עמינו כמבואר ביוסיפון, ובודאי היו בזמן ההוא גם הרבה ישראלים כשרים נאמנים לה' ולתורתו אבל אחזו בחבל השתיקה בחושבם שבסתר יקיימו גם להלאה מצות השם ותורתו, אך אלה האנשים אשר הפכו עורף לתורת אלהינו השמיעו קולם בראש כל חוצות, וכבר נודע ששנים הצועקים,

י. דנפסק שם דצריך להדליק בשני הפתחים מפני החשד שיאמרו מדלא אדליק בהא באחרת נמי לא אדליק, ומביא המג"א קושיית הבית יוסף דמאי שנא מהא דאמרינן (ברכות ה, ב) דאסור לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהציבור מתפללין לפי שנראה כפורק עול, אבל אם ישנו פתח נוסף מותר, דיאמרו שמא נכנס מהפתח השני, ומדוע בנר בחנוכה לא אמרינן שהעוברים יאמרו שמא הדליק בפתח השני.

יא. כמובא בתפילת 'על הניסים' רבים ביד מעטים, שרק מתתיהו החשמונאים נלחמו נגד היוונים.

יב. שהביא בשם הערוך (ערך יסין) שכתב שיש בדקלים זכר ונקבה.

וישמע ראובן ויצילהו מידם וגו' (לו, כא). במדרש: הודואים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה. ונראה לי בפירוש המדרש בהקדים נוסח תפלת 'על הנסים ועל הפורקן ועל הנפלאות ועל המלחמות שעשית לאבותינו', ושמעתי מאמרו"ר הגאון זי"ע הנה הנסים היו שנצחו את האויבים, ושרכים נפלו ביד המעטים וכו', וא"כ היה לנו לומר ולהתחיל על המלחמות ועל הגבורות וכו' ועל הנסים שעשית לאבותינו וכו', כי הנסים נראו אחרי גבורות המלחמה.

ונראה כי אנחנו כעת בימי חנוכה בשנת תרע"ט כבר שבתה המלחמה הנוראה אשר כמוה לא היתה מעת אשר התחילו לכתוב קורות העתים, אמנם בעו"ה נתקיים בנו מאמר הנביא (ירמיה ה, טו) 'קוה לשלום ואין טוב לעת מרפא והנה בְּעֶתְהָ, והנה בארבעה שנים שעברו פחדו האבות על בניהם פן ימותו במלחמה וקבורת חמור יקברו, אבל אנחנו כעת בעונותינו בראגת יעקב אבינו (לב, יב) 'פן יבוא האויב והכנו

ורמשי האדמה, ויוליכו מאבק הזכר שידבק ברגליהם ופיהם על פרחי הנקבה לסבב העיבורי', והנה ענין יוסף עם אחיו היה כענין שכתבתי לעיל בנס חנוכה, כי רק שני אנשים לכד היינו שמעון ולוי היו שונאי יוסף אשר זממו לקחת נפשו"י, אמנם היות שהמה צעקו והשמונה שתקו היה נראה כאילו כולם הסכימו, אבל באו הודואים ונתנו ריח ונגרם שפרו ורבו מצילי יוסף, וזה היה על ידי שגילה ראובן דעתו ולא טמן מחשבתו בלבו, כי בזה ביטל מועצת שמעון ולוי והציל את יוסף, ועל פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה היינו שמטעם זה אנו מדליקין על הפתח הסמוך לרשות הרבים להראות כי לא יתכן להיות תמיד עובד השם רק בסתר, אבל מההכרח להרכות כבוד שמים בפומבי, למען על ידי זה יעזור איש את אחיו וילחיב גם את לב חבירו לעשות כן בהודע לו כי לא לבדד ישכון בעשותו הטוב.

ג. ראה מהרש"ל בסוכה (דף כח) שהביא בשם רבינו האי כי בדורו היה מר אברהם גאון שהיה מכיר עתידות בעניני עלי ויחורי האילנות ביום שאין הרוח נושבת, והיה מכסה אילן בסדינין, והיא חכמה מפוארה עיי"ש. משמע שם שהיה מומחה כמה שנקרא בזמנינו 'הַאֲבָקָה' שמעביירין אבקה מעץ הזכר לעץ הנקבה ע"י הרוח או ע"י בעלי כנף וכך מצמיח העץ פירות, וזוהי כוונת רבנו כאן.

יד. כמובא ברש"י (לקמן מט, ה) שמעון ולוי אחים: בעצה אחת על שכם ועל יוסף ויאמרו איש אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגוהו. מי הם, אם תאמר ראובן או יהודה, הרי לא הסכימו בהריגתו, אם תאמר בני השפחות הרי לא היתה שנאתן שלימה שנא' והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו', יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם, על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם 'אחים'.

והדליקו מיד שידליק כל כמה שיספיק, ועל ידי זה בא להם גם חנוכה^{טז}, ומבואר המדרש: הדודאים נתנו ריח זה ראובן שהציל את יוסף, ועל ידי זה על פתחינו כל מגדים זה נר חנוכה.

ועל אופן זה יש לפרש פסוקי הלל, זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, אנא ה' הושיעה נא, ולכאורה קשה מה מקום יש פה לתפלת הושיעה נא כהיות שכבר נאמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, אכן כונת הכתוב אף כי רק זה היום עשה ה' ועוד לא נגמר הענין, בכל זאת נגילה ונשמחה בו, תודה על לשעבר ותפלה על להבא 'אנא ה' הושיעה נא'.

עוד יש לדקדק בנוסח 'על הנסים', כי תפלת שמונה עשרה שתקנו אנשי כנסת הגדולה כמבואר במגילה (י, ב), כתובה בלשון הקודש ואין בה תיבה מלשון תרגום ולמה נשתנה נוסח זה של על הנסים שהתבה השניה 'פרקן' שהוא פירוש ותרגום של 'גאולה' בלשון הקודש, ומדוע מיאנו אנשי כנסת הגדולה לכותבה בלשון הקודש, ואקדים מאמר חכו"ל מגילה (י, ב) וז"ל: לית מאן דידע לישנא בישא כהמן, היינו שאמר לאחשורוש תא וניכלינהו, ואמר אחשורוש מסתפינא

אם על בנים', ושמעות מבהילות אשר כל שומעיו תצילנה שתי אזניו, והאיך נשמח בימי חנוכה אלה על ביאת בנינו ואחינו משדה המלחמה לשלום לבתינו, היות שאנו מפחדים מיום מחר, ואיך נמלא פינו בשיר והלל ולבבינו מלא פחד ורעדה, אלא שלהשקט הלכבות ולחזקם תקנו אבותינו ורבותינו בנוסח התפלה וכתבו מלחמות בסוף, להודיע כי בעת אשר באו הכהנים בני חשמונאי לטהר את מקדש השם באמת עוד לא פסקה המלחמה כמבואר בספר יוסיפון, ובכל זאת לא נמנעו להודות ולהלל על זה המעט אשר השיגו לפי שעה, על הנסים אשר נעשה להם עד כה וקבעו שמונת ימי חנוכה, ונראה שלמדו זה ממעשה ראובן שכתבה עליו התורה 'ויצילהו מידם' ואף שהושלך לבור מלא נחשים ועקרבים ועודו בסכנה גדולה, כן גם הם חשבו נצחונם הראשון להצלה, ומלאו פיהם תודה, וקבעו שמונת ימי חנוכה.

והנה כתבו המחברים עיין פני יהושע שבת (דף כ"א ע"ב) שלא היה באפשרי לעשות שמן במטהרה^{טז}, ואף שלאחר החינוך אחרי איזו ימים יוכלו לעשות שמן טהור, אבל למדו ממעשה ראובן כנ"ל שגם הצלה פורתא מקרי הצלה

טז. דמביא בשם הב"י דכל ישראל היו טמאי מתים ולא יכלו לעשות שמן חדש בטהרה.

טז. דהיינו שע"י שהודו ושיבחו את הקב"ה על העבר שמצאו פך שמן טהור, אפילו שלא היה הנס בשלימות כי לא הספיק השמן לכל הח' ימים, ע"ז זכו לנס הגדול והשלם שדלק מעט השמן ח' ימים.

אותו הדור מה קדושה יתירה יש בלשון ארמית מבלשון כל עם ועם ומדינה ומדינה, והעמידו להם רבנים יודעי שפת המדינה והם היו המנהיגים וראשי העם, וכן מסתמא שינו גם מנהגי בית הכנסת שלהם למען יראו כהיכלי הנכרים, ועבור זה נתן אחשוורוש אומן לדברי המון שידע גם הוא כי אלה הרבנים בימיו, הכרת פניהם ומלבושיהם ענתה בם שאינם כאלו אשר בימים הראשונים היו, וכן היה בעת אשר הגיעה מלכות יון לשלום על ארץ הקדושה דברו גם כן רק בשפת יון, עד שהגיע הדבר שהעמידו גם צלם בהיכל כאשר הורגלו אז אומות העולם אשר היכליהם היו מלאים צלמים, וכל זה נסתעף רק ממה שגרשו שפת אומתנו אשר דברו בה היהודים ושינו אותה מכל וכל, ללשון המדינות, עד שמעט מעט נתדמו ונבללו בחוקותיהם ונימוסיהם, ומשום הכי לאחר שנעשה הנם תקנו בתפלת ההודאה תיבה השניה בלשון תרגום אשר היתה בעת ההיא הלשון אשר דברו בה היהודים למען הורות בזה כי הלשון אשר רגיל בפה היהודים אף כי אינה לשון קדשינו עם כל זאת משפיעים בלשון הזה קדושה מן השמים עד שראויה לה מקום גם בתפלתנו.

מאלהיו, וע"ז השיב המן ואמר ישנו מן המצותי, ואחשוורש טען אית בהו רבנו, ועל זה השיב המן עם אחד הן, ויש לדקדק ולשאול כיון שירא אחשוורוש מעונשו של אלקא דיהודאי האיך האמין להמן (ועיין מה שכתבתי מזה בפרשת כי תשא^מ), ונראה פשוט כי ידע גם אחשוורוש שנהנו מסעודתו, אכלו פת בגיש המלך ושתו מיין משתיו, לזה בקל האמין לו שישנו מן המצות, אבל אכתי חשב שיש בהן רבנו, אבל המן הראה לו כי הם עם אחד, והיינו כי מעת אשר היו נגידי וקציני העם קרואים אל סעודת המלך וישבו שם בחברת גדולי אומות העולם רצו להדמות להם בכל הענינים.

והנה נראה אמת וברור, כי זה לשון קדשינו אשר הוא לשון התורה שניתנה למשה מסיני ולשון הנביאים, לא נשתמשו בה גם אבותינו לדברי חול, וראיה לדברינו מאמר חכו"ל במסכת מגילה (ג, א) כי כבר בימי עזרא הורגלו בתרגום, ואונקלוס לא חידש דבר רק הזכיר הנשכחות, וכן יונתן בן עוזיאל כבר תרגמו מפי חגי ומלאכי, ומזה נראה כי לשון הקודש לא הבין מרבית העם והוצרכו לתרגם, ועבור זה אמרו המתחדשים של

יז. מלשון 'שינוי' שמשנין המצות, או מלשון 'שינה' שישנים מן המצות, ואין לך לחשוש להרוג אותם (עפ"י מהרש"א מגילה).

יח. בד"ה 'זה יתנו' בתוך הדברים בד"ה 'זאתא במסכת מגילה'.

יט. עיין רש"י דניאל (א, ה) דכתב בד"ה מפת בג - הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים, ויש פותרים פת בג לחם ע"כ. ועברו על איסור פת עכו"ם, שתיקנהו חכמים בשביל שלא נתחתן עמהם.

שכתבו בשם האבודרהם (סדר תפלות של חול, ד"ה 'גרסינן בירושלמי') שהאבות תקנו את התפלות, ורמזים זמניהם באות השני משמותם, דהיינו אברהם אות השני משמו הוא ב' שהוא תיקן תפלת ב'וקר, יצחק אות שני של שמו צ' הוא תיקן תפלת צ'הרים שהוא מנחה, יעקב אות השני משמו ע' והוא שתיקן תפלת ע'רבית, והנה כבר אמר הנביא (ישעיה א, טו) גם כי תרבו תפלה אינני שומע ידיכם דמים מלאו, והנה בצע הוא ר"ת ב'וקר צ'הרים ע'רבית, וזה כונתם: מה ב'צע', איזה תפלה תועיל לנו כי נהרוג את אחינו ויתמלאו דמים ידנו.

ובאופן זה יתבאר גם כן פי' רש"י (והוא מהתרגום) 'מה ממון', והוא דבר פלא וכי בני יעקב שאביהם היה עשיר גדול כאשר העיד עליו הכתוב (ל, מג) 'ויפרץ האיש לרוב' היו צריכים לממון, ונראה על דרך שראיתי במחזורים 'ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה' וכתוב על תיבת תשובה צום על מלת תפלה קול ועל צדקה ממון, ורואה אנכי כי גימטריא של שלשתן שוין המה כולן בגימטריה קל"ו דהיינו מספר ממון, וזה כונת רש"י והתרגום 'מה ממון', דהיינו על חטא זה לא יועילו תשובה תפלה וצדקה דהוא 'צום קול ממון'.

והבור רק אין בו מים (לו, כד). מסורה: והבור רק אין בו מים (כאן), כי לא דבר רק הוא מכם (דברים לב, מז), ונראה על פי מה שכתב הרמב"ם (פכ"ב מהל' איס"ב הכ"א) כי הרהורי עברה לא ימצאו אלא בלב פנוי מן החכמה, והיינו כי כמו שלא ימצא בעולם מקום אשר לא יהא מלא לכה"פ מאויר, כן לב האדם מלא מחשבות שונות, ואם יהא לבו מלא בחכמה לא יקוננו שם מחשבות גרועות ומתועבות, וזה כונת המסורה והבור ריק אין בו מים וידוע מאמר רבותינו (תענית ג, א) שכינו לתורה במים, ולפי זה רצה לומר מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו, כי כאשר הלב ריק ממים חיים מימי התורה, נחשים ועקרבים שרצים הממאים היצר הרע ימלאהו, ופירשה המסורה מדוע הוא כן, וענתה ואמרה כי לא דבר רק הוא מכם, שהלב כמטבעו לא ישאר ריק לעולם ואם לא ימלאהו בתורה יתמלא בהרהורי עברה השם ישמרנו.

מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' (לו, כו). לכאורה קשיא טובא וכי יש נחת רוח יותר גדול מליקח נקמה משונאו, וכבר שבח שאול את דוד בזה ואמר (שמואל א' כד, יט) וכי ימצא איש את אויבו ושלחו וגו', ונראה לפרש בדרך רמז על דרך

❁ מקץ ❁

הלא אמרתי אליכם אל תחטאו וגו'
 וגם דמו הנה נדרש (מב, כא). וצריך
 ביאור כיון שראה ראובן שהתוודו על עונם
 וחטאם לאיזו צורך אמר להם שהוא
 הזהירם כבר בשעת מעשה^ד, ונראה שיש
 חילוק גדול בין דברי השבטים לדברי
 ראובן, והיינו שהשבטים גם עתה החזיקו
 בדעתם שיוסף נתחייב מיתה^ה ורק על זה
 התוודו היות שהתחנן אליהם והיה להם
 להתחסד עמו ולמחול פשעו, ועל זה השיב
 להם ראובן הלא אמרתי אליכם 'אל
 תחטאו בלד'^ו ולא כמו שאתם חושבים
 שהיה חייב מיתה והעונש הבא עלינו הוא
 רק בשביל שלא נעתרתם לקול תחנוניו,
 אלא שבאמת לא היה בו חטא משפט
 מות 'וגם דמו הנה נדרש' ולא רק חסרון

ועל פיך ישק כל עמי (מא, מ). ופירש
 רש"י ישק: יתון, יתפרנס כל צרכי
 עמי יהיו נעשים על ידך, ועיין בשפתי
 חכמים שטרח ליישב מדוע לא אמר הכתוב
 יתון^א. ונראה כי רצה פרעה בזה להשקיט
 דעתו של יוסף היות שבנימוסי מצרים
 כתיב שעבד לא ימלך^ב והאיך אפשר שימו
 מצרים שכמם לסבול עול מלכותו, עבור
 זה רמז לו שאף כי רב תבואות בכח שור
 (משלי יד, ד)^ג, בכל זאת אינו מורד על
 אדוניו, וכן אתה אין לך לירא מעם הארץ,
 וזה שאמר לו על פיך יש"ק היינו י'דע
 ש'ור ק'ונהו.

ויאמרו איש אל אחיו אבל אשמים
 אנחנו וגו' ויען ראובן אותם

א. דאילו היה כתוב 'יתון' היה נשמע דלא מינהו אלא על המזונות, לכך כתיב 'ישק', שפירושו כל צרכי העם.

ב. ראה רש"י (מא, יב) שאמר שר המשקים לפרעה על יוסף שהוא עבד וכתוב בנמוסי מצרים שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים, ומקורו במדרש רבה (פט, ז).

ג. שהאבוסים מלאים בתבואה ע"י כח השור שחורש השדה (עפ"י אבן עזרא ורד"ק).

ד. ראה לעיל פרשת בראשית (כד"ה 'ולאדם אמר') שכתב רבנו שתכלית התוכחה היא שימנע החוטא לשוב על חטאו, ואם הכירו והתוודו על חטאם למה זה הוכיחם ראובן.

ה. ראה בספורנו (לו, כה) שהשבטים חשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאינ דרך להציל הנרדף בזולת זה; וראה גם בכלי יקר (מב, כב) שהאחים חשבו שיוסף היה חייב מיתה בדיון, כי לשון הרע תלתא קטיל ויוסף הביא דבתם רעה דומה כאילו הרגם, ועוד בא לרגל אותם בבואו דותינה, על כן בקשו נכלי דתות ע"פ התורה להמיתו בטרם יקרב הוא אליהם וימיתם, כי הבא להרגך השכם להרגו.

כו) 'איש תם יושב אהלים', ומסתמא מאו באו לעולם התחילה המלחמה ביניהם¹.

ונראה כי באמת הרגיש יעקב רשעתו של עשו מיד בנעוריו אמנם תיאר זאת גם כן בצרת לבן מפני שיעקב בתום לבבו לא תלה מעייני רשעתו של עשו במולידיו ביצחק ורבקה, אלא חשב כי סבת רשעתו של עשו יען שהוא בן אחות לבן וכמאמר חז"ל (ב"ב ק, א) רוב בנים הולכים אחר אחי האם, ומשו"ה הזכיר ראשונה צרת לבן כי גם צרת עשו היתה אצלו כמו תולדת צרת לבן, ושפיר אמר לא שקמתי מנעורי.

והנה הזכיר פה שבע צרות והוא על דרך שנאמר משלי (כד, טז) ושבע יפול צדיק וקם, ולאחר שבאה עליו צרת בנימין שזו היתה צרה השביעית, השיב השם שבות יעקב, ויעקב ובניו ינוחו במ.

אחיכם האחד הניחו אתי ואת רעבון בתיכם קחו ולכו (מכ, לג). מזמור שיר חנכת וגו', ארומך ה' כי

מדת הרחמנות, ונפקא מינה לאופני התשובה¹.

ואל שדי יתן לכם רחמים וגו' (מג, יד). עיין רש"י כתב: ומדרשו מי שאמר לעולמו די יאמר די לצרותי, שלא שקמתי מנעורי, צרת לבן, צרת עשו, צרת רחל, צרת דינה, צרת יוסף, צרת שמעון, צרת בנימין. ויש להתעורר הנה יעקב כשיצא מבית אביו היה כבר בן ס"ג שנים ונשתתה אצל שם ועבר עוד ארבעה עשר שנים, ולפי"ז היה כבואו אל בית לבן בן ע"ז שנים, ובאשר שהתחיל בצרת לבן האידך אמר שלא שקמתי מנעורי, עוד קשה למה באמת הקדים צרת לבן לצרת עשו בהיות כן שיעקב ועשו היה טבע כל אחד מהם מתנגד לשל חבירו וכמו שכתבו המפרשים, ודברים המתנגדים בטבעם יקומם נגד חבירו, וכבר העיד הכתוב (כה, כט) על עשו 'ויבא עשו מן השדה והוא עיף' ופירש"י: מרציחה. ועל יעקב נאמר (שם,

1. דלשיטת ראובן שמכרוהו בחינם נתחייבו על מכירתו מיתה כמוכר נפש אדם שחייב מיתה, אולם לשיטת השבטים שיוסף היה חייב מיתה אלא שהיו צריכים להעתר לתחנוניו אינם חייבים רק כפרה בעלמא. אולם עיין להלן בדברי רבנו בפרשת ויגש (בד"ה 'ויגש אליו' הראשון) דגם לשיטת ראובן לא נתחייבו מיתה רק גלות כדן הורג נפש בשגגה לפי שהשבטים כשמכרוהו סברו שיוסף חייב מיתה וא"כ מכרוהו בשגגה, ועיי"ש שלבסוף גם השבטים הודו לראובן ולכן הסכימו להיות עבדים ליוסף בשביל שייחשב כגלות בשביל לכפר על מכירתו.

2. וכמובא ברש"י (תולדות כה, כב) שאפילו במעי אמם התנצחו ביניהם: כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרסס לצאת, עוברת על פתחי עבודה זרה עשו מפרסס לצאת. דבר אחר מתרוצצים זה עם זה ומריבים בנחלת שני עולמות.

האחד מן השני, או ששני שניהם, וכאחד מוכים.

לזאת נלענ"ד כי כוונה עמוקה בדבריהם ז"ל והוא, כי כבר אמר הכתוב (דברים טו, יח) יברכך ה' בכל אשר תעשה ודרשוהו חכו"ל (ילקו"ש תהלים, רמז תתפ"ג) יכול יהא יושב ובטל ת"ל בכל אשר תעשה, שצותה התורה שהאדם לא יסמוך בכל על הנס, רק שהוא יעשה בכל עניניו דבר מה שלפי יכולתו, ומה שחסרה המבע ישלים הנס, ובאמת מצאנו בזה פלוגתא דתנאי בברכות (לה, ב) רשב"י אומר אם יחרוש אדם בשעת חרישה, ויזרע בשעת זריעה, ויקצור בשעת קצירה, תורה מה תהא עליה, אלא יבטח בשם ה' ויקיים בו (ישעיה סא) 'ועמדו זרים ורעו צאנכם', ורבי ישמעאל פליג עליה שם, וגם רבא אמר לתלמידיו (ברכות שם) שבל יראו לפניו לא ביומא דניסן ולא ביומא תשרי אלא יתעסקו באלו ימים בעניני פרנסתם, ולפי האמת אלו ואלו דברי אלהים חיים, כי לצדיקים גדולים כרשב"י אשר השליך עצמו מנגד, ולא עלה כלל על דעתו שה' יעשה בשבילו כי אם על דרך שאמרו חכו"ל (תו"כ אמר

דליתני ולא שמחת אויבי לי (תהלים ל, א-ב). ואיתא במדרש"י שגורה מלכות יון על ישראל מי שיש לו בריח בתוך ביתו יחזקו עליו שאין לו חלק ונחלה באלהי ישראל, ומי שיש לו שור יכתוב על קרנו שאין לו חלק באלהי ישראל, מיד הלכו ישראל ועקרו בריחים שבבתיהם ומכרו שוריהם, ונקדים לפרש מאמר חכמינו ז"ל פסחים (נו, א) מלכא ומלכתא הוי יתבי בסעודתא, מלכא אמר גדיא יאי, מלכתא אמרה אימרא יאיט, אמרו מאן מוכח, מוכח כהן גדול דקא מקריב קרבנות כל יומא, אתא איהו קא מחוי בידא אמר אי גדיא יאי ליסק בתמידא וכו' יאי, ואמרו שם שלא למד משנה (בכריתות כה, ב) דתקנו כבשים קודמים לעזים, ולא מפני שהן מוכחין וכו' רבינא אמר אפילו מקרא לא קרא דכתיב (ויקרא ג, ז) אם כבש אם עז קרבנו, ויש להתעורר בזה, אם נחלקו איזהו בשר טוב וערב יותר היה להם לקרוא קפילא (מכה אומן) אשר בקי יותר בטעמים ובטעימה, והוא יוכיח אם לכבש או לעז הקדימה, ומהיותו תימה מה היה להם לחכמינו ז"ל לומר שלא היה בקי לא כמשנה ולא במקרא, וכי יש לפי האמת איזו נפקותא אם טוב

ח. מובא 'באוצר המדרשים' מדרש-חנוכה ד"ה 'תנו רבנו'.

ז. פי' שהמלך אמר בשר הגדי משובח יותר, והמלכה אמרה בשר הכבש משובח יותר.

י. פי' שהכהן גדול שמקריב בכל יום הרבה קרבנות משני המינים ואוכל מהם, הוא יכול להוכיח איזה מהם משובח יותר.

יא. פי' שהביאו לפניהם את יששכר כהן גדול ואמר אילו הגדי היה משובח יותר היו מקריבין ממנו קרבן תמיד בכל יום, ומכך שמקריבין התמיד מכבש הרי שבשר הכבש משובח יותר.

מ, ה) על מנת שלא יעשו לו נס, אזי עושין לו נס י, אמנם מי שכבר אינו גדול כל כך זה צריך לתפוס מנהג העולם והוא יעשה מה שבידו לעשות, והשם יגמור בערו וישלח ברכה במעשה ידיו.

והנה זה ידוע ומפורסם כי כאשר יבא זאב טרף על השה יי אזי לא יעשה השה שום התפעלות להנצל מרודף נפשו, ולא בן העזי כי אם יראה את אויבו מרחוק אזי מיד יאזור כגבור חלציו ללחום עם הזאב, ואף כי בכל זאת לא יספיק זה לנצחונו כי בטח יתגבר עליו הזאב אם בנתיים לא יבא הרועה והוא יצילו, עכ"ז עושה העז את מה שבכחו.

ומעתה נאמר כי זה היה הויכוח בין המלך להמלכה, כי המלך אף שהיה מאמין כי לא בכח יגבר איש, בכל זאת החליט בעצמו גדיא יאי, דהיינו שרצון השם הוא שיעשה האדם למענו כל מה שבידו הגם שכשל כחו, וכמעשה העז,

אבל המלכה אמרה אימרא יאי מעשה השה, שהאדם לא יעשה בעצמו מאומה, והיות שויכוחם היה ענין הנוגע באמונה ועבודת השם לזה בחרו בכהן גדול אשר עומד לשרת לפני השם שהוא יכריע ביניהם, ובאמת גם הוא לא אמר דבר של שמות והבל, כי כבר אמרו חכו"ל (ב"ק צג, א) לעולם יהיה האדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, והראיה כי השם בחר לקרבנותיו השה והעז הנרדפים מן הזאב, והשור הנרדף מן הארי, וביונה שנרדפת מן הנשר, ולכן אמר יששכר איש כפר ברקאי הכהן הגדול, גם בן אימרא יאי, דהיינו שנתפוס מדת השה וממנו נלמוד דאל"כ היה להביא גדיא לתמיד ואז היינו תופסים את מדתו, ובאשר כי בחרה התורה בשה בע"כ היא רצון השם, שנשים מדת השה לפני עיני שכלינו, ולכאורה דבריו נראים לנוכחים ומוכרחים.

אמנם באמת אחר שנפסקה הלכה דלא כרשב"י, ואדרבה החליט רבא

יב. וז"ל: מיכן אמרו כל המוסר עצמו (למיתה עקידה"ש) על מנת לעשות לו נס אין עושים לו נס, ושלא לעשות לו נס עושין לו נס.

יג. שה הוא כבש, עי' בכורות דף ד' ע"א. ואבן עזרא במדבר טו, יא.

יד. עז הוא גדי, כמ"ש גדי עזים (בראשית לח, ועוד).

טו. מקורו במדרש קהלת רבה (ג, א): אמר הקב"ה שור נרדף מפני ארי, עז מפני נמר, כבש מפני זאב, לא תקריבו לפני מן הרודפים אלא מן הנרדפים, שנאמר (ויקרא כ"ב) שור או כשב או עז וגו'.

טז. כדאיתא בברכות (לה, ב): אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן, כרבי שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן. וכך נפסק בשו"ע (אורח חיים קנו, א): אח"כ ילך לעסקיו, דכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירנו ע"ד קונו, ומ"מ לא יעשה מלאכתו עיקר, אלא עראי, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים בידו. וכתב המג"א (ס"ק א): פי' שיעשה רק כדי פרנסתו.

מה אשר על ידו יוכל לפרנס את עצמו כמאמר הכתוב (משלי יד, ד) ורב תבואות בכח שור"י יכתוב על קרנו שאין לו חלק באלהי ישראל דהיינו שאינו צריך לישועתו, ומי שיש לו בריח בתוך ביתו אשר על ידו יוכל להסגיר ביתו בלילה שאין לו לירא משודדי לילה, יכתוב שאין לו חלק וכו' דהיינו שהנהו בטוח גם מבלעדי ישועתו.

ומה עשו כשרים שבאותו הדור, דהיינו שבעת אחרת באמת צריך האדם לעשות דבר מה והשם ישלח לו ברכתו, אמנם בעת הזאת אשר רבו הכופרים, הראו באצבע שאין להם שום אמצעי ואינם סומכים רק על הבורא, מכרו את שוריהם ושברו את בריחי הבית ועשו כרשב"י, ובאמת עשתה אמונה זו פרי, וחשמונאי עם בניו חגרו עזו להלחם עם מלכות יון, ואילו היו אנשים מתי מספר הללו בטוחים בגבורתם ונשענים רק על כחם, בבטח לא היה עולה על דעתם ללחום נגד יון, כי היונים רבים וגם גבורים היו, אבל חשמונאי ובניו חשבו והכירו עצמם לחלשים, אמנם בהשם בטחו כי אין מעצר להושיע ברב או במעט, וזה שאמר דוד מלכינו ברוח קדשו 'מזמור שיר חנכת הבית לדוד ארוממך השם כי דליתני' דהיינו שהשאיך עוד אנשים בינינו אשר מחשיכים עצמם כדלים ורשים ואינם בטוחים על גבורתם, בודעם כי הקב"ה עשה חילם ומידו הכל כחפצו וכרצונו, ועי"ז 'לא שמחת אויבי

ואמר לתלמידיו לא תבואו לפני לא ביומא דניסן ולא ביומא דתשרי, וגם נתקבלה כבר דרשת חכו"ל בפסחים (נו, ב), מוכרחים לומר שיששכר כהן גדול הנ"ל לא תני מתניתא, ולא קרא מקרא, למען לא יגררו אחריו ויעשו כדבריו, כי לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול, וזה שבחר השם בשה לתמיד, הוא כי לפום האמת טוב ויפה היה אם היה כל העולם כרשב"י שבודאי מדרגתו יותר גבוהה, אמנם לנגד דרכי שאר בני אדם אין לשה שום משפט קדימה.

והנה מזה שהאדם בעצמו צריך לעשות דבר מה למען פרנסתו ואם יטמין ידו בצלחת אוזי לא יהיה לו מה להוביל אל פיו, מזה יצא פרה ראש ולענה לומר 'כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה', כי יודע בנפשו אם לא היה עוסק במסחר וקנין אוזי לא היה באפשרי לאסוף כסף וזהב, ובכל זאת לא אלמן ישראל כי ימצאו בינינו כהנה וכהנה אנשים אשר לא יגבה לבכם אם גם שמש הצלחה זרחה להם וידעו כי רק מתנת הקב"ה הוא, וכי הוא הוא הנותן כח לעשות חיל.

ומעתה נאמר כי היתה כוונת מלכות יון לעקור האמונה מלב ישראל מכל וכל למען לא יבטחו באלהי ישראל שיעזור להם וילחמו נגדם, ומפני זה ועל כוונה זו אמרו מי שיש לו שור דהיינו שיש לו דבר

האיש אשר נמצא הנביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום

אל אביכם (מר, יז). מדרש רבה (צב, ט): אמרין ליה (השבתים ליוסף), (ובילקוט גרם שיהודה אמר) שלמא דכולא נשפה (פי' שהשלום הלך אם אין בנימין עולה עמנו, ואיך אתה אומר עלו לשלום), ורוח הקודש צווחת (לעומתם), שלום רב לאוהבי תורתך וגו', ונראה לבאר על פי מה דאיתא במסכת שבועות (לט, א): וכשלו איש באחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה, ומסקנת הש"ס שבשאר עבירות חוץ משבועת שוא החוטא עצמו בדינו, ורשעים דמשפחתו בדין חמור, ורשעים דעלמא בדין הקל, צדיקי דהכא ודהכא פטירי עי"ש, ודבר זה צריך טעם מכיון דקיבלו אבותינו הערבות על עצמן מדוע נחלק בין צדיקים לרשעים.

ונראה דדין ערבות הוא על דרך שהביא רש"י בפסוק (מר, י) 'גם עתה כדבריהם כן הוא' וכתב רש"י אף זו מן הדין אמת, וכדבריהם כן הוא, שכולכם חייבים בדבר, עשרה אנשים שנמצאת גניבה ביד אחד מהם כולם נתפסים, ומשו"ה ישראל עם אחד ומשפחה אחת אם אחד מהם חטא כולם נענשים, והנה הוא דין הערבות, ועיין בבבא מציעא (פו, א) שנחלקו ברקיע בדין ספק שער לבן קודם לבהרת, ואמרו נוכח רבה בר נחמני, ומזה נראה שתופסין ההלכה בשמים כאשר יצא מפי

לי, על אף שהמה המרובים, כי אזרנו חלצינו, בכל בטחונינו עליך ונצחנו האויב.

ובזה פירשתי המסורה: את רעבון בתיכם קחו ולכו (כאן), גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו (שמות יב, לב), ואור לכם ולכו (שמואל א' כט, י), שהכונה אם נשאל איש אשר ברכו השם בעושר ונכסים ועוד דר לכו עם אל, מדוע לא תשלח את בנך לבית הספר לימודי התורה יענה שצריך לו במסחרו וכמאמר הכתוב (דברים טו, יח) יברכך השם בכל אשר תעשהי, אבל עם כל זאת אליו החיוב שיראה לכל הפחות שאחד מבניו ישב על התורה או אחד מן הקרובים אליו ושיהיה הוא לו כובולון ליששכר, וזה שצוותה התורה לכל הפחות אחיכם האחד הניחו אתי שיהיה עסקו ועמלו בתורה ועבודה, ואתם את רעבון בתיכם קחו ולכו ומפרש הכתוב עוד, כי לא נדרש מעמם שיבזבו את כל קנינם ללומדי תורה העניים אלא גם את צאנכם ובקרכם קחו ולכו החזיקו לכם הברכה שנתתי לכם, רק וברכתם גם אותי דהיינו שתדעו ותזכרו כי מהשם יצא ברכתו וראוי לכם להעניק לו מברכתכם, ואם תתנהגו כזאת, אזי ואור לכם ולכו יאר ה' פניו אליכם ותלכו מחיל אל חיל, כיה"ר.

קיים על האמת על הדין ועל השלום, ולכאורה קשה דמצאנו כמה וכמה פעמים שתי תבות אלו 'אמת ושלום' סמוכות להדדי, וכן לפי דעת חכמי האמת גוף וברית הם אמת ושלום וכחדא השיבא ביא ולמה זה א"כ הכנים התנא דין בין שניהם והפריד בין הדבקים.

אבל לשון חכמים מרפא ודבריהם דעת תורה, והוא על דרך שנאמר (ויקרא כה, ט) והעברת שופר תרועה ודרשו חז"ל (ראש השנה לה, א) פשוטה לפניו ופשוטה לאחריה, והיינו מטעם שהתרועה היא בחינת דיניב ויעצה התורה שלא להתחיל ולא לסיים במדת הדין, אבל תהיה ממוצעת בין מדות של רחמים, ומטעם זה נמי שכל רשב"ג את ידיו והכנים דין בין אמת ובין שלום, והנה דשא הוא ר"ת ד"ין ש'לום א'מת, ומעתה זה כוונת המדרש כיון שאמר הקב"ה תדשא הארץ דש"א שהתחיל במדת הדין נודעו שמים וארץ, וזה גם כן כוונת המדרש פליאה: כיון שבא משה וראה תדשא הארץ דש"א בכה וראה את

תלמידי חכמים שוכני ארץ"ט, ולפי זה אומר כי באמת מצד ערכות לא היה באפשרי לחלק בין צדיקים לרשעים, אבל לאחר שפסק יוסף 'עלו לשלום אל אביכם' והיינו מטעם שלא נחשדו בעיניו שברצונם או בהסכמתם גנב בנימין הגביע נשאר כן להלכה גם לעולם, וזה כונת המדרש: יהודה אמר שלמא דכולא נשפה מפאת תוקף העלילה, ורוח הקודש צווחת אדרבה מזה יסתעף שמכאן ולהלאה שלום רב 'לאוהבי תורתך' ואין למו מכשול, כי לא יתפסו בעון רשעי הדור ואדרבה שלום רב להם.

האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום אל אביכם (מד, יז). במדרש פליאה: כיון שאמר הקב"ה 'תדשא הארץ' נודעו שמים וארץ, עד שהראה להם רגלי יוסף. ונראה בהקדים משנה דאבות (א, יח), רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם

יט. וז"ל הגמ' שם: קא מיפלגי במתיבתא דרקיעא אם בהרת קודמת לשער לבן - טמא, ואם שער לבן קודם לבהרת - טהור. ספק, הקדוש ברוך הוא אומר טהור, וכולהו מתיבתא דרקיעא אמרי טמא. ואמרי מאן נוכח (מי יכריע) - נוכח רבה בר נחמני, דאמר רבה בר נחמני: אני יחיד בנגעים, אני יחיד באהלות. כי הוה קא ניחא נפשיה אמר: טהור, טהור.

ב. ראה מגילת אסתר (י, ל) 'דברי שלום ואמת'; זכריה (ח, יט) 'האמת והשלום אהבו'.

בא. שאמת היא ספירת 'תפארת' שהיא כנגד הגוף כמ"ש בפתחת אליהו: תפארת גופא, והיסוד שנקרא שלום סיומא דגופא בבחינת יעקב ויוסף.

בב. ראה ילקוט (פנחס רמז תשפ"ב): ר' יהודה בר נחמן בשם ריש לקיש פתח עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר בשעה שהקב"ה עולה ויושב על כסא דין, בדין הוא עולה שנאמר עלה אלהים בתרועה.

שלקו בכפלים דהיינו שני פעמים שוב יתכן שנה רוגזו, ועל דרך זה אמרו חז"ל (איכה רבה ד, יד) שפך חמתו על עצים ואבנים^ב, וזה כוונת המדרש הראה להם רגלי יוסף, כי על ידי הדין בא אחר כך האמת והשלום.

החורבן^ג. והנה יוסף אמר לאחיו מרגלים אתם, וחרד עליהם חרדה גדולה שתי פעמים, ומעם הדבר הוא, כי על ידי שדיבר איתם קשות ואסר את שמעון^ד ונקם מהם את נקמתו שוב יהיה לו באפשרי לעשות איתם שלום אמיתי היות שכבר קבלו את עונשם, וגם האחים יאמינו לו כי מאחר

ויגש

בהתחננו אליהם, אבל ראובן טען כי חטא גמור היה בו בממכר.

והנה עד כה לא ידענו האם קבלו את דברי ראובן, אמנם כאשר בא עליהם גם העלילה מגניבת הגביע שוב אמר יהודה (שם, מז) 'אלהים מצא את עון עבדיך והננו עבדים לאדוני', ממילא קיבלו דברי ראובן, היות שדין הורג את נפש בשגגה להתחייב גלות, ואין לך גלות גדול מזה אם בני חורין יהיו לעבדים, ואמר

ויגש אליו יהודה וגו' (מד, יח). במדרש רבה (פרשה צג): אין ויגש אלא קרבן כמו שנאמר (ויקרא ה, יד) ויגש אליו את החטאת ע"כ, והוא פלא מה ענין הקרבן לכאן, ונראה עפ"י מה שכתבתי לעיל בפרשת מקץ^א בענין הויכוח שבין השבטים לראובן, שהשבטים גם לאחר שעברו כ"ב שנים מעת מכרם את יוסף, ואחר שבא עליהם עלילת יוסף עדיין החזיקו בדעתם שלא חטאו כלום במכירת יוסף, ולא פעלו עוולה רק כמה שהיה להם להתחסד אתו

בג. עיין בדברי רבינו בפ' בראשית (בד"ה 'תדשא הארץ' הראשון) שמבאר המדרש פליאה הנ"ל באופן אחר.

כד. שהוא הוביל האחים כנגדו כדברי רש"י (לקמן מט, ה): בעצה אחת על שכם ועל יוסף. (לעיל לו יט - כ) ויאמרו איש אל אחיו ועתה לכו ונהרגהו, מי הם, אם תאמר ראובן או יהודה, הרי לא הסכימו בהריגתו, אם תאמר בני השפחות, הרי לא היתה שנאתן שלימה, שנאמר (שם ב) והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו', יששכר וזבולן לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם, על כרחך שמעון ולוי הם.

כה. כשם שהקב"ה כלה חמתו על בית המקדש ולא כילה את ישראל, בבחינה זו הוציא יוסף נקמתו על אחיו על ידי שאמר להם מרגלים אתם ואסר את שמעון, והעליל על בנימין.

א. בד"ה 'ויאמרו איש אל אחיו'.

בנימין העבדות, ולכסוף ביקש שכולם יצאו חפשי ורק הוא יהיה לעבד, ועפ"י הנ"ל מיושב היטב.

ויגש אליו יהודה ונו' (מד, יח). כתב הבעל המורים ס"ת של ויגש אליו יהודה שו"ה. שאמר אני שוה לך כמו שאתה מלך גם אני מלך, ואפשר לומר עוד, כי בא בזה הרמז שיהודה כאשר דבר אתו קשות לא סמך עצמו על כחו, רק נשען על זכות אבות, והיינו על פי מה דאיתא במדרש כי אותיות ש' ו' ה' מרמזים על האבות דהיינו ש' על יצחק על שם כל השומע ישחק ליד, ו' על יעקוב שלקח את ו' מאליהו' וה' על אברהם שנתוסף לו ה', ועל דרך זה אמרתי לישב למה לא הזכירו מתקני נוסח התפלה את האבות גם בברכת ברוך שאמר כמו שנוכרים בתחילת תפלת שמונה עשרה, ולפי הנ"ל

'הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו', ע"ד שאמרו חז"ל בבבא קמא (צב, א) בהדי הוצא לקי כרבא, אבל לאחר שלא נתקבלו דבריו אצל יוסף עלה על דעתו כי כל הסרחון תלוי בו וכמו שכתב רש"י לעיל בפרשת וישב (לה, א) 'וירד יהודה מאת אחיו': שהורידוהו מגדולתו, שאמרו אתה אמרת למוכרו, אילו אמרת להשיבו אל אביו היינו שומעים לך, עבור זה קבל על עצמו העבדות והנער יעל עם אחיו, וידוע כי כל שחייבין על זדונו כרת חייבין על שגגתו חטאת, אבל נשתנה ההורג נפש בשגגה שגלות בא לו במקום חטאת, ובוה מבוואר המדרש: אין ויגש אלא קרבן כמו שנאמר ויגש אליו את החטאת, היינו שיהודה קיבל עליו עבדות שהוא במקום קרבן חטאת, ועפ"י דברינו אלה מיושב מה שעמדו על זה המפרשים מה זה עלה על דעת יהודה, דמתחלה קבל על עצמו ועל אחיו וגם על

ב. ופי' רש"י שם: קוץ הגדל אצל הכרוב כשבא לעקרו פעמים שנעקר הכרוב עמו ונמצא לוקה בשבילו כלומר שכיני רשע לוקין עמו.

ג. עי' שבת ס"ט ע"א, עירובין ק"ד ע"ב, ועוד.

ד. יש להעיר דבכתוב נאמר (לעיל כא, ו) כל השומע יצחק' לי, וכנראה שכוונת רבנו למ"ש (תהלים קה) ושבועתו ליישחק'.

ה. כמובא ברש"י ויקרא (כ"ז מ"ב) שבחמשה מקומות נכתב יעקוב מלא ואליהו חסר שנטל יעקוב את משמו של אליהו ערבון שיבוא ויבשר גאולת בניו. ועיין להלן בפרשת בהר (בר"ה: וכי ימוך בסוה"ד: 'ועיין רש"י בחקתי') שמקשה רבינו וכי באליהו תליא מילתא, ומבאר שאליהו היה קפדן ומקנא קנאת ה', ויעקב היה ממוצע בין האבות ותופס במידת הרחמים, וזה הכוונה שיעקב נטל חחו של אליהו ומיתק אותו ויבוא ויבשר גאולת בניו ולא יקפיד ולא יוציא אף אחד מן הכלל.

ו. צ"ע ההקבלה בין תפלת שמונה עשרה לבכרת ברוך שאמר, אך ראה שו"ע (או"ח נא, א) דכתב

באמת נרמזים המה בר"ת ש'אמר ו'היה ה'עולם.

אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תספון לראות פני (מד, כג). במסורה: לא תוסיפון לראות פני (כאן), לא תוסיפון לשוב בדרך הזה (דברים יז, מז). ויש לפרשה על פי מה שכתב הרב אור החיים (דברים יג, ז) 'כי יסיתך אחיך', דקאי על יצה"ר המטעה את האדם, ומראה עצמו כאלו אחיו הוא ולזה יכונה לאת, ומכ"ש שיקרא היצר טוב בתואר אה אשר הוא באמת משתדל לטובת האדם, והנה היות שהיצר הרע בא אל האדם מיד כצאתו לעולם, והיצר טוב מתחיל בממשלתו רק משיעשה האדם בר מצוה, אם כן היצה"ר הוא האח הגדול וכמאמר הכתוב (קהלת ד, יג) מלך זקן וכסיל, ואמרו חכז"ל (ברכות סא, ב) רשעים יצה"ר שופטן, צדיקים יצר טוב שופטן, ומעתה זה כונת הכתוב: אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם היינו באם ח"ו לא ילוח היצר טוב אתכם לא תוסיפון לראות פני, ואף שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, אמנם לזה פתוחים שערי התשובה, ועיקר התשובה הוא כפי

מה שכתב הרמב"ם (פ"ב מהל' תשובה ה"ב) שיעיד עליו היודע מחשבות שלא ישוב עוד לילך בדרך רשעים, ולזה נתכוונה המסורה אם לא יהיה האח הקטן אתכם לא תוסיפון לראות פני, אכן אם כבר שפט אתכם פעם או פעמים היצה"ר עכ"פ לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד.

ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו (מו, ו). איתא במדרש שוחר טוב (פרק קה) אמר רבי יהודה ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין ועשה הקב"ה כמה עלילות כדי שירד שם שנאמר (תהלים קה): לעבד נמכר יוסף ויקרא רעב על הארץ, וכל כך למה, ויבא ישראל מצרים, א"ר פנחס משל לפרה שהיו רוצין למשוך אותה למקולין שלהז' ולא היתה נמשכת, מה עשו משכו את בנה תחלה והיא רצתה אחריו, כך עשה הקב"ה נמכר יוסף למצרים כדי שירד יעקב שמה שנאמר (הושע יא, ד) בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה, וצריך ביאור האיך אפשר לומר על בחיר האבות שהיה ראוי לירד בשלשלאות של ברזל ובקולרין.

דברכת ברוך שאמר היא הברכה שלפני 'פסוקי דזמרה', וברכת ישתבח היא הברכה שלאחריהם, ולכן נפסק דאם לא אומר כלל פסוקי דזמרה אינו יכול לומר ברוך שאמר וישתבח ע"כ, חזינן מזה גודל חשיבות ברכת 'ברוך שאמר' שנחשבת לברכה הראשונה של פסוקי דזמרה שהוא כולו שבח לקב"ה, ולכן ראוי שנזכיר בה זכות אבות כשם שמזכירין אותם בברכה הראשונה של שמונה עשרה, ועי' בט"ז שם בשם האור זרוע בגודל חשיבות ברכת ברוך שאמר, ששבח זה תקנוהו אנשי כנסת הגדולה ע"פ פיתקא שנפל מן שמיא ומצאהו כתוב בו.

ז. פי' בית המטבחים.

ונראה בהסבר הענין בהקדים דברי הבעל המורים מפרשת תולדות (כו, כד) אנכי אלהי אברהם אביך ולא כתוב ה' אלהים כמו באברהם (לעיל טו, ח) ויעקב (לעיל כה, יג), לפי שנתיישר ביסורין בלי מדת רחמים עכ"ל^ה, ונראה במעם הדבר לפי שזמן הגלות וגזרת בין הבתרים התחיל מלידת יצחק^ט אלא שלא היה לו אפשר לילך לארץ אחרת כנאמר (לעיל כו, ב) אל תרד מצרימה, יען שהיה עולה תמימה ואין חוץ לארץ כדאי הוא לוי, ומדרך הבעל יסורין שאינו מוצא לו מנוח, ונחשבו לו היסורין כנוע ונודד בגולה^{יא}, והנה יעקב שהתחיל לפרוע השטר חוב ירד למצרים^{יב},

והנה ידוע כי רחמי שמים המה בחינת דוכרא^{יג}, ודין ומשפט בחינת נוקבא^{יד}, וראיתי בספר אחד^{טו} בשם הקדוש ר"ש מאסטרפוליא זי"ע כי ברזל הוא ר"ת האמהות ב'להה ר'חל ז'לפה ל'אה, וזה כונת המדרש הנ"ל ראוי היה יעקב לירד בשלשלאות ובקולרין של ברזל היינו

ה. מקורו במדרש רבה (סה, ח).

ט. כמובא במדרש תנחומא (פרשת שמות ט" ד') וז"ל: אע"פ שאמר לאברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה (בראשית טו) א"ל כי גר יהיה זרעך משיהיה לך זרע, התחיל הקב"ה מונה משנולד יצחק.

י. כמובא ברש"י שם.

יא. רבנו מבאר שאכן התחילה גזירת הד' מאות שנה כבר מיצחק, רק שאצלו נתקיים ע"י יסורים. וכדאיתא במדרש (ב"ר פרשה סה): יצחק תבע יסורין, אמר לפניו, רבון כל העולמים אדם מת בלא יסורים מדת הדין מתוחה כנגדו מתוך שאתה מביא עליו יסורים אין מדת הדין מתוחה כנגדו, אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל, מתחלת הספר ועד כאן אין כתיב יסורין וכיון שעמד יצחק נתן לו יסורים, ויהי כי זקן יצחק ותכהין וגו' ע"כ.

יב. פי' שיעקב התחיל הגלות בפועל שגלה עם כל זרעו למצרים, וכמ"ש רש"י (בראשית לו, ז) בשם המדרש אגדה על מה שנאמר (שם ו') שעשו הלך אל ארץ אחרת מפני יעקב אחיו, מפני שטר חוב של גזירת (טו יג) כי גר יהיה זרעך, המוטל על זרעו של יצחק, אמר (עשו) אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא בפרעון השטר.

יג. ראה תיקו"ז (דף פו, ב): שמים דא קודשא ברוך הוא. שהוא התפארת והוא המכריע בין חסד לגבורה, כנגד יעקב מדת הרחמים.

יד. ראה בפתיחת אליהו: "צדק" מלכותא קדישא שהיא נוקבא, ובהמשך: צדק ידיעא דאיהו דין.

טו. מקור הדברים הוא בספר ליקוטי תורה מהאריז"ל (פרשת ואתחנן).

והוא מדתו של יעקב, והן הגה דברי החכם רבי יהודה: ראוי היה יעקב בעת הלכו בגולה לירד בבחינת נוקבא כנ"ל, אבל נמשך בחבלי אד"ם היינו משם מ"ה, אבל היות שתפארת ממוצע בין חסד וגבורה הוסיף הכתוב ואמר בעבותות אהבה י"ט.

ויש לומר עוד בניחותא, שבאמת ירד בשלשלאות ובקולרין של ברזל דהיינו במה שנתלשל מ"ברזל" בני ב'להה ר'חל ז'לפה ל'אהב.

הא לכם זרע וגו' (מו, כג). ראיתי בשם ילקוט ראובני כי ה"א בשם האשה מסוגל להריון ולזה רחל שלא היה ה"א בשמה נתנה את בלהה אשר בשמה יש ב' ההי"ן ליעקב ואמרה אולי אבנה גם אנכי ממנה י"ב, וזהו סוד פסוק הנ"ל ה"א לכם זרע.

בבחינת נוקבא כהולך בגולה, ועשה הקב"ה כמה עלילות שירד שם, היינו שמעצמו ילך שמה כשר וכמלך הנוסע ממדינתו, ועבור זה מביא המדרש הפסוק מתהלים מדברי קבלה, אף שכל הענין מבואר בפרשתינו י"ט, משום שנאמר שם ויבא ישראל מצרים בחינת ישראל שר וגדול, והביא המדרש ראייה שנאמר 'בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה', היינו על פי מה דאיתא ביבמות (סא, א) קברי עכו"ם אינם מטמאים באהל שנאמר (במדבר יט, יד) אדם כי ימות באהל ואין עכו"ם קרואים אדם, וכתבו שם התוס' דוקא אדם אינם נקראים אבל נקראים האדם, וראיתי כמדומני בשם הבעש"ט זי"ע י"ט טעם הדבר, כי אדם בגימטריא מ"ה כשם הויה במילוי אלפי"ן י"ט, ולשם זה רק לישראל להם שייכות והצטרפות, אבל האדם שאינו בגימטריא זו נקראים כל מהלכי שתים ורפח"ה, וכבר ידעת כי שם מ"ה הוא ברחמים ובתפארת

זו. והיה למדרש להביא הכתוב מפרשתינו דכתיב (מו, וז) 'ויבאו יעקב וכל זרעו איתו וגו' מצרימה'.

יז. ראה בספר דגל מחנה אפרים פרשת בא בד"ה 'ולכל' שמביא זאת בשם זקנו הבעש"ט.

יח. דהיינו יוד-הא-ואו-הא, בגימטריה מ"ה.

יט. ולא נכתב באהבה לחודא, רק 'בעבותות' שהם חבלים, אך לא בחבלי בהמה הנמצאים על צואר הבהמה החורשת השדה בקושי רב, אלא בחבלי אדם שמושכין אותם באהבה, אך בכ"ז האהבה נמשכה עם חבלים כמדת תפארת הממוצעת.

כ. היינו שע"י מעשי בני האמהות נתגלגלה מכירת יוסף ועל ידה נתגלגל שירד יעקב למצרים.

כא. מביאו בספר קהלת יעקב לרבי יעקב צבי יאליש זצ"ל (בערך ב'ן) בשם הילקוט ראובני בפר' ישב.

כב. ראה בספר אגרא דכלה שמביא זאת בשם 'חכמינו המקובלים', ומקור הדברים הוא בספר שער

לזאת נרמזה בר"ת שפה אכן בהעלמה, באותיות המאוחרות לאותיותיו דהיינו שבא ה' תחת ד', פ' תחת ע', ומאחר ששוב אין אות מאוחר לאות הת' לזאת הוחלף באות הקודם לו שבא תחתיו ש', וא"כ שפיר מרומז הדעת בר"ת ש'כר פ'רי ה'בטן, ועיין בספר קהלת יעקב^{בי} שהמתפלל על בנים יכון בתפלתו אל נ"ה (נצח הוד), ושני ספירות אלו נקראות שפתים עיין תיקונים ליום ל"ט, לפי"ז מרומז בזה גם נצח הוד^{בי}, ובהקדמת תיקוני הזוהר איתא וז"ל: והיה חתום בו' עמודא דאמצעייתא וחתים ביה בני, ומבואר לפי"ז במקום בני הוא זעיר אנפין^{בי}, וי"ל שמרומז

ואולי יש לומר ע"ד שכתבו הספרים^{בי} לכוון בכרכת המוציא על שני ההי"ן דהיינו ראשונה ואחרונה דשם הויה, כן גם בפסוק הנ"ל הא לכם זרע הכונה על שני ההי"ן הללו, וזה יש לרמוז בדברי דוד המלך (תהלים כו, ג) ה'נה נ'חלת י'ה'הרה ב'נים ר"ת בינה אשר מרומז בה' ראשונה ש'כר פ'רי ה'בטן ר"ת שפה וידוע כי הוא בנימטריא שבינה עיין תיקונים תיקון כ"א דהיינו ה' שניה של שם הויה יתב"ש, ולכאורה קשה היות בני חיי ומזוני כפי המובא בספרים^{בי} מקום בני הוא דעת^{בי}, וא"כ האיך נרמז זה בפסוק, ועלה על דעתי היות שספירה זו נקראת דעת הנעלם^{בי}

הפסוקים לרח"ו שמביא בשם רבו האריז"ל בזה"ל: ונלע"ד חיים, ששמעתי ממורי ז"ל, שלכך נכפלו ב' ההי"ן בבלהה. משא"כ בכל האמהות. להורות, כי הה"א שחסרה מן רחל גבירתה, נתנה בה. ונמצא היות בה חלקה וחלק רחל. וזהו ואבנה גם אנכי ממנה, כי בנין הבנים שלי ניתן בה, להיותה אמתי, וממנה אקח כח בנין הבנים הנתונים בה מחלקי.

בג. בשער המצוות לרח"ו זי"ע פרשת עקב.

בד. בשער מאמרי רשב"י לרח"ו זי"ע פרשת תרומה.

כה. שחיי הוא מחכמה כמ"ש החכמה תחיה בעליה, ומזוני הוא מבינה מחמישים שערים שבה, ובני הוא מדעת כמבואר בהערה הבאה.

כו. הביאור בזה, דיסוד אבא נקרא דעת, היות שזה זווג במוחין ולא רואים אותו והזווג הוא בין חכמה ובינה ע"י הדעת שהוא היסוד של החכמה שהיא אבא.

כז. לרבי יעקב צבי יאליש זצ"ל (בערך ר'ק).

כח. ראה שער הכוונות (סוף דרוש א' דעמידה) 'שפתי' נצח והוד, וידוע שנצח והוד נקראים בנים, ע"י ככוונות 'ומביא גואל לבני בניהם' שנצח והוד הם בנים של חסד וגבורה שהם הספירות שמעליהם, וע"י זוה"ק שמות ק"א ע"א.

כט. ראה ע"ח (שער לד פרק ב' כלל יט), שזעיר אנפין נקרא דעת.

עפ"י מה דאיתא ג"כ בתיקונים (פו ע"ב) פי' הכתוב (איוב לה, כט) 'מבטן מי יצא הקרח הנורא', שקאי על זעיר אנפין, שהוא בן בינה^ל, ומרומז בפרי הבטן גם זעיר

אנפין דרך האמצעי^{לא} וק"ל, והשם בחסדו יראנו נפלאות מתורתו אמן סלה.

❁ ויחי ❁

ידעתי בני ידעתי וגו' (מח, יט). במדרש: ידעתי מעשה בלהה וידעתי מעשה תמר, ומה מה שלא ידעת ידעתי, מה שידעת לא כל שכן, והמדרש הזה אומר דרשני, כי מעשה בלהה בודאי ידע יוסף גם כן, ובמעשה תמר כבר לא היה בבית אביו, ונראה בביאורו על פי מה שכתוב בספר החרדים כי כל מה שאירע ליעקב מן הצרות לא היה, רק למען שלא יתגאה על עשו, והסברתי הענין כי אם היה רואה יעקב בית עשו אשר הכתוב מעיד עליו כי אליפו בא על אשת אביו^א, ונאמר בכתוב אצל עשו (לעיל לו, ו) כל 'נפשות' ביתו, וביעקב נאמר (שמות א, ה) שבעים

'נפש', ואמרתי בכונת הענין כי בני עשו לא חשו כלל לכבוד אביהם שכל אחד ואחד עסק ופעל רק עבור עצמו, לא כן בני יעקב, כי כוונת כולם היה רק להגדיל כבוד אביהם, וכל השבעים נפשות היו כאחד והיינו שנתרכזו למרכז אחד לרומם כבוד בית אביהם, א"כ אי אפשר שלא יערוך (ישוה) יעקב ענין ביתו לבית עשו (כמאמר לאה ראו מה בין בני לבן חמי), והוספתי עוד על דבריו כי היה באפשר שיעלה על לב יעקב כי יותר גדול אפילו מאבותיו, כי גם אברהם וגם יצחק לא זכו שהכבוד ללידה יהא ג"כ גדול הבית^ב, ועיין רש"י פרשת תולדות (לעיל כו, לג-לו) 'ויחרד

ל. דהנה "מי" היא הבינה שיש בה חמישים שערים גימטריה 'מי', והיינו 'מי' שהיא המולידה וממציאה את הבן שנקרא זעיר אנפין, וזעיר אנפין נקרא קרח הנורא, שנורא הוא קו אמצעי שהוא התפארת.

לא. כמו שהבטן היא אמצע הגוף וממנה נולד זעיר אנפין לכן גם הוא קו האמצעי בין חסד וגבורה לבין בינה ומלכות שהם שתי ההיין שבשם הויה והוא ממוצע רחמים כנגד יעקב בחיר שבאבות.

א. כמובא ברש"י (לעיל לו, ה) עה"פ: ואהליבמה ילדה וגו' ואת קרח - קרח זה ממזר היה ובן אליפו היה, שבא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו, שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפו בסוף הענין.

ב. עיין הערה הבאה, שמוכיח רבינו שיש ענין וחשיבות בכך.

פליאה: אמר יעקב לראובן אני איני מקרבך ואיני מרחקך עד שיבא משה שנאמר בו (שמות יט, יג) ומשה עלה אל האלהים. דהיינו גם עמרם היו לו שני בנים, אהרן היה הבכור ללידה ובכל זאת משה עלה אל אלהים, ובודאי הוא מטעם שכתבת, וכאשר יבא הוא^א, יתברר ויהיה גלוי לכל שלא היה ראובן ראוי לאותו מעשה.

ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם
באחרית הימים (מט, א). עיין רש"י, והוא ממדרש רבה (צו, א) בקש יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה. ונראה בטעם הדבר היות שהנבואה אינה באה רק בעת שהמוכן לה שרוי בשמחה, כמאמר הכתוב (מלכים ב' ג, טו) ויהי כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה'^ה, ואבינו יעקב כאשר ראה בעין שכלו חרבן בית המקדש ואורך הגלות עם צרת יוצאי חלציו נתעצב מאד, וממילא נסתלקה ממנו שכינה, ועבור

יצחק חרדה גדולה' שפירש רש"י (בר"ה 'הכי קרא'): 'עין לא ברכתי את הבכור^ג, וגם מלבד זה נמצא פסול בזרעו של אברהם, ישמעאל ובני קטורה. ויצחק, בן בכורו היה עשו, ועתה אילו לא ימצא בזרעו של יעקב שום נדנדוד פסול הלא הוא באפשרי שיתגאה ח"ו על אבותיו, לזאת הוכרח שיארע גם בבניו איזו ענין אשר יאמר עליו כי הוא חטא.

ולפ"ז אני אומר לתרץ קושית אאמו"ר הגאון זלה"ה מדוע לא נולד אפרים ראשונה ויהיה הוא הבכור גם ללידה, כי גם זה לא יהיה נכון דא"כ יעלה על לב יוסף שהוא הגדול מכל אבותיו יען שהמה לא זכו לזה^ה, וזה כונת המדרש: ידעתי בני ידעתי, ידעתי מעשה בלחה ומעשה תמר, כי כל זה לא היה רק מטעם דלעיל, ומה שידעת בודאי דהיינו בכורת מנשה, יודע אני ג"כ, אבל בכל זאת יוגדל אפרים, וזה גם כונת מדרש

ג. הרי חזינן שמדרך העולם הבכור הוא החשוב ביותר, ואותו מברך האב תחילה, ולכן נחרד יצחק ומביא רש"י שם שלא נתיישב יצחק בדעתו עד ששמע מעשו שמכר את בכרתו ליעקב, ואז אמר גם ברוך יהיה' שהרי יעקב הוא הבכור.

ד. הובא לקמן בפרשתינו בר"ה 'בך יברך ישראל'.

ה. שבנם הבכור יהיה המוכחר שבבנים, שהרי גם יעקב לא זכה לזה היות שראובן לא היה המוכחר. ו. בשביל שלא יתגאה יוסף על אבותיו.

ז. היינו משה, כלשון המדרש פליאה כאן עד שיבא משה וכו'.

ח. ומקורו במסכת שבת (לב, זז"ל: ללמדך שאין שכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות וכו' אלא מתוך דבר שמחה של מצוה, שנאמר (מלכים ב' ג) ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'.

(קה, ב) אלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד היו נגאלין^{יא}, ותירצו הרהבה היו יולדות בכרם אחד, וזה ר"ת ה'רבה י'ולדות ב'כרם א'חד א'ז' י'כלו ב'גוף ה'נשמות, השם יקבץ אותנו במהרה לארצנו אמן.

בך יברך ישראל לאמור ישימך אלהים כאפרים וכמנשה, וישם את אפרים לפני מנשה (מח, כ). שמעתי מאאמו"ר הגאון זי"ע שהקשה היות שאמר יעקב (לעיל מח, ה) 'ועתה שני בניך כראובן ושמעון יהיו לי' א"כ די לבא מן הדין להיות כנדון, ולמה יוגדלו מהם במה שיברכו את ישראל ישימך אלהים 'כאפרים וכמנשה', ולמה לא גם 'כראובן ושמעון', עוד זאת הקשה אם כן הדבר שאפרים יוגדל למה לא נולד אפרים בראשונה ויהיה הוא הבכור מן הלידה, ואמר דבר מתוק ע"ז, כי ידוע בחינת המפרשים כי יש לנו נסיון העוני ונסיון העושר, ואמרו חכו"ל (חגיגה ט, ב) יאה עניותא לישראל וכו' יען שקשה לעמוד בנסיון העושר, כמאמר הכתוב (דברים לב, טו) וישמן ישורון ויבעט, א"כ יוצא לנו מזה כי יתרון גדול למי שעומד בצדקו גם אם

זה לא גלה הקץ, וזה נרמז בר"ת י'קרא א'תכם ב'אחרית ה'ימים, ר"ל הודעת החרבן דהיינו ר"ת א'יכה י'שבה ב'דד ה'עיר, אבל באה בזה גם בשורת הגאולה ואף כי לא נרמז השנה באיזה יוכל, ובאיזה שמיטה, אמנם רמזו החודש, דהיינו לדעת רבי יהושע (ר"ה יא, א) בניסן עתידין ליגאל הוא ר"ת א'תם י'וצאים ב'חדש ה'איבי, ולרבי אליעזר דאמר בתשרי עתידין ליגאל הוא ר"ת א'תם י'וצאים ב'ירה ה'אתנים שהוא תשרי^ט, ולכן פתח ירמיה מגילת איכה בארבעה ראשי תבות אלה א'יכה י'שבה ב'דד ה'עיר, למען יהיה שטר ושוכרו עמו, דהיינו שמרומז בהן הגאולה העתידה.

ואמרו חכו"ל (שמות רבה ב, ב) מעולם לא זוה שכינה מכותל המערבי, והנה גם זה נרמז בארבעה ר"ת אלו והוא א'נכי י'הזיה ב'קרב ה'ארץ, או א'כן י'הזיה ב'מקום ה'זה, ואיתא במדרשים (איכה רבה א, נא) כי משיח נולד בתשעה באב, ורמז ירמיה גם זאת בתחילת המגילה דהיינו ב'ני א'ני ה'יום י'לדתיך, וגם נרמז כמו כן תירוץ התוס' גדה (ג, ב-ד"ה ער שיכלו כל הנשמות שבגוף) דהקשו מה דאיתא בשבת

ט. שהוא ירח שנלדו בו איתני ותקיפי עולם (ר"ה יא, א).

י. עיין באבן עזרא (תהלים ב') שמפרש את הפסוק הנזכר וז"ל: הנכון בעיני כי זה המזמור חיברו אחד מהמשוררים על דוד ביום המשחו על כן כתוב אני היום ילדתיך, או על המשיח, ומקורו בחז"ל.

יא. דאיתא שם בגמ' אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף, ומקשה התוס' דאמרינן במסכת שבת שאם ישמרו ישראל ב' שבתות מיד נגאלין ואיך יתכן שבזמן מועט כ"כ של שתי שבתות יכלו כל הנשמות שבגוף, ותירצו שהיו יולדות הרבה בכרם אחד.

לעשות את מנשה לבכור, ודברי פי חכם חן, ושפתים ישק.

ברכוהו ה' בעושר ונכסים יותר ממי שעובד השם בלחץ ועוני.

ועפ"י הדברים האלה פירשתי תרגום יונתן 'בך יברך ישראל', ית ינוקא ביומא דמהולתא למימר ישוינך ה' כאפרים וכמנשה, והיינו כי ביום השמיני ללידת בר ישראל מזהלים את בשר ערלתו, וכאשר יוגדל האדם עליו למול את ערלת לבבו וכמאמר הכתוב (דברים י, טו) ומלתם את ערלת לבבכם, והנה העוסקים במצות מילה יודעים כי לא כל האצבעות שוות, כי לפעמים נגמרה המצוה ברוגע אחת בהיות שהחיתוך והפריעה כמעט נעשה בבת אחת, ויש שעור הפריעה מדובק כל כך באבר עד שההכרח לקרוע עור הפריעה גורים גורים, ורק במורה רב תתגלה העטרה, והנה כי כן הוא גם במילת ערלת הלב, יש שנולד בלב טוב והאיש הזה ישמח בעשותו אחת ממצות השם, ויש אשר צריך להתאמץ בכל כחותיו לקיים מצות השם, יש איש שאזנו פתוחה לשמוע אל קול הורים ומורים, ויש אשר אזנו אטומה מלשמוע תוכחה, והנה לכאורה אנשים כאלה יתרעמו על מדותיו של הקב"ה כי הכביד הקב"ה עולו עליהם יותר משאר אנשים יען נולדו בתכונה כזו, אבל כאשר יסתכלו בענין אפרים ומנשה כפירושו של **אאמו"ר הגאון** זי"ע תנוח דעתם, ואדרבה לפום צערא אגרא כי

והנה שבטי יה אף שהיו צדיקים גמורים עם כל זאת המה הרגישו כבר הגלות, כמאמר חזו"ל (תנחומא פר' שמות סי' ד') שהארבע מאות שנה התחילו מלידת יצחקי, אבל בני יוסף אפרים ומנשה אשר היו בני מלך, המה עמדו בנסיון העושר, ומעתה כאשר ירצה האדם לברך את בנו לא יברכהו שיעבוד את השם מתוך צער ויסורין, אבל יברכו שיעבוד את קונו מרוב טוב, וזה פירוש הכתוב בך יברך ישראל לאמור ישימך אלהים 'כאפרים וכמנשה'.

והנה ידוע כי האב מוריש טבעו גם לבניו אחריו, והנה בעת לידת מנשה עדיין היה יוסף נכנע מרוב עבודה וצער אשר ערו וחלפו עליו, וא"כ אין זה חידוש כל כך שעמד בנסיון העושר כי כבר ירש לב נכנע מאביו, אבל אפרים שנולד כבר אחר שאמר יוסף (מא, נא) 'כי נשני אלהים את כל עמלי' ובכל זאת לא הוגבה לבו מרוב טובה, לו יתרון על אחיו, ומעתה מבואר הכתוב **ישימך אלהים כאפרים וכמנשה**, דהיינו שהאב יברך את בנו שיעמדו בנסיון העושר, ועבור זה וישם את אפרים לפני מנשה כי אצלו היה נסיון יותר גדול, ולפי"ז יתורץ גם הקושיא השניה, כי אילו היה אפרים הבכור מלידה אזי היה מההכרח

נולדו עם האדם, ומרחם אמו היו לו למנה את אלו יוריש האדם את בניו אחריו, ולכן אם היה מלידה רגזן אשר על כל דבר קטן או גדול אם לא יהיה כפי רצונו יחרה אפו בו, ורק בשומו לב על מאמר חז"ל (שבת קה, ב) כל הכועס כאלו עובד ע"ז, ירגיל עצמו מעט מעט להיות נושא סבל, ויכריח את טבעו להיות מן הנעלבים ואינן עולבין, או אם יהיה מטבעו גבה לב, ובזוכרו דברי חכמינו ז"ל (ברכות מג, ב) כל המתנאה כאלו דוחק רגלי השכינה ישבר את לבו מעט מעט מפחד השם ומהדר גאונו, הנה אנשים כאלה אף ששכרם הרבה מאד, אמנם אלה המדות שקנו המה בעצמם בל יורישו לבניהם אחריהם, היות שמדות אלה אינם מוטבעות בהם ולא ממוזג דמם הנה, ובזה מיושב שאלתי כפי דרכו של אאמו"ד זי"ע, כי אפרים זכה שהקדימו יעקב לפני מנשה, יען נולד בעת אשר שכח כבר יוסף את עניו, ולפי"ז ענותנותו וצדקתו לא נולדו עמו מרחם אמו"ג וממילא לא הורישן לבניו ועבור זה לא סבלו ולא המו שכם לישא עול גלות מצרים.

ובזה מיושב סדר הכתובים הנ"ל: ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים, וסיפר הכתוב ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא שמו בריעה, יען כי זה ברעה נולד בימי אבלו בעת אשר היה כפי הטבע לבו

כאשר רמה קרנו של אפרים על מנשה בן יוגדל גם שכרו של האיש אשר תוכבד עליו עבודת הסרת ערלת לבבו, וזה פירוש של תרגום יונתן 'ביומא דמהולתא'.

וכל החזיון הנ"ל מצאתי מפורש בדברי הימים א': (ז, כ-כז) ובני אפרים שותלח וברד וגו' וזכר בנו ושותלח בנו וגו' והרגום אנשי גת הנולדים בארץ וגו' ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים וגו' ויבא אל אשתו ותהר ותלד בן ויקרא את שמו בריעה, כי ברעה היתה בביתו וגו', ומייחס הכתוב שם עד יהושע בן נון, ואיתא בילקוט (ילקוט"ש דבה"י רמז תתרע"ז) וז"ל: ר' אליעזר אומר כל אותם שנים שהיו ישראל יושבים במצרים היו בני אפרים יושבים במח שאנן ושליו, עד שבא נון מבני בניו של אפרים ואמר נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם, ובגאות לבו שהם מזרע המלוכה ושהם גבורי כח במלחמה, עמדו ולקחו בניהם ובנותיהם ויצאו ממצרים ועמדו המצריים והרגו כל גבוריהם, ויש לשאול האיך נהיה זאת שבני אפרים אשר הקדימו אבינו יעקב למנשה מאסו בגלות ודחקו הקץ יותר ויותר משאר שבטי ישראל, ואם כי המה מזרע המלוכה והיה למשא מאוסה עליהם חיי הגלות הלא גם בני מנשה היו בני יוסף מלך מצרים.

ונראה כישוב שאלה זו עפ"י מה שכתבו חכמי הטבע כי אלה המדות אשר

אליו, וכמאמר דוד המלך (תהלים קכו, ד) כחצים ביד גבור דהיינו שגם הנבור אשר יכול לכוּחַ בחרבו גם הוא יתאמץ להוּשַׁע על ידי יריית חצים.

והנה אמרו חכו"ל (פנהרין מד, ב) לעולם יקדים האדם תפלה לצרה, כי אף שאמרו חכו"ל (ברכות י, א) שלא יתייאש האדם מן הרחמים אף אם הרב חדה מונחת על צוארו, בכל זאת יותר טוב להקדים התפלה, ומעתה נאמר כי המקדים תפלה לצרה הוא כעין הקשת שבעוד לא בא אליו האויב מזדרז להנצל ממנו, וזה אשר יתפלל בעת הצרה הוא דומה למי שלוחם בחרבו, אבל יעקב אבינו קיים תמיד שני מאמרי חכו"ל כולם, הקדים תפלה לצרה, ובעת צרה ליעקב לא נתיאש מן הרחמים, וזה כונת התרגום בחרבי ובקשתי 'בצלותי ובבעותי' דהיינו שני אופני התפילות^ז.

ובזה אני מבאר פסוק מוקשה בשמואל ב' (א, יח) "ללמד בני יהודה קשת

נשבר בקרבן, לזה היו אלה יוצאי חלציו ענוים באמת עד שהגיע הייחוס אל יהושע בן נון^{יד} אשר הכתוב קראו 'משרת משה', וכדאיתא במדרש (במ"ד כא, יד) שהקב"ה אמר למשה הרבה שרתך יהושע, היה משכים ומעריב לבית הועד שלך לסדר את הספסלין, ופורס מחצלאות, וזה היה מרוב ענותונתו אשר ירש מאבותיו^{טו}.

אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (מח, כב). ומתרגם אונקלוס: 'בצלותי ובבעותי', וצריך ביאור מה ענין בצלותי ובבעותי לחרבי וקשתי, ונראה בביאורו כי כאשר יפגע אויב באדם אשר ירצה לקחת את נפשו, הנה יוכל האדם להוּשַׁע ממנו בשני אופנים, או בקשתו דהיינו מיד כאשר יראהו מרחוק ימיתוהו בקשתו על ידי חצים אשר יורה אל לב האויב, או ימתין עדי יתקרב אויבו אליו ויתיו ראשו בחרבו, ובודאי יותר טוב ונכון שלא להמתין עד יבא האויב ויגש

יד. 'נון' זה שהיה אביו של יהושע אינו אותו 'נון' המוכא לעיל בילקוט שהוציא את בני אפרים ממצרים והרגוהו המצריים, שעל הריגתו נתאבל אפרים ואז ילד את בריעה וממנו יצא 'נון' אביו של יהושע כמוכא בילקוט.

טו. היות שנלדו בטבע של לב נשבר כי נלדו מיד לאחר שנהרגו כל גיבורי אפרים, ולכן ירש זאת יהושע באופן טבעי.

טז. וראה בספר משך חכמה שמבאר 'צלותי' הוא סדר תפילה הקבוע, ו'בעותי' הוא בקשה ע"כ, והדברים תואמים למ"ש רבינו שקשת מרמזת על תפילה שלא בעת הצרה, והיא התפילה הקבועה, והחרב מרמז על תפילה כשנמצא בעת צרה ומבקש בקשה מיוחדת להנצל ממנה.

יז. שמקונן שם דוד על מותם של שאול ויהונתן בנו.

במדרש: והשב זה יוסף, ישיב זה עשו. ונראה בהקדם דברי ספר התורה והמצוה (מהמלבי"ם, פרק ג, טו) שכתב כי הנקמה היותר גדולה הוא, אם תחת הרעה שעשה אויבו לו, ישימהו מאוכלי שולחנו ויעשה עמו אך טוב וחסד, כי אז זכור יזכור תמיד מה שהוא הרע לעשות, וזה מאמר שלמה (משלי כה, כא) אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו, ואמר שם כי אחי יוסף הרגישו זאת, וטובת יוסף היתה בעיניהם כאילו חותה גחלים על ראשם עכ"ל, ואומר כי השבטים ידעו שעונם זה שמכרו בכסף צדיק לא יכופר בלי יסורים, ואפשר שיפלו ביד בני אדם הוא עשו, כי כבר ידעו שהוא רצועת מלקות לישראל כמאמר יצחק (לעיל כו, ט) והיה כאשר תריד², או שיקח יוסף נקמתו מהם על אופן הנ"ל, ואם כי בודאי היו בוחרים לקבל על עצמם עונש שמים בדרך הפשוט מלקבל טובה בכל עת ובכל שעה מיוסף אשר ידעו בנפשם כי הרעו לו באופן מבהיל על בלי דבר, בכל זאת בחרו להכניע תחת יוסף ולבקש טובתו, מיראתם שיפלו ביד עשו, כי זה יהיה לחילול השם אם זרעו של יעקב יפול ביד עשו, וזה כונת המדרש 'השב זה יוסף', 'ישיב זה עשו',

הנה כתובה על ספר הישר³, והיינו כי בעת שיש צדיקים בדור אזי אפשר שאין מהצורך כ"כ 'להקדים' תפלה כי יש לסמוך על תפלת הצדיקים, אמנם בעת שנפלו במלחמה גבורים שאול ויונתן, אמר מעתה מההכרח 'להקדים' תפלה ללמד בני יהודה קשת הנה כתובה על ספר הישר⁴ דהיינו כנאמר בחרבי ובקשתי.

אסרי לגפן עידה ולשרקה בני אתונו
כבם ביינ לבשו וגו' (מט, יא).
 כגמרא במסכת תענית (כט, א) משנכנס אדר מרבין בשמחה, וליכא מידי דלא רמזיא באורייתא. ואפשר לומר דמפסוק זה למדוהו חכו"ל, כי הנה צירופו של חדש אדר הוא ההי"ו ויוצא מס"ת פסוק עיר'ה ולשרק'ה בני אתונו⁵, והנה אמר דוד המלך (תהלים קד) יין ישמח לבב אנוש, והיות שצירוף של חדש אדר נגיד ונפיק מפסוק הנ"ל אמרו חכו"ל משנכנס אדר מרבין בשמחה.

לו ישממנו יוסף והשב ישיב לנו את
כל הרעה אשר נמלנו אתו (ג, טו).

יח. 'ספר הישר' הוא ספר 'בראשית' שהוא ספרם של אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים (עפ"י רש"י ורד"ק בספר שמואל שם).

יט. ופרש"י: נתנבא על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעייין, איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד ויטעננו מגפן אחת, ומשורק אחד בן אתון אחד.

כ. ראה לעיל פרשת תולדות (ד"ה 'ואלה תולדות יצחק' השני) בשם ספר כסא מלך שעשו לא בא לעולם רק בשביל שיהא רצועת מלקות לישראל כשיחטאו, וזוהי מטרתו היחידה עלי ארץ.

ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה
לטובה למען עשה ביום הזה
להחיות עם רב, ועתה אל תיראו וגו'
 וידבר על לבם (ג, כ-כא). עיין רש"י כתב
 במה ניחם אותם, אך העיקר חסר מן
 הספר^{כב}, ועוד קשה הלא תחלת דברי יוסף
 קנטורין המה באמרו אתם חשבתם עלי
 לרעה.

ונראה כי אמרי יוסף מתחלתן עד סופן
פיוסין הגה להקטין עונם, והוא
כאשר נשים אל לב כי הכתוב אומר (משלי
יב, כא) 'לא יאונה לצדיק כל אוין' וחכו"ל
אמרו (כתובת כח, ב) הצדיקים אין הקב"ה
מביא תקלה על ידם, והאיך נהיתה א"כ
נבלה הזאת כי מכרו בכסף צדיק, אשר
בסבך חטא זה נתפסו עשרה הרוגי (מדרש
משלי א'; תיקד"ו ת"י סט, קי), ואם כי יוסף
אמר אלהים חשבה לטובה להחיות עם
רב, הלא כבר אפשר ואפשר שיוגנב יוסף
מארצו מבלי שיהיה ידי צדיקים האלה
במעל הזה.

אבל נראה כי הוא על דרך שאמרו חכו"ל
(ע"ז ד, ב) לא היה דור המדבר ראוי

דהיינו שיש מקום לקבל העונש ע"י יוסף
 או ע"י עשו, אבל בחרו השכטים בזה
 שיחתה גחלים על ראשם לכפרת עונם.

ובזה יש לפרש המסורה: ויגער בו אביו
(לעיל לו, י), ויגער בים סוף ויחרב
(תהלים קו, ט), כי ידוע שהרשעים נמשלו
לים כמאמר הכתוב (ישעיה נז, כ) 'והרשעים
כים נגרש', והיינו שיעקב ידע כי יתקיימו
חלומותיו של יוסף ושיענשו השכטים עכור
שנאתם אותו הנם, לזה נאמר ויגער בו
אביו שהוא ר"ת ו'יוסף י'חתה ג'חלים ע'ל
ר'אשם, והועיל בזה יעקב, ויגער בים
סוף, היינו שהשקיטו הים שלא שלטה בהם
יד עשו הרשע, אמנם באמת לא היה זה
אלא לפי שעה, כמו קריעת ים סוף שנחרב
רק לפי שעה^{כא}.

ובזה יכון שפיר מה שהביא רש"י (פס' מז)
על אביך צוה לפני מותו: ששינו
בדבר מפני השלום כי יעקב לא צוה בן,
אלא שבאמת כבר רמז להם מאז כנ"ל
ויגער בו אביו, שיוסף יכלכל אותם ולא
ידע להם.

כא. שהרי בהמשך הדורות לקו ישראל ע"י הרצועה שנקרא עשו, שהוא חריב את בית מקדשנו
 וכפי שמביא רבינו לעיל (תולדות שם) את הגמ' במגילה (ו, א) שאמר הקב"ה ליצחק 'בארץ נחכות
 יעולי ופירש"י: כלומר עתיד להחריב את ארץ ישראל.

כב. וז"ל רש"י: וידבר על לבם דברים המתקבלים על הלב, עד שלא יודתם לכאן היו מרננים עלי
 שאני עבד, ועל ידיכם נודע שאני בן חורין, ואם אני הורג אתכם מה הבריות אומרות כת של
 בחורים ראה ונשתבח בהן, ואמר אחי הם, ולבסוף הרג אותם, יש לך אח שהורג את אחיו. דבר
 אחר עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד וכו', ונתקשה רבנו שבפסוק כתוב שדיבר על לבם בכך
 ש'אלוהים חשבה לטובה למען החיות עם רב', ולא רמזו בזה הסיבות שכתב רש"י.

נח (לג, ג) שרבי תנחומא גמר תענית יום ב' וג' ולא אתא מטרא, ודרש להם תתמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה יתמלא רחמים עליכם, עד שהן מחלקין צדקה ראו אדם אחד שנתן מעות לגרושתו והביאו אותו לפני ר' תנחומא, והגותן אמר ראיתי אותה בצרה והתמלאתי רחמים עליה, באותה שעה הגביה ר' תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר, רבש"ע מה אם זה שאין לה עליו מזונות נתמלא עליה רחמים, אתה שכתוב בך 'חנן ורחום אני' על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרווה העולם ע"כ^ד, והן המה דברי פיוס של יוסף אתם חשבתם עלי רעה, אצליכם היה רק מחשבה כי לא הייתם ראויים לאותו מעשה ואלהים חשבה (ומחשבתו של הקב"ה הוא מעשה^ה) לטובה, למען עשה כיום הזה, היינו שיעשה גם הקב"ה כיום הזה שעשיתי אני להחיות עם רב, אם ח"ו לא יהיה הדור כדאי לעשות איתו טובה עפ"י הדין.

ובזה מיושב למה אמר עוד הפעם 'אל תיראו, הלא כבר אמר אל תיראו

לאותו מעשה ורק להורות תשובה לרבים, וכן דוד לא היה ראוי לאותו מעשה והיה רק ללמד תשובה ליחיד, ואם כי באמת גדול עון העגל, וכן מעשה דבת שבע לא לכבוד הוא לנו, אבל רָאָה מקור החכמה כי יצא הפסדו בשכרו, כן אני אומר כי קורא הדורות מראש ראה כי יבוא דוד לא טהור אשר מצואתו לא רחץ, אשר לא ישמעו לקול מלמדים, ולנביאים יאמרו לא תתנבאו, בתורת השם ימאסו, ובחוקתיו לא ילכו, עד שהנביא בעצמו יאמר החליפם באומה אחרת^ג, או ימחו ח"ו על קידוש שמך, לזה סיבב הקב"ה בחסדו מעשה השבטים שמכרו את יוסף, ובכל זאת כאשר נפלו בידיו לא די שלא לקח נקמתו מהם אלא עוד כלכלם לחם לפי הטף, וחמל עליהם והושיבם בחלק היותר טוב מארץ מצרים, א"כ כאשר יתחייבו שונאי ישראל כליה יראה השם במעשה יוסף עם אחיו ויתעמף במעטה הרחמים, ויאמר אם בשר ודם כבש כעסו והטיב עם אנשים שחטאו לו באמת, ק"ו בן בנו של ק"ו שמלך מלא רחמים לא ישפוך חמתו על בני אהוביו, כמו שספרו לנו חכז"ל במדרש רבה פרשת

בג. הכוונה לנביא הושע בן בארי כמובא בפסחים דף פ"ז ע"א.

בד. ראה לקמן בפר' קדשים (בד"ה 'מפני שיבה') שמביא רבנו מעשה זה דר' תנחומא, וכן בפר' תרומה (בד"ה 'ויקחו לי הראשון'), וסובב והולך בביאור המעשה.

בה. דהיינו שמעשה מכירת יוסף נחשבת שנעשתה ע"י הקב"ה וזה לטובה, וראה בכלי יקר (במדבר כו, יד) דו"ל: אצל הקב"ה נאמר (איוב כג יג) 'והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אֶתָּה ויעש', כי מיד כאשר יחשוב ה' על איזה דבר לעשותו מיד הוא עשוי כאשר איותה נפשו וחישוב עליו לעשותו, ועיין בדברי רבינו לקמן (פר' שמות ד"ה 'ויאמר אלי') בחינה נוספת דו"ל: ידוע שאמירה מגבוה כמסירה מהדיוט, כי דבר ה' הוא כאילו כבר נעשה.

והנה יש מיני זרעים אשר לא יצליחו רק אם יזרעו אותם בעתם ובזמנם, אבל אם יתאחרו או יקדימו אותם לזרוע יהיה יגיעתם לריק. והיום שקבע הקב"ה לזמן הקרבת הפסח הוא י"ד בניסן, ובדרך הטבע לא יוצמח תועלת אם יקריבו אותו לאחר זמנו, וכדרך שאמרו חזו"ל (ברכות כו, א) בשאר קרבנות עבר זמנו בטל קרבנו, אבל היות שיוסף נהג את אחיו שלא כדרך הטבע הרחיב הקב"ה הזמן ונתן להם פסח קטן להיות טמא או בדרך רחוקה או שאר אונס, אף שהוא נגד הטבע ויראה טוב בעמלו וישולם לפי פעלו.

ובזה יפורש המדרש רבה (פר' וישב פד, יח) רבי יהושע בן ביייתוס בשם ר' יהודה בר סימון, כתיב (ישעיה סג, יז) למה תתענו ה' מדרכיך, כשרצית נתת בלבם לאהובי, וכשרצית נתת בלבם לשנואיה. וזה שאמר יוסף לאחיו לא אתם עשיתם זאת למכור אותי הנה, כי אלהים עשה זאת, דהיינו שהוא לטובת דורות הבאים.

(לעיל פס' יט), כי כוון בזה שאין לכם לירא גם מעונש שמים כדברינו שלא היו ראויין לאותו מעשה, 'ואנכי אכלכל אתכם ואת טפכם' להשתיק מדת הדין לדורות, והנה באמת עבד להם בדבריו נייה לנפשיהן ושפיר אמר הכתוב 'וינחם אותם וידבר על לבם'.

ויש לכוון דברינו אלה כמה דאיתא במדרש פליאה (הובא בילקוט אליעזר בהעלותך) אמר הקב"ה ליוסף אתה אמרת אנכי אכלכל אתכם בזכותך עושין פסח קטן. ויבואר עפ"י דרך הנ"ל כי התורה קבעה זמני המועדים והזהירים לשמור חוקי הטבע על דרך שנאמר (דברים טז, א) שמור את חדש האביב ועשית פסח לה', שיהיה הקרבת הפסח בעת נראה האביב, ובוה לימדה אותנו התורה דעת כי כמו שהטבע בל תאחר ומה שהוקבע בתחילת הבריאה יתחדש בכל שנה ושנה כן הנם אשר נעשה ביום הזה לא היה רק פעם אחת בעת ההוא, אבל יתנוצץ בכל שנה ושנה¹².

כו. ראה בקדושת לוי (תנוכה) שזה הכוונה בברכת שעשה נסים לאבותינו בימים ההם "בזמן הזה", שהנס מתחדש בכל שנה ושנה.

כו. בלב האחים לאהוב את יוסף, ולהתחרט על מכירתו.

כה. את יוסף יזלמכרו, והכל כדי לקיים את גזירתך.

ספר שמות

שמות

דעת האדם כי בכאם מצרימה החזיקו עצמם כבני מלך וכאחי מלך בגאווה וגאון, ועל ידי זה כבר המה הסיבו על עצמם שנאת בני ארץ מצרים, וכדי לשלול את זאת האריך הכתוב בלשונו ואומר אף כי באמת שמקטנותם המה בני ישראל היינו בני שר ונשיא בכל זאת הם באו בתורת בני יעקב קטון ודל, ולא רק השבטים לבד אבל גם בני ביתם החזיקו מנהג אבותיהם בידיהם שאברהם אמר (בראשית יח, כו) ואנכי עפר ואפר, יעקב אמר (בראשית לב, יא) קטנתי מכל החסדים, והעיד עוד הכתוב ואמר 'ויוסף היה במצרים' גם זה יוסף אשר היה אב לפרעה ואדון ומושל בכל ארץ מצרים לא גבה לבו ולא רמה עינו אבל גם הוא בא את יעקב.

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב וגו' ויוסף היה במצרים (א, א-ה). וצריך להבין למה זה האריך הכתוב וכתב הבאים את יעקב ולא קיצר בלשונו לאמור הבאים אתו, עוד קשה מה שהתחיל בישאל וסיים ביעקב, ונראה על פי הידוע כי יעקב בעת גדלותו נקרא ישראל על דרך כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכלא, והנה בני יעקב הכירו את אביהם בגדלותו עת אשר נאמר עליו (בראשית ל, מג) ויפרץ האיש מאד ויהי לו צאן רבות ושפחות עבדים גמלים וחמורים, כי ראובן הבכור היה בעת ההוא לכל היותר בן י"ב שנים ושאר אחיו הקטנים וקטני קטנים נתגדלו רק בעת גדולת אביהם, ולפי זה כבר אפשר שיעלה על

א. ראה לעיל בפרשת וישב (ד"ה וישב/ הראשון) שמבאר החילוק בין יעקב לישראל ביתר ביאור, שיעקב הוא שם גופו, דכשנולד נקרא בשם זה, אך ישראל מורה על פנימיותו ותכונת נפשו שהשלימה במשך ימי חייו עד שהגיע לדרגת "כי שרית עם אלוקים ואנשים ותוכלא" (בראשית לב, כט) ועל כן נקרא ישראל, ולכן יעקב מורה על קטנות, וישאל מורה על גדלות.

ב. שהרי נכלל במנין השבעים נפש שבאו את יעקב.

הקב"ה הלכו עמהם למצרים לשמורתם, וזהו נרמז גם כן בר"ת אלו שהמה בגימטריה י"ב צירופי הוי"ה, דהיינו י"ב פעמים כ"ו שעולה למנין שר"ב.

ויאמר מלך מצרים למילדת העברית ונ' (א, טו). תמה אני על שם זה 'עברים' מאין הרגלום ומאנה בא, הלא בריש הפרשה (א, ט) אמר פרעה אל עמו הן עם בני ישראל רב ממנו ולא קראם עברים, וביותר יש לתמוה על תרגום אונקלס שترגם יהודייתא וכן לקמן (ב, ו) עברים תרגם יהודאי, ובפרשת מקץ (נג, לב) בפסוק כי לא יוכלון המצרים לאכול לחם את העברים תרגם עבראי.

ונראה כי כאמת שם זה עברים חידש להם מלך מצרים ואין לו ענין כלל עם שם עברים הנוכר בפרשת מקץ, והוא כי פרעה המציא להם שם זה למען כאשר מוכיר איש שם זה ימלא נפשו רוגז

ועפ"ז נבין הכתוב (לקמן א, ז) ובני ישראל פרו וגו' ותמלא הארץ אותם, אשר לכאורה כפי סידור הכתוב הענין נראה שרק לאחר מיתת השבטים פרו ועצמו מאד^ג, ובאמת אמרו חז"ל (ב"ר עט, א) שכבר יעקב ראה שישים רבוא^ד, אבל מבואר הדבר דבעוד שדור הראשון היה בחיים נהגו עצמם כבני יעקב ולא קפצו בראש אלא החזיקו עצמם כגרים, אמנם אחר כך התנהגו כבר כבני מלכים בני ישראל שר וחשוב ולא כבני יעקב לזאת באה עליהם צרת השעבוד.

ואלה שמות בני ישראל (א, א). ש'מות ב'ני ישראל ר"ת ש'תולים ב'בית י"הזרה, בא בזה הרמז כי אף ששלחם השם מצרימה, שתולים המה בחצרותיו ועיקרם עמד במקום טהרה, והוא כי כבר כתבו הספרים הקדושים ששמותיו של

ג. דכתיב בפסוק ו' וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ומיד אח"כ בפסוק ז' כתיב: ובני ישראל פרו וישרצו וירבו וגו', משמע דרק לאחר שמתו הדור של יוסף החלו ישראל לפרות ולרבות.

ד. וז"ל המדרש: אמר ר' יודן לא נפטר אבינו יעקב מן העולם עד שראה שישים רבוא מבני בניו, רק צ"ע דלפ"ז ביציאת מצרים היו צריכים להיות הרבה יותר משישים רבוא שהרי מאז שמת יעקב עברו כמתאיים שנה ונתרבו מאוד בזמן רב כזה, ובפרט שהיו יולדות ששה בכרס אחד, ואיך יתכן שכשיצאו מצרים היו רק שישים רבוא, והביאור בזה שבמיתת יעקב נמנו כל צאצאיו אך בצאתם ממצרים נמנו רק הגברים בלא הנשים והקטנים שהיו בפני עצמם יותר משישים רבוא, וכן יש להוסיף המדרש עמ"ש (לקמן ג, יז) 'וחמשים עלו בני ישראל': אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה.

ה. דשם הכוונה שבאו מעבר הירדן כמו שפירש"י (בראשית יד, יג) עמ"ש 'אברהם העברי' שבא מעבר הירדן.

והנה החיוב על גדולי וצדיקי הדור לישא תמיד רנה ותפלה בעד ישראל, וכמו שאמר שמואל (שמואל א' יב, כג) חלילה לי מחטא לאלהים מחדול להתפלל בעדכם, וללמד בתדירות זכות על ישראל למען לא ימנע השם מהם בגד ללבוש ולחם לאכול דבר יום ביומו, לזה בא הכתוב ולימד דעת את ראשי העם אשר המה בבחינת מילדות לישראל, כמו שנאמר לישעיה (ישעיה לו, ג) משלוחו של המלך יחזקיהו אליו 'באו בנים עד משבר וכח אין ללדה', והיות שבעת שישראל המה בגלויות כביכול גם השכינה בגלות עמהם, ונקרא הקב"ה בזמן ההוא מלך מצרים מלשון מִצְרַיִם, וזה כונת הכתוב ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות: לצדיקי ולנביאי הדור, אשר שם האחת שפרה, היינו שמלמד תמיד זכות על ישראל ומשפר את מעשיהם, ושם האחת פועה שפועה וצועק ומתפלל תדיר על ישועת ישראל, בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא שמבקש גדולות ונפלאות כענין זכר המשפיע וכובש, והמיתן אותו, ואם בת היא שאינו מבקש רק דבר

על בני ישראל אשר באו לגור למצרים, וכל איש ואיש יתן עצות בנפשו להכניע ולהשפיל אנשים האלה אשר יש לירא מהם כי ברבות הימים יהיו המה המושלים בארץ, ולזה קראם עברים כי הנה הוא ר"ת ע'ם ב'ני ישראל ר"ב מ'מנוי.

ו**יאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים** (א, טו). במסורה: וראיתן על האבנים (באן), וראיתם את הארץ (במדבר יג, יח), וראיתם אותה (במדבר טו, לט). ונראה כי המסורה למדה בזה דעת תורה כלפי שנאמר (תהלים פא, יא) הרחב פיך ואמלאהו, שזה אינו נוהג רק בעת שישראל יושבין על אדמתן ארץ אשר עיני השם אלהינו עליה תמיד, ואנו ניוזנין מידו המלאה הפתוחה הקדושה והרחבה מבלי אמצעי ואנו סמוכין על תכא דמלכא^ט, לא כן בעת הגלויות שההשפעה באה בראשונה לשרי אומות העולם ואנו ניוזנין רק מהתמצית, וכבר כתבו המפרשים כי זהו ענין גלות השכינה^ט.

ו. ובכך מיושבת גם הקושיא הראשונה למה בתחילה כן קרא אותם פרעה בשם 'בני ישראל', והיינו שאז החל לכנותם בשם עברים ואמר: הן ע'ם ב'ני ישראל ר"ב מ'מנו, שהוא ר"ת 'עברים', וראה לקמן בפרשתינו בד"ה 'ויאמרו אלוקי העברים' שמבאר רבינו בדרך זו גם כתוב הנזכר.

ז. ופירש"י שם: לשאול ממני כל תאוות לבך, וכל אשר תשאל אמלא.

ח. היינו על שולחן המלך.

ט. וז"ל הרמח"ל (קנאת ה' חלק ב'): דע כי בזמן הגלות השכינה עומדת בתוך הקליפות בכמה מיני צער, והיינו שאין אורותיה מאירים וכוחותיה שולטים מפני שליטת הסט"א, שניתן לה מקום בחטאי ישראל. ויש לציין כאן דברי רבינו לעיל בפר' וירא (בד"ה 'וישא אברהם') כי הסט"א כל מגמתה להפריד בין הדבקים יחוד קוב"ה ושכנתיה כדי להוריד השפע דרך עקלתון.

את משה והצילה אותו משטף מים רבים, והמגדל את הילד הוא נקרא אביו (מגילה יג, א), ולזה לא היו יכולים לברר מאיזה אומה הוא בא.

ויצו פרעה לכל עמו לאמור כל הבן הילוד היאורה תשליכהו וכל הבת תחיון (א, כב). יש לדקדק מה זה כוונת לאמור שאין לו שייכות רק אם מצווה לאומרו לאחרים, ועוד קשה למה מפרט ואומר וכל הבת תחיון, ונראה על דרך שכתבתי לקמן פרשת ויקהל על פסוק "ויאמר משה וגו' זה הדבר אשר צוה ה' לאמור", שהכוונה למען לא ימצא אדם אשר יאמר כי הוא לא ידע ולא שמע מזה הפקודה דבר, לזה בא הצוי שכל אחד ואחד מאישי העם יאמר זו הפקודה גם בעצמו, והנה כי כן, פרעה גם כן חשב אולי ימצאו אבות אשר ירחמו על בניהם ולא ישליכם ליאור, לכן צוה שכל אחד יאמר את זה הצוי גם בפיו וממילא יודע חקו לכל חלקי העם עד שמיראת העונש שיתחשב לעובר בודון על דבר המלך יקיימו

יום ביומו כענין האשה שמקבלת פרנסתה מבעלה, וחיה, ובארה המסורה טעם הדבר, כי לא מקוצר יד השם ולא מטעם שאין רצון המקום חלילה להטיב הוא כן, אבל הוא מטעם וראיתם את הארץ שאילו יהיה לנו בתוך הגולה כל טוב ולא יחסר דבר מי זכור ארץ ישראל ומי יתאוה לשוב שמה, וראיתם אותו גלות השכינה, על דרך שאמר נעים זמירות (תהלים לד, יג) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב וגו' כי אינו נכון שיתאוה העבד לתפוקי עולם בעת אשר האדון גולה מביתו, והשם יקבץ נדחים ונוכה לראות בישועתו.

ויצו פרעה לכל עמו לאמור כל הבן הילוד וגו' (א, כב). עיין רש"י כתב אף על המצריים גזר, יום שנולד משה אמרו לו אצטגנוניו היום נולד מושיען של ישראל, ואין אנו יודעין אם ממצרים אם מישראל, ולכאורה קשה הרבה, הלא מרחק ישראל ממצרים הוא כרחוק מזרח ממערב והאיך אפשר שלא ידעו את זה, ונראה במעם הדבר היות שבתיה בת פרעה גידלה

י. יש לציין שמקור חז"ל לכך שהמגדל יתום נחשב לאביו הוא ממעשה דידן של בתיה ומשה, וכדאיאת במגילה שם עמ"ש בדברי הימים (א' ד, יח): ואשתו היתה ילדה את ירד (הוא משה) וכו' ואלה בני בתיה בת פרעה אשר לקח מרד, ומקשה הגמ' אמאי קרי לה יהודה, ומתריצין על שום שכפרה בעבודה זרה, דכתיב 'ותרד בת פרעה לרחוק על היאור', ואמר רבי יוחנן שירדה לרחוק מגילולי בית אביה. ומקשינן הא לא ילדה את משה, אלא לומר לך שכל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו ע"כ, ומוכח מכאן שלא רק המגדל יתום ממש נחשב כאילו ילדו אלא שדברו חכמים בהוה שבדרך כלל המציאות היא שילד שצריך שיגדלהו אנשים אחרים הוא יתום, אבל אין הכי נמי שאם יש איזה סיבה באינו יתום שהוריו לא יכולים לגדלו נחשב המגדלו כאילו ילדו והראיה מבתיה שגידלה את משה שלא היה יתום ונחשב כאילו ילדתו.

שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ עבור זה אמנם כוונה אחרת היתה לו, ואף שכוונתו היתה לטובה בכל זאת נחשבה לו לפי גודל מעשיו לעון אשר חטא^{יב}, ונאמר כי כבר פירשו לנו רבותינו במדרש (רות רבה א, א) הכתוב 'בימי שפוט השופטים' ששפטו את שופטיהם ולא נטו אוזן למוריהם ומלמדיהם, וכאשר ראה אלימלך את עמו כי ברעה הוא, כי כל איש את הישר בעיניו יעשה ואין כח למחות, חשב בדעתו כי אין תרופה למחלת ישראל רק חלילה אם יפגע ה' בהם בדבר או בחרב או ברעב אשר עי"ז יוכנע לבכם הערל כי מרוב טובה אשר להם ובאשר לא חסר להם מאומה לזאת בעטו^{יג}, אמנם כעת אשר עיניו ראו עני עמו כי נשבר מטה לחם, ובכל זאת לא שבו להם, נתיירא לגמרי מהם וחשב כי ח"ו לעולם לא ישוּבוֹיִד,

הכל את פקודתו, אך שוב חשש היות שיש ויש אנשים בליעל שמואסים בבנות (עיין מכשירין פרק ב' משנה ז"א) וישליכו גם בנותם היאורה ויאמרו כי חשבו שגם בנות בכלל בנים, לכן צוה מפורש וכל הבת תחיון.

וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי (ב, א). במסורה: **וילך איש מבית לוי** (כאן), **וילך איש מבית לחם** (רות א, א). והנראה בביאורו לפענ"ד הוא, כי כבר פי' רש"י (רות שם) והוא גמרא ערוכה, שהלך אלימלך לחוץ לארץ מפני צרות עין שהיתה בו שלא רצה ליתן מנכסיו לעניים, וכבר מצינו לחו"ל בבא בתרא (צא, א) שלמדו עליו זכות, והנה לפענ"ד זו היא גם כן כוונת המסורה אשר לפנינו שח"ו

יא. שמובא שם הדין אם מצא תינוק מושלך בחוץ בעיר שדריך בה ישראל ועכו"ם ולא ידיענין אי ישראל הוא ומחוייב בשמירת התורה או עכו"ם הוא, הרי שיש הורים שמשליכים התינוקות שלהם כשמואסים בהם.

יב. ראוי לציין כאן מדברי רבנו לקמן פר' אחרי (ד"ה 'אחרי' הראשון) שמדבר מענין אהרן בחטא העגל וכתב בזה"ל: אמנם כן לפעמים יעשה דבר מה בחשבו כי הוא טוב וישר והנהו מכוון לטובה לעשות רצון קונו, אבל באמת לא כן הדבר ושגג ואשם ואם ייטיבו לו מן השמים אדרבא יחשוב כי הוא פרי מעשהו הטוב, אזי מההכרח להענישו כאם המיסרת את בנה למען יידע כי לא טוב עשה בעמו.

יג. ראה לעיל פרשת נח (ד"ה 'אלה תולדות נח' השני) שמביא רבינו הגמ' בסנהדרין (קח, א) לא נתגאו דור המבול אלא בשביל רוב טובה שהשפיע להם הקדוש ברוך הוא, ומבאר שם שחשבו שלית דין ולית דיין שאף שחטאו השפיע להם טובה.

יד. ראה לקמן פרשת בא (ד"ה 'החודש הזה לכם' הראשון) שמביא רבינו הגמ' בתענית שאמר חוני המעגל לפני הקב"ה רבונו של עולם עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד ע"כ,

לזאת אמר כי אם יקח מבנותיהם נשים לבניו אזי יקלקלו גם את זרעו ויהיו גם צאצאיו כמוהם, וכמאמר חכו"ל (כתובת סג, א) כעובדא דאמא כך עובדא דברתא¹⁰, ואם יתגדלו בני בניו בתוך שאר בני ישראל, אזי יהיו כמוהם, לזאת בחר לילך לחו"ל ולקח מבנות העמים נשים לבניו אשר ינהלם לאט לאט ברת יהודית ויפריש אותם מבני העמים ויהיו ישראלים כשרים.

זוה פי' הכתוב ויהי בימי שפוט השופטים, דהיינו ששפטו את השופטים אף גם בעת ויהי רעב בארץ שבכל זאת לא שבו מדרכם הרעה זה הסיב וילך איש מבית לחם, אמנם לא זה הדרך כי מעולם לא יעזוב ה' את עמו ונביא אחד (הושע) אשר אמר החליפם באומה אחרת נענש גם כן, ומה גם לעשות מעשה חדש אשר לא שיערו אבותינו, לזאת נענש אלימלך, והנה רש"י פירש על 'וילך איש מבית לוי' שפרש עמרם מיוכבד אודות גזרתו של פרעה, וחזר ולקחה יען בתו מרים אמרה בנבואה עתידה אמי

שתילד בן שיושיע את ישראל, וידוע כי אבותינו במצרים השחיתו את דרכם מאוד, עד שנאמר עליהם (שמו"ר כא, ז) הללו עובדי ע"ז, בכל זאת לא נתייאש עמרם מהם לגמרי, והאמין בה' כי לא יזנחם לנצח, ואם עד כעת לא נתנו לב לשוב אל ה' אלהי אבותם, יבא זמן ויספקו כף על ירך, ויקראו לאלהי אבותם, כאשר באמת נאמר (לקמן ב, כג) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, ולזאת החזיר את יוכבד, והנה זו כוונת המסורה, עמרם האמין כי ה' בחר לו לנחלה את עם ישראל ואי אפשר שיחטאו כל כך עד שלא יהיה להם תקומה ח"ו, ולזה וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי, וחזי מה עלתה ביה שגולד רבינו משה¹¹, אלימלך חשב בדעתו כי אין תרופה למחלת עמו ולזה וילך איש מבית לחם יהודה לילך לארץ מואב, וחזי מה עלתה ביה שנשארו עצמותיו ועצמות בניו בארץ ממאה, ומוזה נלמד כי לא נתייאש מישועת ה' וכאשר הוא "בכלל" כן הוא גם "בפרט", ועל פי זה יבואר גם מ"ש (תהלים סח) אלהים מושיב "יחידים" "ביתה"

ומבאר שם רבינו שעם ישראל צריכין הנהגה ממוזגת וממוצעת כחודש ניסן שצירופו ממוזג, ויתכן שזאת לא הבין אלימלך שיש עוד דרך אשר ינהגו בהם ויחזרו למוטב והיא ההנהגה הממוצעת.

פו. פי' כמעשה האם כן מעשה הבת, דאמרינן שם שבתו של רבי עקיבא אמרה לבן עזאי שתנשא לו בתנאי שילך ללמוד בישיבה, ואמרינן שם שמעשי הבת כמעשה האם, שגם אמה רחל עשתה תנאי זה לבעלה רבי עקיבא לפני שנישאו.

פו. שגם המשיך בדרך אביו, שכשחטאו ישראל בחטא העגל והגיעו לשפל המדרגה אמר הקב"ה למשה (לקמן לב, י) ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, מיד התחנן משה בעבור ישראל כמ"ש שם ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך וגו', ולא נתייאש מעם ישראל אפי' כשהיו בדרגה נמוכה כ"כ.

כנסת הגדולה והחזירו עטרה ליושנה באומרם הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, וצריך טעם מדוע לא חשבו גם ירמיה ודניאל כמותם, אבל הדבר פשוט כי באמת בשעת החורבן נתמעט כבוד שמים כביכול, כי אמרו האומות עם ה' אלה, ומאמצם יצאו, והיות כי המה נתנבאו על זמן החורבן והיו בעת החורבן לזה לא אמרו הגבור והנורא, אבל אנשי כנה"ג שהיו כבר בתחלת בית שני ונראו לעין כל גבורות השם ונוראותיו שלא יכלו אויבי השם לכלותם בגלותם שפיר אמרו הן הן גבורותיו ונוראותיו, ומעתה אומר כי באריכות הגלות עוד, נראה יותר ויותר גדולת השם ותקפו וגבורתו, בהיותינו זמן ארוך בארצות אויבינו שה אחת בין שבעים זאבים ובכל זאת כל יוכלו לכלותינו, וזה טעם כונת האר"י הנ"ל לימי המצרים, כי בברכה הראשונה נכוין לאותיות שלפני השם הוי"ה להראות בזה כי באמת נתמעט כביכול כבוד שמים בג,

וגו"י, ועל פי דרכינו הנ"ל יהיה לנו טעם נכון על מה שהתקינו לקראות מגילה זו בחג השבועות יום מתן תורה"י.

ותצפנהו שלשה ירחים (ב, ב). איתא בזוהר (שמות יב, א) אל"ן תלת ירחין דדינא קשיא שריא בעלמא ומאי נינהו תמוז אב טבת"ט, והוא פלא, ונראה לבאר מאמר קשה זה על פי מה שראיתי בשם כונת האר"י החי לכוון בימי המצרים בג' ברכות הראשונות של שמונה עשרה אלו השמות, דהיינו בברכה ראשונה יכוון לאותיות הקודמין לשם הוי"ה"ג, ובברכה השניה לאותיות שלאחריו"א, ובשלישית לחילוף אותיותיו על דרך אתב"ש"ב, ויש לומר בטעם הדבר על פי מאמר חכו"ל יומא (פ"ט, ב) שירמיה ודניאל לא אמרו הגבור והנורא, באמרם נכרים באו בהיכלו אנה המה גבורותיו ונוראותיו, ובאו אנשי

יז. ופירש רש"י: ישראל שהיו מפוזרין כנסם יחד איש איש מנדחו והושיבם בית שלם וכנסיה שלימה. הרי ד"יחידים" קאי על איש הישראלי כשהוא מפוזר ובדרגה נמוכה ו"ביתה" הכוונה על ה"כלל" ישראל שיקבצם ה' ויושיע את הכלל וגם את הפרט.

יח. שבא להזכירנו שלא נתנהג כאלימלך שהתייאש מעם ישראל, ונדע שאפילו אם ישראל נמצאים בשפל המדרגה יגאלם ה', וזאת הבין עמרם ובזכות זה זכה לבנו משה שהוריד לישראל את התורה בחג השבועות.

יט. פי' שמרמז על שלשה ירחים שדין קשה שורה בעולם, שאין בהם גילוי השכינה, מחמת הדינים שבעולם (פירוש הסולם).

ב. דהיינו טדה"ד, שהאות ט' היא לפני י', ד' לפני ה', ה' לפני ו', ד' לפני ה'.

בא. דהיינו כוז"ו, שהאות כ' באה אחרי י', ו' אחרי ה', ד' אחרי ו', ו' אחרי ה'.

בב. דהיינו מצפ"ץ, חילוף שם הוי"ה בא"ת ב"ש, י-מ צ-ה פ-ו צ-ה.

בג. שהאותיות שלפני שם הוי"ה דהיינו טדה"ד גימטריה כ"ב פחות משם הוי"ה שהוא כ"ו.

ולהננה אמרו במדרשים הטעם שמושה רבינו לא נכנס לארץ שאילו בנה הוא בית המקדש לא היה באפשרי לשלום בו ידי אויבים, ועל ידי שנבנה על ידי שלמה היה באפשרי ששפך השם חמתו על עצים ואבנים^כ, והנה הבית המקדש לא נחרב בפעם אחת אלא בשלשה זמנים, והיינו בעשרה בטבת סמך מלך בבל, ובשבעה עשר בתמוז נבקעה העיר, ובמ' באב הציתו אש בהיכל, וזה פירוש המדרש שפסע משה על הר העברים שלש פסיעות, דהיינו שמושה רבינו הוכרח בעבור ג' זמנים אלה

ולעומת זה בברכה השניה כסברת אנשי כנסת הגדולה נכוון לאותיות שלאחר שם הוי"ה אשר נתרבה המספר והוא בגימטריה ט"ל להראות בזה שנתרבה כבוד שמים^כ, ובברכה השלישית לאריכות הגלות לחילוף אתב"ש מצפ"ן כי באורך הגלות נתרבה כבודו ביתר שאת ע"ד הן הן גבורותיו^כ, וזה פירוש הכתוב (מלאכי ג, ו) אני ה' לא שניתי דלא כדעת ירמיה ודניאל, ואמר הטעם יען ואתם בני יעקב לא כליתם^כ, ונראה בזה גדולת הבורא יתברך שמו.

כד. שהשם כוז"ו שהם אותיות שלאחר שם הוי"ה גימטריה ט"ל שהוא גדול משם הוי"ה שהוא רק כ"ו.

כה. שהחילוף של שם הוי"ה מצפ"ן גימטריה ש' שהוא גדול בהרבה משם הוי"ה. והוא גימטריה ברחמים.

כו. שאף שהענשתי אתכם, קצי כלים ואתם אינכם כלים, ואע"פ שגליתם ונדחתם השארתי שארית מכם בכל העולם, ובאחרית הימים תשובו למעלתכם (עפ"י רש"י ורד"ק, במלאכי שם).

כז. יש לציין שהרעיון לא מובא כמקשה אחת בחז"ל אלא המפרשים יסודוהו עפ"י המדרש (איכה רבה ד, יד) וז"ל: כתיב (תהלים ע"ט) מזמור לאסוף אלהים באו גוים בנחלתך, לא הוה קרא צריך למימר אלא בכי לאסף נהי לאסף קינה לאסף, ומה אומר מזמור לאסף, אלא משל למלך שעשה בית חופה לבנו וסיידה וכיידה וציירה ויצא בנו לתרבות רעה, מיד עלה המלך לחופה וקרע את הוילאות ושיבר את הקנים, ונטל פדגוג שלו איבוב של קנים והיה מזמר, אמרו לו, המלך הפך חופתו של בנו ואת יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני שהפך חופתו של בנו ולא שפך חמתו על בנו, כך אמרו לאסף הקב"ה החריב היכל ומקדש ואתה יושב ומזמר, אמר להם מזמר אני ששפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים ולא שפך חמתו על ישראל, הדא הוא דכתיב ויצת אש בציון ותאכל יסודותיה ע"כ, וראה בסוטה (ט, א) דמשה ודוד לא שלטו שונאים במעשה ידיהם, ולפי"ז לא היה ביהמ"ק יכול ליחרב אילו בנאו משה רבינו. וראה רעיון זה באור החיים הק' פר' דברים א, לו. וכן במגלה עמוקות ואתחנן (אופן עשרים). וכן באגרא דכלה פר' ואתחנן בד"ה 'ההר הטוב', וכן ראה בתבואת גורן פר' וילך (בר"ה כ"ב) שמביא רעיון זה בשם הגורן דוד ומבאר לפי"ז מה שאמר משה (דברים לא, כט) 'כי ידעתי אחרי מותי' שמוכרח אני למות עכשיו בחוץ לארץ, והסיבה לכך 'כי השחת תשחיתון', כי בלי זה לא היה משה רבינו מת בחוץ לארץ, אלא נכנס לארץ ובונה את ביהמ"ק.

ליד אדם לשלוש בכוכבים כן לא ניתן להרים ידו נגד אחד מכני אברהם כי כוכבי שמים המה ולא בני אדם, וזהו כונת הכתוב לפי דעת חכמי המדרש ויפן בה נסתכל במה שאמר הקב"ה כה יהיה זרעך, וירא כי אין איש דהיינו שזה המצרי לא נגד בן אדם חטא, אבל הרים ידו נגד אחד מכוכבי השמים, עבור זה ויך את המצרי, אמנם אחר כך הביט משה גם בהכמתת בעפר הארץ ובחול, לזה בסוף ויטמנהו בחול מדה כנגד מדה חטא בחול ויטמן בחול והבן.

ומשה היה רועה את צאן יתרו וגו' וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלהים חרבה (ג, א). ופירש רש"י: אחר המדבר: להתרחק מן הגול שלא ירעו בשדות אחרים, אל הר האלהים: על שם העתיד. ואולי אפשר לומר כי בא הכתוב בזה ללמד ענין אחר ונקדים דברי המשורר (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה וגו' כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה, מי יעלה בהר ה' וגו' נקי כפים ובר לכב וגו', ונראה ביאור קישור הכתובים כי בא דוד המלך לתרץ היות שאנחנו מאמינים כי לה' הארץ ומלואה, ואם כן למה זה העמים ה' עלינו תרי"ג

להשאר בחוץ לארץ, ומעתה אומר, כי טוב הוא דבר המתקיים, ולעומת זה ערב ומועיל הוא רק לזמן מהי"ת, וזה פי' המדרש הנ"ל ותרע אותנו כי 'טוב' הוא דהיינו דבר שיוכל להתקיים, אם כן מדוע שם חלקת מחוקק ספון מדוע נצפן בחוץ לארץ, יכנס לארץ וכל מעשיהו יהיו דבר של קיימא, על זה אמר הזוהר ותצפנהו שלשה ירחים בשביל ירחי החורבן שיוכל להחרב הדביר וכנ"ל, והשם זיכינו לראותו בבנינו אמן סלהי"ט.

ויפן בה ובה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול (ב, יב). במדרש פליאה: נסתכל במה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו כה יהיה זרעך ויך את המצרי, ונראה בביאורו כי בא בזה בעל המדרש לתרץ קושיא רבותא והיא: למה זה התעכב ונשתהה משה לקבור את המצרי, ולמה לא ברח מיד אחרי הרגו מפחד שיבואו אנשים וימצאו מתעסק בהטמנתו וירגישו בדבר, לזה נראה כי משה באמת גם מראש לא בסתר דוקא רצה להרוג את המצרי, אלא הן דין כנפשו היות כי הקב"ה הגביה את אברהם למעלה מן הכוכבים ואמר לו כה יהיה זרעך, והבין זה משה רעיא מהימנא כי כמו שאין רשות

כה. כמו אוכל שערב לחיך, אך לאחר שאכלו פג טעמו ועי' חידושי אגדות למהרש"א בברכות דף י"א ע"ב שמבאר בטוב טעם החילוק בין טוב לערב ולמועיל.

כפ. וראה לקמן בדרוש לז' אדר בד"ה 'דרשו' שמבאר רבינו בהרחבה גודל מסירות נפשו של משה רבינו עבור עם ישראל.

תמצאנו, ויש להסביר בזה דברי הנביא (ישעיה יא, ט) ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, דהיינו שידעו כי עבודת השם הוא באופן זה כמים לים מכסים, ומעתה אמר 'מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו' דהיינו מי שהוא נאמן בין אדם לחבירו אוי יש לקוות ממנו שיהיה נאמן גם לה', ולזה משיב 'נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי ולא נשבע למרמה', זה ידע שכמו שמקבל מהשם בן צריך להשיב. ואמר עוד כי אף שדומה ענין זה לנהרות אל הים שמקבלין רק מה שהחזירו, אבל לא כן הדבר אצל הקב"ה אבל 'ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישע', הרבה והרבה יותר ממה שנתן. ומעתה אומר, כי הכתוב לימד בזה דעת כאשר התחיל לספר מענין משה, כי יען אשר היה נקי כפים והנהיג הצאן אחר המדבר שלא לפשוט ידו בגזל, לזאת זכה לעלות אל ה' ויבא אל הר האלהים חורבה.

של נעליך מעל רגליך וגו' (ג, ה). עיין פסחים (ק"ג, ב) שבעה מנודין לשמים ואחד מהם המונע מנעלים מרגליו, ובשבת (קנ"ב, א) דמנעלי בריגלוהו, בר אינש, דלא הא, דחפיר וקביר טב מיניה לא, וכן הרבה

מצות, ומהם מצות הרבה שבין אדם לחבירו כמו לפשוט יד לאביו ולתומכו, ולבקר חולים, והכתוב אומר (משלי י"ט, יז) כי מלוא ה' חונן דל, וכי מי מונע שהשם יפרנס בעצמו מידו המלאה והרחבה את כל ברואיו, וגם במצות שבין אדם למקום אמרו חכמי האומות כי העבודה צורך גבוה, והנה הוא באמת תימה גדולה היות שמידו הכל כמאמר דוד המלך (דה"א' כ"ט, יד) כי ממך הכל, ולמה זה יבקש שוב מאתנו, הא למה זה דומה למי שלוקח מביטו האחד ונותן אל השני, על כל זה תירץ דוד המלך באמת לה' הארץ ומלואה, ואם הוא מבקש כביכול טובתינו, הוא יען כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יבוננה, דידוע מאמר המלך (קהלת א, ז) כל הנחלים הולכים אל הים, והים איננו מלא, יען כי אל מקום שהולכים, שם הם שבים ללכת, שהים שופך מימיו אל הנחלים, ואחר כך המה הולכים שוב אל הים, ועל אופן זה יסד השם עולמו, הוא מחיה וזן את ברואיו, ורצונו ששיבו ממה שנתן להם אליו אויזה דבר, דהיינו קיום מצותיו במצות שבין אדם למקום ושבין אדם לחברו.

וזה כונת הכתוב (קהלת י"א, א) שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים

ל. שכך טבע הקב"ה בעולמו, שכל מה שתשלח ותתן לאחרים יחזור אליך, כדרך המים שחוזרים שוב ושוב למקורם.

לא. פי' דהנועל נעליים ברגליו נקרא בן אדם, אבל מי שאינו נועל נעליים מי שנחפר לו קבר ונקבר בו עדיף ממנו.

לזאת נצטווה משה במראת הסנה של נעליך מעל רגליך, להורותו להרגיל עצמו לדרך עלי קוצים ואבנים חדודים, עד ששוב לא ירגיש חילוק כלל אם הנהו הולך על יריעת צמר ומשי או על יתדות ברזל, וזה שפירש רש"י בפסוק (לקמן ו, יג) ויצום אל בני ישראל: ציום עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם.

וקיימו וקבלו היהודים עליהם מצוה זו של שליפת נעל, דהיינו להיות נוחים איש אל רעהו ולא יקפיד אחד על חברו גם בעניני מסחר וקנין, וזה פירוש הכתוב (רות ד, ז) 'וזאת לפנים בישראל' היינו ענין זה הוא הכרת פנים בישראל 'על הגאולה ועל התמורה' גם בעניני מסחר 'לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו' למען שלא יקפידו זה על זה, 'וזאת התעודה בישראל' היינו שמוזה ניכר מי הוא מזרע ישראל על דרך שנאמר (שמואל ב' כא, ב) והגבעונים לא מבני ישראל המה לב.

ומעתה דעת לנבון נקל, היות שלכהנים נאמר (דברים לג, י) יורו משפטך ליעקב ואין הקפדן מלמד כמאמר התנא באבות (ב, ה), לזאת נצטוו הכהנים לילך יחף בבית המקדש, ללמדם דעת שלא יהיו רכים ומעוננים, וכן ביום הכפורים שהוא יום מחילה וכפרה לכל החטאים ועונות חוץ מבין אדם לחבירו אסור בנעילת הסנדל, למען ידעו כי זאת לפנים בישראל

מאמרים בש"ם, ומעתה קשה מה טעם יש במצוה זו אשר נראה כי מהאי טעמא גופא הוכרחו הכהנים בעזרה להיות גם כן יחפי רגל.

אבל נראה בביאור הענין היות שמשה נתמנה כעת לראש ומנהיג על עם הזה ודור ההוא אשר אנשיו רובם ככולם נתגדלו בבית עבדים מבלי תורה וכלי דרך ארץ, וכמאמר הכו"ל (יומא עה, ב) שמשה רבינו הוצרך לקבוע להם אף זמן הסעודה, שהיו אוכלים כל היום כתרנגולות המנקרין תמיד באשפתות, ועתה אם יהיה מנהיגם גברא קפדנא אשר על כל דבר יהיה גדול או קטון יחרה אפו עליהם באם לא יעשו כרצונו, בודאי לא יעלה בידו להרגילם ולהכניסם בעול התורה ומצות, וכדברי ההוא גיורא (שבת לא, א) קפדנותו של שמאי בקשה לטורדנו מן העולם, אלא צריך להתעמף במעטה הסבלנות אשר ישאם בכנפי בגדיו כאשר ישא האומן את היונק, וגם לא די אף בזה שיהיה סבלן פשוט, אלא צריך שיהיה רגיל כל כך במדה זו עדי שלא יראה שום רושם כעם על פניו החוצה כלל.

והנה מסילות מנהיגי ישראל אינן מכוסות בפרחים ושושנים, אלא כבר ימצאו עליו פעמים הרבה קוצים וברקנים, עד שאיש ענוג ורך אשר לא נסה להציג כף רגלו על הארץ לא יוצלח למלאכה זו,

וַיֹּאמֶר ה' רֹאה רֵאיתִי אֶת עֵינֵי עַמִּי
 אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֵת צַעֲקָתָם
 שָׁמַעְתִּי וְגו'. וְאֵרַד לְחַצְיוֹ מִיַּד מִצְרַיִם
 וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא אֶל אֶרֶץ
 מְנוּחָה וְרַחֲבָה. וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי, וְגַם רֵאיתִי אֶת הַלְחָץ
 אֲשֶׁר מִצְרַיִם לְחִצִּים אַתֶּם (ג, ז-ט). וַיֵּשׁ
 לְדַקֵּק שֶׁבֶפְסוֹק הָרֵאשׁוֹן נֹאמַר תַּחֲלֶה
 הָרֵאִיָּה, וְאַחַר כֵּךְ הִשְׁמִיעָהּ, וּבִכְתוּב הַשְּׁנִי
 הַזִּכּוּר הַכְּתוּב שְׁמִיעַת הַצַּעֲקָה תַּחֲלֶה, וְאַחַר
 כֵּךְ רֵאִית הַלְחָץ, וְעוֹד זֹאת קִשָּׁה מֵאֵי לְשׁוֹן
 'עַתָּה', וְנִרְאָה לִיִּישֵׁב הַשְּׁאֵלוֹת הַלָּלוּ עַל
 פִּי מֶה דֹאִיתָא בְּתִיקוּנִים תִּיקוּן ע' וּבַכְּמָה
 מְקוּמוֹת שֵׁם, כִּי רֵאִיָּה, שְׁמִיעָה, רִיחַ, דִּיבּוּר,
 הִמָּה בֶּאֱרֵבֶּע אוֹתוֹת יִיְהוּדִיָּה, וְרֵאִיָּה הִיא
 בְּיוֹ"ד וְעֵלְיוֹ נֹאמַר (מְלָכִים ב' י"ט, טז) פִּקֵּחַ
 עֵינָיִךְ יִיְהוּדִיָּה וְרֵאִיָּה, וְשְׁמִיעָה הִיא בַּה"א
 רֵאשׁוֹנָה וְעֵלְיָה אֶתְמַר (שֵׁם) הִמָּה יִיְהוּדִיָּה
 אוֹזְנֵךְ וְשָׁמַע עֵינֵי שֵׁם, וּבְכַר יִדְעַת כִּי יוֹ"ד
 מְרַמֵּז לְחַכְמָה וְה"א עַל בִּינְיָה לֵי, וְיִדּוּעַ ג"כ
 לְשׁוֹן זֶהר הַקְּדוּשׁ (פֶּר' פִּנְחָס דָּף רַכֵּט, ב) חַכְמָה
 לֹא אֲשַׁתְּמוּדַע אֲלֵא בְּבִינְיָה לֵי, לִזְוֵה אֶמַר
 הַכְּתוּב הָרֵאשׁוֹן 'רֹאה רֵאיתִי אֶת עֵינֵי עַמִּי
 אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם', אֲבָל הַיּוֹת שֶׁהַחֲכָמָה לֹא
 תִּתְרָאֵה אֲלֵא בְּבִינְיָה אֶמַר שׁוֹב הַכְּתוּב 'וְאֵת
 צַעֲקָתָם שָׁמַעְתִּי מִפְּנֵי נִגְשִׁיו' וְשְׁמִיעָה הִיא
 בְּבִינְיָה לֵי. וְהִנֵּה בַּחֲכָמָה אֵין שֵׁם דִּין כֻּלָּל

שֶׁלֶף אִישׁ אִישׁ אֶת נַעֲלוֹ וְנָתַן לְרַעְהוֹ וְלֹא יִקְפִיד
 אִישׁ עַל רַעְהוֹ אֲלֵא יִמְחוּל לוֹ כֻּלָּ.

וְעַל דֶּרֶךְ זֶה יֵישֵׁב שְׁאֵלַת הָרֵאשׁוֹנִים
 הוֹבֵא בְּכֹלֵי יִקֵּר (כֹּאן) עַל הַשְּׁנֵי שְׁבִין
 מִרְאָה זֹו וּבִין מִרְאָה שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, כִּי כֹאן
 נֹאמַר שֶׁל נַעֲלִיךְ שְׁנַיִם בְּמִשְׁמַע, וְאַצֵּל
 יְהוֹשֻׁעַ כְּתִיב (יְהוֹשֻׁעַ ה, טו) שֶׁל נַעֲלִיךְ אַחַד
 בְּמִשְׁמַע, וְנִרְאָה כִּי עַל מוֹשֶׁה נֹאמַר (בְּמִדְבָר
 יב, ג) וְהָאִישׁ מוֹשֶׁה עֵינָיו מְאֹד מְכַל הָאָדָם
 אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה, וְעִיקֵר שְׁבַחוֹ וּמְהוֹתוֹ
 שֶׁל עֵינָיו הוּא כִּי לֹא יִקְפִיד עַל שׁוֹם אָדָם,
 וַיִּסְבּוֹל אֶת כָּל מְכֹלֵי לַכַּעֲס וַיִּסְבִּיר פְּנִים
 לְכָל אָדָם, וְזֶה הָאִישׁ מוֹשֶׁה אֵילוֹ לֹא הִיָּה
 עֵינָיו עַל צַד הַיּוֹתֵר אֲפִשֵׁר, הִיָּה מִן הַנִּמְנָע
 לוֹ לְנַהֵל אוֹתוֹ דוֹר חֲדָשׁ הַנְּהִיָּה אוֹז לַעֲם,
 כִּי גַם אַהֲרֹן אִם כִּי הִיָּה אוֹהֵב יִשְׂרָאֵל
 אֶמַר עַל הָעַם (לִקְמֹן לֵב, כב) אַתָּה יִדְעַת
 אֶת הָעַם כִּי בְרַע הוּא, כִּי לֹא לְמַדּוֹ עַד
 כִּה לֹא תוֹרָה וְלֹא מוֹסֵר, וְלִזְאֵת הוֹזֵהֵר
 מוֹשֶׁה בְּלִשׁוֹן רַבִּים שֶׁל נַעֲלִיךְ שְׁתִּיָּהוּן מְכַל
 וְכֵל, וְכַעֲיֵן שְׁאִמְרוֹ חַכּו"ל (אֲבוֹת ד, ד) מְאֹד
 מְאֹד הוּי שְׁפַל רוּחַ, אִמְנָם יְהוֹשֻׁעַ אֲשֶׁר
 נִמְנָה לְרֵאשׁ עַל דוֹר אֲשֶׁר כְּבַר מוֹשֶׁה גִידֵלָם
 הִיָּה דִי לוֹ בְּלִשׁוֹן יַחִיד וְלֹא נֹאמַר לוֹ רַק
 שֶׁל נַעֲלִיךְ.

לג. דאֹתוֹת שֵׁם הוֹי"ה רומזות לספירות שע"י מְנַהֵיג הַקְּב"ה אֶת עוֹלָמוֹ. י' רומזת לספירת חֲכָמָה.
 ה' רומזת לספירת בִּינָה. ו' רומזת עַל שְׁשׁ הַסְּפִירוֹת חֲסֵד, גְּבוּרָה, תְּפָאֶרֶת, נִצְחָה, הוֹד, יִסוּד. ה' רומזת לספירת מַלְכוּת.

לד. פ'י דֶּהַחֲכָמָה מְתַלְבֶּשֶׁת וְנִסְתַּרְת בַּסְּפִירַת הַבִּינָה וְעַל יִדָּה יוֹרֵד הַשְּׁפַע לַסְּפִירוֹת הַתַּחְתּוֹנוֹת.

לה. כִּי שְׁמִיעָה הִיא ל' הַבְּנָה.

ויצדק בזה מה שאמר הכתוב 'וארד להצילו מיד מצרים ולהעלותו אל ארץ טובה ורחבה', ולעומת זה בינה אף כי גם שם אין דין אבל בכל זאת דינים מתערין מינה לי.

והנה בברית בין הבתרים נאמר לאברהם (בראשית טו, יג) ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו 'דן אנכי', ולפי זה לא היה באפשרי להוציא את בני ישראל ממצרים באופן זה שיתן השם בלב פרעה ועבדיו שיגרשו אותם מארצם מבלי להדאיב את מצרים, כי היה מההכרח להענישם, והעונשים והמכות אינם באים אלא על ידי בינה לי, ועבור זה אמר הכתוב ועתה היינו בעת אשר רצה השם לבצע מעשהו הנה צעקת ישראל באה אלי והוא שמיעה בינה אשר דינים מתערין ממנה, וידוע מספרי קודש כי על ידי מדה זו יצאו אבותינו ממצרים לת, ועבור זה הזכיר הכתוב שמיעה בראשונה כי לעת עתה היא העיקר.

ועתה תא חזי חכמת שלמה בתפלתו בעת אשר חינך בית המקדש והתפלל בסוף תפלתו שם על הגלות

לאמור (מלכים א' ח, נא-נב) כי עמך ונחלתך הם אשר הוצאת ממצרים וגו' להיות עיניך פתוחות וגו' אל תחנת עמך ישראל, ולכאורה היה לו לומר להיות אזניך קשובות דגבי תפלה שייך שמיעה, ולפי דרכינו מיושב היטב דאדרבה תורת אלהינו על לשוננו, דדוקא גבי גאולת ישראל ממצרים הוצרך הכתוב להזכיר שמיעה שהיא בבינה, אמנם שלמה לא בקש רק רחמים עבור ישראל ולהשיבם אל אדמתם^ל ובאמת עיקר התפלה היתה 'להיות עיניך פקוחות' בחינת ראייה.

ובזה יפורש הכתוב (לקמן ג, יא-יב) ויאמר משה אל האלהים מי אנכי וגו' וכי אוציא את בני ישראל ממצרים, ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאתך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה, ופי' רש"י תעבדון את האלהים: שם יקבלו ישראל את התורה. וכבר עמדו על זה המפרשים האיך אפשר שמה שעתידי להיות יהיה לכטחון ולחזק לב האדם לעשות איזה דבר או לחדול ממנו, ועפ"י דברינו יבואר הדבר היטב, ואקדים מה שראיתי בשם האר"י

לו. כיון שהבינה היא מוח שמאלי שבראש ושם אין גילוי דינים, אבל כל קו השמאלי שגבורה והוד מושפעים ממנה ובהם מתגלים הדינים.

לו. כנ"ל בהערה הקודמת.

לח. כי הבינה יש בה ג' שערים ולכן מוזכר ג' פעמים יציאת מצרים בתורה לרמוז שעל ידה יצאו ממצרים, עיין תיקון ל"ט דף ע"ט ע"ב.

למ. ולא הענשת הגויים באר"י כמו שהיה ביציאת מצרים.

מי ילך לנו לא רצה לקבל על עצמו, ועל זה השיב לו השם וזה לך האות כי אנכי שלחתיך (ולא שהיה משה ח"ו מסופק בנבואתו) אבל אמר לו כי אתה שלוחי להטיב, תעבדון את האלהים על ההר הזה, ואין לך טובה גדולה יותר מזו מקבלת התורה^מ.

זה שמי לעולם וזה זכרי לדר דר ג, (טו). איתא בתיקוני זוהר (תיקון כב, דף סד, א) שמי עם י"ה שם"ה, זכרי עם ו"ה רמ"ח, והקושיא מפורסמת דלכאורה היה ראוי להיות בהיפך^{מא}, ועיין בכסא מלך שם ובסוף הספר, ונראה לענ"ד עפ"י פשט דהכתוב בא בזה לגלות על דרך מגיד מראשית אחרית ענין קיום התורה והמצות האיך שיהיה^{מב}, והיינו כי חלק גדול מרמ"ח מצות עשה הם מצות התלויות בארץ, ומעת שנחרב בית מקדשינו בטלו התמידין והמוספין מכלל ישראל, וכזה הרבה והרבה מצות עשה אשר נתקיימו ע"י בית דין ובזמן הזה אי אפשר לקיימם, אבל הלאוין אשר עיקרם שב ואל תעשה לא נחסר מהם דבר ואפשר לקיימם גם עתה, וזה

הקדוש (שער הפסוקים) ישעיה סי' א' על הפסוק הנוכר) לפרש מה שנאמר (ישעיה ו, ח) 'ואשמע את קול השם אומר את מי אשלח ומי ילך לנו וְאֹמַר הַנְּנִי שְׁלַחְנִי, ופירש האריז"ל כי זה ששולח השם להטיב ולבשר טובות זה הוא שלוחו של השם, אמנם זה שנשלח להעניש זה אינו נקרא שלוחו, ולזה אמר השם את מי אשלח היינו להטיב ולבשר טוב, ועל להעניש ולבשר רעות ח"ו אמר מי ילך לנו, וישעיה השיב הנני שלחני היינו שקיבל על עצמו רק להיות בסוג שליח שלוחו של מקום לתיקונא ולא לעוותא, ולפי זה אומר שמשא הבין מדברי המקום כאשר כתבנו היות שהקדים השם שמיעה לראיה שכעת הוא העת להעניש את מצרים ואם כי נאמר לו גם כן והוציא את עמי בני ישראל ממצרים, הלא ההוצאה ממצרים אם לא יביאם אל ארץ נחלת אבותם אין זה הטבה גמורה, כאשר טענו באמת עדת קרח (במדבר טו, יד) מארץ זבת חלב ודבש העליטנו, ואל ארץ זבת חלב ודבש לא הבאתנו, והנה נאמר למשה לכה ואשלחך ועבור זה סירב משה לקבל עליו וע"ד שהשיב ישעיה הנני שלחני אבל את בחינת

מ. וא"כ לישראל היתה הטובה גמורה, אף שלא הכניסם לארץ ישראל שפיר נקרא משה 'שליח ה'.

מא. שהרי י-ה הם רחמים והיה מקום יותר שיצטרפו עם העשין, והתיבות ו-ה שהם יותר דין יצטרפו עם הלאוין שבהם כל העונשין.

מב. דהיינו שמעמד הסנה היה בהר סיני אך לפני מתן תורה, ומבאר רבנו שבמעמד הסנה גילה הקב"ה למשה ענין נתינת התורה על כל חלקיה עשה ולא תעשה, וגם האופן שיתחייבו בהם בכל הדורות, כפי שמתבאר בהמשך הדברים.

האפשרות לקיים גם רמ"ח מצות עשה כולנה, ומעתה כמה מתקו דברי הזהר לפרש ולחבר סמיכת הכתובים היינו כפי מה שפירש רש"י תעבדון את אלהים: הוא קבלת התורה ואח"כ אמר אהיה אשר אהיה: אהיה עמהם בצרה זאת ובשעבוד שאר מלכויות, ומעתה לכאורה אם עתידין עוד להיות בגלויות אם כן שוב תבטל התורה מג, לזה אמר לו ה' זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור היינו שהתורה קיימת לעולם גם הלאוין וגם העשין היות שרמ"ח מצות ככה נתנו, רק לדור דור.

ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה.
ויאמר השליכהו ארצה וגו'
 שלח ירך ואחוזו בזנבו וגו' **הבא נא**
ידך בחיקך וגו' והיו לדם ביבשת (ה, א-ט). וכבר האריכו המפרשים למעניתם מיד, והנראה לענ"ד בכיאר כתובים אלה הוא, כי ידוע מפי המפרשים כי סירובו של משה לקבל המשרה על שכמו היה עבור גודל ענותנותו שלא מצא בנפשו מאומה אשר יאמר עליו כי הוא זה אשר נצרך להיות לאיש הנבחר לראש העם. ועוד זאת שלא ידע באיזה זכות יגאלו כי כבר היו משוקעים

כונת הזהר הק': זה שמי עם י"ה שם"ה לעולם נתנו לקיימם, וזה זכרי עם ו"ה המה רמ"ח מצות עשה לדר דר נתנו רק לאלו דורות אשר ישבו בארץ הקדושה בעת אשר המקדש היה על מרום הרים.

ובזה יש לפרש סמיכת הפסוקים (תהלים קל"ה) ונתן ארצם נחלה נחלה לישראל עמו, ה' שמך לעולם ה' זכרך לדר ודר, כי ידן ה' עמו ועל עבדיו יתנחם, והיינו כי ענין העבדות אינו ניכר כל כך בעת אשר העבד אינו עובר על צווי הארון, למשל אם מצוהו שישב בביתו והנהו יושב בבית, כי כמה בטלנים איכא בשוקא, אבל אם מצוה אותו לעשות איזו דבר והעבד שומע בקול אדונו ועשהו זה הוא סימן עבדות, והנה גם אנחנו רק ע"י שאנו מקיימים חוקי השם ומשפטיו בפועל יאות לנו השם והתואר עבדי השם, והן הנה דברי המשורר: מזכיר שפלתינו ענינו וגלות נפשנו כי ידין ה' עמו, וגם גדולת ישראל נחלה לישראל עמו, ובכל זמנים האלה הוא שמך לעולם יש לקיים שם"ה לא תעשה, אבל זכרך היינו קיום מצות עשה רק לדור ודור, אמנם הבטיח ועל עבדיו יתנחם כי יבא זמן שנהיה עבדים למלך עולם, ויהיה

מג. שהרי נפסק (רמב"ם פ"א מהל' ס"ת ה"ב) שספר תורה שחיסר בו אפילו אות אחת פסול, וכל שכן אם יהיו שנים רבות שלא יוכלו ישראל לקיים התורה בשלימותה תבטל כל התורה.

מד. דנתקשו מהי שאלת ה' את משה מזה בידך וכי לא ידע, וכן הקשו אם האמין משה שה' מדבר עמו מה היה צריך לכל ג' האותות.

הוא דבר אשר התורה והשכל מחייבו, היינו 'הבא להרנג' השכם להורגו, ואף בספק התורה התירה לעשות כזה, כאשר נאמר בכיבור הכתוב (שמות כב, ב) 'ואם זרחה השמש עליו, אם ברור לך הדבר כשמש שאינו רוצה להורגך אז אינך רשאי להורגו (סנהדרין עב, א), ומטעם זה החזיקו השלמים האלה בכל עוז בגדולתם, יען ידעו כי בנפשם הוא, והחיוב על כל איש ואיש להשתדל בהצלחתו.

והנה ידוע כי אמירה מגבוה כמסירה מהדיוט, רצונו, כי דבר ה' הוא כאלו כבר נעשה^{מיה}, ואקדים עוד לשאול היות שאסור לכנוס לבית המקדש במקלו ותרמיליו^{מיה} האיך החזיק משה בעת היה דבר ה' אליו את מקלו בידו, אמנם אין זה קושיא כי ידוע שמטה זה ניתן לו לשם ולתפארת, וחוקק היה עליו שם המפורש ואין זה בכלל מקל הנאסר^{מיה}.

וזה נראה לביאור פסוקים האלה, כי שאלו השם מזה בידך היתכן לדבר את

במ"ט שערי טומאה, ואם כי ידע כי לא שינו את שמם ולא שינו את לשונם הלא מצער הוא בעיני עבד ה' כמשה. לזאת לימדו ה' דעת בשלש מופתים אלה כי לא כאשר דימה בן הוא, כי זה שלא שינו את שמם אינו דבר קטן כ"כ, וגם כבר הנהו מוכרח בצד מה לילך ולהתיצב על ראש העם, דהנה אמרו חכ"ל ששאלו לא רצה לקבל עליו המלוכה אמנם כאשר נמשח החזיק בכל עוז בגדולתו ולא רצה לירד וכדאמר (מנחות קט, ב) ר' יהושע בן פרחיא בתחלה כל האומר לי עלה לה, אני כופתו ונותנו לפני הארי, עתה כל האומר לי לירד ממנה אני ממיל עליו קומקום של חמין. ומעם הדבר לענ"ד הוא כי יען על פי רוב כאשר נתמנה אחד למלך אוי יתאמץ בכל עוז להשמיד זכר המלך אשר קדמו, ונראה זאת לא רק אצל האומות, אמנם בעוה"ר גם אצל בני עמינו היה זאת נהוג תמיד כאשר יסופר ממלכי ישראל במלכים ב', וכן היה במלכות הורדוס שהרג כל בני חשמונאי, ויען כי

מה. ראה ירושלמי (חלה פ"ב ה"א) א"ר הונא בשם ר' שמואל בר נחמן לזרעך אתן אין כתיב כאן אלא (בראשית טו, יח) לזרעך נתתי כבר, דאמירה מגבוה כמעשה בפועל.

מו. ברכות ס"ב ע"ב לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו, ולא במנעלו שברגלו, והטעם משום יראת המקדש וכבוד המקדש כמ"ש הרמב"ם פ"ז מהל' בית הבחירה ה"א.

מו. היות שאינו מקל של נודדין שהנכנס בו מזלזל במקום המקדש, ואדרבא הוא מקל של כבוד, וראה בשו"ת שבות יעקב (אור"ח ח"ג תשו' א) שמסיק להלכה דמאי דאיתמר בש"ס שאסור היינו דוקא במקל אשר הולכין בהם עוברי דרכים שהם מלוכלכין הרבה, משא"כ במקל שהוא לכבוד זקנים וחשובים אין ביוזי כלל ואין לפקפק בה, ומוסיף להביא ראייה מכאן דמטה משה יוכיח אע"פ שהקב"ה א"ל של נעליך מ"מ הלך שם עם המטה כמו שנאמר מזה בידך וגו' ואין זה רק דרך חשיבות וגדולה.

לא כגוים האלה ערלי לב וערלי בשר המה, כי מקורם טהור וקדוש, וזה הראה השם למשה 'הבא נא ירך בחיקך, ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג', ונראה מזה כי ידו לא היתה לה חולי זה מעצם, אמנם בא לה לסיבת נגעה בחיק, ועבור זה 'השב ירך בחיקך והנה שבה כבשרו' וחיש קל נתרפא כאשר בא לו החולי בן הלך.

ועוד לימדו ה' דעת כי זה שלא שינו שמם וכו' דבר גדול הוא, ואומר כי מבואר בכתוב זה כי המים לא נשתנה לדם באויר רק כאשר כבר היה על היבשה, כנאמר והיה לדם ביבשת^{מט} ובא בזה הרמז אף כי נעקרו המים בכל זאת עדי לא יהפך לגוש אחר לא יעשה ממנו דם, רק כאשר יהיה על היבשה יתהפך לדם, ומזה נלמוד כי זה דבר גדול שלא שינו את שמם ולשונם שלא נתהפכו לאומה אחרת ועבור זה ראויים עוד להנאל.

ויאמר ה' אל משה שלח ירך ואחוז בזנבו (ד, ד). במסורה: ואחוז

המלך ומקלו בידו, ע"ז השיב משה כי הוא ניתן לי מאתך לגדולה ולתפארת^{מט}, וצוה אח"כ 'השליכהו נא ארצה, וישליכהו ארצה ויהי לנחש וינס מפניו', הן המה דברינו הנ"ל כי כאשר יתן האדם המטה-מושל לאחר, אזי על הרוב הוא יהיה הראשון אשר ילקה בו, וזה כונת הכתוב 'ויהי לנחש וינס משה מפניו', ויצוהו אח"כ 'אחוז בזנבו' דהיינו גם אם לוקח מאתך העיקר, תאחוז עוד בקצה האחרון, כי יהיה באפשרי כי על ידי זה עוד ישיב אצלך, וסיפר הכתוב כי באמת 'ויהי למטה בכפו', והנה זה מוסר השכל כי בעת הצורך בל ימנע האדם לפסוע בראשי העם.

ובא לו גם האות השני להראות לו כי בל יחשוב ח"ו כי אין תרופה למחלת ישראל, כי ידוע החולי אשר יבא על האדם מסיבת קלקול דמו ורוע מזוג הנה הוא קשה לרפאו, אמנם אם הוא בעצמו בריא רק יען ישבו בין המצורעים פרחה הצרעת על מצחו הנה הוא יתרפא על הנקל, וכן הוא עם בני אברהם יצחק ויעקב אם כי יתערבו בגוים וילמדו מעשיהם בכל זאת

מח. בספר אוהב ישראל (ליקוטים-שמות) מחלק בין מקל למטה דכשאדם זקן הולך ומקלו בידו אז נקרא זה המקל משענת על שהוא לו לסמיכה ולמשענת, אבל מי שהוא רך בשנים והולך במקל בוודאי לא למשענת אחוז בידו כי אם לכבוד ולתפארת, ואז נקרא בשם מטה מלשון הטייה על שהוא מטה אותו בידו הילך והילך כדרך הבחורים אשר אווזים מטה בידם ע"כ, ובזה מדוייק תשובת משה על שאלת הקב"ה מה זה בידך ויאמר מטה מל' שמטהו בידו והוא לו לגדולה ולתפארת ומותר להכנס בו למקום קדוש.

מט. וכבר דייק כך רש"י וז"ל: נראה בעיני, אלו נאמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת, שומע אני שבידו הם נהפכים לדם ואף כשירדו לארץ יהיו בהוייתן, אבל עכשיו מלמדנו שלא יהיו דם עד שיהיו ביבשת.

בן, יש לומר ע"ד בדיחותא במעמו, שלא יאמרו עליו כי לטובתו הוא דורש, היות שלא קראוהו בתואר רבי, ושוב יראה כי הכבוד שדורש לת"ח לעצמו הוא דורש, שגם אותו יתארו בכך, משא"כ רבי עקיבא שכבר נקרא רבי לא יוכלו לחושרו בכך.

ועוד יש לומר על פי פשטו, כי שמעון העמסוני הרגיש בנפשו או עכ"פ ירא ממנו שלא יוכל לעצור עצמו מליהנות מכבוד חכמים לזה פירש מלדורשו, ולא בן רבי עקיבא, הוא שיער בנפשו התוקף ועוז, ולזה מלאהו לבו לדורש את לרבות תלמידי חכמים, והנה ידע משה כי מההכרח הוא לנהוג נשיאותו ברמה וחשב מרוב ענותנותו שלא יעלה זה בידו וכנ"ל, לזאת אמר שלח נא ביד תשלח היינו רבי עקיבא וכמו שביארתי.

ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמר וגו' (ד, כ).

איתא במדרש (פדר"א ל') והביאו רש"י: הוא החמור שרכב עליו אברהם אבינו ע"ה והוא החמור שעתידי מלך המשיח להגלות עליו שנאמר (זכריה ט, ט) עני ורוכב על החמור, נראה שרש"י הוכרח להביא דרוש זה ליישב (א) מדוע שכתוב החמור בה'

בזנבו (כאן), ואחוזו לך אחד מן הנערים (שמואל ב' ב, כא). ונראה בכוונת המסורה עפ"י שכתבתי לעילי' שם האחת שפרה ושם השנית פועה', דהיינו שהמה צדיקי הדור שמלמדים תמיד זכות על בני ישראל ומשפירים מעשיהם, ואלה שפועים צועקים ומתפללים עבוריהם, וכתבתי לקמן נא בפירוש הכתוב 'וישלח את נערי בני ישראל', והיינו שהוא על פי הכתוב (הושע יא, א) כי נער ישראל ואוהבהו^ג, ואיתא במדרש רבה בפרשה זו (שמו"ר ג, יב) לפי שדבר משה לשה"ר על ישראל 'והן לא יאמינו לי', הראה לו הקב"ה שתפס מעשה נחש, ולכך נהפך המטה לנחש עיי"ש, והנהו כי לא עשה משה רק מעשה פועה' והניח מעשה שפרה המלמדת זכות, ובוה מבואר המסורה: ואחוזו בזנבו דהיינו שעשית מעשה נחש ואחוזו לך אחד מן 'הנערים' היינו שתלמד מכאן ולהלאה גם כן זכות על ישראל.

שלח נא ביד תשלח (שמות ד, יג). במדרש פליאה: ביד מו, ביד רבי עקיבא. ונראה ביאור המדרש ע"ד שדרש רבי עקיבא (ב"ק מא, ב) את לרבות תלמידי חכמים, ושמעון העמסוני שמיאן לדורשו

ג. בפרשתינו בד"ה 'ויאמר בילדכן'.

נא. בפרשת משפטים בד"ה 'וישלח את נערי'.

נב. שמבאר שם רבינו שנמשלו ישראל לכן קטן שאביו משתעשע עמו, כך הקב"ה משתעשע ומחבב את ישראל.

והנה החמור הוא נושא סבל והוא הדוגמא לסבלנות כנאמר (בראשית מט, יד) יששכר חמור גרם וגו' ויט שכמו לסבול וגו' וזה משה רבינו ע"ה אזר כגבור חלציו לעמוד בכל הנסיונות, שהיו מפחידים אותו ומייעצים לו לבל ישלך את משפחתו הנאהבה בסכנות, אמנם הוא אסף את כל הסבלנות שהיה בו ויט שכמו לסבול יעבור עליו מה והורידם מצרימה, וזה שאמר הכתוב ויקח משה את אשתו ואת בניו, והאיך עשה כך הלא על הראשונים אנו מצטערים²¹, וגם ידע לאשתו בזה המוטלת על ערש דוי ולבנו הרך העומד לימול, ומשה רבינו ע"ה ח"ו לא נפתח אהבתו אל משפחתו וגם ידע כל מה שיכול להעשות, אבל עם כל זה וירכיבם, משום על החמור כי קיבץ כל מדת סבלנותו, ורק לשפוך בלבות ישראל מים חיים של אמונתנו הקדושה והבטחון בה' נתכון, בהראותו כי בצרתם גם לו צר, ולזה עשה כן שע"ז יאמינו לו, וכמו כן באברהם אשר רבים מעמי הארץ וריקי המוח יאמרו על נסיון העקדה כי נקל לו אחרי שעמד בתשעה נסיונות הראשונים וכבר נתקע הבטחון בלבו ואינו דבר גדול כבר אצלו, לזה אמר הכתוב כי לא כן אלא שנצרך למה שכתוב (בראשית כב, ג) ויחבוש את חמורו לכל הסבלנות שבו לעמוד בנסיון הקרבת בנו, ומוזה נראה כמה גדול היה אפילו אצלו נסיון זה, ונודעת הגמרא (סנהדרין צח, א) כי משיח בן דוד הוא סובל

הידוע. (ב) וגם כי קשיא ליה הלא ראינו (מגילה ט, א) שהשבעים ושתים זקנים אצל תלמי המלך בושעו עצמם לכתוב חמור דכי לא היה למשה גואל ישראל סוס או פרידא לרכיבה, וכתבו כולם 'וירכיבם על נושא בני אדם'. (ג) ובאמת צריך להבין מה כוון הכתוב בספרו לנו שרכב על חמור ולמה לא שתק הפסוק מזה. (ד) אכן נדע הדבר אחרי שנציע כי משה רבינו ע"ה הוצרך ליקח איתו אשתו ובניו בבואו מצרימה, ואף שעוד לא נימול בנו, ולמולו היה ירא מפני עמל הדרך, ומבלי למולו היה המלאך בולעו, וגם אשתו באתה רק מקרוב עד המשבר, ולכאורה הוא מופלא שלמה הטריחם לירד עמו ולהביאם בכך לידי סכנה.

אמנם אילו היה משה בא בגפו והיה עוזב משפחתו אצל חותנו אזי לא היו נותנים אומן לדבריו, והיו מחזיקים אותו גם בני עמו רק למורד במלכות ולרודף אחר שם וכבוד בהיות שאין לו מה לאבד, כי תא חזי את משפחתו הניח במקום בטוח ושמורים מכל שוד ושבר, והכל היו אומרים עליו כי שקרים בפיו, ומשה היה יודע כל זאת ועל כן הביאם איתו, הגם שמצד טובתם לא היה לו להביאם, אלא כי על ידי זה יבורר ויראה לעין כל כי בפקודת השם הוא מדבר וכי חובה הוא, וקדושת ה' מתלהבת בקרבן.

21. כטענת אהרן אחיו כשבא לקראתו ממצרים (רש"י י"ח, ב).

עתה תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו (ה, כב-כג, ו, א). וצריך להבין האידך מתורץ בזה שאלת משה ומאו באתי אל פרעה הרע לעם הזה, כי ודאי לא היה משה מסופק בזה האם יקיים השם דברו הטוב¹, ונראה על פי מה שכתבתי לקמן בריש פרשת יתרו (בד"ה 'וישמע יתרו' השני) כי זה פרעה הרשע כאשר הוכרח לשלח את ישראל לא היה מודה ועוזב את רשעו, אלא החציף עוד פניו ואמר כי הנהו ברצונו הטוב שולח אותם ולא מצד ההכרח, ועיי"ש שכתבתי שזהו פירוש ויהי בשלח פרעה, דהיינו שצווה הכתוב וי שלחם פרעה², ומעתה אומר אילו היה השם מכניס פחד ומורא גדולה כל כך בלב פרעה בפעם הראשונה עד שהיה משלחם מיד, לא היה באפשרי לעקור שוב מחשבה ואמונה זו מלב ישראל שפרעה שלחם מטוב לבבו, אי לזאת הניח הקב"ה פרעה על בחירתו, ועוד הוסיף הוא בכך רשעה על רשעתו כבא משה אליו בשליחותו של מקום שהכביד עוד עבודתם, והחזיק במרדו עד עברו עליו העשר מכות, וכל זה למען יודע לעיני כל שהשם הוציא

חצי צערן של ישראל וכמה סבלנות מילא את קרבו וגם הוא רוכב על חמור, דהיינו מדת הסבלנות, וזה רמזו גם ע"ב חוקנים כאשר כתבו נושא בני אדם דהיינו שהיה סבלן גדול, וכזה נתבארו כונת הכתוב ופי' רש"י.

ויאמרו אלהי העברים נקרא עלינו נלכה נא וגו' (ה, ג). וצריך להבין למה שינה משה עתה שם עמו ולא אמר אלהי ישראל³, ונראה על פי מה שכתבתי לעיל⁴ כי שם זה עברים נתחדש על ידי פרעה הראשון, ומאז כבר עברו רבות בשנים עד שנשתכח שם ישראל מפה ההמונים, ואף שהמלך בודאי זכר וידע אבל עשה עצמו כאילו לא ידע, עד שלזה השיב למשה בראשונה לא ידעתי את ה' וגם את ישראל דהיינו גם את ישראל אינני יודע ואיני מכיר אומה בשם זה וממילא לא אשלחם, ועבור זה אמר לו עתה משה אלהי העברים.

למה הרעותה לעם הזה וגו' ומאז באתי וגו' הרע לעם הזה וגו'

נד. כמו שאמרו לו משה ואהרן מקודם (בפסוק א'): ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלוהי ישראל שלח את עמי.

נה. בתחלת פרשתנו בד"ה 'ויאמר מלך מצרים'.

נו. דטענת משה היתה דעכשיו הרע לישראל ע"י ששלחו לדבר עם פרעה, ועל כך לא קיבל תשובה.

נז. רבינו מקצר כאן, ושם מבאר דויהי לשון צער, שפרעה הצליח להחדיר גם בלב ישראל שהוא שלחם מרצונו הטוב, ולא שהוכרח לכך ע"י הקב"ה, וזה כוונת הכתוב ויהי בשלח פרעה שהיה צער, שהאמינו ישראל שפרעה הוא המשלחם.

אבל בכך שנצטווה לומר אלהי העברים והעם הזה היה שפל ובוזי בעיני מצרים^ט, ומעתה מהנקל שיעלה על דעת פרעה למרוד באלהיהם של אלו הנבזים, וגם היות שנצטווה לבקש מפרעה רק שישלחם לחוג במדבר ולא שילוח עולמית לכן בטח יחשוב פרעה שגם בעיני אלהיהם אין לעם הזה חשיבות, שאם לא כן למה יניחם תחת עבדות מצרים, ובאמת זאת היתה תשובת פרעה 'לא ידעתי את השם' דהיינו אם כל ממלכתו הוא רק ישראל איני מכיר אותו כי ברוב עם הדרת מלך, דאם אין לו רק העם הזה אין אני מתיירא הימנו 'וגם את ישראל לא אשלח', דהיינו כפרט אם זה אלהיהם גם כן אינו מבקש רק דבר קטן כזה עבורם אינם כדאי לשלחם, וזה היה טענת משה 'ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך' דהיינו בשם אלהי העברים הרע לעם הזה, כי עד כה חשב פרעה אולי יש להם אדון או פטרון גדול, וזהו הכונה בדברי שוטרי ישראל למה הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה וגו'. (עיין לקמן בפרשת בשלח^ס).

את בני ישראל ממצרים, והנה יש עוד הוכחה לזו כי רק מפחד מות שלחם, היות שגרשם ממצרים ואילו היה זה ממוב לבבו מדוע לא הניחם כדי לעשות צדה לדרכם, וכזה מיושב שאלתי כי היה מוכרח שיראה פרעה התנגדותו לשילוחם ושנאתו אליהם, למען יבורר להם לישראל כי לא מרצונו הטוב רק מפני יד החזקה שהכביד השם עליו ידו שלחם פרעה ומפחד המות והבהלה עד שגרשם מארצו וכנ"ל^{יח}.

ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה וגו' (ה, כג).
לכאורה שני תבות אלה 'לדבר בשמך' נראים למיותרים כיון שכבר נתרעם משה 'למה זה שלחתני' והיה די הבנה אם היה אומר 'ומאז באתי אל פרעה הרע לעם הזה', ונראה כי טענת משה היה על לשון הצווי שנצטוו לדבר בה אל פרעה 'ואמרתם אל פרעה ה' אלהי העברים נקרא עלינו', כי לפום ריהטא נראה שהיה לו לומר השם אלהי השמים והארץ או בורא השמים והארץ, ואזי אולי היה איזה מורא נכנסת בלב פרעה,

נח. אפילו שעם כל זאת בצאתם ממצרים עדיין האמינו ישראל שפרעה שלחם מרצונו הטוב כנ"ל וכמובא באריכות בפרשת יתרו (בד"ה 'וישמע יתרו' השני) שכתוב ויהי שהוא צער על כך, מ"מ היה אפשר לשכנעם שאמונתם אינה נכונה מכל הטענות הנ"ל שהרי הכביד עליהם השעבוד ורק לאחר עשר מכות שלחם, אך אם לא זה אולי בטעותם עדיין היו עומדים עד היום הזה.

נב. עיין לעיל בתחילת פרשתינו בד"ה 'ויאמר מלך מצרים', שמבאר רבינו בטוב טעם איך הכניס פרעה בלב המצריים שנאה ובוזין בשם 'עברים'.

ס. בד"ה 'אז ישיר משה', שמבאר שם מדוע באמת נהג כן ה' עם פרעה שאמר למשה שיאמרו לו

❁ וארא ❁

להם קוצר רוח ועבודה קשה, וכן צריך ביאור מה תשובה יש על ק"ו זה במה שנאמר אחר כך: וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום וגו' להוציא את בני ישראל מארץ מצרים. ונראה על פי מה דקיי"ל (סנהדרין נד, א ועוד) אין עונשין מן הדין וידוע הטעם כי אפשר שיש פירכא לק"ו, ולענ"ד יש לומר עוד טעם אחר והוא לפי מה שכתבו חכמי האמת כי שלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם המה כנגד י"ג מכליין דרחמי², וכתבו גם כן כי הק"ו הוא כנגד מדת אַל שהוא חסד, כנאמר (תהילים נב, ג) 'חסד אַל כל היום', וממילא ניחא בזה מה שאין עונשין מן הדין כי עיקרו ושרשו של ק"ו הוא במדת חסד.

ומעתה ראה חכמתו של משה, כי התחלת נבואה זו היתה בדין כמו שנאמר (לעיל ג, ד) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה

ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וגו' (ו, ז). אולי רמזה לנו התורה בזה כי מאהבת השם לעמו ישם לחוק חודש אחד אשר הוא מסוגל ומוכן לתשובה, ורק אחרי כן בא יבוא יום הדין אשר אלהים במשפט יעמיד ארץ, שהוא ראשון לחדש תשרי, וזה כוננת הכתוב ו'לקחתי אתכם לי לעם ר"ת אלול, ורק אזי והייתי לכם לאלהים, שם המורה כי הוא דיין ושופט^א כל הארץ ויושב על כסא דין.

וידבר משה לפני ה' לאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים (ו, יב). פי' רש"י זה אחד מעשרה קל וחומר שבתורה עכ"ל. הקושיא מפורסמת הלא יש פירכא לק"ו זה, מה לישראל שכן יש

אלוקי העברים, ולא אמר אלוקי שמים וארץ, וכן שביקש שישלחם רק לזמן מוגבל שלכאורה נראה בזה חולשה, עיי"ש שמבאר ענין הבחירה, ושכר ועונש. ועייין גם בפרשתינו בד"ה הקודם למה הרעותה' שלפי דברי רבינו שמה מתיישבים הקושיות הנ"ל.

א. כמ"ש (שמות כב, כז) אלהים לא תקלל, ופירש"י: לא לקלל 'הדיין והשופט' (סנהדרין סו, א). וכן כ' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט (תהילים פב, א) והכוונה שם גם ל'דיינים ושופטים'.

ב. פי' 'תיבות ומדות של רחמים', דהיינו, ה' ה' אל ארץ אפים רוב חסד ואמת וגו'.

והכורמים אשר בזעת אפם עבדו את הארץ ונתנו לחם לעם, המה כבהמות הארץ נחשבו, מבלי לתת להם יד ושם בהנהגת המדינה, לא כן בבני ישראל אשר מאז ניתנה התורה משפט אחד לגר ולאזרח הארץ, והמלך הראשון אשר נמנה לבית ישראל אמר (שמואל א' ט, כא) 'הלוא אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה מכל משפחות שבטי בנימין'. ועיין תו"ט מסכת תענית (פ"ד מ"ח) כתב כי לשון יחוס הוא כאשר נהוג אצלנו מי שיש במשפחתו גדולי ארץ שנקרא מיוחס, ומעתה קשה לאיזה תועלת הודיענו הכתוב ייחוסן של משה ואהרן והוצרך להאריך עבור זה מתולדות ראובן, ומה גם ששינינו משנה שלמה (הוריות ג, ח) ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, וכן סוערת קושיא זו על מה דאיתא במסכת ברכות (כו, ב) נְמַנָּה ר' עקיבא, לית ליה זכות אבות! וכיון דאנן קיי"ל הלכה כרבי עקיבא וכל

וגו' ואין אלהים אלא דין, לזה בא משה בק"ו שהוא חסד, ואף חכמתו עמדה לו כי נאמר אחריו מיד וידבר ייחזיקה אל משה ואהרן וגו' היינו מדת הרחמים, וכבר ידעת כי הלויים המה מסטרא דדינא גבורה^ה, והכהנים מסטרא דרחמי חסד^ה, ולזה דבר ה' אל שניהם ויצום אל בני ישראל לחסד, ואל פרעה מלך מצרים להענישו, כראוי לשונאי השם ולאויבי עמו ישראל.

אלה ראשי בית אבתם וגו' (ו, יד). עיין רש"י כתב: מתוך שהזקק ליחס שבטו של לוי עד משה ואהרן, התחיל ליחסם דרך תולדותם מראובן. והנה כמה אלפים בשנים היה לחוק ונימוס אצל אומות העולם שלא נתמנה לשר ושופט עליהם רק הנולד מאצילי הארץ, והאיכרים

ג. כמובא בספרי (ואתחנן כו): כל מקום שנאמר ה' זו מדת רחמים שנאמר ה' אל רחום וחנן, אלהים זו היא מדת הדין שנאמר עד האלהים יבוא דבר שניהם.

ד. כמובא בזוהר הק' (פר' וישב דף קפד ע"א): שמעון ולוי אינון מסטרא דדינא קשיא; וכן בזוה"ק (פר' חוקת דף קעט ע"ב): זאת אשר ללוים ולא וזאת, דהא מסטרא דדינא קשיא קא אתיין ולא מסטרא דרחמי.

ה. כמובא בזוהר חדש (א' פר' צו דף עז ע"א): וכדין כהנא מסטרא דימינא, וליואי מסטרא דשמאלא. וכידוע דימין הוא רחמים ושמאל הוא דינים.

ו. מובא שם בגמ' שבאותו היום שהעבירו הנשיאות מרבן גמליאל דנו החכמים מי הראוי ביותר למנותו לנשיא, ולא מינו את רבי עקיבא אפילו שהיה גדול בתורה בדורו, לפי שלא היה לו זכות אבות.

ז. עירובין (מו, ב): רבי יעקב ורבי זריקא אמרו, הלכה כרבי עקיבא מחבירו.

רק בכרת, מזה נלמד שאף שכולן מרועה אחד נתנו, לא ראי זה כראי זה, וכן הוא בודאי לענין המחאה בעוברי עבירה ומי כחכם יודע פשר, רק מי שאבותיו ג"כ נהגו בנשיאות וקבלת אבותיו בידיו, אי לזאת כתבה התורה יחוסן של משה ואהרן, ובחרו אז בימי רבן גמליאל את רבי אלעזר בן עזריה.

ובזה יש לפרש דברי דוד המלך (תהלים לו, כה) 'לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם', כי איש אשר לבו בוער מאהבתו להשם ולתורתו בשלהבת יה, הרבה פעמים ילחום בכל כחו גם עבור דברים שאינם כדאי להרעיש עולמות עבורם, והוא כמעט כחופש ומבקש מלחמות, אבל לא כן בן צדיק אשר יידע על מי ועל מה ישפוך חמתו כאשר, הוא לא יעשה מלחמות רק בעת ההכרת, וזה כוונת הכתוב לא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם' מלשון מלחמה.

ובני עזיאל מישאל ואלצפן וסתרי (ו), (כב). שמעתי מאאמו"ר הגאון זי"ע כי בימי הגאון בעל מגלה עמוקות זי"ע עשה חכם אחד שאלת חלום על קץ הפלאות מתי יבא משיח, והשיבו לו מן

סתם הוא אליבא דר"ע" ונראה בעליל מזה שהוא היה הגדול בדורו ולמה באמת לא שמוהו לראשן.

והנראה לי בטעם הענין הוא, כי ירדה התורה לסוף דעת בני אדם, כי הנה כאשר יסתעף איזה מחלוקה על ראש ומנהיג הדור, על הרוב הוא יען שנוהג עצמו באיזה דברים אשר לא ישרו בעיני חלק מן העדה, ואם כי יש ללמוד זכות על ראש ומנהיג, בהיותו שתופס שיטה זו לעיקר, עם כל זאת יאמרו עליו מתנגדיו כי אינו כדאי להכריע, ומבקשים ממנו שיעשה גם הוא כמעשיהם, אמנם אם זה המנהיג הוא בן גדולי הדור ומעשה אבות ירשו בניו, בודאי לא יבקש איש ממנו שישנה ממנהג אבותיו ויהיה בן ותלמיד החולק על רבו ואבותיו, ומטעם זה בחרו אזי באמת ברבי אלעזר בן עזריה שהיה עשירי לעזרא.

ועוד דברים כגו כי תרי"ג מצות נצטוו משה על הר סיני, ובכל זאת רק בשלשה דברים נאמר שיהרג ואל יעבור גילוי עריות, שפיכות דמים, ועבודה זרה. וחילול שבת אינו בכללם אף שהוא גם כן בסקילה, וכל המחלל שבת כאילו עובד עבודה זרה^ט, וביותר כי כן בעריות רובן

ה. רש"י מגילה (ב, א) ד"ה סתימתאה: הרבה סתם משנה סתם רבי 'שהן דברי רבי עקיבא', ויש מפרשים סתימתאה כל הסתומין תלמידיו היו, כדאמר בסנהדרין (פו, א): סתם משנה ר' מאיר, סתם תוספתא רבי נחמיה, סתם ספרא רבי יהודה, וכולהו סתימתאי אליבא דרבי עקיבא'.

ז. רש"י במדבר טו, מא. בד"ה 'אני ה' אלוקיכם'.

אלהם קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש אל מחוץ למחנה, אשר קשה לכאורה למה הכפיל הכתוב תבות 'בני עזיאל' הלא מכבר ידענו כי בני עזיאל המה, ועוד מדוע יחס קרא עזיאל אל אהרן בכתבו דד אהרן הלא גם דד משה היה, אלא על פי הנ"ל יתבאר יפה, כי באמת רבתי הקושיא שאנשים קדושים ומקורבים להקב"ה כנדב ואביהוא ימותו בשרפה עבור עון קל בעיני בשר, שהורו הלכה בפני רבם, אך אהרן לא הרחר אחר מדותיו של הקב"ה הלא 'יידם אהרן' כעדות הכתוב, ומה שגרם לו זאת שלא הרחר היה אמנותו ובמחוננו השלמה כמאמר הנביא (ירמיה טו, יט) ה' עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה, כי הבוטח בהשם בכל לבבו לא יבהלוהו קושיות, וזאת משמיענו הכתוב ויקרא משה אל מישאל ואלצפן בני עזיאל דד אהרן, כי קרא משה בגרון מה שעמדה לו לאהרן שעמד בנסיונו, היה כי בחינת מי-שאל ואל-צפן בני עזי-אל היה דד אהרן (היינו אהוב לאהרן א').

רַק בַּיָּאָר תִּשְׁאָרְנָה (ח, ה-ז). וצריך להבין היות שדבר זה שישאר הצפרדע ביאור

השמים מישאל ואלצפן וסתרי, ובא החכם אל הגאון בעל 'מגלה עמוקות' שיפרש לו התשובה, וכעס עליו הגאון זצ"ל ואמר איש אשר אינו מבין מה משיבין לו האיך ימלא לבו לשאול שאלת חלום, ואמר הגאון בעל מגלה עמוקות שפירושו התשובה הוא כי על זמן הקץ נאמר לבא לפומא לא גליא, וזאת השיבו לו מי-שאל ואל-צפן וסתרי, דהיינו מי ישאל על דבר שהקב"ה צפנו וסתרו, ונראה לבאר בזה כל הכתוב ע"ד שאמר הנביא (ירמיה טו, יט) ה' עזי ומעזי ומנוסי ביום צרה, שמי שבוטח בהשם בכל לבבו לא יבהלוהו אותו הקושיות ושאלות אשר אין עליהם בידינו תירץ ברור, כמו הידיעה והבחירה, וצדיק ורע לו וכדומה, ולא יחקור אחר עתידות, אבל יהיה לבו תמים עם השם אלהיו, וזה פירוש הכתוב ובני עזיאל דהיינו תולדות ותוצאות של מי ששם במחוננו בשם שאומר עזי אל הוא, מי שאל ואל צפן וסתרי כאשר כתבתי.

ועפי"ז יש לפרש גם מה שכתוב בפרשת שמני (ויקרא י, ד) ויקרא משה אל מישאל ואלצפן בני עזיאל דד אהרן ויאמר

י. כמובא בסנהדרין (צט, א) מאי יום נקם בלבי אמר רבי יוחנן: ללבי גיליתי, לאברי לא גליתי. וכן מובא בזוהר הק' (וזהר חדש א' פר' בראשית דף יד ע"ב): אמר הקב"ה שוטים הם המחשבים קצי משיחא, דבר שלא גליתי לעולם שנאמר כי יום נקם בלבי' לבא לפומא לא גליא' ואינון משתדלי למחשב קצי.

יא. שתיבת דוד מרמזת על אהבה וחיבור כמ"ש (שה"ש ה, ח): אם תמצאו את דודי וגו' שחולת אהבה' אני. והיינו שאהרן אהב את בחינת עזי-אל ומי-שאל.

ובמכות האחרות לא הוצרך לצעוק, כי במכת הערב נאמר רק ויעתר אל השם וכן כברד ויפרש כפיו אל השם^{טו}, ובדברינו ניהא כי ענין שביאור תשארנה הוסיף משה מדעתו, והוא לפי אמת גם מתנה ותועלת לפרעה, לכן הוכרח לצעוק, וזהו הכונה ויצעק משה אל השם על דבר הצפרדעים אשר שם, כלומר משה, כעין מתנה לפרעה.

ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה (ה, יז).
שמעתי בשם הגאון ר' אליהו ווילנא זי"ע^{טז} כי נרמז בזה החיה הנזכרת בכלאים (פרק ח' מ"ה) ששמה 'אֲדֵנִי הַשְּׂדֵה', והיא גדלה מן הארץ ומחוכרת בחבל ארוך היוצא מטבורה ואין כל בריה רשאה לקרב אצלה כמלא החבל שטורפת והורגת, וכשרוצים לצודה מורין בחיצין אל החבל עד שהוא נפסק והיא מיד מתה, ובא הכתוב להודיע שגם חיה זו באה למצרים

הוא לתועלת פרעה כי מאכל הדגים גדולים המה, וגם הנכרים אוכלי שקצים ורמשים צולים ואוכלים אותם, ואם כן לפרעה היה לבקש על זאת, ולא עוד אלא שהכפיל משה תנאי זה^{יג}, וזה ודאי מעמא בעי, ונראה על פי מה דאיתא בפסחים (נג, ב) שחנניה מישאל ועזריה מסרו נפשם על קידוש השם כי נשאו קל וחומר מהצפרדעים, ובודאי היות ששלוחי מצוה אינם נווקים לא שלטה בהם האש כאשר עלו לתנורים^{יד}, וחשב משה מה יתרון יהיה לאלה הצפרדעים אשר מסרו נפשם ועלו לתנורים בווערים אם פקודת כל הצפרדעים יפקד גם עליהם, לזאת מצא משה ענין שלא יקופח שכון דהיינו שהתנה עם פרעה שביאור תשארנה, וממילא ימלטו אלו אשר היו נאמנים בשליחותם שיבואו ביאורי^{יז}.

ובזה יש ליישב השאלה למה זה האריך הכתוב וכתב (ה, ח) ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה,

יב. דבפסוק ה' אמר משה: להכרית הצפרדעים ממך ומבתיך רק ביאור תשארנה, ובפסוק ז' חזר משה ואמר: וסרו הצפרדעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך רק ביאור תשארנה.

יג. כמובא בילקוט שמעוני (וארא רמו קע"ו) וז"ל: ומה פרע להם הקב"ה, שכל הצפרדעים מתו, ואתן שירדו לתנור לא מתו מפני שמסרו עצמן לשרפה.

יד. ובכלי יקר מדייק זאת מלשון הכתוב שנאמר וימותו הצפרדעים מן הבתים, מן החצרות, ומן השדות. ולא נכתב 'ומן התנורים' הרי שנשארו בחיים לפי שמסרו את עצמם על קידוש ה'.

טו. כן הוקשה לרש"י כאן, ועיין שפתי חכמים באריכות.

טז. וכן מובא בספר חנוכת התורה (הרבי ר' העשיל) אות נ"ז; ובפנים יפות (בעל ההפלאה, בשם זקנו) ד"ה כי.

ונראה כי בא בזה הכתוב לתרץ איך זכו ישראל שבאותו הדור להנצל מכל המכות הקשות האלה אף כי היו גם הם עובדי ע"ז¹, אבל התירוץ הוא שהשם בחסדו העריך מעשה ישראל נגד מעשי המצריים, ולעומת המצריים היו ישראל טובים וישרים, וזה כוונת הכתוב ושמתי פדות בין עמי ובין עמך.

ובזה יש לפרש המסורה: **ושמתי פדת וגו' למחר יהיה האות הזה (כאן), פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו (תהלים קיא), והרבה עמו פדות (תהלים קל), דהיינו שנאולת ישראל תוכל להיות בשני אופנים, על ידי זכות עצמן, או על ידי הערכת והשוואת מעשי ישראל נגד מעשי אומות העולם, אבל יש חילוק רב בין מיני הישועות, כי אם תבוא הישועה לישראל מצד מעשיהם הטובים אזי זמנה לעולם בכל עת ובכל שעה כמאמר חכו"ל (סנהדרין צח, א) זכו אחישנה, אבל אם איננה בזכותם אז חלילה רק בזמן הקבוע לא זכו בעתה, וזה כונת המסורה: והרבה עמו פדות, הקב"ה יכול לפדות את ישראל בכמה אופנים, פדות שלח לעמו דהיינו לעמו בלבד, מבלי הצטרפות רשעת הגוים אז הוא פדות מלא צוה לעולם בריתו שבכל שעה ושעה זמנו הוא, וגם ושמתי פדת בין עמי ובין עמך, דהיינו עבור הצטרפות והשוואת מעשי ישראל לנגד**

עם האדמה אשר בה נשרש החבל ודברי פי חכם חן.

אבל קשה על זה כיון שהוא רק מין אחד למה נאמר בפסוק לשון רבים², ולענ"ד יש לבאר על פי מה דאיתא במסכת בכורות (ה, ב) במעשה דרבי יהושע בן חנניא שהביא לפני הקיסר דאתונא, והיות שבאו מארץ רחוקה ולא הריחו ריח ארצם נחלשה דעתם ולא האמין הקיסר שהם המה החכמים המפורסמים, שהיו מעונים ושפלים מפני שלא היו בארצם, ולקח רבי יהושע מעפר ארצם ושדי עליהו ומיד ותחי רוחם ודברו קשות נגד המלך עי"ש, ובודאי כן הוא טבע כל בריה שמאבד כח הגוף ועוזו הנפש בהיותו בארץ נכריה, ולפי"ז לא יהיה כח היות הרעות אשר באו אז מקצה הארץ למצרים גדול כל כך, ולזה סיפר לנו הכתוב ומלאו בתי מצרים את הערב וגם האדמה אשר הם עליה, דהיינו שנדבק ברגלי החיות האדמה מארצות אשר באו משם, ולפי"ז היו בחזקם ובגבורתם.

ושמתי פדת בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה (ה, ט). ולכאורה ראש הפסוק הוא כשפת יתר כי כבר נאמר בפסוק הקודם 'הפליתי ביום ההוא את ארץ גשן לבלתי היות שם ערב',

יז. וגם האדמה אשר הם עליה.

יח. כטענת שרו של ים בקריעת ים סוף, הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז.

והנה כתבו המפרשים כי בחמשה מכות הראשונות לא נאמר ויחוק ה' את לב פרעה, ומהששית ולהלן נאמר ויחוק השם את לב פרעה, והיינו יען כבר עברו עליו חמשה הראשונות ולא עשה תשובה לכן חוק השם את לבבו. ונראה פשוט שלא חוק השם את לבו להרע לישראל לשעבד אותם עוד במלאכת עבודתם, רק לזה הועיל החיזוק שלא לשלחם מארצו ולמען להדאיב נפש פרעה ונפש עבדיו עוד במכות יתירות, ומשום זה רמז הכתוב כי המכה החמישית היתה בחדש אב ומסתמא בחצי השני של חודש אב, כי משפט מצרים י"ב חודש וקריעת ים סוף היתה בכ"א ניסן שהוא סוף זמן משפט מצרים ולפי זה גם המכה הראשונה היתה בסוף ניסן, וכמו כן מכה הששית גם כן בסוף חודש אלול, ומעתה אחרי שלא חזק השם את לב פרעה לרעת ישראל ממילא נשמע שבתשרי כבר פסקה העבודה מאבותינו, כי לענין זה כבר נשבר לבו הערל, ומעתה מה שאמרו חכמינו ב"ל במדרש רבה כי כל מכה שמושה חידש אחד קאי על רוב המכות דהיינו על ששה הראשונות.

ועפ"י דברינו יש להמתיק המכילתא (הובא ברש"י בא יג, ד): היום אתם יוצאים בחדש האביב שאין ת"ל בחדש האביב, אלא חודש שהוא כשר, לא חמה קשה,

מעשי האומות, ואז הוא 'פדת' חסר שדוקא בזמן קבוע בעתה, דהיינו: מחר יהיה האות הזה.

הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה וגו' (פ, ג). מלה זו 'הויה' היא צירוף הו"ה של חדש אב, ויש לומר כי הכתוב בא ללמדנו בזה מה דאיתא במדרש רבה (שמו"ר ט, יב; ילקו"ש רמז קפב) כי כל מכה ומכה עם ז' ימי ההתראה שמושה חידש אחד, והיות שהמכות התחילו בחדש ניסן באנו לדעת כי מכת דבר אשר היא חמישית לעשר מכות היתה בחדש אב.

והוצרך הכתוב להשמיענו זאת למען נדע מעם ומקור על מה דאיתא במסכת ראש השנה (יא, א) שבראש השנה בטלה עבודה מאבותינו במצרים^ט, והוא מפני שהמהרש"א הקשה בחידושי אגרות לראש השנה (שם ד"ה ב"ה) על מה דאיתא במסכת עדיות (פרק ב' מ"י) משפט מצרים י"ב חודש, והקשה לשאול הלא לא היו אלא עשר מכות, ותרין שם שהיה בין איזו מכות מהעשר רווח והנחה יותר מחדש אחד, ואנחנו לא היה אתנו יודע בין איזו מן המכות היה הרחבת הזמן, לזה הודיענו הכתוב כי המכות הראשונות הן היו כסדרן בכל חודש וחדש מכה אחת^כ,

יג. וכתב רש"י שם: ששה חדשים לפני גאולתם פסק השעבוד.

כ. ע"י שרימזו במכה החמישית את צירוף חודש אב לומר לנו שהמכה החמישית היתה בחודש אב, הרי ידיענן שהיו כל חמשת המכות הראשונות מניסן עד אב כסדרן ללא הפסקה.

חדש לנקום נקם עבור העשוי לכם במצרים.

ועיין בהקדמת תיקוני הזהר תמצא כל צירופי הויה מ"ב חדשי השנה יוצאים מארבע תבות, או מראשי התבות או מסופי התבות, ולבד צירוף חדש אב הנ"ל 'הויה' יוצא מתבה אחת מפסוק: הנה יד ה' הויה, וצריך טעם למה נשתנה צירוף זה, ונראה ע"ד שכתבתי לעיל פרשת לך לך בד"ה 'ואברם בן ששה ושמנים שנה בלדת הגר את ישמעאל' היינו אברם מדת החסד בן פ"ו שנים הסכים למדת הדין עיין שם^{כב}, ומשום זה מוצאו ומקורו של צירוף אב מתבה אחת להורות ביותר על יחוד האמיתי, כי אף כי נחרב בית תפארתנו ונפלה עמרת ראשינו שני פעמים בחדש זה, הכל יצא מהיחיד ומיוחד שמו יתברך, ותכלית הדבר רחמים רבים כמאמרם ז"ל (קידושין לא, ב) שפך חמתו על עצים ואבנים, ותא חזי נקודות של צירוף זה הויה המה חולם וקמץ, וכבר ידעת כי קמץ נקודת הכתר אשר אין בו שום תערובת דין, וחולם הוא נקודת תפארת רחמים, א"כ אף כי שני אותיות ראשונים של הצירוף המה שלא כסדרן, הנה הנקודות המה כנשמתן לגבי אתוון, ורחם ירחמנו ויכנה ביתו בקרוב אמן סלה.

ולא גשמים, וכן הוא אומר (תהילים סח, ז) מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות שאין ת"ל בכושרות, ומה ת"ל בכושרות, אלא חודש שהוא כשר לכם לא חמה קשה, ולא גשמים, עיין רש"י שם הביא דברי חכו"ל הנ"ל בשנוי לשון ז"ל: ראו חסד שגמלכם, שהוציא אתכם בחדש שהוא כשר לצאת, לא חמה לא צינה ולא גשמים עכ"ל, ולכאורה קשה הלא עד כה לא נתן פרעה להם רשיון לצאת מארצו, ואז בעת שאמר צא אתה וכל העם אשר ברגליך הוכרחו לצאת כנאמר (יב, לג) ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ, ונתקיים מאמר השם (יא, א) גרש יגרש אתכם בא, ובדברינו הנ"ל ניחא כי באמת כבר בראש השנה פסקה העבודה מאבותינו כאשר כתבנו כי נשבר לב פרעה במכה הששית כי לענין זה לא החזיקו לבו מן השמים שישעבד את ישראל עוד בעבודתו, וא"כ קשה למה חיוק השם את לבו ולא הוציאים אז בחדש תשרי, ועל זה פי' במכילתא כי הוא מחסדי השם שילכו בחודש שכשר להם לנסוע לא חמה ולא גשמים.

ועפ"ז מיושב לשון הכתוב (ג, מז) פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים, היינו שבאמת שני פקודות היו אחת פקודת פסיקת השעבוד בתשרי, ופקודה השניה בניסן אחר תשלום י"ב

כא. הרי משמע דסיבת יציאתם דווקא בניסן היה לפי שאז שדחקם פרעה לצאת, ולא כפי שנכתב במכילתא שהוא מטעם שניסן הוא חודש האביב ונוח לצאת בו.

כב. שאלהים שהוא מידת הדין בגימטריה פ"ו.

בא

ממלכתו הוא ובניו שלא תפסוק שוב
התורה מזרעו.

וינח בכל גבול מצרים (י, יד). במסורה:
וינח בכל גבול מצרים (כאן), וינח
ביום השביעי (שמות כ, י). ונראה בכונת
המסורה היות שבארצות החמים הארבה
הוא מילתא דשכיחא טובא וכמה יודע
איפה כי זה הארבה מחוץ לדרך הטבע
הוא, לזאת רמזה המסורה כי בשני 'מנוחות'
אלה יתראה כי הארבה היה מכה שלוחה
מהשם, והוא על פי מה שכתבו חכמי
הטבע כי עליות הארבה הוא באופן אשר
בעודן נוסעים נראין ממרחק כמה מילין
כענן נוסע ומחשיך את השמש, אך לפעמים
נרמה לרואה שחלק קטן ממנו נקרע ונפרץ
לרגעים אחדים ואח"כ יחזור ויעשה שלם,
והסבירו הדבר, כי נוסעים עם הארבה
חיילות עופות הדורסים ואוכלים מהם

ולמען תספר באוני בנך ובן בנך (י,
ב). במסורה: ולמען תספר
באוני בנך ובן בנך (כאן), למען יאריך
ימים על ממלכתו הוא ובניו (דברים י,
כ). ונראה עפ"י מה דאיתא בקידושין (ל,
א) ולמדתם אותם את בניכם אין לי אלא
בניכם, בני בניכם מנין, ת"ל והודעתם
לבניך ולבני בניך, וטעמא דהא מילתא
שנשתנה חיוב זה משאר חיובים, שהחיוב
הוא רק למול בנו ולא למול בן בנו, עיין
קידושין דף ל' ע"ב, כי כאשר יעשה
אדם איזה מצוה צריך שיעשנה באופן
שתתקיים המצוה בידו, אי לזאת צריך
שילמד גם את בן בנו תורה ושוב אין
תורה פוסקת ממנו ומזרעו כמאמר חכו"ל
(בבא מציעא פה, ב) כל שהוא ת"ח ובנו ובן
בנו, שוב אין תורה פוסקת מזרעו והיא
מחזרת על אכסניא שלה, וידוע לשון
חכו"ל (גיטין סב, א) מאן מלכי רבנן, וזה
פירוש המסורה: ולמען תספר באוני בנך
ובן בנך ואז יזכה למען יאריך ימים על

א. דאיתא שם 'האב' חייב בבנו למולו ולפדותו, ולא נזכר חיוב מילה על 'בן בנו'.

ב. וכגון במילה שחייב האב למול את בנו, ולאחר שנמול נשלמה המצוה לעולם.

ג. פי' שגדר מצות לימוד התורה בשלימות הוא רק כשלומד בעצמו וילמדו בניו ובני בניו
עד עולם, ולכן מוטל עליו ללמוד וללמד את בנו ואת בן בנו, ואז מובטח לו שלא תמוש
התורה מזרעו עד עולם דהתורה מחזרת אחר אכסניה שלה, ורק באופן זה נתקיימה המצווה
בשלימות.

הארץ ומעוף השמים, וינח "ביום"
השביעי דהיינו בעוד יום גדול ולא לעת
ערב.

דבר נא באזני העם וגו' (יא, ב) . איתא
בברכות (ט, א) והובא ברש"י במקומו,
אין נא אלא לשון בקשה, הוזהירם בכך
שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם
קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא
קיים בהם, ויש לדייק מדוע צריך דבר זה
אזהרה יתירה הלא לא ציווים על דבר
מצוה שקשה לקיימה רק צוה שיקחו ממון,
ובפרשת צו (ויקרא ו, ב) איתא ברש"י על
העולה: ביותר צריך זירוז בדבר שיש בו
חסרון כים, אמנם הכא אדרבה יש בו
הכנסת כים ומדוע נצרך לזה זירוז ומה זה
"הוזהירם על כך", עוד זאת יש לדייק מ"ש
שלא יאמר אותו צדיק ואח"כ יצאו ברכוש
גדול לא קיים בהם, הלא זה הדבר הביאם

תמיד, והיות שהארבה פורח תכופים זה
לוה, וזה על גבי זה, והוא שטח עב
כחצי אמה, חוננים העופות הדורסים על
הארבה, ולפעמים מאין כח הארבה לשאת
עליו משאת מכובד הדורסים ונפרץ שטחם
על איזו רגעים. וכאשר ינמו צללי ערב
והאוויר מתחיל להתקרר אזי נפול תפול
הארבה לארץ, וכאשר ינוח על הארץ
אזי נתקיים (ישעיה יא, ו) 'וגר זאב עם
כבש', כי הארי כבקר יאכל הארבה,
והזאב לא ידרום את הכבש כי הארבה
הוא האוכל היותר ערב.

ומעתה אומר, היות שהארבה היה שליח
מצוה לא הוזק מעוף השמים
ומחית הארץ אשר אינם בעלי בחירה,^ד
ומסיפור הכתוב הבוקר היה ורוח הקדים
נשא את הארבה נראה שנח במצרים מיד
לאחר זריחת החמה, וכל זה היה שלא
כדרך הטבע, וזה כוונת המסורה "וינח"
בכל גבול מצרים שלא היה נדרף מחית

ד. וכן כתב רש"י (נחום ג, יז) וז"ל: שכן דרך הארבה והזכוב החסיל והילק שבעת הקור נדבקים
בכתלים, וכשיבא חום הן נודדים משם והולכים להם, וכן האבן עזרא (שם) כותב כי דרך הארבה
שביום קרה מקבצים לרוב מאד ומקיפים העיר וחוננים בגדרות שהם חומות העיר, ובחום עליהם
השמש נודדים והולכין, אחד מהם לא נותר, ולא נודע איזה מקומם כאילו לא היו.

ה. רבנו מדגיש דדוקא מעוף השמים ומחית הארץ שאינם בעלי בחירה לא ניזוק הארבה, אך אדם
שהוא בעל בחירה וניתן לו האפשרות לבחור בין טוב לרע יכול להזיק אף לשלוחי מצוה, וראיה
מיוסף ואחיו שכתבו המפרשים שאחיו יכלו לפגוע בו לרעה אף שהיה צדיק והיה שליח מצוה
ששלחו אביו לראות את שלום אחיו, ולכן הציע ראובן להשליכו אל הבור וכך יבדקו אם צדיק
הוא, ואכן הנחשים והעקרבים ששרצו בתוך הבור לא הונו לו רעה. ולפי"ז מתבאר מ"ש במדרשים
שהמצריים צדו להם ארבה ואכלום.

ו. כנ"ל שבחום השמש עולה הארבה ופורח, וכשמתקרר האוויר לפנות ערב נופל ונח על הארץ,
ובמצרים הפך טבעו וכשהתחיל חום היום נח על ארץ מצרים, הרי שהיו שני דברים מחוץ לגדר
הטבע א. שלא ניזוק הארבה מן החיות והעופות ב. שנח על מצרים כחום היום.

חלוצי צבא אם לא ילך עמו איתו, אמנם זאת השבו בני ישראל אם עתה יקחו מאתם כסף וזהב בהשאלה ויילכו לדרכם ולא ישיבו הנשאל אזי ירדפו אחריהם כל אנשי מצרים להשיב את כספם וזהבם כאשר באמת נאמר (לקמן י, ו) ואת עמו לקח עמו ופרש"י משכן בדברים, לקינו 'ונמלו את ממוננו' ושלחנום, וזאת ידעו ישראל בטח כי ירדפו אח"כ אחריהם, לזאת לא רצו ליקח, ונצרך לזה זירווי שיבטחו בה' ויקחו ממצרים כסף וזהב ושמלות, לזאת נאמר גם כן ובני ישראל עשו בדבר משה הגיד לנו הכתוב שבחם כי שמעו אל דברי משה וישאלו ממצרים בלי כסף וגו' כי המה בעצמם לא רצו ליקח רק קיימו דבר משה אשר צוה להם על פי ה' ובטחו בו".

ומזה יבואר לנו מדוע באמת צוה השם שישאלו כסף וזהב הלא זה היה בעוכם אצל העגל וכאשר כתבנו לעיל כסף וזהב שהרכיב להם, אמנם כתבנו לעיל (בריש המאמר) בשם המדרש כי לזה הכביד ה' את לב פרעה יען לא שמע בדבר השם שלשה וארבעה פעמים וברוך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו ולזאת

לעשות העגל כמה דאיתא (פו, ב) כסף וזהב שהרכיב להם'.

והנראה לי הוא, כי איתא במדרש (שמו"ר יא, ו) על והכבדתי את לב פרעה: יען כי שלח הקב"ה אל פרעה ארבעה וחמשה פעמים ולא רצה לשלוח את בני ישראל, וברוך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו לזאת הכביד ה' את לב פרעה, והנה הישראלים היו עובדים לפרעה בחומר ולבנים ובנו ערי מבצר, וזהו לטובת הממלכה בכלל, ואין זה נראית לטובה אלא למלך ולשרי המלוכה היושבים ראשונה במלכות, אמנם העם בכלל לא איכפת להו אם יהיה עוד מבצר אחד או לא, כי על הרוב היו אזי המבצרים רק עבור אויב הפנימי ולרדות בהם את העם ושיהיו שם עבדי המלכות ובעלי מלחמות לגבות מסים, וכאשר יחטא אחד נגד המלך יאסר שם, אם כן לא בא להמצריים טובה מהם, לזה לא התאמצו כל כך שישארו ישראל במצרים, רק המלך ושריו המה היו בעוכם, והנה כאשר יצאו ישראל ממצרים לא ירדפו אחריהם כי מה טובה יבא להם אם יבנו עוד ערי מבצר, ומה יוכל לעשות פרעה לבר עם עבדיו נגד שש מאות אלף אנשים

ז. קושיית רבנו מתייחסת רק לטענת אברהם שיאמר 'ועבדום וענו אותם קיים בהם, ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם', וע"ז מקשה רבנו שאברהם לא יטען טענה כזו שהרי ע"י הכסף והזהב באו למעשה העגל, ואדרבא עדיף שלא יצאו ברכוש והעיקר שינצלו מעוון העגל והשלכותיו הקשים, אך על עצם יציאת ישראל ממצרים ברכוש גדול לא הוקשה לרבנו היות שהבטיח הקב"ה שיצאו ברכוש גדול והן אל לא יכזב הוא, ולכן מקשה רבנו בלשונו זההב 'שיש לדייק מ"ש שלא יאמר אותו צדיק' וכו' שרק ע"ז הקושיא נוסבת.

ח. ראה לקמן בפרשתינו בד"ה 'ובני ישראל עשו כדבר משה' הראשון.

מצרים היתה בעת ההוא ממלכה גדולה וחזקה ובכל זאת יצאו משם ביד רמה עי"ז נתפרסם שמו הגדול וכי הוא גדול מכל אלהים, נמצא כי על ידי קושי השיעבוד נתפרסם אלהותו ביותר ואם כן לא ימנע השם הטוב מאותן שסבבו זה.

והן המה דברי המאמר 'שלא יאמר אותו צדיק' אשר כל מגמתו שע"י בניו יתרכה הדעת וידעו כל עמי הארץ כי ה' הוא אלהים ואין עוד, 'ועבדום וענו אותם קיים בהם' דהיינו ע"י קושי השיעבוד של ישראל פרסם אלהותו 'ואחר כך יצאו ברכוש גדול' כי גם ע"י זה נודע גדולתו לא קיים בהם, דהיינו על ידם והבן^ט.

החדש הזה לכם ראש חדשים וגו' (יב, ב). מדרש פליאה: שאלו מלאכי השרת את הקב"ה למה קנסת מיתה על אדם הראשון והשיב להם הקב"ה, עתיד בן להולד לישי ויאמר רגזו ואל תחטאו, והוא פלא, בתחלה נראה מה ענין לשאלה זו אל פסוק החדש הזה לכם, הנה אמרו חכו"ל (במ"ד ג, ו) 'מוציא אסירים בכושרות' בחדש שהוא כשר לכם, לא חמה ולא צינה ולא גשמים והוא חדש ניסן, והנה באמת אם היו הולכים ונוסעים רק בחדש הזה לבד היה אפשר לפרש הדבר כפשוטו, אבל המה נשתהו זמן הרבה בדרך ועברו

הכביד השם את לבו, ואותא ברש"י (לעיל ט, י) בשם מכילתא על 'ויאסר פרעה את רכבו' מהיכן היה זה, הרי נאמר (לעיל ט, ו) וימת כל מקנה מצרים, אלא זה היה מאותן הנאמר בהם 'והירא את דבר השם' א"כ אנשים אלו בלתי ספק לא ירדפו אחרי ישראל על לא דבר, כי האמינו בה' ויראו לנפשות בהמתם ומה גם לנפשותם, והקב"ה לא יכביד את לבם, באשר הם שמעו לדבר ה', וא"כ לא היה יכול לנער את כל המצריים לים סוף, לזאת צוה הכתוב וינצלו את מצרים ואח"כ ירדפו אחר ממונם כי גם להם יבא טובה מזה באשר ישיבו את ממונם הנגזל מהם, לזאת צוה הכתוב שינצלו את מצרים, ואם כן קידוש שמו הגדול אשר היה על ידי שנמבעו המצריים בים נסתבב על ידי אבותינו בני ישראל, כי לולי שלקחו ממונם לא היו רודפים כל המצריים אחריהם, כאשר כבר ביארנו לעיל.

והנה נחשב להם זה לצדקה כי על ידיהם נסתבב קידוש שמו הגדול והיה להם לזכות בידם, וכעת נבוא אל ביאור המאמר שהתחלנו בו, והוא, כי ככל שנשתעבדו ישראל במצרים נתגדל גם גאולתם כי אילו היו שם בחירות לא היה כ"כ גם שיצאו משם, אמנם כאשר שהיו שם בתכלית השפלות ועבדו בהם בחמר ובלבנים ולא נחשבו כלל בסוג אדם בעיניהם, ומלכות

ט. לכן ביקש הקב"ה ממשה שיפציר בישראל שישאלו מהמצריים כסף וזהב, ועי"ז ירדפו אחריהם כל המצריים ויטבעו בים סוף ויתגדל ויתפרסם שמו הגדול גם ע"י גאולתם.

וצריך להיות כבחנינת ניסן לא חמימי ולא קרירי, ולפי"ז יש לפרש שאלת מלאכי השרת שתמהו איך אפשר שאדם הראשון יציר כפו של הקב"ה חטא, ותלו הדבר במזל השעה, והקשו כיון שנאמר 'החדש הזה לכם ראש חדשים' דהיינו שהזמן גורם אם כן למה קנסת מיתה על אדם הראשון הלא אפשר ואפשר שאילו היה נברא בשמיטה אחרת שלא היה בא לידי עבירה, והשיב להם הקב"ה תירוץ נאה ומתקבל, ותחלה נדקדק בלשון התשובה 'עתיד בן להולד לישי', שלמה תלה הדבר בישי ולא אמר עתיד דוד לומר רגזו ואל תחטאו וגו', אלא שנראה על פי מה שראיתי במדרש על מה שאמר דוד (תהלים נא) בחטא יחמתני אמי, שהכונה שישי אבי דוד שייחרר שפחתו על מנת לקחתה לו לאשה, ואמו של דוד הרגישה בדבר ובאה במקומה, ועל זה אמר דוד בחטא יחמתני אמי, והנה אמרו חכ"ל במסכת שבת (נה, ב) שישי מת בעטיו של נחש ולא היה בו עון אשר חטא, וממילא ברור שלא שלמה תאות בשר ודם על ישי, ונראה כי ענין זה של ישי היה על דרך שאיתא בספרים הק' כמעשה יהודה ותמר, כי לא היה באפשרי לנטוע בעולם הזה שורש נשמת מלך המשיח אם לא באופן כזה אשר הסט"א העלימה עין בחושבו כי ודאי לא יצא מזה דבר שבקדושה, וכן אני אומר כי ישי רצה לנטוע נטיעה של שמחה בישראל 'נשמת דוד המלך', וידע כי זה

עליהם גם ימי קיץ וחורף, לזאת נראה כי עוד דברים בנגו, והוא על פי הידוע כי מטבע החום, ר"ל האש להרחיב ולפשט, ושל צינה לצמצם ולהקטין, והברזל אם יורתה באש מתפשט ומתרחב, וכי יבאו עליו מים קרים יצטרפו חלקיו ויהיו לגוש אחד, ועבור זה אמרו חכמי הש"ס במסכת יומא (דף ל"ד ע"ב) על עששיות של ברזל שהטילו למקות כהן גדול להפיג צינתו, והלא מצרף, וידוע כי ענין זה שאנו קוראים דין הוא צמצום ההשפעה מלמעלה, שע"ז נחשכין עיני שונאי ישראל, ולעומת זה, באור פני מלך חיים. והנה אמרו חכ"ל במסכת תענית (כג, א) שאין ישראל יכולין לעמוד ברוב טובה ומכ"ש ההיפך חלילה, וזה חדש ניסן אשר צירפו ממוזג וכסדר, בו י"שמחו השמים ו'תגל ה'ארץ, וזה כונת חכ"ל מוציא אסירים בכושרות לא חמה ולא צינה היינו לא רוב טובה ולא ההיפך, ועבור זה אמר הכתוב החדש הזה לכם ראש חדשים, ותא חזי גם זה המשכן אשר עשו דוד דעה יוצאי מצרים ונמשח על ידי משה רבינו הנה נגמר בחדש כסליו, ולא הוקם עד ניסן, כי הזמן גורם, ודבר זה נכלל במאמר שלמה המלך (קהלת ג, א) 'לכל זמן ועת לכל חפץ'.

ואפשר לומר שזה נמי הטעם (ר"ה פ"א מ"א) כי ניסן הוא ראשון למלכי ישראל היות שמלך במשפט יעמיד ארץ

לחטוא וכמו שנולד בן דקדושה לישי אף שהיה זה נגד הטבע אלא שנתרגו עליו, והבן יי.

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון
הוא לכם לחדשי השנה (יב, ב).

רבו הדקדוקים בזה הפסוק, חדא מה זה "לכם", שנית כפל הלשון ראש חדשים וראשון הוא לכם, היה לו לומר החדש הזה ראשון הוא לחדשי השנה, וזה "ראש חדשים" כשפת יתר הוא. והנראה לי הוא, כי אם נביט בכל הנסים אשר נעשו לאבותינו ועל יציאתם משיעבוד מצרים נחליט ונאמר כי גם זה אשר יצאו אבותינו ממצרים הוא הקטן שבכולם, כאשר שכמעט בכולם היה שידוד הטבע כמו קריעת ים סוף, ומן, ובאר במדבר אשר היה להם ארבעים שנה, והנה כל אלה היו גדולים מענין יציאת מצרים, כאשר כבר ראינו לא פעם אחד, שעם שהיה תחת ידי עם אחר שברו עולם, ואף כי ידוע שגדול שיעבוד זה אשר נשתעבדו

אי אפשר בחברת אשתו הכשרה יי, לזאת שיחרר שפחתו, ובאמת גם אחר השחרור יהיה עם הדומה לחמור במקצת שאינה ראויה לישי יי, אמנם גם אחר שנתחלפה באשתו הכשרה סוף כל סוף היה בזה ענין בני תמורה יי, וחכמתו עמדה לו, ומן השמים סיעוהו ונולד בן לישי הוא 'דוד המלך'.

ומעתה נלמד מזה שאין לך דבר העומד בפני איש שרוצה לעשות רצון הקב"ה ובתחבולות תעשה מלחמה, והכל בסוג האפשרי אם רצונו של אדם לעבוד את בוראו יתב"ש, וזה כונת הכתוב רגזו ואל תחטאו שאילו יניח האדם הכל על דרך הטבע אזי הטבע בודאי תפעול פעולתה לפי דרכה ולפי הזמן והמקום, אבל אתם בני אל חי תרגזו ותתאמצו בכחכם הרוחני ואל תחטאו, וזו היא התשובה 'עתיד בן להולד לישי' היינו על ידי תחבולת ישי כנ"ל, ומעתה אף לפי שיטתכם שתליתם חטא אדם הראשון בשמוטה שנולד בה, בכל זאת אינו מוכרח

יא. לפי שלא יתן הסט"א שיצליח בכך.

יב. וע"י כך לא יפריע הסט"א כי יחשוב שלא יכול לצאת נשמה גדולה מזווג זה.

יג. כנ"ל בהערה הקודמת שלכן לא הפריע הסט"א.

יד. עיין לעיל בפר' יחיי' (כד"ה 'בן יברך') שכתב רבינו שיש שנולד בלב טוב והאישי הזה ישמח בעשותו אחת ממצות השם, ויש אשר צריך להתאמץ בכל כחותיו לקיים מצות השם, יש איש שאזנו פתוחה לשמוע אל קול הורים ומורים, ויש אשר אזנו אטומה מלשמוע תוכחה, והנה לכאורה אנשים כאלה יתרעמו על מדותיו של הקב"ה כי הכביד הקב"ה עולו עליהם יותר משאר אנשים יען נולדו בתכונה כזו, אבל תנוח דעתם, דאדרבה לפום צערא אגרא כי ככל שיקשה עליו הסרת ערלת לבבו לקיים מצוות ה' כן יוגדל גם שכרו בעשותו את מצוות בוראו.

כי ראוי היה לזה ואף כי נתן לו יותר ויותר מאשר יבא לו על פי שורת הדין, בכל זאת הוא דרך המלך ליתן כמשאת המלך יותר מן הראוי, אמנם בזה האחרון אשר מרד נגד המלך והושם במשמר עבור חטאו, והמלך הוציא אותו מבית כלאו על לא דבר, וגם גדלו ועשה אותו לשר ונתן לו כסף וזהב הרבה, וכל זה בחינם (ועוד יותר מחינם כי שורת הדין נותנת שיהיה עוד בבית הכלא) לזאת נחליט ונאמר כי גדלה טובת המלך על זה האחרון יותר מן הראשון.

ובן הוא עם הנסים אשר עשה הקב"ה עם אבותינו, כי בעת קריעת ים סוף כבר ראו גם יציאת מצרים וכבר היה להם אמונה בלכם באשר שכבר ידעו כי נתקיים דבר אלהינו שיצאו ממצרים, אם כן כבר התחילו להאמין בה' לזאת כבר היה ראוי שהקב"ה יעשה להם גם, אמנם בענין זה של יציאת מצרים שם לא האמינו כאשר מצינו במדרש (שמו"ד יט, ה) שלא רצו לאכול קרבן הפסח רק הקב"ה הכניס להם ריח גן עדן ואח"כ אכלו^{טו}, אם כן לא היו

ישראל במצרים מכל אשר היה לפנים, בכל זאת גוף ענין יציאתם אינו יוצא מדרך הטבע, ומה זאת אשר צייתה תורתנו הקדושה להזכיר יציאת מצרים בשבת וציצית, ובהרבה מצות, ולמה לא גם קריעת ים סוף אשר הוא גדול ממנו.

והנראה לי לתרץ קושיא זו הוא, כי הנם יגדל כפי גדול הנם וכפי ערך המקבל, והוא למשל אם המלך יתן לשר צבאו אשר עבד לו עבודת נפש כסף וזהב הרבה מאוד, וגם יגדיל אותו על ראש כל השרים, וגם יתן חלק ממדינתו לו אשר יהיה לו לאחוזת עולם שזה השר צבא יהיה עליו למלך, הנה הרבה נתן לו עשרת מונים יותר מאשר יבא לו עפ"י דין, ואם יהיה אחד אשר מעולם לא שמע אל מצוות המלך וגם מרד נגדו והושם בכלא, ואח"כ יצא לחפשי ע"י פקודת המלך, והמלך יעשה אותו לשר, וגם יתן לו כסף וזהב, והנה אף כי לזה הראשון גדלה טובת המלך יותר ויותר, בכל זאת נשבת אותו בזה האחרון והוא לו לתהילה יותר מזה הראשון, כי בזה הראשון כבר נוכל לומר

טו. וז"ל המדרש: היה הקב"ה מבקש לגאלן ולא היה להם זכות, מה עשה הקב"ה קרא למשה ואמר לו לך ומהול אותם, והרבה מהן לא היו מקבלים עליהם למול, אמר הקב"ה שיעשו הפסח וכיון שעשה משה את הפסח גזר הקב"ה לד' רוחות העולם ונושבות בג"ע מן הרוחות שבגן עדן הלכו ונדבקו באותו הפסח וכו' והיה ריחו הולך מהלך מ' יום, נתכנסו כל ישראל אצל משה אמרו לו בבקשה ממך האכילנו מפסחך מפני שהיו עייפים מן הריח, היה אומר הקב"ה אם אין אתם נימולין אין אתם אוכלין שנאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו' מיד נתנו עצמן ומלו ונתערב דם הפסח בדם המילה, והקב"ה עובר ונוטל כאו"א ונושקו ומברכו שנאמר (יחזקאל טז) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך וגו' חיי בדם פסח, חיי בדם מילה.

ממצרים לכם דייקא לכם, כי לא הייתם ראויים לזה ראש חדשים הוא גדול שבנסים ופירש הכתוב מדוע, באמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה כי זה יציאת מצרים היה גם הראשון אשר יעשה לכם להנאתכם בשנה זו, ובשאר הניסים כבר ראיתם יציאת מצרים והיה לכם אמונה קצת וכבר ראויים לזה, אמנם בדבר חדש זה שיציאתם ממצרים הוא היה גם הראשון ולא היה להם אמונה, ולזאת לא היו ראויים כלל, ועבור זה הוא ראש חדשים, אבל מכות מצרים חשבו שרק מחמת שנאת מצרים דוקא באו ולא להטיב לישראל, אבל אחרי יציאת מצרים עלה האמונה והבטחון בלכם.

ומזה נבוא לביאור המדרש (שמו"ד טו, ג) והוא על הפסוק אשר התחלנו בו וז"ל: החדש הזה לכם ראש חדשים וגו' הה"ד (זכריה ה, יד) אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ, א"ר לוי מלמד שהיה הקב"ה חוזר ומבקש באיזה דבר לגואלם ולא היה מוצא עד שמצא זכות משה ואהרן והיא עמדה להם הה"ד אלה שני בני היצהר עכ"ל. ולכאורה תמוה מה ענין זה אל פסוק החדש הזה לכם, וכפי מה שכתבנו יבוא על נכון, כי כבר ביארנו כי עבור זה גדול גם יציאת מצרים מכל הנסים כאשר כי לא היו ראויים לזה.

ראויים כלל וכלל לא, לזאת הזכיר הכתוב תמיד ענין יציאת מצרים כי כפי "ענין המקבלים" אשר לא היו עדיין ראויים, לזה גדול זה הנס הראשון יותר מן האחרון אף כי כפי "ענין הנס" היה האחרון גדול מזה^{טז}.

והנה מזה נבוא אל ביאור הכתוב ונקדים עוד הקדמה קטנה וידועה, והוא כי חלק השנים עשר בשנה יקרא בלשון הקודש "חדש", והטעם באשר בזמן הזה יתחדש הלכנה ולזאת נקרא גם כן החלק השנים עשר בשנה "ירח" על שם הלכנה הנקראת ירח, וכדאיתא במסכת מגילה (כט, ב) דהקשו על הכתוב (במדבר כח) עולת חודש בחדשו, למה היא^{יז}, ומתרצים דאמרה תורה חדש והבא קרבן מתרומה חדשה, אם כן נראה כי גם חכו"ל פתרו ענין חודש על חדש.

ולפי"ז יבואר הפסוק הזה היטב, כי לא נחשיב זה לנס שהשמים לא יפלו על הארץ, כאשר כי אין זה דבר חדש, אמנם דבר זה אשר לא ראינו והוא דבר חדש הוא יקרא בשם "נס", וכבר ביארנו כי לזה גדול ענין יציאת מצרים משאר נסים כאשר כי עדין לא האמינו בה' ולא היו ראויים לזה, וזה פירוש הכתוב החדש הזה דבר חדש זה אשר אתם יוצאים

טז. עיין לקמן בפרשתינו בסוד"ה 'ויאמר משה אל העם', מהלך נוסף למה החיוב להזכיר יציאת מצרים ולא קריעת ים סוף, לפי שביציאת מצרים ניצלו גם בגוף וגם בנפש.

יז. דמה הוא כפל הלשון 'חודש בחודשו'.

אז ב'ל ב'כור י'תענה ו'ישלים מ'עמוד
ה'שחר, ר'ק א'ם ש'נה ו'השלים נ'ביאים
ת'ורה ש"ם, ב'סעודה י'שבו ת'למידים
ו'יאכלו, ש'בת א'ם ר'אשון מ'קדימין
ב'כורים ת'עניתם י'ומיים, כ'ן מ'ילה כ'י
י'היה כל אוכל.

ולקחתם אגדת אוזב וגו' ואתם לא
תצאו איש מפתח ביתו עד
בקר ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה
את הדם וגו' ולא יתן המשחית לבא
אל בתיכם לנגף ושמרתם את הדבר
הזה לחק וגו' עד עולם (יב, כב-כד). וכתב
רש"י: בעבור זה נאמר לא תצאו איש
מפתח ביתו שכיון שנתנה רשות למשחית
לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע. וקשה
הלא כל הנעשה אז בליל שמורים נעשה
על ידי הקב"ה בעצמו כמ"ש רש"י (בפסוק
י"ב) אעשה שפטים אני ה': אני בעצמי
ולא ע"י שליח, (ולר' שמעון דס"ל מקרא
נדרש לפניו ולא לפני פניו באמת אפשר
לומר דלא קאי זה רק על בכל אלהי מצרים
אעשה שפטים אבל מכת בכורות באמת
נעשה על ידי שליח) וכן קשה על מה
שנאמר ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם
הלא לא היה שם משחית כלל, ועוד

ולפי"ז מדוע נגאלו, וע"ז נתוסדו דברי
המדרש הה"ד אלה שני בני היצהר כי
באמת לא היו ראויים, רק נגאלו עבור זכות
משה ואהרן.

אך ביום הראשון תשניתו שאר
מבתיכם כי כל אוכל וגו' (יב,
טו). עיין או"ח הלכות פסח (סי' ת"ע)
דבכורים מתענים בערב פסח והוא ממסכת
סופרים, ועיי"ש דבכורים יכולים לאכול
בסעודת ברית מילה. וכעת נהגו לאכול
גם בסעודת סיום. עוד שם דאם חל ערב
פסח בשבת מתענים ביום ה' ועיין שם
בבאר היטב דצריך להשלים התענית, וברור
דבעצמו צריך להיות שם במסיבת סעודת
מצוה, ולא שישלחו לו מן הסעודה לביתו
כמבואר במג"א (סי' תקנ"א ס"ק ל"ה) י"ח, עוד
זאת נראה דבאמת בסעודת ברית מילה
מותר לאכול לכל מי שהוזמן לסעודה,
אמנם בסעודת סיום מסכת אין להתיר רק
לתלמידים אשר נפשם שמחה בסיום
וכדאמר אב"י (שבת ק"ח, א) כד סיים צורבא
מרבנן מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן,
וכל זה מרומז בר"ת פסוק הנ"ל, וידוע
לשון הש"ס פסחים (ה, א) שיום ערב פסח
נקרא ראשון י"ח, וזה כוונת הפסוק בר"ת:

יח. דמיירי שם בסעודת אירוסין בתשעת הימים, שמתירים בכשר ויין אך ורק למשתתפים בסעודה,
אך מי ששלחו לו לביתו מן הסעודה אסור לאכול.

יט. ז"ל הגמ' שם: דבי רבי ישמעאל תנא מצינו ארבעה עשר שנקרא ראשון, שנאמר בראשון
בארבעה עשר יום לחדש.

כ. נתקשו בזה הראשונים ראה רמב"ן ובדעת זקנים וכן בחזקוני כאן.

כתות ולכנוס לבתי ישראל להשמיד ולהרוג ח"ו לנקום נקמת אלהיהם, ונראה כי על זה באה ההבטחה ולא יתן 'המשחית' לבא אל בתיכם לנגוף, אך באתה האזהרה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו.

והנה ראה קורא הדורות מראש כי יבא זמן אשר עליו אמר דוד המלך (תהלים ב) רגשו גוים וגו' ורוזנים נסדו יחד על ה' ועל משיחו להרע לשונאי ישראל ועל כזה אמר הנביא (ישעיה כו, ב) לך עמי בא בחדריך עד יעבור זעם, וזה נרמז לנו במצוה זו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר, וממילא שפיר מסיים הכתוב ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם, ויהיה פירושו כעין כי חק הוא לכהנים בא, כלומר השם בחסדו לא יתן המשחית לבא אל בתיכם, אבל אתם תקיימו מצות הנביא לך עמי בא בחדריך ולא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר עד אשר יתפורו ענני חשך וליהודים היתה אורה.

ואמרתם זבח פסח הוא לה' (יב, כו). במדרש: ואמרתם זבח פסח הוא, מכאן שדורשים שלשים יום קודם החג בהלכות החג, ופלא. ונראה לבארו על פי מה דאיתא במסכת מגילה (ד, א)

קשה מה שאמר הכתוב ושמרתם את הדבר הזה לחק לך ולבניך עד עולם הלא מכל מה שנאמר כאן אינו נוהג אף דבר אחד לפסח דורות.

ונראה עפ"י ש"ש הטור או"ח (סימן ת"ל) שבת שלפני פסח קורין אותו שבת הגדול לפי שנעשה בו נס גדול, שעשרי בחדש היה אז ביום שבת ולקחו להם כל אחד שה לפסח וקשרו אותו בכרעי המטה ואמרו למצריים שישחטו אותו לשם פסח עפ"י מצות השם, והיו שיניהם קהות על ששוחטין את אלהיהן ולא היו רשאים לומר להם דבר, ועל שם אותו הנס קורין אותו שבת הגדול עכ"ל, והקשה שם הבית יוסף אם כן היה מן הראוי שיקראו לכל הארבעה ימים של קודם פסח ימים גדולים דבכולם היה נס, ועל זה תירץ דעיקר הנס לא היה רק ביום הראשון ואחר כך כיון דדשו דשו עיין שם, ומעתה אומר דכל זמן שראו אלהיהן בחיים היה להם עוד תקוה אולי לא ישחטו אלהיהם וכבר עבד אינש דגוים ולא עבד, אבל בליל פסח לאחר שראו שכבר שחטו אותם והמצוה היה דוקא בצלי, צלי גמור לא נא, ולא מבושל, והנה בצליה הריח נודף והולך אף לחוצות, וידעו ברור שבליילה אכלו ישראל בשר אלהיהם בודאי עלה הקצף עד למעלה וחמתם בערה בם, ובדרך הטבע היה להם לאסוף כתות

בא. שאינו מלשון חוק ומשפט, אלא מלשון דבר הנהוג ומורגל מאז ועד עולם, כמו שהכניס במצרים היה להם חק קבוע ומורגל שמקבלים לחם מאת פרעה, כן הכוונה פה שיהיה מורגל להם הדבר לדור דור.

קודם שלשים יום שמתחילין לדרוש, ואל תשיבני שבימי ריב"ל קדשו עוד על פי ראייה, דזה אינו תשובה שאפילו אז היו נוהרין שלא יהיה אד"ו ראש וממילא גם בד"ו לא עשו פסח כמו שכתבו התוס' פסחים נ"ח ע"ב ד"ה 'כאילו חל בשני בשבת' עיי"ש^ב,

והנה תנן במגילה (ה, א) באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין דהיינו בזמני המגילה, וכן בחל י"ד להיות בשבת, וצריך טעם למה לא מאחרין גם במגילה כמו שמאחרין בחגיגה והקהל, ובאמת לא על המשנה קשיא כי 'ולא יעבור' כתיב (אסתר ט, כז) אלא על אנשי כנסת הגדולה דהרי כל מה שתקנו רבנן כעין דאורייתא תקנו וכיון שמדאורייתא מאחרין זמני חגיגה והקהל למה לא תקנו כן גם לאחר בזמני המגילה, אמנם לפי דברינו ניחא דלא רצו אנשי כנסת הגדולה לעקור זמן הקבוע מדאורייתא מקדמת דנא לדרוש בהלכות החג שלשים ימים קודם החג יותר מן ההכרח^ב, ובוה מצינו יישוב נכון לקושית המרדכי המפורסמת (מגילה סי' תשע"ה) למה אין אנו עושין שני ימים פורים מספיקא

אמר רבי יהושע בן לוי פורים שחל להיות בשבת שואלין ודורשין בענינו של יום, ופריך הש"ס מאי איריא פורים אפילו יום טוב נמי דתניא משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג. ולכאורה קשה כיון דקיי"ל (ר"ה יט, ב) אדר שסמוך לניסן לעולם חסר וא"כ מתחילין השלשים יום בי"ד אדר, דהיינו ט"ז יום מאדר וי"ד מניסן, א"כ ודאי כשחל פורים בחול שההכרח לקרות המגילה בו כיון דבאותו יום נעשה הנס, אבל כשחל פורים בשבת והקדימו קריאתה היה אפשר לומר שיצאנו כבר ידי חובתנו לפרסם הנס של פורים, ואם כן הוה אמינא דנעסוק בהלכות החג, לזה שפיר הוכרח רבי יהושע בן לוי להשמיענו שאף שחל בשבת והקדימו קריאת המגילה עם כל זאת שואלין ודורשין בענינו של יום, ובהיות כן מאי קפריך הגמרא. אבל נראה כי שפיר הקשו דכיון שחל י"ד אדר בשבת א"כ מההכרח שיהיה על פי החשבון פסח ביום ב' ומסתמא לא יחלוק רבי יהושע בן לוי על כללא לא בד"ו פסח ובודאי ס"ל שמעברין אדר ויהיה החדש מלא^{בב} ואם כן שוב י"ד אדר הוא

בב. ואזי יהיה פסח ביום שלישי. ויש להעיר דלפי"ז פליג ריב"ל עמ"ש לעיל ממס' ר"ה (יט, ב) שאדר הסמוך לניסן לעולם חסר.

בג. אמנם ברש"י שם בד"ה 'בשני בשבת' כתב שהיו מקדשין עפ"י הראיה בלא שהיו נוהרין בכללים הנ"ל.

בד. כמובא בפסחים (ו, א) תניא שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום, שהרי 'משה' עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני. נמצא שכבר משה רבינו נהג כן. ומבאר רבינו דאילו יאחרו את זמן קריאת המגילה יגרעו מהשלשים ימים שצריך לדרוש בהם על חג הפסח.

ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור
(יב, כט). מסורה: ויהי בחצי הלילה
וה' הכה (כאן), ויהי בחצי הלילה ויחרד
האיש וילפת (רות ג, ח), ויקם בחצי
הלילה ויאחו בדלתות שער העיר
ובשתי המזוזות ויסעם וגו' וישם על
כתפיו וגו' על פני חברון (שופטים טז, ג),
ונראה כי באה המסורה ללמד לנו דעת,
כי בעת אשר מדת הדין ח"ו מתוחה בעולם
בל יהיה האדם מתעבר ובוטח, רעב כי
יהיה בארץ כל יאמר כדאמרי אינשי שב
שני הוה כפנא ואכבא אומנא לא חליף^ט,
דבר כי יהיה כל ישקיט את לבבו לאמור
שב שני הוה מותנא ואינש בלא שניה לא
שכיב^ט, אבל יתמלא מפחד השם ומהדר
גאונו, ואף אם נגעה יד השם באומות
עובדי עבודה זרה, ישים על לבו דברי
הנביא (צפניה ג, ו-ז) הכרתי גוים נשמו פנותם
החרבתי חצותם וגו' אמרתי אך תראי אותי
תקחו מוסר^ט, ואיש נבוב ילכב (איוב יא,
יב) וישוב אל השם ככל נפשו^ט, ויתפוס

דיומא כמו בשאר ימים טובים, ובדברינו
ניחא דכיון שכבר נקבעו מעיקרא אותן
זמנים מן התורה לדרוש בהלכות החג שוב
לא רצו לדחותו משום ספיקא דיומא.

והנה יליף הש"ס (מגילה ב, א) דמגילה
נקראת ב"א ו"ב מדכתיב בזמניהם
ומרבין מיניה שני ימים דומיא דיומי
דפורים, וע"ז פריך הש"ס דלמא קאי הרבוי
על ט"ז ו"ז, וקמשני ולא יעבור כתיב,
וזה פשוט דאם נמעט י"ז, גם בט"ז לא
יקראו המגילה, דשוב לא הוה דומה לזמני
הפורים^ט, והנה "זבח" בנימטריא י"ז, וזה
פירוש הכתוב: ואמרתם "זבח" פסח היינו
אמרו ב"ז דיני הפסח כי כבר הגענו אז
לתוך ל' של קודם החג, ובא רמז הוה
ללמדנו שאין מאחרין קריאת המגילה
וכנ"ל, ומבואר המדרש: ואמרתם זבח פסח,
מכאן שדורשים שלשים יום קודם החג
בהלכות החג.

כה. שהם רצופים אחד אחר השני.

כו. סנהדרין כ"ט ע"א. ופי' דאמרי אינשי, שבע שנים יכול ליהות רעב ועל פתח האומן אין הרעב
חולף כי מתפרנס ממלאכתו.

כז. יבמות קי"ד ע"ב וסנהדרין שם. ופי' דאמרי אינשי, יכול ליהות דבר שבע שנים ואדם לא מת
בטרם שלמו שנתיו שנקבצו לו מראש.

כח. ופי' הבאתי פורענות על העכו"ם כדי שתראו ותיראו, כמו שהוא מסיים והולך 'אמרתי אך תראי
אותי' (רש"י צפניה שם).

כט. פי' איש חלול בלא לב אשר לא הביין דרך ה', יקנה לו לב לשוב לבוראו ולפשפש במעשיו,
ולשוב בתשובה שלימה (עפ"י רש"י איוב שם).

אתחלתא זו אבל שינו לומר כהא בב' הדמיון.

ואנכי הוספתי מים וקמח, כי בעת אשר הסיבו משפחות ישראל בבבל לסדר הראשון בגלותם כליל התקדש חג ליל פסח, אשר המנהג היה שנתאספו בני המשפחה בבית אחד כמו שנהגו בקרבן פסח הראשון וכמו שנאמר (יב, ג) ויקחו להם איש שה לבית אבות, הנה הרכה והרכה נהרגו במלחמה, ורבים היו מתי דרך ברעב וצמא ברדתם לבבלאי, וכאשר נתאספו בני המשפחה אל שולחן אחד והרגישו עוד פעם בחסרונם האיום רבו בבכיה ותמרורים, וממש כך היה גם בסדר הראשון במצרים אשר ארבעה חלקים מישראל מתו בשלשת ימי אפלה ככתוב (יג, יח) וחמשים עלו בני ישראללב, לכן אמרו ממש הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, והנה כאמת היה אז צרה גדולה למצרים, אבל גם לישראל היה עת לבכות, רק ישראל קבלו עליהם דין שמים באהבה והצדיקו עליהם הדין, נתנו שבח והודיה על שמתו הרשעים בצנעה, ועל שיתרם ניצולו, אמנם המצריים ערלי לב וערלי בשר כאשר התקצפו במיתת בכוריהם צעקו צעקות גדולות במלכם

גם אומנות ראש יחוסנו אבינו אברהם שהתפלל על אנשי סדום, וידפוק על שערי רחמים, וירבה בתפלה שיפתחו לו שערי רחמים כפתחו של אולם, אשר לא היה לו דלתות ולא מזוזות והיו פתוחים תמיד מבלי אפשרות להסגרל, וזה כונת המסורה: ויהי בחצי הלילה (רמוז לעת חשכות צרה ויללה) וה' הבה, ויהי בחצי הלילה ויחרד האיש וילפת לא ככסיל מתעבר ובוסח, אבל תפס אומנות שוכן חברון והקיש על שערי רחמים, ויקם בחצי הלילה ויאחו בדלתות העיר ובשתי המזוזות ויסעם וגו' על פני חברון בטח בזכות שוכני חברון ועשה כמעשיהם.

ותהי צעקה גדולה בכל ארץ מצרים וגו' (יב, ל). מדרש, וישראל מה אמרו, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וצריך ביאור, ונראה על פי מה שהבאתי בפ' ההגדה (בר"ה 'כהא לחמא') בשם **אאמו"ר הגאון זי"ע**, כי אתחלתא דהגדה 'כהא לחמא עניא' תקנו בבבל, ואמרו שם הא לחמא עניא היינו שזהו ממש לחם עוני של מצרים, וכאשר באו שוב לארץ ישראל לא פסקו מלומר

ל. כדאיתא במשנה מסכת מדות (ב, ג) דכל הפתחים שהיו בבית המקדש היו להן דלתות, חוץ משל אולם.

לא. כדכתיב בישעיה פ"ה על גולי בבל, לכן גלה עמי מבלי דעת, וכבודו מתי רעב, והמונו צחה צמא.

לב. ופירש"י חמושים: אחד מחמשה יצאו, וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה.

כי מן הסתם האבות חסו על בניהם כחוק הטבע דרחמי האב על הבן, וס"ל כפי' שהביא רש"י (יב, ל) שהיו המצוות מזנות תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנוים והיו להם בכורות הרבה פעמים אף חמשה לאשה אחת כל אחד בכור לאביו, והנה אלה האנשים לא ידעו כי זינתה אמם הובישה הורתם וחשבו עצמם לפשוטים לזאת לא רצו לשלוח את ישראל'לד.

והנה מכה השלישית מסוג הראשון דצ"ך הוא כנים, ובלי ספק היו אז בארץ מצרים כמה אנשים שהיו מלאים מכבר מכנים, וכן במכה שלשית מסוג השני עד"ש כמה וכמה מוכי שחין היו בלא"ה בארץ מצרים, אלא כיון שבאו מכת כנים ומכת שחין הוכו גם אלה האנשים אשר מכבר היו עליהם מחלה זו מקדמת דנא, והיינו שהטפל נגרר בתר העיקר, ולפי"ז מבואר המדרש דהיינו גם אלה אשר לא היו פטרי רחם נלקו לכסוף ומתו גם הם'לג.

ובאלהיהם, וישראל שגם מהם מתו מה אמרו, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו והצדיקו עליהם את הדין.

ומת כל בכור בארץ מצרים (יא, ה). איתא במדרש: 'למכה מצרים בבכוריהם' (תהלים קלו, י) בכוריהם לא נאמר אלא בבכוריהם שהיו הבכורים מכין זה את זה, לכך נותן רבי יהודה סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב. ונראה לפרש דבילקוט תהלים איתא (ילקוט"ש רמז תתפ"ג) 'למכה מצרים בבכוריהם' בשעה ששלח הקב"ה מכת בכורות אמר לו בחצות הלילה ומת כל בכור, נכנסו כל הבכורות אצל אבותיהם ואמרו להם כל מה שאמר משה הביא עליהם, אין אתם מבקשים שנחיה, בואו והוציאו את העברים האלה מבינינו ולא רצו, מיד נטלו הבכורות כל אחד חרבו והרג את אביו וששים רבוא הרגו עיין שם באריכות, אבל נראה כי בעל המדרש הזה מואן בפירוש זה'לג.

לג. דהיינו בפירוש שהבכורים הכו את אביהם, וגורס שהכו הבכורות זה את זה.

לד. ובכך מיישב רבנו המדרש שהכו הבכורות זה את זה, שלמה יכו הבכורות א"ע היה להם להתאחד ולבטל המכה, ולכן מבאר רבינו כי היו הרבה בכורות שלא ידעו שהם בכורות ולכן לא רצו לשלוח את ישראל מארץ מצרים ובאו עליהם הבכורות הידועים והכו אותם, ולכך כתב המדרש 'שהיו הבכורות מכין זה את זה'.

לה. והיינו שמתו גם אלו שהיו רק בכורות לאביהם לפי שנגררו בתר הבכורות שהיו פטרי רחם אף שהמכה היתה מכוונת מתחילה רק לבכורות שהיו פטרי רחם. ועי' ברמב"ן (יב, ל), שכותב שעל דרך הפשט הבכורות שמתו במצרים היו רק פטרי רחם, והראיה שקידש תחתיהם רק כל בכור פטר רחם בבני ישראל, אך לבסוף מסיק הרמב"ן שהוכו כל בכורי מצרים אף בכורי האב, ורק לא רצה לקדש תחתיהם בישראל רק בכור האם, שהוא ידוע ומפורסם יותר. ולפי דברי רבינו יש טעם נוסף,

שבהם המכונים בשם ישראל האמינו ובטחו כי שומר מצוה לא ידע דבר רע, לזאת לא נפחדו מלהיכנס לבתיהם לשאול מהם כדבר משה, אבל מרבית העם יראו לנפשותם פן יפצעו המצרים את מוחן בגזירין לנקום מהם נקמת יראתם ועל אלו אמר הכתוב שנתן השם את חן העם בעיני מצרים וישאלום, כדי לקיים הבטחת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לז.

ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים (יב, לה). במדרש רבה (יה, י): ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים, ומשה היה עוסק בעצמות יוסף ובכלי המשכן שהכין יעקב אבינו וכן דוד אמר (תהלים נח) ישמח צדיק כי חזה נקם.

לפיכך היה נותן בהם רבי יהודה סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב היינו שכל האחרונים משלשה סימנים אלה נלקו אנב גררא.

ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב וגו', וזה נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום וגו' (יב, לה-לו). כבר דקדקו המפרשים שבפסוק הראשון נאמר ובני ישראל ובשני נאמר את חן העם, ועוד שבכתוב הראשון כתיב וישאלו היינו שישראל היו המתחילים ובשני נאמר וישאלום שמשמע שהמצריים מעצמם נתנו להם, ויתבארו השאלות כפי דברינו בענין שחיטת הפסח ששחטו וצלו אלהיהם של מצרים לו, וכעת שהוצרכו לעשות כדברי משה לכוון לבתי מצרים ולשאול מהם כסף זהב ושמלות, הטובים

דבאמת עיקר מכת בכורות היתה רק על פטרי רחם ושאר הבכורות רק נגררו אחריהם, ולכן נתקדשו רק הבכורות שהם פטרי רחם. ועיין רש"י לקמן (יג, ב) שאמר הקב"ה שקניתי לעצמי בכורי ישראל ע"י שהייתי בכורי מצרים, ובספורנו (יג, טו) מרחיב הביאור בזה שהיו בכורי ישראל ראויים ללקות עמהם, והצילם במה שהקדישם לו ע"כ, ולפי הנ"ל שעיקר מכת בכורות היה על פטרי רחם בלבד, מובן הדבר, כי רק בכורי ישראל שהיו פטרי רחם היו בסכנה מחמת המכה עצמה ולכן נתקדשו רק הם. וראה מ"ש רבינו לקמן בסוף הפרשה בד"ה ויהי כי הקשה'.

לו. לעיל בד"ה ולקחתם אגודת אזוב, שצלו ישראל את אלהי מצרים ונתפשט הריח בכל מצרים, ועפ"י דרך הטבע היו צריכין המצריים לצאת כתות ולהרוג בישראל על אכילת אלהיהם.

לו. ע"י לקמן בפרשתינו שכתב רבינו בד"ה 'שמח מצרים בצאתם' שהכניס ה' שמחה במצריים שישראל יוצאים, ומטבע השמחה שמרחיבה הלב, ולכן נתנו המצריים זהב וכסף מעצמם. וראה לעיל בפרשתינו בד"ה 'דבר נא' טעם נוסף לכך שלא רצו ישראל ליקח כסף וכלים מהמצריים, והוא שבביל שלא ירדפו אחריהם למען השיב ממונם עי"ש, אבל שמעו לקול משה שציוס כן בשם השם ובטחו ביצועתו.

נקמת עמו במצרים שמח בזה כמוצא שלל רב לט.

ובל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו (יב, מד). יש לשאול למה נאמר עבד איש, ואם היה עבד אשה או עבד קטן האם לא יהיה לו תורת עבד, וגם לשון מקנת כסף צ"ב כי כבר אפשר שירשו או מצאו, וגם לשון ומלתה אתו אז יאכל בו קשה לאותן שיטות דמל ולא טבל כאלו לא מלמ, וגם קשה לבית הלל דס"ל (פסחים צב, א) הפורש מן הערלה כאילו פרש מן הקבריא, ואף שמדרבנן הוא קשה לפי הכלל של הטו"ז (י"ד סי' קי"ז סק"א) דדבר שהוא מפורש בתורה להתירא אין החכמים יכולים לאוסרו^{מב} (ועיין פסחים דף צ"ב ע"א^{מג}).

וצריך ביאור האיך שייך פסוק זה למה שאמור למעלה, ונראה כי מצות ביזת מצרים היה לשלשה טעמים, טעם הראשון לעשות מצרים כמצולה שאין בה דגים, טעם השני למען יהיה להם ממה להתנדב עת יבנה המשכן, והג' לשמח נפשות ישראל, ומעתה נתבאר המדרש שמשנה רבינו אף שלא לקח חבל בבזת מצרים בכל זאת השיג כל תכלית הנרצה, שהעני גם הוא את מצרים כאשר לקח את עצמות יוסף אשר זכותו בודאי תגין עליהם כמה דאיתא בבבא מציעא (פר, א) דכל שני דהוה ניים רבי אלעזר ברבי שמעון בעליתיה לא סליק חיה רעה למתייהולח, והשני לסייע לנרבת המשכן, הגנה הביא איתו כלי המשכן שהכין יעקב, והטעם לשמח נפשו הלא אמר כבר דוד המלך ישמח צדיק כי חזה נקם וכד חזי משה

לח. עיי"ש שציוה רבי אלעזר לאשתו שלאחר מיתתו לא תקברוהו רק תשים אותו בעליית ביתו, ולאחר כמה שנים נודע הדבר לחכמים ובאו לקברו, ולא נתנו אנשי המקום שיקהו משם לפי שבכל השנים הללו שהיה רבי אלעזר בעליית ביתו לא נכנסה חיה רעה לעיר.

לג. ועיין לקמן (בדרוש לו' אדר בסוד"ה 'איתא במדרש' בא"ד 'ומעתה יאירו') כי תכונת נפשו של משה היתה שכל מגמתו יהיה לטובת אחרים, ומסר נפשו בשביל עם ישראל עד שאמר (שמות לב, לב) 'מחני נא מספרך' בשביל קיום עם ישראל, וא"כ בודאי בראותו נקמת ישראל במצרים שמח אפי' יותר מנקמת עצמו.

מ. שיטת חכמים ביבמות דף מ"ו ע"ב.

מא. דאיתא בפסחים שם גר שנתגייר בערב פסח בית שמאי אומרים טובל ואוכל את פסחו לערב, ובית הלל אומרים הפורש מן העורלה כפורש מן הקבר, ופירש"י: שצריך הזאה שלישי ושביעי, וא"כ אינו יכול לאכול הפסח, ודלא כדמשמע מן הפסוק כאן.

מב. וז"ל הט"ז: דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר דאין כח ביד חכמים להחמיר אלא במקום שאין בו לא איסור ולא היתר מפורש מן התורה משא"כ במקום שיש היתר מפורש מן התורה עכ"ל, ונתקשה רבנו דהאיך אוסרים בית הלל על גר שנתגייר ומל בערב

ע"א) והוא כדברינו דקאי על שנתנכרו מעשיו.

ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם כי אמרו כלנו מתים (יב, לג). שמח מצרים בצאתם (תהלים קה, לח). איתא בילקוט (ילקוט"ש תהלים רמז תתס"ג) א"ר ברכיה משל לבעל בשר שהיה רוכב על חמור, חמרא מסכי אימת יחות מנאי, ואיהו מסכי אימת ניחות מן חמרא, כיון דנחית ליה מן חמרא שרי גברא חדי ושרי חמרא חדי (פי' החמור מסתכל מתי שירד האיש ממנו והאיש חושב גם כן מתי ארד ממנו, וכיון שירד שניהם שמחים), לית אנן ידעין מאן חדי סגי מינהון, כך כשהיו ישראל במצרים היו המכות באות על המצריים והיו המצריים מקוים מתי יצאו ישראל ממצרים, וישראל מקוים מתי יגאלם הקב"ה, וכיון שנגאלו התחילו אלו ואלו שמחים, ואין אנו יודעים מי שמח יותר, וממה שכתב דוד אנו יודעין שהמצריים שמחו יותר מישראל, שנאמר 'שמח מצרים בצאתם'.

ונראה ליישב דקאי על מה שנאמר למעלה (יב, מג) וכל בן נכר לא יאכל בו ופירש"י: מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, ובא בלשון זה ללמדינו האידך יסתבב זה להתנכר מאביו שבשמים, ואמר שהגורם לזה הוא בהיותו 'עבד איש', ששם בשר זרועו וסומך על בשר ודם כמוהו, ומקבל מרותו ע"ד שאמר הנביא (ירמיה יז, ה) ארור הגבר אשר יטמח באדם, או שסמך על רוב עושרו ע"ד שאמר שלמה (משלי י, טו) הון עשיר קרית עזו, והיות שהנהו סומך על כספו הוא משתוקק תמיד להרבותו עד שלבסוף כבר איננו אדון על כספו ואדרכא מכור הוא לכספו, וזה שנאמר מקנת כסף על דרך עבד איש, ואמר על זה הכתוב ומלתה אתו על פי שכתבתי בפ' בראשית (בר"ה 'מעין הדעת') שעל ידי המילה נימול גם ערלת הלב, ואז יאכל בו היינו בהמולו את ערלת לבבו ושוב ישוב אל אביו שבשמים, וזה הטעם על שנתוסף ה"א בתבת ומלתה כי האות ה"א מרמזת על התשובה כדאיתא בגמרא (מנחות כט, ב) מ"ד ובווהר הק' (במדבר דף קכ"ב

פסח אכילת הפסח בלילה, הא מקרא מפורש כאן שאוכל בערב דכתיב 'כל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו'.

מג. דאיתא שם דבערל ישראל בית הלל מודים שטובל ואוכל את פסחו וא"כ לא אסרי בית הלל דבר המפורש להתירא בתורה דסברי בית הלל דהכתוב הכא קאי על ערל ישראל. ויש לדון איזה דין היה לישראל במצרים לפני מתן תורה.

מד. וז"ל: ומ"ט תליא כרעיה (מפני מה רגלה של האות ה"א תלויה ואינה דבוקה לגגה) דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וכו' (שיוכל לשוב דרך פתח העלין שבין הרגל לגג) כדריש לקיש, דאמר ריש לקיש בא לטהר מסייעין אותו.

ומעתה אין תימה שגדלה שמחתם בצאת ישראל ממצרים יותר משמחת ישראל, אף שאצלם היה השמחה שמחת הנפש והגוף ביחד, וזה כוונת הכתוב שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם היינו מלבד פחד הטבעי כובד משאם, עוד זאת כי נפל ממקום גבוה הפחד עליהם, ומשו"ה שמחו המצריים יותר כאשר ירד רוכבם מעליהם.

ונראה במעם הענין, כי השם רצה לקיים הבטחתו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכבר כתבתי (לעיל בד"ה 'ובני ישראל עשו הראשון) שהיו הרבה מישראל שיראו לנפשותם לכנוס לבתי המצרים, ושעבור זה נאמר וישאילום היינו שהמצרים מעצמם נתנו כסף וזהב מבלי אשר יבקשו מהם, ואילו היו המצרים עצבים על שהוכרחו לשלוח את בני ישראל מעבודתם, בודאי לא היו נותנים פז ופנינים לא להמבקשים ומכ"ש לאלה אשר שמו יד לפה, אי לזאת נתן הקב"ה שמחה בלב פרעה ועמו ועבדיו, והוא מטבע השמחה שמרחיבה לב האדם כמאמר הכתוב (מלכים א' ה, טו) 'שמחים וטובי לב', ועי"ז נתקיימה ההבטחה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

ובזה מבואר סמיכת הפסוקים (תהלים ק"ה, לו-לח) ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם, והיינו על פי מה דאיתא במסכת כתובות (פד, א) ינתנו לכושל שבהן, ופירשו שם בגמרא מהו כושל, ולכל הפירושים היינו מי שאינו יכול לגבות חובו,

וצריך לכאר מה חידש בעל המדרש במשל זה, ושמעתי מאאמו"ר הנאמן ז"ל שבאמת אם זה בעל הבשר אין תכליתו ברוכבו על החמור רק לטייל ממקום למקום, באמת נסיעה זו קשה הן לבעל הבשר והן לחמור, ושניהם שמחים כאשר נתפרדו זה מזה, ואפשר ששמחתם שוה, אבל אם היה זה בעל הבשר בן מחבב אבותיו, אשר נכספה גם כלתה נפשו לבוא לבית אבותיו לנשקם ולחבבם, ובעת ירדו מעל החמור באו המה לקראתו, בודאי אין לדמות שמחת הרוכב לשמחת חמורו, והנה ישראל יצאו ממצרים מגלות הגוף ומגלות הנפש ומוכנים לקבל התורה ולבוא לארץ הקדושה והיה מן הראוי ששמחתם תגדל יותר ויותר משמחת מצרים, אבל העיד הכתוב שאדרבה גדלה שמחת מצרים, ולפי"ז דיבר הכתוב בנגות ישראל.

אבל לענ"ד י"ל עוד, שדוד המתיק הדבר ומספר מגדולת גואל ישראל, כי הנה למשל אם יותן אבן כבד על שכם אדם להובילו לאיזה מקום, אף אם תכבד עליו משאת האבן בכל זאת לא ירגיש כאב רק כובד משאו, אבל אילו יפילו עליו אבן ממקום גבוה אזי בודאי יוכפל צערו כי גם כאוב יכאב לו, והנה כי כן מצרים נפחדו ממכות שבאו עליהם כאמרם (לעיל ג, ז) הטרם תדע כי אבדה מצרים, אמנם במכת בכורות הפילו עליהם מן השמים פחד ורעדה גדולה כל כך, עד שפרעה וכל עמו החזיקו בעם ישראל למהר לשלחם מארצם כי אמרו כולנו מתים, ועל פחד כזה הבטיח (משלי ג, כה) אל תירא מפחד פתאום,

אשר אין דבר זה יוכל להאמר על הקב"ה, הכוונה על שלא היו ראויים להגאול, והן הן דברי המדרש זכור אשר יציאתם ממצרים, ולמה, היינו מדוע דוקא יציאת מצרים ולמה לא קריעת ים סוף, ועל זה אמר כי בחזק יד הוציא ה' אתכם, דהיינו שלא הייתם ראויים להגאול, משא"כ בשאר הנסים כבר היו כדאים וכמו שפירש"י בפסוק (לקמן יד, טו) דבר אל בני ישראל ויסעו^מ, והנה ידוע כי בשביל שהעיסה תתחמץ אין צריך לשום מלאכה שמשתשהה שיעור מיל תתחמץ מאליה, וזהו חיבור הפסוק דמכאן ואילך לא יאכל חמץ, דהיינו לא תאכלו ולא תהנו משום דבר בלי יגיעה ומלאכה אבל תתאמצו שכל מה שתקבלו יהיה פרי עבודתכם ולא נהמא דכיסופא.

או יאמר כי נרמז בזה עוד תירוץ אחר על קושיית^מ למה החיוב להזכיר יציאת מצרים ולא קריעת ים סוף או ירידת המן, היות דבר הזה שיצאו מבית עבדים אינו יוצא מדרך הטבע כל כך, וכבר כמה פעמים נעשה עבד חפשי מאדוניו, אבל קריעת ים סוף ושאר נסי מדבר לא נעשו מעולם וגם לא יעשו לשום בריה^מ, אכן

זה שאמר דוד: הוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל היינו שכל אחד קבץ זהב וכסף, והאיך נהייתה זאת יען ששמח מצרים בצאתם, ואמר לשמחה מה זה עושה ופי' כי נפל פחדם עליהם ועי"ז שמחו שמחה גדולה בצאתם.

ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בחזק יד הוציא ה' אתכם מזה ולא יאכל חמץ (יג, ג). איתא במדרש: זכור את היום הזה, ולמה, כי בחזק יד הוציא וגו'. וצ"ב מה חידש המדרש בזה, עוד צריך להבין חיבור המצוה 'לא יאכל חמץ' למצות 'זכירת יציאת מצרים'. ונראה על פי מה שכתבתי בפ' הפסוק 'החדש הזה לכם'^מ כי באמת ענין יציאת מצרים קמן הוא לגבי קריעת ים סוף, אבל לפי העת והזמן אשר נעשה גם זה כי בעת ההוא לא היו עוד ראויים לנס זה וכדאיתא במדרשים (שמו"ד יט, ה) שלא רצו לעשות אפילו קרבן פסח, באמת הוא פלאי ועבור זה מזכירים יציאת מצרים לדורות להראות אהבת ה' לעמו, וכבר ידוע מה שכתבו המפרשים כי זה שנאמר בחזק יד

מה. לעיל בד"ה 'החדש הזה' השני.

מו. וז"ל: אין להם אלא ליסע שאין הים עומד בפניהם כדאי זכות אבותיהם והם והאמונה שהאמינו כי ויצאו, לקרוע להם הים.

מו. כמ"ש הרמב"ן בסוף פרשתינו כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, ולכן צוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון.

ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג
 ה' כל בכור בארץ מצרים מבכר
 אדם ועד בכור בהמה וגו' (יג, טו).
 בפרשה זו כל מקום שהוזכר כל "בכור"
 נכתב מלא וי"ו, רק מבכר אדם נכתב
 "בכר" חסר ובודאי טעמא בעי. ונראה כי
 בא בזה הרמז על מה שכתב רש"י בפרשה
 זו (יב, ל) מצריות מזנות תחת בעליהן
 ויולדות מרווקים פנויים, והיה להם בכורות
 הרבה וכל אחד בכור לאביו עכ"ל, אם כן
 נהרגו אז באותו לילה גם אלו אשר לא
 היו פטרי רחם^מ, וזה נרמז בפסוק זה
 ויהרג ה' "כל" בכור דהיינו גם זה אשר
 רק מצד אחד היה בכור, לכן מבכר אדם
 חסר אף שלא היה בכור בשלימות, ועד
 בכור בהמה מלא, דוקא זה שהיה פטר
 רחם.

בשלה

מהצורך כלל שילכו דרך ים סוף, וגם
 הדרך הסלול הוא לארץ פלשתים, והיה
 קרוב יותר, אמנם היות שירא הקב"ה אולי
 בראותם מלחמה ישובו מצרימה, לזאת
 הרחיק עליהם הדרך, ועל ידי זה נסתעף
 קריעת ים סוף, והיות כי נודע לנו מפי
 ספרים וסופרים כי היותר קשה כביכול
 לפני השם הוא שידוד הטבע, נראה מזה

תוכן הענין הוא, כי בגאולת מצרים יצאו
 לחרות לא רק גופי ישראל, אלא גם
 נפשותם פלמו למו מטומאות מצרים,
 משא"כ בשאר הנסים לא נצולו רק גופי
 העם מליפול ביד שונאיהם, או שלא ימותו
 ברעב ובצמא וכדומה.

והנה דרשו חכז"ל במנחות (כט, ב) כי ביה
 ה' צור עולמים, שהעולם נברא באות
 יו"ד וה"א, העוה"ב באות יו"ד והעוה"ז
 באות ה"א, והוא פשוט כי הנפש הוא
 מעוה"ב, והגוף הוא מעוה"ז, ומעתה אומר
 ב'חזק יו"ד ה'וציא הוא ר"ת ביה, ולפי"ז
 יפורש הכתוב: זכור את היום הזה אשר
 יצאתם ממצרים וגו' ושואל המדרש ולמה,
 היינו למה דוקא יציאת מצרים ולא שאר
 נסים, וע"ז תירץ כי ב'חזק יו"ד ה'וציא דהיינו
 "ביה" נפשות וגופות ולכן הוא העיקר.

אלא הוא באופן 'וברוח אפיך נערמו מים', כי גם שם לטובת העם הכביד כביכול על עצמו את העבודה, ומעתה זה הוא כונת המדרש כי זה העני קשה רוח, כל ימיו רעים, וגם כיום טוב כל ישמח, ויקלל יום אשר יולד בו, אמנם אם יבין לאשורו ענין זה של 'ויסב', ימצא כי רק טובתו ישחר ארון העולמים ולא יאכל עד שיסב כדרך המלכים וק"ל.

לא ימיש עמוד הענין יומם ועמוד האש
 לילה לפני העם (יג, כב). נאמר 'מיש' בלשון עתיד תחת שהיה להכתוב לדרב בלשון עבר, אבל יש לומר שהכתוב רמז בזה על מאמרי חכז"ל (אבות א, ז): אל תתיאש מן הפורעניות, ואפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים (ברכות י, א).² וזהו 'לא ימיש עמוד הענין יומם' דהיינו אפילו אם שמש

אהבת השם לעמו שחשב מחשבות שבל ידח ממנו נדח, ולזאת הוכילם בדרך זה שלא יבואו לידי נסיון.

והנה דבר כזה הוא מעשה בכל יום, היות שהשי"ת זן ומפרנס גם כן את העני וזה בלתי ספק גם יותר גדול שהשם מזמין לו דבר יום ביומו מאילו היה מתפרנס מנחלת שדה וכרם, וכביכול הוא לו עבודה יותר גדולה, אמנם כן היות שידע צדיקו של עולם נפש כל איש ואיש וידע כי לא ישאר האיש בצדקו לזאת לטובתו נשברה רגל פרתוא, והן המה דברי חכז"ל: קשה פרנסתו של אדם כקריעת ים סוף ולא להאדם אלא להקב"ה שהוצרך לנסים עבדו בשידוד הטבע כקריעת ים סוף.

וזה נראה גם כן כונת המסורה: **בזעת אפיך תאכל לחם** (בראשית ג, יט), **וברוח אפיך נערמו מים** (שמות טו, ח). אם כי 'בזעת אפיך תאכל לחם', אין זה חסרון בחיקו, ולא מדרך עונש ונקמה ח"ו,

א. חז"ל משתמשים הרבה בלשון זה כמשל לאדם שנדמה לו שחרב עליו עולמו ובסוף מגלה שאדרכא צרתו היא הצלתו וגאולתו, ועפ"י מעשה המובא במדרשים ובירושלמי הוריות (פרק ג ה"ד): מעשה ברא" ור' יהושע שיצאו לגבות לעסק מצות, רבותינו הלכו לחילתה של אנטוכיא והיה שם אדם אחד והיה נקרא אבא יודן והיה למוד ליתן לרבותינו ביד רחבה, נעשה אותו אבא יודן עני ראה ר' אלעזר ור' יהושע שהלכו לגבות שם והטמין עצמו מפניהם ועלה לביתו ועשה יום ושנים ולא ירד לשוק אמרה לו אשתו מפני מה לא ירדת לשוק הרי שני ימים, אמר לה רבותינו באו לגבות לעסק מצות עמילי תורה ואין סיפק בידי ליתן להם ואני מתבייש לירד לשוק, אשתו שהיתה אוהבת את המצות אמרה לו לא נשתייר לנו שדה אחת מכור חציה ותן אותה להן הלך ועשה כן מכר אותה חצי שדה בחמשה זהובים ונתן אותן לרבותינו ואמר להן התפללו עלי, התפללו עליו ואמרו לו המקום ימלא חסרונו, הלכו להן רבותינו לגבות במקום אחר, אותו אבא יודן חרש בחצי שדה ומצא שם סימא גדולה ונעשה עשיר יותר ממה שהיה קודם אמר 'לטובתי נשברה רגל פרתא'.

ב. שלכאורה המאמרים הנ"ל סותרים זה את זה.

הוציאנו הקב"ה בשנת רד"ו הרבה לפני זמן וקץ הקצוב, אך בזה ירווח לנו, כי בעבור סילוק קושיא זו סבב לנו הקב"ה לגרשינו משם בכזו ולא בתופים ובמחולות, כי אחרי שהמה גירשו אותנו בידם התקיפה כרב המגרש את עבדו במשלו בו, אזי הראו כי לא הקב"ה הוציאנו אלא שהמה גרשונו וממילא שוב אין מקום לשאול האיך הוציאנו הקב"ה עדיין, כי הלא המה בעצמם גרשו אותנו¹.

הצלחה זורח עליו כבתקופת תמוז בכל זאת לא ימיש הענן מנגד עיניו, כי אין אדם יודע מה יולד יום ואשרי אדם מפחד תמיד, 'ועמוד האש לילה' גם אם חשכו כוכבי נשפו וחשך יסובבהו לא ימיש עמוד האש ממולו, וישים בטחונו בשם המאיר לארץ ולדרים עליה שעוד יזרח שמש הצלחתו.

וזהו ג"כ כונת רש"י 'בגבורה מפורסמת' וכמאמר הזוהר הק' (הקדמה לחינוכים דף יז, ע"ב) דין איהו גבורה היינו בגובר יד המעבידים עלינו, וגם אונקלוס לזה נתכון שהגלונו בתוקף יד המצרים, וכל זה היה בחכמה עמוקה שלא יוכלו המקמרגים לקטרג כנ"ל, וזהו ג"כ כונת הכתוב (ו, א) כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו, שלכאורה למאי נפקא מינה הודיע הקב"ה למשה שביד רמה ישלחם ויגרשם, אלא שגם למשה היה קשה הלא הקב"ה דיבר מארבע מאות שנה וכעת לא עברו רק מאתים ועשר שנים, א"כ האיך יוכלו לצאת, לזה הודיעו הקב"ה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם כנ"ל.

ובל זה רמוז בפסוק ובני ישראל יוצאים ביד רמה, ועל פי הקדמת השל"ה

ובני ישראל יוצאים ביד רמה (יד, ח), במדרש פליאה: פרמה (מסך ומסוה) עשה להם להגן מן המזיקין, ונראה בהקדים הקושיא האיך כתב כאן הכתוב ש'ביד רמה' יצאו הלא כבר העידה לנו התורה בפסוק מפורש (יב, לט) כי 'גרשו ממצרים', ומה גם שבגאולה העתידה מכטיח אותנו הנביא (ישעיה נב, יב) לא בחפזון תצאו ולא במנוסה, שמשמע כי בחרפה גורשנו בפסח מצרים, ועוד קשה מדוע לא סיבב באמת הקב"ה שבתופים ובמחולות ילוונו המצריים עת צאתנו ממצרים, וגם על פי רש"י קשה בפירושו על ביד רמה: בגבורה מפורסמת, הלא המה גירשו אותנו ומה גבורה הראנו כזה, וגם האונקלוס קשה שתירגם 'בריש גלי', אכן התירוץ עליהן כי היו למקמרגים בידם לקטרג הלא על ארבע מאות שנה אמר הכתוב שיעבדו בנו וא"כ האיך

ג. עיין לקמן בריש פר' יתרו (בד"ה 'ישמע יתרו' השני) שפרעה ברוב גאותו הראה כאילו הוא המשלה את ישראל, ואף ישראל האמינו בכך שפרעה הוא המוציאם ממצרים ולא הקב"ה, ולכך כתוב ויהי בשלה פרעה, מלשון צער.

שנה עדיין, לזה סבב הקב"ה הגירוש ברצות
ה' לרחם על עמו ישראל והטמין בזה את
שם מ"ה, וזה פ"ד-מ"ה עשה להם.

ובני ישראל יוצאים ביד רמה (יה, ח).
אפשר לומר כי רמזה תורה לנו בזה
מה דאיתא בסוטה (מב, ב) והובא ברש"י
שופטים (דברים כ, ג) שמע ישראל אתם
קרבים היום למלחמה מאי שנא שמע
ישראל, אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון
בר יוחאי אמר להן הקב"ה לישראל אפילו
לא קיימתם אלא קריאת שמע שחרית
וערבית אי אתם נמסרים בידם, וכן על
מה שאמר רבי יוחנן משום רשב"י (מנחות
צט, א) אפילו לא קרא אדם אלא קריאת
שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ספר
התורה הוזה מפוך, ודבר זה אסור לאמרו
בפני עם הארץ, ורבא אמר מצוה לאמרו
בפני עמו הארץ ע"כ. והש"ך (י"ד רמ"ז ס"ק
א) הביא גירסת הילקוט (ילקוט"ש יהושע רמז
ו): אביי אמר אסור לאמרו בפני עם הארץ
ורבא אמר מצוה לאמרו, ועיין שו"ע או"ח

הידועד (תו"א ב"א, אות קמ"ט), כי הפנים
של שם אלהים, דהיינו אותיותיו עם
מילואם אל"ף למ"ד ה"י יו"ד מ"ם אשר
בגימטריא ש' הוא דין ממותק כמאמר
הכתוב באור "פני" מלך חיים, אמנם
האחוריים של השם אלהים דהיינו הרבוע
א' א"ל אל"ה אלה"י אלה"ם אשר
בגימטריא ר', הוא דינא תקיפתא^ה, וזהו
המרומו בר' של רמה דינים תקיפים שגרוש
גרשנו, אבל תוכו רצוף אהבה המרומו
באותיות מ"ה של רמה שהוא השם מ"ה^ה,
וגם כלשון רש"י מכוון סוד זה בפירוש של
יד רמה: 'בגבורה מפורסמת' היינו שרק
בפירסום היה דין אבל היה נסתר בתוכו
התכלית שלא יוכלו לקטרג המקטרגים, וגם
כלשון התרגום ב"ריש" גלי היינו ברי"ש
המורה על דינים תקיפים היה רק בגלוי
אבל תוכו רצוף אהבה השם של מ"ה,
וזהו כונת המדרש ובני ישראל יוצאים ביד
רמה פרמה עשה להם להגן מן המזיקין,
שהמדרש הקשה גם כן קושיא הנ"ל, ולזה
מתרץ כי כונת הכתוב כנ"ל, דהיינו פרמה
עשה להם שלא יקרכו הפ"ד דינים ולא
יוכלו להזיק, דהלא לא שלמו הארבע מאות

ד. עיין לעיל פרשת תולדות (בד"ה זיהי רעבי) שמביא רבנו הקדמה זו (מכנו ר' שעפטיל ז"ל) באריכות
ובבהירות.

ה. כל אחוריים הוא דין, ושם אלוהים שהוא שם של דין כשכא באחוריים הרי זה דין קשה-דינא תקיפתא.
ו. שהוא שם של רחמים כי הוא בתפארת שהוא קן אמצעי רחמים.

ז. ראה מאור ושמש (כי תבוא ד"ה 'כי הנה') שכתב: שעקרי הדינים הם פ"ד דינים ע"כ. ומקורו בע"ח
(שער ל"ה פרק ג') והביאור בזה דאותיות מנצפ"ך הם גבורות לפי שהם חמש אצבעות של יד שמאל
והם גימטריה פ"ד.

ח. כוונת רבינו בהבאת גירסת הילקוט"ש, בדגמ' לא מצויין מי הבר פלוגתא החולק על רבא ורק

דאורייתא וממילא יש לו רמז בפסוק הנ"ל^ט ולכן אמר דמצוה לאמרו לעם הארץ, וכעין כללו של המ"ז (י"ד סי' קי"ז סק"א) דדבר המפורש להיתר אין כח ביד חכמים לאסרו.^י

ה' ילחם לכם ואתם תחרשון (יד, ח). זאת היתה תשובת משה גם לאלו אשר צעקו אל השם, ולכאורה יפלא ולמה לא יתפללו אל הקב"ה המושיעם בעת צרה, ונראה כי בזה מלמדינו מה שכתבו הספרים הקדושים כי כאשר רואה האדם שח"ו מדת הדין מתוחה כנגדו, לא טוב היות האדם יצעוק בקול אל אלהיו, רק שיתפלל במחשבה והשם היודע מחשבות יקבל תפלתו ברחמים, אך קולו לא יגביה אשר גם המלאכים שומעים, כי כבר אפשר שיתן בזה עוד מקום לקטרג, והנה אמרו חכז"ל במדרשים (עי' שמו"ר כא, ו; זוה"ק ח"ב קע, ב) כי באותו שעה היו ישראל נתונים בדין"א, לזאת אמר להם משה, ה' היודע

(סי' ס"א ס"ג) שיש בקריאת שמע רמ"ה תבות, וזהו שאמר הכתוב ובני ישראל יוצאים ביד רמה' היינו שיוצאים בזכות רמ"ה תבות למלחמה ומנצחים, וגם יוצאים בו ידי חובתם של מצות לימוד התורה.

איברא שיש להשיב על זה, דהרי הרמ"ה תיבות הנה עם השש תבות של 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד', ותבות אלו לא נכתבו באורייתא כלל, אבל גם זה לא תברא ואדרבה נראה דבזה פליגי אב"י ורבא, דעיין במג"א שם (ס"ק י"א) דהלבוש ס"ל שאם לא כוון באמרו 'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' שצריך לחזור וכן נוטה דעת המג"א שם, והב"ח חולק עליהם, ומעתה אומר דאב"י תופס שיטת הב"ח ואם כן שוב ליכא שום רמז בפסוק הנ"ל שיהיו יוצאין ידי חובתן, כי בקריאת שמע יש רק רל"ט תבות, ולזה אמר אב"י דאסור לאמרו בפני עם הארץ, ורבא ס"ל כדעת הלבוש שאם לא כוון צריך לחזור לאמרו אם כן נראה שהוא בכל זאת

בילקוט גורס שהוא אב"י, והיות שנקטינן כרבא לגבי אב"י הרי שההלכה שמצוה לאמרו בפני עם הארץ.

מ. במ"ש 'ביד רמה' שנרמז בזה שיש רמ"ה תיבות בקריאת שמע ובכללם ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.

י. וז"ל הט"ז: דאין כח ביד חכמים לפירוש התורה בפירוש להיתר דאין כח ביד חכמים להחמיר אלא במקום שאין בו לא איסור ולא היתר מפורש מן התורה משא"כ במקום שיש היתר מפורש מן התורה עכ"ל, וכוננת רבינו דאף אם יצא על ידי כך שיקל בלימוד התורה אין כח ביד חכמים לבטל דין זה.

יא. כטענת שרו של ים הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז.

מבלי אשר ירגיש האדם עיתו ויהיה ביכולתו להסתר משטף מימיו, ואמרו חז"ל (סנהדרין צ"ג, א) על זמן הגאולה העתידה כי עליו אמר הקב"ה לבא לפומא לא גליא יד, וטעם הדבר נראה כי כאשר יבא מועד, יגאלינו השם ברחמיו אף שיהיה ח"ו הדור כולו חייב, ובודאי יתאמצו המקטרגים למעלה לבטל הדבר ולזאת לא יתגלה הקץ לשום נברא, וכאשר בא יבא הזמן המיועד אזי פתאום יבא הגואל, ועל זה התפלל דוד המלך שובה ה' את שבותינו כאפיקים בנגב, ונראה כי זה היה טענת משה רבינו ג"כ ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, דהיינו בהיות שנתגלה הדבר שהשם ית"ש רוצה לגאול את עמו על ידי זה רבו עליהם מקטרגים, ובוזה מבואר המדרש על נכון, אתמול אמרת ומאז באתי אל פרעה, ועכשיו אתה עומד ומרבה בתפלה וכדברינו דלעיל.

ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמוד מאחריהם (יד, יט). הנה נרמז בר"ת ח'הולך ל'פני מ'חנה י'שראל תיבת מילה, ואולי יש לומר כפי המבואר בספר שרבינו

מחשבות ילחם לכם ואתם תחרשון וכאשר כתבתי, והנה חשב משה שעל תפלתו לא ימצא מקטרג, אך גם לו אמר השם מה תצעק אלי, גם אתה אל תאריך בתפלה, דבר אל בני ישראל ויסעו.

ולפי"ז מצינו טוב טעם ליישב טעמו של רבי אלעזר (שבת יב, ב) שכשהלך לבקר חולים זמנין אמר המקום יפקדך לשלום בלשון הקודש, וזמנין אמרו בלשון ארמי, ומקשיין הש"ס הלא אין מלאכי השרת מכזיין בלשון ארמי"ב ומשני הגמרא שאני חולה דהשכינה עמו"י עיין שם, ולכאורה קשה דאכתי מאי הפסיד אף אם יאמר בלה"ק, ובוזה ניחא דאדרבה בעת שראה כי הדין מתוח על החולה לא רצה שישמעו המלאכים את תפלתו ולזה השתמש בלשון שאינם מכזיין.

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי (יד, טו). במדרש רבה (כא, ח), רבי אומר אמר לו הקב"ה אמש היית אומר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך וגו' ועכשיו אתה עומד ומאריך בתפלה. ויש לפרשו עפ"י דברינו בפסוק 'השם ילחם לכם', בהקדים דברי המשורר (תהלים קכו, ד) שובה ה' את שבותינו כאפיקים בנגב, והיינו כי בארצות הנגב יבא הגשם פתאום

יב. ואינם יכולים לעזור ולהעלות תפילתו לפני הקב"ה.

יג. ואינו צריך לעזרת המלאכים, לפי שהקב"ה נמצא שם ותקבל תפילתו בכל שפה.

יד. וז"ל הגמ': מאי יום נקם בלבי אמר רבי יוחנן: ללבי גיליתי, לאברי לא גיליתי. רבי שמעון בן לקיש אמר: ללבי גיליתי, למלאכי השרת לא גיליתי.

אין אדם מלאך, והאיך יאמר בן אדם שיקדש השם כמו מלאכי עליון, אבל הכונה שלא נעשה כעבד אשר רק ממורא המלכות והמרות נושא בעול, ורק מיראתו לא יעבור על מצות המלך ולכן לא יעמול ולא יעשה השתדלות שגם שאר העבדים לא יתאמצו בעבודת המלך, אבל נעשה ונתנהג כמלאכי מעלה אשר האחד מעורר את חברו, וזהו 'קדש את שמך בעולם' לעורר גם את חברינו לתורה ולעבודה וכמעשה המלאכים שנאמר אצלם 'וקרא זה אל זה', והנה ידוע שבית המקדש נחרב על אשר לא הוכיחו זה את זה, כמו שנאמר במגילת איכה (א, ו) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, וזה פירש המסורה ולא קרב זה אל זה היינו מה שלא קירב זה את זה גרם את כל הלילה את חשכת הגלות, ולכן נתפוס אומנת המלאכים וקרא זה אל זה ואמר קדוש.

הזהב^{טו} ורשם ע"י המילה בנוף הישראלי שם שדי ואותיות שאחר שם זה המה שם כה"ת^{טז} ושם זה אחד מע"ב שמות ומבמל כל הדינין^{יז}, ולפי זה יבואר הכתוב כמין חומר ויסע מלאך אלהים (עין רש"י^{יח}) ה'הולך ל'פני מ'חנה י'שראל, דהיינו שם הנעשה ע"י מילה וילך מאחריהם דהיינו שם כה"ת ועל ידי זה ויסע עמוד הענן (המה תוקף הדינין, ע"ד סכותה בענן לך מעבור תפלה^{יט}) מפניהם ויעמוד מאחריהם, דהיינו המה ניצולו ויבוא רשע תחתיהם פרעה וחילו שבאו אחריהם.

ולא קרב זה אל זה כל הלילה (יד, כ). במסורה: ולא קרב זה אל זה כל הלילה (כאן), וקרא זה אל זה ואמר קדוש (ישעיה ו, ג). נראה בפירוש המסורה בהקדים ביאור נוסח הקדושה, נקדש את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום, ולכאורה קשה הלא אמרי אינשי

טו. ממוה"ר שבתי ליפשיטץ זצ"ל, מו"צ בק"ק יולניצא ואורשויוא יצ"ו.

טז. שתיבת כ' אחרי י', ה' אחרי ד', ת' אחר ש' = כה"ת.

יז. כמובא בזוה"ק סתרי תורה בראשית, פר' וירא דף קח ע"ב.

יח. דכתב דבכל מקום הוא אומר מלאך ה', וכאן מלאך האלהים, ואין אלהים אלא דין, מלמד שהיו ישראל נתונים בדין באותה שעה אם להנצל אם להאבד עם מצרים.

יט. איכה פ"ג פס' מ"ד. ואיתא במדרש (איכה רבה שם) ר' עקיבא היה עומד ונדון לפני טורנוסרופוס, והיה שם יהושע הגרסי עומד בתפלה עמו, ירד ענן והקיפן אמר דומה אני שלא ירד ענן והקיף אלא כדי שלא תשמע תפלתו של רבי, הדא הוא דכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה.

כ. וכמבואר בשבת (ק"ט, ב) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה, שנאמר (איכה א) היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה - אף ישראל שבאותו הדור כבשו פניהם בקרקע ולא הוכיחו זה את זה.

הלא כבר כתוב וד' נתן את חן העם בעיני מצרים וינצלו את מצרים שעשוהו כמצולה שאין בה דגים וממונו של אדם חביב עליו כגופו, ומזה נראה בעליל שכבר אהבו את ישראל והיה די במכה כל דהו להשלים שילוחם, ולמה הביא עליהם השם מכה גדולה כזו, ועוד למה נלקו במכה העשירית דוקא הבכורים, מה היה חטאם יותר ממרבית העם, ובפרט לפי מה שאמרו במדרש (ילקוט רמז תתפ"ג) למכה מצרים בבכוריהם שהמה בקשו מפרעה לשלח את ישראל מעבודתם וא"כ מדוע נפל גורל התרעלה דייקא עליהם.

אלא שיש לומר כי מדה כנגד מדה נפרעו, שמושה אמר לפרעה (ד, כב) כה אמר ה' בני בכרי ישראל, ואחרי שחטאו בבכורים נפרעו מהם, והיה לפרעה לדעת זאת כי בכור האומות המה ישראל בהביטו אל צור הצבתם אל אברהם^כ אשר מסר גם נפשו עבור הקב"ה, וגם היה ידוע להם שהפילוהו לכבשן באור כשדים, וגם מלחמתו עם הד' מלכים, ואחריו בנו יצחק שפשט צוארו על המזבח, ועין בעין היה נראה להם שבני אל חי הם בכל דרכיהם, ובפרט בעת ביאת יעקב והשבטים למצרים

וייראו העם את ה' (יד, לא) איתא במדרש (שמו"ר כב, ג): שנו רבותינו הקורא את שמע צריך להזכיר קריעת ים סוף ומכת בכורים באמת ויציב, ואם לא הזכיר אין מחזירין אותו, אבל אם לא הזכיר יציאת מצרים מחזירין אותו שנאמר (דברים טו) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, ומה בין יציאת מצרים לקריעת ים סוף, אלא שיציאת מצרים קשה, שנאמר (דברים ד) או הנסה אלהים וגו'. והנה לכאורה הוא תמוה שמפני מה קשה יציאת מצרים יותר מקריעת ים סוף^{כא}, ועוד איך שייך גבי הקב"ה זה קשה וזה אינו קשה, ועוד שמביא ראיה מקרא או הנסה אלהים שיציאת מצרים היה קשה מה כוון בזה הכתוב.

וכדי להבין את זה נקדים מה שיש לדקדק על נוסח התפלה, ממצרים גאלתנו ה' אלהינו ומבית עבדים פדיתנו כל בכוריהם הרגת ובכרך גאלת וים סוף בקעת וכו', הלא קרא מפורש וגלוי לכל, שמכת בכורות קדם ליציאת מצרים ולמה הקדימו אם כן חזו"ל ממצרים גאלתנו ואח"כ כתב כל בכוריהם הרגת, והנה על מכת בכורים יש לתמוה למה היה עוד צורך במכה זו,

כא. ואדרכא לעיל בפרשת בא (בד"ה 'החודש הזה' השני) כתב רבנו שנס יציאת מצרים נראה לכאורה כקטן שבניסים כאשר כבר ראינו לא פעם אחד שעם שהיה תחת ידי עם אחר שברו עולם, ויצאו לחרות, אך קריעת ים סוף הצריך שידוד מערכות הטבע וכבר כתב רבינו בריש הפרשה (בד"ה יוסיב) כי נודע לנו מפי ספרים וסופרים כי היותר קשה כביכול לפני השם הוא שידוד הטבע.

כב. כמו שאמר הנביא (ישעיה נא, א): הִבִּיטוּ אֶל צוֹר הַצִּבְתָּם. ופירש רש"י: ומי הוא הצור הוא אברהם אביכם.

אברהם אבינו כבר היו כל השבעים אומות בעולם, וגם בבניו היה ישמעאל הבכור, וגם יצחק הוליד את עשו בראשונה, אך ואמנם סוף מעשה במחשבה תחלה, וכל כונת הקב"ה במה שברא העולם לא היתה אלא בשביל ישראל וזה שפיר שייך להם שם בכור כי הם היו במחשבה תחלה^ה, וכפי מה שאמרנו שעיקר כונת יציאת מצרים היה לתכלית קבלת התורה, כי הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי ללא צורך ותועלת יתירה וכקושית משה: ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום וגו' ואת אשר איננו פה עמנו היום (דברים כט, ד), והיות כך צריך לשרש ולחוק אמונה זאת בלב פרטי העם, ולזה סיבב הקב"ה למען יהיה תכלית הנרצה ליציאת מצרים את מכת בכורות המורה על בחינת בכורתם שהיא מחמת שעלו במחשבה לראשונה ומטעם שיקבלו התורה, ולזאת מתו באמת בכוריהם, שלקו מדה כנגד מדה, חטאו בכורים ולקו בכורים. (מהנאון בעל גורן דוד ז"ל).

שלהגלם פסקו שני הרעב, וגם במלכם יוסף שכל מה שעשה השם הצליח בידו, ומזה היה להם לידע כי בכור הוא ישראל למלכו של עולם ושפיר הוא מדה כנגד מדה.

ועוד יש טעם על מיתת הבכורים, דהנה כאשר אמר הקב"ה למשה (ג, י"ב) ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים, ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים, והוא לכאורה קשה למה כוון משה במה שלא רצה לילך, אך נראה שמשה רבנו ע"ה היה יודע שמכיון שאמר לו הקב"ה להוציא את ישראל בודאי יתקיים הדבר, יהיה באיזה אופן שיהיה, אך שאל מה תהיה תכלית הדבר הלא כבר היה לעולמים שנשתעבדו אומות תחת אחרות ויצאו לחרות, אמנם מה יתרון בכל זה שמצאו חירותם, וע"ז השיב לו הקב"ה בהוציאך את בני ישראל תעבדון את האלהים על ההר הזה, שיקבלו ישראל את התורה^ב.

והנה לכאורה יש להקשות האין יקראו ישראל בכור, הלא מקודם שבא

בג. עיין לעיל פרשת שמות בסוד"ה ויאמר ה' ראה ראיתי'.

בד. כדאיתא במדרש (ויק"ר לו, ד): א"ר ברכיה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכות ישראל, דכתיב בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא ישראל שנאמר (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתה.

בה. כדאיתא במדרש (ב"ר א, ד): ששה דברים קדמו לבריאת העולם, יש מהן שנבראו, ויש מהן שעלו במחשבה להבראות וגו', האבות וישראל ובית המקדש, ושמו של משיח, עלו במחשבה להבראות.

עצמו על ממונו, והאיך יבוקש ממנו שישלח לחרות חמשה פעמים שש מאות אלף אנשים אשר היו לו לעבדים^כ, ואי לואת לא נצטווה משה לדבר בשם ה' קונה שמים וארץ כי אז יוכל פרעה לומר בלבבו כי בורא שמים וארץ לא יקפיד על עם זה השפל ובזוי, כי לפעמים מלך גדול אשר לו מדינות הרבה והרבה אם יקחו ממנו יער אשר בקצה מלכותו אולי לא יקפיד על זה, אבל בודאי יקפיד המלך אם ירצו לקחת עיר מלכותו ולזה קרא ה' שמו על ישראל למען דעת כי חבה יתירה נודעת להם, ושישראל הם עם סגולתו וממילא מקפיד עליהם, והנה ולפי^ז ישרים דרכי השם, אלא שלגבי פרעה נתקיים ופושעים יכשלו בם כי נתמעט בעינו כבוד השם עבור שקרא עצמו אלהי ישראל, וגם ישראל הוקלו בעיניו יען לא נצטווה לשלחם לחפשי לגמרי, ומעתה זה כונת תשובת השם יתברך למשה (לעיל ג, א) עתה דהיינו עכשיו לאחר שבקשנו ממנו רק דבר קטן והודעתני אותו כמה ישראל חביבים לפני, תראה אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה מפני ידי החזקה לאחר עונשים קשים ישלחם.

ובדברי^{נו} אלה נמצא טעם נכון האיך מילא לב פרעה לאחר העשר מכות לרדוף את ישראל גם אל תוך הים, ונאמר שבאמת אילו היה משה בא בתור

אז ישיר משה (טו, א). במדרש (שמו"ר כג, ג) הה"ד נופת תמופנה שפתותיך כלה, אמר משה במה שחטאתי לפניך אני מקלסך, יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר (ה, כג) ומאז באתי אל פרעה והרי טבעת אותו בים לכך אני משבחך באז, הה"ד אז ישיר משה. עיין לעיל סוף פרשת שמות (כד"ה 'ומאז באתי') כתבתי שמענת משה היה על אופן הצווי שנצטווה לבקש מפרעה לשלוח את ישראל רק לזמן מוגבל, וזה יכול להכניס בלב פרעה מחשבת פסול שאין בני ישראל חשובים בעיני אלהיהם, בהיות שאינו דורש עבורם רק מעט, ולזה בטח בכחו ולא שלחם, וגם שצווה לדבר בשם אלהי העברים ולא בשם קונה שמים וארץ אשר ממנו יפחד יותר.

אבל התירוץ על קושיא זו הוא מאמר הכתוב (הושע י, י) ישרים דרכי השם צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, שהקב"ה אינו בא במרוניא עם בריותיו ואינו מבקש מן האדם רק דבר שאפשר לקיימו, לואת לא בקש השם מפרעה רק לשולחם שיחוגו לו במדבר שלשה ימים אשר אין בזה הפסד גדול, ואם ימאן בזה אזי ענש יענש, משא"כ אם היו מבקשים ממנו שילוח עולמית לא היה מגיע לו עונש כפי הצדק והמשפט היות שכבר אמרו חכו"ל (שבת קנ"ג, א) אין אדם מעמיד

כו. כמ"ש רש"י (לעיל יג, יח) שהששים רבוא שיצאו ממצרים היו רק אחד מחמשה חלקים שארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפילה כנאמר 'וחמשים' עלו בני ישראל.

יכול להמית המצרים, ולהציל ישראל מידם, אלא דוה היה נראה כמו שכביכול הקב"ה אין גדולתו רמה ומשונה מתוקף שאר מלכים שגם הם אם יהיו מעבדיהם אשר אינם סרים למשמעתם ואינם עושים כדבר המלך שאו ישלח עליהם חילו וישודדם.

והנה אחד מגדולי המלכים אמר כי הוא משתומם אשר איך עם רב וחיל עצום מאנשי הצבא יראו ויפחדו מאיש אחד ויכבדו את ראש שרי הצבא, ושאלפים ורכבות יחישו וימהרו למלאות רצונו, אלא דהדבר הוא שבאמת אילו היה יודע כל אחד ואחד שגם חברו חושב כמותו להתקומם נגד מושלם למרוד בו ולהסיר עולו מצוארם ואז בכח רבים יעמדו כנגד מלכם וראשם, אז בודאי היו עושים מזמתם, אלא דכל אחד ואחד ירא שהוא ישאר יחיד, ועל כן מיראתם מקיימים מצות שריהם. אמנם כבר ראינו כמה וכמה פעמים שגדולי ואדירי השרים הפילום אנשיהם מכסאיהם, כי שם נתאחדו והיה הדבר נגמר ומוגמר ביניהם כדת מה לעשות.

והנה למלך בשר ודם שצריך לממשלתו את כח עבדיו, ובלי שריו לא יוכל

שליה מאת בורא שמים וארץ והיה מבקש מאתו לשלחם לגמרי בודאי היה נמנע מלרדוף אחריהם, כי כבר היו לו הוכחות אמתיות בהפכו את הארץ לכנים וממכת ברד והחשך וכו' כי כן הוא, אבל היות שמשה לא קרא לו רק אלהי ישראל, נכשל גם עתה בזה כמו שטענו גם דתן ואבירם^ט, ומעתה כל טביעת מצרים לים סוף לא נסתעף רק מהלשון אשר גם משה פלפל עליה, וזה כונת המדרש באז חטאתי ובאז אני משבחך אז ישיר משה ובני ישראל, כי מזה ראו כמה המה חביבים לפני הקב"ה שקרא עצמו ומלכותו על שמם ומה שישר צוהו השם.

אשירה לה' כי נאה נאה סוס ודוכבו רמה בים (טו, א). הנה נראה כי שבח זה הוא יסוד ועיקר השירה ושכן מרים לא דברה יותר, וצריך ביאור, ונראה בהקדים לבאר המדרש (מכילתא בשלח ד, ו): ה' ימלוך לעולם ועד, מפני מה, כי בא סוס פרעה. ונראה לכאורה לפלא מדוע היה צריך הקב"ה לנשים גדולים כקריעת ים סוף וכדומה, והלא הרבה שלוחים למקום, בקל ובלי רעש גדול היה

כו. כשחזרו משה ואהרן מפרעה לבקשו לשלוח את ישראל נאמר (לעיל ה, כ-כא): ופיגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה ויאמרו אליהם וגו' אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו 'לתת חרב בידם להרגנו', הרי מפורש בכתוב שהטענה על משה ואהרן היתה שנתנו לפרעה סיבות חדשות לזלזל ולשעבד את ישראל ופירשי' שם: כל ניצים ונצבים 'דתן ואבירם' היו.

נתינת טעם על פסוק ה' ימלוך ובע"כ
שייך להשירה.

ימינך ה' נאדרי בכח וגו' (טו, ו). יש
להתעורר הלא אם ירצה איש
להלל את חבירו בכחו ורב גבורתו אזי
ישבחהו בדבר שלא ימצא בשאר אדם
ויאמר עליו בשמאלו יגבר האיש מה שאחר
לא יעשה גם בימינו, ואם כן מה זה
הפלגת שבח כלפי מעלה ימינך ה' נאדרי
בכח, ונראה בהקדים שאלה אחת והיא
גדולה, הנה אמרו חכמי"ל (סנהדרין לט, ב)
שמלאכי שרת רצו לומר שירה בעת קריעת
ים סוף והקב"ה אמר להם מעשי ידי
טובעין בים ואתם אומרים שירה, ומעתה
הא גופא קשיא אם כן למה זה הסיב
השם שיבואו המצריים לים ושם ימותו,
ונראה כי היה זה הכרח גדול למען למד
את בני ישראל דעת, כי לא רק בעת
יבא עונש משמים על האדם כמו אם
יחלה ח"ו, או אסור יהיה על ערשו, או
כאשר ירד מנכסיו וצאצאיו יצעקו ללחם
ופורש אין להם, לא רק אז יכנע לבו,
אבל ידאוג גם בעת עמדו על במתי
ההצלחה ויחשוב בלבבו מי יודע אם לא
עושר הוא השמור לבעליו לרעתו, כי ענין
כזה היה לפח ולמוקש לפרעה ועמו, כמה
דאיתא בילקוט (ילקוט"ש רמז ר"ל) 'ויחזק השם
את לב פרעה', שהיה לבו חלוק אם לרדוף
או אין לרדוף, 'וירדפו מצרים אחריהם'
מגיד שלא נכשל אחד מהם שלא ינחשו
ויחזרו לאחוריהם, וכן מצינו בכל מקום

לעשות מאומה, אם הם כולם בפה אחד
ירפו מעבודתם או כסאו שפל ומשופל,
אבל הקב"ה שאינו צריך לעצת עבדיו ואי
ירצה לענוש את עושי רע אז הם בעצמם
ילכו להם לקבל עונשם א"כ לא יוכל
להיות שח"ו כסאו לא יכון, כי בלא עמו
ובלא חילו יענוש את הראוי להענוש. וזה
שאמר "כי בא סוס פרעה" לא ששלחו
אדם אלא שהוא בשגעונו מעצמו הלך
וזרק את עצמו בין גלי הים ולא היה ירא
שיבלעו אותו המים ויאבד שם, מכאן שה'
ימלוך לעולם ועד, כי מלכותו אינו צריכה
לעזר של שום נברא וכל אחד ואחד
מעצמו יקבל ענשו והוא בעצמו גמר דינו,
מזה נראה ונודע שהשם ימלוך לעולם
ועד.

ומעתה זה פי' הכתוב סוס ורוכבו שהם
עיקר כלי מלחמה ירה בים, היינו
זרקם מן הצד, שלא נשתמש בכלי מלחמה
הנהוגים במלכי בשר ודם, אבל אלו
החייבים לקחו חלקם בעצמם.

ובגוף הדבר נראה שבעל המדרש שאומר
ה' ימלוך לעולם ועד, מפני מה, כי
בא סוס פרעה, בא ללמד שפסוק זה שייך
ג"כ להשירה וכפירושי, והיינו כשיטת
הרמב"ם (בפ"ז ה"י, ובפ"ח מהל' ספר תורה),
ודלא כהרמב"ן (בפרשתינו) שכתב דפסוק זה
אינו מהשירה. וראיתי בש"ס דפוס ווילנא,
מהגאון ר' צבי בערלין זצ"ל שכתב דרש"י
בגיטין (ז, א) ד"ה כי, תפס שיטת הרמב"ן
לעיקר, ודבריו אינם מובנים ואדרבא רש"י
פירש דהך כי פירושו מפני ואם כן הוא

אחזה עצמותיו, והיינו כמו כאשר יסכרו את דרך הנהר הרגיל אשר הוטבע לו מששת ימי בראשית, אזי ישטופו מימיו שדות וכרמים.

ומעתה אומר אילו היה מתנהג הקב"ה עם פרעה ברדפו אחר ישראל בדרך הטבע והיו משתברין כמה וכמה ממרכבותיו הישנים או היה הוא עצמו נופל מסוסו או רכים מרוכביו, אף שהוא רגיל כן במלחמה, היה מתיירא לנפשו והיה שב מיראה לארצו, אמנם השם התנהג עמו בחסד וברחמים שלא כדרך הטבע עד שלא הזק אף אחד מהם, ולכן גבה לבו ולא ירא לרדוף אחר ישראל אפילו בלב ים. וזה ידוע כי רחמי שמים מכונים בתואר 'ימין השם', וזה כונת הכתוב 'ימין ה' נאדרי בכח ימין ה' תרעין אויב, היינו כי רחמי השמים הסיבו לו ולעמו את הצרה הזאת, וידוע גם כן כי 'יד הגדולה' מרמו גם כן על החדש, וזה יהיה לפי"ז גם פ' הכתוב וירא ישראל את ה'יד הגדולה אשר עשה ה' במצרים ויראו העם את ה', דהיינו לא רק את מדת הדין, אבל גם את מדת הרחמים יראו וכמאמר הכתוב וגילו ברעה^ל.

הגוים מנחשים וכו' עיי"ש^ב. ואמרת בהסבר הענין ע"ד שאמר שלמה המלך (קהלת ג, יד) אלהים עשה שיראו מלפניו, שהוטבע בכל בעל חי שירא מאיזה דבר, ומה גם באדם שנברא בצלם ובדמות אלהים, והאדם הישר המאמין כי השם שומרו וצלו אינו ירא רק מה' יתברך, כאשר סיפר בעל חובות הלבבות (שער י"א-הכת השם פ"ו) מהחסיד אשר מצאו אותו ישן במדבר, וכאשר שאלו אותו האם אינו ירא מחיות רעות ומנחשים ועקרבים השיב שהוא בוש מלירא מאיזה דבר רק מהשם לבדו, ועל אופן זה פרשתי מאמר חכו"ל (שבת פח, ב) שכאשר קטרנו מלאכי השרת מלתת תורה לישראל אמר הקב"ה למשה השב להם תשובה, ואמר משה מתיירא אנכי שמא ישרפוני מהבל שכפיהם, א"ל הקב"ה אחוז בכסא כבודי, דהיינו אין לך לירא אפילו ממלאכי השרת ויראתך תהיה רק מכסא כבודי, אבל הגוים שאין בלבבם יראת שמים, טפת היראה שהוטבע בהם מצאה לה מקום לירא מהבלי הבלים, וכן סיפר הגאון מלבי"ם ז"ל אשר היה פילסוף אחד גדול שלא האמין בכריאת שמים וארץ ובאדון העולם, אבל בהיותו ניעור בלילה בחדרו ונפל איזה כלי לארץ רעה

בת. ובמכילתא (פרק יד) גרס בזה"ל: אבל כאן לא נכשל אחד מהן כדי שינחשו ויחזרו לאחוריהן ע"כ. והפ"י בזה שאף שהגויים מנחשים עתידות וכך לפעמים ניצולים, בקריעת ים סוף לקח ה' מהם כח הניחוש והזהירות בשביל שירדפו אחר ישראל לתוך הים למצוא בו את מותם.

כפ. עיין זוהר הק' ח"ג רפ, א; תיקון"ז הקדמה ט, א.

ל. לפי שראו מה עוללה מידת הרחמים לפרעה ולעמו.

אמלאם עם רוחי ואז אריק חרבי תורישמו ידי כי יכול אוכל להם ודפח"ח. והנה כבר כתבתי למעלה (בסוף פ שמות בר"ה 'למה הרעותה') בפירוש הכתוב 'ויהי בשלח פרעה' שהכתוב צוח ווי, יען פרעה הראה עצמו כאלו מרצון נפשו הוא שולח את בני ישראל לב, ולפי"ז יהיה באפשרי כי ישלח אליהם שלוחים תמיד להחזירם, ואבותינו יוצאי מצרים אמרו כמה פעמים נתנה ראש ונשובה מצרימה ויהיו נוחים להתפתות לשוב שמה, לזאת היה מן ההכרח לבלות דור זה של מצרים מכל וכל, ובזה מתורץ שאלה אחרת למה הוכפל ענין זה נשפת ברוחך כסמו ים, והלא כבר נאמר בראש השירה סוס ורוכבו רמה בים, אבל זה גילה הכתוב טעם הדבר למה ומדוע הטביע השם מעשי ידיו בים, ואמר יען אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל, עבור זה נשפת ברוחך כסמו ים.

אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי (טו, טז). נראה לכאור הכתוב דהנה צריך להבין אופן הסתה של היצה"ר

או יאמר על פי מה ששמעתי מאאמו"ר הגאון זי"ע לפרש הכתוב: אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי, והנה לכאורה הוא מקרא מסורס כי רק אחר שינצח אותם יוכל לחלק שלל, והיה להכתוב לומר אמר אויב ארדוף אשיג אריק חרבי תורישמו ידי, אחלק שלל תמלאמו נפשי, ואמר **אאמו"ר הגאון זי"ע** כי הוא ע"ד שאמר יצחק (בראשית כו, מ) והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך, היינו כי פרעה ראה שאף שעינה אותם זמן רב עם כל זאת לא עלה בידו להשמידם, ואמר עתה כי מכאן ולהלאה לא יעשה כן, אלא אדרבה יקרבם ויקרא להם דרור בארץ, ויעמיד מהם דוכסים ואפרכסים כמה דאיתא במדרש שיר השירים (ילקו"ש שה"ש רמו תתקצ"ב) שובי שובי השולמית שובי שובי ונחזה כך לא, וע"י שיתאחדו עם המצרים וישנו את שמותם ואת מלבושיהם ויהיו לעם אחד עם המצרים יהיה לאל ידו לבלותם ולהשמידם, וזה כונת הכתוב **אמר אויב ארדוף אשיג שכאשר ישיגם לא ירע להם ולא ישעבדם עוד, אלא להיפך אחלק להם שלל ברשויות וגדולות הרבה, ועי"ז תמלאמו נפשי היינו**

לא. וז"ל: אמר רבי ברכיה ארבעה פעמים כתיב שובי כנגד ארבע מלכיות שישראל נכנסים ויוצאים מתוכם בשלום, השולמית אומה שמסיימין לה שלום בכל יום שנאמר וישם לך שלום, וגוי עובדי אלילים אומרים לה שובי שובי השולמית הדבקו לנו ובאו לכם אצלנו ואנו עושים אתכם דוכסין שלטונים והגמונים, וישראל אומרים להם מה תחזו בשולמית.

לב. לקמן בפרשת יתרו (בסוד"ה זישמע יתרו השני) כותב רבינו שאף ישראל האמינו שפרעה הוא המשלחם ממצרים, ולכן היה צער.

ואף אתה הקהה את שיניו וכו' אילו היה שם לא היה נגאל, ולשון הקהה את שיניו כולו מוקשה.

ואומר כי דברי הרשע הן הנה הדברים אשר שמענו גם בימים אלה, אמנם כבר קדמם פרעה, שלאחר שבאו עליו כמה מן המכות אמר (ה, כא) לכו זבחו לאלהיכם בארץ, ואחר המכה השמינית אמר (י, יא) לכו נא הגברים ועבדו את השם כי אותה אתם מבקשים, והוא לכאורה תימה מה ידע פרעה מעבודת השם עד שמילא לכו להיות יועץ למשה, אמנם ראינו אף בימים האלה כי אנשים אשר אין להם חלק בתורת משה ורוצים להיות מנהיגי הדור, וכמה מהם אשר בניהם ובנותיהם ברצון האבות כבר יצאו מהדת, ובכל זאת מחזיקים עצמם ליודים ויאמרו בקול רם שאף שאינם מקיימים מצות השם בכל זאת יודים כשרים וטובים המה. ומעתה מובן וצדקה טענת פרעה, כי אילו היה אמת שאי אפשר להיות יודי רק על ידי קיום התורה ומצות, וזה אי אפשר להם אם המה עבדי פרעה אשר אין סיפוק בידם להוציא רצונם וחפצם מכה אל הפועל, אזי באמת מההכרח שיצאו חפשי, אמנם פרעה תפס גם כן שימת רשעי הדור, לזאת אמר עבדו את ה' בארץ, כי אין מההכרח להניח תפילין בכל יום ולשמור שבתות ויו"ט, ואמר אח"כ לכו נא הגברים עבדו את ה' דהיינו אף שבניכם ובנותיכם ח"ו ימירו דתם בכל זאת שם יודי יקרא עליכם ודי בזה, אמנם לא כן היתה דעת משה, והוא השיב בנעורינו ובזקנינו

שהאיך יפול בלב האדם לעבור על דעת קונו ולעשות רצון יצרו, אבל נעמו מעגלותיו, ובחלקת שפתו הוא מפתה את האדם, ונוסף לזה טרדות ודאגות הפרנסה על המחיה ועל הכלכלה וצער הדחק, לכן בראותו שאם יחלל את השבת במלאכה ועבודות השדה, או לעשות ח"ו חילול השם בענין השגת גבול, אף כי לכו נכאב עליו בתחלה, אך בראותו שמרויח לפי סמיות עיניו על דרך הזה הוא נופל בכל מכל כל ברשתו, ואף כי אחריתו מר ולענה, אמנם מפני שסובר שפרנסתו יהיה ברווח נוטה לעצת היצה"ר, וזה שאמר הכתוב **אמר אויב היינו אויב הפנימי, ארדוף אשיג, אבל האיך ועל איזה אופן כי מי פתי יסור הנה, אכן הוא יתן לו בתחלה מנות אחלק שלל, ואח"כ** אומר היצה"ר **הדין הוא דידי תמלאמו נפשי תורישמו ידי ויפול ברשתו, והשם ינחנו בדרך אמת.** (מהגאון בעל גורן דוד ז"ל).

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וגו' ותען להם מרים שירו לה' וגו' (טו, כ-כא). ויש לדקדק [א] מדוע נאמר אחות אהרן הלא היתה גם כן אחות משה, [ב] מדוע שינתה שירת משה שאמר אשירה, [ג] מה ראתה מרים שצותה לנשים לומר שירה בפני עצמן. ונראה בהקדים ביאור דברי ההגדה ברוך המקום וכו' כנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו' רשע מה הוא אומר מה העבודה הזאת לכם וכו' ולפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר

דהיינו שהתורה גילתה מכבר שאין להחשיב הרשע כבן ברית ואין לנו לירא שעל ידי הרחקתו יתקלקל יותר.

ומעתה אומר שאף שזה קשה מאוד להרחיק מאתנו איש מזרע אברהם, אמנם אין לנו תרופה אחרת, וכמו הרופא שמוכרח לחתוך אבר מן הגוף אם יש לו לחוש שעל ידי האבר המנוגע יתקלקל הגוף כולו, וכזה יעשה גם הגנן שיקצוץ ענף אחד מן האילן אם יש לו לירא שעל ידו יתייבש כל האילן, כן גם אנחנו בלב דוי מוכרחים אנו לקרא שהאנשים האלה אין להם חלק בישראל.

אמנם כן, כבר היה רופא בישראל אשר בחכמתו רפא אנשים כאלה, ולא היה מוכרח לחתוך האברים המתים, וזה היה אהרן כנאמר עליו (מלאכי ב, ו) ורבים השיב מעון, והנה אמרו עליו שכל אחד ואחד מישראל אשר ידע עליו שאינו מתנהג כשורה, ברוח שפתיו השיבו אל תורת ה', והנה גם בדורו יחיד היה. ומעתה אומר שמרים הנביאה לכה נשבר בקרבה בראותה שאין תרופה רק לקצוץ תמיד ענפים מגוף כללות ישראל, וראתה כי רק הנשים הכשרות בתורת חסד על לשונם ישמרו את בניהם ובעליהם מלעבור על מצות השם^ל, וזה כונת הכתוב ותקח מרים הנביאה 'אחות אהרן' דהיינו שהיא גם

ובבנותינו נלך כי רק זה יודי אשר מקיים מצות השם ומגדל גם בנו לתורה ולעבודה.

ומעתה אומר כי זה כונת הרשע, מה העבודה הזאת לכם, כוונתו אם אתם רוצים להיות יהודים, לזה אין מההכרח עדיין כלל לשא עליו עול תורה ולהעמים עבודה גדולה של תרי"ג מצות על שכמיכם, דהיינו כדרכי פרעה, עבדו את ה' בארץ וכו'. וכאה התשובה באופן טוב ומועיל כי מטבע האדם שלומד ממעשים אשר רואה מאנשים אחרים, וביותר אם הוא בן בריתו כמאמר הכתוב (דברים ג, ז) כי יסיתך אחיך בן אמך, אמנם כן אם אינו בן ברית אזי אין הסכנה כ"כ. והנה הנחש הוא המזיק היותר קשה ורחו וארסו בשינו אשר אם יסירו ממנו שן זה אזי אין ביכולתו עוד להזיק, והנה רשע זה אם אנו מחזיקין אותו ליודי יש לחוש שילמדו ממנו, לזה בא בעל ההגדה להודיע אותנו 'לפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר' דהיינו שאין לנו להחזיק אותו כלל לבן ברית, ואתה אל תירא להודיע זאת בפומבי כי אם הקהה את שיניו, דהיינו עי"ז תמול ממנו כח הארס ואמור אילו היה שם לא היה נגאל דוה היה כונת פרעה.

וזה כונת בעל מסדר ההגדה ברוך המקום וכו' כנגד ארבעה בנים דברה תורה,

לג. עיין לקמן פר' אמור (בד"ה 'אמור' האחרון) שמביא רבנו יסוד זה בשם החת"ס וסוכב ומרחיב הענין.

לד. כפי שמצינו באון בן פלס, שהצילתו ממחלוקת קרח ועדתו.

גבולו אשר הגביל לו השם מששת ימי בראשית, וזוה ילמוד האדם להסתפק במה שיש לו ולא יתאוה ולא יחמוד את של חבירו ולהשיג את גבולו, ואבותינו כאשר היו על שפת הים וראו את המצרים באים כל אחד ואחד היו בידו החפצים ששאלו מהם למען יחזירם להם, וזהו כונת המדרש ראה ישראל באים ורכוש מצרים "בידם" שמוכנים להשיב, לזה פינה מקום למקבלי תלמודו.

הים ראה וינזם (תהלים קי"ד). במדרש פליאה: מה ראה, ארונו של יוסף ראה, שנאמר וינס ויצא החוצה, ומדרש פליאה הוא הלא היו שם הרבה צדיקים משה רבינו אהרן וחור, וגם ארונות של שאר השבטים, ולמה לא נס הים רק מפני ארונו של יוסף, והנלענ"ד הוא: כי ידוע שהאדם מורכב משתי יסודות יסוד הרוחני היא הנשמה הקדושה היא חלק אלוה ממעל, והשניה היא יסוד הגשמי הוא הגוף, אדם מאדמה יצרתך, ולו נאוה להיות תחת ממשלת הנשמה, אמנם כאשר הגוף נוטה תמיד לתאוות הגופניות והנשמה לענינים רוחניים לזאת טוב לאדם להתרחק מן העברה מקצה אל הקצה, כי בקל יגברו עליו התאוות ותהיה הגברת תחת ממשלת השפחה לה, וכן אמרו חכמי המשנה (אבות

היא בחרה במדת אהרן, אמנם ידעה כי גם בדורו יחיד היה אהרן, לזאת צותה לנשים שירדו לה' דהיינו אתם תהיה תמיד בפניכם דברי השם, וסוס ורוכבו רמה בים ואם היה די בשם יודי בלבד לא היה מההכרח לגאול את ישראל, ועל ידכם תבוא ישועה לכלל ישראל כמו שהיתה אזי ע"י נשים צדקניות, אמן כן יעשה ה' וק"ל. (דרוש לאחרון של פסח תרנ"ב לפ"ק).

הים ראה וינזם (תהלים קי"ד). במדרש פליאה: הים ראה וינזם, מה ראה, ראה ישראל באים ורכוש מצרים בידם. ונראה על פי מה שכתבתי לעיל פ' בא (בד"ה 'דבר נא') שישראל לא רצו ליקח כסף וכלים מאנשי מצרים למען לא ירדפו אחריהם למען השיב ממונם עיי"ש, אבל שמעו לקול משה שציום כן בשם השם, ובטחו בישועתו, לזאת כאשר ראה הים רכוש מצרים בידם וזה סימן מובהק על אמונתם, לכן חלף הלך לו, ונעשה להם דרך סלול.

או יאמר על דרך שנאמר (ירמיה ה, כב) שמתי חול גבול לים, וכאשר יבוא רוח סערה על הים שאז יעלו גליו עד לב השמים, עד שהרואה יחשוב בלבו שישמפו מימיו את הארץ, אמנם הים אינו עובר

ונקדים עוד לדייק דברי המדרש 'וינם ויצא החוצה' הלא ניסה היא במרוצה ויצאה היא בנחת, א"כ אם גם במרוצה לא הלך בנחת, אמנם היא היא אשר אמרתי, כי האדם צריך לברוח מן העבירה, ויוסף הצדיק בן זקונים של יעקב אשר לו מסר כל מה שקיבל משם ועבר, בלי ספק רץ מן העברה, וכן בעת שתבעתו אשת פוטיפר ברח ממקום השאול וצלמות, אמנם הוא לא נסתפק לברוח מן העברה אלא רצה לפרוח מן העברה וכל מרוצתו היתה רק כהליכה בעינו אף כי רץ בכל כחו, אמנם הוא לא חשבו רק כמו 'ויצא החוצה' שהיה בעיניו רק כהליכה בנחת כי היה רוצה להרחק משם כהרף עין, וכל זה גם ורץ שלא יתפתה וישטף ממים הזדונים תאוות הגוף, ולכן כאשר ראה הים ארונו של יוסף שרץ מפני המים שוטפים כנ"ל וינם גם הים שנאמר וינם ויצא החוצה מדה כנגד מדה.

הים ראה וינם (תהלים ק"ד). במדרש פליאה: מה ראה, ברייתא דרבי ישמעאל ראה, ונראה לבאר דרבי ישמעאל הקדים בכרייתתו קל וחומר לגורה שוה,

ה, ב) והוי בורה מן העברה. ופירשו המפרשים דברי המלך דוד (תהלים לב, ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, כי תאוות הגוף נמשלות לנהר שוטף, אף כי בעת רק אגם מים קטן הוא, אמנם לשעה קלה יגברו מימיו וישטוף כל דבר אשר יבא בנבולו, ובוה אמרו כי גם חסיד צריך להתפלל על זה שלא יעלו עליו שטף מים רבים של התאוות.

ופירשתי בזה המשורר (תהלים א, א) אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' והיה כעץ שתול וגו', כי מדוע אינו אומר והיה כזית אשר באמת עליו אינם נובלים כידוע לו, אמנם זה העץ אשר שתול על פלגי מים בכל זאת אם יבא עת, יבלו עליו, אכן כבר כתבנו כי רגשי תאוות הגשמיות נמשלו לשטף מים רבים, ודוד המלך אמר אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, ואינו אומר אשר אינו בעצת רשעים, רק לא הלך, וזה מפני שמתירא שהרשעים יפתו אותו וילך בעצתם וישטף ממים רבים של התאוות, אלא בתורת ה' חפצו, לזה מדה כנגד מדה מפני שנתירא משטף מים רבים יהיה שכרו שתול על פלגי מים.

תאוה לאיסורין, אזי יתענה ויפרוש גם מהיתר וכדומה, ואעפ"י שאמרו כל היושב בתענית נקרא חוטא.

לו. כדכתיב בהושע (פרק יד, ז) וְיָהִי כְּנֵיֵת הַדָּוָד וּמִתְבָּאֵר בְּרִדָּק וּבִמְצוּדוֹת שֵׁם שִׁיחַ כַּח לַחֲוֹתוֹ קִיִּים כְּמוֹ הַזֵּית שְׁעָלָיו לַחִים כֹּל הַשָּׁנָה.

מענת המקטרג שרירא וקיימא, אבל אחרי שיש לדרוש קל וחומר אפילו להתיר איסור כרת שוב אין ממש במענתו, וזה כוונת המדרש: מה ראה הים ויננס, כיון דהללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ועל זה השיב המדרש ברייתא דרבי ישמעאל ראה מה שהקדים קל וחומר לגזרה שוה, והיינו שהוא ממעם שיש רשות ביד האדם לדרוש מסברא, ואם כן אין לדונם בדין חמור.

וַיֹּאמֶר אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' וְגו'
כֵּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שִׁמְתִּי
בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי ה'
רופאך (טו, כ). והקושיא מפורסמת אם לא יהיה חולי שוב אין צורך לרפוא (עיין סנהדרין ק"א ע"א^מ) ונראה בהקדם ביאור נוסח תפלת רפאינו השם ונרפא וכו' והעלה רפואה שלמה, ולכאורה היה די לומר רפאינו השם כי מלך רופא נאמן וכו' ולמה נזכר רפואה ג' פעמים, אלא ששלשה מיני רפואות יש, רפואות מגרשות החולי, ורפואות מונעת החולי שלא תבוא כלל, כמו שנוהגין עתה הרופאים ברפואה שקורין

וצריך מעם לזה, הלא גזרה שוה עדיפא מקל וחומר, דעל גזרה שוה אם הוא מופנה אין משיבין עליו כלל^ל, וגם עונשין מגזרה שוה^ל וכל זה אינו שייך בקל וחומר^ל, ונראה שהוא ע"ד דאיתא בסוגיא דבני בתירה (פסחים טו, א) שהקניט הלל את בני בתירה שלא ידעו ששחיטת קרבן פסח דוחה שבת, ואמר להם בשלמא גזרה שוה לא ידעתם דאין אדם דן גזרה שוה מעצמו, אלא היה לכם ללמוד מקל וחומר, דאדם דן קל וחומר מעצמו, ומשום הכי הקדים רבי ישמעאל קל וחומר לגזרה שוה ב"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, כי הקל וחומר ניתן לדרוש לכל אדם מסברא מדעתו ומלבדו, ולפי"ז נראה שהתורה נתנה רשות עפ"י השכל הישר לדון ולהורות, והנה איתא במדרשים (ילקוט"ש רמז רל"ד) שקטרגו מלאכים על ישראל בים, הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ונראה דודאי אבותינו שהיו במצרים לא כפרו באלהי אבותם אברהם יצחק ויעקב מבלי שמצאו להם איזה היתר לעשות כמעשה מצרים, אלא שנכשלו ומעו בסברתם, והנה אילו לא היה רשות לאדם לדון אלא בדבר המפורש בתורה או כפי שקיבל מאבותיו, אז היה

לו. 'מופנה' פירושו פנוי ומיותר, והיינו דאם יש תיבה מיותרת וממנה דורשין הגזירה שוה, אין אפשרות לפרוך הגזירה שוה בשום אופן, ראה נדה כ"ד ע"ב.

לח. ראה מסכת כריתות (ה, א): אל תהי גזירה שוה קלה בעיניך שהרי נותר ופיגול ונסקלין הן גופי תורה, ולימדו הכתוב בגזירה שוה.

לז. כדאמרינן בכ"מ בש"ס 'אין עונשין מן הדין', והיינו מק"ו.

מ. דהתם מתקשה הגמרא בזה.

מה שכתבתי לעיל בפרשת וישלח והיינו רפואת הנפש והגוף מ"ג.

והנה תפלת רפאינו ראשיתו הוא פסוק בירמיה מ"ד רק שאנשי כנסת הגדולה שינו שכתבו הפסוק בלשון רבים, ואולי עבור זה הוסיפו והעלה רפואה שלמה יען רצו להזכיר שם זה שהוא מסוגל לכך ונרמזו בתיבת ש'למ'ה'.

ותא חזי לשון חכמים מרפא עיין מסכת שבת י"ב ע"א שתיקנו לומר כשמבקרין החולה בשבת ש'בת ה"יא מ'לזעוק ורפואה קרובה לבא, דהיינו ר"ת שם הנ"ל מה"ש.

ואולי יש לומר עוד לפי מה שכתב השל"ח (מס' ר"ה, תורה אור י"ד) בפירושו הברכה לשמוע "קול" שופר, שהוא מלשון וַיִּשְׁמַע שאול את העם דהיינו לקבץ שמות הרחמים אשר המה בגמטריה "קול"

מא. היינו מה שבזמנינו מחסנים האדם שלא יבוא לידי חולי מסויים ע"י שמכניסים בגופו נגיף מוחלש מאותה מחלה ועי"ז לא יחלה באותה מחלה, וראה בספר הברית (ח"א מאמר י"ז פ"ה) שכתב בזה"ל: דע כי כבר מצאה ידם של הרופאים לעשות בזה תחבולה בערך מאה שנה, והוא שלקחו מיץ הנקרא (מאטעריא) מן האבעבועות הנקרא (פאקען) הטבעיים מילד שהיה לו אבעבועות טובים ופתחו עור בשר זרוע יד ימינו או שמאלו כמין חריץ דק וקטן מאד ונתנו בתוך חריץ מעט מאותו (מאטעריא) הטובה, ועי"ז פרח בעור בשרו של הילד השני גם כן (פאקען) טובים כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח על הרוב לפי הזרע הנתון באדמה הטובה היא אם רעה, כך בענין זה יצמח על הרוב (פאקען) טובים, ועי"ש שמאריך בסוגי הרפואות הללו.

מב. מחלת האבעבועות.

מג. בד"ה 'מנחה הוא שלוחה'. וכן עיין בפרשת וירא בסוד"ה 'ויאמר לוט'.

מד. פרק יז, פסוק יד: רפאינו ה' וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה.

בלע"ז אימפפעןמא, למען לא תבוא חולי ב"מ שקורין פאקעןמב, ורפואה השלישית שמחזיקה הבריאות, ורפואה היותר טובה היא רפואה המונעת את כל החולאים, אבל עד כה לא מצאו רופאי בשר ודם סם לזה ורפואה זו היא רק בידי רופא כל חולי. וזה כונת הכתוב כל המחלה אשר שמתי וגו' לא אשים עליך כי אני השם רופאך ויש בידי רפואה מונעת כל חולי וכן יאמר השם אמן.

כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו' (טו, כו). נראה מפשט הכתוב כי העשר מכות אשר בו נלקו המצרים הן הגנה ראש לכל חולי, ורואה אנכי כי בשלשה תבות ה'מ'חלה' אשר ש'מ'תי נכפלו בו אותיות מה"ש והנה זה אחד מע"ב שמות ומסוגל לרפואה (עיין

ותוקף הדינים, וחז"ל כדי להמתיק הדין ולהחלישו סבבה בשמות הרחמים ש'בת' ה'א' מ'לזעוק' ס"ת תק"א ומוקף בשם מה"ש בהתחלת התבות, ואח"כ ו'רפואה ק'רובה ל'בא ר"ת קו"ל ועל ידי זה ימתקו הדינים ושוב אין שטן ואין פגע רע, רק חסד ורחמים וכן יהי רצון.

וחם השמש ונמס (טו, כא). במסורה: **וחם הוא אבי כנען** (בראשית ט, יח), **וחם השמש ונמס (כאן), אם ישכבו שנים וחס להם (קהלת ד, יא), וחס לאדני המלך (מלכים א' א, ב), עיין בעל הטורים** מה שכתב בשם אביו הראש ז"ל. ולי נראה על דרך שאמר הנביא (הושע ז, ד' ז) כולם מנאפים כמו כתנור בוערה וגו' כולם יחמו כתנור, והתורה אמרה (דברים יב, ו) כי יחס לבנו והכהו נפש, ונראה מזה כי חמימות הדם עושה את האדם לרוצה ונואף, וכל זה נמצא בכנען עבד עבדים כמאמר חז"ל (כתובות יא, א) עבדא בהפקירא ניהא ליהימ, ובאבות (ב, ז) מרכה עבדים מרבה גול, ועיין שבת (יג, א) אשת איש הוא בכגדו

להמתיק הדינים המרומזים בשופר^מ. והנה איתא בווהר יתרו (דף פה, ב), בהדין יומא (דשבת) מתעטרין אבהן, וכן בנין ינקין מה דלא כן בכל שאר חגיגין וזמנין, בהדין יומא (דשבת) כל דינים אתכפיין (ננפים ומתבטלים), א"כ אין מהצורך ל'שמע ולקבץ (ואולי באמת מטעם זה אין מההכרח לתקוע בשבת^מ ולזאת גזרו חז"ל מחשש שמא יעבירונו), והנה לזעוק ג"כ משמעותו לקבץ כמו שמצינו (שופטים ד, י) וַיִּזְעַק בְּרַק אֶת זְבוּלוֹן. וזה כונת חז"ל שבת הוא מלזעוק, אין מההכרח לזעוק יען ו'רפואה ק'רובה ל'בא ר"ת קו"ל וכדברי הווהר הנ"ל בהדין יומא וכו'.

וראיתי בספר חסד לאברהם דרוש מהקדוש רבינו שמשון מאסטרופאלע"מ הביא בשם האר"י מאמר נפלא ובתוך הדברים שם כתב כי ר"ת של עשר מכות המה בגימטריה תק"א והוא שם של השר אשר על ידו נלקן המצריים, וכתבתי בריש מילין אלו כי עשר מכות אלה כנראה מהפסוק אשר לפנינו המה שורש כל החלאים, ומעתה גם זה השר תק"א הוא ראש לכל המענישים

מה. וז"ל השלה"ק: וזהו סוד כונת לשמוע קול שופר, למתק מלת שופר שהוא שלוש אלהים ואותיותיו במלת 'קול' שהוא הוי"ה אהי"ה אדני"י"ה. ופירוש לשמוע הוא לשון וישמע שאול (ש"א כג, ח), שהוא לשון אסיפה, ופירושו לאסוף הארת 'קול' שהוא הוי"ה אהי"ה אדני"י"ה, למתק חמש אותיות אלהים והשלושה חשבונות שעולים שופר והכולל כאמור.

מו. לפי שאין צורך להמתיק הדינים ע"י התקיעות, כי מתמתקין מכוח השבת.

מו. מובא בספרו ליקוטי שושנים.

מה. ופרש"י, דנוח לו להיות עבד ויהא מותר בהפקר זימת השפחות.

ממלחמה ראשונה זו שבא עמלק לעקור ביצתן של ישראל, ולמה זה צוה ליהושע בחר לנו אנשים ולא הלך עם כל מחנה ישראל למלחמה ואיש לא יעדר, ונראה כי למד משה דבר זה מתחלת פרשתנו 'ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים וגו' פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה, ומעם הדבר נראה על פי מה דאיתא במסכת כתובות (דף לג, ב) אילמלי נגדוה (מייסרין) לחנניה מישאל ועזריה הוי פלחין לצלמא, ועיין פסחים (נג, ב) בתוס' ד"ה 'מה ראו', שלא היה עבודה זרה ממש, ועכ"פ נראה מזה שהרגישו כח בעצמם למסור נפשם, אבל לא היה בהם כח לסבול יסורין, והיינו משום שהיו בני מלכים מפונקים, ואנשים כאלה יבחרו בחנק נפשם וימאסו ביסורים, אמנם אנשים מלומדי מכות וסובלי יסורין רבות בשנים על כאלו נאמר (איוב ב, ד) עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו^מ, והנה אבותינו אשר סבלו עול גלות רבות בשנים ואשר נולדו תחת מקל שוטרי מצרים הנה מיראת המות יסבלו עול גלות, והקב"ה אשר איננו בא בטרונאי עם בריותיו לא בקש מהם דבר אשר אין ביכולת רוב אנשים לשמור ולעשות ולעמוד בהם, וכבר אפשר לומר שממעם זה אמרו חכז"ל (ב"ב ס, ב) אין גוזרין גזרה על הציבור שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, אף כי היה הדבר נכון

והיא בכגדה אסור, וכן הבעל עם אשתו נדה, ובסנהדרין (לו, א) תוס' ד"ה 'התורה' כתבו טעם הדבר מפני שמתחמזין זה מזה ונהנין, ויש להוסיף על דבריהם כי אף שלא יבאו לגוף העברה מ"מ יבא לידי הוצאת ז"ל ח"ו, וכבר ידוע כי אבר התשמיש נקרא גם שמש כלשון חכז"ל (נדה מא, ב) עד מקום שהשמש דש, והנה אמרו ספרי מוסר כי תיקון לעברות כאלה הוא שיתחמם לדבר מצוה כבעשיית סוכה ולישת מצת מצוה, ולפי זה יפורש המסורה וחס היינו חמימות הגוף הוא אבי כנען אבי מדות רעות של כנען עבד עבדים ואם ישכבו השנים, בה' הידוע היינו השנים המפורשים בפרשת קדשים גבי אשת איש מות יומת הנואף והנואפת, וגבי נדה ונכרתו שניהם, וחס להם ויבאו למעשה מכוער וחס השמש ונמם או שיושפך זרעו לבטלה, והתיקון לאלו וחס לאדני המלך יחמם עצמו בעבודת הארון מלכו של עולם.

ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק וגו' (יו, ט). ויש לשאול לפי מה דאיתא במשנה מפורשת (סוטה דף מד, ב) דכמלחמת חובה הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, וכי יש מלחמת חובה יותר גדולה

ממ. דדרך אנשים לתת עור בעד עור שאם יבוא מי להכותו בעור פניו הלוא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד, ואם כך הוא במקצת גופו אל קצתו כ"ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו (מפרשים שם).

כאשר יוכיחו על פניו הנה מענה בפיו כי איננו היותר גרוע, ותמיד ימצא אנשי בליעל הגרועים ופחותים ממנו, ועי"ז לא יתן מעצר לרוחו וילך בשרירות לבו.

ולמען לא יפול אדם ברשת יצה"ר הזה, אמרו חכמי"ל (תנא דבי אליהו פרק כ"ה) לעולם יאמר אדם מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי, והנה אבותינו אז במרה (לעיל טו, כה) ניתן להם חוק ומשפט מקצת פרשיות של תורה, דינין של שבת ופרה אדומה שיתעסקו בהן, וברפידים (לעיל י, א) כבר רפו ידיהם מן התורה, והיה זה מטעם שכל אחד ואחד מצא יתד גרוע להתלות עליו באמרו כי זה חבירו עוד פחות ממנו, לזה אמר משה (לעיל יו, ט) בחר לנו אנשים, ופירש"י 'גיבורים' ויראי הטא שתהא זכותן מסייעתן ע"כ, ואיזהו גיבור הכובש את יצרו (אבות ד, א), ובאיזה אופן יהיה באפשרי לכבוש את היצה"ר היינו אם יסתכלו בגדולים ובמובנים הימנו ומהם יראו מעשים טובים וכן יעשו כמותם, והן הן דברי המשנה בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה שאינם נותנים עיניהם באנשים פחותי ערך, אבל יביטו על אנשי מעלה בני עליה ועי"ז משעבדין את לבם לאביהם שבשמים ואינם הולכים בשרירות לבם, היו מתגברין בעבודת ה' וממילא קרבה ישועתם, וזה

בעיניהם לגזור מטעם סייג וכדומה דהתורה נתנה להם רשות לזה, אמנם כפי דברינו חכמת אלהים בקרבם.

ועוד יש בזה להוסיף טעם לשבת על שאר המעשים שדור אשר יצא ממצרים לא זכה לבא אל ארץ ישראל, כי אלה המוכים והלוקים כמה דורות לא היה להם באפשר לעמוד בקשר המלחמה וסכנת נפשות, עד שנתגדל דור חדש שלא היו עבדים לפרעה במצרים, ולפי"ז מיושב שאלתי אף שבאמת היה גם מלחמת עמלק הראשונה מלחמת חובה עכ"ז מנע משה רבנו ע"ה עצמו מלשלוח כל המחנה מיראתו שההמון ימסרו עצמם לעבדים לעמלק מאימת מותם במלחמה ורק אנשים מובחרים הרשה לכך.^ג

והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' (יז, יא). וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לך כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה, ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים, ואם לאו היו נופלים (ראש השנה כט, א), ונראה כי באמת כל דרך איש ישר בעיניו, וגם זה ההולך בעצת רשעים אף כי גם לבבו יבין כי לא טוב עושה בעמיו, עם כל זאת

ג. ראה לקמן (בדרוש לפורים) בשם הגורן דוד שגם היתה מעלה גדולה בכך שדור יוצאי מצרים היו עבדים ורגילים בשעבוד קשה בחומר ובלבנים דלכן היו יכולים לקבל על עצמם שמירת התורה ולהשתעבד לה ואף להגות בה יומם ולילה, מה שלא היה דור אחר שלא היה משועבד מימיו יכול לכך, ולכן דוקא דור זה זכה לקבלת התורה.

גם כן כונת הכתוב והיה כאשר ירים משה את ידו היינו כאשר נתרום ונתגדל כוחו של משה במה שהחזיקו

יִתְרוֹ

ליצרון, ונקבל אנרא. ויוסף תפס שיטה ראשונה ולזה הוציא עליהם דיבה, כי לדעתו אין אדם רשאי להכניס עצמו לסכנה.

והנה לכאורה קשה מדוע נקרע הים ונעשה יבשה הלא כבר אפשר שישאר הים על מעמדו, ורק יהיה להעוברים בתוכו טבע העץ וכדומה מדברים הקלים אשר לא יטבעו במים, אבל התירוץ ע"ז הוא כי האדם יירא לנפשו לילך על מים הזדונים שאינו מכניס עצמו ברצון טוב למקום סכנה, והרבה ימותו גם מהפחד והאימה בלבד, והוא באמת שיטת יוסף, וזה כונת המדרש מה ראה הים ויננס הלא היה אפשר שישראל יעברו עליו כקושיא הנ"ל, וע"ז תירץ ארוננו של יוסף ראה ולדעתו אין מן הראוי לילך במקום מסוכן ודברי פי חכם חן.

ולענ"ד יש ליישב הקושיא עוד באופן אחר, דהיינו אילו היה הקב"ה

וישמע יתרו וגו' כי הוציא ה' את ישראל ממצרים (יה, א). וכתב רש"י מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. והקושיא מפורסמת הלא מבואר להדיא בכתוב מה ששמע, ונראה בהקדם מה ששמעתי מאאמו"ר הנאון זי"ע בביאור המדרש הים ראה ויננס, מה ראה, ארוננו של יוסף ראה, ואמר אאמו"ר זי"ע שזה הדיבה שהוציא יוסף על אחיו שחשודים על עריות, היינו שראה אותם מדברים בעניני משא ומתן וכדומה עם נשים, אבל בודאי לא ראה ולא שמע מהם דבר מכוער ח"ו, ופליגי יוסף ואחיו כפלוגתא דהני תרי אמוראי בעבודה זרה (י, א) ר' חנינא ור' יונתן, דהוו קאולי באורחא, מטו להנהו תרי שבילי חד פצי אפיתחא דעבודה זרה, וחד פצי אפיתחא דבי זונות, א"ל חד לחבריה ניזל אפיתחא דע"ז דנכים יצריה (שאנשי כנה"ג הרגו ליצרא דע"ז), א"ל אידך ניזל אפיתחא דבי זונות ונכפייה

נא. כדאיתא בערכין (יז, א) זה דור דורשיו וכו' חד אמר דור לפי פרנס, וחד אמר 'פרנס לפי דורו', והיינו שהמנהיג עולה ומתגדל וכן להפך לפי מצב אנשי דורו, ועפי"ז מבאר רבנו הכתוב כאן, שע"י זוגבר ישראל, שהחזיקו ישראל בתורת ה' נתקיים ז'היה כאשר ירים משה את ידו' שנתגדל ונתרום כוחו של משה.

וישמע יתרו וגו' כי הוציא ה' את ישראל ממצרים, ומה זה אשר דחק לחכו"ל לפרש קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שמע. ונקדים עוד לכאר פסוק (לעיל יג, יז) ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים וגו' פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה, הנה אם ישלח אדם את עבדו לחירות ברצונו הטוב באשר רוצה בטובת עבדו, יתכן אח"כ באם יראה העבד אח"כ כי טוב היה לו אז בעוד אשר היה תחת ידי אדונו מעתה, שישוב אח"כ אל אדונו ויאמר לו, אהבתי את אדוני והוא יקבל אותו גם אח"כ בסבר פנים יפות, היות כי עיקר שילוחו אותו לחפשי היה לטובת העבד, ממילא אם ירצה לשוב אליו מיד יקבלו. אמנם אחד אשר בעל כרחו של אדונו יצא לחפשי מתחת ידו, ואדונו לא היה מרוצה לזה, וגם עי"ז שהלך זה העבד אבד האדון שלו ממונו וכבודו וכל אשר היה לו, וכי יכול זה העבד לשוב אל אדונו, הלא יודע כי נקם ינקם ממנו ויכה אותו במכות נמרצות, הלא בעד נפשו הוא אם ישוב אליו. וכן זה הענין היה אצל מצרים, כי המצריים לא רצו לשלוח את ישראל רק הוכרחו לזה, וכאשר הלכו לקחו כל ממונם וכי אפשר שישראל יתנו דעתם לחזור, הלא בטח הוא כי כאשר יבואו עוד הפעם תחת ידם לא ישאירו מהם שריד ופליט, ואם גם בכל זאת ישובו יכבדו עליהם עוד יותר העבודה מאשר

משנה טבעי העוברים א"כ היה מההכרח לעשות גם זה לכל פרטי העוברים, לכל אחד ואחד בפני עצמו, והנה היו שם גם ערב רב אשר לא מבני ישראל המה שפלים ופחותי הערך, ואלו בודאי לא היו ראויים לאותו גם, אי לזאת קרע השם את הים והערב רב ניצלו גם כן על דרך נר לאחד נר למאה, ואקדים עוד, כי זה עמלק אשר עשה מלחמה עם ישראל הרי הוא אח רחוק לבני ישראל בהיותו בן בנו של יצחק, ובכ"ז נצטוינו עליו למחותו, כי מחה תמחה את זכר עמלק, ומ"מ נראה מקריעת ים סוף שאף שהערב רב המה זרע מרעים קירבם השם, ועמלק אף שמזרע אברהם הוא רחקו מעליו, וזה פי' המדרש מה שמועה שמע ובא, כי זה שהוציא השם את בני ישראל ממצרים הלא כל יתערב זר בשמחתינו, ועל זה תירץ "קריעת" ים סוף אשר נקרע ממעם הצלת הערב רב כמו שכתבתי, ומלחמת עמלק שאף שהוא קרוב נתרחק, מזה למד ודן ושפט שיקבלו אותו באהבה.

וישמע יתרו וגו' כי הוציא ה' את ישראל ממצרים (יה, א). פי' רש"י: מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. ולכאורה יפלא מה זו קושיא הלא נאמר בפסוק באר היטב

(לעיל יב, לב), כאשר שלחם אמר 'גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו וברכתם גם אותי', ואם היתה כונת פרעה שיברך אותו רבינו משה מה זה שאמר וברכתם "גם" אותי, היה לו לומר וברכתם אותי, וכי אמר להם מקודם שיברכו את עמו, אמנם הוא הדבר אשר אמרנו כי זה פרעה הרשע גם בפתחה של גיהנם לא שב וחזר, ולכן באשר אמר מקודם ולכו עבדו את ה', אמר וברכתם "גם" אותי דהיינו כי גם לי צריכים לברך ולתת לי תודה על אשר שלחם כי אם לא היה רוצה אף עדיין לא שולחם.

ואומר כי אמונה רעה הלז נשתרשה גם בלב אבותינו כי גם הם אמרו בדעתם כי פרעה שלחם מרצונו הטוב ואם הוא לא היה מרוצה באמת גם עדיין לא היינו בני חורין. ויתורץ בזה דברי חכז"ל שאמרו על הא דכתיב 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו' שעד עתה לא האמינו², ולכאורה יפלא הלא עיניהם ראו ולא זר שמושה רבינו הוציאם מכור הברזל מתחת ידי מצרים, אשר היתה בעת ההיא ממלכה אדירה וגדולה והם היו בתכלית שפלות וככ"ז יצאו בעל כרחם, הלא רק יד ה' עשתה זאת³, ובאשר אמרנו יבא על נכון כי גם הם נסתבכו באמונה זרה כי פרעה

היה עליהם בראשונה, ומה הוא לפי"ז אשר אמר הכתוב 'פן ינחם העם ושבו מצרימה'.

ועוד זאת אשר כבר הקשו לשאול חכז"ל במדרש (שמו"ר כ, ג) על דברי הכתוב "ויהי בשלח פרעה", וכי פרעה שלחם, והלא הקב"ה הוציא אותם ביד חזקה. עוד זאת מה זה "ויהי" כי כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא לשון צרה, והוא פה לשון שמחה.

והנראה לי ליישב כל שאלות אלו הוא, כי נראה מכל המסופר בתורה"ק גובה וזדון לבב פרעה הרשע, והוא אמר מרוב גאותו (לעיל ה, ב) מי השם אשר אשמע בקולו, ומצינו בדברי חכז"ל (שמו"ר ה, ג) כי שם עצמו לאלוה ואמר כי הוא ברא הנילוס ולו הוא, וכל כך גבה לבו עד כי בעת אשר הוכרח לגרש את ישראל ממצרים, גם בעת הוזה לא סר ממנו אמיצות לבו ולא הודה כי מוכרח הוא לשלוח אותם, רק עוד בעת ההוא עשה עצמו כאילו אינו מוכרח לשלוח אותם ולא יד ה' עשתה זאת אשר יצאו ישראל ממצרים, אלא שהוא מאווט נפשו ורצונו הטוב שולח אותם. - ומה שמביא אותנו לזה, הלא המה דברי פרעה הכתובים בפרשת בא

ב. ראה רש"י תהלים (פרק ק) וד"ל: היו מקטני אמנה, אמרו כשם שאנו עולים מכאן מצד זה אף המצריים עולים מצד אחר ויבואו אחרינו, עד שרמו הקב"ה לים והקיאם ליבשה אז וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים (שמות יד) לפיכך ויאמינו בה', אבל מתחלה לא האמינו.

ג. וראה במדרש (שמו"ר כג, ה) שכן הקשה רבי יצחק עמ"ש ויאמינו בה' וכי מה החידוש בכך אחר שראו כל אותן הניסים בודאי היה להם להאמין.

בה' ובמשה עבדו, וזאת הסיב גם את יתרו לבוא ולחסות תחת כנפי השכינה.

וישמע יתרו וגו' (יה, א). פירש רש"י מה שמועה שמע ובא, קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. יש לפרש בהקדים ביאור המסורה: בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק (יז, ט), וצא השדה וצודה לי ציד (בראשית כג, ג). והוא כי מעת היתה ישראל לגוי, רצוננו כי מעת אשר שלח את משה לפרעה אודות בני ישראל ועד בואם אל ארץ נושבת, כל עניניהם היו רק חוץ לדרך הטבע ולא היתה יד האדם באמצע, שהיו בכל עניניהם כמלאכי מעלה הניזונים מזוי השכינה, ככה הוציא אותם מארץ מצרים והולך אותם ע"י עמוד ענן ואש והאכיל אותם לחם אבירים ושמלתם לא בלטה מעליהם והגלם לא בצקה וכדומה, ובאופן כזה אפשר לומר כי המה מלאכים ולא בני אדם אשר רצונו והשתקקותו לשוב על פני הארץ ולאכול את פריה, ולא להיות סגור ביני עמודי ענן ולאכול דגן שמים, אמנם עתה בעת מלחמת עמלק היה הצווי צא הלחם בעמלק, ופירש"י (יז, ט) 'צא מן הענן והלחם בו', וזה למען הראות לבאי עולם כי לא נופל הוא גם בדברים אלו אשר הוא תפארת לבני אדם, ומעתה גדלה מעלת

שלחם מרצונו הטוב, לזאת לא האמינו אמונה חזקה עדי ראו קריעת ים סוף.

ובדברי מיושבים כל הדקדוקים שהתחלנו בפסוק זה ויתפרש ויהי בשלח

פרעה את העם כאשר פרעה הראה עצמו כאילו שלח העם מרצונו הטוב, ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים 'כי קרוב הוא' פי' באשר עשה עצמו כאילו הוא קרוב ואוהב להם, פן ינחם העם וישובו מצרימה כי כאשר האדון שולח את עבדו לחפשי מרצונו הטוב או יש לחוש שישוב אליו. ויתישב כזה ג"כ דקדוקי חזו"ל במדרש (שמו"ר, כ, ז): כששלח פרעה את העם מי צווח ווי.

כי ראינו דעת זרה שנסתכבו כה ישראל ועל זה צווח הכתוב ווי, ועבור זה ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף שיראו כי כל כך גברה שנאתו עד ששם נפשו בכפו והלך בעצמו לים. ולפי"ז יתפרשו היטב דברי המדרש שהתחלנו בו, כי בפסוק נאמר וישמע יתרו וגו' שהוציא ה' את ישראל ממצרים,

וע"ז הקשו במדרש מה שמועה שמע ובא, איזה שמועה שמע שהסיכה אותו לבא, כי ענין יציאתם הלא עיינינו ראו כי גם מישראל בני קדושים סברו כי פרעה שלחם, וכי יתרו צדיק יותר מהם, וע"ז קאמר 'קריעת ים סוף ומלחמת עמלק' שמע כי אח"כ גם ישראל האמינו

ד. עיי' לעיל בפרשת בשלח (בסוד"ה 'ימיך') שכתב רבינו שהיות שנשתרשה האמונה הלז בישראל שפרעה הוציאם ממצרים מרצונו הטוב ויהיו נוחים להתפתות לשוב מצרימה כמו שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה לכך הוצרך הקב"ה להטביע דור זה של מצרים בים סוף ולכלותם.

דרכו נראה בעליל כי לא היה הוא מוכרח לזה, אלא שמרצונו הטוב הרגיש בנפשו ושב ורפא לו, והנה לדעתי זה אשר רמזו לנו חז"ל כי גם ביתרו יש להתעורר מדוע זה שבח אותו הכתוב כ"כ שהלך להתגייר הלא 'חיל אחז יושבי פלשת ונבהלו אלופי אדם ואלי מואב יאחזמו רעד', ואם כן לא היה זה מבחירתו הטוב רק היה מההכרח, וההכרח לא יגונה ולא ישובח, וע"ז רמזו חז"ל קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שמע, ועינינו רואות כי אחר כל נסים האלה עוד בא עמלק ללחום עם ישראל, א"כ היתה עוד באמת הבחירה ביד בני אדם וממילא מגיע שבח ליתרו.

וישמע יתרו (יה, א). פי' רש"י שבע שמות היו לו ליתרו, יתר על שם שיתר פרשה אחת, חובב שחבב את התורה, ואמרתי על דרך המוסר כי לפעמים יעלה על לב האדם לאחוז בדרך טובים, אמנם הנהו ירא מלצני הדור שיתלוצצו עליו ויקראוהו "חסיד" וכדומה, אשר במדינתו הוא לא לתפארת מבני אדם, לזאת כתבו לנו חז"ל כי גם יתרו נקראו לו שמות חדשות על דבר אשר עזב את העבודה זרה שלו ולא בוש, ולא עוד אלא שעל ידי זה נתקיים שמו לעולמי עד, וממנו ילמדו בני אדם מוסר השכל ודעת נבונים.

ויקח יתרו חותן משה וגו' ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי

ישראל כי במקום אשר תקצר יד אנוש להושיע השם ילחם להם, אמנם במקום אשר תוכל להיות יד אנושי באמצע אזי יניחם השם למען הראות את גבורתם, וזה אשר הודיע הכתוב (וי, יג) ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי "חרב" ולא רק בשם ה' צבאות לכד כי אם גם כן באמצעות הטבע.

ומעתה זה כונת המדרש קריעת ים סוף ומלחמת עמלק שמע, כי גדול גדלה מעלת ישראל בכל האופנים. ואפשר לפרש גם כונת המסורה כן, הקב"ה צוה בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק דהיינו שיצא מחוץ לענן, ובא הכתוב האחר ללמד על זה שא נא בליך תליך וקשתך דהיינו כלים אשר המה כלי בני אדם "וצא השדה" וע"ז וצודה לי ציד שעל ידי זה יבא יתרו להתגייר.

עוד יש לפרש באם נתעורר במה שאמר הכתוב (משלי ג, יב) את אשר יאהב ה' יוכיח, וכדומה הרבה פסוקים, כי למה עושה השם כזאת, מכיון שהוא אינו שב מעצמו ורק אחר אשר כבדה עליו יד השם נתפעל לזה, הלא א"כ אין זאת מבחירתו החפשית, אמנם אין זה קושיא, כי אילו היה זה תמיד ואצל כל אחד ואחד שיכירו כי מה' היתה זאת מה שנכוה וישוב בתשובה, אזי באמת היה מקום לחושבו לאינו שב מחמת בחירתו, אמנם אחרי שהרכה אנשים אשר אף שהוכו שבע על חמאתיהם בכל זאת לא הטיבו דרכם ומעלליהם, א"כ גם אם יטיב אחד את

שם העבר רק עבור העתיד למען ידע תמיד בנפשו כי גר הוא פה על הארץ, ואם כן בלתי ספק יראה גם כן לקרב הרחוקים ולא יבוש ממנו.

וישאלו איש לרעהו לשלום ויבאו האהלה (יה, ז). וישאלו איש לרעהו לשלום ר"ת ונפלו אויביכם לפניכם לחרב, דהיינו עפ"י שאמרו חז"ל (במ"ד יא, ז) חבור עצבים אפרים הנח לו (הושע ה, ז) בעת שיש שלום בישראל יוצאים למלחמה ומנצחים, וזה רמז הכתוב ע"י וישאלו איש לרעהו לשלום יהיה ונפלו אויביכם לפניכם לחרב.

עוד יש לומר שהוא ר"ת אלול והוא על פי מה דאיתא סוף מסכת יומא (דף פו, א) עבירות שבין אדם למקום ויה"כ מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין ויה"כ מכפר עד שירצה את חבירו, וחודש אלול הן הנה ימי ביקורי ענוים לפשפש במעשים, ובא בשם החדש "אלול" רמז על וישאלו איש לרעהו לשלום שירצה ויפייס חבירו, ועי"ז יסתמו פי כל המקטריגים, ונפלו אויביכם לפניכם לחרב.

ועוד יש לומר דחודש זה הוא הששי לחדשי השנה ומרמז ליסוד"ה, והוא

אמר גר הייתי בארץ נכריה, ושם האחד אליעזר וגו' (יה, כד). יש לפרשו עפ"י דברינו להלן (רוש"י ז' אדר כ"ה דרש"י) כי בכל מקום שנזכר בפסוק תחלה קריאת השם ואח"כ נתינת הטעם יש ללמוד ממנו כי היה לקורא השם עוד טעם אחר, ותירצתי בזה דקדוק המפרשים למעלה בפרשת שמות (פרק ב, כב) על דברי רבינו משה גר הייתי שמשמע דבעת כבר איננו גר יען שמצא לו מקום מושב. אמנם באמת הוא להיפך, כי עד עכשיו שלא היה לו אשה ובנים פשיטא שהחזיק עצמו לגר, אבל כעת שלקה לו אשה מבנות המקום ירא משה לנפשו פן ברוב ימים יחזיק עצמו לתושב, לזה התחכם לקרוא שם בנו הראשון גר-שם שיזכור זאת תמיד, אלא שלרוב ענותנותו לא רצה לגלות טעמו האמת, וזהו פי' הכתוב ויקרא את שמו גרשם לטעמו הכמוס, וכדי להסתיר הדבר אמר כי גר הייתי בלשון עבר, ומעתה י"ל שזה חיזק את לב יתרו לבא אל משה, דכבר פי' רש"י (פס' ו') צא בגיני ואם לאו בגין אשתך ואם לאו בגין בניה, שנראה מזה כי חשב יתרו אולי יבוש משה לקבלו בתור חותן, אמנם למד ענותנותו של משה מקריאת שם בנו, כי באמת היה לו לקרא לראשון אליעזר כי ההצלה מחרב פרעה היה גדול יותר מענין הגרות, ומזה הבין גם יתרו שבאמת לא קראוהו גרשם על

ה. להבנת הענין נקדים הקדמה קצרה, דידוע שיש עשרה ספירות שהן, כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. ומבאר הרמח"ל (ספר הכללים-קנאת ה', כלל יז) דעשר הספירות הם הפעולות שרצה המאציל להנהיג בהן עולמו, ועוד כתב (בס' כללים ראשונים כלל א) דהספירות

דהאי קרא 'אשר הציל את העם מתחת יד מצרים' הוא מיותר כי הוא כבר נכלל במאמר הראשון אשר הציל אתכם, אמנם יתבאר יפה על פי דברינו דלעיל (בר"ה 'וישמע יתרו' הראשון) שעל ידי שנקרע הים ניצולו גם הערב רב וזה סיבב ליתרו להתקרב לעבודת השם, ולפי"ז ברוך זה הוא כמו ברכת הנהנין על מה שנוגע לו לעצמו, ותיבת העם קאי על הערב רב, כי ע"י שהציל את העם מילאו לבו לבוא ולחסות תחת כנפי השכינה.

וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום (יה, כג). במסורה: וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום (כאן), והתבוננת על מקומו ואיננו (תהלים לו, י). ונראה כי מסורה זו באה בזה ליישב מה שיש לעורר לפי מה דאיתא בברכות (סד, א) הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום, הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום,

מסוגל לתקן בו מה שקלקל האדם במדה זו, וידוע (זוה"ק בחוקתי דף קטו, ב) כי מדה זו ג"כ נקראת שלום, וכבר כתבו חכמי המוסר כי רוב נגעי בני אדם וצרותיו המה מאשר חטא על הנפש בחטאת נעורים, וכאשר יזכה האדם לשוב בתשובה שלמה אזי רק שלום ושלוה ישכון בהיכלו, וזה רמז הכתוב ובא גם ברמז שם החדש, ו'ישאלו א'יש ל'רעהו ל'שלום דהיינו איש את רעהו יעזרוו לתקן כל מה שקלקל, ואז בודאי ו'נפלו א'ויביכם ל'פניכם ל'חרב, ואולי רמז הכתוב לזה גם בר"ת וס"ת ו'יבאו ה'אהלה' דהיינו כפי שפירש רבינו בחיי (ויקרא כו, ו) ונתתי שלום בארץ שהיסוד ישפיע במלכותו, ועל זה מרמז ו'יבאו ה'אהלה', שר"ת וס"ת ו' ה'י, והשם יכפר.

ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה, אשר הציל את העם מתחת יד מצרים (יה, י). לכאורה סיפא

הם מידותיו יתברך, המדות שחידש לעצמו לצורך הנבראים, שאינם מידות לפי ענין שלמותו ומציאותו האמיתי הקדום, אלא מידות מחודשות מרצונו וחפצו, לפי מה שמצטרך לנבראים שרצה לברוא, ולכן כל מה שנברא מצוי בעשר הספירות. ועוד נקדים שג' הספירות הראשונות נחשבות ראש והשבע התחתונות גוף, והם כנגד ז' ימי בראשית, והספירה השישית מהז' התחתונות היא יסוד.

ו. שהיסוד נקרא 'שלום' והמלכות 'ארץ', ואות ו' שבשם הויה רומז לתפארת ואי אפשר להגות בפה ו' בלי ו' שניה, דהיינו וו וה-ו' השניה רומזת ליסוד שהוא סוף התפארת כמש"כ בפתיחת אליהו: יסוד סיומא דגופא כי המלכות שהיא הספירה העשירית שעל ידה יורד השפע לעולמות התחתונים והיא מקבלת מהספירה שמעליה שהוא היסוד.

ז. כנ"ל שהו' רומז ליסוד ואות ה' של שם הויה רומזת למלכות וכשנפגם היסוד העליון ע"י שפוגמים ביסוד למטה אינו יכול להשפיע למלכות ונהיה חסרון בהשפעה לעולמות התחתונים.

את הדבר הזה תעשה אז וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום, ובאה המסורה ליישב הקושיא למה לא אמר "לשלום" ועל זה הביא הכתוב והתבוננת על מקומו, שהכוונה על העולם האמת ולזה שפיר שיידך לומר בשלום.

וטעמא דהא מילתא דהנפטר מחבירו יאמר לו לך לשלום נראה עפ"י מה שאמרו חז"ל בשבת (י, ב) שמו של הקב"ה שלום, ואם כן למת שנעשה חפשי מן המצות ואי אפשר לו להתקרב יותר אל הקב"ה ולהוסיף על מה שכבר תחת ידו לזה אומרים לו לך בשלום במה שכבר קנית, אבל הנפטר מן החי לו אומר לך לשלום היינו שיקרב עצמו עוד יותר ויותר להקב"ה מקור השלום.

בה תאמר לבית יעקב ותניד לבני ישראל, אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו', ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו', ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל (יב, ג-ו). ופירש רש"י ז"ל אלה הדברים לא פחות ולא יותר, והקשו המפרשים (אור החיים הק') הא דרשו חכז"ל בית יעקב אלו הגושים תאמר להם כלשון רבה, ותניד לבני ישראל פירושו לזכרים דברים הקשים כגידין, ומעתה באיזה לשון

וא"כ האיך אמר יתרו כל העם הזה על מקומו יבא בשלום הלא היה לו לומר יבא לשלום, ואקדים לפרש דברי דוד המלך ע"ה (תהלים לו) כי מרעים יכרתון וקוי ה' המה יירשו ארץ, ועוד מעט ואין רשע והתבוננת על מקומו ואיננו, והנה לכאורה זה שאמר והתבוננת על מקומו ואיננו נראה לכפלות לשון ללא צורך אחרי שכבר אמר כי מרעים יכרתון.

ונראה כי הוא ע"ד שדרשו רבי עקיבא ורבי ישמעאל (פנהרין סד, ב) הכרת, בעולם הזה, תכרת, לעולם הבא דברי רבי עקיבא, א"ל רבי ישמעאל והלא כבר נאמר ונכרתה, וכי שלשה עולמים יש, אלא ונכרתה, בעולם הזה, הכרת, לעולם הבא, תכרת, דברה תורה כלשון בני אדם, הרי שיש צורך לרבו בשביל עולם הבא, ולפי"ז ניחא כמה שאמר ועוד מעט ואין רשע היינו בעוה"ז, ואמר עוד והתבוננת על מקומו (מקום שהנשמות נשרשות שם ולזה אמר והתבוננת כי בעיני בשר אין לראות כזאת") ואיננו, כי נעקר מעוה"ב וגם שורשו נמחק, ולפי"ז לא יפורש מקומו על עוה"ז אבל הוא קאי על עולם האמת, והנה ידוע כי ענפי הקדושה אשר הכין וסדר הקב"ה המאציל הן שבילי ומשפטי התורה אשר יעשה אותם האדם וחי בהם חיי עולם, והן הן דברי יתרו, והזהרתה אתה את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה וגו' אם

ואולי יש עוד גדול בתורה יותר ממנו אשר לו ראוי המלוכה, ואי לזאת הוא לו לעול ולמשא עד שיותר היה מרוצה אלו עזבוהו בעניו, אבל לאשתו זאת היא טובה מאד כי עתה היא מתכבדת בכבוד בעלה ועלתה חשיבותה בעיני כל, וזהו שכתוב כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, אמירה רכה לנשים ודברים קשין כגידים לזכרים, דהיינו כשיעשו רצונו של מקום וישמעו בקולו סוף הכבוד לבא כנאמר (יט, ה-ו) והייתם לי סגולה וגו' ממלכת כהנים וגו', אך לבני ישראל הזכרים הגדולה הזאת קשה כגידין, ולבית יעקב תהיה כאמירה רכה, ובוה יובן מה שכתב רש"י לא פחות ולא יותר יא.

באופן אחר יש לפרש עפ"י מה שכתבו המפרשים בענין חינוך בנים, חנוך לנער על פי דרכו (משלי כב, ו), היינו כשהוא בן חמש או שש שנים אם יאמרו לו תלמוד בהתמדה ויתנו לך בגד נאה או סכין נאה בזה לא יתרצה, אבל אם יאמרו לו שינתן לו פרוטה ליקח בו מיני מתיקות או פירות טובים אז יעלה שמחה בלבו כי אלו דברים

דיבר עם הנשים, ואם תאמר שלא כתבה התורה משום שאין בה צורך הלא פירש רש"י על 'אלה הדברים' לא פחות ולא יותר יא.

ויש לומר דהנה הנוהג בעולם צדיק ורע לו, וזאת התורה אדם כי ימות באהל באהלה של תורה (ברכות סג, ב) שהמה עניים ופרנסתם בדוחק, ועכ"ז הוא עוסק בתורה ועבודת השם בתום לבבו ולא פסק פומיה מגירסא יומם ולילה ובכל זאת הוא שרוי בשמחה על שזיכהו השם לעבודתו ותורתו, אמנם אשתו היא בצער עלי דוחק עניה, אכן סוף הכבוד לבא ושמו נודע בשערים, ומרוב צדקתו וחסידותו משימים על ראשו כתר התורה, אך מה שמקבל עליו משרת ההוראה ושרות התורה הוא על כרחו, כי מתירא ומפחד ממה שכתוב (דברים א, יג) 'ואשימם בראשיכם' שדרשוה חכמים (ספרי דברים פ' יג) ואשמם בראשיכם, שאשמת הקהל תלויה בראשו, וטורחם מוטלת עליו, וגם יראת ההוראה מרחפת עליו אולי לא השלים עצמו עדיין בכל חדרי התורה,

ז. להבנת הקושיא נביא לשון האור החיים: צריך לדעת למה כפל תאמר וגו', ותגיד וגו', ורבותינו ד"ל (רש"י כאן) אמרו בית יעקב הם הנשים ולהם יאמר מענה רך, ולבני ישראל יגיד דברים קשים כגידים, וקשה הלא לא מצינו שאמר ה' בדבריו ב' מיני שליחות, אלא לשון אחד לכולם יחד אנשים ונשים, אם הם קשים יחד ישמעוהו, ואם הם רכים יחד ישמעוהו, ואין לומר שכשידבר משה ישנה מענה לשון מסדר הנדבר חס ושלום, כי הלא תמצא כי בסוף דברי ה' אמר אליו אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל (להלן פסוק ו), ואמרו חז"ל (מכילתא) וז"ל: לא פחות ולא יותר.

י. ראה מ"ש ע"ז רבינו בפרשת פקודי בד"ה 'ויקח'.

יא. דהיינו שאותו דיבור ואותה הנהגה ממש, לזכרים היא קשה כגידין ולנשים היא רכה.

עמכם לישא אתכם על כנפי נשרים, שאלו המוכות היו חשוכים אצל העם אשר לא היו מכירים טובת המקום במה שנתן לנו את התורה, כמו נער הזה שאינו נחשב אצלו רק דבר גופני, ואמירה קשה אמר לבני ישראל היינו שיהגו בתורת השם יומם ולילה, ובשביל זה יהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וזה לא היה בדרך רכות אלא כמו שאומרים לבר דעת, ומיושב מה שכתב רש"י לא פחות ולא יותר, וגם מבואר הלשון מה שאמר אחר כך 'אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל' דייקא בני ישראל, כי מה שאמר בסוף דבריו היינו 'שתהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש' זה נאמר לבני ישראל שהם במדרגה שמכירים ערך תורה"ק וחשיבותה. (מהגאון בעל גורן דוד ז"ל).

אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' (י"ג, ד). צריך לדקדק כונת הכתוב במה שאמר אשר עשיתי למצרים שיותר היה להכתוב לומר שהוצאתי אתכם ממצרים שהוא הוא המחייב אותנו לשמוע בקול הקב"ה, וכבר עמד בזה האור החיים הקדוש, ונראה כי השקיט הקב"ה בזה דעתם של ישראל, כל יעלה מורא על ראשם לאמור הן אמת שהוציאנו ה' מבית עבדים וגאל אותנו מעבודת מצרים, אמנם מי יודע אולי יכביד גם השם עולו עלינו וישאל מאתנו יותר מיכולתינו, לזאת צוה הקב"ה למשה 'כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי

חשובים בעיניו, אבל בן י"ג ויותר, אם אומרים לו שאם יתמיד יקבל מתיקות וגלוסקאות והיה כצחוק בעיניו כי לא יחשבו לו למאומה, אכן אם יבטחוהו שיעשו לו בגדים נאים וכלים מהודרים לאלו הוא יתפיים וישקוד על דלתי ביהמ"ד וילמוד בהתמדה, ובר דעת יותר גם על אלה לא ישגיח, אמנם אם ידברו על לבו שאם יעסוק בתורה"ק שיהיה לו חלק בנן ערן עם שאר הצדיקים לאחר אריכות ימיו וגם יברכו השם בברכות טוב ויתעטר בכתר תורה היות שסוף הכבוד לבא יתפעל מאלה ויתעורר לעבודת הקודש, הנה על דרך הזה הוא חינוך הנער על פי "דרכו" לפי מדרגתו.

והנה עיקר החינוך יתנהל ויתהווה על ידי הנשים אשר עסקיהם תמיד הבית שהנה עקרת הבית וכבודה בת מלך פנימה, וידוע כי עת צאת ישראל ממצרים היו כמו נער זה שאינו מבחין עדיין בדבר יקר ורב הערך וגם הם עדיין לא הכירו גודל ערכה של תורת אלהינו הקדושה, אכן היו בתוכם גם כן מבני עליה אנשי מעשה זקנים יודעי דת ודין, וזה שאמר הכתוב 'כה תאמר לבית יעקב' אמירה רכה לנשים, 'ותגיד לבני ישראל' היינו דברים קשים כנגידין לזכרים, הכונה במה שאמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' זאת היתה אמירה רכה לנשים, כי משה אמר להם באיזה אופן יכולין לקיים את התורה ואמר כיון שהם תמיד סביב הבנים שבדרך רכה יתנהלו אתם לחנכם כמו שאני מרחתי

כי לכאורה צ"ב למה נאמר ועתה, שהיה די בקצירת האומר אם שמוע תשמעו בקולי, אבל לפי דברינו נכון הדבר, כי הלא אמר הכתוב (דברים ל, יד) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וכפי דברי הנ"ל שאין הקב"ה מבקש חמורות וקשות משיעור המשוער לפי חכמתו יתברך, ואם כן ח"ו לא יהיה מקום לקנות לשכר, אמנם אחרי שראינו מהמצריים שגם זה הקל לא קיימו ולא הפו לו אוזן, מזה יתראה יתרון האור על החשך^{יג}, וזה כונת הכתוב, ועתה היינו לאחר מה שעשיתי למצרים ובכל זאת המרו, אם שמוע תשמעו בקולי אף שאיננו קשה כ"כ, והייתם לי סגולה מכל העמים.

אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב וגו' (כ, יח-יט). ודרשו חכמינו ז"ל (סנהדרין ז, ב) אלוה הבא בשביל כסף ובשביל זהב, ופירש"י שם: דיין שהעמידוהו ע"י שנתן ממון למלך על כך. ונראה שמפני זה לא תפסו חכו"ל לפרש

למצרים, והוא עפ"י דברינו לעיל בפרשת בשלח (בר"ה 'או יסיר') שהשם בחדו אשר כל חפצו להטיב לברואיו אינו מבקש מהם רק דבר שאפשר לקיימו, ועבור זה לא בקש גם מפרעה רק שישלח את ישראל לחוג במדבר שלשת ימים, וכן קרא עצמו אלהי העברים למען ידע פרעה כמה חביבים ישראל לפניו, עד שעבור זה הוקמן כל הענין בעיני פרעה ומילאו לבו לומר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח עי"ש, ולפי"ז יש בפסוק זה להסיח ולהסיר דאגה מלב אישי ישראל באמרו **אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים, שגם מהם לא בקשתי דבר שאי אפשר לקיימו, ולא עוד אלא ואשא אתכם על כנפי נשרים שכמו שהנשר נושא גוזליו על כנפיו ואומר מוטב יכנס החץ בי, וכן קרא השם עצמו אלהי העברים אף שנתן בזה מקום לפרעה להקל בכבודו בחשבו שאין להקב"ה יותר בעולמו מעם נבזה הזה^{יד}, וככה ואביא אתכם אלי כי דרכי דרכי נועם.**

ובזה יובן גם הכתוב (יט, ה) ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים וגו',

יב. ש'עברים' היה לשון גנאי ובזיון במצרים, עיין לעיל פר' שמות בד"ה 'ויאמר מלך' ובד"ה 'ויאמרו אלהי העברים'.

יג. בדרך זו ממש מיישב רבינו לעיל בפרשתינו (בסוד"ה 'וישמע יתרו השלישי') שאדם השב בתשובה לאחר שכבדה עליו יד ה', הלא אין זה מבחירתו החופשית, ואיך מקבל ה' תשובתו, ומיישב שהיות שהרבה אנשים אף שהוכו שבע על חטאתיהם בכל זאת לא הטיבו דרכם, לכן אם אחד ייטיב דרכו, נראה בעליל כי לא היה מוכרח לשוב, אלא שמרצונו הטוב הרגיש בנפשו ושב ורפא לו.

שאינם הגונים, אל מתן תורה כי מאותו מעמד הוכרחו לכך.

ויאמר אליו ה' לך רד ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יחרסו לעלות אל ה' וגו' (יט, כד). עיין רש"י כתב בשם המכילתא העד בהם שנית שמזרוין את האדם קודם מעשה וחזרוין ומזרוין אותו בשעת מעשה, ונראה שרש"י בא לבאר מה היה ההפרש בין סברת משה ודעת ה', והוא כי הקב"ה אמר לו רד ומשה מקשה ואומר כי אינו צריך אחרי שהזוהרים כבר, ולזה השיבו השם שמזרוין את האדם קודם מעשה וחזרוין ומזרוין אותו בשעת מעשה.

ויש לדרק עוד כי למעלה (יט, כא) לא נאמר רק רד העד, ובפסוק זה נתוסף ונאמר "לך" רד ומעמא בעי, ונלענ"ד כי פסוקים אלו כעין הקדמה המה, ולהורות לנו באו על איזה אופן נצטוונו על אלה המצות שצוה השם לנו, והנה ידוע כי המלאכים נקראים עומדים י"ד היות שהמה תמיד במעמד ומצב אחד על הצביון שנבראו, אמנם לא כן האדם אשר יש לאל ידו לבחור בטוב ולמאוס ברע וכן להיפך הוא נקרא הולך, כי היכולת בידו להיות הולך וגדול ביראת השם כל הימים עד

הכתוב כפשוטו, כיון שבאותו יום ובאותו מעמד כבר הוזהרו על עבודה זרה כנאמר בעשרת הדברות (לעיל כ, ג) 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה', אמנם צריך טעם מדוע סמך הכתוב דין זה אל עשרת הדברות, ונראה על פי מה שפירשתי משנה הראשונה דמסכת אבות, משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע, והיינו שרכינו הקדוש סידר בפרק זה שלשלת קבלת התורה, והנה עיינו רואות כי התורה נמסרה ממשה רבינו להלן רק ליחיד סגולה, ומדוע לא נמסרה מדור משה לדור הבא אחריו וכן להלן, וע"ז בא התירוין בשתי תיבות הראשונות של המשנה "משה קבל", והיינו אילו לא היו אבותינו שזכו אז למעמד הר סיני מתעצלין בקבלת התורה ולא היו אומרים למשה (דברים ה, כג) קרב אתה ושמע, דבר אתה עמנו ונשמעה, אזי באמת היו הדורות כולן מוסרין התורה לדור הבא אחריהן, אבל היות שרק משה קבל התורה מסיני, לזאת לא מסרה רק ליהושע מכל וכל, וכן יהושע לזקנים, ומעתה אומר כי מאז וממעם זה הוכרחו גם כן למינוי שופטים ודיינים כי לא כ"ע דינא גמירי, וזהו הטעם לסמיכות, שמשום שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה, ורק משה נגש אל הערפל ולכן הוכרחו להעמיד דיינים, שהם נתעצלו במתן תורה, לזה נסמכה אוהרת לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב שאסור למנות דיינים

יד. ראה רש"י דניאל (ד, טז) ז"ל: המלאכים נקראו עומדים שנאמר (זכריה ג') בין העומדים האלה.

ה' באש נשפט, אמר להם כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול כל עיקר שנאמר ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר, אלא חמדה טובה יש לו בבית גזויו שגנוזה אצלו תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ונותנה לעמו שנאמר ה' עוז לעמו יתן, ענו כולם ואמרו ה' עוז לעמו יתן ע"כ.

ואקדים מאמר חכו"ל (שבת פח, א) דההוא צדוקי דחזייה לרבא דקא מעיין בשמעתא, ויתבה אצבעתא דידיה תותי כרעא, וקא מייץ בהו, וקא מבען אצבעתיה דמא, אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו, אכתי בפחזותייכו קיימיתו, ברישא איבעיא לכו למשמע, אי מציתו-קבליתו, ואי לא-קבליתו, אמר ליה אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן (משלי יא) תומת ישרים תנחם, הנך אינשי דסגן בעלילותא כתיב בהו (שם) וסלף בוגדים ישרם. והן הן הדברים שכתבתי לעיל כמה פעמים^{טז} כי ישרים דרכי ה' וגו', דאינו בא בטרוניא עם בריותיו ואינו מבקש מבשר ודם דבר אשר בל יוכל לקיימו, ורשעים יכשלו בם ועי"ז חוטאים, והנה לוחות הראשונות באו בקולות וברקים למען

שיגיע למעלה ממעלת המלאך^{טז}, ומעתה אומר כי משה חשב שנתנית התורה תהיה כעין בריאת שמים וארץ, וכאשר חוק ניתן לשמים ולארץ ולכל צבאם ואין להם יכולת לשנות את תפקידם, כן עפ"י מאמר השם תתבטל הבחירה, ולכן אמר לא יוכל העם לעלות אל הר סיני כי אתה העידות בנו לאמור הגבל את ההר וקדשתו, והיתה תשובת השם אליו "לך" רד, גם עתה בן אדם הנך, בבחינת הולך וצריך להתרותם אוהרה אחר אוהרה.

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור (כ, א). איתא בילקוט (ילקו"ש תהלים רמו תש"י) כשנתן הקב"ה תורה לישראל היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל מלכי עולם אחזתו רעדה בהיכליהו, נתקבצו אצל בלעם, אמרו לו מה קול ההמון הזה ששמענו, שמא מביא מבול לעולם, שנאמר ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם, אמר להם כבר נשבע הקב"ה שלא מביא מבול לעולם שנאמר (ישעיה כ"ה) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי, אמרו לו שמא מבול של מים אינו מביא אבל מבול של אש מביא שנאמר (שם ס"ו)

מז. ראה לעיל בפרשת ויצא (בד"ה זיחלוס) שמביא רבנו בשם אביו הגורן דוד כי הצדיקים נקראים מלאכי אלהים, ומלאכים ממש נקראים רק מלאכים סתם שנבראו מתחלה לכך וזה שמש, אבל הצדיק אשר משלים עצמו כל כך עד שהגיע למדרגת מלאך נקרא 'מלאך אלהים' היות שענינו יוצא מדרך הטבע.

מז. ראה לעיל פרשת בשלח בד"ה 'אז ישר', ובפרשתינו לעיל בד"ה 'אתם ראייתם'.

תת"ל), מלמד שנסתכל הקב"ה בכל העולם וצפה בעשרה בני אדם שבעטו בו, ואלו הן מיכה, ירבעם, בן הישראלית וכו', אנכי ה' אלהיך ביטל מיכה, לא יהיה לך ביטל ירבעם, לא תשא ביטל בן הישראלית וכו', והנה יש להתעורר במה והאיך מלמד אותנו הכתוב דבר הזה, ונראה בביאורו בהקדים שאלת הראשונים"י מדוע לא אמר הקב"ה אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ, ונלענ"ד ע"ד שביארתי"י מאמר חכו"ל (שבת קד, א) הבא לטמא פותחין לו, כי באמת לא היה באפשרי לעבור על אחת ממצות השם כי כמו שאי אפשר לאחד מכוכבי השמים לשנות את תפקידו יען שצוה עליו השם, כמו כן לא היה באפשרי לאדם קרוץ מחומר לעבור על מצותיו, ולזה אמרו חכו"ל הבא לטמא פותחין לו מחבליו וממילא הבחירה בידוי, ולזה נמי לא אמר ה' בעשרת הדברות אשר בראתי שמים וארץ כי אלה המצות לא נאמרו בסיגנון הצווי אשר היתה למול השמים והארץ כי המה באמת אי אפשר להם לשנות את חוקם ובני האדם כל אחד

ישמעו כל אומות העולם דברי השם ויקבלום"י, אבל רשעים יכשלו במ חשבו הקולות והדברות לכל אפשר לקיימם, אלא אמרו שהשם עילה מצא בזה להביא מבול לעולם, ואף שאמר להם בלעם שכבר נשבע השם שלא יביא עוד מבול, אבל מלכי אוה"ע דסגן בעלילותא אמרו שא"כ יביא מבול של אש, עד שגילה להם בלעם ואמר ה' עוז לעמו יתן היינו לעם ישראל אשר בטחו בו שלא ישים על כתפם משא כבדה שאי אפשר להם לישא, וענו כולם ואמרו ה' עוז לעמו יתן היינו להם יתן ויתן ורק להם יתן חמדה גנוזה זו, בחשבם בטח שאי אפשר לעשות כרצונו וחפצו ובודאי בסוף יהרוג אותם ויכלם מעל פני האדמה ח"ו, ועבור זה סיים דוד המלך ע"ה (תהלים כט) ה' יברך את עמו בשלום.

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (כ, ב). בתנא דבי אליהו (פר' כ"ד) והובא בילקוט (ילק"ש ואתהגן רמו

יז. ראה לקמן בפרשתנו בד"ה 'כי ששת' שמביא רבנו בשם הכלי יקר כי דברות הראשונות נאמרו בקולי קולות והיה הקול הולך מסוף העולם ועד סופו כדי שישמעו כל האומות ויקבלו אותם.

יח. ראה אברבנאל דברים פ"ה בד"ה 'אנכי ה' שמביא בשם הראב"ע שרבי יהודה הלוי ז"ל שאל אותו קושיא זו.

יט. לקמן פרשת כי תשא בד"ה 'ה' ה' רחום וחנון'.

כ. ראה לעיל פרשת בראשית (בד"ה 'בראשית' השלישי) מובא שם בשם הגורן דוד שמדייק בלשון חז"ל שאמרו הבא לטהר מסעיין לו והבא לטמא רק פותחין לו שאין הקב"ה מסייע למעשיהם של הרשעים, רק פותח להם שיכלו לבחור מעצמם ברע.

שואלים זה לזה אי"ה מקום כבודו, ולנוסח ספרד מוסיפים להעריצו, משא"כ בחולביי אין המנהג לומר שואלים ובודאי צריך זה טעם, וי"ל עפ"י מה דאיתא בתיקונים (תיקוה"ז ד') כי שלשה אותיות אי"ה רומזים א' על כתר, י' על חכמה, ה' על בינה, והן הנה השלשה ראשונות הידוע אשר עליהן נאמר במפולא ממך אל תדרושדי, והיות שבשבתות ויו"ט יש קצת גילוי כמה דאיתא בזה"ק (יתרו דף פח, ב) ועתיקא קדישא גליא רצון דיליה, אמר הכתוב זכור א'ת י'ום ה'שבת לקדשו, ומשום הכי שואלים משרתי מעלה אי"ה מקום כבודו שרוצים לקיים מצות זכור א'ת י'ום ה'שבת לקדשו, אבל בהיותו הוא טמיר על כל טמירין אומרים מיד ברוך כבוד השם ממקומו, בכל מקום שהוא ועיין תק"ז (תיקון ה' דף כ')²⁶.

כא. אף שאמר ה' לאברהם יעבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' והיתה גזירה מן השמים ולא מבחירת המצריים היתה זאת, אך כתבו הראשונים שלא אמר לאברהם מי העם שישעבדו את ישראל, והמצריים מעצמם קפצו ובחרו ברע ושיעבדו את ישראל, ולכן נעשו.

כב. היינו בקדושת 'כתר' של מוסף לג' רגלים בחול המועד, ובמוסף של ראש חודש.

כג. פי' א' הוא כתר שהוא מופלא ונעלם ובו מתלבש אין סוף והוא אדם הקדמון (תקו"ז תי' ע' דף ק"כ ע"א). י' חכמה. ה' בינה.

כד. כוונת רבנו לג' הספירות הראשונות שנקראים ראש שהם שורש ההנהגה ובוה אין לנו תפיסה כלל, וכל עסקינו רק בז' הספירות התחתונות חג"ת נהי"ם שמכונים גוף שעל ידם מונהג העולם בפועל, ועיין לעיל בפרשתינו בהערה על ד"ה וישאלו איש' ההקדמה בענין הנהגת ה' העולם, ע"י הספירות ודבריו הנפלאים של הרמח"ל.

כה. שכתב שהמלאכים לא משיגים את המלכות לא כשהיא בבחינת נקודה ולא כשהיא עולה לכתר ורוצים לשבחה ולכן אומרים 'ברוך כבוד ה' ממקומו' שהמלכות תהיה מבורכת בכל מקום שהיא.

ואחד הבחירה בידו, ומזה למד בעל המדרש הנ"ל את דבריו, יען אשר לא נאמר אשר בראתי שמים וארץ מלמד שנסתכל הקב"ה בעשרה אנשים שבעמו בו, ולמען לא ישתומם האדם כאשר יראה כזאת, שהאיך אפשר לעבור על דבריו של הקב"ה הלא הוא אמר ויהי, לזאת הודיענו הכתוב כמה ששינה וכתב 'אשר הוצאתיך מארץ מצרים' היינו שכל אדם הבחירה בידו, אמנם כאשר לבסוף גם המצריים שנתו כוס התרעלה²⁷, כן יפרע הקב"ה גם מאנשים הללו, ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם.

זכור את יום השבת לקדשו (כ, ז).
א'ת י'ום ה'שבת ר"ת אי"ה, ונראה בכונת הדבר כי בקדושה של תפלת מוספי שבת ויום טוב אנו אומרים משרתי

באותיות, וכתר שקדושתו למעלה בא הרמו
עליו בנקודות.

**ששת ימים תעבוד ועשית כל
מלאכתך ויום השביעי שבת
לה' וגו' (כ, ה-ט).** לכאורה קשה הרבה,
כיון דהעבודה ועשיית מלאכה בששת ימי
המעשה הוא רק רשות, ובפרט לרשב"י
בברכות (לה, ב) לא נאמר זה אלא דייקא
לאין עושין רצונו של מקום, ואם כן למה
נאמר כלל 'ששת ימים תעבוד ועשית כל
מלאכתך' לא היה להכתוב לומר אלא ויום
השביעי שבת לה' וגו', ונראה דקאי על
מה דסליק מיניה, והיינו על פי מה דאיתא
בוזה"ק (במדבר דף קצא) תמן הוא אתר
למפלח היינו בועיר אנפין תפארת^{כט}, ובוהר

זכור את יום השבת וגו' (כ, ז). איתא
בספרי קודש, כי בא בתבת זכור,
רמו לחכמה ע"ב (הוי"ה במילוי יודי"ן)
ולבינה קס"א (אהי"ה במילוי יודי"ן) ומספר
ע"ב עם מספר קס"א בגימטריה זכור^כ,
ולפענ"ד יש להוסיף על דבריהם שעד
השלשה בא^כ, כי גם כתר מרומו בתבה
זו, והוא עפ"י שכתב הרב והובא בכ"מ
זו"ל: ייהזיה פשוט בכתר, מלא ביודי"ן
בחכמה, ועיין בהקדמת התיקונים כתב
זו"ל: נקודין רוחין, אתוון נפשין, אתוון
מתנהגין בתר נקודי כי גבוה מעל גבוה
שומר עכ"ל, וכבר ידעת כי נקודת קמץ
ניצוץ וקו, מספרו ששה עשר, וחולם ניצוץ,
מספרו עשרה, הרי לך שמספר נקודת זכור
כ"ו כמנץ הוי"ה פשוט^כ, ובוה נכון
שחכמה ובינה באו בגימטריא שלהן

כו. פי' ששם הויה מתמלא בארבע אופני מילויים, והראשון הוא יוד הי ויו הי שהוא גימטריה
ע"ב שרומו לספירת החכמה, ושם אהיה מתמלא בשלוש אופני מילויים והראשון הנו אלף הי יוד
הי שהוא גימטריה קס"א והוא רומו לספירת הבינה. וע"ב עם קס"א הוא רכ"ג שהוא בגימטריה
זכור'.

כו. דהיינו השלושה ספירות העליונות המכונות ראש, שהן כתר חכמה בינה, שהן למעלה מהשגתינו
ואין לנו תפיסה בהם.

כה. והיינו בנקודות של תיבת זכור, כי ידוע שכל הנקודות מורכבות או מנקודות או מקווים כגון
חירק מורכב מנקודה, פתח מורכב מקו, קמץ מורכב משניהם קו ונקודה. וכל נקודה היא כמו אות
י' שהיא בגימטריה עשר, וכל קו הוא כמו אות ו' שהוא בגימטריה שש, וממילא הקמץ שמורכב
משניהם הוא בגימטריה ט"ו, ונקודת החולם עשר, הרי נקודות תיבת זכור גימטריה כ"ו שם הוי"ה,
ששם הוי"ה פשוט בלי מילוי הוא בכתר ובגלל שהכתר מופלא ונעלם בא ברמו.

כז. פי' דכל עבודתינו עולה לתפארת ומלכות שנקראים זעיר אנפין ונוקבא, או כפי שנקרא 'קודשא
ברוך הוא ושכינתיה', ואנחנו נקראים בניס להם, וזה גורם התעוררות למעלה עד אין סוף להשפיע
לעולם, וספירת תפארת הנקראת זעיר אנפין (כלפי הכתר שנקרא אריך אנפין) והיא כוללת את כל הששה
הקצוות שהם חג"ת נה"י דהיינו הספירות חסד, גבורה, תפארת – נצח, הוד, יסוד, ומתחברת למלכות,

כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת הָאָרֶץ וְגו' (ב, י). וּבְדִבְרוֹת
הָאֲחֵרוֹנוֹת כְּתוּב (דברים ה, יד) וּזְכַרְתָּ כִּי
עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְנִרְאָה לְתֵת מַעַם
לְשִׁינוֹי זֶה עַפְּ"י דְרַכּוֹ שֶׁל הָרֵב בְּלִי יֶקֶד
(פֶּרֶק ב, ז) שְׂכַתְּבָה כִּי דִבְרוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת
נִאֲמְרוּ בְּקוּלֵי קוּלוֹת וְהִיָּה הַקּוּל הוֹלֵךְ מִסּוֹף
הָעוֹלָם וְעַד סוֹפוֹ כְּדִי שִׁישְׁמְעוּ כָּל הָאוֹמוֹת
וְיִקְבְּלוּ אוֹתָם, וּמֵאַחַר שְׁמִיאֵנוּ לִקְבַּל עוֹל
הַתּוֹרָה, נִיתְּנוּ הַדְּבָרוֹת הָאֲחֵרוֹנוֹת כְּבָר
בְּחֹשֶׁאֵי וְלִישְׂרָאֵל לְבָד, וּבֹזֵה רֹצֵחַ לִישֵׁב
כָּל הַשִּׁינוּיִם בֵּין דִּבְרוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת
לְאֲחֵרוֹנוֹת עִי"ש, אֲלֵא שְׁנִסְתַּבֵּךְ בְּסִבְךָ
הַקּוּשִׁיא הָאֵיךְ אֲפֹשֶׁר לְאוֹה"ע לְקִיִּים מִצּוֹת
שְׂבַת הָלֵא נִכְרִי שְׁשַׁבְתָּ חַיִּיב מִיָּתֶה, וְעִ"ז
כְּתִב כִּי עֵבֶר זֶה נִאֲמַר בְּדִבְרוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת
זְכוֹר שִׁיקִימוּ עַבְ"פּ בּוֹכִירָה וְאֶף שְׁאִינִם
בְּשִׁמְרָה, וְהוּא דוֹחֵק גְּלוּי. וְנִרְאָה פְּשׁוּט
עַל פִּי מָה שְׂכַתְּבָה הַפְּרִשְׁתָּ דְרַכִּים לֵב בְּתִירוּץ
הַקּוּשִׁיא הָאֵיךְ קִיִּים אֲבָרְהֵם אֲבִינוּ מִצּוֹת
שְׂבַת הָלֵא נִכְרִי שְׁשַׁבְתָּ חַיִּיב מִיָּתֶה, וְתִירֵץ
דְּבַבְנֵי נַח הוֹלֵךְ הַלֵּילָה אַחַר הַיּוֹם וּבִישְׂרָאֵל
הַיּוֹם הוֹלֵךְ אַחַר הַלֵּילָה כְּדֶרֶךְ שְׁנִאֲמַר

פְּרִשְׁתִּינוּ (דף פ"ט ע"א) הוֹבֵא בַחֵק לִישְׂרָאֵל
לְיוֹם ה' אֵיטָא וו"ל: כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה
ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, שֵׁשֶׁת יָמִים
וְדָאֵי וְלֹא בְשֵׁשֶׁת יָמִים, וְהֵנִי יוֹמִין קְדִישִׁין
עֵילֵאִין (הַסְפִּירוֹת) אֶקְרוּן יוֹמָא, דְּשִׁמְא
קְדִישָׁא אֲתַכְלִיל בְּהוּ וְאִינוּן אֵיִתְכְּלִילֵן בִּיה
עַבְ"ל, וְיָדוּעַ דְּזַעִיר אֲנַפִּין כּוֹלָל כָּל הַשֵּׁשֶׁה
קְצוּוֹת, וְעַפְ"י הַקְּדָמוֹת אֵלֶּה יִפּוֹרֵשׁ הַכְּתוּב,
אֶף שְׁנִאֲמַר זְכוֹר אֵ"ת יוֹם ה'־שְׁבַת דְּקָאֵי
עַל הַשְּׁלִשָׁה הָרֵאשׁוֹנוֹת^ל, בְּכָל זֶאת שֵׁשֶׁת
יָמִים תַּעֲבֹד אֶתֶר לְמַפְלַח הוּא זַעִיר אֲנַפִּין
וְכוֹלָל שֵׁשֶׁת יָמִים, וְהֵנִה עֵבֹדֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
קְדוּשִׁים הוּא לְתַקֵּן וּלְקַשֵּׁט אֶת הַמַּלְכָּה
הַנְּסוּכָה, וְיָדוּעַ מְדַבְּרֵי הַרְמַב"ן (בְּרֵאשִׁית א,
א) כִּי הִיסוּד נִקְרָא כָּל, וְרַבִּינוּ בַחֲיִי
בְּפִרְשַׁת בְּחֻקְתֵי כְּתָב 'וְנִתְתִי שְׁלוֹם בְּאֶרֶץ'
הֵינִי שֶׁהִיסוּד יִשְׁפִיעַ לְמַלְכוּתֵי לֵא, וְאִמַר
הַכְּתוּב אִם כֵּן תַּעֲבֹד וְעִשִׂיתָ כָּל, דֵּהֵינִי
שְׂתַתְּקֵן בַּחֲיִנֵּת כָּל, וְזֵהוּ מְלֹאכְתְּךָ פֶּה עַל
הָאֶרֶץ, וְהַשֵּׁם יִחַקְנֵי לְעֵבֹדוֹתוֹ וְיֵאִיר עֵינֵינוּ
בַּתּוֹרָתוֹ.

וּכְשִׁמְתַקְנִים אֶת הִיסוּד לְמַטֵּה שְׁנִקְרָא "כָּל" שֶׁהוּא כּוֹלָל אֶת כָּל הַשְּׁפַע הָעֵלְיוֹן אֲזִי הוּא מִשְׁפִיעַ
לְמַלְכוּת שְׁתִּשְׁפִיעַ לְעוֹלָם הַתַּחְתּוֹן.

ל. דֵּהֵינִי שְׁלֹשֶׁה הַסְפִירוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת, שֶׁהֵם כְּתֹר חֲכָמָה בִּינָה, וְהֵם מְרוֹמְזִים בְּתִיבַת אִי"ה כֵּךְ: א' הוּא כְּתֹר שֶׁהוּא מוֹפְלָא וְנַעֲלָם וְבוּ מֵתְלַבֵּשׁ אִין סוֹף וְהוּא אָדָם הַקְּדָמוֹן (תַּקְוָ"ז ת"י ע' דף ק"כ ע"א).
י' חֲכָמָה. ה' בִּינָה.

ל.א. שֶׁהִיסוּד נִקְרָא 'שְׁלוֹם' וְהַמַּלְכוּת 'אֶרֶץ'.

ל.ב. נִמְצָא חִידוּשׁ זֶה בַּחֲתָם סוֹפֵר עַה"ת (פ'ר' וִירָא בְד"ה יוֹקֵחַ חֲמָאֵה) שְׁמַבִּיא חִידוּשׁ זֶה בְּשֵׁם רַבִּי
פְּנַחֵם בַּעַל הַהַפְּלָאָה.

מנוחה, וכן כיבוד אב ואם שייך לתיקון העולם, ולזה דברות הראשונות שנאמרו גם לאומות העולם לא הזכיר הכתוב צויתוך כי אין נפקא מינה בזה, לא כן דברות האחרונות נאמרו לעם קרובו אמר הכתוב 'כאשר צויתוך' שיקיימו מצות אלה לכבוד המקום ברוך הוא כחוק בנים נאמנים.

ובזה מצאתי מקום יישוב למה דאיתא במדרש שוחר טוב (תהלים כו, ה) אורי וישעי זה שאמר הכתוב גר לרגלי דבריך ואור לנתיבותי, למה הצדיקים דומים למי שהולך ואבוקה בידו, הגיע לאבן משמר את נפשו שלא יכשל, הגיע לגומין משמר את עצמו שלא יפול בתוכו, כך אמר דוד באתי לחלל את השבת האירה לי התורה שנאמר (דברים ה, יא) שמור את יום השבת, וקשה למה גבה מן המאוחר מלוחות שניות ומדוע לא גבה מלוחות הראשונות ששם נאמר (שמות כ, ז) זכור את יום השבת, ונראה על פי מה שכתבו הספרים הקדושים לג' כי זכור הוא מדת יום ושמור הוא מדת לילה, ואפשר להסביר הדבר לפעוט כמוני, כי לוחות הראשונות נתנו קודם מעשה העגל ועל זמן זה נאמר 'אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם' ולכל בני ישראל היה אור במושבותם, עיין מה שכתבתי

במעשה בראשית (בראשית א, ה) ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ואברהם עשה מלאכה בערב שבת ביום, וגם כליל מוצאי שבת, ולפי"ז יצא ממה נפשך, ובוה מיושב גם השינוי, כי בדברות הראשונות שנאמרו גם לאוה"ע כתיב 'כי ששת ימים עשה וביום השביעי שבת' א"כ לכל יש לעשות השבת כמו שנח הקב"ה דהיינו שהיום הולך אחר הלילה, ולפי זה גם אומות העולם שפיר יוכלו לשמור השבת וכמו שקיימו אברהם אבינו, אבל בדברות האחרונות שלא נאמרו רק לישראל בלבד כתיב 'זכרת כי עבד היית במצרים'.

ובאופן זה יש לישוב גם כן כי בדברות הראשונות לא נאמר במצות שבת 'כאשר צויתוך' וכן במצות כיבוד אב ואם, ובאחרונות כתיב בשניהם 'כאשר צויתוך', וטעם הדבר הוא כי האדון לא יבקש מעבדו רק שישמע בקולו ויעשה כל מה שיצוה לו, אבל לא יקפיד האדון על זה כלל אם העבד ימלא רצון רבו רק בקוותו לטובת עצמו, ולא כן האב הוא מבקש מבנו שיעשה זאת רק למלאות רצון אביו מבלי פניה אחרת, והנה שתי מצות אלו שבת וכיבוד אב השכל מחייבם, כי אם לא ינוח האדם לפעמים אז על פי הרוב בזמן קצר יכלו כוחותיו והיו לאפס, ובאמת גם אוה"ע קבעו לעצמם מטעם זה יום

הוא לאדם אשר אינו מקיים אלה המשפטים אשר חקקם השם בלוח השני^{לז}, והנה ימצאו בני אדם אשר המצוה שבין אדם למקום משמרים, ולא יבשו ולא יכלמו לגנוב ולגזול ולהטעות את חבריהם בענייני ממון, והנה המזבח הוא המקום אשר עליו הקריבו עולות וזבחים והוא סימן למצות שבין אדם למקום, ולעומת זה לשכת הגזית אשר בו דנו הסנהדרין הוא סימן למצות שבין אדם לחברו, ולפי זה יפורש הכתוב: **לא תעלה במעלת על מזבחי כל תגביה עצמך במעלות טובות שלך אשר המה רק על מזבחי במצות שבין אדם למקום, מבלי שתקיים מצות שבין אדם לחברו, אשר לא תגלה ערותך עליו כי חרפה הוא לך אם תכסוף לעשות דבר מה אשר גם השכל מתנגדו, אבל ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, שתשים סנהדרין אצל המזבח תקיים גם מצות שבין אדם לחברו, ושניהם כאחד טובים.**

בר"ה זכור (לעיל בפרשתינו)^{לד}, ועבור זה אמרו חכמי האמת כי זכור הוא מדת יום, אבל לוחות האחרונות שניתנו בעת אשר כבר נחשך העולם משליטת יצה"ר לזה אמרו כי הוא מדת לילה, ומשו"ה אמר דוד המלך באתי לחלל את השבת האירה לי התורה שנאמר שמור את יום השבת, שאעפ"כ יש כח ביד האדם לכבוש היצה"ר גם כעת^{לה}, וכן יזכינו הקב"ה לעולם.

ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו, ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כ, כב - כא, א). יש לומר עפ"י מה שכתב הרמב"ם בשמנה פרקים^{לז}, כי במצות שבין אדם למקום יש יתרון לכובש את יצרו כפי שאמרו חז"ל (ספרא קדשים) אל יאמר אדם אי אפשי בכשר חזיר, אלא אפשי רק שהתורה אוסרתו, אמנם במצות שבין אדם לחברו זה שכוסף לעשות רע לחברו מראה בזה שנפשו חסרה, ומעתה באמת חרפה

לד. דאף עתה בשבתות ויו"ט יש קצת גילוי ואור.

לה. כמו שנתבאר בהערה הקודמת ע"י אור השבת שמאיר קצת גם בזמנינו כמו קודם חטא העגל שהיו בבחינת 'אני אמרתי אלהים אתם ובני עלין כולכם', שפסקה זוהמתם ותיקנו הספירות כמו לפני חטא אדה"ר, ע"י זה יכול לכבוש היצה"ר.

לו. פרק ו' ד"ה 'וכאשר חקרנו'.

לז. שבו נכתבו המצוות שבין אדם לחברו והלאוין שעל ידיהם יפרוש האדם ממדות רעות ומשחיתות, עיין אבן עזרא (פרק כ, א).

משפטים

ומראה מקום להיות מן הזוכים ומן המזוכי הרבים, דהנה כבר כתב הר"ע מברטנורא בד"ה 'הם אמרו' כי הרבה דברים אמרו, אלא ג' דברים אמרו שיש בהם קיום התורה עכ"ל, ואפשר לומר ולהוסיף על דבריו כי אלה הדברים אשר אמרו, המה מענין שמם אשר עבורם נקראו 'אנשי כנסת הגדולה', וכדאיתא במסכת יומא (סג, ב) שלוח נקראו אנשי כנסת הגדולה לפי שהחזירו העטרה ליושנה, כי משה אמר האל הגדול הגבור והנורא, אתא ירמיה ואמר נכרים מקרקרין בהיכלו איה נוראותיו ולא אמר נורא, אתא דניאל ואמר נכרים משתעבדין בבניו איה גבורותיו ולא אמר גבור, אתו אינהו (אנשי כנה"ג) ואמרו אדרבה זו היא גבורתו שכובש את רצונו ונותן ארך אפים לרשעים, ואלו הן הן נוראותיו שאלמלא מוראו של הקב"ה האיך אומה אחת יכולה להתקיים מפורד בין האומות, ועיין שם בש"ס שהקשו על ירמיה ודניאל^ג, ומעתה אומר שאילו היו ירמיה ודניאל אזי מתונים בדין, כלומר

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כא, א). איתא בסנהדרין (ז, ב), דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמרו רבנן הוו מתונין בדין^א דכתיב (שמות כ, כב) לא תעלה במעלות על מזבחי (ופירש"י: בחזקה ובמרוצה) וסמך ליה ואלה המשפטים, ובמסכת אבות (א, א) תנן הם (אנשי כנסת הגדולה) אמרו שלשה דברים, הוו מתונים בדין, והעמידו תלמידים הרבה, ועשו סיג לתורה. ולכאורה קשה דהרי מסכת אבות היא כולה דברי מוסר ומדות, להורות האדם הדרך ילך בה בעיני מצות ה' והתנהגותו עם חברו למען שימצא חן בעיני אלהים ואדם וכמש"כ הר"ע מברטנורא^ב, ובודאי הוא שמשנה ראשונה זו גם כן לא יצאה מן הכלל, ואם כן יקשה דג' דברים אלה נראים שאין להם שייכות לכללות העם רק לראשי העם ודייניהם.

אמנם י"ל, כי יש ויש במשנה זו תוכחת מוסר הנוגע לכל איש ואיש,

א. ופירש"י שם: רגילין בהמתנה, כדי לעיין בה יפה קודם שתתכווהו.

ב. וז"ל: אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומדות, וחכמי אומות העולם ג"כ חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבריו, לפיכך התחיל התנא במסכת זו 'משה קבל תורה מסיני', לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני.

ג. שהאיך עקרו תקנת משה רבינו שתיקן לומר 'הגבור והנורא', ועיין בדברי רבנו לעיל בפר' שמות (בד"ה יתצפנהו) ביאור נפלא במחלוקת אנשי כנסת הגדולה עם ירמיה ודניאל.

תעלה במעלות על מזבחי דהיינו שאפילו אם הדבר נוגע 'למזבחי' שנכרים מרקדים בהיכלי, לא תעלה במעלות ובמרוצה אלא 'אלה המשפטים אשר תשים לפניהם' במתינות תדונו.

ועפ"י דברים האלה יש ליישב דברי הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פרק כ, ה"ז) שכתב שם: כך צוו חכמים, הווי מתונין בדין וכן איוב הוא אומר וריב לא ידעתי, אחקרהו (איוב כט, טו). ולכאורה קשה מדוע לא הביא דברי בר קפרא הנ"ל המפורש בש"ס דידן והביא מדברי קבלה^ה, ומה תימה על נושאי כליו שלא הרגישו בזה, ולפי מה שכתבתי ניהא, דבאמת גם בר קפרא לא על גוף הדבר בא לדון כמו שלא הביא ראייה על שאר הדברים השנויים במסכת אבות, רק ביקש סמך לדברי אנשי כנסת הגדולה היות שממעם זה חלקו על סברת ירמיה ודניאל כמו שכתבתי.

אהבתי את אדוני את אשתי (כא, ה). ר"ת חמשה אֶלפִין והם גם ר"ת א'מר א'ויב א'רדוף א'שיג א'חלק, הכוונה על המסית המקמרג ונוטל הנשמה אויב

רגילים בהמתנה כדי לעיין בה יפה קודם שחתכוהו, בודאי היה עולה על דעתם סברת אנשי כנסת הגדולה, ומשום זה הביאה משנה זו מאמרם זה כי הוא הטעם לשמם: 'אנשי כנסת הגדולה'.

ומזה יסתעף מוסר השכל גם בהתנהגות האדם בינו לבין חברו, כי הנה כמה פעמים שהאדם רואה את חברו עושה דברים שלא כהוגן ונמנע מלהוכיחו בחושבו שלא יקבל את דבריו, ודן את חברו לכף חובה, עבור זה אמרו 'הווי מתונין בדין' שלא תחתוך הדין על חברך במהירות בלי שום שכל היטב הדק, כי כד דייקת תמצא מקום לדונו לכף זכות ואז והוכח תוכיח את עמיתך, ובאופן זה תרבה גבולך בתלמידים, וזה כונתם באמרם 'העמידו תלמידים הרבה', ובוה עושים גדר היותר חזק לתורה, ולזה כווננו כמה שאמרו 'עשו סיג לתורה'.

ובזה אני מפרש מאמר בר קפרא, דהיינו שגם הוא פירוש על דברי אנשי כנסת הגדולה שבדבריהם מפלפלים על סברת ירמיה ודניאל, ואמר מנא הא מלתא דאמרו רבנן הווי מתוניים בדין דכתיב לא

ד. דהיינו שנקראו כך ע"ש שגידלו ורוממו שמו של הקב"ה (עפ"י המהרש"א יומא שם).

ה. שהרי בר קפרא מוכיח 'דהווי מתוניין בדין' מן התורה מפסוק דידן "לא תעלה במעלות על מזבחי-ואלה המשפטים", ומדוע הביא הרמב"ם ראייה מאיוב שהוא מדברי קבלה.

ו. פי' שבר קפרא מבאר שע"י שאנשי כה"ג היו מתונים בדין זכו להחזיר עטרה ליושנה לומר האל הגדול הגבור והנורא אע"פ שנכרים מקרקרין בהיכלו, אך לא נתכוון בר קפרא לכתוב דיני הדיינים שצריכים להיות מתונים בדין וכי'.

כך בוועל, ומאי מפיים לה, אמר רב יהודה אמר רב הכי קאמר לה זבינא לך זיגא (מלבוש) דמטי לך עד כרעך לבתר הכי אמר לה לישמטתיה לכרבלתיה דההוא תרנגולא אי אית ליה ולא זבינא לך, ויש לומר שלמדו זאת חכו"ל מלשון הכתוב (איוב לה, לו) מי נתן לשכוי בינה, ואנו מקובלים שפירוש שכוי הוא תרנגול, אמנם באמת הוא סובל גם פירוש אחר וכמו שפי' שם רש"י 'לב', ואולי הטעם שבחר הכתוב במלה זו ולא כתב תרנגול יען שבשם זה מרומז אופן דרך ארץ שלו, כי התרנגול מלקט גרעינין עבור התרנגולות וזה 'שארה', גם מקיים 'עונה', ומה שאינו יכול לקיים לתת להן 'כסות' לכה"פ מראה רצונו הטוב, וכמאמרם ז"ל הנ"ל, וזה מרומז בר"ת לשכוי שארה כ'סותה ו'ענתה ל'א י'גרעי.

הנמרץ, אמר איוב ארדוף אשיג אחלק, וזה השומט העבד שומע לדבריו ואומר אהבתי את אדוני את אשתי בחשבו כי מעשהו זה מורה על טהרת ויוקר נפשו בהיותו מחזיק באדונו ואשתו השפחה ובנים שהוליד ממנה, ולא ידע כי בנפשו הוא ולפח יקוש הוא נופל, ולהורות זאת צותה התורה (לקמן פס' ו) ורצע אדוניו את אזנו שהוא אבר השקול ככל הגוף, דאם קיטע את יד חברו נותן לו דמי ידו, ואם סימא את עינו נותן לו דמי עינו לבד, אבל אם חרשו נותן לו דמי כל גופו (בבא קמא פה, ב), ועיין שערי תשובה לרבינו יונה (שער ב, יב)!

שארה כסותה וענתה לא יגרע (כא, י). אמרינן במסכת עירובין (ק, ב) למדנו דרך ארץ מתרנגול שמפיים ואחר

ז. וז"ל: העין אבר נכבד מאד, כי יראו בה את המאורות המשמחים את הלב, ונכבדה ממנו 'האזן', כי ישמעו בה שמועה טובה המדשנת את העצם שאין בו ההרגשה ולא ידושן במאור עינים בלתי בתענוג יתר, וכן אמרו זכרונם לברכה (בבא קמא פה ב): כי האזן נכבדת משאר האברים, שאם סימא את עינו נותן לו דמי עינו, חרשו - נותן לו דמי כולו ע"כ; וכן איתא בבמ"ר (פרק לג): אמר רבי לוי האזון לגוף כקנקן לכלים, מה הקנקן הזה כשהוא מלא מים, כל הכלים האחרים ממלאין ממנו, כך האזון כשהיא השומעת מרגשת מאתים וארבעים ושמונה אברים שבגוף, וכולם הולכים אחריה וחיים, דכתיב (ישעי' נה, ג) הטו אזנכם ולכו אלי שמעו ותחי נפשכם, וכשהם מטים את אזנם תחיה כל נפשם.

ח. פי' דלפני הבעילה מביטיח לה מעיל ארוך כדי לפייסה, ולאחר מכן ביודעו שלא יוכל לעמוד כדיבורו הוא מתנצל ואומר שבדאי היה קונה לה כפי שהבטיח, אלא שאינו יכול, וכדי שתאמין לו שאכן אם היה יכול היה קונה לה הוא מכופף ראשו לסימן שתישמט כרבלתו לארץ אם אינו דובר אמת (מפרשים).

ט. כדאיתא בראש השנה (כו, א): אמר רבי שמעון בן לקיש כשהלכתי לתחום קן נשרייתא היו קורין לכלה נינפי, וילתרנגול שכוי.

י. ויתכן דלכן הביא רבנו מ"ש רש"י דמשמעות תיבת 'שכוי' היא גם 'לב' לרמוז שבלבו רוצה התרנגול לקיים הבטחתו ולקיים מצות 'כסותה'.

לא ישוה זאת בכל הענינים, כי מהנוגע למצות ומעשים טובים אין מהראוי להיות ממעלי הגרה, רק יתאוה בכל עת ובכל שעה לסגל מצות חדשות, ואוהב מצות לא ישבע מצות (ויק"ר כב, ב).

והנה זה ידוע לכל שטבע השה הוא, כי מרוב ענוותנותו אף אם למבט יוכל לא יפתח פיו^{יב}, ובעל מדה זו יהיה מן הנעלבים ואינם עולבים^{יא}, אבל לא יוצלח למלוכה כי מלך במשפט יעמיד ארץ^{יד}, ואמרו חז"ל (אבות ב, ה) במקום שאין אנשים השתדל להיות איש, כי לעת מצוא צריך האדם שילבוש גאות, והנה אמר הכתוב (ישעיה ג, ו) שמלה לך קציץ תהיה לנו, נראה מזה כי שמלה הוא סימן לאדנות, וזה פירש הכתוב על כל דבר פשע על שור ועל חמור דהיינו במקום שהיה לו לתפוס אחת מאלה המדות לעבודת השם יתברך של שור או של חמור או של ששה או של שמלה, ופשע בהן, שלא השתמש בהן כראוי וכדת, עד

על כל דבר פשע על שור על חמור (כב, ה). במסורה: על כל דבר פשע על שור על חמור (כאן), עני ורובב על חמור (זכריה ט, ט). ונראה לכאר מסורה זו על פי מה שכתב הרב אברבנאל ז"ל בטעם האיסור דלא תחרוש בשור וחמור יחדיו, כי השור הוא מעלה גרה ולאחר שעות שתים או שלש מעת אכילתו חוזר המאכל מאצטומכתו לתוך פיו ולועם וכולע, וכאשר החמור רואה אותו לועם ואוכל מתקנא בו ומצטעריא, ויש לומר שעבור זה הוא סימן טהרה מה שמעלת גרה היא, שְמורה זאת על מדת הסתפקותה, אוכלת בצהרים ולאחר עבור זמן מה אינה מבקשת עוד פעם למלאות כריסה, אלא היא שמחה בחלקה ונהנית מזה שניתן לה עד עתה, ולא כן הטמאה היא מבקשת תמיד להתענג בדבר 'חדש'.

ובודאי טוב וישר שיחזיק האדם במדת ההסתפקות וישמח בחלקו, אמנם

יא. כן כתב בדעת זקנים מבעלי התוספות (דברים כב, י) וז"ל: לפי שהשור מעלה גרה, ומצטרף החמור כשישמע השור אוכל.

יב. כנאמר בישעיה (נג, ז): ולא יפתח פיו פֶּשֶׁה לְטִבַּח יִכָּבֵל וּכְרָחֵל לְפָנָי גִּזְיָה נְאֻלְמָה וְלֹא יִפְתָּח פִּי.

יג. שמעלתם גדולה מאוד כמובא בחז"ל (שבת פח, ב) הנעלבים ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין - עליהן הכתוב אומר (שופטים ה) ו'אֶהְבִּי כִצְאֵת הַשֶּׁמֶשׁ בַּגְּבֻרָתוֹ'.

יד. עיין בדברי רבנו לקמן בפרשת תרומה (בד"ה 'ככל אשר') שהאריך בזה וכתב דשאל מלך הראשון של ישראל יען שהיתה בו מידה זו של 'שה', ולא אזר חיל כנגד רצון העם להרוג את אגג הורד מכסא המלוכה.

מים משלחי רגל השור והחמור, אשריהם ישראל בזמן שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים יצדם מסור בידם, ואין הם מסורים ביד יצדם, שנאמר אשריכם זורעי על כל מים ואין זריעה אלא צדקה שנאמר (הושע י, יב) זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד, ואין מים אלא תורה שנאמר (ישעיה נה, א) הוי כל צמא לכו למים, ועי"ש רש"י ותוס' דכתבו דיצה"ר נקרא אורח, והיינו משלחי רגל שמשלחים היצר הרע מעליהם". ואכתי קשיא שור וחמור מאי בעי"ם, ובדברינו נכון מאד דשור שהוא המסתפק במה שיש לו אומר שדי לו במה שעסק עד כה בתורה ובגמילות חסדים, וחמור מתאוה תמיד לתענוגים חדשים אומר לו לחזור אחר תענועים, אמנם על ידי שיעסוק בתורה ובגמילות חסדים משלח היצר הרע הן מבחינת שור, והן דבחינת חמור מעליו, וה' יזכנו להיות מן העובדים לפניו תמיד י"ט.

האלהים יבא דבר שניהם^ט, ושופט כל הארץ ירחם על עניי עמו כי באמת לעת הצורך ההכרח לתפוס גם במדת החמור אלא שצריך 'למשול' עליו כאיש הרוכב עליו ויהיה עני רוכב על חמור.

ועל דרך זה יפורש היטב הכתוב (זכריה ט, ט) גילי מאוד בת ציון, הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור. דהיינו אם איש המוני תופס מדת החמור אשר אינו מסתפק במה שיש לו הנה זה לא יוכל להרשיע הרבה, אבל לא כן המלך, כאשר יסופר מאחאב שהמית את נבות^ט, וזה שאמר הכתוב גילי מאוד בת ציון, הריעי בת ירושלים, הנה מלכך רוכב על חמור, שהוא מושל על מדת 'החמור' וכוּבשו תחתיו.

ובזה אני מפרש מאמר הש"ס (ע"ז ה, ב) אמר רבי יוחנן משום ר' בנאה מאי דכתיב (ישעיה לב, כ) 'אשריכם זורעי על כל

טו. היינו שלעבודת ה' ישתמש במדות אלו כדת וכראוי.

זו. שבשביל שלא הסתפק במה שיש לו ונהג כחמור 'וחמד' את חלקת נבות, הגיע עד לשפלות של הריגת נבות.

יז. וז"ל רש"י: משלחים ומשליכין רגלי יצר הרע הבא על האדם מעליהם, יצר הרע קרוי אורח כדכתיב ויבא הלך לאיש העשיר (שמואל ב, יב).

יח. שהוקשה לרבינו מה דרשינן מהמשך הכתוב אשריכם זורעי על כל מים משלחי רגל 'השור והחמור'.

יט. ויש להעיר שבגמ' בע"ז דרשינן מ'השור והחמור' שלעולם ישים אדם את עצמו כשור לעול וכחמור למשא, ויתכן לבאר זאת כמהמשך לדברי רבנו שיקח האדם את התכונה הטובה שבשור דהיינו 'כשור לעול', ומהחמור יקח את התכונה הטובה שבו דהיינו 'וכחמור למשא', וזוהי הכוונה יצדם מסור בידם'.

כדברינו, ונראה דמעם התוס' הוא משום שדרשת רבי שמעון בן מרפון הנ"ל אינה מוסכמת לכו"ע, דדייני ארץ ישראל למדו מפסוק זה שבועת ה' תהיה בין שניהם ולא בין היורשים עיין שבועות (דף מ"ז ע"א), אלא דבאמת לאו פירכא הוא דכבר אפשר לדרוש שתי הדרשות מפסוק זה דאל"כ היה להש"ם להקשות שתי הברייתות זה על זה, אלא על כרחך תרתי שמעינן מיניה ומתורצת קושיית התוס'.

ונראה שזה גם כן שיטת הרמב"ם שהביא בהלכות שבועות (פרק יא, הי"ח) ברייתא דהעומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ומוקים לה הש"ם דשבועות כרבי שמעון בן מרפון, ובהלכות טוען ונמען (פרק ד ה"ז) פסק הרמב"ם כדייני ארץ ישראל דמתוך שאינו יכול לשבע משלם, ואיתא שם בשבועות (דף מ"ז ע"ב) דמאן דס"ל מתוך שאינו יכול לישבע משלם גמר לה מהך קרא שבועת ה' תהיה בין שניהם, ורב ושמואל שחולקים על דייני ארץ ישראל ס"ל כרבי שמעון בן מרפון, ואם כן האיך פסק הרמב"ם שני דינים הללו, אלא על כרחך כנ"ל דתרתי שמעינן מיניה.

כי תפגע שור אויבך וגו' השב תשיבנו לו (כג, ד). ובפרשת כי תצא כתיב (דברים כב, א) לא תראה את שור אחיך וגו' נדחים וגו' השב תשיבם לאחיה, ודרשו חכו"ל במסכת בבא מציעא (לא, א) 'השב'

שבועת ה' תהיה בין שניהם וגו' (כב, י). איתא במסכת שבועות (למ, ב) כשאחד מבעלי דינים נתחייב בשבועה ורוצה לישבע, העומדים שם אומרים זה לזה סורו נא מעל אהלי הרשעים האלה (במדבר טו, כו), וקפריך הש"ם למה נקראו שניהם רשעים הלא רק הנשבע לשקר קאי באיסורא, ומשני כרתניא רבי שמעון בן מרפון אומר שבועת ה' תהיה בין שניהם (כאן) מלמד שחלה שבועה על שניהם, ופירש"י שם: ששניהם נענשין בה שלא דקדק למסור ממונו לנאמן ובאו לידי חילול השם. ופשוט הדבר שגם אם נשבע לאמת יקראו רשעים מהאי טעמא גופא שלא דקדק להלוות או להשתתף עם איש נאמן.

איברא נאמר שכל זה ניחא אם לא הייבה התורה שבועה רק למודה במקצת אז שפיר יש לקראם רשעים בכל אופנים הן אם נשבע לשקר, או לאמת, ושפיר חלה השבועה על שניהם, אבל אם גם כופר הכל יתחייב שבועה האיך אפשר לקרוא את הנשבע באמת רשע כי מה יעשה עני זה אם איש רשע יבא מן השוק בעלילה עליו וטוען כנגדו שחייב לו מנה או מאתים, וזוה מצאנו ישוב לקושיית התוס' בבא מציעא (דף ג' ע"א) ד"ה 'מפני מה אמרה תורה' שהקשו שם כופר הכל מנ"ל דפטור עיי"ש, ובדברינו ניחא דכיון שכתבה התורה שבועת ה' תהיה בין 'שניהם' בעל כרחך כופר הכל פטור.

והנהגה לכאורה הוא תירוץ פשוט ונכון, אך למה לא תירצו תוס' קושייתם

צריך להודיעו, וכן ינעמו שינוי לשונות, שבפרשת משפטים נאמר 'כי תפגע' ובפרשת תצא כתיב 'כי תראה' כי ידוע שפגע ופגש שמות נרדפים הם, ועל הרוב ישתמש כתיבת פגע במקום אשר הוא שלא לרצון הפוגע או הנפגע, והרואה חמור אויבו בלתי ספק שעל אפו ועל חמתו הוא, לזאת נאמר בו כי תפגע משא"כ בפרשת תצא כתיב כי תראה.

ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות למען ינוח שורך וחמורך וגו' (כג, יב). והנה לכאורה קשה כי מלבד זה שאין זה תכלית שמירת השבת למען שינוח השור והחמור, עוד זאת תמוה האם על ידי שישבות הוא הארון כבר יצמח מזה שינוחו גם עבדיו ובהמותיו^ה, ונראה כי כונת הכתוב ע"ד שאמר ירמיה הנביא (יז, כה) שבשכר שמירת השבת 'ובאו בשערי העיר מלכים ושרים רוכבים ברכב ובסוסים'^ה, וביאורו לפי דעתי

אפילו מאה פעמים, 'תשיבם' מכאן שאינו צריך דעת בעלים, ולכאורה יש להקשות מדוע לא למדו זאת מפסוק הנאמר בפרשת משפטים^ב, ויש לומר כפי מה שכתב בספר כתב וקבלה וז"ל בקיצור: השנאה היא התנגדות בלב ולא תצא חוץ לנפש לעשות רושם כבד, אבל האיבה מזקת בכל יכולתה, ולכן אמר בהשבת אבידה 'אויבך'^א, ובפריקת משא 'שונאך'^ב, כי אל האויב אינו צריך להתקרב כל כך^ג, ובוזה יתיישב היטב גם מה שעמדנו בו, כי מן הפסוק שנאמר בפרשתנו היה באפשרי לומר יען שיש למשיב אבדה לירא פן אם יביא האבדה לבית אויבו, אויבו יבקש את נפשו לזאת הקילה עליו התורה שאינו צריך השבה לדעת בעלים, אמנם בפרשת תצא שם נאמר 'אחיך' ולכן למדוהו משם שאפילו כן לא צריך דעת בעלים.

ובזה יתורץ גם אחיך השניבד היינו אף שאחיך אוהביך הוא בכל זאת אינך

כ. פי' מדוע לא למדו זאת מפרשה דידן שקודמת לפר' כי תצא דכתיב בפסוק דידן 'השב תשיבנו'.
כא. כאן בפסוק דידן.

כב. לקמן (כג, ה): פי' תראה חמור שנגאך רובץ תחת משאו ותדלת מעזב לו עזב תעזב עמו.
כג. היות והאויב יכול להזיקו לא חייבה התורה להתקרב אליו כ"כ ולפרוק את משאו ורק להשיב אבידתו חייב, משא"כ השונא שאינו מזיק, חייב אתה גם לפרוק משאו.

כד. שנאמר בפרשת כי תצא בסוף הפסוק: השב תשיבם 'לאחיך'.

כה. כדמשמע ממ"ש וביום השביעי תשבות 'למען' ינוח שורך וחמורך.

כו. וכך נאמר שם: והיה אם שמוע תשמעון אלי נאם ה' לבלתי הביא משא בשערי העיר הזאת ביום השבת ולקדש את יום השבת לבלתי עשות בו כל מלאכה: ובאו בשערי העיר הזאת מלכים

ונראה כי ג' בריתות אלה הן כנגד שלשה עמודים אשר העולם עומד עליהם 'תורה עבודה וגמילות חסדים' ובעבור גודל ערכם וחשיבותם נכרת עליהם ברית על כל אחד ואחד בפני עצמו במקום אשר שם היה התחלתו, דהנה בחורב שהוא הר סיני שם נתנה התורה, וכבר אמרו חז"ל (תנחומא בשלה ס' כ) לא נתנה התורה אלא לאוכלי המן שלא היה להם אז עסק אחר אלא לימוד התורה לבד, ונכרתה שם ברית על התורה, כי על העבודה לא היה צורך עדיין לברית ברית היות שהכהנים והלוים חנו שם כולם סביב למשכן, וגם לגמילות חסדים לא היה שם ענין כי היה להם לחם מן השמים דבר יום ביומו, וכולם עשירים היו מביות מצרים ובית הים. אמנם כאשר באו לערבות מואב מוכנים ועומדים לעבור הירדן ולכנוס לארץ כבר הוצרך ברית על העבודה, ותא חזי לאחר עברם את הירדן כבר בא מעשה לידם שביטלו קרבן התמיד וכמבואר בריש מגילה (ג, א) שאמר המלאך ליהושע אתמול במלחמת תמיד של בין הערבים. וכאשר התחילו לכבוש את ארץ ישראל ושוב לא ירד להם המן כבר התחיל ענין גמילת חסדים, לזאת נכרת ברית אצל הר גריזים והר עיבל עמוד השלישי על גמילת חסדים.

ומעתה אומר לפי מה שכתב השל"ה (שער האותיות אות ד') בפירוש

הוא על פי שהביאו חז"ל במסכת שבת (קנב, א) ד'רכוב על סוס מלך', ואמר הנביא שבוכות שמירת השבת יברך השם את מעשה ידיהם, ולכל אחד יהיה גם סוס לרכיבה אשר הוא תכסים וכבוד מלכים, והנה בעשרת הדברות נאמר (לעיל כ, ט) לא תעשה כל מלאכה אתה ועבדך ואמתך ובהמתך, ויעלה על לב האדם כי באמת איש אשר יש לו שור וחמור ועבד ושפחה, לו אפשר לנוח בשבת, אבל מה יעשה גברא ערמילאי אשר רק עבודת שתי ידיו יביאו לו לחם חקן, לזאת הבטיחו הכתוב שאדרכה אם ישמור את השבת יסובב לו שאזי יוכה שינוח שורו וחמורו ועבדו, דהיינו כפי דברי הנביא ירמיה כי יתן לו קונו בהמות ועבדים אשר גם הם ישבותו מעבודה.

לא תבשל גדי בחלב אמו (כג, יט). במכילתא (כ, כ): רבי שמעון אומר מפני מה נאמר בג' מקומות, כנגד שלש בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל אחת בחורב, ואחת בערבות מואב, ואחת בהר גריזים והר עיבל עכ"ל. והוא פלא לכאורה, ועוד קשה מדוע נכרתו שלש בריתות דווקא ולא שתים ולא ארבע, גם למה דוקא בג' מקומות הנ"ל נכרתו הבריתות.

ולאחרונה 'גמילות חסדים' בריתו של אברהם אבינו אצל הר גרזים והר עיבל.

ועפ"ז מדויק לשון הכתוב וזכרתי את בריתי וגו' ואף את בריתי אברהם אזכור, אשר יקשה לכאורה למה נאמר גבי יעקב ויצחק לשון עבר 'זוכרתי' ובברית אברהם לשון עתיד 'ואזכור', ובוה נחא דקאי על שלש בריתות, של סיני, ערבות מואב, ובהרי גרזים ועיבל, ששני בריתות שהנה כנגד יעקב ויצחק כבר נכרתו, אבל השלישי קעת כשכתב משה התורה עוד לא נכרתה, לזה אמר הכתוב ואף את בריתי אברהם אזכור כלשון עתיד.

וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים וגו' (כד, ה). עיין מגילה (ט, ע"א) שהוקנים כאשר העתיקו התורה כתבו במקום נערי זאטוטי, למען לא יאמר תלמי רעועים שבכם שלחתם לקבל פני שכינה^ב, והנה לכאורה קשה גם לדין למה באמת נכתב נערי, אבל אין התחלה לקושיא זו כי הוא ע"ד שכתוב (הושע יא, א) 'כי נער ישראל ואוהבהו', והענין הוא כי הוא מהטבע שהאב אינו משתעשע עם בנו הגדול כ"כ

הכתוב (איכה ד, י) 'נשים רחמניות בשלו ילדיהן', היינו שמאהבת הנשים אל בניהן מונעין את בעליהן מלייטר את הבנים ולהרגילם בתורה ומצות^כ, והנה הקטנים נקראים גדיים וכמאמר חז"ל (ברכות סג, א) גדיים נעשו תיישים, לזה הזהיר הכתוב לא תבשל גדי בחלב אמו, היינו שלא תגדל בנך באופן של רפיון לבב כמעשה האם, וע"ז אמר רבי שמעון למה נאמר בג' מקומות כנגד שלש בריתות וכו' דהיינו אזוהרה על כל הג' עמודים כי כל חדא מישך שייך בחבריה והאחד לא יתקיים, אבל החוט המשולש לא במהרה ינתק.

והנה כתבו המפרשים כי בשלשה עמודים הנ"ל יש בהם בחינת האבות, יעקב בתורה שהיה יושב אוהלים, יצחק בעבודה שפשט צוארו בעקידה, אברהם בגמילות חסדים וימע אשל, ועפ"י דברים אלה מיושב מה שעמדו עליו חז"ל (ספרא בחוקתי פר' ב' פ"ח; ב"ר פר' א' ס' טו) בפסוק (ויקרא כו, מב) וזכרתי את בריתי יעקב ואת בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור, שלמה מנה הכתוב את האבות אחרנית, ובדברינו מיושב היטב כי נזכרו לפי סדר בריתת הבריתות, 'תורה' נכרתה הברית עליה בהר סיני, 'עבודה' בערבות מואב,

כו. דו"ל: ודרך רמז אני אומר, ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן (איכה ד, י), רוצה לומר אותן הנשים שמרחמים על ילדיהן לבלתי הכות אותם, הם מבשלות אותם, כלומר ממייתות אותם, כאילו היו שוחטים אותם ומבשלים אותם כבשר בהמה חיה ועוף.

כח. ל' רש"י שם: זאטוטי – לשון חשיכות, אבל נערי לשון קטנות, ויאמר גרועים שלכם שלחתם לקבל פני שכינה.

אל תנה את ירך, עובדים את השם במסירת נפשם ונותנים להנשמה חלקה, וגם להגוף מה שצריך לו לחזקו, וזה הודיע לנו הכתוב חלק אחד מהם העלו רק עולה, מה שכולו להשם, וחלק אחד מהם זבחו שלמים חציו לה' וחציו לכם.

ובד דייקת תמצא שלא נכתב עלות מלא רק "עלת" חסר, וגבי זבחים נכתב לשון רבים להודיענו בזה כי רבים הסכימו לאופן השני בעבודת השם, ומזה ראייה למה שכתבתי בפירושי לסמיכת סוף המשניות לתחילתו. ובגוף הדבר י"ל דבסברא זו פליגי גם בית שמאי ובית הלל ריש מסכת חגיגה (ב, א) דבית שמאי סוברים עולה שתי מעות וחגיגה מעה אחת משום שהקדים הכתוב כת שהקריבו עולות, ובית הלל סברו חגיגה שתי מעות משום דרבים הסכימו להקריב שלמים.

❁ תרומה ❁

מרמוז על שלשה אופני נתינת הצדקה, האופן הראשון היותר טוב הוא שתהיה נתינתו רק לקיים מצות השם לעשות נחת רוח ליוצרו ולא למען קבלת שום שכר, השני הנותן צדקה כדי שיחיה בנו או כדי שיחיה בן עוה"ב והרי הוא כדברי הכוז"ל (פסחים ה, ב) צדיק גמור, והשלישי הגרוע

כמו עם בנו הקטן, אשר בחיקו ישאהו ויחבקהו וינשקהו, ואמר הנביא כי חיבה יתירה נודעת לישראל כי נער ישראל ואהבהו, ואלה הצדיקים אשר הכירם משה כי המה אהובים להשם, שלחם להקריב קרבנות הראשונים^ט.

ובזה אני מיישב מה שקשה לי למה זה נכתב ויעלו עלת ויזבחו זבחים שלמים, ולא נאמר ויעלו עלת ושלמים, כי באמת לשון העולה שייך גם לזבחים כמו שנאמר בפרשת אחרי (ויקרא יז, ח) 'אשר יעלה עולה או זבח', ונראה כי הודיענו הכתוב בזה שכת א' מהם הקריבו רק עולה, והב' שלמים, ע"ד שכתבתי במקום אחר כי נמצאו אצל עובדי השם צדיקים אשר פרושים מכל וכל מעניני עולם הזה ואינם רוצים ליהנות אף מן המותר מיראתם פן יכשלו בנדנדוד איסור, אבל יש ויש גם צדיקים אשר מקיימים בעצמם גם מזה ומזה

אמר הקב"ה אעפ"י שאתם רואים ד' המלכויות הללו מתגאים עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השיעבוד, מה כתיב אחריו 'שמן למאור' זה מלך המשיח שנאמר (תהלים קל"א) ערכתי נר למשיחי, והנה אמרו חכז"ל (שבת קל"א, א) על הכתוב (ישעיה א, כו) ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה כי הגלויות יתקבצו בזכות הצדקה, ויש להסביר מדוע זה גדולה מצות הצדקה משאר המצוות על פי דברי חכז"ל שבת (קנ"א, ב) המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים, וכמעשה של זה שפרנס את גרושתו שנושעו על ידו כל עירוא, כי כן הוא במצות הצדקה שאם בני אדם מרחמים זה על זה גם השם מרחם עליהם, ומה גם אם יעשו צדקה על אופנים הראשונים אשר מלבד שקיימו רצון השם עוד יושיעו נפשות אביונים, אלא אף אם עשאוהו על אופן השלישי, הנה יעשה גם הקב"ה עמנו על כל פנים למען שמו הגדול, ובוזה עולה המדרש על מכוננו, כי השם צוה על התרומה אבל כל יחשוב האדם שזה חלילה לצורך השם הוא, וע"ז מבאר המדרש כי

שבהם הוא הנותן להתפאר שתהיה לו לתפארת מבני אדם.

אמנם אף ששאר מצות אם יקיימם האדם על דרך זה אין בהם רק מעט מעט מן הטוב, הנה מצות צדקה גם על אופן כזה יש בו מן הטוב והמועיל כי סוף כל סוף הוא מקיים נפש העני, וזה כונת הכתוב ויקחו 'לי' תרומה ופירש"י לי לשמי, דהיינו שאין כוונתו רק לקיים מצות השם. ואמר ג"כ מאת כל איש אשר ידבנו 'לבו' תקחו את תרומתי, אשר לא בלתי להשם לבדו הרים נדבתו רק מטעם לבו ונפשו. ואמר עוד כמרבה והולך וזאת התרומה אשר תקחו 'מאתם' אשר הוא באופן השלישי המכריזים ומוודעים וזאת התרומה אשר נלקח מאתם.

ואפשר לפרש כזה דברי הילקוט (ילקו"ש חקת רמו תשנ"ט) 'זהב' זה נבוכדנצר אנת הוא רישא דדהבא. 'כסף' זה מְדִי ועשרת אלפים כבר כסף. 'נחשת' זה יון שפחותה מכולם. 'ועורות אלים מאדמים' זה אדום שנאמר ויצא הראשון אדמוני.

א. כמובא במדרש (ב"ר לג, א): ביומי דר' תנחומא היו צריכין ישראל לתענית אתון לגביה אמרין ליה רבי גזור תעניתא, גזור תעניתא יום קדמאי יום ב' יום ג' ולא נחת מטרא, עאל ודרש להון אמר להון בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה מתמלא עליכם רחמים, עד שהן מחלקין צדקה לענייהם ראו אדם אחד נותן מעות לגרושתו, אתון לגביה ואמרו ליה רבי מה אנן יתביין הכא ועבירתא הכא, אמר להן מה ראיכם, אמרו לו ראינו אדם פלוני נותן מעות לגרושתו, שלח בתריהון ואייתינון לגו ציבורא א"ל מה היא לך זו, אמר לו גרושתי היא, אמר לו מפני מה נתת לה מעות, אמר לו רבי ראיני אותה בצרה והתמלאתי עליה רחמים, באותה שעה הגביה רבי תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר רבון על העולמים מה אם זה שאין לה עליו מזונות ראה אותה בצרה ונתמלא עליה רחמים אתה שכתוב בך חנון ורחום ואנו בני ידידיך בני אברהם יצחק ויעקב על אחת כמה וכמה שתתמלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרוה העולם. וראה לעיל פר' ויחי (בד"ה ואתם חשבתם) וכן לקמן בפר' קדשים (בד"ה מדרש פליאה) שמביא רבנו מעשה זה דר' תנחומא, וסובב והולך בביאור המעשה.

אשר נתנו לבני נח שהנה כמעט רובן ככולן מצות שבין אדם לחבירו כבר נקרא מחסידי אומות העולם^ג, שאם לכספו יתן מוצא, מלביש ערומים, ומשביע רעבים, אזי וחי בהם חיי עולם, וכבר מצינו אצל אברהם אבינו ויטע אש"ל^ד, ואף כי הוא קיים כל התורה כולה ואפילו ערובי תבשילין (יזמא כה, ב), בכל זאת מצינו במדרש (אבות דר"ג פרק ז) כי הקב"ה אמר לאיוב, אברהם בנה פלמין להאכיל בהם בני אדם, ואמר לו הקב"ה לאיוב אתה נותן למי שרגיל לאכול פת שעורין פת שעורין, ולמי שרגיל בפת חיטין נותן לו פת חיטין, ולא כן אברהם כי הוא נותן חיטין אף למי שרגיל בפת שעורין וכן כיוצא בזה^ה, ולא שבחו הקב"ה במה ששמר השבת ומניח תפילין, רק שמקיים המצות שבין אדם לחבירו ויזכה בזה

ראה הקב"ה שבעונותינו נהיה משועבדים לד' מלכויות וצריכים אנו לעורר עלינו רחמים, וזה שאמר המדרש ואעפ"י שאתם רואים ד' מלכויות הללו מתגאים עליכם חייכם שאני מצמיח לכם ישועה מתוך השיעבוד על ידי שתרימו תרומות על דרך ושביה בצדקה^ב, כי אחר התרומות נאמר 'שמן למאור' וזהו מלך המשיח שנאמר (תהילים קלב) שם אצמיח קרן לדוד ערכתי 'נר למשיח'^ו.

ויקחו לי תרומה (כה, ב). איתא במדרש רבה (לג, א) הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתו אל תעזובו, יש לך אדם קונה כסף אין קונה זהב, קונה זהב אין קונה כסף וכו'. הנה ידוע כי קודם מתן תורה אם שמר אדם את שבע מצות

ב. ישעיה א, כז: ציין כמשפט תפדה ושיקה בצדקה.

ג. זו"ל הרמב"ם בפ"ח מהל' מלכים הי"א: כל המקבל שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות העולם, ויש לו חלק לעולם הבא. ומקורו במשנת רבי אליעזר (פרשה ו): הפרש בין חסידי ישראל לחסידי אומות העולם, חסידי ישראל אינן נקראין חסידים עד שיעשו כל התורה, אבל חסידי אומות העולם, כיון שהן עושין שבע מצות שנצטוו בני נח עליהן, הן וכל דקדוקיהן, הן נקראים חסידים.

ד. דאשל הוא נוטריקון אכילה ש'תיה ל'ויה, או אכילה ש'כיבה ל'ויה. (רבינו בחיי, כלי יקר ועוד) ומקור הדברים הוא במדרש תהילים (לז, א).

ה. וכך מובא שם: א"ל הקב"ה לאיוב איוב עדיין לא הגעת לחצי שיעור של אברהם. אתה יושב ושוהה בתוך ביתך ואורחין נכנסים אצלך את שדרכו לאכול פת חטים האכלתו פת חטים את שדרכו לאכול בשר האכלתו בשר את שדרכו לשתות יין השקיתו יין. אבל אברהם לא עשה כן אלא יוצא ומהדר בעולם וכשימצא אורחין מכניסן בתוך ביתו את שאין דרכו לאכול פת חטין האכילהו פת חטין את שאין דרכו לאכול בשר האכילהו בשר ואת שאין דרכו לשתות יין השקהו יין.

כי ימות באהל-באהלה של תורה, וכבר יחשוב החושב שח"ו טוב היה לנו אז קודם קבלת התורה מעתה, וזה שהודיענו הכתוב במצותו ויקחו לי תרומה שקאי גם על מצות הצדקה, כי בתת ממונו צדקה גם להלן מצוה היא, וממילא גם בה נוכל לזכות להשלמת הנפש, וזה פירוש המדרש ויקחו לי תרומה דמוה נראה כי גם בממונו נוכל להשיג השלמת נפשינו, הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם, כי ענין אשר מלפנים הועיל לסבב זיכוך נפשינו מועיל גם עתה, אך עם כל זאת תורתנו אל תעזובו כל תאמר כי תעסוק רק במצות שבין אדם לחבירו לבד על זה בא הכתוב ואומר תורתנו אל תעזובו.

ובדרך צחות אמרתי הלא אברהם אבינו ע"ה לא השביע מלחמו תלמידיו חכמים תופסי התורה כי לא היו עוד אזי לומדים הוגי תורה"ק, וע"ז בא הכתוב ומתרה אל תאמר בעקבותיו נדרוך וכמו שאברהם עם יושבי קרנות לבד התחסד, ככה תעשה גם אתה, לזה אמר הכתוב אף כי לקח טוב נתתי לכם היינו שסוגלת

להשלים את נפשו. וכן אמר איוב ברכת אבד עלי תבוא וגו' (כמ, יג), ומגז כבשי יתחמם (לא, כ), הרי גם הוא לא שבח עצמו רק במצות שבין אדם לחבירו (לדעת האומר שאיוב בימי אברהם היה"), וכל זאת היה קודם מתן תורה"ק, אמנם אח"כ נאמר כי לא יזכה בזה האדם להשלים רוחו ונפשו.

והנה איתא במכות (כג, ב) משנת רבי חנינא בן עקשיא: רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות וכו', ולכאורה נהפוך הוא"ט, אמנם י"ל ע"ד שפירש הרמב"ם שם בפירוש המשניות כי כאשר יזהר האדם מלעבור על לא תעשה שבתורה ויהזיק עוד ביתר שאת באחת ממצות השם מבלי פניה רק בלתי להשם לבדו, אזי מצוה זו תביאנו לחיי עולם הבא, וברכות המצות אי אפשר שלא יקיים אחת מאלו מצות ה' בשלמות והיא תהיה המביאה אותו לחיי עוה"ב ולפיכך הרבה להם תורה ומצות וכו'.

והנה באמת נקל הוא לפזר ממונו לצדקה מלקיים זאת התורה אדם

1. שהיה זן ומפרנס את אלמנתו ויתומיו של המת שאבד ואיננו (עפ"י רש"י).

2. שהיה מלביש האביון מן הצמר שהגידו מכבשיו בשביל שיתחמם (עפ"י מצודת דוד).

3. והיינו שהיה קודם מתן תורה, ולכן נתחייב רק במצוות שבין אדם לחברו.

4. שהרי ריבוי המצוות מוסיף להם עול, שצריכים יותר להזהר שלא יעברו על מצות ה', ואיזה זיכוי יש כאן.

שעשה אברהם לבני דורו הנה היה עפ"י רוב לעובדי ע"ז, אשר אילו יפור אדם הונו בזמנינו על אנשים כאלה בודאי לא קיים גמילות חסדים, אבל מההכרח להחזיק הני ברכי דרבנן דשלהי ועניים כשרים יראי השם כדת של תורה, וכן ענין העבודה נשתנה כנאמר (דברים טו, כב) ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך, ופירש"י: אעפ"י שהיתה אהובה בימי האבות, לזה הקדים התנא עמוד התורה מפני שכולם תלויים בו, ובאמת העבודה וגמילות חסדים אם אינם כדת התורה שוב אינם 'מעמיד' אלא 'מחריבי העולם'.

והנה נזכרו בפסוקים אלה ג' פעמים תרומה וגם על כל אחד ואחד נאמר לשון קיחה^{יב}, ונראה כי בא בזה אזהרה על השלשה דברים שהעולם עומד עליהם 'תורה עבודה וגמילות חסדים', בראשונה נאמר ויקחו לי תרומה ופירש"י 'לי לשמי' וידוע שכל התורה היא שמותיו של הקב"ה^{יג} שכא בזה הצווי על לימוד

הצדקה עומדת בסגולתה הישנה, אמנם תורתני אל תעזובי.

ויקחו לי תרומה (כה, ב). איתא במדרש רבה (לג, א) הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו. יש לכארו עפ"י מה דאיתא במסכת אבות (א, ב) על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים, והנה גמילות חסדים יצאה ראשונה כמבואר במדרשים (פרד"א פי"א; תנחומא חיי שרה, ב) שהקב"ה אמר למלאכי השרת נגמול חסד לאדם וחוח, ואחרי כן באה העבודה שקין והבל הקריבו קרבנות, והתורה ניתנה באחרונה, ולמה אם כן הקדים התנא המאוחר ואיחר המוקדם^{יא}.

ונראה בטעם הדבר כי אחרי גמילות חסדים נשתנו עניני גמילות חסדים והעבודה, ולא יקראו גמילות חסדים או עבודה אלא אם כן עשוהו עפ"י השערת התורה, כי גמילות חסדים

י. היינו שתתמוך דווקא בשומרי תורה ומצוות, ועיין בדברי רבינו בד"ה הבא שכתב ג"כ ענין זה.

יא. ועיין בדברי רבינו לעיל בפר' משפטים (בד"ה 'לא תבשיל') שמיישב שכריתת הברית עם ישראל היה כסדר הזה, שקודם כרת הברית על התורה, ולאחר מכן על העבודה, ולאחמ"כ על גמילות חסדים, ולכן סידר התנא כסדר הזה.

יב. א. ויקחו לי תרומה (כה, א) ב. 'תקחו' את תרומתי (שם, ב) ג. וזאת התרומה אשר תקחו' מאתם (שם, ג).

יג. הרמב"ן בהקדמה לפירושו עה"ת כתב בזה"ל: עוד יש בידינו קבלה של אמת כי כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה; וכ"ה בווה"ק פרשת משפטים (קכד, א): דתנינן אורייתא כלא שמא

עשו התורה ראש ותחלה למעשיהם ועי"ז נעשה מהרסי עולם מעמודי העולם וכמו שכתבנו.

ויקחו לי תרומה וגו' (כה, ב). איתא במדרש (תנא דא"ר פ"ו, הובא בילקוט ראובני ריש פר' תרומה) בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה, ונראה לבאר מאמרם ז"ל זה בהקדם המסורה: **נעשה ונשמע** (שמות כה, ז), **ונשמע קולו בבואו אל הקודש** (שם כה, לה), **ונשמע פתגם המלך וגו', בכל מדינות מלכותו, וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן** (אסתר א, כ), והוא כי נתן לנו השם תורת אמת ובה מצות שמעיות ומצות שכליות, ובאמת עלינו לקיים כל התרי"ג מצות רק בכדי לקיים רצון המצוה עליהן, אמנם בכל זאת יתר שאת למי שבא בסוד אלהים ויודע גם טעמי ורזי המצות, אך לא יזכה לזה רק מי שמקיים המצות באמת ובתמים כי אז ה' בחסדו מאיר עיניו ומראהו נפלאות מתורתו, וזה כוונת המסורה: מתחלה נעשה ואח"כ נשמע מלשון הבנה, וביארה המסורה מתי יהיה זה, **ונשמע קולו בבואו אל הקודש** היינו אם נעבוד את ה' בקדושה ובמהרה באמת ובתמים, אזי **ונשמע פתגם המלך בכל מדינות**

התורה, ה' מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי ואמרו חכו"ל (תענית ב, א) לעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה, ובאמת אף בזמן שבית המקדש היה קיים היתה התפלה עיקר העבודה, והזהיר בזה הכתוב על העבודה, ה' וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב ובסף וגו' וזה קאי על גמילות חסדים כי עיקר גמילות חסדים היא בכסף, אלא שהיה קשה לבעל המדרש למה הוזכר התורה בראשונה הלא לענין נתינתה היא היתה באחרונה, לזה הביא בעל המדרש הכתוב 'כי לקח טוב נתתי לכם' לומר דכל אחד ואחד לקח טוב הוא, אבל עיקר הכל 'תורתו אל תעזבו' אל תזונו ממנה, שהעבודה וגמילות חסדים צריכין להיות עפ"י התורה, שהתורה צריכה להיות בתחילתן ובראשן, ואחריה ילכו.

ועפ"ז יש לפרש מאמרם ז"ל נדרים (פא, א) אמר ר' יהודה אמר רב כתיב (ירמיה ט, יב) **ויאמר ה' על עזבם את תורתו אשר נתתי לפניהם ולא שמעו לקולי ולא הלכו בה, ומקשינן היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה והמפרשים האריכו בה. ולפי דברינו ניחא שבאמת היה בהם גם עבודה וגם גמילות חסדים אבל לא ברכו בתורה תחלה, היינו שלא**

ישראל מצות מילה ופריעה בה הוא שעתא אתבשרא למהוי בנייהו מקדשא כד"א ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ונראה לבאר מאמרם זה, כי בעת יעשה אדם אחת ממצות ה' אין די בזה אם רק לרנעים יקיימנה, רק צריך לעשות תחבולות שתתקיים המצוה בידו, ועל דרך זה פירשתי מש"כ (ויקרא ב, יג) על כל קרבנך תקריב מלח דהיינו שיראה שלא יהיה רק הוראת שעה, רק ימלחנה יפה יפה למען תתקיים אצלו מעתה ועד עולם^ט, והנה ידוע כי עיקר מצות המילה היא חיתוך הערלה, (וכמו שלא נצטוו אברהם באמת על הפריעה רק על החיתוך) אך אם לא יעשה הפריעה שוב בזמן קצר יחזור לאיתנו ועורר הערלה יצמח מחדש, אמנם ישראל קדושים מחבבי מצות השם רוצים בקיומו שיתקיים חותם ברית קודש בבשרם ולזה עושים גם הפריעה. וזה כונת המדרש כיון שקיימו מילה ופריעה אשר נראה מזה כמה הם רוצים שיתראה עליהם חותם המלך, וכי המה עבדים נאמנים לו לזאת נתבשרו

מלכותו שכל אחד ואחד יבין הכל לאשורו, וזה יהיה בעת וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן מגדול ועד קטן, דהיינו בני האדם המקבלים חסדי ה' שהמה בבחינת נשים ידעו כי הכורא עולם הוא המחיה את הכל ויתנו יקר לבעליהן וקונם, אזי יתקיים ומלאה הארץ דעה וגו'.

והנה מכל החוקים החוק היותר נפלא הוא ענין מצוה זו שהשם צוה לבנות לו בית המקדש^{יד}, וכבר נתפלא על זה גם שלמה המלך בתפלתו הלא מלא כל הארץ כבודו^{טו}, אמנם לאחר שאמרו ישראל נעשה ונשמע דהיינו שמקבלים לעשות כל החוקים ורק אח"כ יצפו שיבינו, לזה צוה השם בשעה שאמרו ישראל 'נעשה ונשמע' ויקחו לי תרומה לבנין המשכן.

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (כה),
ח. במדרש פליאה: בשעה שקיימו

יד. כמובא במדרש (שמו"ר לד, א): בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה ואומר כבודו של הקב"ה מלא עליונים ותחתונים והוא אומר עשה לי משכן, ועוד, היה מסתכל ורואה שלמה עומד ובונה בית המקדש שהוא גדול מן המשכן ואומר לפני הקב"ה (מלכים א, ח) כי האמנם ישב אלהים על הארץ, אמר משה ומה ביהמ"ק שהוא יותר ויותר מן המשכן שלמה אומר כן, משכן על אחת כמה וכמה.

טו. כשנגמרה מלאכת בנין בית המקדש התפלל שלמה (מלכים א' ח, כז): **כִּי הֶאֱמַנְם יֵשֵׁב אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ הַנְּהַה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךָ אִךְ כִּי הִבִּיתָ הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי. וּמִבְּאֵר הַמַּצֻּדוֹת שֶׁם וז"ל: האם אמת הדבר שישב אלהים בבית העשוי על ארץ בתמיה הלא השמים לא יכלכלוך ומכ"ש הבית וא"כ במה היה בית ה'.**

טז. וז"ל רבנו לקמן בפר' ויקרא (בד"ה יוכל קרבן): כי רק בזה בחר השם אשר תורתו לו לנחלת

התאווה היותר חזקה ושהרבה חללים הפילה, אמנם חכמי האמת כתבו שמעם מילה הוא להמתיק הדינים ולהרבות רחמים בעולם (עיין בשרביט הזהב), והנה למעם הרמב"ם לא יתראה תועלת המצוה בהנימול רק לאחר שנעשה לאיש, משא"כ לפי דעת חכמי האמת מיד לרגל המצוה כבר נתקיים כל סגולת ענין המילה ונשלם כל המתכוון בו עד שיוכל להאמר עליו מיד שנמול בכל מכל כל דהיינו שנתמתקו הדינים מיד וגברה מדת הרחמים, ועיין לעיל פ' וירא (בראשית כא, ה) בפסוק 'ויעש משתה גדול ביום הגמל את יצחק בנו', שכתבתי ששמח אברהם שזכה להמתיק את גבורת יצחק מדת גבורה מדתו של יצחק וזוהי מאירים דברי המדרש, לכמה ימים נימול התינוק היינו שאם המעם כסברת הרמב"ם אז נימול התינוק לאחר שנעשה לאיש, או דלמא כדעת חכמי האמת, והשיב לו נמול לשמונה מה מעם כשם שנימול יצחק, כמו שכתבתי שהומתקו הדינים.

ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו (כה, ט). וצריך למודעי למה לא נאמר ככל אשר אני מראה לך, כי בלשון הזה היה מבואר באר היטב שמשנה היה

שמלך עולמים ישים משכנו בתוכם בתוך לבבות בני ישראל.

ועל דרך זה יש לפרש מה דאיתא במדרשים (שהש"ר ז, ז) מה יפית ומה נעמת, מה יפית במילה ומה נעמת בפריעה, היינו מה יפית בעיקר המצוה, ומה נעמת שאתה מתאמץ עוד שיתקיים המצוה אצלך ע"י הפריעה וכנ"ל.

במדרש תנחומא (תצוה א, א): ילמדנו רבנו קטן לכמה נימול, כך שנו רבותינו קטן נימול לשמונה, מה מעם כשם שנימול יצחק אבינו, והנה גם השאלה גם התשובה צריכין ביאור הלא זיל קרי בי רב הוא, 'בן שמונת ימים ימול לכם כל זכר' (בראשית יז, יב), ואם שהתלמיד כבר שאל שלא כהלכה למה השיבו לו מטעם שיצחק נימול לכך ימים, והיה להם להשיב מקרא מפורש הנ"ל, לזה נראה לדקדק בכוננת השואל כי הוא שאל קטן לכמה 'נימול' ולא לכמה 'מלין' את התינוק, והלא החיוב על האב או על הבית דין למול ולא על הקטן, אלא שאת זאת ידע וידע השואל שמלין את התינוק לשמונה, אבל שאלתו היתה מתי יתראה בו סגולת פעולת ותכלית מצות המילה, כי הנה הרמב"ם כתב (מורה נבוכים ג, מט) בטעם המילה שהוא למען החליש כח תאות המשגל אשר היא

עולם ומתאמץ בכל כחו לקיימה לעולמים וכו' וידוע כי מסגולת ופעולת המלח הוא שמקיים כל דבר מרקבון וכו' העיקר הוא שיתקיים אצלך, ואז יירצה ויעלה לריח ניחוח.

נמוך, ולזה הארון היה אמותיו כולן שבורות כי זה אשר רוצה לזכות לכתר תורה צריך להיות לב נשבר, ולהיות נחשב בעיניו לכלי שבור ככלי אשר הרבה חסר משלמותו עוד. והשולחן המרמז לכתר מלכות ארכו ורחבו היו אמות שלמות כי מלך במשפט יעמיד ארץ, ומלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ובכל זאת קומת השולחן היו אמות שבורות לרמז על הנאמר (דברים יז, כ) לבלתי רום לבבו מאחיו.

והמזבח הוא כתר כהונה היה גם קומתו אמות שלמות, ובא ללמד על ענין גדול, כי הנה תעודת הכהנים היה להוריד שפע לישראל ולהם נאמר (תהלים פא, יא) הרחב פיך ואמלאהו¹, וחוב עליהם תמיד להגדיל תמיד מעלת בני ישראל קדושים, ולהמליץ טובות עליהם כאילו אין בהם 'שבר' כלל, וכולם 'שלמים' ותמימים, ובאמת נראה שכאשר אהרן היה בוש לקרב אל המזבח לא היה זה עבור ידיעת חטאו אשר ח"ו חטא במה שעשה העגל כי הוא ידע בנפשו שכונתו היתה לשמים², אבל לזאת לא מלא לבבו לדפוק על שערי רחמים שידע

הרואה משא"כ בלשון הנאמר בכתוב כבר אפשר לומר כי משה הוא הנראה, דהיינו שהשם מראה אותו, ונראה ביישוב קושיא זו כי באמת גם על כוונה זו כוון הכתוב, דהנה כבר האריך בעל העקדה (שער מה-מט) בענין המשכן בכללו שהוא צורת האדם ותמונתו, והשל"ה כתב (פר' תרומה תורה אור ג') 'ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם' שהקב"ה רוצה לדור בלבבות בני ישראל קדושים³.

והנה היו במשכן כלים מכלים שונים הארון השולחן והמזבח, הארון היה בכל מדותיו באמות שבורות אמתים וחצי ארכו, אמה וחצי רחבו, אמה וחצי קומתו, השולחן ארכו ורחבו אמות שלמות וקומתו אמות שבורות אמה וחצי, ולעומת זה המזבח ארכו רחבו וקומתו כולם אמות שלמות, ונראה במעם הדבר ע"ד שאמרו חכ"ל (שמו"ר לה, ב) כי הורים שעל הכלים מרמזים על כתר תורה, כתר כהונה, ועל כתר מלכות⁴, והנה אמרו חכ"ל (תענית ז, א) נמשלה תורה למים שיוורדים למקום

יז. וז"ל: ועל זה נוכל לבאר הפסוק 'ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם', דקשה בתוכו היה לו לומר, אלא בתוכם פירוש בתוך מחשבתן של העושים אשכון; וכן במס' יומא, פרק דרך החיים ל"ח כתב השלה"ק: דעיקר מכוון השכינה בלב ישראל, שנאמר (שמות כה, ח) ושכנתי בתוכם.

יח. וז"ל המדרש: א"ר שמעון בן יוחאי ג' כתרים הם, כתר מלכות וכתר כהונה וכתר תורה, כתר מלכות זה השולחן דכתיב בו זר זהב סביב, כתר כהונה זה המזבח דכתיב בו זר זהב סביב, וכתר תורה זה הארון דכתיב בו זר זהב.

יט. ופירש"י: לשאול ממני כל תאוות לבך, וכל אשר תשאל אמלא.

כ. עיין לקמן בפרשת אחרי (בד"ה 'אחרי' השני), שמבאר רבינו כוונת אהרן בחטא העגל.

לדורות, שגם בימים הבאים יתאמצו לילך בדרך שדרך משה בו.

ככל אשר אני מראה אותך את תבנית

המשכן וגו' (כה, ט). איתא במדרש: בן זומא אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא 'שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד', בן ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא 'ואהבת לרעך כמוך', שמעון בן פזי אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא 'ואת הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים', עמד רבי פלוני על רגליו ואמר הלכה כבן פזי דכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וגו'.

ונראה לבאר זה המדרש ע"ד שאמרו השבמים ליוסף (בראשית ג, יז) 'ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך', היינו היות שמלך אחד לנו אין מהראוי לשלוח יד בעבד מלכינו אשר גם עליו נקרא שם המלך, לזה אמר בן זומא פסוק 'שמע ישראל' כולל יותר, כי בשום האדם זאת על לבו בודאי יקיים מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחברו. ובן ננס אומר פסוק 'ואהבת לרעך כמוך' הוא כולל

כי העם חטא חטאה גדולה שעשו להם אלהי מסכה, עד שאמר לו משה הגם לבבך וקרב אל המזבח ראה הוא געשה מאמות שלמות וכפר בעדם כאשר צווה השם להגדיל ערכם כמו שלמים בא.

והנה לפי זה משה רבינו באמת היה תבנית המשכן וכל כליו, כי מצד היותו עניו מכל אדם עי"ז נראה בו תבנית הארון, וכאשר ירד מן ההר ועשה משפט בעושי העגל, וכן במעשה קרח הראה רב כחו להשפיל ולהוריד לארץ עושי רשע כראוי למלך ישורון ועי"ז נראה בו תבנית השולחן, וכאשר חטאו ישראל שהתפלל עליהם להקטין חטאם והגדיל מעלתם, נראה בו תבנית המזבח, ולפי"ז יפורשו הכתובים: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כפי' השל"ה^ב, וביאר הכתוב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו שהקב"ה מראה את משה שממנו ילמדו, כלומר שיהיו מתדמים אליו, 'את' כמו את יעקב (שמות א, א)^א היינו כאשר שאני מראה אותך עם תבנית המשכן ועם תבנית כל כליו, וכן תעשו שדרשו חז"ל (סנהדרין טו, ב)

כא. ראה לעיל פר' שמות (בד"ה 'ויאמר בילדכן') שכתב רבינו שהחיוב על גדולי וצדיקי הדור לישא תמיד רנה ותפלה בעד ישראל, וכמו שאמר שמואל (שמואל א' יב, כג) חלילה לי מחטא לאלהים מהחול להתפלל בעדכם, וללמד בתדירות זכות על ישראל.

כב. שהקב"ה רוצה לדור בלבכות בני ישראל הקדושים.

כג. ותירגם האונקלוס (שם) את יעקב: עם יעקב.

שקדמוהו ואמר הלכה כבן פזי בעיקר מדת הענוה, אך הוסיף על דבריו ומפרש באיזה אופן יהיה האדם עניו, כדכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו וכן תעשו וכאשר פרשתיו לעיל (בר"ה הקודם), שהשם הראה את משה אשר הוא תבנית המשכן ותבנית כל כליו וכו' וכן תעשו לדורות, והיינו שהלכה כמשה רבינו שאף שהיה עניו מכל אדם בכל זאת היה בו תבנית השולחן ותבנית המזבח^{יד}.

ועשו ארון עצי שמים וגו' (כה, י). ופי' רש"י שלשה ארונות עשה בצלאל, שתיים של זהב ואחד של עץ, וכו' נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ, וחפה שפתו העליונה בזהב, נמצא מצופה מבית ומחוץ ע"כ. וכתבו המפרשים היות שהארון הוא רמז על התלמיד חכם והת"ח צריך להיות תוכו ככרויב^{יד}, לזה הקפידה התורה מבית ומחוץ תצפנו זהב טהור, אבל קשה דהרי באמת לא היה תוכו ככרויב^{יד} היה עץ, אבל נראה דזה לא קשה, דהתלמיד חכם אינו רשאי

יותר ע"ד שאמר הלל בשבת (מה, א) מה דסני לך לחברך לא תעביד הוא כל התורה כולה ואיך פירושה הוא זיל גמור. בן פזי אומר את הכבש אחד תעשה בבוקר כולל יותר והוא על פי מה שכתוב (ישעיה נג, ז) והוא כשה לבטח יובל ולא יפתח פיו, וכבר אמרו חכמ"ל (קהלת רבה ג, א) לעולם יהיה האדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, שהרי בחר השם לקרבנות הבקר והצאן הנרדפים מן האריות ומן הזאבים, ולא בחר ברודפים, ומעתה יש ללמוד גם כן מן קרבן התמיד שיתפוס האדם מדתו, ומי שירגיל עצמו במדה זו לא יתרעם על מדתו של הקב"ה ויהיה מן הנעלבים ולא מן העולבים, וככה יהיה בבוקר בעת ששמש ההצלחה עליו זורחת, וכן גם לערב אף אם ח"ו יחשכו עיניו מפגעי הזמן, ועבור זה אמר בן פזי שפסוק זה כולל יותר, אבל באמת לא בכל זמן יפה השתיקה וכאשר כתבנו מזה לעיל בפרשת משפטים (בר"ה 'על כל'), כי שאול מלך ראשון של ישראל יען היתה בו מדה זו ולא אזור חיל כנגד רצון העם להרוג את אגג הורד מכסא המלוכה, לכן כאן עמד רבי פלוני על רגליו כאיש אשר חוגר מתניו לאיזה מלחמה וחולק על התנאים

כד. שהשולחן רומז על מלכות וכשהיה נצרך היה מנהיג את ישראל בתקיפות בבחינת מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. והמזבח רומז על כהונה ותפקיד הכהנים להשפיע אך טוב על עם ישראל וכך נהניג משה את ישראל כל חייו, וכל זה עם השילוב שהיה משה כתבנית הארון שהיו כל מידותיו שבוורת שהיה עניו מכל האדם זהו שלימות האדם.

כה. ונלמד מהארון כמובא במסכת יומא (עב, ב): מבית ומחוץ תצפנו, אמר רבא: כל תלמיד חכם שאין תוכו ככרויב אינו תלמיד חכם.

בללו של דבר, מי שראה את הארון ולא ידע מפרסומה של התורה לא היה עולה על דעתו כלל שיש שם ארון של עץ, אבל היה חושב כי הוא כולו זהב, וכן הוא באמת התלמידי חכמים הנאמנים להשם מסתירים מעשיהם, אבל היות סוף הכבוד לבוא, התורה מכרות עליהם, וכמאמר רבא במסכת מו"ק (טז, ב) כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרות עליו מבחוץ.

ובזה נבאר פי' הכתוב (תהלים כה, יד) "סוד השם ליראיו ובריתו להודיעם" היות שכביכול השם סוד אצל יראיו, שיראי השם אינם מגלים כי המה עבדים נאמנים להשם ומסתירים מעשיהם הטובים, אבל בריתו להודיעם, סוף הכבוד לבוא השם מודיע צדקתם לבני אדם.

וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר (כה, ז). במסורה: **וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר** (כאן), **וראה אם דרך עוצב** **בי** (תהלים קל"ט), **וראה בנים לבניך** (תהלים קכח). **ויש לפרש המסורה עפ"י מה שאמרו חז"ל** בנדרים (פא, א) **הזהרו בבני עניים**

להתגאות עם דבר שאין בו, אבל להסתיר מעשיו הטובים בודאי מה טוב ומה נעים, ואומר כי לעצי שמים אשר הביא יעקב איתו מארץ ישראל ונמען במצרים למען יהיו מוכנים לבנין אוהל מועד בודאי יש להם לענין קדושה חשיבות יותר ויותר מזהב ולפנינים^פ, לזה נתכסה הארון של 'עצי שמים' בשני ארונות של זהב ללמד דעת שיהיה התלמוד חכם ירא שמים בסתר, והצנע לכת עם ה',

ועוד יש ללמוד מהתורה כתבה 'וצפית אותו זהב טהור', שלכאורה היה באפשרי למסמר במסמרים טסי זהב הן בפנים הן בחוץ, ולמה הצריכה התורה לעשות שתי ארונות, ונראה דגם בזה כוונה עמוקה, והוא על דרך שכתבו חכמי המוסר כי בעת אשר יהיה האדם בחברת אנשים יתאמץ לקשר נפשו ושכלו בתורת השם, והאנשים אשר סביבותיו יחשבו בעיניו כזוכים שבחדר, ולא יפריעו אותו מעבודתו עבודת השם, ולתכלית הזה צוותה התורה שהארון של עץ יושם בתוך שני ארונות של זהב, היינו שיהיה דבר בפני עצמו ולא יהיה לו שום חיבור עם המקיפים אותו.

כו. וע"ז בלבד אמרינן שצריך שיהא תוכו ככרו.

כו. ועיין לקמן בפר' ויקהל (כד"ה 'הנשיאים הביאו') שמבאר רבינו שבעלמא דקשוט נמדר החשיבות לפי הדרגה של 'חי צומח דומם' שהחי חשוב מן הצומח והצומח חשוב מן החי, ולפי"ז העצי שיטים שהוא 'צומח' חשוב יותר מזהב שהוא רק 'דומם'.

שלום על ישראל כי ע"י כך תזכה לבנים תלמידי חכמים לא.

וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר (כה, מ). במסורה: **וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר (כאן), וראה אם דרך עוצב בי (תהלים קל"ט), וראה בנים לבניך (תהלים קכח).** ונראה לבארה עפ"י מה שדרשו חז"ל (מכילתא שמות פר' ט) ושמרתם את המצות מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, אלא כשתבא לידך עשה בזריות ומיד, אף שבמנהג הטבע אין זריות, כי הטבע לא תמהר ולא תאחר לב, אכן בעיני המצות הזריו נשכר ומשובח, ולעומת זה בדבר עבירה העצה הטובה אם אין ביכולתו לכל לכבוש את יצרו ולדחותו לגמרי לכל הפחות לא יפיק זממו מיד אבל יאמר לו לך ושוב, וזה כוונת חז"ל במס' הגיגה (טו, ב) אם יראה אדם שיצרו מתגבר עליו ילכש שחורים ויתעטף שחורים וילך למקום

שמהם תצא תורה, והביא הש"ס על זה את הכתוב (במדבר כד, ז) יזל מים מדליויכח, ובאמת בסנהדרין באגדת החלק (קה, ב) דרשוהו לענין מלוכה, אבל לפי ענ"ד יש ללמוד הדבר מנתינת התורה שהרי הניח הקב"ה כל הרים הרמים כגון תבור וכרמל שבאו לשם והשרה שכינתו על הר נמוך, כדאיתא בסוטה (ה, א) כ"ט שמזה נראה כי העני אשר רוחו נמוכה מסוגל יותר ללימוד התורה, ואם כן איש אשר לא נפלו בגורלו שדה תבואות וזתים וכרמים, בכל זאת אין לו לקלל יומו, גם לא לאכול בעצבון לחמו, נהפוך הוא, עוד ישמח כי יזכה לבנים לומדי תורה המרבים שלום בעולם ובישראל גוי קדוש^ל, וזה פירוש המסורה: **וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר, היינו תביט במה שהיה בהר סיני שהנמוך זכה ששם נתנה התורה וכן תהיה זהיר בבני עניים, וראה אם דרך עוצב בי אם אתה בעוצב שלא זכית לעשירות, לעומת זה וראה בנים לבניך**

בח. פי' מים הכוונה לתורה שנמשלה למים מדליו מדלים שבהם.

כמ. וז"ל הגמ': א"ר יוסף, לעולם ילמד אדם מדעת קונו, שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני.

ל. ראה לעיל בפר' בשלח (בד"ה יזיכ) שעליו לשמוח מטעם נוסף, שגם טובת עצמו הוא, שידוע הקב"ה שלא יוכל לעמוד בנסיון העושר ורק בעניותו יישאר בצדקו.

לא. המרבים שלום בעולם כמ"ש רבינו לעיל "שיזכה לבנים ת"ח המרבים שלום בעולם ובישראל גוי קדוש".

לב. כדכתיב בתהלים (קמח) זיעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור, שאינם משנים מטבעם ככהוא זה.

אם כן מצוה השנייה היא בחינת הבן, והנגררות בסוג בני בנים הן, וזה כונת המסורה: וראה ועשה היינו מיד כשתראה תעשה בלי שום איחור אם הוא כתבניתם אשר אתה מראה בחר, וראה אם דרך עוצב בי דהיינו כשהיא מגירי היצר הרע או ונחני בדרך עולם, בדרך עולמי טבעי מבלי זריזות, ואם ככה תעשה וראה בנים לבניך שתזכה למצות ולמצות הנגררות מהן ואז שלום על ישראל ברכות מעשי המצות.

שאין מכירין אותו, ועיין רש"י שאפשר שבתוך כך יקל יצרו ממנו.

והנה איתא בשערי הקדושה (להאר"י ז"ל, ח"ב שער ד) כי העצבות גורמת מניעת העבודה ועשיית המצות, ומבטלת עסק התורה וכוונת התפלה, וכמו כן מונעת מחשבה טובה לעבודת השם, והיא שעת התחלת גירוי הסתת היצה"ר עכ"ל, וזה העצוב כבר שרא כיה תיכלא היצה"ר. עוד אקדים פי' רש"י בתולדות נח (בראשית ו, ט בר"ה אלה) שמעשיהם הטובים של צדיקים אלו תולדותיהם, והיות שמצוה גוררת מצוה

❁ תצוה ❁

שלפי חילוק סדרים שלנו² נראה כי ז' אדר שהוא יום מיתת משה חל על פי רובא דרובא או כמעט תמיד בשבוע שקורין בה פרשת תצוה, ולפי"ז י"ל שקורא הדורות מראש לא הזכיר שמו של משה בפרשה זו ע"ד שנאמר (קהלת ה, ח), אין שלמון ביום המות.

ומזה נבוא ליישב גם שאלתי השנייה ואקדים מאמר הש"ס ממסכת מגילה (יג, ב) כיון שנפל הפור בחדש אדר

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וגו' (כו, ב). עיין בבעל הטורים שנתעורר שמשעה שנולד משה אין סדר בכל החומש שלא הזכר בו שמו, ובסדר זה לא הזכר משה, ועוד יש להתעורר למה התחיל סדר זה בתבות 'ואתה תצוה', וכבר היה די ביאור אילו אמר הכתוב ויקחו אליך שמן זית, או ועשית שמן זית על דרך שנאמר בסדר תרומה^א, ונראה בישוב שאלה הראשונה עפ"י מה שכתב הטור (או"ח סוף סי' תרפ"ה),

א. 'ועשית' בדי עצי שטים וגו' (כה, יד), 'ועשית' שלחן וגו' (כה, כג).

ב. היינו קביעת סדר השנה מתי יחול כל חג ומועד, ונתקבל בכל תפוצות ישראל, לאחר שאין מקדשין ע"י הראיה.

כלומר אין כח בילוד אשה לסבול צער ומכאוב אשר כעת יסובכחו עם הפחד והבהלה אשר לפניו על העתיד, והקב"ה הסכים על ידו ואמר רק 'אהיה שלחני אליכם'^ד.

אבל כבר אפשר לומר שמשה אשר הוכרח לברוח בילדותו^ה מארץ מצרים ואחר רבות בשנים כבן שמונים שנה חזר לשם ובודאי רק אנשים מועטים הכירוהו כי הוא בן עמרם ובן יוכבד^ו, ולאחר שראו ממנו הנסים והנפלאות אשר נעשו על ידו וענין מתן התורה והנהגת והנהלת עם ישראל במדבר בארץ לא זרועה, שוב היה באפשרי לומר כי זה האיש משה אינו ילוד אשה כלל, אבל הוא עיר וקדיש דנחית משמיא והוא היה יכול לקבל עליו התורה יען אין לו ענין וחבור עם ענינים הנוהגים פה בעולם הגשמי, אמנם לאחר שראו כי פקודת כל האדם נפקדה עליו ובשבעה באדר מת, אז ראו בעליל כי הוא היה גם בן ילוד אשה^ז.

שמח שמחה גדולה, אמר נפל הפור בירח שמת בו משה, ולא היה יודע שבשבעה באדר מת ובשבעה באדר נולד, וכבר האריכו המפרשים מאי נפקא מינה כמה שנולד בו' באדר מאחר שגם מת בו.

ונראה כי באמת לאו מילתא זוטרתי היא לקיים רמ"ח מצות עשה ולהיזהר מלעבור אף על שם"ה ל"ח, ולא לחנם אמרו חכמ"ל (אבות ג, ה) בלשונם הזהב המקבל על עצמו "עול" תורה, אבל יש להוכיח כי יש בכח בן אדם להעמים על שכמו עול זה, כי לולי כן לא היה משה אשר גם כן היה בשר ודם כמאמר חכמ"ל חולין (קלט, ב) בשגם הוא בשר (בראשית ו, ג), בשג"ם בגמטריה משה (ועיין בבראשית מה שכתבנו שם^ג) מקבל עול גדול כזה עליו ועל עמו, וכמו שכתב רש"י לעיל פרשת שמות (ג, יד) 'אהיה אשר אהיה', שהקב"ה אמר אהיה עמכם בגלות זה ובגלות אחר ומשה אמר די לצרה בשעתה,

ג. בשלהי הפרשה בד"ה 'בשגם', ותמצית הדברים שם שאף שקראו ה' איש האלוהים' מ"מ היה בשר ודם והיה לו יצה"ר ונסיונות.

ד. וז"ל: אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות, אמר לפניו רבונו של עולם, מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו. הרי שמשה לא אבה לקבל ע"ע ועל ישראל עול שאינם יכולים לעמוד בו, ואם קיבל ע"ע ועל ישראל עול התורה בודאי יכולין לעמוד בו.

ה. דהיינו בצעירותו, כדאיתא במדרש (שמ"ר א, כז) 'ויהי בימים ההם ויגדל משה', בן עשרים שנה היה משה באותה שעה.

ו. שהרי עברו כשישים שנה מאז שברח ובודאי רוב האנשים שכחוהו או שנולדו לאחר שברח.

ז. עיין לקמן פרשת ויקרא (בסוד"ה ויקרא) שסוכב והולך בביאור יסוד זה.

והנה אמר המן לאחשורוש ישנו"ח מן המצות, שאינם מקיימים מצות השם (מגילה יג, ב), ובאמת כל זמן שאנו מקיימים מצות השם חי משה בנינו, ורק אם אין תורת משה בנינו ח"ו, אז יש לומר שמת משה^ט, וזה כונת הש"ס ולא ידע כי בו' באדר מת ובו' באדר נולד, היינו שע"י מיתתו נודע לנו בבירור כי הוא גם הוא היה מן הנולדים וכיון שקיבל התורה בודאי ידע שאפשר ואפשר לקיימה, ואנו נוטים שכמינו לישא עולה, וזוה מיושבת שאלתינו השניה, 'ואתה תצוה' כלומר עי"ז שלא נכתב שמך בסדר זה שהוא סימן על מיתתו תסתבב 'שתצוה' את בני ישראל לדורי דורות, כאשר כתבתי שמיתתו היא עד נאמן על הולדו, ובכן ישראל גם כן מתאמצים לקיים מאמריו בראותם כי גם הוא היה ילוד אשה, זי"ע.

ח. מלשון 'שינוי' שמשנין המצוות, או מלשון 'שינה' שישנים מן המצוות, ואין לך לחשוש להרוג אותם (עפ"י מהרש"א מגילה).

ט. וראה בתבואת גורן (פר' וילך, ד"ה כז) מביא בשם זקנו הגורן דוד שהביא בשם רבו רבינו ה'חתם סופר' על הא דאיתא בחז"ל שתלמידו של אדם חביב עליו כגופו ולכן גם לאחר מותו נחשב לחי, דזה רק בזמן שהתלמיד הולך בדרך רבו, אבל אם התלמיד אינו הולך בדרך שהוליכו רבו, אז אינו נחשב כאילו הוא חי ומבאר בזה מה שאמר משה לישראל 'כי ידעתי אחרי מותי' דהיינו שאם ח"ו אינני חי, שאינכם הולכים בדרכי, אז בודאי 'כי השחת תשחתני'.

י. וכמאמרם ז"ל: אין 'צו' אלא לשון זרוז 'מיד ולדורות' (קידושין כט, א).

יא. בד"ה רב לך'.

יב. וז"ל הגמ' שם: הכותב את נכסיו לאחרים והניח את בניו מה שעשה עשוי, אלא 'אין רוח החכמים נוחה הימנו'.

ואלה הבגדים אשר יעשו חשן ואפוד ומעיל וגו' (כה, ה). דקדקו המפרשים מדוע לא הוזכרו פה גם ציץ הקדש ומכנסיים, עיין בכלי יקר ואור החיים, ולי הפעוט נראה שעל מכנסיים אין כאן קושיא כלל מכיון שאמר הכתוב 'ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת', והיות שגם הפראים בבני אדם מכסים בשר הערוה אין להכניס מכנסים בכלל בגדים אשר המה 'לכבוד ולתפארת'^ד,

ואין להקשות רק, למה לא סידר הכתוב גם הציץ עם ששה בגדים הנ"ל, ונראה ליישב עפ"י מה שאמרו חכמי האמת (תיקוני זוהר, נג, ב) כי ד' בגדי זהב רומזים על שם אדני' וד' בגדי לבן על שם הויה^{טו}, ועל אופן זה יש לומר גם כן כי רומזים על שבע ספירות התחתונות והיינו כפי הידוע כי תפארת כלולים בו שש הקצוות וכבוד כידוע מרמז על מלכות^{טז}, והנה

לא היה נותן הכהונה לאחיו כי בודאי היה חפצו שגם בניו אחריו יהיו מקורבים לה' יתברך ויהיו ממקריבי הקרבנות בבית ה' אלהיו, וכל ימי חייו פה עלי ארץ יהיה הוא אשר בבקר ובערב ישרת בבית אשר כבוד השם שוכן בו, אבל ע"י שנבחר אהרן ועי"ז נתקדשו גם בני אהרן לכהנים, ובני משה רק על שם לוי נקראו, מזה נראה שהכל נעשה עפ"י צווי נותן התורה, ומעתה זה כונת המדרש: ואתה הקרב הה"ד לולי תורתך שעשועי וגו', כי הרע למשה שגם הוא וגם בניו כורים המה, ועל זה אמר לו הקב"ה 'תורה שלי היתה ונתתיה לך', אך מי יעיד שלא הוספת עליה ולא גרעת ממנה, אמנם ע"י שנבחר אהרן יתברר לכל שהכל נעשה עפ"י השם, ומשה רבינו אשר כל שעשועיו בתורה הקדושה נחה דעתו בזה^{יז}.

יג. עיין לקמן פר' שמיני בד"ה 'ויאמר משה' הראשון, שמבאר רבינו בדרך נפלאה למה לא נבחר משה לכהן; וכן בד"ה 'ויאמר משה' השני, שמבאר מדוע נבחר דוקא אהרן לכהן בבית ה'.

יד. דמשמע שבגדי הקודש אינם בשביל כיסוי לצניעות או בשביל להתחמם מן הקור, אלא מטרתם שיהיו 'לכבוד ולתפארת', והמכנסיים כל מטרתם אינה אלא בשביל צניעות ולא לכבוד ולתפארת.

טז. וז"ל: ארבע בגדי לבן מסטרא דימינא, ארבע בגדי זהב מסטרא דשמאלא ע"כ. וכן זהב הוא בגבורה כמ"ש (איוב לו, כב) 'מצפון זהב יאִתָּה', לכן רמוז בשם אדנות שהוא דין, ושם הויה ידוע שהוא רחמים וכן מראה צבע הלבן חסד ורחמים.

טז. כמ"ש (תהלים קמה): 'כבוד מלכותך יאמר', וכדאמרי חז"ל אוקירו לנשייכו שהנשים מהכבוד שהיא המלכות, וכן עולם הבריאה נקרא כסא הכבוד לפי שהמלכות של האצילות יושבת על הבריאה שהיא כסא לה, וכן כתב בעץ חיים (שער ה' פרק ה') עה"פ השמים מספרים כבוד א-ל: השמים זעיר אנפין מאיר למלכות שנקראת כבוד א-ל.

על שלשה הראשונות להבדיל בין קדש לקדש.

והנה עיינתי וראיתי כי באו ארבע פרשיות סתומות בין הפרשה של ששה הבגדים הנ"ל ובין פרשה של ציץ, וי"ל שבאו להורות שבכל הד' עולמות אצילות, בריאה, יצירה, עשיה נוהג ענין זהבא.

גבוה מעל גבוה שומר"י י"ל שהציץ מרמזו על ג' הראשונות^מ, ומשום זה לא נזכר עם שאר הבגדים היות שזעיר אנפין מקנן בעולם היצירה, ואיתא בספרים הקדושים שיריעה מרוקמת מפסקת בין עולם הבריאה לעולם היצירה^ש, ומש"ה באו כמה פסוקים בין אלה הבגדים אשר באו לכבוד ולתפארת^י ובין הציץ המרמז

❁ דרוש לז' אדר ❁

לעתים (דרוש א' לר"ה, ד"ה תקעו) כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב (תהילים פא, ה), היינו שהיא חוק בלי טעם, שגם על זה יפול לב אדם להבל דמה, וכי מה נשתנה יום זה משאר ימים שהשם קרוב אזי יותר, הלא (תהילים קמה, יח) קרוב השם לכל קוראיו בכל עת ובכל שעה, ומה גם

דרשוא' ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב, יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וגו' כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' (ישעיה נה, ו). יש לפרש כי חכו"ל (ר"ה יח, א) דרשו על פסוק זה 'קראוהו בהיותו קרוב' אלו עשרת ימי התשובה, ובאמת כבר פירש הבינה

יז. היינו הקב"ה שהוא גבוה מעל גבוה כמו שנאמר (קהלת ה, ז) כי גבה מעל גבה שמר וגבהים עליהם, והביאור בזה כי כל הספירות יקראו גבוה כלפי מי שתחתם, אבל הוא יתברך שמתלבש בג' הספירות הראשונות דלית לנו תפיסה ביה אין מעליו גבוה.

יח. דהיינו לג' ספירות הראשונות שהם כתר חכמה בינה, שהם נקראים ראש ששם מונח הציץ.

יט. ראה בשער המצוות (פר' כי תצא במצות מעקה) שיש בין עולם לעולם מסך בשביל שאורות עולם העליון לא יפלו לעולם שתחתיו וכן בשביל למעט את האור העליון שיורד לעולם שתחתיו שיוכל לקבלו, כי המסך ממעט כמו מי שרוצה להסתכל באור השמש צריך מסך מיוחד לכך.

כ. דהיינו לז' הספירות התחתונות.

כא. כנ"ל שיש בין כל ארבע העולמות מסך המבדיל.

א. ד"ה זה הוא הקדמה לד"ה הבא אחריו כפי שכתב רבינו בסוף הדברים. וראה ההערה בסוף הד"ה.

בכנפך, ואימתי פרע לו כל שבעת ימי אדר היה משה מבקש תפלות ותחנונים שיכנס לארץ ישראל ובשביעי א"ל כי לא תעבור וכו'. והנה יפלא מאד גם אם נאמר כי לפי גדולת משה היה נחשב לו הכאת הסלעי או אמירת שמעו נא המורים"ה לחטא ועון, בכל זאת ידוע כי יד ה' פשוטה לקבל שבים (מתוך תפילת נעילה) ושערי דמעות לא ננעלו (ב"מ נג, א) ומדוע זה לא נתקבלה תפלתו, ואולי יתרוץ קושיא הלז בדברינו הבאים, אם נתעורר עוד מדוע זה נקרא רבינו 'משה' בשם זה, הלא בלתי ספק וכאשר הוא עוד היום חק בישראל כי בעת אשר הילד נכנס בכריתו של אברהם נקרא בשם¹, ובאמת פליגי ר' מאיר ור' יהודה בסוטה (יב, א) שר' מאיר אומר טוב שמו ור' יהודה אומר טוביה שמו, ואם כן למה לא נקרא בשם זה שקראוהו אבותיו, וראיתי ביערות דבש (דרוש ג)

כאשר יראה כי אנשים אשר לא עלה על לבם כזאת וגם ימים הללו ימי משתה ושמחה להם, ולהיפך אנשים ישרים ותמימים, כקושיא המפורסמת צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ולפי דעת הרמב"ם (נפ"ה מהל' תשובה) התירוץ היותר נכון הוא כי אדם קרוץ מחומר אין לאל ידו להבין מחשבת בוראיו, וזהו דרשו ה' בהמצאו דהיינו כדרשת חזו"ל להתאמץ ביותר בעשרת ימי התשובה, ואם יתקשה לו הדבר כנ"ל, עליו נאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און 'מחשבותיו' היינו קושיותיו, כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו', הקדמתי זאת שבאם לא ימצאהו למספיק דברי דלהלן אל יתקשו חלילה.

איתא במדרש (ילקו"ש שמיני רמז תק"כ), אמר הקב"ה למשה אתה אמרת שלח נא ביד תשלח חייד שאני צוררו לך

ב. וז"ל הרמב"ם: שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד, ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו, וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי, אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי'.

ג. כוונת רבנו על מה שמבאר בד"ה הבא שלא זכה מנהיג ישראל משה רבינו ליכנס לארץ ישראל על אף שהתחנן על כך להקב"ה, ומבאר שם הטעם בדרך נפלאה, ומ"מ מקדים כאן רבינו שאם התקשה בהבנת הטעם צריך שתדע שיש בחינת צדיק ורע לו ושלא נשיג מחשבת בוראנו.

ד. כשיטת רש"י (במדבר כ, יב).

ה. כשיטת הרמב"ם (סופ"ד משמונה פרקים).

ו. ויסודו בהררי קודש, עיין באריכות בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יח סימן נד) שהביא מספר 'כללי המילה' לר' יעקב הגוזר שמביא מנהג זה, וגם מסבירו וכותב, דמפני מה תקנו לקרות שם לנער תיכף למילה, משום דעד עתה לפני המילה היה שם טומאה לפניו וחרפת 'שם ערלות' ועכשיו שנימול וקיימו בו מצות מילה צריך לשנות שמו לשבח וכו' ומנ"ל שצריך לשנות שמו בשעת

גם לפי דרכי הלשון שאין זה טעות ח"ו, והוא עפ"י מה שראיתי בשם אחד מהמפרשים על מאמר חכו"ל ברכות (ו, ב) ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי וגו' ודרשו חכו"ל אמרה ראו מה בין בני, לבן חמי שמכר הבכורה וכו', והקשה מה ראו חכו"ל ליתן טעם אחר חוץ ממה שמפורש בתורה, ותירץ כי הביאם לזה שבכל השמות כולן נכתב הטעם קודם לקריאה אבל כאן אצל ראובן הקדים הכתוב קריאת השם לפני נתינת הטעם, ועל כרחך לומר שבאמת יש טעם נסתר וכמוס אשר היה המסבב מה שנתנו לו זה השם, ובוה מדויק הלשון 'כי אמרה' היינו שזה הטעם רק אמרה בפני כל, אבל עיקר הטעם הסתירה (ולא יקשה על זה מיוסף כי שם לא נאמר 'אמר' ואולי לא היה זה הטעם רק בליבו¹¹), ומעתה נאמר כי גם בפסוק זה יש לדייק מדוע הוקדם קריאת השם לנתינת הטעם¹², ונאמר כי באמת הבינה מיד בת פרעה לאחר שאמרו אצטגניני פרעה כי יוולד בן מושיע לישראל, ובראותה נסים אשר נעשו עם הילד הזה

שהביא מדרש אחד ובו נמצא תירוץ על קושיתי זו וז"ל: גם אמרו (אסתר רבה ו, ב) מה משה מסר נפשו בשביל ישראל, אף מרדכי, וזהו דרשו במדרש על איש יהודי וכו', והוא כי משה אמר מחני נא מספרך וכו' בשביל ישראל, ונתקיים, כי שמו אמיתי שקראו לו אביו ואמו והקב"ה לא נזכר בתורה, רק שם משה, וכן מרדכי שמו אמיתי היה פתחיה (מנחות סה, א), ולא נזכר רק מרדכי, כי מסר נפשו בשביל ישראל. אמנם לכאורה דבריו נפלאים כי מרדכי נקרא פעם אחת במקרא פתחיה, וכן אילו היה משה גם כן נזכר זה הפעם בשמו העצמי שוב לא היה קשה, אמנם לא מצינו זה שום פעם בתורה.

ונראה לבאר את זה עפ"י מה שאמרתי ליישב למה זה נקרא שמו משה כי לפי טעם הנאמר (לעיל ב, י) כי מן המים 'משיתוהו' היה לו להקרא 'משווי' ולא משה, וכבר החציף אחד מן החיצונים לכתוב שבטעות נקרא משה, אבל יסכר פי דוברי שקר כי הלא מבואר במקרא זה באר היטב

המילה שעד שלא מל בשר ערלתו היה שמו אברם ומיד כשנמול נשתנה שמו לשבח וניתוסף לו אות אחת ונקרא אברהם. וכן הביא שכותב הר"ש מגרמיזא (מרכותיו של רש"י) בסידורו את קי"ט וז"ל: ולמה אין קוראין שם לנער כי אם ביום המילה, לפי שלא נקרא אברם אלא אברהם כי אם בשעת מילתו וכו', ועיי"ש.

ז. כשנתן שם לבנו מנשה, כתיב (בראשית מא, נא) 'ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי', הרי נתן הטעם לאחר שקרא בשמו, ולא נמצא שהיה לו טעם אחר וכמוס.

ח. שהתורה מספרת מה חשב בליבו, אך לא אמר זאת בפיו כמו שאמרה לאה.

ט. כדכתיב (לעיל ב, י) ותקרא שמו משה, ורק אח"כ כתוב הטעם ותאמר כי מן המים משיתוהו.

עם כל זאת כאשר ראה העולה שעשו לבנות יתרו מיד 'ויקם משה ויושיען' (ב, יז), וזה מראה על תכונת משה, כי מעולם לא שם לב על טובתו רק טובת אחרים דרש, ואחרי שבתיה הבינה כי כזה צריך שיהיה מנהיג ישראל לזאת לא קראה אותו 'משוי' כי במה שנוגע לעצמו איננו כדאי וחשוב שיקרא בשם יא.

והנה יקרה אם יתנוצצו לפעמים מדות נעלות כאלה בלב האנשים בעודם צעירי ימים, אמנם כאשר יזקינו ויגבר כח השכלי אצלם אזי יחשבו מתחלה אם לא יבא להם מזה איזה תקלה וכדומה, לא כן משה עבד ה' גם לעת זקנותו כאשר אמר לו השם (לב, י-לב) הניחה לי וגו' ואעשה אותך וגו' השיב הוא ועתה אם תשא חטאתם, ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, והיה זה רק עבור שלא שם לב מעולם על טובתו ועל טובת בניו רק טובת עמו ישראל דרש דרש משה, ולפי"ז יוצדק מאד לקרא אותו משה ולא משוי כי הצלת נפשו היה לגבי משה רק מילתא זוטרתא.

ומעתה יאירו לפנינו דברי המדרש, כי מהדרך שכאשר יולד בן אזי בני

אשר קולו כקול נער ושכינה עמו, כי זה הוא אשר יוציא את בני ישראל והוא יהיה מושה אותם מטיט היון, וזהו פי' הכתוב 'ותקרא שמו משה' לפי הטעם הידוע לה, אמנם כדי להסתיר הדבר 'ותאמר כי מן המים משיתיהו', ומעתה יצאו כנוגה דברי תורתנו הקדושה וח"ו לא נקרא בטעות'.

אמנם עודנו צריך לטעם מדוע קראתו בשם 'מושה' המורה על פועל יוצא ולא קראת לו 'משוי' אשר יוצדק לו בעצמו על שנמשה מן המים, ונראה בזה כי הבינה בתיה כי האיש אשר יהיה בידו התוקף ועוז להוציא את ישראל ממצרים ולילך בראשם, הנהו צריך להיות לו מידה הנשאה והגבוהה שאינו אוהב את עצמו, וישים על עינו ולבו תמיד צורך וטובת האחרים, וזאת ישבח כי גם הוא אדם על האדמה, וזו היא המידה שגרמה לו מה שנאמר עליו (ב, יא) ויגדל משה ויצא אל אחיו, אף כי בלתי ספק היה לו לב להבין כי זה לא לכבוד יהיה לו ולתפארת בבית המלך, ובכל זאת כאשר ראה שהכה המצרי איש עברי שם נפשו בכפו ויך את המצרי, וכן לאחר בורחו לארץ מדין והוא שם גר בארץ נכריה ודי לו להפקיע את עצמו,

י. ראה לעיל (פר' יתרו בדי"ה זיקח יתרו) שאף משה בקראו את בנו בשם 'גרשם' כתוב קודם השם ואח"כ נתינת הטעם, היות שטעם כמוס היה עמו, חוץ מהטעם המפורש עיי"ש.

יא. שהשם 'משוי' מורה על הפעולה האנוכית בשבילו, שנמשה מן המים, ונוגד את תכונת נפשו, ומאידך השם 'מושה' מורה שמושיע את אחרים מצרתם, כפי שעשה כל ימי חייו. וראוי להביא כאן דברי החזקוני (לעיל ב, י) וז"ל: משוי אין כתיב כאן אלא משה, לומר כשם שמשיתיהו כן יהיה הוא 'מושה' ישראל ממצרים.

מה לו בזה אם יוגמר הדבר לטובה, הלא אשרי לו אם יזכה הוא לילך בשליחות הקב"ה, וכבר אמרו חז"ל (אבות ב, טו) לא עליך המלאכה לגמור ואי אתה בן חורין להבטל ממנה, אמנם לאשר שחשב כי לעם יבא מזה איזה נזק לכן השליך טובתו וטובת נפשו מנגד למען שלא יסתעף מזה נזק לאחרים.

והנה אמרו חז"ל (ילקוט פ' ואתחנן רמז תתכ"א) כי לעתיד יבוא עם משה כל מתי חוץ לארץ^י, ואם כן הוא לטובת ישראל שנקבר בחו"ל ולא נכנס לארץ ישראל למען שישכב אצלינו שוכני חו"ל, והשם ידע מה שיוגמרו העונות^י, לואת היה זה שלא שמע הקב"ה לקול תחנוניו לטובת ישראל שנתנחם בזה כי קבר משה אצלינו הוא^ט, והנה זהו מאמר המדרש

המשפחה קוראים לו שם לפי ענינם או לפי ענין הנולד והן היו שמות האבות והשבטים, ובאמת גם אבות משה קראוהו לפי הענין או 'טוב' כדעת ר' מאיר, או 'טובה' לדעת ר' יהודה^י, אבל לא יאות למשה שם כזה כי במעשיו אשר עשה לזקנותו וגם מעשיו ילדותו מרמזים על שעניניו לא נחשבו אצלו למאומה, והן הם דברי המדרש 'משה אמר מחני נא מספרך אשר כתבת' לכן לא נקרא בשם שקראו לו אבותיו כי המה קראו לו לפי ענינו, ומעתה אומר כי תכונת נפשו היה שכל מוגמתו יהיו לטובת אחרים והיא גרמה לו גם כן שסרב כל כך לילך בשליחות ה' למצרים, כי אמרו המפרשים שרוב ענוותנותו חשב משה שעל ידי אחר הטוב ממנו אשר לפי דעתו ימצא לרוב, בקל יותר תצא מחשבת ה' אל הפועל, ואף כי

יב. וכדכתיב (לעיל ב, ב) 'ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא', שהיות שהיה נראה טוב קראה שמו 'טוב' (וכמ"ש האבן עזרא שם שהיה יפה מראה), ולשיטת ר' יהודה כתב המרש"א (סוטה יב, א) שהוסיפה על שם טוב את שמו של הקב"ה י-ה, וקראה לו טוביה.

יג. וז"ל הילקוט^ש: ומפני מה נקבר בחוצה לארץ כדי שיחיו המתים שבחוצה לארץ בזכותו שנאמר יזרא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם'.

יד. הכוונה בזה, שידע ה' שבגלל העוונות יגלו עם ישראל מארץ ישראל ויצטרכו את משה איתם.

טו. וראה לקמן בסוף פרשת ואתחנן (בד"ה 'נחמו') דרוש מהגורן דוד שקבורת משה בחו"ל היא אף לטובת החיים וז"ל: כי ידוע שמה שלא נכנס משה רבנו לארץ ישראל מלבד הטעם שביא עמו מתי מדבר, יש בו עוד טעם שאילו היה משה רבנו מביא את ישראל לארץ ישראל לא היה באפשר שיגלו, ועל כן אנו רואים שישראל עתה עובדים את ה' ביותר בחוץ לארץ מאשר עשו בארץ ישראל, לפי שפה בחוץ לארץ זכות משה עומד להם ע"כ. ועיין בתבואת גורן פר' וילך (בד"ה כ"י) שמביא שם בשם זקנו הגורן דוד דאיתא בגמ' שאם משה היה בא לארץ ישראל לא היה יכול הקב"ה להחריב את בית המקדש שנבנה ע"י משה, והיה זה תיקון גדול לישראל שנתכפרו בו עוונותיהם ששפך חמתו על עצים ואבנים כדאיתא (איכה רבה, פר' ה) 'מזמור לאסף' קינה לאסף בעי ליה, אלא שאמר אסף שירה שכיילה הקב"ה חמתו בעצים ואבנים שבביתו, ומתוך כך הותיר פליטה

ואם גם יידעו כי היא יהודית אזי עוד תגדל השנאה מחמת הקנאה ויוכל לצמוח מזה נזק כללי לישראל, ועוד זאת שם לנגד עיניו באשר שידע מרדכי את נפש אסתר כי על אפה וחמתה היתה לה זאת שתנשא לנכרי, ואף כי בלתי ספק אמר לה מרדכי שהוא אונס, בכל זאת ירא אולי אסתר מגודל צדקתה לא תוכל לסבול ותמרוד במלך, ואם המלך יקח את נקמתה ממנה כאשר עשה כן בושתי, בודאי ענוש יעניש גם עמה וכמו שעשה גם המן כנ"ז, עבור זה הוצרך לזה אזהרה אחר אזהרה שלא תגיד, כי אסתר חשבה שכאשר תגלה את עמה כי היא בת יהודית שימאס בה המלך בהיותה בת עם מפוזר ומפורד, כמו שבאמת עשתה כל הצטרקות שלא תמצא חן בעיני המלך, שממעם זה לא בקשה דבר כנאמר במגילה (ב, טו), ואם כן היה חשש חזק שתגלה גם את עמה, ולזה הזהירה מרדכי פעם ופעמיים, אמנם היה בזה גם תכלית נפשי, והוא כי מבואר בפסוקי המגילה כי אסתר עשתה את כל אשר היה בידה לעשות למען לא תנשא לערל הזה"י, אמנם יד ה' היתה זאת, וַיֵּרָא

'משה אמר שלח נא ביד תשלח' והראה בזה כי רק טובת אחרים דרש, אם כן מהיושר והצדק שישאר פה בחו"ל לטובת האחרים, כי אם לא יתעבד כן יחשב לו למפרע לחטא אשר לא מיהר לעשות רצון קונו, ויזכנו השם להיות מתלמידיו.

אין אסתר מגדת את עמה ואת מולדתה כי מרדכי צוה עליה
אשר לא תגיד (אסתר ב, כ). כבר דברו בזה חכו"ל (ילקו"ש אסתר, רמו תתנ"ג) שמדוע פקד עליה מרדכי באזהרה אחר אזהרה שלא תגיד, והנראה לי בזה כי האדם השלם כאשר יעשה או ימנע מלעשות דבר מה יהיה לו בזה או תכלית גופני או תכלית נפשי, ובאזהרת מרדכי היו תואמים גם יחד שני ענינים אלו, והוא כי ראה מרדכי שנתקבצו בתולות מכל עם ולשון והיו בתוכם גם בנות גדולי ארץ, ועיין במדרש (אסתר"ר ה, ו) כי המן יעץ לאחשורוש שיהרוג את ושתי מפני שחשב שהמלך ישא את בתו, ומרדכי ידע כי אבות כל הבתולות האלו יקנאו בהמלכה אשר בה יבחר המלך,

בבני ישראל, וזה שאמר משה 'כי ידעתי אחרי מותי' היות ומוכרח אני למות עכשיו בחוץ לארץ, והסיבה לכך 'כי השחת תשחיתון', כי בלי זה לא היה משה רבינו מת בחוץ לארץ ע"כ, נמצא שהיתה עוד טובה גדולה לישראל מכך שמת משה בחוץ לארץ וניצלו ונהנו מכך גם החיים ולא רק המתים. וראה לקמן פ' פנחס (בר"ה צו' השני) שעל דרך זו מבאר רבינו בשם אביו הגורן דוד את פסוקי הפטרת שבת נחמו.

זו. כדכתיב (אסתר ג, ו) כי הגידו לו את עם מרדכי-ויבקש המן להשמיד את כל היהודים אשר בכל מלכות אחשורוש עם מרדכי.

יז. כנ"ל דכתיב (ב, טו) ובהגיע תר אסתר וגו' לבוא אל המלך 'לא בקשה דבר', וכן (ב, ח) ותלקח

חטאתם ואם אין מהני נא מספרך, ואמר המפרשים כי לזה לא נזכר שמו בסדר שבוע זה ורק נאמר בלשון נסתר 'אתה' תצוה.

ומעתה כמה יש להתאונן כאשר יסתלק הצדיק, ובעו"ה גם בחורף זה (תרל"ו) נלקח מאתנו הרב המאוה"ג מו"ה **מיכאל פאפא** מסד"ה זצ"ל^ט, אשר כל ימיו יגע בתורה ולא היה לא רב ולא מורה הוראה רק נתקיים בו (תהילים קכח, ב) יגיע כפיך כי תאכל, ובסוף ימיו היתה לו ישיבה מבחורי חמד כאחד מהגדולים אשר בארץ, והשני בדומה לו הרב המאוה"ג הצדיק מו"ה אליהו ז"ל מק"ק דערעמשקע^י, ואמרתי לבאר הפסוק (שמות כג, כו) 'לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימך אמלא', וראיתי בספר **באר מים חיים** (שם כד"ה 'לא תהיה') לדקדק שהיה לו להכתוב לומר 'את מספר ימי בניך אמלא' כיון דקאי אלעיל 'לא יהיה בך משכלה', והנראה בביאורו בהקדים המסורה: **את מספר ימך אמלא** (שמות כג, כו),

מרדכי כי אם יודע זאת שבת דודו נישאת למלך אזי גם אחרים יעשו כזאת להשיא בנותיהם לנכרים באמרם שעו"ז יצמח טובה לישראל, ולא יידעו או יעשו עצמם כלא יודעים שאסתר ומרדכי עשו את כל שביכולתם למנוע הדבר, ורק כאשר ראו כי יד ה' עשתה זאת הניחו הדבר על מרוצתו.

ונראה מזה צדקות מרדכי ואסתר, כי באמת כאשר גילתה אסתר את עמה ואת מולדתה נעשה מרדכי לשני למלך^{יח}, ואם כן מה היה להם לחוש, אם ימאס בה המלך מה טוב, ואם לא אזי בלתי ספק יעשה את מרדכי ומשפחתו לגדולי ארץ וכאשר יאות לאיש המתחתן למלך, אמנם כאשר ירא לנפש כי אולי יסתעף מזה איזה היוק לבני עמו בעניני גופני או נפשי על כן השליך את תועלתו מנגד ולא חשב רק על טובת כלל ישראל, אבל זה לא דבר חדש הוא, כי כן דרך גדולי ישראל ומנהיגיהם שמשליכים נפשם מנגד, גם משה דבר כן (לכ, לב) 'אם תשא

אסתר אל בית המלך, וכתב התרגום 'ותלקח' באונס.

יח. כדכתיב (ח, א): ומרדכי בא לפני המלך כי הגידה אסתר מה הוא לה.

יט. הוא הגאון רבי מיכאל האפפמאן זצ"ל שידוע בכינויו ר' מיכאל פאפא, התפרסם בגאונותו, צדקתו וקדושתו. מבחירי תלמידי מרן החת"ס, שהעיד עליו כי הוא "כותל בית מדרשי". שימש בקודש בק"ק סערדאהעלי, והרביץ תורה וטהרה לתלמידים, נבל"ע בליל ש"ק כ"ב מרחשון תרל"ו. בשעת פטירתו לחיי עולם נראה ונתגלה עמודא דנהורא לעיני רבים. בנו הוא הגאון רבי משה יוסף האפפמאן זצ"ל שעלה להשתקע בארה"ק, בעהמח"ס מי באר מים חיים.

כ. הוא הגאון רבי אליהו אייזנשטאטער זצ"ל שהיה יליד ליטא ומגדולי תלמידי בעל כתב סופר זצ"ל, משנת תרט"ז היה אב"ד דק"ק דערעטשקע. נבל"ע ו' שבט תרל"ו.

לראש ישיבה ודחאו רבי חנינא לבבל ונעשה שם ראש הישיבה^{בג}, ואין מעצר לה' להושיע. וזה כוונת הפסוק לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, אבל אל תחשוב שבניך יקצרו ימך בהגיע שעתם אלא, את מספר ימך אמלא, דהיינו כאופן ראשון, וביארה המסורה עוד, גם אם יגיעו לזה ואוצרותיהם אמלא, ומעתה באמת במות צדיק וחסיד אין במה לתלות מיתתו רק שהוא נתפס בעון הדור ולזה פי אמלא תוכחות.

ואמרת^י עוד לבאר בדברינו הנ"ל פסוקי המגילה (ד, י-יז) ותאמר אסתר וגו' כל עבדי המלך וגו' ויאמר מרדכי וגו' אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים וגו' ותאמר אסתר וגו' לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן וצומו וגו', ולא ימלט מהקושיא אם כי אסתר רצתה להתרשל אשר לפי פשוטו בכל יאמר, או שמרדכי לא צדק בדברים הקשים כגידים שצוה לה^{בד}, ומהיותר תימה אם מרדכי היה בטוח

ואוצרותיהם אמלא (משלי ה, כא), ופי אמלא תוכחות (איוב כג, ד). והוא כי אמרו חכ"ל (שבת ל, א) דוד בקש לידע מתי ימות ולא נגלה לו רק זאת שיום מיתתו יהיה בשבת, והתפלל שימות באחד בשבת^{בי} וע"ז השיבו לו כבר הגיע מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא, והתפלל שימות בערב שבת^{בב} והשיבו לו (תהלים פד, יא) טוב יום בחצריך שאתה עוסק בתורה מאלף קרבנות שעתידי בנך שלמה להקריב, וכן בגמרא (מגילה כח, א) ברבי, שרבי יהושע בן קרחה ברך אותו שייגעו חייו לחצי ימיו, ושאלו לכולהו לא, אמר לו והבאים אחרוך בהמה ירעו, ואין זה כבודם שאתה תשמש בנשיאות ובניך ישארו הדיוטות כל ימיהם, ואם כן נראה מזה לכאורה כי אילו היו בת שבע ואשת רבי עקרות או משכלות שהיה להם עוד להאריך ימים, אמנם לא כן הדבר כי באמת מלכות שלמה לא התחילה רק במלאות ימי דוד, וכן נשיאות רבן גמליאל בנו של רבי לא התחילה רק בכלות ימי אביו, כי באמת גם באופן אחר היה יכול להאריך ימים והיינו כמעשה דרב ורבי חנינא (יומא פו, ב) שהיה לו להיות לרב שיתמנה

כא. וכתב שם רש"י הטעם שביקש זאת, בכדי שיוכלו להתעסק בו ובהספדו.

כב. מטעם הנ"ל.

כג. עי' רש"י שם שרבי חנינא היה ראש הישיבה בארץ ישראל, וכאשר ראה בחלום שעתידי רב להיות מנהיג, דאג שמא ימות הוא קודם זמנו, מפני שאין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא, לכן גרס רבי חנינא שרב יברח לבבל ויהיה שם ראש ישיבה, ולא יצטרך רבי חנינא להידחות מפניו ולמות.

כד. כוונת רבינו דממ"נ קשה, דאין לומר שאסתר התרשלה משום דא"א לומר כן על צדקת כזו, אלא מאי בחינם גער בה מרדכי, גם זאת לא יתכן לומר.

אחשוּרוּש בכל זאת לא יעשה רצונו להשמיד ולהרוג את כל היהודים, כי יציל השם את הנאמנים לו ע"י גם שיעשה צווארם של שיש וכדומה^ב, ורק אלו אשר בשכר מעו וגעלו נפשם בסעודת אחשוּרוּש וכיצא בו יהרגו^ב, אמנם כבר אמרנו לעיל^ב כי יהודים האמתיים תמיד ימסרו נפשם על אחיהם ואף אם ברע המה, כאשר אמר משה (לב, לב) אם תשא חטאתם ואם אין מחני וגו', לזה צוה לה מרדכי אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך "מכל היהודים" דהיינו ביודעך שאינך כלולה בתוך האנשים אשר אינם מצדיקי עמו, לא כן הוא אלא אם החרש תחרישי בעת הזאת, אף שאמת כי רוח והצלה יעמוד "ליהודים" לאותם שכשמו כן הם, ממקום אחר באופן נסי, אבל את ובית אביך תאבדו כי בעשותך כדעתך

שינצלו היהודים מידי שונאיהם מדוע צוה עליה שתסתכן נפשה, עוד זאת נשים על לב, תחלה אמר (שם, יג) להמלט וכו' "מכל" היהודים ואח"כ אמר (שם, יד) רוח והצלה יעמוד ליהודים והשמיט תיבת "כל", ואסתר אמרה (שם, טז) כנוס את "כל היהודים" ואמרה "כל" בדבריה.

ונלענ"ד כי באמת אילו היתה מדינה או משפחה אחת בסכנה להישמד או ליהרג בלי ספק היתה אסתר הראשונה אשר היתה משתדלת בהצלתם אף כי תהיה לה זאת לסכנת נפשה, אמנם עתה כאשר שאחשוּרוּש מלך בכיפה וכל זרע אברהם ויצחק ויעקב היו תחת ידיו אם כן יהיה בסוג האי אפשרי לכלותם יחד כי מה יעשה השם בשבועותיה, ואף שה' יתברך לא יבטל את בחירתו של

כה. שנשבע לאברהם יצחק ויעקב כמו שאמר משה (שמות לב, יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם' בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים. וכן איתא בברכות (לב, א) אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבוננו של עולם, אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים - כך שבועתך בטלה. ועכשו שנשבעת להם בשמך הגדול, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים - כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים. וראה בחתם סופר (בבא בתרא ס, ב) כתב בזה"ל: ובדרוש אמרתי דכוונת חז"ל היה כי הקב"ה נשבע בשמו הגדול שלא לכלות זרע ישראל בשום אופן ואלו היה מלכות גזור להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים ע"כ היה הקב"ה גבור ומושיע ית"ש.

כו. כמובא במדרש (תנחומא פר' וישלח סי' ד) בקש עשו לנשכו (ליעקב) ונעשה צוארו של שיש. וכן צווארו של משה נעשה של שיש כמובא בירושלמי (ברכות פרק ט דף יג ה"א) בשעה שתפס פרעה את משה חייבו להתיז את ראשו וקתה החרב מעל צוארו של משה ונשברה, הדא הוא דכתיב צוארך כמגדל השן זה צוארו של משה.

כז. ומדויק בזה לשון המגילה (ד, יד) שאמר מרדכי רוח והצלה יעמוד 'ליהודים' ולא אמר 'לכל היהודים'.

כה. בתחילת מאמר זה בד"ה הפנימי 'ונראה מזה'.

את כל היהודים דהיינו כולם יבאו שמה וצומו עלי שלשת ימים לילה ויום, אשר באמת אם נשען על הטבע הוא בדרך שאי אפשר לגמור בחיים, כי כמה זקנים וזקנות היו שם^ל, וילמדו שאין לסמוך על הטבע, וגם אני ונערותי אצום בן ובכנ אבוא אל המלך דהיינו בעודני יושבת בתענית אשר משחית הוד היופי, וגם מזה יראו כי אין לסמוך על הטבע, ויהיו הכל בדעה אחת להתחרט על העבר ויטו שכס אחד לסבול עול תורה ומצות, והשם יזכינו להיות מן העובדים לפניו באמת ובלב תמים.

הרא"ש (פסחים פ"י ס"י ג) הקשה שפעם אחת משמע כי בשבת מת משה'א ופעם אחרת נראה שבערב שבת מת לב, ועל זה מביא הגאון יערות דבש (דרוש י"א לג) שגשמת אדם כבר מסתלקת מאדם יום אחד לפני מיתתו, וכך ניחא שבערב שבת נסתלקה גשמתו אך בשבת היתה פטירת נפשו, וביארנו בזה דברי התנא רבי אליעזר (אבות ב, י) שוב יום אחד לפני מיתתך ושאלוהו תלמידיו (שבת

כבר יצאת מגדר הצדיקים, כאשר יהודי אמיתי מוסר נפשו אפילו על הפחותים ממנו.

והנה לזאת כאשר ירדה אסתר לעומק דעתו באמת פיה פתחה בחכמה ואמרה 'לך כנוס את כל היהודים', כי מראה הנסיון אם יעשה אחד עבירה לתיאבון הנה זה אשר נהנה מעבירתו או שחשב כי יבוא לו איזה תועלת ממעשהו על ידי זה דרכו ישר לו בעיניו, וממציא לעצמו נדנוד היתר, אמנם אם בחברו יראה כי גם עושה כמעשהו, על זה כבר יתמלא רוגז, ומה גם האיש אשר עוד דר עם אל שאינו אוהב את העברייני, ולזה היה פירוד גדול ביניהם, כי אלו אשר נהנו מסעודתו של אותו רשע מצאו לעצמם כל אחד ואחד איזה תירוץ מספיק לדעתו על מעשיו, אמנם חברו לא ידע טעם נכון למה שהלך גם הוא, והנה מה שהלכו באמת לא ימלט לומר שהלכו להשביע בצחצחות נפשם או שהתאוו תאוה למאכלות אסורים, רק חשבו כל אחד כי נצרך הוא לפרנסתו ולמעמדו^ב, וזה מאמר אסתר לך כנוס

בט. ע"י לקמן בדרוש על פורים (בד"ה 'הסיפור' בפרק ג') בד"ה הפנימי 'והנה עם' וכן בד"ה הפנימי 'ולכן כשנעשה' שעיקר חטאם שהלכו לסעודת אחשורוש היה שדאגו לפרנסתם ולא סמכו על הקב"ה, וסובב רבנו במהלך זה בארוכה.

ל. שבודאי לא יוכלו לחיות בלא אוכל שלשה ימים רצופים לילה ויום.

לא. פירוש הרא"ש בפסחים שם בשם רב שלום ממתא מחסיא.

לב. עפ"י ר"ה יא, ומדרש רבה פר' וילך; וסדר עולם פי"א.

לג. בשם זקינו 'המגלה עמוקות'.

שישוב באמת ובלב תמים כי כל עוד בו נשמתו יקוה (הקב"ה) לתשובת יציר אדמתו, אמנם אם רוח אלקא קדישא די אית ביה כבר חלף הלך לו מאין יבא עזר לוילי.

ועוד כי באמת החוטא פוגם גם בנשמתו ואם שב בעוד נשמתו עמו יוכל לתקן גם נשמתו, וזה כונת רבי אליעזר שישוב יום אחד קודם מותו דהיינו בעוד אשר נשמתו עמו.

קנא, א) וכי אדם יודע יום מותו, ותירץ אדרבא א"כ יהיו כל ימיו בתשובה, ויש לדייק על זה, הלא היה טוב לו לומר שישוב ביום מותו, כי באמת גם זאת לא ידע האדם האם יגמור יום שבו בחיים ויראתו זאת יעוררהו יותר לתשובה, אכן יש לומר כי על זה הענין רמז התנא כי באמת מותר האדם מן הבהמה אין, רק זה שיש בו נשמה אשר היא חלק אלוה ממעל והיא מייקרת ערכו, ולזאת אם ישוב יום אחד לפני מותו שיש לו עזר כנגד יצרו אפשר

כי תשא

הקפיד הכתוב שיהיה מחצית השקל ולא שקל שלם.

והנראה לי כביאורו הוא, אם נשים לב לזה הלא רק זה יקרא אומן במלאכתו, אשר הדבר הנעשה על ידו יעמוד ימים רבים מבלי להתרועע ולא יצטרך עוד אל עושהו, אמנם אם יעשה דבר מה, ואחרי עבור איזה ימים יוכרח להשיבו אל האומן לתקנו ולחזקו, אזי נדע כי זה אשר עשהו אין לו יד ושם במלאכה זו, ועבור זה יפלא מדוע זה ברא השם עולמו באופן כזה אשר תמיד הוא נצרך

זה יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל וגו' (ל, יג). במגילה (יג, ב) אמר ריש לקיש, גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן לשקול עשרת אלפים כבר כסף, לפיכך הקדים שקליהם לשקליו, ורש"י פה הביא שנצטוו למנותם בתחלת נדבת המשכן אחר מעשה העגל, משל לצאן החביבה על בעליה שנפל בה דבר ומשפסק אמר לדועה בבקשה ממך, מנה את צאני ודע כמה נותרו בהם, להודיע שהיא חביבה, והנה כבר עמדו בזה המפרשים למה זה יהיה בהם נגף כאשר ימנו אותם, וגם מדוע

ואבנים ועפר, אבל הקב"ה לא קירה את עולמו אלא במים שנאמר המקרה במים עליותיו. ונקדים עוד, כי עינינו רואות כי כאשר יבנה אדם בית ויצרך לזה אבנים ועפר ומים, ובאחד מהם לכד לא יוכל לעשות מאומה, כי אם יסדר האבנים זה על זה, אף כי יהיו אבני גזיתא כאשר יבא עליהם רוח חזק יפלו, ויהיה מוכרח להקים אותם מחדש, ואת החול הרוח יפזרו, והמים כאשר ישפוך אותם יזובו הנה והנה, ורק כאשר יחבר שלשתם, החזקים היינו האבנים והחול, עם היותר חלוש, דהיינו שיחבר המים עם החול ויעשה מהם טיט, וישימו בין האבנים אזי יוכל להתקין בנין אשר יעמוד ימים רבים, אמנם גם אח"כ כאשר עומד הבנין על תילו יוכל להיות כי היותר חלוש משלוש אלה היינו המים, בהיותו יבוא בסוג של גשם שוטף ירכך הכתלים, לזאת הנהו מוכרח לעשות לו גג או מעזיבה על בנינו, כי אילו לא יעשה זאת אזי יוכרח לתקן תמיד בנינו, אך הוא מנימום האומן לעשות מלאכתו קיימת שתעמוד גם בלעדו ימים רבים, לכן נצטרך תחלה לחבר החזק עם החלוש ואח"כ לקרות בנינו, אמנם לכעין זה הוצרך רק הבשר ודם אשר גם הוא נעשה בדמיון הבנין, מעצמות, מבשר ומדם, בחיבור החזק עם החלוש, ולא כן הקב"ה אשר אינו גוף ולא ישיגהו

להיות עיני השם משוטטת בו, וכאשר אנו אומרים 'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית', הלא הוא כל יכול ומדוע לא עשהו באופן זה שלא יצטרך עוד אל עושהו.

אמנם טעמו גלוי, כי רק האדם אשר ימיו קצובים פה על האדמה, ובעת נפלו בתנומה על משכבו אין לאל ידו לעשות מאומה, והרכה פעמים הוא מוטרד בשאר מלאכות וענינים, לזאת הנהו מוכרח להחזיק מעשהו כ"כ שלא יצטרך עוד לתיקון במהרה, ולא כן הבורא ית"ש הוא היה הוה ויהיה, ולא ינום ולא יישן והנהו תמיד בהשגחתו ויכלתו, עד שבעת שהעולם יוצרך לאומנו הנהו עומד עליו, וזהו נרמז גם בתפלת נשמת באמרו 'אלהי הראשונים והאחרונים וכו' המנהג עולמו בחסד' וכו' שמבאר למה זה ברא השם עולמו ככה שעוד יצטרך להנהגתו תמיד הלא הוא מחוק האומן לעשות מעשיו שלא יוכרח לשים עינו בו תמיד, ולזה אמר 'וה' הנה לא ינום ולא יישן' וא"כ עיני הבורא ית"ש תמיד הנה על עולמו, לכן לא הוכרח להתנהג בכריאת עולמו כאשר יתנהג אומן בשר ודם.

ולדעתי זהו גם כן כונת רבותינו ז"ל במדרש רבה (בראשית ד, א) וז"ל ויאמר אלהים יהי רקיע, מלך בשר ודם בונה לו פלטין, הוא מקרה אותו בעצים

הרבה חול ומים לדבקם, ולכן צוה הכתוב 'לא תבנה אתהן גזית' למען יוצרך להשתתף עמהם הרבה מן החלוש, כי אילו תעשה כזה שרק על הגדולים בעם יקרא שמו, אזי 'חרבך הנפת עליה ותחלליה' שאזי יכרת החברה האנושית כאילו בחרב כלאם, כי רק כאשר יתאחדו האבנים ע"י העפר והמים יתהוו הבנין בתוקפו, וזה גם כן כונת חכו"ל (מכילהא כא, א) למה נסמכה פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח, כי הגדולים בעם גם המה ילמדו ויקחו מוסר מענין ובנין המזבח, היינו שהשם צוה שהמזבח לא יהיה רק מן החזק אלא יצטרף עמם גם החלש, כן גם המה ישתדלו להמשיך אצלם לבות העם ולא יבטחו רק על כחם אלא שיבקשו להם גם עזר העם.

והן המה דברי רבי אלעזר אמר רבי חנינא (ברכות סד, א), תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר (ישעיה נה, יג) וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בוניך, והקושיא מפורסמת וכי מה היה המקרא חסר אם נקרי בניך^ג, אמנם תנא זה ביאר לנו האיך ומה הוא

משיגי הגוף הוא 'מקרה במים עליותיו', ואינו צריך לחזק הבנין כדרך אומן בשר ודם, ואם הוא כן שאי אפשר לבנות בית בדבר החזק לכד, רק בהשתתף עמו גם החלוש, ממילא כן הוא בבנין חברת האנושי גם כן^ב, כי הגיבורים והגדולים בעם אם לא יתחברו עם שאר בני אדם הקטנים והחלשים מהם, אזי לא יצליחו ולא ישיגו מבוקשם, ורק אם יתחברו עם הקטנים מהם וימשכו אותם בנחת לרצונם, אזי יחברו ויתוקן מזה בנין עדי עד.

ועל כונה זו צותה התורה (שמות כ, כא) 'מזבח אבנים תעשה לי', אף כי היה לכאורה יותר לכבוד בית ה' אילו היה כולו נחושת או ברזל ולא מרגבי אדמה ועפר, אמנם כן הוא כאשר דברתי, כי לא רצה ה' שרק החזקים והגדולים שבעם יעבדו אותו, אלא רצונו שגם הקטנים ימשכו לעבודתו וגם עליהם יקרא שם ה', ואמר הכתוב אח"כ (שם) 'לא תבנה אתהן גזית', כי ידוע כי אם האבנים המה חלקים אזי בנקל ינחו זה על זה ולא יוצרך רק מעט טיט לדבק אותם, אבל כאשר יהיו בלתי חלקים יצטרך לו

ב. כמובא בראשונים שהעולם נקרא 'עולם גדול' והאדם נקרא 'עולם קטן' ומה שיש בעולם יש באדם ובכל החברה האנושית שנבראו באותה צורה (עי' אבן עזרא זכריה יב, א. וברבינו בחיי בראשית א, כז).

ג. פי' שגם אם נקרי "בניך" יש ללמוד מפסוק זה שת"ח מרבין שלום בעולם, ומדוע הוצרך לשנות מ"בניך" ל"בוניך".

אל העם אשר הניחו להרוג את חור ולעשות העגל ולא עזרו לאהרן וחור אשר יצאו לקראת נשקן, בחשבם כי על הגדולים דוקא מוטל להוכיח את העם ולכלות הקוצים מן הכרם, ומטעם זה עמדו הם מן הצד, אמנם זה דעה נפסדה היא, כי גם גדוליהם לא יוכלו לעמוד בפרץ בלתי עזרת העם, וזה רמז להם כאשר בנה המזבח היינו באופן 'סדר הבנין' וכי אפשר לבנות עם החזק בלבד אם לא ישתתף עמו גם החלוש אשר הוא העפר והמים, וכמו כן גם העם צריכים לסמוך ידי גדוליהם, ובאשר שחשב כי יבינו אותו אמר 'הג לה' מחר' כאשר ידע בטח כי אם יעמוד העם על ימינו, יוגברו ידי מבקשי ה' ובאבוד רשעים יהיה רנה (משלי יא, י), אמנם מעשה שטן הצליח ולא הבינו מחשבת אהרן ונשאר יחידי ולא הועיל מאומה, והיה לפי זה רק זה להם לאבן נגף שלא הבינו כי האומה הישראלית היא כדמות הבנין אשר האחד נשען על חברו, החזק על החלוש והחלוש על החזק, אלא אמרו בדתם כי כל אחד ואחד

עשיית השלום שלהם, דהיינו שהתנהגותם הוא כענין הבונים שיודעים שאי אפשר לבנות בית שיעמוד לימים רבים רק מן דברים החזקים לבד דהיינו מן האבנים, אלא צריך לשתף לזה גם החלושים מהם והוא החול והמים, וממש כך הוא אף בבנין חברת האנושי שהחזקים שהמה כעין האבנים בכותל, ימשיכו אצלם גם שאר חלקי העם להעזר מהם.

ובחיותנו כן שהגדולים לבדם לא יצליחו בלי עזר מרבית העם, החיוב על העם לעמוד לימין גדוליהם ולא יסוגו אחור גם הם בעת הצורך, וזה היה חטא העגל כי באמת רק הערב רב עשו את העגל והטאם שחטאו היה שלא מיחוה, ואפשר לומר כי לזה נתכוון אהרן במה שבנה להם מזבח ואמר להם (לקמן לב, ה) 'הג לה' מחר, ופי' רש"י: בטוח היה שיבא משה, ויעבדו ה', ועוד פירש 'יבן מזבח לפניו': שראה חור בן אחותו שהיה מוכיחם והרגוהו, וזה 'יבן מזבח לפניו', וכפי דברינו יש לומר שאהרן רצה לרמוז

ד. צ"ע דכפי המובא בראשונים (רבינו בחיי טז, א; אברבנאל לב, ז) גם ישראל עצמם חטאו בעגל, אלא שהערב רב התחילו בכך ונטפלו ישראל עמהם, ורבים מישראל נמשכו אחריהם ונכשלו בעונם, אמנם הילקו"ש (ישעיה רמז ת"ג) כתב בזה"ל: מוצלים היו ישראל מאותו מעשה שאילו עשו ישראל את העגל היה להם לומר אלה 'אלהינו' ישראל ולא אלה 'אלהיך' ישראל, אלא הערב רב שעלו עמהם ממצרים עשו אותו, וכן כתב הזוה"ק (רע"מ, כי תצא רע"ו, ב) שאמר הקב"ה למשה לך רד כי שחת 'עמך' דהיינו הערב רב שגיירם משה, אך ישראל עם קדושים לא חטאו.

ה. כן כתב האברבנאל (לב, ז) וז"ל: וגם הבלתי נכשלים בו לא מיחו בידיהם, ועי' באור החיים הק'.

ו. ככתוב באיוב (לט, כא) וְיִשֵּׁשׂ כְכֹחַ יֵצֵא לְקִרְאֵת נֶשֶׁק, והיינו שהגיבור ישיש לצאת למלחמה, כן מבאר כאן רבינו שאהרן וחור יצאו למלחמה נגד הערב רב.

ושומרים שבת ופסח, וכי מה יעשו עוד
שיקראו עוסקים במצוה.

והנראה לי בכיאוורו הוא, אם נשים על
לבנו אחרי שהמלך ירא לנפשו
מלהתגרות בישראל, א"כ איך המה אזנו
והאמין לדברי המן, הלא היה לו לידע
כי השנאה מקלקלת את השורה ואולי
שקרים בפיו, אלא שבאמת מצא המלך
הוכחה לדברי המן, כי באמת ידע המלך
אחשורוש שהרבה מן היהודים אינם
משמרים תורת משה והם המה אשר היו
על סעודתו ואכלו מפת בג המלך¹, אלא
שחשב כי ישנם ג"כ הרבה והרבה יהודים
אשר עוד מחזיקים בתורת אלהיהם ועבור
זה כאשר אמר לו ישנו מן המצות, האמין
זאת לו כי בעצמו ג"כ ידע שהוא כן, רק
שהשיב לו שיש בתוכן רבנן, וע"ז אמר
לו המן 'עם אחד הם' שאילו היו השאר
נאמנים עוד לה' ולתורתו איך המה
מתאחדים עם יהודים אלו שאכלו על
שלחן, והמלך ידע גם הוא שלא הרחיקו
את אלו מקרבם, כי אילו הרחיקום בזרוע,
בלתי ספק היו אלו אנשים אוכלים קורצא
בי מלכא להודיע לו רשעת היהודים
היראים שהרחיקו אותם על ששמעו לקול
המלך, ולזאת המה לו אוזן לזה שהמה
עם אחד, וחשבם כאילו עזבו כולם את

הוא ענין בפני עצמו אשר אינו צריך אל
חברו ולזאת לא מיחו בידי עושי עברה
ולא תמכו ידי גדוליהם.

ואיתא במסכת מגילה (יג, ב) לית מאן
דידע לישנא בישא כהמן, אמר
לאחשורוש תא ונבלנהו, אמר ליה
מסתפינא מאלקין, אמר ישנו מן המצות²,
אמר יש בתוכן רבנן, א"ל עם אחד
דהיינו שאין בתוכן יראי אלהים, מפוזר
ומפורד בין העמים ואין אתה עושה
קרחה במלכותך, ודתיחם שונות מכל
העמים שאינם אוכלים ממנו ואינם שותים
ממנו ולא נסבין ממנו, ואת דתי המלך
אינם עושים דמפקי לכולהו שתא בשבת
היום, ופסח היום, ולמלך אין שוה
להניחם, ואם המלך נוגע בכוסו של
אחד מהם אינו שותהו, ואם נופל זכוב
בתוכו זורקו ושותהו. ומהתימה שעל זה
אמר רבא לית מאן דידע לישנא בישא
כהמן, וכי בלעדו לא ידע המלך מכבר
שבני ישראל אינם אוכלים נבלות וטרפות
ומוזהרים על בת אל נכר, ומה גם כי
הדברים סותרים זה את זה, כי מתחלה
אמר שכל ישראל עם אחד ופנו עורף
לה' ותורתו וישנו מן המצות, ואח"כ אמר
אינם אוכלים עמנו ואינם שותים יין נסך
ומגע עכו"ם וגם אינם מתחתנים בנו,

ז. מלשון 'שינו' שמשנין המצוות, או מלשון 'שינה' שישינים מן המצוות, ואין לך לחשוש להרוג
אותם (עפ"י מהרש"א מגילה).

ח. עיין רש"י דניאל (א, ה) דכתב בד"ה מפת בג הוא שם מאכל המלך בלשון כשדים, ויש פותרים
פת בג, 'לחם' ע"כ. ועברו על איסור פת עכו"ם, שתיקנוהו חכמים בשביל שלא נתחתן עמהם.

לדבר השלם, אלא יהיו בדעתם רק כמחצית השקל, שלכל מעשיהם יצרפו החצי האחרת, אבל גם הדל לא ימעיף ממחצית השקל גם הוא ידע בעצמו שנצרך הוא אל הגדולים לעמוד על ימינם, וזה כונת ריש לקיש (מגילה יג, ב) גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתיד המון לשקול עשרת אלפים כבר כסף וכל דבריו לא הועילו, רק יען שלא מיחו בידי פועלי און בלא יודעים, כי המה כל אחד חצי הגוף, לזאת הקדים שקליהם לשקלו.

ובאמת לאחר שעשו העגל היו נכנעים מאוד כאשר נאמר (לג, ד) ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו, אמנם ה' מחל להם ורצה להראות זאת להם ולמשה רועה ישראל, אי לזאת צוה למנותם, ובוה יוצדק שפיר המשל שהביא רש"י: משל לצאן שהיתה חביבה על בעליה, ואמר מנה אותם ודע מספר הנותרים, להודיע שהיא חביבה, דהנה היה לו לומר **ואדע**, אמנם הוא נכון מאד כי הקב"ה הלא ידע מבלי זה את מנינם, ולא הוצרך זה המספר, רק להודיע למשה ולישראל כי מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, וזה אומרם ודע מספרם

תורת ה'ט, ואם כן אלו האנשים אשר בכל זאת אינם אוכלים מינן ולא נסבו מינן, ואינם שותים מכום שנגע בו המלך, ומפקי לכולא שתא בשבת היום ופסח היום, אין זה מדבקותם בתורת אלהיהם, אשר על אופן ההוא לא היה נחשב למרידה במלכות, משא"כ השתא באמת רק מבזים אותנו, ואם כן צדקו דברי רבא לית מאן דידע לישנא בישא כהמן, כי בתחלת דבריו אשר אמר ישנו מאלהיהם וכך עשה מכל הדברים אשר צוה השם מרידה במלכות.

והנה בזה צרעת הנושנה שלא מיחו בידי אוכלי נבלות וטרפות הסיבו להם גזירה זו¹, כי עי"ז האמין המלך שאינם יראי השם וחשב להם הדברים אשר המה באמת עושים רק לקיים מצות השם, למרידה במלכות, והנה זה היה גם כן חטא העגל שלא מיחו בידי עושי רשעה, ועבור זה צוה השם אחר מעשה העגל שיתן כל אחד מחצית השקל שלא יאמינו ולא יחשבו כי כל איש ישראלי הוא ענין בפני עצמו, כי לא כן הוא, אלא הוא רק החלק, וזהו (ל, טו) העשיר לא ירבה דהיינו אלו העשירים והגדולים בעם לא יחזיקו עצמם

מ. עיין לעיל בפרשת וישב בסוד"ה ז'ישמע ראובן' השלישי, שמבאר רבנו באופן נוסף את חטא הדור ההוא, שהעמידו להם רבנים שדיברו בשפת המדינה, ושינו מנהגי ביהכנ"ס שהיו כמו היכלי הגויים, ולכן האמין אחשורוש להמן שישנים הם מן המצות.

י. נראה הכוונה שעון זה עתיק וישן אצל ישראל, שהתחיל בכך שלא מחו נגד הערב רב שעשו העגל ולא באו לעזרת אהרן וחור כמ"ש רבנו בתחילת המאמר, ונמשך עתה שלא מחו נגד פורצי הגדר שאכלו נבילות וטריפות אצל המלך.

טומאות יוצאין מן האדם סדרן התנא במשנה אחת ארוכה, וכתבתי שם במעמא דמילתא שעשר טומאות היוצאין מן האדם הכונה על האדם הבלועל ולזאת סדרן התנא במשנה אחת ע"ד שאמרו חכ"ל (מגילה טו, ב) עשרת בני המן צריך לאמרן בנשימה אחת, משא"כ עשר קדושות הן הכונה על עשר ספירות הקדושות^{יא}, וידוע כי המה מזורשין בארבעה אותיות הוי"ה יתברך שמוי^{יב}, ולרמוז על זה סדרן רבינו הקדוש בארבע משניות.

ובעת אני מוסיף להקשות הקושיא הרגילה בש"ס במקום שנאמר מנין הדברים, מנינא ל"לט^{יג}, ועל דרך הנ"ל מתורץ גם קושיא זו, דחשש התנא אולי כאשר יספור האדם הדינים הנ"ל וימצאם עשרה יחשוב כי המה באמת עשרה^{יד}, משום הכי אמר עשר קדושות 'הן', דידוע כי אותיות 'הן'

להודיע כמה חביבה על בעליהם, וזהו שאמר הכתוב כי תשא את ראש בני ישראל שעד כה הלך העם בראש כפוף, ותנחמם באשר שתודיעם כי עוד המה חביבים עלי, רק יתנו כל אחד מחצית השקל לכוונה שביארנו ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם.

העשיר לא ירבה וגו' (ל, טו). כבר עמדו ע"ז המפרשים בשלמא העני לא ימעיט זה ניחא, אבל מדוע אסרה התורה להרבות לעשיר אשר ברכו השם בעושר, ואי משום המנין לידע מספרם על זה יש לדון^{יז}, ונראה ליישב ואקדים מה שכתבתי במקום אחר^{יח} ליישב המשנה סוף פרק א' (משנה ו-ט) דמסכת כלים עשר קדושות הן, דמאי שנא שסידרן התנא בד' משניות ובפרט ששתיים הן קצרות, ומשנה ה' דעשר

יא. שאפשר לפתור זאת כגון ע"י שגם העשיר יתן רק מטבע אחד אבל בשוי גדול יותר ככל שיחפורן, ועוד הרבה דרכים יש לידע מספרם.

יב. בסוף ספר שמות עמ' קנו בדפה"י, ועתה בשלהי חלק ב' בביאורים על משניות.

יג. שהן כתר, חכמה, בינה, חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות. ולהבנת המשך הדברים ראוי להביא דברי הרמח"ל (ספר הכללים-קנאת ה', כלל יז) דעשר הספירות הם הפעולות שרצה המאציל להנהיג עולמו, ועוד כתב (בס' כללים ראשונים כלל א) דהספירות הם מידותיו יתברך, המדות שחידש לעצמו לצורך הנבראים, שאינם מידות לפי ענין שלמותו ומציאותו האמיתי הקדום, אלא מידות מחודשות מרצונו וחפצו, לפי מה שמצטרך לנבראים שרצה לברוא, ולכן כל מה שנברא מצוי בעשר הספירות.

יד. כדאיאת בתיקוני הזהור (תיקון כא) וז"ל: ואיהי י-ה-ו-ה כליל עשר ספירין,

טז. פי' דלאחר שמפרטת המשנה את כל העשרה מקומות שמדורגים בקדושה כגון ארץ ישראל מקודשת וכו', אמאי צריך התנא לכתוב בתחילת דבריו, 'עשר קדושות הן'.

טז. דהיינו עשרה בפני עצמן ומופרדים זה מזה.

אתהלך לפני ה' בארצות החיים, ולפי"ז ניהא הכל, דבאמת לא כוון התנא לספור הקדושות, אלא שהשמיענו בזה שהעשר קדושות אינן עשרה כבמנין הרגיל אשר אפשר להפרישן ולחלקן זו מזו, אבל אמר עשר קדושות "הן" וכנ"ל, וכיון בזה על הספירות מלמעלה למטה, ואח"כ מחשב הספירות מלמטה למעלה, ואמר 'ארץ ישראל' היינו הספירה העשירית מקודשת מכל הארצות, היינו שהיא מושפעת מכל הספירות, וכל הספירות פועלין רק על ידה, דהנה ידוע מהספרים ענין 'אור החזור' דהיינו שלאחר שירד השפע עד האחרונה שוב חוזרין ועולין, ומונה התנא והולך

מרמזין על היחוד כי אותיות ה' ו' אי אפשר לזווגם עם שאר אותיות, על כן אמר עשר קדושות 'הן' כלומר אחדות גמור ולא עשרה במנין כמה דאיתא בתפלת פתח אלי"י דכל מאן דאפרש חד מחבריה איתחשב ליה כאילו אפרש בך"ט.

ועוד יש להקשות על לשון משנה הנ"ל, דאיתא ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות ולמה לא אמר מחוץ לארץ, ובדברינו הנ"ל ניהא כי ידוע שמדת מלכות נקראת ארץ ישראל היות שכל הספירות משפיעות בה, והספירות נקראות ארצות כמו שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים קמז, ט)

יז. כדאיתא במדרש (שמו"ר פ"ו טו) וז"ל: הן עם לבדד ישכון. מהו 'הן', כל האותיות מזדווגין חוץ משתי אותיות הללו. כיצד, א"ט הרי י', ב"ח הרי י', ג"ז הרי י' ד"ו הרי י', נמצא ה' לעצמה (שרק כשתחבר עם ה' נוספת יהא מספר שלם דהיינו י'). וכן האות הנ' אין לה זוג. י"צ הרי ק', כ"פ הרי ק', ל"ע הרי ק' מ"ס הרי ק', נמצא נ' לעצמה. אמר הקב"ה כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן כך ישראל אינן יכולין להדבק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים אלא לעצמן מפורשים.

יח. ומקורו בתקוני הזהר (בסוף ההקדמה דף יז, א. ובעמ' קע"ו בתה"ז ע"פ מתוק מדבש).

יט. פ"י דכל מי שמפריש ועושה פירוד בין ספירה לחברתה (ע"י עונותיו), נחשב לו כאילו עשה פירוד בין אור אין סוף ב"ה שבתוך ספירה זו לבין אור אין סוף ב"ה שבתוך הספירה האחרת (עפ"י פ"י מתוק מדבש).

כ. פ"י שמשמע שגם בכל הארצות יש קדושה אלא שארץ ישראל מקודשת יותר מהן, והרי אינו כן.

כא. שהספירות מחוברות וא"א להפרידן.

כב. דהיינו מהספירה הראשונה והעליונה שהיא 'כתר' ולמטה עד לספירה התחתונה שהיא 'מלכות'.

כג. דהיינו מהספירה התחתונה שהיא 'מלכות' ולמעלה עד לספירה העליונה שהיא 'כתר'.

כד. ראה בשער מאמרי הרשב"י שהוא השער הב' - להרח"ו זי"ע, וז"ל: הענין הוא כי האור העליון בהיותו נמשך מלמעלה למטה בפגעו איזה מסך הנה הוא מכה בו, וחוזר האור לעלות בכח מלמטה למעלה, בסוד אור החזור והוא אור גדול עכ"ל. ובזה מבואר מ"ש רבינו על הספירה

ומעתה אני חוזר ליישב קושית המפרשים למה לא ירבה העשיר, דהנה ידוע מה שכתוב בסידורים^כ לכוון בבוקר בברכת ע'ל נטילת י'דים היינו ר"ת עני שהוא מספר חמשה ספירות אשר הנה מסיטרא דרחמו כלומר: חמשה פעמים הויה גימטריה ק"ל שהוא מספר עני, וגם לכוון בסופי תיבות ע'ל נטילת שהוא ת"ל היינו חמשה פעמים אלהים^{כט}. וכן אני דורש מחצית ה"ש-קל היינו ה' פעמים שי"ן שהוא מספר אלהים במילוי האותיות^ל, והוא הנקרא בלשון חכמים פנים, ואף כי הוא דין, אמנם באור פני מלך חיים לא,

עד הספירה העליונה ואמר בכולן מקודשת ממנה או ממנו שהוא אור החזרה^כ, ועפ"י מיושב גם כן מה שיש להתעורר בלשון המשנה ששאל התנא על קדושת ארץ ישראל ומה היא קדושתה^כ, ועל שאר הקדושות לא שאל כלל כי אם פירש מיד ענין הקדושה^כ, ועל פי דרך הנ"ל מיושב, שרמו התנא בזה על מה שמבואר בתפלת פתח אלי' הנ"ל דלאחר שפירט העשר ספירות אמר מלגו איהו שם מ"ה^כ וזה ג"כ כונת התנא דמתניתן ואמר "מה" היא קדושתה. דאין זה לשון שאלה, אלא אמר כי שם זה הוא קדושתה וחיותה.

העשירית שהיא התחתונה שכל הספירות פועלין רק על ידה' דהיינו שהאור שהיא מחזירה הוא גדול וע"י פועלים הספירות שמעליה.

כה. וכן איתא בתיקוני הזהר (תיקון כא) וז"ל: ואיהי י-ה-ו-ה כליל עשר ספירין, דאינון נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן עכ"ל. פי' דהספירות משפיעות מלמעלה למטה ואח"כ ע"י אור החוזר משפיעות מלמטה למעלה (עפ"י פי' הסולם שם).

כו. כגון, ע"ירות המוקפות חומה מקודשות ממנה^כ, ולא כתב ומה היא קדושתן' (של עירות המוקפות).

כז. פי' מלגו' דהיינו בתוך הספירות יש אור פנימי שהיא נשמת הספירות והוא שם מ"ה (עפ"י פי' מתוק מדבש).

כח. מובא בשער המצות שהוא השער החמישי- להרח"ו זי"ע (פר' עקב).

כט. שגמטריה של שם 'אלהים' הוא פ"ו, וחמש פעמים פ"ו הוא ת"ל.

ל. דהיינו אלף-למד-הי-יוד-מם שהוא בגימטריה ש'.

לא. רבינו מבאר הענין באריכות בפרשת תולדות (כד"ה יזיה רעב) ומביא שם מהגהות ר' שעפטיל על השלה"ק דיש שתי בחינות בשם אלהים, דאף ששם אלהים זה דין מ"מ מראה פנים שלו כלול מרחמים והפנים זה המילוי דהיינו אל"ף למ"ד וכו' ועולה מספר ש', והאחוריים הם דין וכו' וזה הפירוש מ"ש באור פני' מלך חיים וברכה, שאפילו בשם אלהים שהוא דין כלול בפנים רחמים ע"כ. וזוהי כוונת רבינו כאן שהשקל מרמז על המתקת שם אלהים לרחמים כי תיבת 'שקל' מורכבת מאות ש' שהוא מספר אלהים במילוי שהוא רחמים, ומאותיות קל שהן בגמטריה ה' פעמים שם היו"ה שהוא רחמים.

טו). אולי י"ל שאף שכל ימי השבוע טרוד האדם במלאכתו להביא טרף לביתו ולפרנס אשתו ובניו ואין לאל ידו ללמד את בניו תורה ומוסר, אבל ביום השבת שהוא פנוי ממלאכה, החיוב על כל אדם להביא את בניו בברית התורה, וזה כונת הכתוב ושמרו בני ישראל את השבת לענין זה, לעשות את השבת לדורותם דהיינו שעם השבת יעשו לדורותם ברית עולם.

ועפ"י דברי אלה יש לפרש נבואת ישעיה (נו, ד) כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' ונתתי להם שם טוב מכנים ובנות, ולכאורה קשה מדוע באה הבטחה זו לסריסים מקושר אל קיום מצות השבת, ובדברינו ניחא, כי כפי המבואר בפסוק זה שמתכלית שמירת השבת הוא, למען ילמדו האבות את בניהם חוק ומשפט ולהכניסם בברית התורה וענין זה אין לו שייכות עם הסריסים אשר נמנע מהם שכר פרי הבטן, ולזה באה להם הבטחה שינתן להם שם טוב מכנים ובנות.

לב. ע"י אור החזור, ויוצא שפועלות הספירות עשרים פעמים, עשר כשירודות ועשר כשחוזרות ע"י האור החזור.

לג. רבנו מביא לשון הספר יצירה (פ"א). וכן בזה"ק (רעיא מהימנא פר' כי תשא קפו, ב) כתב בזה"ל: פקודא ליתן מחצית השקל בשקל הקדש, מאן מחצית השקל איהו כגון חצי ההין ודא ו' ממוצע בין שני ההי"ן אבנא למשקל בה דא י' עשרים גרה השקל דא יו"ד העשיר לא ירבה דא עמודא דאמצעייתא לא ירבה על י', והכי אתמר בספר יצירה עשר ספירות בלימה עשר ולא אחד עשר.

לד. וז"ל הגמ' שם: א"ר גידל אמר רב זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן. וכתב ע"ז התוס' בזה"ל: מדרשות חלוקין, יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים, ויש מי שאומר כבשים של אש.

ובזה יפורש כמין חומר, אף שהשקל הוא עשרים גרה היינו כמבואר במתניתין דלעיל שפועלות הספירות מלמעלה למטה ואח"כ חוזר בחזרה ל"ב, בכל זאת העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט רק מחצית השקל, כי כן הוא המנין האמיתי עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר ל"ג, והשם יכפר.

ואתה דבר אל בני ישראל לאמור אך את שבתותי תשמרו וגו' לדעת כי אני י' מקדישכם (לא, יג). לדעת ב"י א"ני ו"היזיה מ'קדישכם ר"ת מיכאל, וי"ל שרמו בזה הכתוב כי ע"י שמירת שבת שהוא מעין עוה"ב (ברכות נו, ב) יזכה גם כן לתכלית מנוחת הנשמה שתהיה עולה ע"י מיכאל כהן גדול כליל להשם, עיין מנחות (ק, א) בתוס' ד"ה 'מיכאל שר הגדול' לד.

ושמרו בני ישראל את השבת וגו' לדורותם ברית עולם וגו' (לא, א)

עיין שם דאיהו כליל ח"י ברכאן דאתמר בהון ברכות לראש צדיק חי העולמים.

והנה ידוע דששת ימי המעשה המה טפלים ליום השבת כי ג' ימים הראשונים נקראים אחורי דשבתא וג' ימים האחרונים של השבוע הם קודם השבת ל'. וידוע כי מלכות נקראה לאהלי, ועמודא דאמצעייתא נקרא בעלה דמטרוניתא ל'.
והנה תכלית עבודת בני ישראל הוא ליחד קוב"ה ושכינתיה, וזה פי' הכתוב

ושמרו בני ישראל את השבת דהיינו 'את' לרבות ששת ימי המעשה ל'עשות א'ת ה'שבת ר"ת לאה, לדורותם ב'רית ע'ולם ר"ת בעל, לייחד הדודים, אמנם היות שבימי החול אין הזיווג רק ע"י שליח, לזאת בא הרמז בששה תיבות נפרדות לט, אבל לא כן ביום השבת, שהוא עומד בתווך בין ששת ימי המעשה, בין שלשה ימים של קודם ושלשה ימים של אחר שבת. ולפי"ז יום השבת הוא ביני ו'בין ב'ני ישראל ר"ת בגמטריא ח"י, דהזיווג

ו'שמרו ב'ני ישראל א'ת ה'שבת (לא, טז). ויש לומר כי בא בר"ת אלו רמז על גזרת חכו"ל (ר"ה כט, ב) שלא לתקוע שופר בר"ה שחל להיות בשבת וכן מליטול לולב וקריאת מגילה, מחשש שמא יעבירונו ד' אמות ברשות הרבים, ורמזה זאת התורה בראשי תיבות הללו ו'שמא י'עבירונו א'רבע ב'רשות ה'רבים, דהיינו ששמירת השבת תהיה באופן זה שיחושו על כל זה.

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם בני זכין בני ישראל אות הוא לעולם (לא, טז-יז). אפשר לומר לפי מה דאיתא בתקונים, בראשית ההקדמה (דף ב ע"ב), דבימי החול נעשה הזיווג של שמות הויה ואדני ע"י שליח, ועיין שם בכסא מלך'לה, אבל בשבת סלקין תרין שמהן אילן דאינו עמודא דאמצעייתא ושכינתא, ולא מתיחדין ע"י שליח אלא בצדיק חי עלמין,

לח. שבימות החול אין בכוחנו לעלות התפלות עד האצילות שיתיחדו קודשא ברוך הוא ושכנתיה והמלאך מט"ט הוא המעלה תפלתינו לשם שהוא שליח לזה, ובשבת אנחנו מעלים את התפלות עד האצילות ואין צורך בשליח.

לז. כמובא בשו"ע סי' רפ"ה ס"ד דיכול להשלים שמו"ת עד יום שלישי, ופי' שם דג' ימים הראשונים שייכין עדיין לשבת שעבר. וכן בסי' רצ"ט ס"ו אם שכח להבדיל יכול להבדיל עד סוף יום ג' דכל אלו הג' ימים שייכים עוד לשבת העבר ומכאן והלאה שייכים לשבת הבאה.

לז. שער הכוונות (לרח"ו זי"ע) עמ' רפ"ב.

לח. וזה"ק (כי תצא-קכ"ה).

למ. דהיינו, ל'עשות א'ת השבת ל'דורותם ב'רית ע'ולם.

ואל יקשה בעיניך מה שאמרתי כי לאה מרמזו על מלכות, ועפ"י הרוב מצינו כי שם זה יאות למלכות הבינה, אבל כבר ידעת מה דאיתא בכמה מקומות וגם בהקדמת התקונים ד"ה 'פקודי רביעאה', כי כל המלכיות מט' ספירות כלולים במלכות שתחת היסוד ונקראה על שם מי שמאיר בה, ולפי"ז שפיר יאות שם לאה גם לאימא תתאה, כאימא ברתא מד.

לדורות'ם ברי'ת עול'ם בני' (לא, מז-ז).
ס"ת "תמים", יש לומר כי הכלה הכלולה מה כפי שהובא בשם הזוהר (ח"ב צ"ה א') היא עולימתא שפירתא דלית לה עיינין, ולפיכך צריך ליתן עינים בקידושא דבי שמשא בכום של ברכה להמשיך לה עינים מהזכר העליון^מ, ועיין בכסא מלך תקון י"א, וידוע ג"כ כי השכינה נקראת

נעשה ע"י צדיק חי עולמים, א'ות ה'וא ל'עול'ם ר"ת "לאה" וסופי תיבות "אמת" שהוא תפארת עמודא דאמצעייתא^מ, בא הרמז בשלשה תיבות מא כי הוא זיווג שלם ואמיתי.

ואפשר לומר ע"ד שאמרו חכו"ל כי הכתוב אומר שבת וינפש, ואף שאין זה שייך כלפי מעלה, בא לשבר האוזן, וכן אפשר לומר שבא הכתוב ליתן טעם מדוע הזיווג בימי החול נעשה ע"י שליח, והוא עפ"י הידוע מה שנאמר 'כי ששת' ימים עשה ה' ולא נאמר 'בששת' ימים^{מב} כי הכונה על ששת ימי הבנין^{מג}, ולפי"ז בא בזה טעם נכון כי ששת ימים עשה השם את השמים ואת הארץ והיה טרוד כביכול במלאכתו, לזאת נעשה הזיווג ע"י שליח, וביום השביעי שבת וינפש, ועבור זה נעשה ע"י צדיק חי עולמים בעצמו, והוא רחום יכפר עון.

מ. כמ"ש תתן אמת ליעקב, ויעקב הוא תפארת, שהיא המידה 'האמצעית' בין חסד לגבורה.

מא. דהיינו, בתיבות הנ"ל 'אות הוא לעולם'.

מב. דלפי הדקדוק היה יותר נכון 'בששת', היות שמתייחס הפסוק למה שעשה ה' בששת ימים, ולא על עשיית הימים עצמם.

מג. והיינו שבע ספירות התחתונות מתוך עשר הספירות שהם גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד, מלכות, שהם כנגד שבעה ימי בראשית והם כנגד בנין הגוף, משא"כ ג' הספירות הראשונות שהם חתר חכמה ובינה הם בבחינת הראש.

מד. כמו שאמרו חז"ל על דינה שהיתה יצאנית כאמה לאה, ודינה רומזת למלכות שהיא שביעית אחרי שש בנים שהם שש ספירות שמעליה.

מה. המלכות נקראת כלה של זעיר אנפין שהוא התפארת המתיחד עמה ע"י היסוד שנקרא "כל" והיא אות ה' שבשם ולכן נקראת כלה.

מו. עיין פרי עץ חיים (שער מנחה וערבית פרק ג') שברחל שהיא המלכות התחתונה מוזכר יפת תואר,

משכינתא, נוקבא אתמר בה אות היא לעולם, דכורא (במדבר י"ח) ברית מלח עולם הוא.

וצריך ביאור האיך נלמוד מזה דצריכין תרווייהו, וניחא על פי מה שכתבתי לעיל (בפרשתינו בד"ה 'ושמרו בני ישראל' השלישי) כי בשלשה תבות א"ת ה"א ל'עולם' מרמזו בר"ת לאה, וס"ת אמת, היינו מלכות ותפארת, וידוע דגוף וברית כחדא חשיבא, וזה שאמר נוקבא אתמר בה אות היא לעולם, דכורא ברית מלח עולם הוא, על פי מה דאיתא ג"כ בריש הקדמת התיקונים צדיק יסוד עולם, עולם דא שכינתא עיין בכסא מלך, א"כ נאמרו ג"כ תרווייהו כחדא, ומרומז ג"כ בגימטריא של ר"ת ברית מלח עולם שהוא קי"ב, והוא צירוף של שלשה שמות הקדושים הויה אדני אהיה, ומכל זה נלמוד שצריכין להיות שני אותות כחדא, ויש לומר עוד ע"ד שכתב הוזהר צדיק הוא יסוד של עולם שוהו ג"כ פירוש הכתוב ברית הוא מלח המקיים העולם, והבן.

שבת דהיינו שבת^מ. ויפורש הפסוק לפי"ו ושמרו בני ישראל את השבת, וזכור ושמור בדבור אחד נאמרו, וזכרהו על היין לעשות את השבת לדורות'ם ברית' עולם' בני' ס"ת "תמים" להמשיך לה עיינין ותהיה תמים. ואולי יש לומר שמתעם זה היה מכשיר רבי עקיבא (פסחים עג, א) בבעלי מומין שבעין שאם עלו לא ידרו הואיל וכשרין לכתחילה בעוף ודו"ק.

אות היא לעולם וגו' (לא, יז). עיין ריש הקדמת תקוני הוזהר (דף ב' שלהי ע"א) כתב שם דאינון דלא אשתכחי בכל יומא בשתי אותות, בחול אות ברית ואות תפילין, ובשבת אות ברית ואות שבת כתוב בהון שלח תשלח את האם^מ, ואי תמרון אמאי צריכין למהוי תרווייהו, בגין דלא תשתכח שכינתא דאיהי יו"ד דמן אדני' יחידה בלא קוב"ה דאיהי יו"ד מן יהו"ה, וצריך בר נש דלא ישתכח בכל יומאי פחות מתרווייהו, ואי לא, עליה אתמר (משלי י"ז) ונרגן מפריד אלוף, דאפריד אלופיה דעלמא

ולא מוזכר עיניים כמו בלאה שהיא עליונה וכן נזכר בה ועיני לאה רכות שעומדת כנגד ראש של זעיר אנפין ומקבלת ממנו הארת העיניים, משא"כ רחל שהיא כנגד הגוף שאין שם הארת עיניים לכן מוזכר בה יופי. ועיין בווה"ק דף צ"ה ע"א בפ"י מתוק מדבש פירוש נוסף.

מז. ראה וזה"ק פר' ויקהל (דף ר"ד ע"א) שהמלכות נקראת שבת שהשין רומז לג' אבות שמשפיעים ל'בת' עיי"ש.

מח. פי', דאות יו"ד אחרונה של שם אד-ני רומזת לתפילין ושבת, ואות יו"ד של הו"ה רומזת לזכר שבו היסוד, ולכן צריך תמיד שני אותות יו"ד אחד זה הברית, והשני מהמלכות שהיא שם אדנות או תפילין או שבת, שתמיד יהיה יחוד בין הו"ה לאדנות, ואם לאו ח"ו מפריד אלוף זהו קודשא ברוך הוא מהשכינה.

ל"ה וע"י קיום מצות עשה עושים זיווג לו"ה. ומעתה אומר דרוב או כל הלאוין שבתורה אין בהם אלא ענין אחד כמו אכילת חלב ודם, אבל לאו דלא תעשה מלאכה הנהו כולל ל"ט מלאכות עם המון תולדות של האבות, ולפי"ז בשמירת שבת של בני ישראל קדושים, הנוהרים מלעבור על לאוין הרבה והרבה מיחדים הספירות העליונות ונתרבה השפע בעולם, ועבור זה כל ברכאין דלעילא ודלתתא תליין ביומא דשבתא, מה שאין כן בשאר חגין וזמנין שהותרו מלאכות של אוכל נפש. ועל שאר י"ל מתוך קושית התוס' מהואיל שהותר לפקוח נפש.

ולתהודות לנו דרוש זה שיכל התנא את ידיו והתחיל מסכת שבת באותיות ראשונות של הויה שעל ידם נתרבה הברכה ונגמרה באותו יום, האותיות אחרונות די לחכימא ברמיזא שהמה משפיעים ברכתם בימי החול כל חד ביומו.

עוד יש ללמוד מדברי התנא תירוץ על קושית התוס' שהקשו שהיה להתנא להתחיל בדברים הנוהגים בערב שבת כגון לא יצא החייט במחטו, ונראה כי בא לרמוז גם לענין כזה, כי ס"ת יציאות השב"ת שתי"ם שהן ארבע הוא בנמטריה תק"ס כמנין לוגין של מקוה, ללמד בזה

יציאות השבת שתיים שהן ארבע (שבת א, א). שמעתי להקשות למה רמז רבי בתחלת המסכתא, בראשי התיבות, רק אותיות ראשונות של שם הויה"ט. ונראה לי כי יש בה רמז גם לאותיות ו' ה' והיינו שר"ת ש'תים ש'הן הוא שש דהיינו ו', או כפי הידוע שהשי"ן מרמז לחסד גבורה תפארת, והשי"ן השניה מרמז לנצח הוד יסוד, ועליהם מרמז אות ו' שבשם הויה"ה. וראש תיבת א'רבע הוא א' והוא ר"ת אדני או אלהים, ושתי שמות אלה הם במלכות, אשר על זה מרמז ה' אחרונה שבשם הויה"ה.

אלא דאכתי קשה למה נכתבו רק שתי אותיות ראשונות בפירוש, ואקדים דברי הזוהר שנדפסו בסידורים מעניני שבת, וז"ל: משום דהאי יומא מתברכין מיניה כל שיתא יומין עילאין וכל חד וחד יהיב מזונא לתתא. ועוד שם תני, בהדין יומא מתעטרין אבוהן וכל בנין ינקין מה דלאו הכי בשאר חגין וזמנין. וצריך טעם מאי אולמא דהאי יומא משאר יומין וזמנין.

ונראה שהוא עפ"י מה דאיתא בזוהר זה שמי לעולם וזה זכרי וגו' "שמי" עם י"ה בנמטריה שם"ה, "זכרי" עם ו"ה בנמטריה רמ"ח, ומזה למדו הספרים הקדושים דע"י שמירת הלאוין עושים זיווג

ממ. כבר הרגיש בקושיא זו בספר טור פטדה (ממז"ר חיים הכהן זצ"ל תלמיד מוהר"ח זי"ע) ותיקן שכאשר האותיות י-ה במילואם כזה יו"ד ה"א עולה בנמטריה כ"ו היינו מס' הויה"ה, וא"כ מרומז כאן שם הויה"ה כולו. וכן תירץ הרה"ק ר' פנחס מקוריץ זי"ע (אהלי צדיקים עמ' פג) והוסיף לבאר לפי"ז כוונת המשנה שתיים שהן ארבע שבשתי אותיות י-ה מרומז ארבע אותיות של שם הויה"ה.

חדשות, אבל מסתפק במה שיש לו וגם עתה עודו נהנה ממה שלפנים קבל, ולא כן המומאה אשר איננה מעלה גרה ואינה מכרת טובה על מה שניתן לה מכבר ותבקש תמיד חדשות, והנה אמרו חכ"ל (סנהדרין סג, ב) לא עבדו ישראל את העגל אלא להתיר להם עריות, וזה גם כונת המדרש באמרו העגל מחציו וכלפי ראש היה כתבנית שור אשר שם משכן השכל דהיינו בזה החלק היה מעלה גרה כי די לו במצות אשר עשה מכבר, וכלפי זנב היינו עניני גופניות היה חמור אשר מבקש תמיד חדשות, כמו שאמר שלמה (משלי יח, א) לתאוה יבקש נפרד.

ויאמר הראני נא את כבודך, ויאמר אני אעביר כל טובי וגו', ויאמר לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי' (לג, יח-כ). ובמדרש (ספרא ויקרא א') דרשו חכמינו ז"ל אבל רואים השכינה בשעת מיתה, ולכאורה קשה הלא במשה נאמר פה אל פה אדבר בו ועיין רש"י שם. ונראה לפי מה שהורונו חכמי ישראל כי יכוון כל אדם אף אם מתפלל בלשון יחיד על הכלל כולו, ולפי"ז בודאי גם משה רבינו אף שבקש בלשון יחיד 'הראני' נא את כבודך על הכלל כולו יצא, והיתה בזה כונת משה יען ראה כי ארבעים יום אחר מתן תורה כבר הצליח מעשה שמן ויצא העגל הזה ומה יהיה ברבות

שהחיוב לטהר עצמו במקוה, וזה ג"כ קודם שבת.

במדרש פליאה: העגל מחציו וכלפי ראש היה כתבנית שור אוכל עשב, וכלפי זנב היה חמור, ונראה בביאורו דהנה כאשר יצר השם את האדם סידר והראה לאלה החלקים אשר שם משכן הבינה והדעת והשכל לפי חשיבותם מקום בשטח היותר גבוה בגוף, כמו שהמוח הונח בראש והלב בחצי עליון של הגויה, ואותן הדברים אשר המה רק לבריאות וקיום הגוף ולשאר צרכיו, המה יותר קרובים לרגלים כמו האצטומכא וכלי הערוה, ובה לימד יוצר האדם אותנו דעת, כי אלה הענינים אשר מוצאם ומכואם המה מהשכל אשר משכנו במוח ובלב, לא יזול בהם האדם, אבל יאסוף מהם כל אשר לאל ידו כמו שאמרו הכלל (ילק"ש קהלת רמז תתקע"א) אוהב מצות לא ישבע מצות, אבל יקמץ מאלה הדברים אשר רק לתענוגי בני אדם ייחשבו, וכבר הבאתי לעיל פרשת משפטים (בר"ה על כל) בשם הרב אברכנאל טעם איסור לחרוש בשור ובחמור יחדיו כי השור מעלה גרה הוא, וכאשר יראהו החמור לועם בשניו יחשוב שכעת קבל המאכל ולו לא נתנו וזה צער בעלי חיים, ואנכי הוספתי שם על דבריו כי ענין זה של מעלה גרה הוא סימן טהרה, כי מורה על שאינו מבקש תמיד

חכו"ל בשעת מיתה רואה השכינה, כי שוב אינו צריך להיות בכחינת אדם, ותפלה עושה מחצה, והשם יזכנו לעבדו באמת ותמים.

ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לחות אבנים כראשונים וכתבתי על הלחות את הדברים אשר היו על הלחות הראשונים אשר שברת (לד, א). צריך להבין למה זה הזהיר השם את משה שיעשה את הלחות כמדות הראשונים דמהיכי תיתי ישנה משה להגדיל או להקטין מדתם, ועוד קשה למה נאמר את הדברים אשר היו על הלחות הראשונים ובודאי לא יחליף השם ולא ימיר דתו, עוד קשה למה נאמר 'אשר שברת' עיין רש"י.^ג

ונראה עפ"י מה דאיתא במדרשים (פסיקתא זוטרתי ואתחנן דף ט"ז) שמושה טען אחר מעשה העגל כי לא

השנים, שחלילה יצאו מדחי את דחי, ואין תרופה לזה רק שיהיה כבוד השם חופף עלינו תמיד ונהיה כמלאכי מעלה אשר עושים תמיד באימה וביראה רצון קונם, אמנם כן שוב תפסוק הבחירה ולא נהיה רק כמלאכים ולא בני אדם מהלכים נא, והנה היה עוד דרך אחר אשר היה באפשרי להשיג על ידו המבוקש דהיינו אם היה נעשה פתגם הרעה במהרה וכאשר אמר משה במקום אחר שיהיה ה' ארך אפים לצדיקים דוקא ולא לרשעים, ומעתה יאירו הפסוקים לפנינו, משה בקש הראני בלשון יחיד אבל כונתו על הכלל ישראל הראני נא את כבודך, על אחד משני אופנים ושוב לא נחטא, וע"ז השיב לו הקב"ה אני אעביר כל טובי על פניך דהיינו שהוא מטיב לרעים ולטובים למען יהיה הבחירה בידי כל אדם ולא יהיה מוכרח במעשיו,^ג וזוה הטעם גם כן לא תוכל לראות את כבודי כי לא יראני האדם וחי דהיינו שיהיה מלאך (מבחינת שרפים וחיות) ולא אדם, ועבור זה דרשו

נא. ראה לעיל פרשת יתרו (בד"ה ויאמר אליו) שידוע כי המלאכים נקראים עומדים היות שהמה תמיד במעמד ומצב אחד על הצביון שנבראו, אמנם לא כן האדם אשר יש לאל ידו לבחור בטוב ולמאוס ברע וכן להיפך הוא נקרא הולך, כי היכולת בידו להיות הולך וגדול ביראת השם כל הימים עד שיגיע למעלה ממעלת המלאך, ועיי"ש בהערה.

נב. ראה לעיל פרשת בראשית (בד"ה וירא אלוקים) שמוכא בשם הגורן דוד הכוונה במ"ש (קהלת ט, ב) 'מקרה אחד לצדיק ולרשע' דלכך אין הקב"ה מעניש לרשעים מיד דאם לא כן היתה מתבטלת הבחירה, ולכן מאריך להם הקב"ה אף, ואדרבה צדיקים מגיע להם כמעשה הרשעים ועיי"ז יובחן מי שלבו שלם עם אלהיו.

נג. בבבא בתרא (יד, ב) דכתב דקרא יתירא הוא.

נד. ועיין ברמב"ן (פרק כ, ב) וכן ברבינו בחיי (פרק י"ט, י"א).

הפסוק פסל לך היינו להנאתך ולטובתך
היינו עבור המסורה.

ויפסל שני לחות אבנים כראשונים
וישכם משה בבקר ויעל אל

הר סיני כאשר צוה ה' אתו ויקח
בידו שני לחות אבנים (לד, ד). והנה
לכאורה מקרא מסורס הוא כי היה צריך
לכתוב וישכם משה בבקר ויקח בידו שני
לחת אבנים ויעל וגו'. ונראה כי בא
בדקדוק, והוא עפ"י מה דאיתא במדרשים
(ילקוט"ש מלכים א' רמז קפ"ב) רבי חנינא בן
דוסא ראה בני עירו שהיו מעלין נדרים
ונדבות לירושלים, אמר הכל מעלה ואני
איני מעלה, רץ חוץ לעיר וראה אבן
אחת וכתתה וסדקה, ואמר עלי להעלותה
לירושלים, נודווגו לו חמשה בני אדם
אמר להם מעלים אתם לי את האבן
הזאת לירושלים ואתן לכם חמשה סלעים,
אמרו לו הן, ובלבד שתתן אצבעך עמנו,
נתן אצבעו עמהן, ונמצאו עומדים
בירושלים בקש לתת להם את הסלעים
ולא מצאו, נכנס ללשכת הגזית, ואמרו
לו שמא מלאכי השרת היו, וקראו עליו
(משלי כב, כט) חזית איש מהיר במלאכתו.
ועל דרך הזה נראה כי אמרו חכז"ל
(קהלת רבה י, א, ועוד) מחצב של סנפרינון

ניתנו עשרת הדברות לישראל יען נאמרו
בלשון יחיד וטען לי צוית ולא להם,
מעתה אומר כי אפשר שיעלה על דעת
משה להגדיל מדת הלוחות למען יהיה
הכל כתוב בלשון רבים, ולא יעלה על
לב אדם לומר שרק למשה דבר השם,
ולזה אמר השם פסל לך שני לחות
אבנים כראשונים דוקא, וכתבתי על
הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות
הראשונים שלא אוסיף אות לשנות מלשון
יחיד ללשון רבים, אבל באמת הדבר צריך
טעם למה לא נכתב בלשון רבים, וכבר
אמרו חכז"ל (פסחים יח, ב) שאף לדבר
הבא מקל וחומר מרח וכתב קרא.

ונראה בכיארור הענין עפ"י מה שכתבתי
במקום אחר לפרש מאמר חכז"ל
(דברים רבה ה, יג) אשר שברת, ודרשו חכז"ל
יישר כחך ששברת דהיינו מזה ששברת
הלוחות, ובלוחות השניות נאמר ג"כ רק
לשון יחיד, בזה הראה השם כי התורה
שבכתב לבדה כל תכונ בלי תורה שבע"פ,
וזה פי' הכתוב וכתבתי על הלוחות את
הדברים אשר היו על הלוחות
הראשונים, וטעם הדבר אשר שברת,
שיישר כחך על ידי זה, כי מזה ייראה כי
רצון גותן התורה הוא שנפרש התורה על
פי מה שקבלנו פירושה מפי משה רבינו
ולא קרא כדכתיב"ה. ובוה יבואר גם תחילת

נה. כמו שכתב רש"י לקמן (דברים לד, יב) שנשאו לבו לשכור הלוחות לעיניהם, שנאמר (לעיל ט,
יז) ואשברם לעיניכם, והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר (שמות לד, א) אשר שברת, יישר כחך
ששברת.

חמשה אנשים כיון שהם מלאכים אף שנים היה לאל ידם להוביל האבן לירושלים. ונראה כי כוונה עמוקה בדברים אלה עפ"י מה דאיתא בתיקונים (תיקון כ"א דף ס"א ע"ב) אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה רמוז על ספירת מלכות^נ, והצדיקים טהורי לב כל עבודתם הוא ליחד קוב"ה ושכינתיה והמצות הנעשים על ידם נקראו קישוטי כלה^ס, וכאשר ראה רבי חנינא בן דוסא האבן הזוה אשר חשב כי ראו בשמים מחשבתו הטהורה שלחו לו חמשה מלאכים מספירות חג"ת נ"ה^{סא},

נתגלה לו (למשה) באהלוי^נ, והנה נצטוו משה לחצוב שני לוחות אבל לא להעלותן^נ, ובודאי לאחר שנחצבו העלוהו מלאכי השרת לראש ההר ומשה כאשר הגיע שמה לקחם בידו.

שמתי לב על לשון חכמים שאמר (רבי חנינא) הכל מעלין ואני איני מעלה, הלא עולת ראיה לפי דברי בית הלל (חגיגה פרק א, ב) במעה כסף וכיון שהיו לו סלעים כבר היה יכול ליקח גם איל בעד שני סלעים^נ, עוד צריך להבין מדוע נזרמנו לו

נז. וז"ל המדרש: מהיכן בא לו עושר והעשיר, א"ר חנין מחצב של ספיר גילה לו הקב"ה בתוך אהלו ומצא, ומשם העשיר משה, שנאמר 'פסל לך' פסלתן תהא לך עכ"ל, והנה בפשטות המדרש מבאר האיך העשיר משה, אך רבינו הרגיש שיש להוכיח מן המדרש דבר נוסף, והוא, דלכאורה קשה האיך מצא משה כלילה אחד לחות אבנים יקרות והאיך חצבן ויישרן למען יוכל ה' לכתוב עליהם את הדברים אשר היו על הלחות הראשונות, וגם האיך העלה אותן לבדו על ראש ההר, וע"ז מתרץ המדרש שהקב"ה גילה לו מחצב של ספיר וכו', הרי שמעשה של רבי חנינא בן דוסא לא חדש היה וכבר נתקיים כזאת אצל משה רבינו שמצא סנפרינן בנס וחצבו בנס וגם העלו המלאכים את הלחות לראש ההר כמו שמדייק רבנו להלן ממש כמעשה של ר' חנינא בן דוסא, ועליהם נאמר: (משלי כב, כט) חזית איש מהיר במלאכתו.

נז. כדכתיב לעיל (לד, א-ב) : ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לחות אבנים כראשונים וגו' והיה נכון לבוקר ועלית בבוקר אל הר סיני וניצבת לי שם על ראש ההר. ולא מוזכר בפירוש שיעלה עמו הלחות לראש ההר.

נח. כדאיתא בכריתות (דף כו, ב) דיכול לקנות איל בשני סלעים, וראה ברמב"ם (בפי"מ פאה) שמחשב שסלע הוא ארבע דינרים ושם מעה כסף הוא דינר, וא"כ יכל לקנות עולות ראיה רבות או לקנות איל המובחר יותר, ומדוע הוצרך לאבן הזאת.

נח. המלכות נקראת 'אני' והכתר 'אין', ועתידיה המלכות שהיא התחוננה ביותר מכל הספירות לעלות עד הכתר שהוא ראש הספירות כי שם שורשה במלכות של עתיק יומין שהוא בכתר.

ס. פי' שעל ידי המעשים טובים עולים ניצוצות קדושה חדשים בכל עת, ובה המלכות מקשטת עצמה בשביל שיפנה אליה התפארת להשפיע לה.

סא. הביאור בזה, כמו שיש עשר ספירות עליונות כך יש עשר מדרגות במלאכים כנגד עשר ספירות ומאותם מלאכים שהם כנגד הספירות חג"ת נ"ה דהיינו חסד, גבורה, תפארת, נצח והוד באו לעזרתו של רבי חנינא בן דוסא.

אחר, היות לב האדם רע מנעוריו וכבר אמר ריש לקיש (סוכה נב, ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואילמלא הקב"ה עזרו לא היה יכול לו, הגה זה שבא לטהר צריך סיוע, אבל למה צריכין לפתוח לזה שבא לטמא, הלא מעצמו יפרוץ גדר גדרו של עולם. אבל הענין הוא כי כאשר ברא השם שחקים וכל צבאם במאמרו ואין לאל ידם לשנות תפקידם, כן לא היה באפשרי לשום נברא לעבור אף על אחת ממצות השם, ולמען יהיה בחירה בעולם פותחין לו לזה שבא ליטמא^{סד}. והן הן דברי רבי יוחנן אני השם קודם שיחטא האדם, דהיינו מרחמי השם על האדם מסייעין לזה שבא לטהר^{סה}, ואני הוא לאחר שיחטא האדם, והיינו משום שפתחו לו אם יחזור בתשובה מקבלין אותו והרי הוא כאילו לא חטא.

ששנת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות (לד, כא). פלוגי בזה רבותינו (מכות ה, ב) רבי עקיבא סבר דהאי בחריש ובקציר

והמה להשלים הספירה השלישית, אמרו כי יאחזו צדיק יסוד עולם היינו רבי חנינא גם הוא באבן להשלים הבנין^{סג}, ועבור זה לא אמרו לו ובלבד שתתן ירך עמנו, אבל אמרו שתתן אצבעך עמנו, כענין שאמרו חכמים לא כל האצבעות וכו' לרמוז על משים שלום בבית מדת יסוד^{סג}, ועבור זה קראו עליו הפסוק חזית איש מ'היר ב'מלאכתו ר"ת מ"ב כדרך שאמרו בקידושין (עא, א), שם של מ"ב אין מוסרין אותו אלא לצנוע וכו', ואיש הוא לשון אדון דהיינו שהוא ראוי לזה.

ה' ה' אל רחום וחנון (לד, ו). איתא בראש השנה (יז, ב) אמר רבי יוחנן אני הוא קודם שיחטא האדם ואני הוא לאחר שיחטא האדם ויחזור בתשובה. והקשה הרא"ש שם, קודם שיחטא האדם למה צריך רחמים. ונראה כי דברי רבי יוחנן סובבים ע"ד מה שאומר תלמידו ריש לקיש (שבת קד, א) בא ליטמא פותחין לו, בא לטהר מסייעין לו, וכתבתי במקום

סב. שרבי חנינא בן דוסא כנגד ספירת היסוד שהיא אחרי חמש הספירות הנ"ל להשלים ולתקן את המלכות הנקראת אבן.

סג. חז"ל רמזו את ספירת היסוד שהיא כנגד ברית קודש שעושה שלום בבית ע"י שבת קנ"ב ע"א בדברי רשב"ת.

סד. ראה לעיל פרשת יתרו (ד"ה 'אנכי ה' אלוקיך') שמבאר זאת בארוכה.

סה. ראה לעיל פרשת בראשית (בד"ה 'בראשית' השלישי) מובא בשם הגורן דוד שמדייק בלשון חז"ל שאמרו הבא לטהר מסייעין לו והבא לטמא רק פותחין, שאין הקב"ה מסייע למעשיהם של הרשעים, ורק הבא לטהר מסייעין לו אך הבא לטמא אין מסייעין לו רק שפותחין לו.

תחשוב, ויש לומר א"כ שכאשר ישיג האדם המבוקש בחכמתו ובשכלו זה ייחשב אח"כ לקציר, ומעתה יש לומר שזה כונת הפייטן: עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר עולמים היינו, שבכל שבת ושבת שובתים בחריש ובקציר כהנ"ל שאינם ממהרים להשיג הכל בשעה קטנה, אבל פוסעים בו פסיעה קטנה מתון מתון מבלי דליגה, דהיינו סועדים בו לברך שלש פעמים שבכל סעודה וסעודה מהני שלשה עוסקים בענין הנוגע אליה כדי לברך עליה בכל אחת ואחת בפני עצמה, והנה אמרו חז"ל (חגיגה יב, א) שאור של ששת ימי בראשית היו מסתכלין בו עד סוף העולם והנה בודאי אין הכוונה לדברים גשמיים, אבל כוונתו בו חז"ל לדברים העומדים ברומו של עולם, ולפי"ז באמת תפלת הפייטן הוא מצד מדה כנגד מדה היות ששובתים בו בחריש וקציר ונותנים רסן לנפשם יחונן אותם להשביעם חכמה כבאור שבעת הימים^{סח}.

ומעתה אינו רחוק לפרש ג"כ הכתוב נושא דברינו: ששת ימים תעבוד ע"ד שאמרו חכמי המשנה (אבות ב, ב) כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה, והכוונה במה שאמרו מלאכה היינו בלי

תשבות בא לאסור תוספת שביעית דבשבת עצמו אפילו שאר מלאכות אסורות, ורכי ישמעאל אומר שבא להתיר קצירת העומר בשבת עי"ש. ומזה תמהתי על פזמון של ליל שבת וז"ל: עזור לשובתים בשביעי בחריש ובקציר עולמים, והלא בשבת ל"ט מלאכות אסורות^{סז}, ועוד קשה שאמר פוסעים בו פסיעה קטנה. הא לדבר מצוה מותר לרוץ אפילו בשבת^{סז}, וגם בסיום דבריו צדקתם תצהיר כאור שבעת הימים, מה מדה כנגד מדה מצא הפייטן.

ונראה על פי מה שכתבו הספרים הקדושים ששלשה סעודות של שבת כל אחת ואחת מרמות לקדושה בפני עצמה והכל אחד, ובכל סעודה וסעודה מהראוי לכוון למי שחננו השם בחכמה ודעת בענינים הקדושים, אשר עליהם מרמזים סעודות של שבת, כל אחת ואחת בזמנה בעת עסקו בסעודה של מצוה, והנה באמת כבר היה באפשרי היות שענין שבת הוא מצוה אחת להעמיק בעומק העיון ולצאת ידי חובה בפעם אחת בשעה אחת או שתים כפי ברכת השם, אמנם חביבה מצוה בשעתה ולא למהר ולא להחיש הדבר ונראה כפי מה שנאמר (משלי ג, כט) אל תחרוש על רעך רעה אשר ענינו לא

סז. ולמה מזכיר רק השובתים ממלאכת חרישה וקצירה.

סז. כדנפסק בטשו"ע סי' ש"א.

סח. היינו שמרסנין עצמן בדברים שבקדושה לעשות כל מצוה בשעתה ולא לחטוף בבת אחת אף שקשה להם, לכן יזכו לאור אין סוף שאין לו גבול מדה כנגד מדה.

עיון ועבודה כמו לעסוק בדברי תורה וכדאמרו חזו"ל (מגילה ג, ב) יגעתו ומצאתי תאמין, וזה כוונת הכתוב ששת ימים תעבוד, מלאכת עבודה בעיון נמרץ, וביום

פורים

כל ההתמניות לא יהיו רק מבני ישראל וכאשר יתרוקן כס אחד מגדולי המדינה ימלא אחד מבני עמנו את מקומו באופן אשר רוב השרים והפרתמים יהיו ישראלים, אמנם כן, לא מחשבותיהם מחשבותיו כי ירא שעי"ז יתרבה השנאה מחמת הקנאה ויוכל להסתעף מזה הזיק לכלל ישראל, עוד זאת כי ידע מרדכי שאף שהאישי הזה אשר יעשהו לשר ושופט עוד ישאר נאמן לאלהיו אבל זרעו אחריו יש לדאוג באם אביו הוא אחד מן השרים ובניו יתגדלו

חייב אדם לנסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי (מגילה ג, ב). ונראה בהקדים ביאור הכתוב (אסתר י, ג) כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשוורוש וגדול היהודים ורצוי לרוב אחיו דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו, והנה חזו"ל אמרו (מגילה ז, ב) לרוב ולא לכל, מלמד שפרשו ממנו מקצת סנהדרין, וי"ל שהפסוק בא לספר גדולת מרדכי דבאמת בעת אשר עלה מרדכי לגדולה הרבה מבני עמנו חשבו כי בא העת אשר

סג. שבשבת לא יעמול בנמרצות כמו בחול, אלא ישיג את קדושת השבת בשלימות ע"י המתינות, וכך יגיע לדרגה המושלמת.

ע. דאיתא שם שאין קוראים עם הילדים בשבת דבר חדש לפי שצריך עיון מרובה, וקשה להם הדבר משום שבשבת אוכלים יותר מהרגיל והאכילה מביאה עייפות. וראה בסידור יעב"ץ (מוסך השבת בית המדרש ח') דמצינו במסכת שבת (ק"ט, ב) שהקפיד רבי זירא על תלמידי חכמים שהעמיקו ופלפלו בחריפות ואמר להם שלא יחללו את השבת, אך בשו"ת מנחת אלעזר (ד, מה) מחלק בין קטנים שמוחם חלש, לגדולים ומבאר הגמ' באופן שונה. ועיין לקמן פרשת ויקהל (בסוד"ה ויקהל') שכתב רבינו שלכן הדרשנים שמקהילים קהלות בשבת כינו את דרשתם בימות החול שלא יתאמצו בהכנה רבה בשבת שהרי כתיב 'לכם' שצריך שיתן גם לגוף חלקו בשבת.

א. בדרך זו מבאר רבנו גם את גלות מצרים, לעיל בפר' שמות (סוד"ה ואלה' הראשון) וז"ל: דבעוד שדור הראשון היה בחיים נהגו עצמם כבני יעקב ולא קפצו בראש אלא החזיקו עצמם כגרים, אמנם אחר כך התנהגו כבר כבני מלכים בני ישראל שר וחשוב ולא כבני יעקב לזאת בא עליהם צרת השעבוד.

במסכת שבת (דף פ"ח ע"א). ויתיצבו בתחתית ההר (שמות יט), אמר רב אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כנגיית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, אמר רב אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא, אמר רבא אף על פי כן הדור קבלוה בימי אחשורוש דכתיב (אסתר ט) קימו וקבלו היהודים, קיימו מה שקבלו כבר. ויש להתעורר במאמר הנ"ל [א] מה ראו שקיבלו התורה עליהם מאהבה בימי אחשורוש, ואי ע"י גודל הנס הלא בימי נביאים ראשונים נעשו נסים גדולים ויוצאים מן הטבע יותר מימי אחשורוש. [ב] גם הרגישו שם בתוס' (כד"ה 'כפה עליהן') הא באמת עוד בסיני הקדימו נעשה לנשמע ומה היה צריך לכפות הר כנגיית, ותירצו שמא יהיו חוזרין כשיראו האש הגדולה. [ג] עוד יש להתעורר למה נקראת המגילה 'מגילת אסתר' ולכאורה היתה ראויה להתקרא על שם 'מרדכי' כי הוא המסבב את כל המעשה הנורא, הוא אשר לא כרע לפני המן לפי שעשה עצמו ע"ז, והוא היה מוסר נפשו תמיד כי היה ביכולת המן להרגו ע"י עלילות רבות כמו שנאמר (אסתר ג, ו) ויבו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו, וכן דרשו חכ"ל (תרגום יונתן ד, יב) התך זה דניאל והרגו המן לפי שנעשה שליח בין מרדכי לאסתר², והא דכתיב במגילה שהלך

עם בני שאר שרי המדינה בלי ספק שילמדו מה ממעשיהם, כנאמר (תהלים קו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, לזה הרבה אנשים אשר בקשו את מרדכי שיושיבם בראש והוא לא מילא משאלותם לא היה בהם אהבת מרדכי בשלמות, באמרם שכמעט שלא הוטבו מעשיו ממעשי המן, וזה ביאור הכתוב רצוי לרוב אחיו ולא לכל, כי הרבה היו אשר לא עשה תאות לבם, ומודיע הכתוב מעמי מרדכי שהיה דורש טוב "לעמו" וירא שיסתעף מזה נזק לכלל, ועוד, דובר שלום לכל "זרעו" שלא ילמדו בניהם מעשים מקולקלים.

ומעתה באמת היה איזה דמיון והשוואה בין תהלוכת והתנהגות שניהם, בין זה של מרדכי לזה של המן כי כל אחד מהם מנע העליה לגדולה מבני עמנו, אלא בעת שהאדם דעתו צלולה שלא שלט היין על האדם יידע ויבחין חילוק המעמים ויודה על האמת, אמנם אם כבר שתה שוב לא יידע להבדיל ולא יידע דבר ברור, ואחרי שממעשה מרדכי נסתבב צער ואנחה לישראל ולעומת זה מרשעת המן נולד שישראל עשו תשובה, ואם כן מגיע לזה מעט הקפדה, ולזה שבח קצת, אך בדעת צלולה לא יתכן זה, לכן נצטוונו לבסומי כפוריא עד דלא ידע וכנ"ל.

יום בלתי ספק תקרא בתוך ימים מועטים, ואפשר להוסיף על דבריהם שכוונה בזה על דרך ממה נפשך אם אהובה אני בעיניו כמו מימים מקדם לא יאריכו הימים ואקרא לפניו, ואם כבר אבדה החן אצלו מה תועלת יש אם תסתכן בנפשה והיא אינה אהובה לפניו, וע"ז השיב לה מרדכי אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים כי אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו, ויש להבין במקראות האלה [א] מה ראה מרדכי לחשוד את אסתר בעון גדול כזה שהיא חושבת שאין הגזירה מגיעה אליה ועל כן היא מתעצלת בהצלת ישראל, וזה הוא עון פלילי לריקנים שבישראל כמו שנאמר (זקרא יב, טז) לא תעמוד על דם רעך ואיך יעלה על דעת מרדכי הצדיק לחשוד אסתר הצדקת על ככה, ומצאתי שנתעורר בזה גם כן בספר יוסף לקח להגאון מוהר"ר אליעזר אשכנזי בעל מעשי ה' ז"ל, עוד יש להפליא הלא אנחנו רואים יעקב אבינו כשביקש מבנו יוסף הצדיק שיקברו במערת המכפלה איך דיבר עמנו בתחנונים 'אם מצאתי חן בעיניך ועשית עמדי חסד ואמת' (בראשית מז, כט), ושם נאמר (פס' לא) 'וישתחו ישראל על ראש המטה' ודרשו חכמינו "למסכת מגילה (טז, ב) שיוסף נקרא

המן ליטול רשות מאחשורוש לתלות את מרדכי היינו לפי שהיה רוצה לתלותו דרך בזיון ובפרסום לעיני כל בלי שום שהיית זמן, אבל להרגו ע"י עלילה להביא עליו עדים שקרים ולהביאו בפלילים זה היה יכול בכל עת, או לצוות לשלוחיו להרגו כמו שעשה לדניאל, וכן מעשה דבגתן ותרש נתגלה ע"י מרדכי, וממילא ראוי הוא להעשות משנה למלך יותר מהמן, וגם כי אסתר לא היתה משתדלת אצל המלך אם לא בצווי מרדכי, אשר מכל אלה היה נראה לקרוא המגילה על שם מרדכי ולא על שם אסתר, וכבר נתעוררו חכמים על ספר נחמיה שנקרא עזרא ודרשו בזה לפי שאמר והפחות הראשונים אשר היו לפני הכבידו על העם, עיין בסנהדרין (צג, ב) ולפיכך לא נקרא ספרו על שמו, הרי דצריך נתינת טעם על קריאת השם.

ולבאר כל זה נקדים לפרש פסוקי המגילה (פרק ד') שם נאמר הויכוח שהיה בין מרדכי לאסתר שהוא צוה אליה שתבא אל המלך ולבקש מלפניו על עמה, והשיבה אסתר כי כל איש ואשה יודעים מי שיבא אל המלך אל החצר הפנימית אחת דתו להמית, ואני לא נקראתי לבא אל המלך זה שלשים יום, והמפרשים ביארו בזה שכוונתה היתה כיון שלא נקראה זה שלשים

ג. וז"ל: כל מילי דעזרא, נחמיה בן חכליה אמרינהו, ונחמיה בן חכליה מאי טעמא לא איקרי סיפרא על שמיה, אמר רבי ירמיה בר אבא מפני שהחזיק טובה לעצמו, רב יוסף אמר מפני שסיפר בגנותן של ראשונים, שנאמר (נחמיה ה') והפחות הראשונים אשר לפני הכבידו על העם ויקחו מהם בלחם ויין אחר כסף שקלים ארבעים וגו'.

שמגילה זו נכתבה תחת ממשלת מלכות פרס ומדי לא היו יכולים לכתוב ענין הנס בגלוי, שאם כן היה הדבר מתנגד אל המלכות, ולכן כתובה ברמז וכמו שמבואר עיין במדרש, ואפילו השם לא נזכר בה אלא ברמז: כי ראה כ"י כלת'ה אלי'ו הרע"ה מאת המלך (פרק ז) סופי תיבות הם שם הוי"ה לומר לך שמפלתו היתה מאת השי"ת, וכן שם י"בא ה'מלך ו'המן היום נאמר שם הוי"ה בר"ת לומר לך שתכלית גדולתו וסוף השפלתו היה מהשי"ת, אלא שאם היו כותבין כן במגילה היה המלך כועס בהם לאמור, אני עושה עמכם חסד ואתם כפויי טובה ותולים באלהיכם, וכן אמרו במדרש (אסת"ר ז, ב) שאחשורוש היה שונא את ישראל עוד יותר מהמן אלא שהוא היה מאמין בניסים הקדמונים והיה ירא לשלוח יד ביהודים פן יעבור עליו הכוס ששתו הקדמונים פרעה וסנחריב וכדומה, וכן דרשו במסכת מגילה (יג, ב) על פסוק ישנו עם אחד מפוזר ומפורד, אך כיון שהמן רצה לעשות כן שמח מאוד שיהיו היהודים נאבדים, וידו אל תהי בהם, והנה דברי חכמינו הקדושים המקובלים להם פה אל פה אינם צריכים חיזוק, אך כל זה גלוי הוא במגילה עצמה שאחשורוש ידע היטב מזה שכוונת המן היתה על

ראש מטתו של יעקב וישתחו ישראל ודרשו מזה (שם) תעלא בעידיניה סגיד ליהי וממילא נלמוד מזה שהיה מרדכי מחוייב לדבר רכות ותחנונים לפני אסתר ולא שיצוה אליה דברים קשים כלענה וקללה נמרצת, בפרט שנראה שהדין עמה כיון שהגזירה לא היתה רק ככלות אחד עשר חודש מי"ג ניסן עד י"ג אדר לשנה הבאה, אם כן למה לה להסתכן בעצמה כיון שיש פנאי להמתין עד שתקרא לפני המלך. [ב] עוד יש לדייק בפסוקים זה שאמר מרדכי אל תדמי בנפשך תיבת בנפשך הוא מיותר, גם מכל היהודים הוא מיותר, גם זה שאמר רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר אלו התיבות 'ממקום אחר' הן כשפת יתר. [ג] גם יש להבין דממה נפשך אם רוח והצלה יעמוד ליהודים למה תהא היא בעונש ואת ובית אביך תאבדו. [ד] ועוד כיון שמרדכי היה רוצה שהיא תלך אל המלך אם כן למה לו לגלות שרווח והצלה יעמדו ליהודים ממקום אחר הלא בזה הוא מוגרע כחו כי בכך תחשוב שלא יגדל ענשה אם לא תלך אל המלך ולמה לה להסתכן בעצמה.

וליישב כל זה נקדים הקדמה אחת מדברי כל המפרשים שהסכימו כולם יען

ד. פ"י אם תראה שועל ששעתו מצלחת, תשתחוה לו (עפ"י רש"י שם).

ה. וז"ל: אמר רבי אבא משל דאחשורוש והמן למה הדבר דומה לשני בני אדם, לאחד היה לו תל בתוך שדהו, ולאחד היה לו חריץ בתוך שדהו, בעל חריץ אמר, מי יתן לי תל זה בדמים בעל התל אמר מי יתן לי חריץ זה בדמים לימים נזדווגו זה אצל זה, אמר לו בעל חריץ לבעל התל מכור לי תילך - אמר לו, טול אותה בחנם, והלואי.

ואל הפחות ובה היה כתוב גוף הגזרה להשמיד את כל היהודים בי"ג באדר, ודבר זה היה בהסתר רק להפחות והאחשררפני המלך בלבד, אך פתשגן הכתב להנתן דת בכל מדינה ומדינה להיות עתידים ליום הזה שיהיו מוכנים ליום הזה למלחמה, אך לא ידעו שום אדם מלבד אחשררפני המלך נגד מי ילחמו והיה זה תחבולת המן למען לא יהיה ליהודים שום זמן ורווח להשתדל בהצלחתם, וע"ז נאמר במגילה (פרק ד) 'ומרדכי ידע את כל אשר נעשה' ומאי רבותא בזה הא כולי עלמא ידעי, אלא שבאמת נעשה הדבר בהסתר גדול, אלא שמרדכי ידע כל זאת ברוח הקודש.

ועפ"י הקדמה זו נבאר היוכוח שבין מרדכי לאסתר ויתרצו כל הקיושיות בעזה", הנה מרדכי מיד כאשר ידע ברוח הקודש לבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק וזעקה גדולה ומרה, והלא היה יכול להתפלל בתוך ביתו, אלא שהיה כוונתו שידעו היהודים כי נגזרה הגזירה עליהם וישתדלו בהצלחתם ולמען יפוגו עצמם לדורן לתפלה ולמלחמה, והנה נשמע הדבר עד שנשמע לנערות אסתר, וכאשר שלחה אסתר אליו את התך צוה עליה שתבא אל המלך להתחנן על עמה, והנה אמר לה את פרשת הכסף אשר אמר המן לשקול אל גנוי המלך ביהודים לאבדם והנה חשבה אסתר שגזירה זו יצא מהמן בלבד, והוא פיתה את המלך על ככה, והיתה מדמית בעצמה שתקל מאוד הצלת ישראל כאשר היא תלך אל המלך בעת אשר תקרא לפניו שתתחנן לו, ובעבור

היהודים, שמתחלה נאמר שגידל את המן על כל השרים וצוה לכל עבדיו שיהיו כורעים ומשתחיים להמן, ובכל זה לא נתן לו כח מלכ"י, אך אחר שביקש ממנו לאבד את היהודים נאמר (פרק ג) 'ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן' ובטבעת זה היה כל כח המלכות בידו כמו שנאמר (פרק ח) כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתם בטבעת המלך אין להשיב, וכמו כן ביאר בספר יוסף לקח שהמן לא בקש ממנו כי אם על המלך טוב יכתב לאבדם, ומילת לאבדם סובל שני פירושים או הריגה ממש, או להשפילם ולהכניעם על דרך תעיתי כשה אוכד (תהלים ק"ט), וע"ז השיב לו הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך, וכן דרשו במדרש (אסתר ז, כ) כשאחד לוקח ואחד מוכר, מי גותן ערבון הוי הלוקח גותן, וכאן אחשורוש המוכר ונתן להלוקח להמן שנאמר (פרק ג) ויסר המלך את טבעתו ויתנה להמן, מכל אלה נראה בעליל דברי חכמינו הקדושים שאחשורוש היה רוצה עוד יותר באיבוד ישראל מהמן, אך שהוא היה ירא לשלוח יד בהם ולפי שהמן עשה לו בזה תאות נפשו לכן מסר לו כל המלוכה בידו, שנתן לו טבעת המלך אשר ע"י זה היה לו כל המלוכה בידו.

עוד אמרו המפרשים שכיון שנפל להמן הגורל על י"ג באדר והיה זה זמן רב, היה ירא שמא ישתדלו היהודים בהצלחתם, לכן התחכם שלא ידעו היהודים מזה כלל והיה כותב שתי פקודות אחת היה כותב בהסתר אל אחשררפני המלך

לזה זכות גדול שיהפוך הקב"ה שנאת אחשורוש ברצון ואהבה לישראל, ודבר זה אי אפשר אלא כשיעשו ישראל תשובה גמורה!

והנה מדרך עם קדוש אם גם כאשר גברה חיל נאמר (דברים לב, טו) וישמן ישורון ויבעט, אבל מכל מקום כשתבא עליהם העונש מצדיקים את הדין וחורין בתשובה ומתחרטין על עונותיהם, אך מרדכי ידע שבעו"ה אם מיד ומעתה יקובל תפילתם לפני הבורא ית"ש ויושיעם תיכף יהיו אוחזים במעשה הטוב ומתחסדים בדרך הטוב, אך כשלא תבוא להם הישועה מיד אז יתחכמו וישתדלו המה בעצמם להמציא להם ישועה והצלה, ואם א"א למצוא ההצלה בדרך היתר יעשו ג"כ בדרך איסור, ויעשו כל מיני השתדלות להציל את נפשם, וגם אם יהיו בזה עבירות גדולות ונאצות קשות, ולכן בקש מרדכי שתלך מיד אל המלך שחישב שברגע זו כל ישראל הם עוד בהרהורי תשובה ובחרטה עצומה ותועיל תשובת ישראל שתוכל אסתר לבטל שנאת המלך בחסדי השי"ת, אבל אם יתאחר זמן הישועה מישראל או יבקשו המה הצלה לעצמם, זה יחשוב לעקור דירתו ואשתו ובניו לעם אחר במקום שאין מכירין אותו ושם יחזיק עצמו כאחד

אהבתו אותה ודאי יבטל גזירה זו, כי לא ידעה מזה שאחשורוש הוא שונא יותר לישראל מהמון, ועל כן השיבה לו שכיון שלא נקראת זה שלשים יום לבא אל המלך יש להמתין על הזמן שיקרא אותה, אך מרדכי שידע ברוח הקודש או ע"י אליהו הנביא ע"הי כמו שנאמר במדרש (אסת"ר ז, כ) ובתרגום שאחשורוש שונא לישראל יותר מהמון ידע מזה שאי אפשר שאהבה שהיתה לאחשורוש לאסתר תבטל שנאתו שהיה לו על ישראל, ואדרכה שנאת ישראל גדלה יותר אצלו ממה שהיה אוהב לאסתר והיה יודע שא"א לאסתר שתסיר השנאה הגדולה שהיה לו על ישראל מלבבו אם לא בחסדי השי"ת אשר לב מלכים ושרים בידו שהוא יבטל בחירתן הרעה.

והנה שיעשה השי"ת כזה שיבטל הבחירה מן האדם הסכימו כל חכמי ישראל שזה הוא הגדול מן הנסים, שכבר גזר אומר השי"ת בתחלת הבריאה שיהא לכל אדם בחירתו חפשי בידו, וכן אנו רואים בכל הנסים בכל המלחמות גדולות שנעשו לישראל בנסים חוץ למבע, וכבר היה יכול השי"ת להושיעם שיבטל ויהפך שנאת אויביהם שיאהבו אותם ולא יחפצו רעתם אלא שאין הקב"ה רוצה לבטל בחירה שנתן למין האנושי, והנה מרדכי היה יודע שצריך

ו. עי' ילקוט"ש אסתר רמז תתנ"ז.

ז. ראה שמ"ר (יג, ג) שאכן יש אופנים מיוחדים שהקב"ה נוטל הבחירה מן האדם. ועיין לקמן בדרוש לפורים מרבינו בשלהי פרק ג' שמתבאר שאכן לקח ה' את בחירתו של אחשורוש והפך את לבבו.

היהודים, שאפילו את מי שאוהב ביותר ומקורב אצלו מצווה להשמיד ולהרוג.

וזה פי' הפסוק אל תדמי רצה לומר אל תחשבי בנפשך להמלט בית המלך, ר"ל את ביפוך ובחן וחסד שאת נושאת לפניו עי"ז תצילי את ישראל, ויהיה תיבת להמלט פועל יוצא על כלל ישראל כולה, ונתן בזה מופת מכל היהודים שהיהודים רבים אשר גמלו טובות לאחשורוש ובכל זאת אמר להם להשמיד ולהרוג ולא הוציא אותם מן הכלל, שהרי לא הוציא אפילו מרדכי מכלל הגזירה, וכן נאמר עוד במדרש (ילקוט"ש אסתר רמז תתנ"ו) שכבר היו מרדכי והמן שרי צבא לאחשורוש, ואיבד המן כל הרכוש שנתן המלך בידו לכלכל את אנשי מלחמתו ומחנהו, ומרדכי היה קובץ על יד ונשאר בידו ממון רב ממה שנתן לו המלך להוציא, ולולא שמרדכי נתן מממונו להמן לכלכל אנשיו היו הוא ואנשיו נופלים ביד אויבי המלך לשבי ולכזיה, ולמי היתה ראויה יותר הגדולה למרדכי או להמן, ובלתי ספק הוא שהיו עוד אנשים רבים מן היהודים אשר היו פקודי המלך, והוא לא נשא פניהם לחוס על אחד מהם, מזה נדע גדול שנאתו על היהודים ושאי אפשר שאהבת אסתר תנצח שנאת היהודים אצל אחשורוש, ומדוקדק היטב תיבת 'בנפשך' וגם תיבות 'מכל היהודים'.

אמנם יש עוד כונה במלות אלו 'מכל היהודים', דממה נפשך אם מרדכי חושב שאי אפשר שתנצח שנאת אחשורוש למה תלך אליו ותסתכן עצמה, אך כבר כתבנו שדעת מרדכי היה שבשעת הגזירה

משבעים האומות כאילו לא היה יהודי מעולם, ויעבוד עזבי האבן שלהם ויתגאל בפת כגם ויתן בניו לעם אחר, ויעבור על כל התורה כולה למען הציל את נפשו ובניו, וזה יחשוב להמלט ע"י שיגלה את סוד חברו וילשין עליו לפני שרי המדינה למען יחשבוהו כאחד הנכרים ולא ליהודי, וכדומה לזה מיני הצלות, והיה ירא מרדכי מזה שעל ידי כן ישתרגו ישראל עוד בעונות יותר גדולות, לכן רצה מרדכי שתלך אסתר מיד אל המלך שעכשיו ישראל עומדים בתשובה ותועיל תשובתם לבטל הגזירה, וזה שצוה לה את חושבת שגזירה זו יצאה מהמן לבד ולכן כיון שאחשורוש יאהב אותך יבטל הגזירה בשביל אהבתך, לא כן הדבר כי אחשורוש הוא השונא הגמור והמוחלט אשר שנאתו קשה מאוד יותר משנאת המן, ויותר ממה שהוא אוהב אותך הוא שונא לישראל עוד יותר ויותר, ורצה להביא לה ראייה על זה שא"א שבעבור אהבתו לאסתר יבטל הגזירה, הנה מרדכי הצילו מן המיתה והיה ראוי שיגמלהו בעושר וכבוד ולא עשה עמו מאומה ולא גמלו שום שכר, וכן בלתי ספק היו בזמן ההוא עוד אנשים גדולים ועשירים שעשו טובות רבות למלכות ולמדינה כמו שיש בכל זמן וזמן, והיה ראוי לאחשורוש שעכ"פ כשנתן הגזירה לאבד את היהודים להוציא את מרדכי ושאר האנשים הגדולים מכלל הגזירה, וכיון שלא הוציא את מרדכי שהציל את נפשו ושאר האנשים שהיה להם יד ושם בחצר המלך ולא הוציא אחד מן הגזירה הקשה, מזה נראה בגלוי כמה גדלה שנאתו על

בדברי המפרשים כי יראת מרדכי לא היתה שיאבד המן את כל זרע ישראל ח"ו שזה דבר שאי אפשר שכבר נשבע השי"ת שלא לכלות זרע יעקב^א, אך מרדכי היה ירא שמתחלה תתפשט הגזרה על מקצת או רוב מישראל עד שהכשרים שבהם יחזרו בתשובה שלמה מכח הצרות והם הם אשר יקיים אותם השי"ת בשבועת אבותיהם^ב, והנה מרדכי הצדיק היה דואג ומצטער שאם לא תבא ישועה מיד, ח"ו הצרות מעבירין את האדם על דעת קונו וקצת מישראל יחשבו שעל ידי כפירה בהשי"ת ושיקבלו דת עם הארץ ינצלו, ואלו יחשבו כיון שאין להם מגום להמלט ימשכו ביין את בשרם למען ישכחו רישם^ג וכמו שנאמר (ישעיה כב) אכול ושתו כי מחר נמות וכהנה, ועל ידי כן ח"ו יעשן אף ה' יותר בשונאי ישראל, ולכן השתדל מרדכי שתלך אסתר מיד אל המלך בעוד ישראל עומדים בהרהורי תשובה וצועקים אל ה', כי אם לא יושיע מיד יש לחוש שיצאו מרעה אל

שהיה עכשיו ודאי כל ישראל חורין בתשובה וצועקים אל ה' בכל לבם וזה יועיל לאסתר שזכות תשובת ישראל תבטל שנאתו ולא יהיה הנם גדול כל כך כיון שאוהב את אסתר, ויהיה תיבת להמלט נמשך גם לאחריו וכאילו אמר אל תדמי שלא תחשבי בנפשך להמלט על ידי 'מבית המלך' שברוב יפיך תמצא הצלה לישראל מבית המלך דוה שקר, אך אפשר להמלט ע"י 'מכל היהודים' היינו מצד שכל ישראל הם עכשיו בהרהורי תשובה שאפשר שתמצא הצלה בזמן הזה ויהיה תיבת להמלט נמשך ג"כ למאמר כל היהודים, וכן יש מקראות רבות שתיבה אחת נמשכת גם לכמה תיבות שלאחריו וכמו שנאמר (תהלים לה) אל בקצפך תוכיחי ובחמתך תיסרני שתיבת אל הנאמר בראש המקרא נמשך ג"כ לסוף המקרא וכאילו נאמר ואל בחמתך תיסרני.

ולהבין יתר דברי מרדכי נקדים עוד הקדמה אחת אשר כבר בא זכרה

ח. שנשבע לאברהם יצחק ויעקב כמו שאמר משה (שמות לב, יג) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם' כך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים. וכן איתא בברכות (לב, א) אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם, אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים - כך שבועתך בטלה. ועכשו שנשבעת להם בשמך הגדול, מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים - כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים. וראה בחתם סופר (בבא בתרא ס, ב) כתב בזה"ל: ובדרוש אמרתי דכוונת חז"ל היה כי הקב"ה נשבע בשמו הגדול שלא לכלות זרע ישראל בשום אופן ואלו היה מלכות גזר להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים ע"כ היה הקב"ה גבור ומושיע ית"ש.

ט. כעין שאמר הקב"ה למשה לאחר חטא העגל ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול, ומשה רבן של ישראל השליך עצמו מנגד ונשא מיד תפלה לה' ויחל משה וגו', כן עתה דאג מרדכי שלא יאבד אפי' חלק מישראל, ראה לעיל בדרוש לז' אדר (בד"ה 'איתא במדרש') שמביא רבנו מדרש שגם משה וגם מרדכי מסרו נפשם לטובת עם ישראל.

י. רישם, מלשון עוני (עפ"י רש"י משלי י, טו), והיינו שישתכרו הרבה למען ישכחו עניותם וצרתם.

שאם יקראנה המלך הלא היא מחוייבת לבא אליו, וגם מה שאמרה וכאשר אבדתי אבדתי הוא קשה הבנה דכבר אמרו חז"ל (ברכות י"א, א) אל יפתח אדם פיו לשטן.

והנראה בכיזור דכריה הקדושים, נאמר אחר שגילה לה מרדכי כי מעתה במחשבתה ושיד אחשורוש הוא יותר כמעל הזה מהמן וכי הוא שונא לישראל יותר מהמן וצריך בזה זכות גדול שיבטל השי"ת בחירת אחשורוש או השיבה היא לא כן אמרי', אם אמנם צדק מרדכי בעצתו שמחוייבים להשתדל שהתשועה תבא מיד דאל"כ יש לחוש שישראל ח"ו יתייאשו עצמם מן ישועת ה' ומן התשועה ויפנו אל אלהים אחרים וליתר תועבות למען הצל את נפשם, מה שאין כן כשתלך מיד תצליח בשליחותה הואיל וישראל עכשיו בשעה שהגזרה חדשה עומדים בתשובה ותפלה, וע"ז השיבה היא, כיון שאנו צריכים לנס גדול לבטל הבחירה של אחשורוש א"כ אין די בתשובה קלה כמות שהוא עכשיו ברגע ששמעו ישראל את הגזרה הרעה אלא שצריכים להתחזק בתשובה, ולכן אמרה לך כנוס את כל היהודים וצמו עלי שלשה ימים ושלושה לילות כדי שיתחזקו ישראל בתשובה, ויען שתשובה זו היא תשובה גרועה מאד כמו שנאמר בספרים שהעבד המורד באדונו וברח ממנו ותופסו אדונו ונתן בכרוז נפשו והוא צועק אז הושיעני אדוני ואני אהיה לך עבד נאמן ע"ז אמר הכתוב (ירמיה ב, כז-כח) ובעת רעתם יאמרו קומה והושיענו, ונאמר במשלי (א, כז) בבא כשוואה פחדכם וגו' ואז יקראוני

רעה, ואם כי נצה ישראל לא ישקר ולא תהיה הצרה שולטת בכולם מ"מ תשלום במקצתם או ברובם, עד שהנשארים בהם יחזרו בתשובה גמורה ואז יד ה' לא תקצר מלהושיע, וזה שאמר מרדכי 'אם החרש תחרישי בעת הזאת' שלא תבא הישועה מיד יש לחוש שישראל יתייאשו ח"ו מן הישועה ועל ידי כן יבואו לתועבות רבות ותגבר הצרה עד שתשלום ח"ו ברוב שונאי ישראל, ואז כשלא ישאר אלא עם דל ונכאי לכב תבא הישועה להנשארים, ונמצא דמם של ישראל נשפך כמים, והיינו דקאמר 'רוח והצללה יעמוד ליהודים ממקום אחר' רצה לומר שתצא הגזרה אל הפועל, ורק אחר שפיכת דמים רבים מישראל יחזרו הנשארים בתשובה והיינו ממקום אחר שכון מרדכי שלא לישועה זו היה ממתין, ועל כן צוה לה אם יהיה כזאת שתצא הגזרה אל הפועל ויהיה דמם של ישראל נשפך על שנתיאשו מן ישועת השי"ת, ויפנו להצלחות אשר הם שלא כדת או את ובית אביך תאבדו, והוסיף לה עוד שלא תחשוב שהיא תהיה או שליה להציל את הצדיקים שעמדו אז בנסיון, ע"ז אמר לה ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות שבשביל הצדיקים גמורים אין אנו צריכים למלכות שלך שתפגיע בעדם למלך.

ועתה נתבונן בתשובת אסתר שאמרה לו לך כנוס את כל היהודים וגו' ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת וכאשר אבדתי אבדתי ותיבת 'ובכן' הוא קשה להבנה דהיה לה לומר ואם אבא אל המלך, גם אשר לא כדת הוא מיותר דפשיטא

ישראל לחזור ממה שאמרו נעשה ונשמע כשראו את האש הגדולה, אלא המעם שמתחילה חשבו שודאי יהיה נקל להם שמירת התורה שכל דרכיה דרכי נועם, אך כאשר ראו האש הגדולה, וכפי המבואר בנוסחת התפלה (במוסף לר"ה) 'גם בריות בראשית חרדו ממך בהגלותך מלכינו על הר סיני' ונאמר (שמות יב, יח) והר סיני עשן כלו, וכבר ראו ישראל בקריעת ים סוף היד הגדולה וייראו אבל לא נאמר שחרדו ונעו כמו בהר סיני, שאפילו כל מלכי אומות העולם נתקבצו אצל בלעם וחשבו שהקב"ה מביא מבול לעולם (ילקוט"ש תהלים רמו תש"י), והנה שפטו ישראל אילו היה התורה נקל לקיימה ולשמור מצותיה לא היה הקב"ה מחריד עליהם עולמו, אלא ודאי דירת ה' ושמירת תורתו לאו מילתא זוטרתא הוא ועל כן רצו לחזור, והנה כאשר נסתכל נסכים שודאי לדור היוצא ממצרים שהורגלו בשעבוד קשה בחומר ולבנים לגבי זה הוא דבר קל מאוד שמירת התורה ואפילו להגות בה יומם ולילה יב, אך כשיבאו לארץ ויאכלו מטוב הארץ כמו שנאמר (נחמיה ט, כה) בתים טובים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ויתענגו במרעה שמן, והנה מדרך התענוגים גשמיים כאשר יורגל האדם בהם שוב לא יחשבו לו לתענוג ויבקש תענוגים חדשים, וכן אנו רואים בכל השרים שכאשר שבעו מתענוגים הנמצאים

ולא אענה, לכן אמרה וצמו עלי שלא יהא תכלית התעניתם בשביל הצלת עצמם כי אם בעבור הצלתה, וגם אמרה שהיא אינה רואה את עצמה לצדקת כ"כ שיוגולגל זכות על ידה שיבטל הקב"ה על ידה בחירת הרשע אחשוורוש ולכן גם אני ונערותי אצום בן שאני לא אתפלל על הצלתי אלא על הצלת ישראל, והוסיפה ב'וכן' דבריה שעוד זאת תוסיף להתפלל לפני הקב"ה שאם ח"ו לא תזכה למצא חן בעיני המלך שלא יושיט לה את שרביט הזהב ונמצא נתוסף חטא על כלל ישראל שלא די שגרמו בחטאם לגורה קשה כזו אלא גרמו עוד שבעונם היוצרה אסתר לבא אל המלך ונהרגה, ויהא זאת למזכרת עון ח"ו לישראל שהם גרמו לשפיכת דם הצדקת, וע"ז אמרה שתכלול בענין הצום והתפלה שהיא מתפללת להקב"ה שדמה לא יהיה לבית ישראל למזכרת עון, וע"ז אמרה ובכן מוסב על הצום ועל התענית והתפלה שהיא מקבלת על עצמה יהיה על דרך זה אבא אל המלך אשר לא כדת, דהיינו שלא יושיט לה המלך שרביט הזהב דאז הביאה שלא כדת לא תהיה זאת שגשפך דמה חטא לבית ישראל, אלא כאשר אבדתי אבדתי שדמי בראשי לחוד.

עוד אפשר לפרש בפסוק זה, ושוב נשוב לבאר יתר השאלות שהעבנו בפתח דברינו, ונראה לתת מעם למה חשבו

יא. אפשר שיכוון כאן על מ"ש חז"ל (ברכות ה, ב) 'איך חבוש מתיר עצמו מבית האסורים' שישראל התפללו על הצלתה ואסתר התפללה על הצלת ישראל.

יב. ראה לעיל (פר' בשלח ברה"ז יאמר משה).

להתעצב על ככה כי זה עושה סעודה לחורבן בית המקדש, אך לעומת זה התחכם אחשורוש להביא בני ישראל במצודתו וקרא להם דרוור וקרא אותן לסעודת המלך ככל שאר עמו לאמור שכל עבדיו שוין לפניו, והנה הגם שנשבר לב בני ישראל על הסעודה זו, מ"מ חשבו שאם לא ילכו להסעודה יקצוף המלך עליהם לאמור אני רוצה לתת לכם חופשיות וכבוד כאחד מבני עמי ואתם מורדים בטובות שאני רוצה לעשות עמכם, לכן הלכו לשם י"ח אלף ולא שמעו לקול חכמי הדור שמחו בהם ואכלו ושתו וקלקלו כאילו הם שמחים במלכות וכאילו שכחו ירושלים, והכל לפי שהטיב להם אחשורוש, והנה חטאו בזה חטא עצום וכמו שאמרו תלמידי רשב"י (מגילה יב, א) שנגזרה הגזירה הואיל ונהנו מסעודתו של אותו רשע וכל זה מביא הגלות, והנה מבואר מזה דקשה עול תורה בארץ ישראל מצד רוב הטובה, ואם שהקב"ה יצרף אותנו ע"י עול גלות הלא גם הגלות והעניות מעבירין אדם על דעת קונו, ולכן בקשו ישראל לחזור כי שפטו מהאיש הגדולה ששמירת התורה קשה הוא לקבל על זרעם אחריהם אשר לא היו בשעבוד מצרים ולכך הוצרכו לכפיית הר כגיגית.

ונלענ"ד שהקב"ה הראה להם בזה שהוא עכ"פ ישמר תורתו בלב בניהם ע"ד וזאת בריתי (ישעיה נט, כא)³¹ והיינו

עמם במדינתם הולכים למדינות אחרות, והנה ודאי כל זמן שהיו בארץ ישראל והלכו כל היום מעומפים בציצית ולובשים תפילין היה זה להם למזכרת, אך כשיצאו לראות בנימוסי עמים על אפם היה זה להם שילכו במלבושי יהודים כל היום, והנה לבשו מלבושי נכר כדי לראות בשעשועיהם ועל ידי זה ילמדו הבלי נכר, ושוב כששבו למדינת ארץ ישראל ורצו להנהיג מנהגי העמים, והיו הנביאים מוכיחים אותם, היו טוענים כנגדם אתם לא ידעתם מנהגי עם ועם, ומה נשתנו אנחנו מאלה, וכאשר המלך ושריו לא שמעו להם פנו אחריהם גם יתר העם ולא שמעו לנביאים, כי אמרו מדוע אינכם מוחים במלך ושרים, עד שנתגברו העונות ונשלחנו מארצינו להיות בגלות, ושוב כשהיו בגלות כיון שאין לנו נחלת שדה וכרם ממה להתפרנס ועל כן צריכין אנו להשתדל ולמצא חן בעיני העמים והשרים, אם למצוא אוכל לנפשינו, ואם כי אנחנו עבדים להם, עי"ז נתוסף ונתחזקה המחשבה שאנו צריכין להתקרב להם ולהתדמות להם.

והנה ידוע בש"ס (מגילה יב, א) דהסעודה הגדולה שעשה אחשורוש היה משום שחישב שנתמלאו השבעים שנה וכיון דלא איפרקו לא יתפרקו עוד, ולבש בגדי כהונה גדולה והיינו דכתיב 'בהראותו את יקר תפארת גדולתו', והנה היה להם לישראל

יג. שנאמר שם: ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש מפיק ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם.

והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל, וממנה נתלמדו הנשים לעשות רצון בעליהם אך לא בדבר שהוא נגד רצון השי"ת, וידעו בבירור ששמירת התורה והמצות היא הנותנת חן לאדם ומכבדת אותו, וגם בני ישראל לקחו מוסר כי מה היה להם לעשות למלך עוד מזה שהלכו על סעודתו שעשה על חורבן ירושלים ושמחו עמו לאמור ולהודיע שמקבלים מלכותו בשמחה, והיה ראוי שאחשורוש יאהבם עבור זה כי נספחו להיות לו עבדים, והמה ראו שנהפוך הוא, כי לאחר מעט זמן גזר עליהם להשמיד ולהרוג, ומרדכי שהיה עומד בתומו הוא נתגדל להיות משנה למלך הגם שהוא היה עומד ומצוה עליהם שלא לילך על הסעודה, מזה ידעו כי נהפוך הוא, כי ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו. (מהגאון בעל גורן דוד ז"ל דרוש לפורים תרכ"ז).

[א]

הסיפור הראשון מן הסעודה שעשה אחשורוש, הנה רבותינו הקדושים במסכת מגילה (י"א, א) הודיעו לנו שסיבת הסעודה היתה כי אחשורוש חישב השבעים שנה שהיתה הגלות נגזר על ישראל וטעה בחשבונו, שחשב שכבר עברו,

שלעולם יהיו בהם גדולי ישראל שיהופפו עליהם ויגינו בעדם, דאם לאו הכי כבר היה יכול להחרידם ע"י ענינים אחרים יד.

והנה נאמר במתן תורה (שמות י"ג, ג) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל שבתחלה ישאל פי הנשים ואח"כ האנשים, שכיון שיתרצו בזה הנשים ויקבלו התורה ממילא יזרו את בעליהן ובניהן, והנה אמת נכון הדבר שהאשה הכשרה היא תדריך את הבעל ותשמרהו מן הטאים, אך בכ"ז היות שטבע האשה שהיא רוצית למצא חן בעיני בעלה לכן כמה פעמים כשהבעל רוצה שתעשה איזה דבר שאינה נכון לה מ"מ היא עושה כן שמתיראה שאם לא תמשוך אחריו תפסיד החן שיש לה בעיניו, והנה ושתי היתה בת אויל מרודך^ט והיתה מן הנשים היפות שלא נבראו אלא ארבע בעולם כמבואר בש"ס דמגילה (טו, א), וכמו שהתפאר בזה אחשורוש להראות העמים והשרים את יפיה, והיא נתגדלה בחצר אביה המלך הגדול וידעה כל ההשתדלות ומנהגי המלכות בקישומין ונמוסין ואפ"ה מאם בה המלך ונעשה בה משפט מות, ואסתר שהיתה ירקרקת ולא למדה משפטי המלכים היא מצאה חן לפניו, מזה נראה כמו שאמר שלמה (משלי לא, ל) שקר החן

יד. ולא ע"י כפיית ההר כגיגית, אלא שרימו להם הקב"ה בזה שבכל הדורות יהיו להם צדיקים שיהופפו ויגינו עליהם.

טו. שהיה מלך בבל, כנאמר בירמיה (נב, לא): ויהי בשלשים ושבע שנה לגלות יהויכין מלך יהודה וגו' נשא אויל מרדך מלך בבל' וגו'.

וייטב הדבר בעיני המלך והשרים ויעש המלך כדבר ממוכן כיון שהמשפט היה נוגע לזושתו מה לו לספר שהוטב בעיני השרים.

ונלענ"ד ביאור הדברים, כי היה משונה מלכות אחשורוש ממלכות מלכי בבל שקדמו, לו כי במלכי בבל היה הנימוס שהמלך היה מושל ככל אות נפשו מי יאמר לו מה תעשה, אך מלכי פרס ומדי לא היו שולטים לתת החוקים כרצונם רק בהסכמת שרי המדינה, וכבר דרך בדרך זה גם רבינו אליעזר אשכנזי בספרו יוסף לקח, ולפי זה אני אומר שאחשורוש היה רוצה שתהיה הממשלה כולה בידו מבלי שיצטרך לשאול הסכמת השרים, וחישוב ע"ז מחשבות רבות איך שאפשר לו להשיג הממשלה לנפשו, ולכן אחר שראה וחשב שישראל לא יגאלו עוד ותיכון המלכות בידו שוב היה משתדל שימשול כאות נפשו מבלי שיצטרך להסכמת שרי המדינה, ואחרי כי היה לו עושר רב וגדול מאוד יותר מכל המלכים אשר היו לפניו, וידע בנפשו כי העמים ובפרט השרים לא יתרצו לזה שיתנו כל הממשלה בידו לבד, ובהיות כי היה אות גלוי לכל העמים והשרים הנסים הגדולים שנעשו לישראל ע"י דניאל מישאל חנניה ועזריה שהיו מפורסמים בכל העולם בזמן ההוא, לכן קיבץ יחדיו כל השרים מכל המדינות והראה להם גודל עושרו והסעודה הגדולה כאשר הושיבם במטות זהב וכסף, אף שהקרקע היתה מרוצפת באבנים טובות ומרגליות, ובכל שמונים ומאת יום השקה אותם בכלי זהב

ואמר כיון דישראל לא נגאלו שוב לא יגאלו עוד, ורבינו הגדול בעל החת"ם הסביר הדבר יען כי אחשורוש בתחילת מלכותו היה חושב שהשי"ת יוציא את ישראל מגלותן באותות גדולים ונסים רבים כדרך שהיה במצרים והיה ירא שיבואו גם עליו כל אלו המכות, ובשנת שלש למלכותו כאשר לפי דעתו המשובשת שלא נגאלו היה בטוח במלכותו ולכן עשה הסעודה הגדולה, והנה דרשו רבותינו עוד (מגילה יב, א) 'את יקר תפארת גדולתו' שלבש בגדי כהונה גדולה, ויש להתבונן [א] לאיזה תועלת עשה כן כיון שהיה אחד מן המולכים בכיפה מה לו לבגדי כהונה גדולה, גם יש להבין איזה המשך יש בפסוק 'בהראותו את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו' שממנו דרשו זאת רבותינו (שם) בגזרה שוה ממה שכתב גבי אהרן ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת. [ב] כבר נתעוררו המפרשים כי כל סיפור המעשה מהריגת ושתי הוא לכאורה ללא תועלת כי היה יכול להתחיל הסיפור ויאמרו נערי המלך יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה. [ג] עצת ממוכן שהוא המון לפי דברי רבותינו הקדושים שאמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים וגו' וכן מה שסיים וכדי בזיון וקצף הם לכאורה דברי פתיות, ראשון שמגדיל כבוד השרים והעמים על כבוד המלך שאמר כי יצא דבר המלכה על כל הנשים להבזות בעליהן בעיניהן וחשש לכבוד עבדים ולא לכבוד המלך, והמון רשע היה אבל לא שומה, וסוף הסיפור

להראות כמו שהכהן הגדול היה יכול להתפלל על כל איש ואיש כן גם הוא בתפלתו יכול לעשות כרצון איש ואיש, ואומר אני כי כל אותן שמונים ומאת יום היה אחשורוש מתחפש בלבוש חסידות, לא אכל ולא שתה רק מעט מן המעט למען יאמינו בו שהוא כאחד מן הקדושים, והיה יושב בַּשְׁחֹת עינים כאילו הוא מן הפרושים מן העולם ומן התאוה, אך השי"ת המפיר מחשבות ערומים סיכל עצתו עד שביום השביעי שבו היה חושב לבא אל תכליתו המבוקש שיקבלו אותו כולם שיכול לשלוט כרצונו בעבור שהוא הכהן הגדול על כל האומות כי בו בחרו כוכבי השמים הגביר הקב"ה בו כח התאוה עד כי אכל ושתה הרבה עד שנשתכר והמיב לבו ביין.

ובאשר בער בו היין, צוה להביא את ושתי המלכה לפניו, וכפי דברי רבותינו (מגילה יב, ב) היה רוצה שתבא ערומה לפניו וכאשר לא באה בערה חמתו בו כאחד הריקים ואבד שכלו, ותחת שכל השמונים ומאת יום היה מתנהג בענוה ונמיכות רוח ודקות עינים במעט אכילה ושתייה כדרך הקדושים, עד שיהיה ראוי כפי מדותיו להיות לכהן גדול על כל האומות ושהוא יכול לעשות כרצון כל איש ואיש בתפלתו, נתגלה עתה נבלותו לעיני כל השרים והעמים כי בכל הדברים

ובכל יום הביא חדשים כמו שנאמר (א), והשקות בכלי זהב וכלים מכלים שונים (ילקו"ש רמז תתרמ"ה) ^{טז}, ולבש בגדי כהונה גדולה להראות להם כי מעתה בו בחר עבודה זרה שלו לעשותו לכהן על כל העולם, והמופת על זה גודל עשרו עד שנראה מזה כי כל מה שהוא רוצה ממלא עבודה זרה שלו ככל משאלותיו, וכיון שהוא הכהן הגדול מן כל כוכבי השמים שוב אין צריך עוד לעצת השרים כי כל השרים והעמים מחוייבין להשתעבד אליו.

והנה רבותינו הקדושים כבר נתעוררו בפסוק (פרק א, י) ביום השביעי כטוב לב המלך ביין, אטו עד עכשיו לא היה לבו טוב ביין ועיין במסכת מגילה (יב, ב) מה שדרשו על זה, ולפי דברינו נראה כי היתה כוונת אחשורוש יען כי בלי ספק כל שרי המדינות הביאו כל אחד עימו שרים ומשרתים רבים כדרך השרים הגדולים, ולכן בשבעה ימים האחרונים שעשה משתה לכל העם הנמצאים בשושן נתקבצו שם גם כל האנשים שהביאו השרים ממדינתם למען ביום האחרון יגיד להם כל לבבו שידעו כולם שהוא הכהן הגדול שהעמידו ובחרו בו כל כוכבי השמים, לכן לו לבדו יאתה הממשלה ואינו צריך לעצת והסכמת השרים, ולכן כוון לעשות כרצון איש ואיש כי היה רוצה

השר והוא מתקבץ עמה, והיא עמו, ייקל גם ביניהם כבוד השרים ולא ישמעו עוד לקולם, ועל ידי זה ימשך שגם העמים לא ישמעו עוד לקול השרים, ויתבטל הנימוס והנהגות כל המדינות, כי כל אחד ירים את ידו נגד השופט והמושל אשר עליו, ולכן צריך לחדש חוק שיהיה המלך לבד עוצר בעמו והוא יצוה על הכל, ואליו ישמעו, וכל הממרה את פיו יומת, וזה שאמר לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים והעמים, ומה שאמר ותלה הדבר בנשים להבנות בעליהן היה לשון נקי על לשון די לחכימא ברמזא כי אין מדרך השרים הגדולים להוציא מפיהם שהם יראים מן המרידה ולכן ידברו בלשון קצר ונסתר, וידוע כי הנשים בפרט במדינות ההם היו וגם עתה הם כשפחות אצל בעליהן, ואם היא תמרוד ימרוד הכל, כי ידוע שהאשה חלשה וכמו שאמר הכתוב (ירמיה נא, ל) נְשֵׁתָה גבורתם היו לנשים, ואם החלש ימרוד באדון הגיבור, מה יעשו עבדים החזקים שולפי חרב, ועל כן היו תחילת הדברים כי על כל השרים והעמים, וסוף דבריו וכדי ביוון וקצף שהיה מרמו להם שאש המרידה יתפשט בכל עיר ועיר, ולכן אמר אם על המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו ר"ל שהוא בעצמו ימשול על הכל מבלי שיצטרך לשאול הסכמות השרים היושבים על מדין, ופירוש זה על הפסוק יצא דבר המלכות מלפניו ר"ל שימשול המלך על הכל מבלי שיצטרך להסכמת השרים, חידשו בעל יוסף לקח בספרו.

נהפוך הוא, כי הוא זולל וסובא ותאותו פרוצה מבלי שיעור עד שצוה להביא את המלכה ערומה מה שלא יעשה אחד הנבלים, ואין מעצר לרוח הכעס אשר בו כי מדרך השלמים שיעצרו הכעס בתוך קהל ועדה, וידעו הכל כי איש כזה אין ראוי להיות כהן גדול אשר בו יבחרו כל כוכבי השמים מכל האדם אשר על פני האדמה, ונודע יד ה' כי הוא מפיר מחשבות ערומים.

והנה בפסוק (פרק א, יג) ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין, מן הפסוק הזה הוכיח רבינו אליעזר אשכנזי ז"ל בספרו יוסף לקח כי בנימוס מלכי פרס ומדי לא היה המלך יכול לשפוט בעצמו כרצונו רק היה צריך למסור הדבר לפני יודעי דת ודין, והנה ממוכן שהוא המן החכם להרע הבין כל כונת אחשורוש, והוא היה מאנשי סודו וידע כי הממון הרב אשר פיזר אחשורוש למען יאמינו בו שהוא כהן הגדול וחכם תאותו כל אותו זמן רב של שמונים ומאת יום למען יאמינו בו שהוא הכהן הגדול ויכול למשול לבדו, היתה כל היגיעה לריק, ונראה לכל כי עשה מעשה נבל, ולכן התחכם הוא לגמור עצתו על דרך אחר וכה היו דבריו: הנה עד עתה היו המדינות מתנהגות על פי עצת הסכמת השרים והיו העם שומעים לקול השרים והיו המדינות מתנהגות בטוב, אך עתה לקול המרד שמרדה המלכה במלך ימרדו כל הנשים בבעליהן, וכאשר יראו משרתי הבית שהאשה מורדת בבעלה

אשר עשתה שעל ידי זה אבדה עצתו שהיה מצפה להתנשא ואשר גזר עליה שאבד את ושתי עצמה, ואמנם כשלקח את אסתר על ידי זה הרויח גם כן קצת בב' הענינים הא' בעניני האישות שאהבה יותר מושת, ובעניני הכבוד שהיה אפשר לתלות שלא מפני רעתו אירע לו מעשה ושתי כי אם מה' היתה נשחתה כדי שיזכה לאסתר שהיתה נושאת חן בעיני כל רואיה.

[ב]

ומעתה נבא לבאר החלק ב' שבמגילה מגדולת המן עד הסוף, ונציע מעט דקדוקים, [א] תחלה, כי מתחלה צריך מעם על מניעת מרדכי מלהשתחוות כי קשה לומר שעשה המן עצמו עבודה זרה. [ב] גם צריך ביאור ומעם ל'ויבו בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו וגו' ויבקש המן להשמיד את כל היהודים'. [ג] ובתחלת פרשה ד' בדברי מרדכי עם אסתר שאמר לה 'אל תדמי בנפשך', וכי ראוי לחשוד אותה הצדקת שהיא חסה על חיי עצמה יותר מעל של כל ישראל. [ד] וגם לשון 'ואת ובית אביך תאבדו' נראה התראה חמורה שאין ראוי לצדקת כזאת, ועוד הרבה קושיות ודקדוקים יתבארו אי"ה בתוך דברינו.

ונראה כי כבר ביאר היוסף לקח שגדולת המן שגדלו אחשורוש היה גמול להמן שגידל בעצתו למלך שימשול בעצמו

ויובן עפ"י הפסוק (פרק א, כ) וגשמע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו, וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן, ר"ל על ידי החוק הזה שהמלך חוקק החוקים ועושה משפט חרוץ תגדל האימה והיראה מפני המלך והחוקים, ומ"ש וכל הנשים יתנו יקר לבעליהן למגדול ועד קטן רמז להם בזה שע"י יהיה אימת המלך על הכל, משא"כ אם החוקים נמסרים שהמלך צריך לשאול תחלה את יודעי דת ודין, מזה תסתעף המרידה ולסוף יהיו המלך והשרים ללעג בפני העם, ולכן מסיים על זה וייטב הדבר בעיני המלך והשרים, הגם שע"י נתמעט כח השרים שהמלך לבדו מושל עליהם, בכל זאת ישרה בעיניהם עצת המן כי נדמה להם כי בכח המלך יוכלו גם הם למשול ביותר תוקף.

וביאר הכתוב עוד (פרק א, כב) וישלח ספרים אל כל מדינות המלך וגו' להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו, כי חשב אולי יעלה פחד בלב השרים אולי יסור ממשלתם כי הוא מושל לבדו, או אולי יגזור שיהיו הכל מדברים כלשוננו, לכן כתב להם שיבינו שהוא אינו רוצה לעשות חוקים כאלה אלא יניח כל השרים על ממשלתם ועל כנם, וגם ידוע שהאומות אוהבים לשונם, ולכן רמז להם שלא יגזור שישנו לשונם אלא יניח אותם כמנהגם ולכן כתב ומדבר כלשון עמו, ובה מבואר מה שאכח"ל (מגילה יב, ב) זכר את אשר עשתה ואשר נגזר עליה, שצריך ביאור הכפל שהיה די באמרו אשר נגזר עליה, אך הכונה כי זכר ב' זכירות האחת

ע"כ לא היה מסתפק בהריגת מרדכי לבדו, כי אחרי שמעם מרדכי היה בשביל העבודת אלילים והמן חשב שיהיה כל העולם בעלי אמונה אחת אך האומה ישראלית מעכבת בזה כי היא מעולם לא תשמע לעזוב אמונתה, ויש לחוש שממנה ילמדו גם אומות אחרות, וע"כ לא היה מועיל לו להרוג את מרדכי כי כל איש ואיש מישראל הרי הוא כמרדכי מחזיק באמונתו, וזו היתה כונת המן מה שאמר 'ודתיהם שונות מכל עם ולמלך אין שוה להניחם' כלומר כי המה ימנעו להשיג האחדות בין האומות שיהיו לעם אחד, שזה היתה מטרת ומגמת המן ואחשורוש.

ועל דרך זה נראה גם כן ביאור הנהגת אסתר שלא היתה מגדת מולדתה כי בודאי הטעם בזה היה כדי שתוכל לשמור דתה שלא יכריחוה ח"ו להמיר דתה, ואמנם הסיבה שעל ידה היתה מעלמת דתה היה שאמרו כי כל בני האדם וכל הלשונות צריכים להיות שוין בהצלחת העם האנושי ולא הוב זה את זה, וע"כ סבתה סביב לה עבדים ומשרתות מכל הלשונות כדי שיהיה לה שם טוב ובתוכם גם מישראל הצריכים לה לשמירת דתה ולא ירגישו האומות בדבר רק יחשבו שאותן של ישראל אינם אצלה רק לשרתה כבני שאר האומות, ועל כן חשבה אסתר

מבלתי עצת השרים^י, וגם שע"י עצתו השיג את אסתר, ונמתיק עוד דבריו, שאחשורוש באשר בקש לכונן ולתמוך כסאו על ידו היה חפץ ליטע בלב כל עמיו האמונה והבטחון בו, ולמען לא יחשבו כי הוא איננו אוהב רק לבני פרס ומדי ובעלי אמונת פרס ומדי על כן גידל להמן שהיה אנגי להראות בזה שאיננו משגיח על עם מיוחד אלא שכל העמים והלשונות שוים אצלו באהבתו, ולראיה שהרי גידל את המן שלא היה מזרע פרס ומדי כי אם מעם אחר, וע"כ היה דעת ועצת המן לשלם גמול למלך ולפעול שיהיו כל עמיו ועבדיו שוים בדיעות ואמונות, למען עי"ז יהיו לאחדים תחת שבט המלך, ואמנם ידעו כי בכח ובזרוע א"א לגמור זה הדבר, על כן חשב המן שאחרי היותו משנה למלך ודרך האדם ללמוד ממעשה הגדול ממנו וע"כ היה הוא נושא עבודת אלילים על לבו כדי שכל הרואהו יעבוד גם כן לעבודת אלילים זאת"י כי ממנו ילמדו וכן יעשו.

ומעתה מבואר היטב טעם מרדכי שלא רצה לכרוע להמן, כי הבין דעת המן ותכליתו שכל רואהו יעבוד העבודת אלילים שלו, ואמנם המן הבין ג"כ טעם מניעת מרדכי, וידע גם כן המן שישראל עם קשה עורף שאינם משתחווים לאל אחר

יז. כמבואר באריכות לעיל בביאור חלק א' של המגילה.

אסתר אין לה דת על כן יעמדו לנגדה, וזו ואת ובית אביך תאבדו דהיינו שישמדה האומות מיראתם אותה.

והנה בתשובת אסתר 'לך כנוס את כל היהודים' נראה שקבלה הדין מפי מרדכי שכיון שהגזרה הוא בשביל הדת מחוייבת היא לילך אל המלך ולהודיע שהיא יהודית, אלא שהקדימה שישראל יחזרו בתשובה, אך מה שסיימה 'וכאשר אבדתי אבדתי' הוא דבר קשה כי אין לאדם לפתוח פה לשמן וכו' ושלמה המלך אמר (משלי יח, ז) פי כסיל מחיתה לו, ודבר זה נבאר לבסוף אי"ה.

[ג]

ונבא אל ביאור חלק השלישי של המנילה שהוא מעשה הנס, ויש לתמוה [א] על נס גדול כזה שלא קבעו לו אלא זכר מעט יום אחד של משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים, האמנם מצות מתנות לאביונים ערכה גדול מאד וכמו שאמר הכתוב (תהלים ק"ב) פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד, וצדקה תציל ממות (משלי י, ב), אבל משלוח מנות איש לרעהו מה תועלת יש בזה. [ב] וכן מה שקבעו אותו יום משתה ושמחה הוא דבר שלא נמצא בשאר מועדי ה' כי שם אמרינן חציו לה' וחציו לכם, אבל כאן

כי גם עכשיו אחר הגזירה יהיה יכולת בידה לבטלה בסברא זו כי תאמר למלך שאין ראוי לאבד אפילו אומה אחת, שלפני המלך צריכים להיות כל האומות והדתות שוים, ואמנם מרדכי לימד לאסתר בזה דעת אחרת, כי ידוע מאמר חכמינו ז"ל (סנהדרין עה, ב) שבעת השמד אפילו לשנות ערקתא דמסנאי אסוריט, ועל כן עכשיו ע"י הגזירה לא התיר עוד לאסתר להעלים עם מולדתה.

ומעתה זה כונת מרדכי לבא אל המלך ולבקש מלפניו על עמה, כלומר לא שתהא הבקשה כעל עם אשר משאר העמים וע"ד שהיתה נוהגת בתחלה לאמור שכל העמים צריכים להיות שוים, כי אם עכשיו על עמה דייקא שצריכה לגלות שהם עמה, וזו גם כן כונת מרדכי אל תדמי בנפשך כלומר שלא תחשוב שבחכמתך תמלט בית המלך כלומר באורך שלפני המלך צריכים כל האומות והדתים להיות שוים, כי נהפוך הוא שכאשר יראו שאר האומות והדתות שעושים כלה באומה אחת שלימה בשביל דתם יפחדו שגם עליהם יעבור כוס וילחמו נגד המלך, ובזה רוח והצלח יעמוד ליהודים ממקום אחר ע"י שאר האומות, ושאר האומות יאמרו עוד כי כל עיקר גזירת הכליון על היהודים גרמה אסתר לפי שהיהודים הם בעלי דת ואמונה והיא

יט. 'ערקתא דמסנאי' שרוך הנעל, שאם דרך הנכרים לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר אסור לקשור כדרך הנכרים, והוא ביהרג ואל יעבור (עפ"י רש"י סנהדרין שם).

אחשורוש גם זה לא עשו מרצון שהתאוו לשלחנם של מלכים, אך כי יראו לנפשם כיון שאחשורוש קרא לכל העם הנמצאים בשושן, אם הם לא ילכו להסיב עמהם יִפְדְּלוּ מהם שארי התושבים והשרים, ויאמרו כיון שהיהודים בדלים מאיתנו לא נמכור להם ולא נקח מהם דבר ועי"ז יפסקו כל עניני הפרנסה והמסחר, וזה הוא באמת צרעת ממארת אצל מרבית עם ה', הגם כי היה ברצונם לשמור מצות ה' חושבים אם יגדלו בניהם לתורה וישמרו שבתות ומועדי ה' לא יהיה להם להחיות את נפשם ולכן סרו מתורת ה' וישלחו בניהם אל מקומות אשר פורצים בשבתות וימים טובים והכל למען יוכלו להביא טרף לביתם, וכבר הוכיח ע"ז דוד מלך ישראל (תהלים קכ"ז) שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים כן יתן לידידו שינה, וברכת ה' היא תעשיר ולא תוסיף עצב עמה (משלי י, כב), מה שאין כן אלו הפורצים גדר לאסוף הון רב מלבד כי רבים מהם אשר כלו חייהם ביוגן ואנחה, גם החושבים כי כביר מצאה ידם זהב ורב פנינים, אחרית הדבר נאכדה העושר ההוא בענין רע ועושר שמור לבעליו לרעתו, אך הבוטח בה' חסד יסובבנהו, ובטוח הוא מאן דיהיב חיי יהיב מזוני.

והנה עם ה' שבאותו הדור הבינו כי חטאם היה כי גברה בלבכם הראגה והאנחה על פרנסתם, אך הדאגה בלב

בפורים הוא כולו לשמחה וכמו דאיתא ברפ"ק דמגילה (דף ג, א) דלא קבעינן בהמ"ד בפורים.

ונראה לבאר אלו השאלות כאשר נשים עין על הפסוקים בפרק ט' פסוק ט"ז וי"ז שם נאמר: שהיהודים אשר בשאר מדינות המלך נקהלו ביום י"ג ונח בארבעה עשר בו ועשו אותו יום משתה ושמחה, ובפסוק י"ח: והיהודים אשר בשושן נקהלו בשלשה עשר בו ובארבעה עשר בו ועשו אותו יום משתה ושמחה ולא הוזכר משלוח מנות ולא מתנות לאביונים, ובפסוק י"ט: על כן היהודים הפרזים וגו' עושים את יום ארבעה עשר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו, ולא נזכר מתנות לאביונים, ובפסוק כ': ויכתוב מרדכי את הדברים האלה וישלח ספרים אל כל היהודים וגו', ובפסוק כ"א: לקיים עליהם להיות עושים וגו', ובפסוק כ"ב: כימים אשר נחו בהם היהודים מאויביהם וגו' לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים, והשאלה חזקה, אחר כי מתנות לאביונים הוא עיקר המצוה היה לו להקדים מתנות לאביונים על הכל.

וליישב כל אלה הדקדוקים נראה דבאמת כבר אמרו חכמינו ז"ל (מגילה יב, א) דהגזרה היתה בשביל שאכלו על סעודת אחשורוש, ונראה כי מה שאכלו על סעודת

גבוה חמשים אמה למען יוסרו האנשים, ולא יקל בעיניהם לכוות חוקי המלך, גם לא נוכל לחשוב יען כי גבר עליו חמתו וכיון שבא לכלל כעס בא לכלל טעות, או שמאהבת אסתר עשה כל זאת, הלא אנחנו רואים כי כאשר מרדה בו ושתי נאמר ג"כ ויקצוף המלך מאוד וחמתו בערה בו ועם כל זאת נאמר כי שאל לחכמים יודעי העתים מה לעשות במלכה ושתי, בפרט כי כאן לא היתה סבה אל הקצף הגדול כי המן לא עשה נגד רצונו, וגם לא ידע כי אסתר המלכה היא יהודית לכן אין עליו פשע כלל, ובטוב טעם היה יכול להשיב אל אסתר מדוע לא הגדת לי את עמך ואת מולדתך, ועתה כי נודע גם להמן כי את יהודית נבטל הגזרה, בפרט כי אחשורוש ידע והבין הטובות הגדולות שנמשכו אליו מעצת המן^{בא}, והמשים עין על כל זאת יכיר כי רק מה' היתה זאת אשר שלח בקרב לב אחשורוש הקצף הגדול והחרי אף הנורא הזאת, והגם שהוא היה אוהב את הכבוד על הכל וגברה בו אהבת הכבוד עד שהמית את ושתי שהיא היתה האחת מארבע נשים יפיפות שהיו בעולם (מגילה טו, א) בעבור שעשתה נגד כבודו, ואיך לא זכר את המן ביום חרון אפו לזכור לו את כל הכבוד שהגיע לו מצד עצת המן, ומזה נודע כי יד ה' עשתה זאת, והוא שליט במטה ובמעל לעשות בהם כרצונו, ועונה לעמו ישראל בכל עת

האדם בעבור פרנסתו אינה גוברת עליו להסיתו מדרכי ה' בעבור פרנסת עצמו, רק בעבור פרנסת אשתו ובניו, ולכן נגזר עליהם להשמיד ולהרוג מטף ועד נשים וישללם לכוז, כי הטף והנשים והשלל הם היו סבות החטא ולכן היתה הגזירה גם עליהם.

והנה עתה ראו כי נהפוך הוא, כי רק ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם, כי מפלת המן היתה שלא כדת, כי מה לו למלך לקצוף על המן כיון ששאל את פיו והוא נתן לו רשות על הכל, ומה חרי האף הגדול הזה של אחשורוש, והגם שאמר הרבונה הנה עין גבוה חמשים אמה אשר הכין לתלות את מרדכי אשר דבר טוב על המלך, אולי המן לא ידע מזה כמו שאחשורוש לא זכרה, וגם היה לו לשאול את המן מדוע רוצה לעשות כן אולי ימצא על מרדכי חטא משפט מות, והמן בודאי היה משיב כן כי בודאי חייב מיתה הוא אחר שחוק המלך היה שכל אחד יהיה כורע ומשתחוה והוא לא עשה כן, ולא עוד שלא התרחק את עצמו מפני המן רק ישב לפניו בשער המלך ולא קם ולא זע בשעה ששאר עבדי המלך היו כורעים ומשתחווים להמן, ולעבור את פי המלך בחצר המלך לעין כל עבדי המלך אין ספק שעל איש כזה יחריץ משפט מות לעין כל למען ישמעו ויראו ולכן עשה עין

בא. כמו שנתבאר לעיל באריכות בביאור חלק א' של המגילה, שיעץ לו איך לשלוט לבדו על כל ממלכתו ולהפקיע הכוח מהשרים והפרתמים.

בפלס שלא ירומם איש שמעשיו רעים, ואם היה רוצה להרוג את המן היה לו להרגו בסתר למען לא יודע לעיני כל הגוים שהמלך הוא כפתי שאינו מבחין להכיר האנשים אשר יהתלו בו, ועי"ז הכירו ישראל שהוא גם גדול מן השמים ולכן בטחו בישועת ה' שכאשר יגיע יום המלחמה גם אם יהיו אויביהם רבים כחול הים לא יוכלו לנגוע בהם, כי ה' מגן בעדם ולכן עלו בשמחה.

[ד]

ובזה נבא אל ביאור הפסוקים והשאלות אשר הערנו עליהם, דהנה בפרק ט' פסוק א' נאמר: ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם ונראה כוונה עמוקה בפסוק זה כי שונאי ישראל חשבו כי לא ימצא רוח בלב שום יהודי שיקום למלחמה נגדם אך כולם יפשטו הצואר כצאן למבט, וכמו שהמלך השליט על עבדו להרוג אותו שלא יעלה על לב העבד נגד המלך כן לא יעלה על לב שום יהודי להלחם נגדם, אך מה' היתה זאת

קוראים אליו, ומקדים להם רפואה למכה יהי שמו הגדול מבורך.

ומתורץ בזה שאלת המפרשים במה שאמר (פרק ה) 'והעיר שושן צהלה ושמחה', וכן בכל מקום שהגיעו האגרות השניות 'משתה ושמחה ליהודים', ולשמחה זו מה היא עושה כאן שעדיין היה ספק להם אם ינצחו שונאיהם הרבים אשר יקהלו עליהם, והאריך בשאלה זו בעל יוסף לקח, ועפ"י דברינו מתורצת שאלה זאת דישאל הבינו דלא היה לו לאחשורוש מקום לקצוף על המן וגם אם כעם עליו עכ"פ לא היה עליו משפט מות, אך כי יד ה' עשתה זאת ושלח הכעס והקצף בלבו של אחשורוש והפך את לבבו אשר היה בוער באש האהבה להמן כי על ידו עשה את כל הכבוד הזה, ונתהפך האוהב לאויב ותלה אותו על העץ כאחד הרקים^ב, והנה תליית המן היה גם כן בזיון לאחשורוש כי איך יתכן שמלך גדול יתן ממשלה שלו לאיש אשר לא בחן אותו מקודם אם רוחו נאמנה למלך ולהעם, שהמלך צריך לשקול

כב. הרי שביטל הקב"ה בחירתו ורצונותיו של אחשורוש שזהו הגדול שבנסיים יותר משידוד מערכות הטבע כמו שכתב הגורן דוד המובא לעיל (בסוף המאמר על פורים) וז"ל: והנה שיעשה השי"ת כזה שיבטל הבחירה מן האדם הסכימו כל חכמי ישראל שזה הוא הגדול מן הנסים, שכבר גזר אומר השי"ת בתחלת הבריאה שיהא לכל אדם בחירתו חפשי בידו, וכן אנו רואים בכל הנסים בכל המלחמות גדולות שנעשו לישראל בנסים חוץ לטבע, וכבר היה יכול השי"ת להושיעם שיבטל ויהפך שנאת אויביהם שיאהבו אותם ולא יחפצו רעתם אלא שאין הקב"ה רוצה לבטל בחירה שנתן למין האנושי, והנה מרדכי היה יודע שצריך לזה זכות גדול שיהפוך הקב"ה שנאת אחשורוש ברצון ואהבה לישראל, ודבר זה א"א אלא כשיעשו ישראל תשובה גמורה ע"כ. וראה שמו"ר (יג, ג) שיש אופנים קיצוניים שהקב"ה נוטל הבחירה מן האדם.

המלחמה הכירו "מהננס" ונוח מאויביהם שהיה להם מנוחת הנפש ולא היה להם פחד כלל, ולא כדרך יורדי מלחמה שכל אחד ירא לנפשו שמא יהרג, רק על דרך שאמר בנביא (מיכה ה, ו) והיה שארית יעקוב בגוים כאריה בבהמת יער ככפיר בעדרי צאן, שאין על האריה פחד כלל אשר אם עבר וטרף ואין מציל, רצה לומר שיודע שאין מציל מידו, כן היה בכל מקום שנקהלו שמתחלה היה להם פחד מלחמה, אך כאשר באו אל המלחמה אז ונוח מאויביהם היה להם מנוחה מן האויבים כי לא היה להם כח להרים ידם ולהקים נגדם כאשר לא יקום השה נגד האריה, ולכן אמר והרג בשונאיהם היינו שלא עשו אלא מעשה הריגה ולא כדרך שנים הלוחמים זה עם זה אלא כנבור ההורג את החלש האסור בויקים.

ואמר אחר זה בפסוק י"ז: ביום שלשה עשר לחודש אדר ונוח בארבעה עשר בו ועשו אותו יום משתה ושמחה, ולכאורה הוא אריכות לשון אשר אין צורך בו, כי מאחר שעשו אותו יום משתה ושמחה ידענו שנחו בו ולא עשו מלחמה ביום ההוא, ונראה דגם כזה רמזו כותבי המגילה כונה עמוקה, דהנה בכל המלחמות גם מִפֶּת המנצחים הפילו הרבה במלחמה אבל כאן היה הנס שמן היהודים לא נפל איש, והנה מן הירוע (מגילה ג, ב) שקבורת מת מצוה דוחה אפילו עבודת בית המקדש ולכן אם היו נהרגים אנשים מן היהודים היו צריכים תחלה להוליכם אל קבר ישראל ולהתאבל עליהם בתנחומי ברכות אבלים,

כי כאשר ערכו המלחמה נפל הפחד עליהם עד כי לא יכלו להרים ידם וזה שאמר הכתוב ביום אשר שברו אויבי היהודים 'לשלוט' בהם ולא אמר להרוג אותם אך אמר לשלוט בהם שהיו חושבין שלא יהיה מקום למלחמה כלל רק כדרך המלך השליט והורג אותו שהעבד לא ירים את ידו נגד המלך השליט עליו, וסיפר הכתוב הנס ונהפוך הוא, אשר 'ישלמו' היהודים המה בשונאיהם שלא היו צריכין למלחמה כלל רק שהיהודים שלטו עליהם כדרך שהמלך שולט על עבדו, וכדי להבין כוונה זו בא הכתוב שאחר זה: 'נקהלו היהודים בעריהם וגו' לשלוח יד במבקשי רעתם' ותיבת 'יד' מורה על חזק ותוקף כמו (במדבר כא, כו) ויקח את כל ארצו מידו, כי חשבו היהודים שיהיו צריכים להלחם בחזק יד נגד האויבים העצומים והרבים, וכיאר הכתוב הנס שעשה השי"ת: 'ואיש לא עמד לפניהם' שלא היה להם כח כלל לעמוד במלחמה 'כי נפל פחדם על כל העמים', ועל כוונה זו נאמר גם כן לפרש פסוק מ"י: ושאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמוד על נפשם 'ונוח מאויביהם והרג בשונאיהם' וגו', כל עין יראה הקושיא שבפסוק, שהיה לו לומר להיפך 'והרג בשונאיהם ונוח מאויביהם', אך שמבאר בזה כמו שהיה הנס בשושן שלא היה לשונאי ישראל כח כלל להלחם נגד ישראל, ולכן אמר שישראל נקהלו ועמוד על נפשם שמתחילה חשבו ישראל שיצטרכו ללחום נגדם בכח גדול והתאמצות רב, אך כאשר באו על מערכות

לחיות את נפשם, וחצו על דרך זה כספם וזהבם ורוב עשרם עם העניים למען יתקבצו בבתיהם למען לא יקומו הרוצחים פתאום עליהם גם טרם שהגיע יום שלשה עשר של אדר.

ולבן כשנעשה הנס ביום י"ג אדר כי 'שלמו' היהודים המה באויביהם ר"ל כדרך המלך השליט הגוזר שיאסור העבד בויקים והורג אותו, הנה ביום י"ד היו כל היהודים נקבצים במקום אחד אשר שם נתקבצו ממקומות מושבותיהם למען יעזרו איש את אחיו הנה עשו אותו יום משתה ושמחה ר"ל שנתקבצו כולם למקום אחד אפשר במקום שהיה שם המלחמה, ושמחו יחדיו ולא ניכר שוע לפני דל, ולא העשירים לעצמם בראש והעניים בשפל ישבו, אך היו יחדיו בשמחה יען כבר נתיאשו מן הממון וחילקו אותו עם העניים כי היה להם העושר למכשול כי ע"י העושר ימהרו שונאי ישראל להרגם, וזה היה ביום י"ד הראשון אחר המלחמה והיו בשמחה ראשונה כולם יחד במקום שנתקבצו שם, והנה הבינו אז כי הצרה באה להם ע"י שלא היה בטחונם בצור ישראל ואכלו בסעודתו של אחשוורוש למען יהיה להם התקרבות עם האומות למען ימצאו להם יד לפרנסתם והוא על דרך שאמר המקובן (איכה ה, ו) מצרים

ובכלות ימי האבל אז היה אפשר לעשות יום משתה ושמחה על הנשואים, אכן כפי מה שביארנו שלא היה להם לשונאי ישראל שום כח כלל ללחום והיו עומדים כאילו ידיהם כפותים ולא נהרג שום אדם מישראל ולזה אמר 'ונח בארבעה עשר' שעשו אותו יו"ט שהיה להם מנוחה כי לא היה להם לקבור מתייהם כי לא נפל מהם איש ולכן עשו אותו יום משתה ושמחה.

והנה אם נשים עין על משך הזמן שהיתה הגזירה שלשה ימים הראשונים בשושן ובשאר מדינות המלך אשר נשלחו הרצים היה בין אגרת הראשונה לאגרת השניה שבעים יום, הנה בימי הגזירה האלו היה הפחד על העשירים עצום מאוד, כי על היהודים העניים אינם מתקנאים אומות העולם וישמחו כי ימכרו להם דברים קמנים ונבזים, אך על עשירים יתקנאו וירגו לבבם בראות אצלם עושר ורב פנינים, והנה (איוב ב, ד) 'עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו' ^{בג}, ויען שכל אחד היה מקוה שביום זעם המלחמה ינצלו, היה כל אחד מן העשירים קורא אליו אחיו העניים למען ישאו בסתר וימיינו קנינם בסתר אהליהן כי אצל העניים לא יחפשו אחר כסף וזהב, והנה אם יעשה להם השי"ת נס שאם ינצלו שיהיה להם

בג. דדרך אנשים לתת 'עור בעד עור' היינו שאם יבואו להכותו בעור פניו הלוא ישים ידו על פניו לקבל ההכאה בעור היד, ואם כך הוא במקצת גופו אל קצתו כ"ש הוא שיתן האיש את כל אשר לו בעד נפשו (מפרשים איוב ס).

שאו שמחו כולם יחדיו, ועל כן עתה שכל אחד שמח בביתו שולח לחברו מסעודתו, והנה לא נהגו אז במתנות לאביונים כי לא היה נמצא עני בזמן ההוא, וכאשר הודיע תחילת התייסדות הפורים שקבלו מעצמם שוב אמר בפסוק כ' כי ראה מרדכי כי הבינו עם ה' היטב ענין הנס וסיבת הצרה אך בזמנם לא היה עני ולכן אמר בפסוק ב': כי מרדכי כתב לשים כן לחוק על ימים הבאים, וכיון שלא היה גאולה שלימה ידע מרדכי כי עדיין לא הגיע הזמן שיקויים אפס כי לא יהיה כך אביון, על כן כתב בספרים אשר שלח "משתה ושמחה משלוח מנות ומתנות לאביונים" ולכאורה היה לו להקדים מתנות לאביונים שנראה שזה עיקר המצוה, אלא שלסדר המעשה נכתבה במגילה.

נתנו יד אשור לשבוע לחם^ב, ולכן ראו לקבוע יום שמחה להורות כי ראוי להם לישראל להיות בשמחה תמיד כי גואלם חי, וזה היה כוונת של יום המשתה שעשו כי חטאם נצמח ע"י שהיו אוכלי לחם העצבים ולכן בשנים הבאים היו עושים מעצמם את יום י"ד שמחה ר"ל שהאומה ישראלית צריכה להיות בשמחה תמיד ולא לדאוג על עניני עולם הזה, וכדי להורות כי הקב"ה משה קמון וגדול כמו שהיה בזמן הנס ששמחו כולם יחד ולא היה שם עני כי בשעת הגזרה חילקו ובזו העשירים את ממונם כספם וזהבם עם העניים לכן תקנו משלוח מנות איש לרעהו על דרך אפס כי לא יהיה כך אביון (דברים טו, ד), וזה שאמר בפרק ט' בפסוק י"ט: 'על כן היהודים הפרוים עושים את יום ארבעה עשר לחודש אדר שמחה ומשתה וי"ט ומשלוח מנות איש לרעהו', לזכר

ויקהל

דהיינו הלאוין ומיתות כ"ד הן בשב ואל תעשה, ואם כן האך אמר הכתוב 'לעשות אותם', ונראה כי ענין לעשות אותם סובב והולך על ראשית הכתוב 'ויקהל משה' והוא עפ"י מה דאיתא בילקוט (ילק"ש רמז ת"ח) אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אלהם אלא הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם, ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון וגו' (לה, א-ב). וצריך להבין הלא כל ענין חומר שבת

ו, ב) לא יגעתי ומצאתי אל תאמין, כי לימוד התורה צריך יגיעה ומלאכה, לזה בא הכתוב ולימד את זה המקהיל קהלות ודורש לפניהם, ששת ימים תעשה מלאכה דהיינו הכן מלאכתך בחול ולא שתהיה מוטרד בשבת בהכנה רבה דאורייתא, דכתיב בשבת יהיה 'לכם', והכל מודים שבשבת בעינן גם כן לכם (פסחים סה, ב), שיתן גם לגופו חלקו.

או יאמר בהקדים המדרש (כ"ר כב, יג) שאל אדם הראשון את קין האיך יצא דינך, אמר עשיתי תשובה ונתפשרתי, מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת. ונראה כי למד אדה"ר מתשובת קין שענין התשובה אינו תלוי בתעניתים הרבה ובסניגופין ובגלגולי שלג, אלא עיקר הכל הוא החרטה הגמורה על מה שעבר, וקבלה החזקה בלב שלם על הבא, והבין זאת ממה שאמר 'עשיתי' תשובה בלשון עבר, ובשעה קלה כזו מעת אשר עמד ברין עדיין לא היה לו באפשרות לעשות תשובת המשקל, אלא על כרחך נראה מזה שכיון שגמר בלבו להיות שב ואל תעשה עשה כבר רובו או חלק גדול מהתיקון, א"כ נוכל ללמוד מזה ולהבין גם כוחה של שבת שעיקרו הוא גם כן רק בשב ואל תעשה,

גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת כדי שילמדו ממך דורות הבאים להקהיל קהלות בכל שבת ושבת עי"ש, ולפי"ז יפורש הכתוב אלה הדברים אשר צוה השם לעשות אותם דהיינו מה שכינסתי אתכם היום ביום מנוחה ללמוד ולשמוע דבר הלכה, זאת צוה השם לעשותו, שוב ראיתי שקדמני בזה הרב אור החיים הקדוש.

אבל אין ביהמ"ד בלא חידוש, שיש לפרש בזה גם המשך הכתובים: ששת ימים תעשה מלאכה, דהנה כבר זוהר הכתוב כמה פעמים על שמירת שבת וא"כ למה הוכפל דא גם פה, ורש"י הביא מאמר הש"ס יבמות (דף ג, א) דילפינן מכאן שאין בנין בית המקדש דוחה שבת, והנה לכאורה גם זה פשוט דהלא אפילו למוספי יום טוב וראש חודש אילו לא היה לנו עליהם פסוק מיוחד לא היו דוחין השבת, ונראה דזה גם כן סובב על הענין הנ"ל להקהיל קהלות בשבת, דכבר דרשו חזו"ל והביאו תוס' מגילה (לא, ב) מה דכתיב (איוב כח, כו-כח) 'או ראה ויִסְפְּרָה הַכִּינָה וגם חֲקָרָה, ויאמר לאדם'. שהחיוב שיכון עצמו האדם קודם שיעסוק בתורה ברבים, שיהיו שגורים בפיו ולא ישל בדבריו, ואמרו חזו"ל (מגילה

א. וז"ל התוס' במגילה שם: אין אדם רשאי לקרות בתורה עד שיסדיר הפרשה ג' פעמים שנאמר (איוב כח) 'או ראה ויספרה חקרה והכינה' ואחרי כן ויאמר לאדם'.

ב. ראה לעיל פרשת כי תשא (כד"ה 'ששת') שמבאר רבנו הזמר 'פוסעים בו פסיעה קטנה' שצריך לעבוד בעבודת השבת מתון מתון מבלי דליגה ועיון, ומציין שם הגמ' בנדרים (לו, ב) שאין קוראים עם הילדים בשבת דבר חדש לפי שצריך עיון מרובה.

זירו כ אשר הוטלה המצוה שיש בה חסרון כים על כל יחיד ויחיד מישראל, ועיין במסכת חגיגה (יא, ב) 'אין דורשין בעריות בשלשה', ומעם הדבר כי עריות הוא ענין אשר נפשו של אדם מתאוה להן, וחיישינן שמא בעת אשר ילמוד הרב עם התלמידים יתעסקו שנים בענין אחר ולא ישמעו דברי הרב ויבאו להתיר את האסור, והנה אמרו חכ"ל (ירושלמי תרומות שלהי פרק ח') 'ליבא בכיסא תליא' כלומר שהאדם אוהב ממונו, וחששה התורה שאולי בעת ידבר משה דבריו אל העם ימצאו אנשים אשר לא הטו אוון לקולו של משה וכעין שחששה המשנה בחגיגה, ולזה מצאה התורה תקנה לזה, וכאשר באמת המנהג באנשי הצבא שאחרי שאי אפשר שישמע כל אחד את קול שר הצבא, לכן הוא אומר את דבריו וכל אחד מאנשי הצבא ששמע הצוי אומרו ג"כ בקול שישמעה גם חבריו עד שזה ששמע משר הצבא השמיע לזה שעומד אצלו והשני לשלישי וכן כולם, עד אשר כל אחד ואחד היה אומרו גם בעצמו מה שנצטווה מפי מנהיגם, וזה יהיה גם כוונת הכתוב ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמור, היינו שמושה אמר אל כל עדת בני ישראל ששמעו הדברים יוצאים מפיו שהם עוד יאמרו להאחרים כולם 'זה הדבר אשר צוה ה' לאמור' שגם המה יאמרוהו עד שיודע לכל, בהיות שכל אחד ואחד יוציאנה בפיו.

וזה שאמר המדרש פתח ואמר מזמור שיר של יום השבת, והנה באמת גם יום הכיפורים עיקרו הוא התשובה בלב דהרי אם היה ר"ל חולה מסוכן ואכל ושתה כיוהכ"פ כפי היתר התורה בכל זאת יום הכיפורים עושה פעולתו בלי התענית, ולפי זה שפיר יש לומר גם בשבת 'לעשות', כי גדול כחו של שבת כאלו עשינו עבודה גדולה וכבדה לכבוד השם, והנה רש"י כתב, ויקהל משה: ממחרת של יוהכ"פ היה, ויפורש הכתוב לפ"ו ככה אלה הדברים אשר צוה ה' 'לעשות' ממחילת יוהכ"פ נלמד, היינו ממה שנראה מה שהיא עושה גדולותי במה שהאדם בשב ואל תעשה, אם כן ששת ימים תעשה מלאכה ויום השביעי 'שבת'.

ו**יאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמור זה הדבר אשר צוה ה' לאמור, קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו יביאה (לה, ד-ה).** הנה לכאורה לאמור אחד מיותר, ונראה על פי מה דאיתא במדרש (במד"ר ז, י) צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי וגו' ביותר צריך זירו במקום שיש חסרון כים וכן מביא רש"י בריש פרשת צו, ואם במצות קרבן תמיד הבאה מן הציבור צריך זירו מכ"ש שצריך

ג. שנמחלין כל העוונות.

ד. עיין לעיל פרשת שמות (בד"ה ויצו' השני) שמבאר שם הפסוק על דרך זה.

ו"ד גם כן מספרו עשרה, ואות יו"ד אין לו מילוי אחר, וא"כ האות עצמו וכן מילוייו הם שוה בשוה להורות כי בעוה"ב אין שינוי ותמורה, אמנם העוה"ז הוא עולם התמורה ולזאת נברא באות ה"א שמילוי אות זה הוא בג' אנפין דהיינו או בה' ה"ה, או בי' ה"י, או בא' ה"א, דהיינו או שוה בשוה או פחות או יותר, והנה הנשיאים מה שלא הביאו מיד לא היה מצד רמות רוחא, אלא חשבו שאם יתנדבו הם תחלה ממילא יביאו הם כל הצורך ויהיה זה בכלל יתן ולא יתנו אחרים" ולזאת נתאחרו, אמנם משום דבכל זאת החליפו והמירו שיטת האמת והיושר שהיה להם להתחיל לכל הפחות באיזה דבר, לזה נחסר אות יו"ד משמם המורה על העולם שאין בו חילוף ותמורה.

והנשאים הביאו את אבני השהם ואת אבני המילואים וגו' (לה, כו).
 עיין רש"י הביא, בחנוכת המזבח התנדבו הנשיאים מתחלה אבל במלאכת המשכן נתאחרו, לפיכך נחסרה האות י' משמם ד'והנשאים' כתיב היינו חסר יו"ד, וכבר כתבתי מזה, וכעת נראה על דרך יותר פשוט עפ"י שיחת חולין ששמעתי מאמו"ר הגאון זי"ע שפעם אחד נסע בספינה והיו ציציותיו נגררות מתחת כנפי

זבזה נמצא טוב טעם על מה שאמר הכתוב (לקמן פס' כ"א) ויבאו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אתו הביאו את תרומת ה', היינו לאחר שהוזהרו שכל אחד ואחד יכפול דבר משה כאמרו קחו מאתכם וגו' הנה הביאו לא מבעיא אלה האנשים אשר חוננו מלידה בלב טוב לפזר ולתת שאלו אינם צריכים לזירוז כל כך, אבל כמו כן בני אדם אשר ממונם חביב עליהם ולא יתנו מגדבת לבכם אבל נותנים מצד השכל המחייב אותם לעשות רצון השם, דהנה רוח נקרא גם השכל הישר כמו שאמר הכתוב (איוב לב, ח) 'אכן רוח היא באנוש ונשמט שדי תבינם', ועתה הביאו כל איש, זה אשר נשאו לבו הלב הטוב, וגם כל אשר נדבה רוחו אתו, כי נודע לו שכן נצטווה מהשם יתברך.

והנשאים הביאו וגו' (לה, כו). עיין רש"י הביא: בחנוכת המזבח התנדבו הנשיאים מתחלה, ובמלאכת המשכן נתאחרו, לפיכך נחסרה אות י' מן והנשאים, וי"ל בטעם הדבר שנחסר אות היו"ד עפ"י מה דאיתא במנחות (כט, ב) ביה ה' צור עולמים, העולם הבא נברא באות יו"ד והעולם הזה באות ה"א, ומלכד הטעם המבואר שם בש"ס יש לומר עוד כי י' מספרו עשרה וגם מילוי אות זה דהיינו

מעילו ובא אליו איש אחד ואמר לו אדוני הרב יכסה נא ציציותיו, והשיבו **אאמו"ר זצ"ל** ולמה זה אכסם הלא 'וראיתם אותו' כתיב, וכי בוש יבוש הכומר לשאת אותותיו של זהב בשרשרות על מעילו, ומען אותו האיש הלא הם של זהב, והשיב לו **אאמו"ר זי"ע** בפנים שוחקות אתה ידעת כי הדברים שבני אדם משתמשים בהם המה משלשה סוגים דומם, צומח, וחי, ועתה תראה, הוזהב הוא ממין היותר תחתון ואם הנ"ל לא נחשב לו לפחיתות הכבוד להתקשט במין דומם אך יעלה על דעתך שאצניע אנכי קישומים של מין חי, והנה בכנין אהל מועד נצטווה משה לקבץ

שלשתם יחד, דהיינו הכסף זהב ואבנים טובים המה 'דומם', הקרשים שש ושמן הזית מ'צומח', התכלת ארגמן תולעת שני והעורות מן ה'חי', כדי להעלותם למעלה ולדבקם בשרשם, והנה בעוה"ז לכסף זהב ואבנים טובות יש חשיבות יותר מלשני סוגים האחרים, אבל בעלמא דקשוט לא כן הדבר, ועבור זה הנשיאים שלא הביאו רק אבנים טובות מסוג הדומם שלא ירדו לסוף דעת המקום, לכן נחסר מהם האות יו"ד שנברא בו העוה"ב שהוא עולם האמת.

פקודי

חיים וגו', ונראה בכונת המדרש כי בעוד שלא נעשה המקדש ולא היה הקב"ה משרה שכינתו בתחתונים, כאשר בא עונש לעולם היה באופן מבחיל ונורא כדור אנוש שעלה הים מגבולו והציף שלישי העולם (רש"י בראשית ו, ד), ועל ידי המבול נמחה כל בעל חי מן הארץ, וסדום ועמורה נהפכו בעון יושביהם, וזה שאמר המדרש עד שלא הוקם המשכן היו אומות העולם שומעין קול הדיבור היינו קול דודי דופק, ונתרוזין מתוך פנוקמיהון שאחוזם חיל ורעדה מגודל ותוקף הדין, אבל לאחר שנבנה בית המקדש נתבסמו הדינין וגברה מדת הרחמים, ולזה אף שלא מצינו שהמיבו

אלה פקודי המשכן משכן העדת אשר פקד על פי משה עבדת הלויים ביד איתמר בן אהרן הכהן (לה, כא). ופי' רש"י פקודי המשכן: מניני וחשבונות המשכן. וצריך ביאור מה המשך יש לזה לסוף הפסוק 'אשר פקד על פי משה עבדת הלויים' וגו', ונראה על דרך רמז קצת, דאיתא במדרש רבה (ויקרא א, יא) אריב"ל אילו היו אומות העולם יודעים מה אוהל מועד יפה להם היו מקיפין אותו אהליות וקסטריות, אתה מוצא שעד שלא הוקם המשכן היו אוה"ע שומעין קול הדיבור ונתרוזין מתוך פנוקמיהון הה"ד (דברים ה) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים

הכתוב האיך נעשה זה, וביאר ואמר 'אשר פקד על פי משה עבדת הלויים ביד איתמר', היינו שהלויים נשתעבדו לכהנים ועל ידי זה נשתבר תוקף הדין וגבר הרחמים בעולם, אמנ וכן יהי רצון.

ויקח ויתן את העדת אל הארץ וישם את הכדים על הארץ ויתן את הכפרת על הארץ מלמעלה (מ, כ). ויש להבין כיון שהכפרת הוא חלק מגוף הארון והכדים המה רק תשמישי הארון ולמה הפסיק בשימת הכדים ומדוע לא נתן מיד לאחר נתינת הלוחות לתוך הארון את הכפרת מלמעלה, וכזאת יש לשאול גם לעיל בפרשת ויקהל (ל, א-ו) בעשיית הארון שנעשה מתחלה הארון ואח"כ הכדים ורק לאחר שהביא את הכדים בארון נאמר ויעש את הכפורת וזהב טהור, וצריך טעם שהיה לו בראשונה לגמור את הארון ורק אחר כך לעשות תשמישיו היינו כדי הארון,

אומות העולם את דרכם, בכל זאת לא נענשו כל כך כבימי קדם, ואם לעוברי רצונו הועיל להם כל כך בית המקדש, לעושי רצונו בני ישראל על אחת כמה וכמה, ועבור זה מקונן ירמיה (איכה ה, א) זכור השם מה היה לנו וגו' וראיתי בסידורים בשם הארז"ל פירושו: מ"ה הוא כגמטריא שם הויה במילוי אלפין! שהוא במדת הרחמים היה דהיינו נהיה לנו כגמטריה פ"ו מנין אלהים דין.

ואקדים עוד מה שכתבו הספרים כי הלויים המה מסיטרא דגבורה^ט והכהנים מסיטרא דרחמי', ולפי זה אומר כי העמידה התורה הלויים תחת פקודת הכהנים להגביר הרחמים על הדין, והנה א"לה' פ'קודי' ה'משכן' ר"ת הוא כגמטריא פ"ו כמנין אלהים, וס"ת כגמטריא אדני ששני שמות אלה מורים על דין, נעשה מזה מ'שכן' ה'עדות ר"ת כגמטריא מ"ה, והיינו בהיפך ממה שמקונן ירמיה כי ע"י שנעשה המושב גברו הרחמים בעולם, ואמר

ו. ואסמכתא לדבר, ממאמר הנביא (ישעיה נז, ז) 'כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים', שדרך הבית המקדש מתקבלין תפלות כל העמים ועולים להקב"ה ומשם יורד השפע והרחמים לכל העולם.

ז. דהיינו יו"ד ה"א וא"ו ה"א כגמטריה מ"ה.

ח. פי' שקונן ירמיה הנביא שמידת הרחמים שמרומות בתיבת מ'ה' נהפכה למידת הדין שמרומות בתיבת 'לנר'.

ט. כמובא בזוהר הק' (וישב דף קפד ע"א): שמעון ולוי אינן מסטרא דדינא קשיא; וכן בזוה"ק (תוקת דף קעט ע"ב) זאת אשר ללויים ולא וזאת, דהא מסטרא דדינא קא אתיין ולא מסטרא דרחמי.

י. כמובא בזוהר חדש (א' פר' צו דף עז ע"א): וכדין כהנא מסטרא דימינא, וליואי מסטרא דשמאלא ע"כ. וכידוע דימין הוא רחמים.

והנה בצלאל עשה זר לארון שהוא מרמז על כתר התורה אבל לא נראה ולא נרגש שהוא זר או כתר רק לאחר שהושם הכפורת על הארון שהיה בולט, אז נראה הכתר, והנה באמת כתר התורה הוא בא אל האדם העוסק בה מיד כאשר הקדיש את גופו נפשו וזמנו ללימוד התורה, אבל מגזירת נותן התורה הוא כי סוף הכבוד לבוא וסופן של צדיקים שלוה ורק אז נראה בם הכתר, וזה רמזה התורה שהבדים הושמו בארון בעוד שעדיין לא ניתן הכפורת עליו היינו עד שלא נראה הזר, ואז לא יסורו הבדים ממנו כפירוש השל"ה הקדוש זצ"ל, אבל לאחר שניתן הכפורת עליו כענין הלל ושבנא, שוב אין מקום לשימת הבדים.

ונראה כי בא בזה רמז גדול למחזיקי התורה ולימדם דעת ותבונה, והוא על פי מה שכתב השל"ה (מס' שבועות פרק נר מצוה, כ"ב) 'בטבעות הארון יהיו הבדים' שקאי על מחזיקי לומדי התורה כי חלקם בתורת חיים, כמו שמצינו 'בישכר וזבולון', 'ושמעון אחי עזריה' שהיות שעזריה החזיקו נקרא אחיו שמעון התנא על שמו (ויק"ר כה, ב), ואיתא בסוטה (כא, א) ששבנא אחי הלל בעת אשר היה הלל עני ואביון לא החזיקו ואחר כך כשנעשה נשיא בישראל רצה להשתתף עמו וליקח חלק בתורתו ויצא בת קול 'אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו', כי מאחר שניתן עליו כבר כתר התורה שוב אינו צריך למחזיקים.

ספר ויקרא

ויקרא

כרנע, ואף כי מלט אותם משה בתפלתו בכל זאת י"ל כי רק לאהבת משה שמע תפלתו, ואולי כבר חלילה מאם בנו השם ואם היה ח"ו כן אזי ימצאו גם כן אנשים אשר יאמרו באשר כי בלאו הכי כבר פסקה אהבתו אם כן מה נועיל לאלהים כי נעבדנו ומה בצע כי נפגע בו^א.

ונתחזקה דעה זו כאשר הוקם המשכן וכבוד השם מלא את המשכן וכל העם נשאר בחוץ וגם אהרן נדב ואביו והוקנים, וכמאמר המדרש (תנחומא ויקרא ג) הרימותי בחור מעם זה משה, ורק ויקרא ה' אל משה, אם כן היה זה הוכחה לעם כי העם בכללו אשר גם המה היו מכבד בסוג נביאים השליכם מעליו, ועוד סמך להם אהרן ובניו ווקני ישראל לאשר היו בעשיית העגל זנח השם גם אותם, ורק במשה בחר יען הוא לא היה במעל, וכאשר ראה וידע מיד שם נפשו בכפו לעשות

ויקרא אל משה וגו' לאמור (א, א). פי' רש"י צא ואמור להם דברי כבושין בשבילכם הוא נגלה עלי וכו', ויש לדייק מדוע זה צוה אותו השם לומר להם כזאת במצוה זו הלא כבר נגלה אל משה מקדמת דנא, עוד זאת וכי דברים אלו דברי כבושין המה אדרבה דברים אלו לכבוד ולתפארת להם, ואולי י"ל עפ"י מה שאמרו רז"ל (מכילתא בשלח ג) ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא, ונתגדלו עוד כמעלתם במתן תורה כאשר אמרו (מכילתא יתרו ב') רצוננו לראות את מלכנו, והשם מילא בקשתם 'ואנכי ולא יהיה לך' מפי הגבורה שמענו, והיו כל עם ה' נביאים עד שנאמר עליהם (תהלים פב) ואני אמרתי אלהים אתם, ובעוה"ר נאבד האושר ההוא בענין רע בעשותם העגל נאמר עליהם (לג ה-ו) ועתה הורד עֲדִיךְ, ויתנצלו העם את עֲדִים מהר חורב, ולולי משה עבדו אשר עמד בפרץ לפניו היה השם מכלה אותם

א. לשון תפלה כדכתיב אצל יעקב (בראשית כח, יא) זיפגע במקום'.

ועל דרך זה נראה מאמר ר' יהושע בן לוי בואו ונחזיק טובה למשה שאלמלא מת משה לא היינו נחשבים לכלום, ומאמרם ז"ל במגילה (יג, ב) ולא היה יודע המן שבו' באדר מת משה ובו' באדר נולד, ופי' שם רש"י: כדאי הוא יום הלידה שיכפר על יום המיתה, היינו שאם לא היה מת משה לא היה עולה על דעתינו לעסוק בתורה, כי ודאי היינו אומרים שלא ניתנה התורה רק למשה בלבד שהוא מבחר היצורים שלא היה בחמא העגל אבל אנו אין לנו עסק בה כנ"ל, משא"כ עכשיו שראינו שמושה מת והתורה נתונה על כרחך להכלל כולו ניתנה וחייבים אנו לעסוק בה^ג, והיינו דאמר ר' יהושע בן לוי שאלמלא מת משה לא היה עולה על דעתנו לעסוק בתורה ולא היינו נחשבים לכלום בעיני עצמינו בחשבינו שאיך נעסוק בתורה והשם זנח אותנו כנ"ל, וזהו מאמרם במגילה וכונת רש"י שם כדאי הוא יום הלידה וכו' דהיינו על ידי שמת משה נולד, כלומר שמשלמה תכלית לידתו למסור התורה לישראל, וממילא לא הורע

משפט בחוטאים לזאת נכנס הוא לפנים, ואם כן יש להם טענה הבעל שגרש את אשתו כלום יש לזה על זה, ועוד זאת שיאמרו כי עד עתה שהיו בנוי ועם סגולתו הוא מן החיוב לעבוד השם כאשר כי הוא קדוש יושב תהלות ישראל, אמנם עתה אשר יש להם הוכחה כי אינו רוצה בהם למה זה יקבלו עליהם עול תורה, לזה נצטוו לומר להם דברי כבושין היינו דברי תוכחות שח"ו לא מאס השם בכם אדרבה בשבילכם הוא נגלה עלי וכו', ואיתא במדרש שהשי"ת אינו ממטריח את ישראל, שלא צוה את ישראל להביא מן החיות אשר אינם ברשותם רק מבהמות אשר מדוריהן עם בני אדם, והנה מזה ילמדו כי רק עבור זה לא ייחד השם דבריו עם כולם יען אין לאל ידם להיות תמיד מוכנים אל הנבואה^ב, והשי"ת אינו בא כטרוניא עם בריותיו, וזהו סמיכת הכתוב מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם שאינני מבקש יותר מכחם והוא הוא הטעם כי ויקרא אל משה דייקא.

ב. שהרי משה נצטווה להיות מוכן לנבואה בכל רגע, כמ"ש (במדבר יב, ז-ח): לא כן עבדי משה וגו' פה אל פה אדבר בו, ופירש"י: אמרתי לו לפרוש מן האשה והיכן אמרתי לו, בסניי, לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה, כז).

ג. ראה לעיל פרשת תצוה (כד"ה יצאתה תצוה) שכתב רבינו שכשהגיע משה ממדין לגאול את ישראל ממצרים רק אנשים מועטים הכירוהו וידעו כי הוא בן עמרם וכן יוכבד, כי עוד בצעירותו ברח ממצרים, ולאחר שראו ממנו הנסים והנפלאות אשר נעשו על ידו וענין מתן התורה והנהגת והנהלת עם ישראל במדבר בארץ לא זרועה, חשבו ישראל כי זה האיש משה אינו ילוד אשה כלל, אבל הוא עיר וקדיש דנחית משמיא והוא היה יכול לקבל עליו התורה יען אין לו ענין וחבור עם ענינים הנוהגים פה בעולם הגשמי, אמנם לאחר שראו כי פקודת כל האדם נפקדה עליו ובשבעה באדר מת, אז ראו בעליל כי הוא היה גם כן ילוד אשה, וכיון שקיבל התורה בודאי ידע שכל אור"א יכול לקיימה.

מצוה כנגד שכרה היינו שכר המקיימה ועונש המבטלה, וא"כ שוב לא תהיה המצוה נקיה כ"כ, והנה מנחה אינה רק שם על הקרבן הנעשה מסולת אלא הוא גם שם לדרון, כנאמר בפרשת וישלח (בראשית לב, כב) ותעבור המנחה על פניו, ובאמת כל מצוה הוא דרון למלך מלכי המלכים, ועיין לקמך כתבתי כי שאור ודבש המה רמזים על יראת העונש ותקוות השכרה, ויפורש הפסוק: כל המנחה היינו כל המצוה לא תעשה חמץ שתעשנה מיד ולא תחמיצנה, כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו וגו' וכאשר כתבתי לקמך.

כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה, קרבן ראשית תקריבו אותם לה, ואל המזבח לא יעלו לריח ניחח (ב, יא-יב). אולי י"ל על פי מה דאיתא במשנת חסידים (אבות א, ג) אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, שלא יעשה האדם מצות השם למען יראה טוב או מיראת העונש, אבל יהיה כוונתו רק לעשות נחת רוח למי שאמר והיה העולם, ולעומת זה אמרו חז"ל (סנהדרין קה, ב) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, והנה דבש הוא דבר

מזלם של ישראל ביום מיתתו נהפוך אלא עוד נתייפה כחם, כי על ידו נתברר מעותם הנושנה וידעו שלא במשה לבד חפץ השם אלא גם אותנו אהב וגם לנו ניתנו לוחות האחרונות, ולכן התחלנו לעסוק גם אנו בתורה, ומכפרת לידה זו שנולד על ידי מיתתו על מיתת משה.

כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ כי כל שאר וכל דבש לא תקטירו וגו' (ב, יא). וצריך להבין מה זה נתינת מעם לאיסור חמץ מאיסור שאור ודלמא שאני שאור שראוי להחמיץ בו עיסות אחרות כדאיתא במסכת (ביצה ז, ב), או דילמא שאני שאור שאינו ראוי לאכילה והקריבהו נא לפחתך, והיותר קשה מה זה ראיה מדבש לאיסור חמץ, ונראה כי הוא על דרך שדרשו חז"ל במכילתא (בא ט"ו) ושמרתם את המצות מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה, וגילה כאן הכתוב בזה מעמו של דבר, שאם יעשה אדם המצוה תיכף ומיד בבא המצוה לפניו אזי מהנקל לעשות אותה לשם שמים בלי תקוות שכר ומבלי יראה מהעונש, אמנם אם יחמיץ המצוה אזי בודאי יבא יצר הרע בטענותיו למנוע האדם מעשות רצון התורה, ובעל כרחך כדי להכניע יצה"ר יחשוב האדם הפסד

ד. במאמר הבא.

ה. שהדבש שמתוק רומז על השכר, והשאור החמוץ רומז על העונש.

ו. שלא תעשה המצוה בשביל קבלת שכר ולא מיראת העונש.

שיזכרו ה' גם להלאה לאחוז בחבלי התורה והמצוה, אך לא יזכה למחשבה טהורה זו רק איש אשר נפשו חשקה בתורה באמת, אשר הוא אינו מצפה לשכר מצוה רק למצוה אחרת¹, ומאיש כזה יש לקוות כי כאשר יהיה לאל ידו לא ימנע לעשות הטוב והישר בעיני אלהים, והנה לפעמים גם הרשע יעשה דבר טוב או יקיים מצות השם אבל היא אצלו רק מקרה טהור, כאשר לפעמים נראה קש ותבן על ארץ מלחה אשר לא יזרע ולא יצמיח ולא יעלה בה כל עשב אשר התבן שנתראה שם רק עפ"י מקרה הביאו שם איזו רוח סערה, כן זה הרשע אין לרמות מעשה הטוב שלו למעשה הצדיק, וזה כוונת המשורר אשרי האיש וגו' אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' כי אם בתורת ה' הפצו וגו' והיה כעין שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו, כי כאשר קיים היום כן בודאי יאחו צדיק דרכו אף להלאה, לא כן הרשעים אף שלפעמים גם המה עושים דברים טובים אך לא נצמחו מקירות לבם אבל הוא רק כמוץ אשר תדפנו רוח לארץ מלחה מארץ נחלי מים, על כן לא יקמו רשעים בעדת צדיקים ואף שנמצא בהם דבר טוב, וטעם הדבר הוא, כי יודע ה' דרך צדיקים שכאשר עשו אתמול אך טוב וצדק כן גם מחר יעמדו על מקומם, ודרך רשעים תאבד. ומזה נלמד כי רק בזה בחר השם אשר תורתו לו לנחלת

המתקבל לדרך האדם, והוא משל על השכר, ולעומת זה שאור הוא דבר שחימוצו קשה ותקוץ נפש אוכלו בו, והוא משל על העונש, וזה כונת הכתוב: כי כל שאר וכל דבש דהיינו מה שתעשה לתקוות השכר או מיראת העונש לא תקטירו ממנו אשה לה', קרבן ראשית דהיינו בתחלת לימודך ומעשיך תקריבו אותם לה' שתוכל להתחיל בכאלה, אך אל המזבח לא יעלו לריח ניחח שאין אלו העיקר.

ובל קרבן מנחתך במלח תמלח ולא תשביט מלח ברית אלהיך מעל מנחתך על כל קרבנדך תקריב מלח (ב). בפסוק זה הוזכר מצות נתינת מלח שלשה פעמים, ונראה בטעמו בהקדים ביאור פסוקי תהלים (פרק א') אשרי האיש אשר לא הלך וגו' והיה כעין שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו וגו' לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו הרוח על כן לא יקמו רשעים במשפט וחטאים בעדת צדיקים כי יודע ה' דרך צדיקים וגו'. כי פסוקים אלו קשי ההבנה, דמהיכי תיתי שיהיה לרשעים חלק עם הצדיקים, ונראה לפרשו כי גדולת המצוה וחין ערכה תלויה לא רק במחשבה אשר הוא חושב בעת עשותו אחת ממצות השם אבל שיהיה עינו ולבו גם על העתיד

1. כדאיטא באבות (ד, ב) מצוה גוררת מצוה, ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה, ושכר עבירה עבירה.

מנחתך במלח תמלח' דהיינו אם תעשה דבר אשר עליו יאמר כי הוא זה קרבן לה' יהיה מאיזה מהשלשה סוגים תורה, עבודה, או גמילות חסדים, העיקר הוא שיתקיים אצלך, ואז יירצה ויעלה לריח ניחות.

עולם ומתאמץ בכל כחו לקיימה לעולמים, והנה אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם המה נכללים תחת שלשה סוגים שהם תורה, עבודה, וגמילות חסדים, וידוע כי מסגולת ופעולת המלח הוא שמקיים כל דבר מרקבון, ולזה כוון הכתוב בג' פעמי מצות נתינת המלח 'וכל קרבן

צו

צו את אהרן ואת בניו "לאמור", דהיינו שהכהנים יאמרו זאת תורת העולה שכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, ואין חפץ השם בעולות וזבחים וכמו שנאמר (שמואל א' טו, כב) שמוע מזבח טוב^א, והנה ה' נתן חלק לכהנים מאת זובחי הזבח, ואם יעסקו העם בתורת עולה אזי יומנע גם חלקי הכהנים ויפסידו חלקם, לזה בא הכתוב לזרו את הכהנים אף שיהיה להם חסרון כים בכל זאת יאמרו זאת תורת העולה שכל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, וזה המשך הכתוב 'את תורת העולה' דהיינו שזה העוסק בתורת העולה "הוא העולה" דהיינו שיותר מעולה וגבוה במעלה ממה שמקריב על מוקדה, וביאר הטעם, כל הלילה עד הבקר, דהיינו שהתורה נוהגת גם בגלות שנמשל ללילה^ב, וזה גם כן כונת המדרש (וזה"ק ר"מ, צו דף

צו את אהרן ואת בניו וגו' לאמור ואת תורת העולה הוא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבוקר וגו' (ו, ב). פי' רש"י אין צו אלא זירוז, אמר ר' שמעון ביותר צריך זירוז במקום שיש חסרון כים. ויש לדקדק דהכהנים המקריבים אין החסרון נוגע להם, והיה מן הצורך לזרו את בני ישראל שלא ימנעו מלהקריב עולות, ונראה בביאורו כי בא הכתוב לעורר את הכהנים אשר המה גם מדריכי ומלמדי העם להודיע חוקי השם ותורותיו כנאמר (דברים לג, י) יורו משפטך ליעקב ותורתך לישראל ונאמר (מלאכי ב, ז) שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו, שילמדו את העם דעת ויבארו להם כוננת נתן התורה, והנה אמרו חכו"ל (מנחות ק, א) זאת תורת העולה כל העוסק בתורת עולה כאילו הקריב עולה, וזהו כונת הכתוב

א. פי' הקב"ה חפץ שישמעו בקולו יותר מהקרבת קרבנות (עפ"י מצודות שם).

ב. כדאיתא בכרכות (ה, א): מיום שחרב בית המקדש אין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד.

הנשמה מעט מזוהרה, ועי"ז כבר אפשר שיחטא במעשה. והנה עולה על הרהור הלב באה ועל המחשבה בזמן שבית המקדש קיים (עיין מדרש צו). והנה לפי"ז באמת מי שנתחייב חטאת או אשם הוא יען שלא הקריב עולה שאם היה מקריב העולה והיה שב ומתחרט על המחשבה באמת לא היה בא לשגגת חטאת או אשם, וז"ש הכתוב בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר תִּשְׁחַט הָעוֹלָה, דהיינו תחת אשר היה לו להקריב העולה תשחט החטאת, וכן לאשם. (במקום היא גם כן לשון תחת, כמו (הושע ב, א) בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יֹאמַר לָהֶם לֹא עָמִי אַתֶּם יֹאמַר לָהֶם בְּנֵי אֵל חַי).

וזאת תורת זבח השלמים אשר יקריב
 לה' (ו, יא). איתא במדרש (ילקו"ש רמז תצ"ג) אשר יקריב: אשר הקריב לה' אין כתיב כאן, אלא אשר יקריב מכאן ולהלאה ע"כ, ונראה כביאורו עפ"י אשר כתבתי בפרשת וישלח כי כונת התורה בקרבן השלמים היא למען שיאכל האדם דבר הנקדש לה', שכאשר יתהפך בשר השלמים

בעולה, ולמה לא נאמר בפירוש שישחטו בצפון. ונראה כי בא הכתוב לתרץ בזה קושיא גדולה והוא עפ"י מה דאיתא במסכת נדרים (י, א) חסידים הראשונים היו מתאווין להביא קרבן חטאת, אבל הקב"ה משמרם מלחטואי, ונדרו בנזיר עיי"ש"י. והנה אנו קיי"ל (חולין ה, ב) דרק השב מידיעתו מכל וכל, מביא חטאת, אבל המומר לאכול חלב אינו מביא קרבן על שגגת דם, וכן לר"ל דסבר דשגגת קרבן לא שמה שגגה, וגם באשמות ישנם אשר אינם באים רק על שוגג ממש כגון אשם תלוי ואשם מעילות אליבא דהלכתא, א"כ קשה האיך יש מציאות להביא חטאת או אשם הלא הקב"ה שומר נפשות חסידיו ואיך באו לידי מעשה רע.

והתירוץ על קושיא זו הוא, שבאמת אם לא עלה על לב האדם כלל להמרות רצון נותן התורה והנשמה היא נקיה וטהורה ואין בה לכלוך כלל, אזי מן השמים ינצרהו שלא תתנגה על ידי מעשה הגוף בשוגג הן ע"י אכילת איסור או מעשה איסור, אבל אם כבר עלה במחשבה לחטוא אף שלא יצא מכח אל הפועל כבר איבדה

ד. שרצו להקריב את כל סוגי הקרבנות, אלא שמעולם לא נתחייבו בחטאת לפי שהקב"ה משמרם מלחטוא אף בשגגה (עפ"י הרא"ש).

ה. לפי שהנזיר חייב להביא חטאת בסוף ימי נזירתו, וכך זוכין להקריב כל סוגי הקרבנות ואף חטאת.

ו. ויקרא רבה (פרשה ז, ג): אמר רשב"י לעולם אין העולה באה אלא על הרהור הלב; וכן בזוה"ק (פ' פנחס דף רנ"ד ע"ב).

ז. בד"ה 'עם לבן גרתי' הראשון.

אשר כבר הכניעו תאות הגופניות להם נאה להקריב קרבני עולה, אבל איש אשר היצה"ר עודנו בווער בקרבנו לו יאה להקריב זבח השלמים ולאכול את בשרו למען יהיה זה לו לסיוע ללחום את המושל הרע המולך עוד בקרבנו.

בגוף האוכלו לבשר ודם יהיו גם חלקי גופו קדושים, ועי"ז יקל לו לעבוד ה' בגופו ונפשו עיי"ש, ובוזה יתבאר המדרש אשר הקריב אין כתיב כאן אלא אשר יקריב דהיינו שע"י קרבן שלמים יקריב גם לעתיד, וזה ג"כ כונת הכתוב (ירמיה ז, כא. מהפטורת פרשתינו) כה אמר ה' וגו' עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר^ה, והיינו כי הכשרים

הגדה של פסח

והנה לא ימלט מהאיש העומד בראש העם שלא יעשה לפעמים דבר אשר אינו לפי כבודו ולפי רצונו, אמנם החיוב עליו שלא יחזיק במחלוקה וגם אם ימררו חייו בקושי יכרוך דבר זה בלבו שלא יראה החוצה ויעשה עצמו כאילו אינו מרגיש כלל אך זה אי אפשר רק אם ירגיל עצמו לסכול דבר המצער ומכאיב אותו מבלי שיעשה רושם על פניו ולא יראה החוצה.

ובזה אמרתי ליישב קושיא גדולה על הנאמר בספר שמות (ג, ה) 'של געליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו ארמת קדש הוא', ולכאורה קשה מאוד הלא אחז"ל שבת (קנב, א)

סימן קדש ורחץ וכו'. אולי יש לומר כי בעל הסימנים רוצה ללמד את הראשון מארבעה בנים, וכפי סידורו של בעל ההגדה הוא החכם, אשר תעודתו על פני תבל, ללמוד וללמד אורחות חיים. והיינו מתחילה קדש ורחץ. 'כרפס' כפי מה שפירשו חז"ל במסכת מגילה (יב, א) הוא 'כרים של פסים', והנה באמת אחז"ל (כתובות ג, א) המפזר אל יפזר יותר מחומש, אמנם אם יש לאדם מותרות דהיינו 'כרים של פסים', מהראוי לקיים חציו להשם וחציו לכס יתן החצי להעניים, וזה כרפס יחץ תתן החצי לאחיך האביונים. ואם תקיים באופן זה קשוט עצמך, אז אחר כך מגיד רחצה תוכל לקשט אחרים ולהביע אמרים ולאמר 'רחצו הזכו'.

ח. הפי' הפשוט שם שהעולות שאתם מביאים שהמה כולם כליל למזבח כדאי שתוסיפו אותם על זבחי שלמיכם ואכלו הבשר, הואיל ואין העולות לרצון לפני ולמה תפסידו הבשר (עפ"י המצודות שם).

אחד אשר מחזיק אותך, כל תהלל אותו בפני המון עם ואל תראה לו אהבה בפני כל, כי עי"ז מחמת קנאה ירבו עליך בעלי מצה ומריבה, וזה אמרו שלחן עורך אם יש לך אחד המחזיקך ביותר, צפון ברך תברכהו בצנעא ולא בגלוי, ובאופן זה תהיה להלל נרצה ראוי להללך ולשבחך.

כהא לחמא עניא די אכלו אבהתנא

בארעא דמצרים. יש שני נוסחאות ונוסחא אחת 'כהא' ונוסחא השנית 'הא', ושמעתי מאממ"ו הנאון הקדוש זי"ע שאמר כי כל ההגדה הוא בלשון הקודש ורק פיסקא זו בלשון תרגום ואמר כי נוסח זה, בכל הוא מקומו, כי כאשר ירדו אבותינו לבבל אמרו 'הא לחמא עניא' היות שהיו שם בגלות, ואח"כ כאשר בימי עזרא ששוב באו לארץ הקודש נשאר מנהג אבותיהם בידיהם ופתתו גם הם סיפור יציאת מצרים בדברים אלה אבל אמרו 'כהא'.

ועפ"י דברים אלה יש להרחיב הדבור דמצות קרבן פסח הוא 'שה לבית', והיות שבשלושת ימי אפילה כידוע מתו כל האנשים אשר לא רצו לצאת ממצרים

דמנעלוהי על רגלוהי בר אינש דלית ליה מנעלים דחפיר וקביר טב מיניה^א, ועיין חגיגה (יג, ב)^ב, והאיך יתכן א"כ לעמוד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, יחף. אמנם ביאור הדבר הוא, כי למנהיג ישראל לא יתכן איש רך ומעונג אשר לא נסה כף רגלו הצג על הארץ, אבל צריך להיות מלומד לישא משא העם על כתפו ולילך על קוצים מבלי להרגיש כלל כאיש אשר מנעוריו לא היה מנעל על רגלו, אשר עור רגלו נתקשה כל כך אשר הליכה וטיול על קוצים וברקנים שוה לו כהולך על שושנים, וזה כונת הכתוב 'של נעליך מעל רגליך', ואמרתי כי זה כונת הכתוב ג"כ במגילת רות (ד, ז) 'וזאת לפנים בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו מעל רגלו', דהיינו זה הפנים הכרת פנים בישראל אף על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו, אף בעניני מקח וממכר סבלו כל אחד ואחד את חברו מבלי להקפיד איש על רעהו, 'וזאת התעודה בישראל' (שם), דהיינו הוא הדבר אשר הוא העיקר והמבוקש מבני ישראל, והנה מצה הוא לשון מחלוקה וזה אמר **מוציא מצה** היינו שמשקית המחלוקה הוא **מרור** בורך. עוד למדו השכל ודעת כי אם יש לך אוהב

א. בגמ' שם מובא המעשה בצדוקי שהקניט את ר' יהושע בן קרחה שהלך ללא מנעלים לרגליו וא"ל הצדוקי דמנעלוהי על רגלוהי, בר אינש [פירוש: הלובש מנעלים, הוא בן אנוש]. ודלית ליה מנעלים, דחפיר וקביר וכו'. וכן הוא בגמ' שבת קכט, א; אמר רב יהודה אמר רב לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו, וברש"י שם בד"ה 'ויקח מנעלים' וז"ל: שאין לך ביוזי מן המהלך יחף בשוק.

ב. דשם בגמ' איתא, דלאו אורח ארעה לגלויי כרעיה, קמיה רביה.

אמנם מְשַׁנָּה מלשון המשנה פסחים (קטז), ששם השאלה השלישית היא 'שבכל הלילות אנו אוכלין שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי, ומסדר הגדה השמיט שאלה זו והביא במקומה שאלה חדשה 'שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין', וזה ודאי צריך טעם ואם נאמר דפליג על סתם משנה ולא ס"ל כבן תימא זה דוחק גדול, אבל נראה פשוט דהתנא דמתניתין סידר השאלות בזמן שהיה בית המקדש קיים, אבל מסדר ההגדה סידר השאלות לאחר חורבן בית המקדש, לזה סידר שאלה הנהוגה בזמן הזה. אמנם מכל זה נראה שלא רצו לכתוב רק ארבעה שאלות, לזה לא הביא התנא דמתניתין השאלה החדשה שהביא בעל הגדה, וגם בעל הגדה הוכרח לשנות שאלה חדשה. וגם זה צריך ביאור מדוע רק ארבעה לא שלשה ולא חמשה, ונראה כי שאלות אלו המה כנגד ארבעה בנים דברה תורה ולזה שמו ארבעה שאלות בפה בנים אלו.

ועל פי דברים אלה יש ליישב קצת קושיית התוס' זבחים (נז, ב) שהקשו שם על מתני' 'הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויין, ואינו נאכל אלא צלי', והקשו שם שהיה להתנא לומר גם שאינו נאכל אלא מצות ומרורים, ולפי הנ"ל יש ליישב דאזיל בתר שיאימיה דמתניתין בערכי פסחים שלא הזכיר רק ארבעה שאלות כנגד ארבעה בנים, וכיון דנפסח קאי גם פה, לא הביא רק ארבעה דברים שנשתנה קרבן זה משאר קרבנות.

אם כן חסרו הרבה והרבה מבני המשפחה, וכן היה בהסדר הראשון בבבל כאשר הסבו לספר ביציאת מצרים נהגש החסרון מאוד כי כמה וכמה מתו במלחמה ובדרך כאשר הוגלו לבבל, לזה אמרו 'הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים' דהיינו שהיא שוה ממש לזה של מצרים, אמנם קשה לכאורה אם בבבל תקנו פיסקא זו האיך אמרו 'לשנה הבאה בארעא דישראל' הלא מקרא מלא בירמיה (כט, י) 'לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם' וכתוב בספר דניאל (ג, ב) 'למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה', ואולי י"ל כי חשבו היום שעל גלות מצרים נאמר (בראשית טו, יג) 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה', והקב"ה חישב את הקץ כאחד מן התירוצים, ולא היו שם רק רד"ו שנה. כן גם הם בצפייתם ציפו על רחמי שמים באיזה אופן שיהיה. וכזה יש ליישב דכל פיסקא זו הוא לשון ארמי ורק שני תיבות אלו 'לשנה הבאה' הוא לשון הקודש והתרגום הוא 'לשתא דאתינא', ומדוע שינו כזה לשונם, ועל פי דברים אלה יוצדק דהנביא מקונן (ירמיה ט, ד) 'למדו לשונם דברי שקר', ו'מות וחיים ביד הלשון' (משלי יח, כא) אם יקדשו לשונם בודאי הגאולה קרובה לבא, ועבור זה אמרו 'לשנה הבאה' ע"י קדושת לשונם 'בארעא דישראל', אמון כן יאמר השם.

מה נשתנה הלילה וכו'. יש להתעורר דבעל ההגדה מסדר כזה ד' שאלות,

על דרך שראו חז"ל (שם) לקנוס את כל משמרת מרים בת בילגה בקנסות קבועות לדורות מטעם שראו חז"ל שיש לחוש שיטעו אנשים אחר דכריה של בת בילגה, עבור זה הורונו חז"ל וכתבו ארבעה פעמים 'אינו נאכל'.

והנה בעל הגדה הזכיר ראשונה את החכם כראוי, ולא כמו שכתוב בתורה לאחרונה (ולקמן נדבר מזה^ד), וכן במה נשתנה, שאלה הראשונה היא שאלתו של החכם, דהנה בכל איסורי תורה (לכד מדבר חשוב) ההיתר מבטל האיסור, ואם כן באמת אפשר לאכול גם האיסור אם נתבטל. אמנם חמץ אוסר במשהו. וידוע כי האיסור נקרא חמץ, וההיתר נקרא מצה. וזה שאלת החכם 'שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה' דהיינו האיסור נתבטל בהיתר, 'הלילה הזה כלו מצה' אם נתערב בו משהו חמץ אסור יהא לעולם. ותא חזי שאלת החכם כי אינו שואל רק מה שרואה בלילה הזה, אבל הן לפירושי הן לפי הפשוט, על הכלל כולו יצא, מה שנוהג בכל ימי הפסח. ואח"כ באה שאלת הרשע 'שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור', והנה באמת היה יכול ליתן בטוב עינו, או לשאול שאלה הנזכרת במתניתין 'שבכל הלילות שלוק וכו' הלילה הזה כלו צלי', שהוא מאכל שרים כמו שדרשו חז"ל (הולין

והנה יש לדקדק למה זה שינה התנא בדיני פסח וכתבן בלשון שלילה 'אינו נאכל' ולא כתבן בלשון משניות הקודמות כגון גבי חמאת וכן באשם כתב 'ונאכל ליום ולילה'. ונראה שהיות בפרק זה נשנו כל מיני קרבנות בהמה, בל יעלה על לב האדם מחשבה רעה כעין שהחציפה מרים בת בילגה (סוכה נו, ב) ואמרה 'לוקום לוקום עד מתי אתה מכלה ממנום של ישראל' וכו'^ג, משום הכי סיים התנא ואמר אינו נאכל אלא צלי ר"ת צ'דק ל'פניו י'הלך, דהיינו שהקרבן קיים לעולם והיות שהפסח הוי גם כן בכלל נאכלים והוציאו התנא מהכלל, אם כן ללמד על כלם יצא, שאין שום קרבן נאכל, אלא נצור וקיים לעולם.

אלא דאכתי יש לדקדק למה לא כייל התנא כולו בבבא אחת והיה לו לומר אינו נאכל אלא בלילה, ולמנווי, ועד חצות, וצלי. ונראה כי באמת נשנו בפרק זה ארבעה חלוקי כפרה, א. פר ושעיר של יוהכ"פ ופרים הנשרפים, אין בהם הנאה לא לכהנים ולא לבעלים. ב. שאר קדשי קדשים יש בהם הנאה לכהנים ולא לבעלים. ובקדשים קלים שהוזכרו במשנה אחרונה ג. ה'בכור' כולו לכהנים. ד. ה'פסח' נאכל לבעלים. וכנגד ארבעה מינים אלו כתב התנא ארבעה פעמים 'אינו נאכל', והיינו

ג. פירושו: 'זאב זאב' עד מתי אתה מכלה וכו', דדימתה את המזבח לזאב הטורף ומכלה ממון.

ד. בד"ה 'חכם מה הוא אומר'.

מדת אברהם אבינו לגייר גרים, אמנם ידוע המשל, כי איסור קטן יוכל לאסור את ההיתר, אבל היתר קטן כל יהפך את האיסור להיתר אלא יאסר ויאבד במיעוטו. והנה כי כן אירע לאבותינו, המה לא הטיבו את המצרים, אבל אבותינו למדו ממעשיהם, מה המה עובדי ע"ז אף הללו עובדי ע"ז (ילקוט שמעוני יד, רמז רלד). והנה כבר פירשו המפרשים שענין 'יד החזקה' הוא, יען מדת הדין טענה הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז, ומעתה אומר כי למען לא נהיה עוד כטעות הוזה אסרה התורה בזמן חירותינו חוץ 'מבל יראה ובל ימצא', שלא נתחבר כלל עם הרשעים ואסרה התורה בגזירת 'בל תסור' חמץ במשהו, למען יהיה תמיד לנגד עינינו שלא להתחבר עם עובדי ע"ז, וזה פירוש 'עבדים היינו וכו' ויוציאנו ד' משם ביד חזקה', שוה היה יען שחשבנו שמעט מההיתר יכשיר האיסור, ולעומת זה עכשיו לזכרון דברים יאסור מעט מהאיסור את ההיתר, אם כי הוא אלף פעמים נגדו.

ומיושב גם בזה שאלת הרשע. הנה הוא אינו חפץ בחומרת התורה, יען רוצה בהפקיורא וטוען כי ע"ז רבים יתחברו

קלב, ב) 'למשחה' לגדולה, או השאלה החדשה שהזכיר בעל הגדה 'כלנו מסובין' דרך גדולה, אבל הוא ברשעו נותן עינו רק ברע ורוצה לגנות, והשאלה השלישית של מסדר הגדה הוא 'שבכל הלילות אין אנו מטבילין' וכתב 'הלילה הזה שתי פעמים' והנה היא שאלת התם אשר אינו חריף לשום עינו על דינים הנוהגים בכל ימי החג, הנה הוא שואל על אשר עינו רואות, אמנם בוחר בטוב, לזאת שואל מדוע נשתנה הלילה הזה לטוב שהחויב למבל בו ב' פעמים. ולשאינו יודע לשאול נתנו לו חז"ל גם כן שאלה כזו בפיו, מדוע אנו יושבין מסובין.

עבדים היינו לפרעה במצרים. ונראה לבאר שיהיו מתורצים הארבע שאלות הנ"ל על פי שספרה לנו התורה (שמות א, ו) 'וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ותמלא הארץ אותם', ונראה בביאור הענין כי אבותינו אז בארץ מצרים חשבו כי כאשר יתערבו בגוים אנשי מצרים אשר היו בעלי מדות רעות שטופי זימה ועובדי ע"ז, אזי המה ייטיבו את מצרים, ויתפסו

ה. וז"ל הגמ': אמר רב חסדא מתנות כהונה אין נאכלות אלא צלי ואין נאכלות אלא בחרדל, מאי טעמא אמר קרא (במדבר יח, ח) 'וְאָנֹכִי הִנֵּה נֹתֵתִי לָךְ אֶת מִשְׁמַרְתּוֹ תְּרוּמָתִי לְכֹל קָדְשִׁי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ נֹתֵתִים לְמִשְׁחָה וְלְבִנְיָד לְחֶק עוֹלָם', 'למשחה' לגדולה כדרך שהמלכים אוכלים.

ו. פירוש: דמשהו חמץ בתערובת, אינו אלא מדרבנן, עיין במ"ב סי' תמ"ז ס"ק א. וא"כ האיסור הוא (דברים יז, יא) מ'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל'. ומדין חצי שיעור דאסור מן התורה, עיין קול הרמ"ז (פסחים פ"ג מ"א) דכתב דדין חצי שיעור זהו דוקא בשלא נתבטל האיסור בהיתר, משא"כ בתערובת.

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים. הלשון הזה תמוה מאוד וכי היתה ברית כרותה לפרעה ולמצרים שחיי עולם יחיו. ומה גם לפי מה שכתבתי בד"ה 'מה נשתנה' שמסדר ההגדה היה לאחר חורבן ביהמ"ק. והנה רבי יהושע (ידים פ"ד מ"ד), התיר ליהודה גר עמוני לבוא בקהל, משום שהעמונים כבר גלו משם ע"י סנחריב, וזה היה קרוב לחמש מאות שנה קודם החורבן של בית שני, ואיך אמר הבעל הגדה שאנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים¹. ומהאי טעמא הותרו גם המצרים לבא בקהל כמבואר ברש"י סוטה (ט, א)², והנה קושיא זו יש ליישב בדוחק דבעל ההגדה ס"ל כמנימין גר המצרי, ודלא כר"ע³, עיין אה"ע"ז (ס"ה, ה, יא).

עמנו, אמנם לא בן אתנו כמבואר, וזה גם כן התרת שאלות שני בנים האחרונים כי אנו מראים בזה אמונתנו במתן התורה נמי כי רק ע"י קיום התורה ומצות נוכל לישב בהשקט והרוחה לאכול צלי ולישב מסובין ואם יהיה לנגד עינינו תמיד שהמצה נאסר ע"י משהו מהחמץ, ולא ילך בעצת רשעים ולא ישב במושב לצים, ויומתק בזה סיום פיסקא זו 'אפילו כולנו חכמים' דכתב, והיינו ששאלות 'מה נשתנה' המה כפי ערך השכל והאמונה של הד' בנים, ונרמז בפסוק 'עבדים היינו' התשובה על שאלתם כמו שכתבנו, ומעתה כבר אפשר שיעלה על דעת כי בעת אשר במקום הד' בנים יהיו ד' אחרים חכמים, נבונים, זקנים, יודעים את התורה, שוב לא יהיה מההכרח לספר ביציאת מצרים, ולזה סיים 'אפילו כלנו חכמים' וכו'.

ז. סיבת ההיתר הוא כמבואר שם, דסנחריב בלבד האומות, וא"כ אין לנו לאסור לבא בקהל, משום דרוב מהשבעים אומות לא נאסרו לבא בקהל, וא"כ אמרין 'כל דפריש מרובא פריש'.

ח. היינו דהגלות שהגלה סנחריב את האומות, היה מאות שנים לפני הבעל הגדה, וא"כ קשה איך כתב בלשון 'ואלו לא הוציא הרי אנו וב"ב משועבדים היינו לפרעה במצרים', ועיין באבודרהם דאינו גורס 'לפרעה' משום קושיא זו.

ט. בד"ה 'אשיא לבני מצרית שניה'.

י. וז"ל הגמ' סוטה ט, א: אמר מנימין גר המצרי, אני מצרי ראשון ונשאתי מצרית ראשונה, אשיא לבני מצרית שניה, כדי שיהא בן בני מותר לבא בקהל. ובתוס' שם ד"ה 'מנימין גר המצרי' הביאו התוספתא דר"ע חולק על מנימין, וסובר דמכיון שסנחריב בלבד האומות אין לו כלל איסור לבא בקהל [ועי"ש בתוס' באחד מהתירוצים דמנימין סבר, דלא הגלה סנחריב את כל המצרים, ולכן האיסור במקומו עומד]. וא"כ מבואר מה שכתב בעל ההגדה 'הרי אנו וב"ב משועבדים היינו לפרעה במצרים', משום דס"ל כמנימין.

יא. דמביא השו"ע, דנחלקו הרמב"ם והרא"ש באיסור דמצרי, דלהרמב"ם אין איסור בזמננו מכיון

אלא שהחמא גרם, ונשמע לפי"ז שבזמן יציאת מצרים היו ראויים לנס, ויצאו ביד חזקה ובוזרוע נטויה ובנסים גדולים.

יאמר עוד לאפוקי מדעת הסוברים שישראל היו משוקעים במ"ט

שערי טומאה ואם היה ממתין להם הקב"ה שוב לא היה להם תקנה, ואמר כי לא כן היה הדבר ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים בזמן ההוא 'הרי אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה' היינו עבדים נאמנים לקוב"ה ושכנתיה, 'במצרים'. ובאזיה מצור ומצוק שיהיה ח"ו לא היינו פורקים עולו ממנו. וע"ז מסיים שפיר 'אפילו כלנו חכמים' דאם באמת כדעת הסוברים שהיו אבותינו נשתקעים בנו"ן שערי טומאה ובאופן זה לא היה קיום לעולם, א"כ אין אנחנו מחויבים כ"כ להחזיק טובה על גאולתנו, כי הקב"ה כביכול עשה זאת לכבודו ומרצונו שיתקיים העולם, אבל לאחר שאמר כי לא כן הדבר, א"כ באמת הגאולה היתה לטובתינו ולטובת נפשינו, משום הכי מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים.

ובזה נמצא טוב טעם שרב שפירש המשנה 'מתחיל בגנות' בדברי יהושע (יהושע כד, ב) ^ב, ומדוע נאיד מדברי

ונראה כונה עמוקה בדברי בעל הגדה והוא עפ"י דאיתא במדרש רבה פרשת בא (טו, א) אמר לפניו רבון העולמים ת' שנים אמרת להשתעבד ועדיין לא שלמו, אמר כבר שלמו, מיד גילו הצדיקים את ראשיהם שהיו מכוסים. והכונה כי הצדיקים חסים יותר על כבוד שמו הגדול מעל כבוד עצמם, משום הכא בעת אשר היה תוקף הגלות עבדו את השם רק בסתר, למען לא יאמרו רשעי הדור גורל אחד לצדיק ולרשע, וגם לא היה מקום להמוכחים להוכיח את עובדי ע"ז, כי בפניהם יאמרו כמה וכמה צדיקים עובדים בלבנים ובחומר, אמנם כאשר בא משה גילו ראשיהם, למען יאמינו העם כי באמת ראויים להגאל כי יש כמה וכמה עבדים להשם ולנמוסי האבות. והיות שעובדי השם בזמן ההוא היו מעשיהם בסתר, גם הכתוב גילה זה ברמוז, והיינו כי לפרעה בנמטריא שפ"ה, וכבר ידעת כי שפ"ה בנמטריא שבינה, והיינו 'עבדים היינו לפרעה' לקוב"ה ולשכנתיה 'במצרים', ועבור זה 'הוציאנו השם בכח גדול וביד חזקה' והוא עפ"י מה דאיתא במסכת סנהדרין (צה, ב) ראויים היו בזמן בית שני להעשות להם גם כבימי יציאת מצרים

שבלבל סנחריב האומות, ולרא"ש האיטור במקומו עומד, ונראה דהוא משום דס"ל כמנימין ועיין ב'בית שמואל' שם, שכתב הטעם משום דכתיב (יחזקאל כט, יג) 'מִקֵּץ אַרְבָּעִים שָׁנָה אֶקְבֹּץ אֶת מִצְרַיִם מִן הָעַמִּים אֲשֶׁר נְפֹצוּ שָׁמָּה', ומוכח דמה בלבל סנחריב האומות אינו כולל את מצרים דנתן לו הכתוב קצבה.

יב. וזה לשון הפסוק: **וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֶבֶר הַנְּהַר יִשְׁבּוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם תָּרַח אָבִי אַבְרָהָם וְאָבִי נָחֹר וַיַּעֲבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים.**

הלשון 'וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח' מה הוא השיעור בזה ועד היכן ירבה, ונראה על פי מה דאיתא בברכות (יב, ב) שאמר בן זומא לחכמים וכי מזכירין יצי"מ לימות המשיח, והלא כבר נאמר (ירמיה טו, יד) 'הנה ימים באים ולא יאמר חי השם אשר העלה בני' מארץ מצרים, כי אם אשר העלה ואשר הביא מכל הארצות'. והשיבו, לא שתעקר יצי"מ ממקומה אלא שתהיה מפילה עיי"ש. ויש להמתיק הענין כי אם אדם יעשה טובה את חברו בעת דחקו יאכילהו וישקוהו וילבישהו, בודאי יחזיק לו טובה, ואם אח"כ יעשהו עשיר גדול ויעמידהו על גפי מרומי קרתי^י, אז בודאי טובות האחרונות ישכחו טובות הראשונות, אמנם אם זה האיש אשר קבל הטובות הוא נפש טובה ובעל שכל ישר, יחזיק לו טובה ויתן לו תודה גם עבור גמולו וטובו אשר עשה אתו בראשונה, אם כי הוא דבר קטן מול זה שעשה אתו באחרונה.

והנה כענין זה הוא יציאת מצרים מול גאולה העתידה, והנה על ימות המשיח ניבא הנביא (ישעיה יא, ט) 'ומלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים', ונאמר (יואל ג, א) 'ונבאו בניכם ובנותיכם'. וזה פירוש דברי בעל הגדה 'אפילו כלנו חכמים כלנו נבונים כלנו יודעים את התורה'

שמואל^{יג}, ולדברינו ניחא דאין זה גנות כלל לישראל, אבל הוא שבחם של ישראל, אמנם בעל ההגדה ס"ל כי בכל זאת הוא גנות שלא עבדו את הקב"ה בפרהסיא כחוק לישראל שעיי"ז יבאו גם אחרים ויעשו כמוהו, ועפי"ז יש לפרש שאלת החכם מה העדות דהיינו שסובר שהוכרח הקב"ה לגאול את ישראל שלא ישקעו ח"ו בנו"ן שערי טומאה ושפיר הקשה הלא זה כביכול רק לכבוד השם נעשה, והתירוץ בא בפסוקים 'עבדים היינו לפרעה' כמו שכתבנו. והוסיף עוד 'ואף אתה אמור לו' היינו חוץ מתירוץ הכתוב, 'אמור לו כהלכות הפסח' היינו שהכתוב רוצה בפירסום בענין צליות הפסח כאשר כתבתי במקום אחר, 'ואין מפטירין אחר הפסח אפיקומן' והוא בשביל זה שישאר טעם המצה בפיו גם אחר שנעשה המצוה, וכן אם עושים המצות בפרהסיא יראו אחרים ויעשו כמעשיהם ולא תהיה המצוה במילה מכל וכל לאחר עשייתה.

ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים וכו'
מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים וכו'. ויש לדקדק היות סיפור יציאת מצרים היא מצות עשה דאורייתא, בודאי גם החכמים ונבונים מחויבים בזה, וגם קשה

יג. פסחים קטז, א: 'מתחיל בגנות ומסיים בשבח' מאי בגנות, רב אמר 'מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו', ושמואל אמר 'עבדים היינו'.

בשמחה גדולה. והנה כי כן מצפה כל צדיק וצדיק לאור יום לקרות ק"ש, אמנם בליל פסח כ"כ היתה חביבה עליהם מצות סיפור יציאת מצרים עד שהוכרחו התלמידים להזכיר אותם אשר הגיע כבר זמן ק"ש של שחרית.

אמר רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן ע' שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיידך. ימי חיידך, הימים. כל ימי חיידך, הלילות. וחכמים אומרים, ימי חיידך, העולם הזה. כל ימי חיידך, להביא לימות המשיח. והנה רש"י פירש שם בברכות (יב, ב) ש"ש שביום שמינו את רבי אלעזר בן עזריה נעשה לו גם ואהדרי ליה תמני סרי דרי חוורתא. והרמב"ם בפירוש המשניות פירש שכל כך יגע בתורה עד שהיה מראיתו כבן שבעים שנה, והנה לפי פירושו של הרמב"ם ניחא שהתפלא, היות שיגע כ"כ בתורה ולא זכה לדרשת בן זומא. אמנם לפי פירושו של רש"י שרק לכבוד נשיאותו אהדרי ליה תמני סרי דרי חוורתא, מה הוא החידוש שלא זכה לדרוש כבן זומא. ונראה עפ"י מה ששמעתי מאמ"ו הגאון

וזה יהיה בזמן גאולה העתידה, גם אז מצוה עלינו לספר ביצי"מ. ואמר עוד 'כל המרבה לספר ביציאת מצרים' דהיינו בימות המשיח^ט, 'הרי זה משובח' אף שהוא רק מפלה, הנה מראה זה על טוב לבבו וראוי לשבח.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע וכו' והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קריאת שמע של שחרית. בזה מלמדינו כמה חביבה מצוה בשעתה, כי הצדיקים מצפים על זמן שתגיע המצוה לידיהם, וקודם שהאיר היום כבר מוכנים המה לקיים מצות ק"ש בוריות, וסיפר לי רב גדול אחד שבימי בחרותו נתאכסן בבית זקני הרב הצדיק החסיד שבכהונה מו"ה מענדל כהן ז"ל ושכב שם בחדר של זקני באחת מלילי תמוז, והבחור שכב על המטה וזקני ז"ל ישב אצל השלחן לפני הספר, וכשני שעות אחר חצות ראה שזקני ז"ל הלך כפעם בפעם ופתח את החלון והציץ והשקיף החוצה ולא ידע התלמיד מה מבקש זקני בזה, עד שראה אח"כ שלאחר שסגר את החלון, הלך בוריות ונטל את ידיו וקרא קר"ש מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין

מז. ומיושב הקושיא, מה הוא השיעור בסיפור יצי"מ, והוא ד'כל המרבה לספר' אין ביאורו כפשוטו דמרבה בסיפור, אלא 'מרבה' בזמן, דהיינו אף לימות המשיח.

מז. בד"ה 'כבן שבעים שנה'.

שבעים שנה' שאף שאינו רק בן שמונה עשר שנים נעשה לו גם והוא כבן שבעים, ממילא היה לו גם בן לדרוש כבן זומא שמזכירין יציאת מצרים בלילות, והא דלא יצאו בלילה, הוא מפני כבודן של ישראל.

ברוך המקום. ברוך הוא. ברוך שנתן תורה לעמו ישראל. ברוך הוא.

כנגד ארבעה בנים דברה תורה. הזכיר ד' פעמים 'ברוך' וי"ל עפ"י ששמעתי מאמ"ו הגאון ז"ל לפרש מה שכתוב 'כנגד ארבעה בנים דברה תורה' ולכאורה היה יותר טוב אם לא היו רשעים בעולם, ומכל שכן שלא לדבר מהם בתורה אשר היא תורת אלהים חיים, ואמר כי לא כן הדבר כי אם לא הזכירה התורה מעשה המקושים ומעשה המגדף וענינו של קרח וכו' היה האדם עומד ומשתומם האיך אפשר כזה, ומה גם אם רבו עבדים המתפרצים בזמן הזה היה עולה בלב האדם להסתפק אולי לא היה כזה בימים הראשונים, לזאת דברה התורה גם מהרשעים ואז אם יעשה כמעשה הראשונים נאמר (קהלת א, י) 'אין כל חדש תחת השמש' וגורל הראשונים יהיה גם על האחרונים ואלף כמותם יבטלו ואות אחת מן התורה לא יוגרע ערכו. ומעתה י"ל שזה כונת בעל מסדר ההגדה שאמר ארבעה פעמים ברוך

ז"ל שהקשה על הרמב"ם שפסק כבן זומא הלא יחיד ורבים הלכה כרבים, וכן קשה לרבי אלעזר בן עזריה, הלא פלוגי חכמים על בן זומא ודרשו הכל על ימות המשיח. ותיירץ אמ"ו ז"ל כי יש טעם וסברא שלא להזכיר יציאת מצרים בלילה, יען שיצאו ביום, ולעומת זה יש גם כן סברא להזכיר יציאת מצרים בלילה, יען שהתחלת הגאולה היה בלילה, כי בא פרעה ואמר (שמות יא, ח) 'צא אתה וכל העם אשר ברגליך'. והנה כיון דחכמים דרשו (ברכות א, ה) 'כל ימי חייד' גם על ימות המשיח, ממילא משמע שהולכים גם אחר ההתחלה, ויציאת מצרים היתה התחלת גאולה העתידה. ומעתה בע"כ צריך להזכיר בזמן הזה גם בלילה, כי בלילה היתה התחלת הגאולה. ודברי פח"ח.

ולענ"ד י"ל כי באמת לא רק ההתחלה היתה בלילה, אבל היה גאולה שלימה, והא דלא יצאו בלילה הוא מפני כבודן של ישראל עכבם הקב"ה עד שהאיר היום, וכמה דאיתא במדרש (תנחומא בא, ז) שהמצרים אצו בישראל שילכו בלילה אבל הם אמרו לא נגבים אנחנו שנכרוח בלילה. והנה לר' אלעזר בן עזריה שנעשה לו גם כנ"ל הוא גם כן מסברא זו יען לא יהיה לכבוד ישראל שאיש צעיר לימים יהיה לראש לכל חכמי ישראל. ומעתה שפיר התפלל רבי אלעזר בן עזריה 'הרי אני כבן

יז. ובהמשך הפסוקים (שמות יב, לא) כתיב וַיִּקְרָא לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לַיְלָה וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי גַם אִתְּם גַּם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּלְכוּ עִבְדוּ אֶת יְהוָה כְּדַבְּרֹתַי, ובפסוק זה כתיב מפורש דהיה בלילה.

נא ישראל' וגו'. ואח"כ בא הכתוב השלישי עיין מסכת נגעים (פ"ג מ"א) שהטומאה והטהרה ביד כהן שאפילו כהן שוטה, אומר לו ישראל אמור טמא, אמור טהור"ט, ונראה מזה שאף שהוא שוטה ואינו יודע לשאול, עודנו בקדושתו, וזה 'אמרו נא בית אהרן' שאף זה הגרוע נעשה על ידו רצון השם 'כי לעולם חסדו'. ואמר הכתוב (תהלים קיא, י) 'ראשית חכמה יראת השם' והירא השם הוא החכם האמתי ועל דרך אחרון אחרון חביב הנזכר באחרונה 'אמרו נא יראי השם כי לעולם חסדו'.

חכם מה הוא אומר וכו'. כפי שסידר בעל הגדה את ארבעה בנים יצא החכם ראשונה, וכן הוא לכאורה נכון. וקשה א"כ למה זה מביא הכתוב שאלת הרשע ראשונה בפרשת בא (שמות יב, כו), ושאלת החכם באחרונה במשנה תורה בפרשת ואתחנן (דברים ו, ט), עוד סוערת קושיא המפורסמת מה חילוק יש בין שאלת חכם לשאלת הרשע. ורבו התירוצים על קושיא זו. ונראה כי בסידור התורה מתורצת

כי גם על ידי הרשע יתקלם עילאי, ופוק חזי שני פעמים אמר ברוך בנוכח ושני פעמים בנסתר ברוך "הוא" היינו כי גם החכם גם התם ההולך בתומו מספרים תהילת השם ונתרבה כבודו, ונגד הרשע ונגד שאינו יודע לשאול אמר ברוך "הוא" בנסתר ע"ד שאמרו חז"ל (אבות ו, יב) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו. ונראה כי על ארבעה בנים אלה כוון המשורר באמרו (תהלים קיח, א-ד) ד' פעמים 'כי לעולם חסדו', 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו' 'אמר נא ישראל' 'אמרו נא בית אהרן' 'אמרו נא יראי השם', דהיינו פתח בגנות על דרך שכתוב בתורה מתחילה הרשע. והנה חטאות הרשע עפ"י הרוב המה יען לא נעשה פתגם הרעה"ט, עבור זה כפר בהשגחת השם וחושב כי חלילה לית דינא ולית דיינא, אבל אם ישים על לבו כי השם הוא טוב לכל ואינו חפץ במות הרשע, אזי חיש מהר ישוב אל השם וירחמהו. וזה כונת הפסוק כמדובר אל בן הראשון "הרשע" 'הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו', ואח"כ שם פניו אל התם, והנה ידוע כי יעקב נקרא תם כנאמר (בראשית כה, כו) 'ויעקב איש תם' ואמר 'אמרו

יח. קהלת ח, יא. 'אֲשֶׁר אֵין נַעֲשֶׂה פִתְגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מִהָרָה עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רַע', ועיין ברש"י שם וז"ל: שאין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה ועל כן הם סבורים שאין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע.

יט. וז"ל המשנה: הכל כשרים לראות את הנגעים, אלא שהטמאה והטהרה בידי כהן. אומרים לו אמור טמא, והוא אמר טמא. אמור טהור, והוא אמר טהור. וז"ל הרע"ב שם בד"ה 'שהטומאה והטהרה ביד כהן': חכם ישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן, אע"פ שהוא שוטה, אמור טמא, אמור טהור.

אולי ימצא איזה תירוץ וזה פירוש הכתוב 'כל רוחו יוציא כסיל', 'והחכם באחור' מה שמתאחר לפרסם שאלתו, ישבחה. ולפי זה נכון הדבר שבאמת שאלת החכם והרשע אחת היא, אבל הרשע הקשה קושינו מבלי ללמוד כלל וכבר בפרשת בא הקשה קושינו, לא כן החכם לאחר שכבר למד הרבה ולא מצא יישוב, אז במשנה תורה שואל מאחרים, וזה סימן חכמתו.

מה העדות והחקים והמשפטים וכו'
ואף אתה וכו' אין מפטירין אחר
 הפסח אפיקומן. נראה לבאר שאלתו שיצא על הכלל עדות חוקים ומשפטים דהיינו ששואל למה זה צותה התורה גם על מצות השמעיות וגם על מצות השכליות, שכיון שהשכל מחייב אותם לא היה מהצורך לאזהרת התורה, והתרת שאלה זו הוא כי רצה הקב"ה שבעל התורה לא יוכרח לשום דבר אחר מבלעדה, ובא יומצא כל אשר יעשה האדם וחי בהם חיי גופני וחיי נפשי ולא יצטרך לחכמה זולתה ולילך לאומה אחרת ללמוד מהם, אבל תהיה כרכא דכולא ביה. עיין בפרק ערבי פסחים (קט"ב) מאי אפיקומן אמר רב שלא יעקרו מחבורה לחבורה. ופירש רשב"ם שם, שאם אכל פסח בחבורה זו לא ילך לאחרת. ומעתה מפורש המאמר כמין חומר, החכם שאל למה צוה הקב"ה על מצות השכליות,

קושיא זו, כי באמת יש ויש הרבה קושיות אשר אין עליהם תשובה נכונה מספקת. וידוע מה שהשיג הראב"ד על הרמב"ם כי על שהביא קושית סתירת הידיעה עם הבחירה, וסיפר לי דודי הרב המאור הגדול מו"ה זעקיל ז"ל, כי זקיני הגאון המקובל מו"ה יוסף דייטש ז"ל נקרא לחצר המלך מעירו רוידניטץ, להתוכח בעניני הדת. והיה יום המיועד להתראות לפני שרי הקיסר יום הקדוש, וזקיני ז"ל הלך בשחר והתפלל כמנין מיוחד שחרית ומוסף, ואח"כ הלך לחצר המלך ואשתהי' שם עד זמן המנחה. ואח"כ סיפר כי ערכו לפניו שם הרבה קושיות והוא השיב עליהם כיד ה' הטובה עליו. ואמר כי קרוב לזמן המשיח יתגלו קושיות אלה, ועי"ז רח"ל ירבו היוצאים מן הדת, ובאמת על כזה נאמר (חבקוק ב, ד) 'וצדיק באמונתו יחיה', ולא יזוזו אותו ממקומו הקושיות והשאלות ומה שלא היה בידו לתרץ, יתלה בקוצר המשיג ועומק המושג.

ומעתה אומר כי באמת שאלת החכם לא רחוקה היא משאלת הרשע אבל החילוק הוא כפי מה שאמר החכם מכל האדם במשלי (כ"ט, יא) 'כל רוחו יוציא כסיל וחכם באחור ישבחה', דהיינו הכסיל רוצה דווקא בקושיות וכאשר יעלה דבר על לבו לא יעיין כלל ביישוב, אבל יפרסם מיד בפומבי כל עשתונותיו בלי בולה, לא כן החכם יתיישב הרבה בלבו וילמוד בעצמו

(יומא סו, ב). ועבור זה לא נתגלו מעמם לכל, למען יהיה מוכרח לחפש עליהם כמטמונים ואז יבין, ודעת קדושתם יהיה אצלו כמציאה ויזהר עליה לכל יאבד ממנו וישאר על זכרונו לעולם. ועיין ערכי פסחים (קט"ב, ב) 'מאי אפיקומן' אמר שמואל אורדילאי וגו' ולייא, שלא יאכל אחר הפסח שום דבר למען לא יאבד ממנו מעם הפסח. והן הנה דבריני הנ"ל גם כן. לזאת לא גילתה תורה טעם החקים למען כאשר בעצמו ימצא אחר היגיעה דעת קדושתם, לא ישכח ממנו כל כך מהרה, והנה מעתה מאירים הדברים 'אף אתה אמור לו כהלכות הפסח' כנ"ל.

ובזה יבואר מדרש פליאה 'בא אחיך במרמה' בחכמת תורתו, 'ויקח את ברכתך' הוציא אפיקומן והראה לו (הובא בדמשק אליעזר). ולפי הנ"ל מבואר היטב דלכאורה קשה למה באה הברכה ליעקב על ידי טורח גדול כ"כ, אבל נכון הדבר כי גם התורה לא נקנית רק אחר יגיעה רבה למען תהיה חביבה על האדם וידע חין ערכה. 'הוציא אפיקומן והראה לו' שאין לאכול אחריו דבר אחר למען לא יאבד מעמו, כן למען תשאר הברכה אצלו, לא באה אליו בנקל.

ויש לפרש גם כן עפ"י דרך הראשון דבאמת אם לא היה יעקב לוקח הברכה מעשו, אזי היה מתפרנס מעשו על דרך יששכר וזבולון, ואם כן היה מוכרח לעקור מקומו ולילך אל עשו. אמנם כאשר ראה השם בחכמתו, לצוות בתורתו גם על

וע"ז באה התשובה 'ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן', דהיינו שלא יעקור מחכמת התורה לילך לחכמה אחרת.

באופן אחר נראה לכאר שאלת החכם 'מה העדות והחקים והמשפטים', כי באמת לב מאמין בעל שכל ישר בל יפול לבו על אשר אינו יודע מה טעם יש במצוה זו כמאמר אויב (יא, ז) 'החקר אלהי תמצא', ואדם קרוין מחומר קצר ימים ושבע רוגז אשר יודע כי גם בעיני הטבע אשר המה תמיד לנגד עיניו המה כמה וכמה ענינים אשר לא שופתם עוד עיני רואה, והאיך יעלה על דעתו לירד כביכול לסוף דעת מקור החכמה, אבל שאלת החכם על שינוי סוגי המצוה כי העדות והמשפטים טעמם גלוי לכל ורק החקים בלבד המה כספר החתום והיתה שאלתו היות שהעדות והמשפטים טעמם גלוי, כן היה מהראוי שגם על החקים ימצא האדם טעם וסברא. והתרת שאלה זו לענ"ד היא ע"פ שאמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ב, ט) 'אף חכמתי עמדה לי' ודרשו חכ"ל (קהלת רבה ב, ג) תורה שלמדתי באף הוא שעמדה לי, דהיינו הענין אשר לא יגיע האדם אליו רק אחר טורח ויגיעה רבה הוא חביב עליו ביותר ומשמרו כל ישכח ממנו, וכן הוא בלימוד החכמה מה שלא עמד האדם עליו רק אחר העיון נשאר גם בזכרונו וגדלה השמחה בלבו כמאמר הרמב"ם אין שמחה גדולה מהתרת הספיקות. ומעתה אומר כי גם לחקים יש טעם, ורק על פרה אדומה לברדה נאמר אין לך רשות להרהר אחריה

הרשע לא נאמר 'ואמרתם לבניכם' ולא 'ואמרתם להם', מזה למדו חכז"ל אף כי באה בזה תשובה לשאלת הרשע, אבל כל תאמרו זה לרשע השואל. והיות שבשאלת התם והחכם נאמר 'ואמרת' שהוא לשון רכה ובתשובת שאינו יודע לשאול נאמר 'והגדת' דברים קשים כגידין (עיין רש"י יתרוכ"ב), מזה למדו חז"ל שבזה רמז הכתוב תשובה לרשע 'אלו היה שם לא היה נגאל'. (עיין לעיל פרשת בשלחכ"ג)

ומעתה עלינו לבאר מה הוא התשובה לרשע בפסוק 'ואמרתם זבח פסח'. ונראה בהקדים קושיא אחת וגדולה היא עלי, דהנה מכת בכורות באה על מצרים יען לא רצו לשלוח את ישראל, ומהיכי תיתי ינגפו גם ישראל, עד שאנו עושים זכר לזה, כמה דאיתא בערבי פסחים (קטז, ב), והביאו גם בעל ההגדה 'על שום שפסח הקב"ה על בתי אבותינו במצרים'. אבל הדבר מבואר, הנה ידענו גם בזה הגלות האחרון, עוד לא זמן כביר אשר לא הניחו האומות את בני ישראל לדור עמהם בשכונה אחת אבל הוכרחו לדור בשכונה בפני עצמן (געמטמא), יען כי טמא טמא קראו למו, והנה אם כי המה עשו זאת מרוע לב ומשנאתם, אמנם באמת טובה גדולה היה למען לא יתערבו עם הנכרים

השכליות למען לא נהיה מוכרחים ללמוד ענינים אלה ממקומות אחרים, כן ראה והשתדל יעקב ג"כ שגם בחיי הגופנים לא יהיה תלוי בזולתו. וזהו 'בא אחיך במרמה' בחכמת תורתו, 'ויקה את ברכתך' הוציא אפיקומן והראה לו שאין לעקור מחבורה לחבורה.

ועל דרך הלציי יש לפרש מדרש הנ"ל הנה עשו אמר (בראשית כו, לד) 'ברכני גם אני אבי, דהיינו ע"ד דאיתא במסכת מגילה (ז, ב) רווחא לכסומא שכיחאבי, שיאכל גם מצידו ויברכהו, ע"ז הוציא האפיקומן ואם כן שוב אינו רשאי לאכול.

רשע מה הוא אומר וכו' ואמור לו בעבור זה עשה השם לי וכו'.

הנה תשובה זו כתובה בתורה (שמות יג, ח) לשאינו יודע לשאול, והביא רש"י ממכילתא (פי"ד) כאן רמז תשובה לבן רשע, ולכאורה קשה הלא על שאלת רשע כתובה בתורה תשובה שלימה בפרשת בא (יב, כז) 'ואמרתם זבח פסח הוא', ולמה עירבו חכז"ל הפרשיות. ונראה כי למדו חז"ל זה, היות שבשלושה הבנים נאמר 'והגדת לבנך' 'ואמרת אליו' ובפרשת ואתחנן (דברים ו, כא) נאמר 'ואמרת לבנך', אבל אצל תשובת

כא. וז"ל רש"י שם בד"ה 'רווחא לכסימא שכיח': ריח מצוי לדבר המתוק בתוך המעיים.

כב. שמות יט, ג. וז"ל: 'כה תאמר לבית יעקב' אלו הנשים תאמר להן בלשון רכה. 'ותגיד לבני ישראל' עונשים ודקדוקין פירש לזכרים, דברים הקשין כגידין (מכילתא).

כג. בד"ה 'ותקח מרים הנביאה אחות אהרן וגו', שמבאר דרך ההנהגה עם הרשע.

מתורצת הקושיא שלא יאות לנו להתחבר לעובדי ע"ז, כי בעת ההוא פסח באמת הקב"ה על בתי בני ישראל, אבל לא בכל יומא מתרחיש ניסא.

ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך. הביא

רש"י המכילתא (פי"ד) כאן רמזה תורה תשובה לבן הרשע. והנה מה שלא כתבה תורה תשובה לרשע בפני עצמו, הוא מטעם 'אל תען כסיל כאולתו' (משלי כו, ד), אבל מדוע באה התשובה דוקא בכלל התשובה לשאינו יודע לשאול. ונראה שרמזה בזה התורה הקדושה שעפ"י הרוב, לא מחכמה דאית ביה כפר הרשע בעיקר, אבל הוא יען מנעוריו הורגל לילך עפ"י שרירות לבו. אמנם אם היו מדריכין אותו מקטנותו לילך בדרך טובים לא היה בא לכלל מדה זו, ולזה רמזה לו התורה בכלל שאינו יודע לשאול, דהיינו שמקטנו מעת שאינו יודע עוד לשאול, 'את פתח לו' כפתחו של אולם, שתשתדל להרגילו בתורה וביראת השם כל הימים.

וילמדו מעשיהם, ולמען השיג זה תקנו חז"ל (עירובין פ"ו מ"א) שבנכרי לא יועיל ביטול רשות אבל צריך לקנות הרשות למען לא ידורו ישראלים עם העכו"ם^{כד}. והנה במצרים אשר היו אבותינו בתכלית השפלות בודאי לא הניחו המצרים את הישראלים לדור אתם בשוק אחד, והנה רש"י פירש (שמות יב, יג) 'ופסחתי עליכם', 'מדלג היה מבתי ישראל לבתי מצרים שהיו שרוים זה בתוך זה'. והנה לכאורה הוא לפלא ממה שכתבתי, הלא בודאי לא הניחום המצרים לדור בתוך שכנותם, והתירוץ ע"ז הוא, שאין חדש תחת השמש שהיו גם בזמן ההוא ישראלים אשר בזכו ממונם על זה שיותן להם רשות לדור בתוך הגוים ובין שכונתם. והנה האנשים האלה אשר מאסו בשכונת הישראלים, או למען תכלית אחר עזבו שכונת אחיהם, לא היו ראויים לנס שיפסח הקב"ה על בתיהם, אמנם השם חמל עליהם, אי לזאת לזכר זה אנו עושים הפסח, כבר ביארתי בר"ה מה נשתנה ובר"ה עבדים היינו, שלא הרשע מצות התורה הנם כקוצים בעיניו, יען הוא רוצה להתחבר אל שאר האומות, ועבור זה שואל מה נשתנה שאנו אוכלים מרור, ומה העבודה הזאת לכם, ולפי"ז

כד. וז"ל המשנה: הדר עם הנכרי בחצר, או עם מי שאינו מודה בערוב, הרי זה אוסר עליו, ומבאר הרמב"ם בפירוש המשניות וז"ל: העיקר אצלנו דירת נכרי לא שמה דירה, ומן הדין היה שלא נצטרך עמו לערוב, לפי שלא קנה כלום כדי שיצטרך לקחת ממנו רשות, אבל נתנו לו דירה ואמרו שהוא אוסר ואין לנו דרך לעשות עירוב עמו עד שנשכור רשותו, להודיענו שהנכרי אינו משכיר מפני שחושש מזה לשום תחבולה או הערמה או שיבא עליו שום נזק, א"כ אין שום דרך יתכן לערב עמו, וכשידע זה הישראל לא ישכיר מדור בביתו לנכרי, וזה ההרחק כולו גזירה שמא ילמוד ממעשיו.

שמצה ומרור מונחים לפניך, דהיינו שבא ללחם עוני או נתמרמרו חייו, על שעה זו נאמרה 'והגדת לבנך'.

מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו וכו'.
משנה מפורשת במסכת פסחים (קטז, א) מתחיל בגנות ומסיים בשבח. ופליגי שם רב ושמואל, שמואל ס"ל הגנות הוא 'עבדים היינו לפרעה', והוא פסוק בתורה בפרשת ואתחנן (דברים ו, כא). ורב ס"ל 'מתחילה עובדי ע"ז היו אבותינו' ומביא פסוק מנביאים (יהושע כד, ב) 'ויאמר יהושע'. ובעל ההגדה תפס שיטת שניהם, וכתב המהרש"א בחידושי אגדות (פסחים, שם) הטעם, שביום שמחת לבו של אדם, יזכור תחילה שפלותו וגנותו שלא תזוה דעתו עליו. וקשה לי כי באמת ענין גנות הוא אם ימצא אצל אדם פרטי איזה חסרון או יתר, כמו עור או פסה, או בעל שני גבים, זה ודאי גנות, אבל ענין אשר שוים בו רוב בני אדם או כלם, לא לחרפה יחשב כמאמר חז"ל. וכיון שכלם שוים בזה שאבותינו היו עבדים לפרעה, וגם עובדי ע"ז, שוב אין בזה דבר אשר יכניע לב האדם.

ולבאר הענין אקדים מדרש פליאה בפרשת
כי תשא 'למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים' (שמות לב, יב),

יכול מראש חדש תלמוד לומר ביום
ההוא יכול מבעוד יום וכו' בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך. ולכאורה קשה מדוע לא הזכיר גם פסה. עוד זאת יש להתעורר כיון דבמגילה (כמ, ב) הוא פלוגתא דתנאי אם שואלים ודורשים בהלכות החג שני שבתות, או ל' יום קודם החג, א"כ מדוע הזכיר רק ראש חדש. וידעתי ששערי תירוצים לא ננעלו. אבל נראה היות שהתורה לא כתבה תשובה לרשע רק ברמז, לזה בא בעל ההגדה ללמדנו ברמז ג"כ האיך יתנהגו בתשובה לרשע, הנה אמר החכם מכל אדם (משלי מ, ח) 'אל תוכח ל'ן פן ישנאך', אמנם זה נאמר רק בעת שהשעה משחקת לו לרשע אז בגובה לבבו לא יתן אוזן קושבת לדברי מוכיח, אבל בעת דחקו כאשר יענישו אותו מן השמים, אז הזמן מוכשר כבר להוכיחו. כאשר פירש האהל יעקב 'מוכיח אדם, אחרי' (משלי כה, כג), דהיינו בעת שיד השם קשה עליו, 'חן ימצא, ממחליק לשון' (שם). וזה ג"כ כונת מאמר הנ"ל, הנה אין להוכיח לרשע בעת שעומד על גפי מרומי קרתי. אבל אולי יש להוכיח בעת תחילת גדולתו, וזה יכול מראש חדש, דהיינו בעת תחילת גדול הלבנה, על זה השיב שלא. 'יכול מבעוד יום', דהיינו בעת ינמו צללי ערב שמתחיל לירד מגדולתו, והשיב כי לא. רק בעת

הדבר כי בא יהושע בזה להשקיט לב ישראל כל תיראו כי זכרון האבות יעלה חלילה חרון אף השם עליכם כפירוש הנ"ל, אבל 'כה אמר השם בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם ויעבדו אלהים אחרים' גם אלה אבותיכם, ולפי זה אין להאשים אתכם מכח האבות, כי גם באבותיכם נמצאו עובדי ע"ז.

ומעתה אומר כי בעבור זה תקנו לנו חכו"ל לפתוח בנגות, לא שיהיה זה גנות לאדם פרטי, רק למען נבטח בכל עוז לישועת ורחמי השם, דהיינו כיון שיצאנו ממצרים וגם באבותינו נמצאו עובדי ע"ז^כ, ומעתה יהיה זכרון האבות אברהם יצחק ויעקב רק לטוב לנו כל הימים, וזה הפירוש מתחיל בנגות וממילא מסיים בדברי שבת, דבר שמשכיח תמיד ולא ימצא בו דבר שאינו טוב. ובה מצינו טוב מעם למה פתח בעל ההגדה כשיטת שמואל ב'עבדים היינו' ולא כשיטת רב, כי משה ויהושע תלמידו, שניהם לדבר אחד נתכוונו, טענת משה כנגד זכרון האבות לרעה היה, 'עבדים היינו לפרעה במצרים', וטענת יהושע היה, 'מתחילה עובדי עבודה זרה', ופתח התנא בתורה ומסיים בנביא.

ואיתא במדרש (שמו"ר טו, ד) 'ההרים' אלו האבות. ונראה כונתו ע"ד שכתב הצ"ח לפרש מה שנאמר בתוכחה (ויקרא כו, מב) 'זוכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק' וגו', וכתב שאף זה הוא מענין תוכחה. כי איש אשר אבותיו ואבות אבותיו היו רשעים, אין להאשימו אם גם הוא הולך בדרכם, כי מכלבא בישא לא נפיק גוריא טבא, אבל מי שאבותיו היו ישרי לב ותמימי דרך, והולך בדרך עקלתון, זה בודאי גדול עונשו מנשוא.

וזה נראה פירוש מדרש פליאה הנ"ל 'למה יאמרו הגוים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים' המה האבות שע"י אבותם נתגדל עונם, אבל טענת משה היה בודאי אם כעת עתה היו יוצאים מכית אבותיהם ומעולם לא ראו דבר רע היה באפשרי להאשימם, אבל אלה האנשים לא מחדר הורתם הוצאתם כי אם ממצרים ומעתה אל תזכור צדקת אבותיהם להרע, אבל זכור להם מה שנשבעת להם 'ארבה את זרעכם' וגו', והנה יהושע אמר אל העם (יהושע כד, ב) 'כה אמר השם בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם ויעבדו אלהים אחרים'. והנה הוא גנות ישראל וכבר מצינו שנענש נביא יען אמר 'בתוך עם טמא שפתים אנכי יושב' (ישעיה ו, ה)^כ. והאיך פתח יהושע בנגות ישראל. ובדברינו נכון

כז. כמובא ביבמות מט, ב. על ישעיה הנביא שנחבא בתוך עץ והרגו מנשה ע"י שניסרו העץ וכשהגיע המסור לתוך פיו נח נפשיה.

כח. ודלא כמהרש"א בחי' באגדות.

כאלהים, ואין להעריך כלל מעשי אומות העולם נגד מעשי ישראל, לזאת הסיב השם בחסדו כי 'גם ערב רב עלה אתם', והמה אחר ארבעים יום למעמד הר סיני עשו את העגל כנאמר 'שחת עמך', זה ערב רב(שמות רבה מב, ו). ולפי זה נראה כי מעמד הר סיני לא עשה פעולה כלל אצלם, ומעתה שוב אפשר להושיע גם לדורות באופן השני. וזה כונת המדרש 'וגם ערב רב עלה אתם' כאן נתקיימה 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. וזה נראה כונת בעל ההגדה 'והיא' דהיינו הבטחת 'יצאו ברכוש גדול', 'עמדה לאבותינו ולנו שלא אחד בלבד עמד עלינו לבלותינו', לא רק פרעה לבד, 'אלא שבכל דור ודור' גם לאחר קבלת התורה, 'הקב"ה מצילנו מידם' כמבואר.

וירעו אותנו המצרים כמה שנאמר הבה נתחכמה וכו'. והנה לכאורה קשה הלא במקרא זה לא נאמר רק שחשבו לעשות אתם רעה, ואין זה עוד הרעה. ונראה כי היה קשה לבעל ההגדה לשון "אותנו", כי לפי דרך הלשון היה צריך לומר וירעו "לנו", לזה הסיב בעל ההגדה פירוש תיבה זו כי אין הפירוש מלשון רעה, אבל הוא מלשון ריעות, ע"ד שאיתא במדרשים (במדבר רבה טו, כ) כי מתחלה יצאו פרעה וכל שרי המלוכה ואמרו לבני ישראל כי אתם גם אתם מאזרחי הארץ ונכון שתסיעו גם אתם, ואח"כ המצרים חלפו הלכו להם, ועול

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו לבלותנו, אלא שבכל דור עומדים עלינו לבלותנו, והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם. הפירוש הפשוט הוא, אותה הבטחה שהבטיח הקב"ה את אברהם אבינו, עמדה לאבותינו וגם לנו. אבל קשה, לכאורה כודאי ע"י הבטחה זו יצאו אבותינו ממצרים, כי עד אז היתה הבטחה זו כשטר שאינו פרוע. אבל אחרי שיצאנו ממצרים ובעונותינו הרבים שוב גלינו מארצנו, שוב אין לנו לתבוע דבר משטר פרוע. ונראה כונת בעל הגדה על סוף הפסוק 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' (בראשית טו, יד), והוא דאיתא במדרש 'וגם ערב רב עלה אתם' (שמות יב, לח): כאן נתקיים 'ואחרי כן יצאו ברכוש גדול'. ואמרתי בביאורו כי היה קשה לבעל המדרש כי הבטחה של 'רכוש גדול' נתקיימה בכסף וזכה שהוציאו ממצרים, כי דבר אשר הכתוב קוראהו 'רכוש גדול' צריך שיהיה דבר של קיימא, לזאת הסיב בעל המדרש על דבר אחר. ואומר כי ידוע שישועת ישראל תוכל להיות על שני אופנים או ע"י זכות עצמן, ואם זכותם אינה מספקת, אזי עיני השם בגוים תצפנה, ומעריך מעשי ישראל כנגד מעשי אומות העולם כאשר כתבתי לעיל בפרשת וארא בר"ה 'ישמתי פדות בין עמי ובין עמך' אף שישראל במצרים היו גם כן עובדי ע"ז לעומת המצרים היו טובים וישרים. אמנם לכאורה אחר מעמד הר סיני, שוב אין מקום כלל לתירוץ זה, כי לישראל פסקה זוהמתם ובעיניהם ראו כי אין

אולי היו הרבה מהם אשר לא הרגישו כלל כאב מצער המכות, כאשר אנחנו יודעים שימצאו אנשים אשר הולכים למדינת הים למדבריות למען ימצאו אריות או נמרים לירות בקנה שריפה. ומעתה נוכל לומר שאף שהיו שם עשר מכות לא נחשב לעונש להמצרים. וע"ז הביא הפסוק אשר נאמר אצל מכת הכנים, אשר כפי הנראה היא היתה היותר חלושה, 'אצבע אלהים היא', ומזה נראה כי מכה גדולה היתה, ומכל שכן שאר המכות.

והנה תנאים האלה שוים כשלקו המצרים על הים חמישים פעמים יותר מאשר לקו במצרים ע"י מכה אחת, אם כי באמת בפעם אחת נעשה הכל. וצריך ביאור מה רצו חכמי ישראל ללמדנו בזה, שהגדילו כל כך עונש מצרים על הים, ואולי יש לומר ע"ד שכתבתי לעיל בפרשת בשלח שתכלית מביעת מצרים בים, היה ללמד את ישראל חכמה ודעת לידע ולהודיע שגם בעת אשר שמש ההצלחה זורחת לאדם יהיה מורא שמים עליו, פן הוא עושר שמור לרעתו ח"ו, כמבואר במדרשים פרעה היה שוקל בדעתו אם לרדוף אחר ישראל, רק כאשר ראה הצלחה שלא כדרך העולם כי לא נכשל אף אחד מעמו ולא נשבר אף

העבודה נשאר על צוארי אבותינו¹. וזה פירוש הכתוב 'וירעו אותנו' כרתו אתם ברית אהבה ורעות, כמה שנאמר 'הבה נתחכמה'.

רבי יוסי הגלילי אומר מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות וכו' שנאמר ויאמרו וגו' "אצבע אלהים היא" וגו'. תרי תמיהו, חדא זיל קרי ביה רב ותמצא עשר מכות דצ"ך וכו' מפורשים בתורה. ועוד, האיך נלמוד ממה שכתוב אצל מכת כנים 'אצבע אלהים היא', שלקו עשר מכות. ונראה בכונת השאלה כי הרגשת כאב המכה איננו שוה אצל בני אדם, כי האיך המפונק ורך המזוג יהיה מעונה ביותר כאשר תבוא עליו איזה חולי, מאיז חזק האברים ובעל כח, וכבר אמר שלמה המלך ע"ה (משלי יח, יד) 'רוח איש יכלכל מחלהו'. ולמשל איש אשר רגיל לשכב על כרים וכסתות רכים וללבוש בכל יום בגדים לבנים, אם המצא תמצא תולעה או שתיים על מטתו, אזי תרד שנתו מעיניו. ולעומת זה 'מתוקה שנת העובד' אף אם מעט או הרבה תולעות יאכלו את בשרו. והיתה שאלת רבי יוסי מניין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות,

כמ. וז"ל המדרש: קבץ (פרעה) את כל ישראל ואמר להם בבקשה מכם עשו עמי היום בטובה היינו דכתיב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בפה רך, נטל סל ומגריפה מי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגריפה ועושה בלבנים ולא היה עושה, מיד הלכו כל ישראל בזריות ועשו עמו בכל חזן לפי שהיו בעלי כח וגבורים, כיון שחשכה העמיד עליהם נוגשים

ל. בד"ה 'מינך ה' נאדרי בכח'.

מן הפסחים, עד שהניף עליהם הקב"ה ריח גן עדן^{לג}. ונראה מזה כי לא היו עוד חזקי האמונה. והנה בודאי בעת אכלם הפסח ופרעה קם בחצי הלילה וגרשם, נתחזקה האמונה אצלם. אבל בכל זאת כמו שהמצרים לאחר כל העונשים והמכות חזרו עוד ואמרו 'מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו' (שמות יד, ה), כך באמת היה באפשרי שיתחמצו גם בני ישראל, אי לזאת סבב השם בחסדו שהמצרים יגרשו אותם ולא יהיה זמן ליצר הרע להחמיצם, דהיינו לפתותם^{לד}. וראיה לזה כי לא בטחו בזה שילכו ממצרים הוא, כי לא הכינו להם צדה לדרך כלל. ומעתה בין תבין את אשר לפניך, כי לא על הבצק הזה הנעשה מקמח ומים כוון בעל ההגדה, אבל כוון על אבותינו ממש, שלא הניח להם המקום ברוך הוא זמן עד אשר יתחמץ לבכם, אלא נגלה עליהם וגאלם בחפזון.

רכב אחד, זה מילא את לבבו לבוא בתוך הים. א"כ נראה מזה כי לא העונשים ולא המכות סבבו אבדון מצרים, אבל גרמה מפלתו, כביכול רחמי שמים. וזה פירוש הכתוב (שמות יד, לא) 'וירא ישראל את הים הגדולה אשר עשה ידו'^ד, דהיינו מדת הרחמים, 'ויראו העם את ה' כמובן^{לא}. וזה ג"כ כוונת תנאים הג"ל, שבאו ללמדינו כי בעת חלילה בא עונש על האדם לא יתואר, אבל יכנע לכונו בעת רואה עצמו על גפי מרומי קרת^{לב}, וק"ל.

מצה זו שאנו אוכלים וכו' על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ וכו'. וכבר דקדק מהר"י מיניץ ז"ל כי הוא פלא מה שנעשה זכרון לזה ולא לעיקר הגאולה. ונראה בכונת בעל ההגדה עפ"י המבואר במדרשים (רכה שה"ש א, נח), כי אבותינו במצרים לא רצו לאכול

לא. שיראו ממדת הרחמים, שראו שהמצריים טבעו בים דוקא ע"י מדת הרחמים כביכול. ועיין עוד באריכות נפלאה בדברי רבינו בפרשת בשלח.

לב. ע"פ משלי ט, ג.

לג. עיין בדברי רבינו לעיל פרשת בא בד"ה החדש הזה לכם.

לד. עיין 'בן גרני' פרשת 'ויקרא' בד"ה 'כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ, עי"ש שמבאר רבינו בטוב טעם ענין זה, ומבאר שם דאין להחמיץ המצות מטעם זה, ע"ד שדרשו חז"ל במכילתא 'ושמרתם את המצות' מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה.

שמיני

לנתינת התורה שכחו כל הנסים והנפלאות אשר עיניהם ראו ולא זר וילכו ויעבדו לאלהי זהב, רק טעו בזה כי חשבו שמושה היה ממוצע ביניהם ובין הקב"ה, והיות שהשמן הראה להם בדמות ענני השמים שמושה מת, גברה המחשבה הרעה לעשות איזה צורה מורגשת אשר יכוונו עליה מבלי שיכחישו באלהות המוציא אותם מארץ מצרים, וחשבו הדבר לדבר מותר ונכון, אבל לא צדקו בזה כי היה להם לשאול את גדולי הדור, והמה לא כן עשו לא שמעו בקול הורים, וחור שמחה בידם הרגוהו, והנה באמת זה הוא גם כן חטא השבטים אף שהסכימו בדעתם שיוסף חייב מיתה, לא היה להם להורות בפני רבם יעקב, והיה להם לשאול את פיו ולבטוח בו כי רק אמת יהגה חקו ולא יצדיק רשע, וכבר ספרו לנו חכו"ל בסנהדרין (מד, ב) משמעון בן שמח שבאו עדים והעידו על בנו שעבר עברה ונתחייב על פיהם מיתת ב"ד, ואח"כ חזרו בהם העדים ופסק שמעון בן שמח 'כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד', והאהבה לבנו לא הסיכו לעוות את הדין (עיין רש"י שם א), והשבטים שחטו שעיר

ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת (מ, ג). וכי מה ראו ישראל להביא יותר מאהרן, אלא אמר להם אתם יש בידכם בתחלה ויש בידכם בסוף, יש בידכם בתחלה וישחטו שעיר עזים ויש בידכם בסוף עשו להם עגל מסכה, ויבא שעיר ויכפר על מעשה שעיר ויבא עגל ויכפר על מעשה העגל (ילקו"ש רמז תקכ"א). וצריך ביאור מה זה יש לכם תחלה וסוף, ועוד יותר קשה הלא אהרן מבניו של לוי היה וכבר העיד הכתוב שמעון ולוי אחים ברצונם עקרו שור שהמה הסיבו מכירת יוסף, ולפי זה היה לו לאהרן גם כן להקריב שעיר בפני עצמו כמו שהביא עגל בפני עצמו.

ונראה כי מלמדינו המדרש בזה כי עשיית העגל ומכירת יוסף שניהם ממעין נרפש אחד יצאו וסיבה אחת להם, אבל לא כן אהרן, אף ששמע לקול העם ועשה העגל, אין זה מסיבה ראשונה של מכירת יוסף, דהנה בענין עשיית העגל כבר האריכו המפרשים ראשונים ואחרונים למעניתם, כי אי אפשר לומר שבזמן קצר מיציאת מצרים

א. שמביא המעשה שתלה שמעון בן שטח שמונים מכשפות, ומכעס על מעשהו העידו שני עדים נגד בנו שחייב מיתה, ודן אותו אביו על פיהם למיתה, ושכשיצא בנו למיתה הודו העדים ששקר העידו בכדי לנקום על שתלה שמונים המכשפות, ועם כל זאת לא חזר בו שמעון בן שטח מן הדין ויצא בנו למיתה משום 'דכיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד'.

אשר סביבותם, לזה בא הכתוב להזהיר זה הדבר דוקא זה אשר צוה השם תעשו וירא אליכם כבוד השם, ומכלל הן אתה שומע לאו, והנה פליגי חכו"ל באיזה חטא מתו בני אהרן, חד אמר שלא נשאו נשים וחד אמר שתויי יין נכנסו למקדש עיין ילקוט, וכתב הכלי יקר (לקמן י, א) דלכאורה הכתוב מכחיש כל אלה הדיעות שנאמר (שם) ויקריבו לפני השם אש זרה אשר לא צוה אותם, ולפי דברינו יש לומר היות משה מזהיר את ישראל במעמד כל העדה זה הדבר אשר צוה השם תעשו וירא אליכם כבוד השם משמע שזה הדבר דוקא ובל תוסיף ובל תגרע, והוא תקנה קבועה לדורות כאשר כתבתי, ולמען ישמעו ויראו שלא יצא מזה תקלה לדורות וילמדו מחינוך האוהל מועד ששמעו ישראל שלא נצמו בני אהרן על הדבר הזה ובכל זאת נתקבלה קטורת שלהם לזאת היה מהכרחי לענוש אותם באותו יום למען יהיה למוכרת עולם, אבל לחכו"ל היה קשה להם האיך באו שני צדיקים אלה אשר היו גדולים ממשה ואהרן לידי חטא זה, ועל זה השיבו שכבר בא לידם חטא אחר מקדמת דנא.

ואל דרך זה יישבתי בהפטורה של פרשה זו (שמואל ב' פרק ו') וירכיבו את ארון

עזים וטבלו את הכתנת בדם להטעות את יעקב, יען דם השעיר שוה באדמימות לדם האדם, ונראה מזה כי לא האמינו בו ולא בטחו בהוראתו כי תהיה על פי דין תורה, והנה הוא כעין חטא העגל, וזה כונת המדרש אתם יש לכם תחלה וסוף, מעשה אבותיכם בידכם מכירת יוסף היה התחלה והעגל הוא הסוף וסיבה אחת להם, משא"כ אהרן מיראתו שלא יהרגוהו כאשר הרגו את חור עשה העגל וא"כ אין במעשיו דבר אשר יאמר עליו כי הוא תולדת מכירת יוסף ואינו צריך כפרה, והבן.

זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (ט, ו). עיין רש"י, ויש לומר דבא הכתוב בזה בזמן חינוך המשכן לזרו הדורות, היות שראה יודע העתידות שיבנו בני ישראל היכלות למו בגלותם, וכדי למצוא הן וכבוד בעיני האומות אשר יושבים בתוכם, ישנו תמונת ואופן בנין בית הכנסת המקובל מאבותינו, וירצו לדמותן להיכלי עכו"ם במגדלים נאים ובהעמדת הבימה אצל ארון הקודש וכדומה מהבליים, ולהלביש כהני עול שלהם כמנהגי הגוים

ב. לקמן פסוק כ"ג, שמבאר כוונת הנאמר 'זה הדבר', וד"ל: לפי שכל שבעת ימי המלואים, שהעמידו משה למשכן ושמם בו ופרקו בכל יום, לא שרתה בו שכינה, והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה, משה רבינו, כל הטורה שטרחנו שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל. לכך אמר להם 'זה הדבר' אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (כאן), אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שע"י קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו ע"כ. ועתה מבאר רבינו באופן נוסף את הצווי 'זה הדבר'.

עוד וְאֶחָיו הוֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן בְּתוֹרַת מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמֶרֶת, לְמַעַן לֹא יִבָּאוּ זָרִים בְּכֶרֶם הַשֵּׁם צְבָאוֹת, וּבְכָל זֹאת פּוֹק חַיֵּי מִה עֲלָתָה בִּיהִד, כִּי הַחֹדֶשׁ אֲסוּר מִן הַתּוֹרָה בְּכָל מְקוֹם, וְאַתֶּם הַדְּבָקִים וְגו', וְזוֹה יוֹרוּחַ לָנוּ מִה שִׁישׁ לְעוֹרֵר לְמַה זֶה בְּרַאשׁוֹנָה יי' כְּאֲשֶׁר הוֹבִילוּ הָאָרוֹן בְּעִגְלָה, לֹא הִקְרִיב עַל כָּל שֵׁשָׁה פְּסִיעוֹת קֶרְבָּנוֹת וְאִח"כּ כְּאֲשֶׁר צָעְדוּ נוֹשְׂאֵי אָרוֹן שֵׁשָׁה צְעָדִים הִקְרִיב בְּכָל פַּעַם שׁוֹר וּמְרִיא, וּלְפִי מִה שִׁכְתַּבְתִּי נִכּוֹן הַדְּבַר, כִּי חֵשׁ דוֹד בְּאֵמֶת הִיֹּת שִׁכְבַּר פִּסְקוֹ אוֹכְלֵי הַמֶּן אוֹלֵי יֶאֱרַע דְּבַר תְּקֵלָה לְנוֹשְׂאֵי הָאָרוֹן ע"י סְעוּדָה שֶׁאֲכָלוּ, וְלֹהֲעֵמִיד הָאָרוֹן בְּכַדִּי אֵי אֲפֹשֶׁר מִפְּנֵי הַכְּבוֹד, לְזֹאת בַּחֲכָמָה עֲשֵׂה הִקְרִיב קֶרְבָּנוֹת בְּכָל שֵׁשָׁה צְעָדִים וּבִינֵי וּבִינֵי בָּאוּ כַּהֲנִים אַחֲרָיִם בְּגוֹף נָקִי.

זֶה הַדְּבַר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ וִירֵא עֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה' (מ, ו). אָמַר ר' יוֹחָנָן מִשׁוֹם רִשְׁב"י מִנִּין שֶׁאֵין מִקְרָא פֶּרֶשׁה מֵעַכְבַּ תְּלַמּוּד לֹמַר וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה זֶה הַדְּבַר אֲשֶׁר צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ שֶׁאֵפִילוֹ הַדְּבַר מֵעַכְבַּ (יִזְמַא

אלהים אל עגלה חדשה ועוזא וְאֶחָיו בְּנֵי אֲבִינָדָב נוֹהֲגִים אֶת הָעִגְלָה הַחֲדָשָׁה וְגו' וְאֶחָיו הוֹלֵךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן, וְלִכְאוּרָה לְמַה לְהַזְכִּיר שְׁנֵית ה' הַחֲדָשָׁה שֶׁהוּא לְמוֹתָר, וְגַם עֵינֵינוּ זֶה שֶׁאֶחָיו הִלֵּךְ לִפְנֵי הָאָרוֹן הוּא לְכְאוּרָה סִיפּוֹר שֶׁלֹּא לְצוֹרֵךְ, וְנִרְאֶה כִּי כִּבְר אָמְרוּ חֲכו"ל עַל דוֹד שֶׁמְעָה בְּדַבָּר אֲשֶׁר תִּינּוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבֵּן יוֹדְעִים עֵינֵינוּ בְּרִכּוֹת (סב, ב)^ג, וְאוֹלֵי יֵשׁ לֹמַר דְּהַמְעוֹת לֹא הִיָּה עַל יְדֵי שְׂכוֹלִים שֶׁכָּחוּ הַפְּסוֹק הַמְּפּוֹרֵשׁ בְּכַמְדָּבָר (ז, ט) 'בְּכַתְּףֵי יִשְׂאֹו', אֲבָל הַמְעוֹת הִיָּה כִּי חֲשַׁבְנוּ כִּי לְפִי עֵיתִים וּזְמַנִּים יִהְיֶה יוֹתֵר כְּבוֹד לְהַנְהִיג הָאָרוֹן עַל בְּקָרִים מְלִשְׂאֵת אוֹתוֹ עַל כַּתְּפֵי אַנְשִׁים, וְעוֹד זֹאת אָמְרוּ כִּי תוֹרָה הַזֹּאת 'בְּכַתְּףֵי יִשְׂאֹו' לֹא נִיתְּנָה רַק לְאוֹכְלֵי הַמֶּן שֶׁהִיָּה מֵאֲכָל קָל וְאֵינִי לְחֹשׁ שֶׁמֵּא יִפֶּה, לְזֹאת הִרְכִּיבוּ אֶת הָאָרוֹן עַל עִגְלָה, אֲבָל הִיֹּת שֶׁאִם כִּבְר מִתְחִילִים לְשִׁנוֹת כִּבְר הַפְּרָצָה פְּתוּחָה וְאוֹלֵי יִבָּאוּ אַחֲרָיִם וַיִּמְעַנּוּ שִׁגְמֵם עֲנִינִים אַחֲרָיִם שׁוֹב אֵינִים נְאוֹתִים כְּדוֹר הַזֶּה, זֹאת שֶׁהִעִיד הַכַּתּוּב כִּי רִצּוֹ לְהוֹזִיר מִזֶּה וְעוֹזָא וְאֶחָיו נוֹהֲגִים אֶת הָעִגְלָה הַחֲדָשָׁה, הֵינּוּ הַמְּנַהֵג הַזֶּה הַחֲדָשׁ שֶׁנִּתְחַדֵּשׁ הַיּוֹם, וְאָמַר הַכַּתּוּב

ג. שֶׁאָמַר הַקַּב"ה לְדוֹד הָרִי אֲנִי מְכַשִּׁילְךָ בְּדַבָּר שֶׁאֵפִילוֹ תִּינּוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבֵּן יוֹדְעִים אוֹתוֹ, דְּכַתִּיב (שְׁמוֹת ל') כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְפַקְדֵיהֶם וְנִתְּנָו אִישׁ כִּפּוֹר נַפְשׁוֹ וְגו'. מִיד (דְּבָרֵי הַיָּמִים א' כ"א) וַיַּעֲמֵד שֶׁטֶן עַל יִשְׂרָאֵל, וְכַתִּיב (שְׁמוּאֵל ב' כ"ד) וַיִּסַּת אֶת דוֹד בְּהֵם לְאֲמוֹר לֵךְ מִנָּה אֶת יִשְׂרָאֵל. וְכִיּוֹן דְּמַנִּינָהוּ לֹא שְׁקַל מִיַּנִּייהוּ כּוֹפֵר.

ד. שֶׁהִכָּה ה' אֶת עוֹזָא וַיִּמַּת.

ה. לִפְנֵי מִיתַת עוֹזָא.

ו. לְאַחַר שֶׁמַּת עוֹזָא וְהִנִּיחַ דוֹד אֶת הָאָרוֹן בְּבֵית עוֹבָד אֲדוֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֲדָשִׁים, וְאִזּוֹ הָעֵלָה דוֹד הָאָרוֹן לְעִיר דוֹד.

כזאת יצא העגל אשר לנו לחרפה ולדראון עולם, ובוה יצהירו דברי רשב"י מנין שאף מקרא הפרשה מעכב, כי אין די במה שהאדם סר מרע ואינו עובד ע"ז אלא צריך לקרות הפרשה גם כן, ת"ל זה הדבר אשר צוה ה' תעשו שאפילו הדבור מעכב, שאם היו קוראים הפרשה בקול גדול היה לאל ידם לבטל מחשבת הרשעים השלשת אלפי איש, ובוה יש לבאר גם כן דברי הילקוט (ילקוט"ש רמז תקכ"א) אתם יש בידכם תחלה וסוף, תחלה וישחמו שעיר עזים וכו' ועיין במאמר הקודם^ז, והיינו גם במכירת יוסף רק שמעון ולוי היו בעוכריו כמו שכתב רש"י בפר' ויחי בפסוק (בראשית מט, ה) שמעון ולוי אחים יי, ועל ידי ששתקו שאר האחים יצאה תקלה זו מתחת ידיהם, וא"כ סיבה אחת גרמה למכירת יוסף ולעשיית העגל וכדלעיל.

ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח (פ, ז). בתורת כהנים (ספרא פרשה א' פרק ז): וזה"כ (תהלים צט) משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו' מלמד

דף ה, ב) ועיין רש"י שם. ונראה בהקדם מה שכתבתי לעיל בפר' כי תשא, בפירוש הפסוק 'ויבן מזבח לפניו', שאהרן הראה להם בזה שכשם שאי אפשר לבנות בית רק באבנים גדולות, רק מההכרח לצרף גם אבנים קטנות וחול ומים, כן גם בבנין חברת האנושי צריכים שהקטנים יעמדו לימין הגדולים, והנה באמת לא עבדו את העגל רק כשלשת אלפי איש^ז, ובודאי היו במילים ומבטלים כאחד ממאתים בערלה^ח בין שש מאות אלף רגלי הגברים^ט, ואם אבותינו בזמן ההוא היו קוראים פרשה של עשרת הדברים בקול גדול 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה' לא היה יוצא העגל הזה אשר לחרפה הוא לנו כמאמר הכתוב (שמות לב, כה) כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, והנה קרבן מלואים של אהרן וכן קרבן העם באו לכפר על עון העגל, והעגל נעשה יען שאבותינו שמו אז יד לפה ולא באו בדבורם לעזרת ה' בנבורים אהרן וחור, וזה פירוש הכתוב זה 'הדבר' אשר צוה ה' 'תעשו' היינו שלא ימנע האדם את עצמו מלדבר בעת הצורך ועל ידי הדבור יעשה מעשה וירא אליכם כבוד השם בהיפך מה שנעשה בזמן העגל על ידי שהחרישו לעת

ז. שלאחר מעשה העגל צוה משה את בני לוי להרוג החוטאים, וכתוב (שמות לב, כה) ויעשו בני לוי כדבר משה ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש.

ח. כדנפסק שאפילו איסור ערלה החמור, מתבטל באחד ממאתים.

ט. שאם נחלק שישים רבוא לשלשת אלפים, יתקבל מאתים.

י. בד"ה ואל בני ישראל שמקשה על הילקוט הנ"ל ומבאר.

יא. שהמה הסיבו מכירת יוסף.

משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו קוראים אל ה' והוא יענם, היינו המה שקולים בזה כי כאשר יתפללו אל ה' הוא יענם, אבל ב'עמוד ע'נן י'דבר א'ליהם ר"ת א'ב'י'ע' היינו נבואתם היתה מאחת מארבע עולמות א'צילות ב'ריאה י'צירה ע'שיה ונבואת משה בודאי ממקום יותר גבוה משאר נביאים, שמרו עדותיו וחק נתן למו אבל חק נתן להם שלא ישנו, כל אחד נשאר בגבולו ולא הגיעו אהרן ושמואל למקום מקורו הקדוש של משה רבינו, ולפי"ז אומר כי היה קשה לבעל המדרש מדוע לא נבחר משה לכהן ולזה אמר משה ואהרן בכהניו ושמואל וגו' מלמד ששקולים המה וחק נתן למו וכמו שבבחינה מה גדולים מאורות היצירה ממאורות אשר בעולם הבריאה כן היה כוחו של אהרן יותר מסוגל לשמש בכהונה גדולה ממשה י"ב.

ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח (ט, ז). שהיה אהרן בוש וירא לגשת אמר לו משה למה אתה בוש לכך 'נבחרת' (רש"י בשם תוספתא), והנה לשון בחירה שייך אם יש לפנינו שני ענינים ואנחנו מניחים האחד ותופסים השני, על דרך שנאמר (דה"ב כ"ט) כי בכס בחר ה' וגו', ומעתה עלינו לבאר מה זה לשון 'נבחרת', ונראה ע"ד שכתבתי לעיל בפרשת תצוה (בד"ה

ששלתן שקולין זה כזה, וצריך ביאור מה הוא הקישור בין שני פסוקים אלה, ונראה בהקדם קושיא גדולה כי האיד אפשר לומר שמשה ואהרן שקולים והלא הכתוב העיד מפורש (דברים לה, י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, אבל פשר הענין הוא כפי מה שראיתי בספרים בשם האר"י ז"ל פירוש הכתוב (ישעיה מה, ז) יוצר אור ובורא חושך, שמקשין העולם האיד שייך לומר בריאה בחושך והלא החושך הוא העדר האור וכיון שלא היה עוד נברא האור החושך היה ממילא, ותירץ האר"י ל כי בורא חושך קאי על האור שהוא בעולם הבריאה שאין העולם יכול לסובלו והוא כחושך בעינינו. וביארתי בזה נוסח התפלה 'טובים מאורות שברא אלהינו' דהיינו אף שכפי ראות עינינו הוא חושך, באמת המה טובים, ואח"כ 'יצרם בדעת בכינה והשכל' דהיינו שנשתלשו לעולם היצירה, ומה הוא הדעת ואמר 'כח וגבורה נתן בהם להיות מושלים בקרב תבל' שיהיו באופן זה שיוכלו למשול בקרב תבל ונוכל לסבול אותם, ולפי"ז אף שהמאורות אשר בעולם הבריאה בודאי ערכם גדול יותר מאלה המאורות אשר בעולם היצירה, בכל זאת יש יתרון למאורות שבעולם היצירה כי להם ניתן כח להיות מושלים בקרב תבל, מה שאין כן למאורות הבריאה, ולפי"ז באמת שקולים המה מאורות הבריאה עם אלה שמעולם היצירה, ועל דרך זה יפורש הכתוב הנ"ל:

יב. ראה בד"ה הבא שמבאר רבינו הטעם שנבחר דווקא אהרן לכהן בבית ה'; ועיין לעיל פר' תצוה (בד"ה יאתה הקרב) הסבר נוסף למה לא נבחר משה לכהן.

ראשון שהקריב אהרן בא' בניסן הודיע הכתוב שעשה כאשר צוה ה' את משה, ואח"כ כאשר הקריב שאר הקרבנות מחובת יום החנוך בקרבן האחרון שהיה שלמים של העדה נאמר גם כן כאשר צוה ה' את משה, וקשה מה זה חידש לנו הכתוב שאמר בתחלת הקרבנות ובסופן שנעשה הכל 'כאשר צוה ה' את משה', ונראה שדבר גדול השמוענו הכתוב והוראה היא גם לדורות, ונקדים מה שהביא רש"י בחטא בני אהרן (לקמן י, ב): שתויי יין נכנסו למקדש, והנה לכאורה לפי פשוטו הוא דבר פלא, הלא ענין זה שאין להיכנס שתויי יין למקדש הוא דבר שהסברא מחייבו כמו שכתב הרב בלי יקר (לקמן י, א), וכן הקשה הש"ס בכתובות (כב, א) 'למה לן קרא סברא הוא', עוד זאת שלא היה עדיין זמן סעודה כיון שנקרב מיד אחר תמיד של שחר.

ונראה על פי הידוע כי יין גימטריה סו"ד, והנה בני אהרן כבר נאמר עליהם בפרשת משפטים (שמות כד, יא) ויחזו את אלהי ישראל ויאכלו וישתו, ופי' רש"י שם שהיו מסתכלין בו בלב גם מתוך אכילה ושתייה, ונראה שאין לתפוס הדבר כפשוטו אכילה ושתייה ממש, רק הענין הוא על דרך דאיתא בקידושין (מו, א) שלא הבינו טעם המשנה: האומר לאשה התקדשי לי בתמרה וכו', ואמר רבי יוחנן הרי שלחן והרי בשר והרי סכין ואין לנו פה לאכול, ונדב ואביהו וקנים, בלב גם חשבו כי כבר

'ואתה הקרב') כי כפי ראות עיני בשר היתה ראויה משרת כהונת עולם למשה היות שהכתוב מעיד עליו (דברים לד, י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, והוא הוציא את ישראל ממצרים, ולמה לא ניתנה לו הכהונה, וכבר עמדו על זה חכו"ל, וי"ל עוד בטעם הדבר מלבד מה שכתבתי לעיל בפרשת תצוה דאם היתה ניתנת הכהונה למשה כבר היה פתחון פה לומר שהשם אינו בוחר רק באנשים אשר לא חטאו מעולם, ולזה אהרן אשר גם ידו היתה במעל עשיית העגל לא זכה לשום גדולה, אמנם באמת לא כן הדבר וכמאמר חכו"ל (סנהדרין צט, א) במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, ולהורות דבר זה בחר ה' באהרן, ואיתא במדרש (ת"כ שמיני מלואים ד') שאהרן ראה את המזבח בדמות שור, ופי' הרמב"ן (פרק ט, ד) 'עין קיים בעצמו וחטאתי נגדי תמיד היה דמות עגל לפניו, וזה אות על בעל תשובה האמתי, ומעתה זה פי' המדרש שהיה אהרן בוש וירא לגשת מסיבת חטא עשיית העגל ואמר לו משה לכך נבחרת, ומחמת שני טעמים א. שיראו החוטאים כי ה' מקבל תשובה, ב. שאחר עשיית התשובה באמת הנה הוא גדול מהצדיק אשר מעולם לא חטא, לכך בחר כך ה' ולא בני.

ואת החלב וגו' הקמיר המזבחה כאשר צוה ה' את משה (ט, י). כזה הקרבן

כלי יקר מה יום מיומים הלא גם זה היום נקרא שמחת לבו עיי"ש^ט, וכדברי אלה נכון הדבר שעד שלא עשו מעשה היה באפשרי לשכך מדת הדין, וכעין דינו של זקן ממרא (תוספתא סנהדרין יד, יב) שאם הורה רק להלכה אינו חייב מיתה אבל אם עשה מעשה יתחייב בנפשו, ובזה יומתק גם מה שאמרו חכ"ל (סנהדרין גב, א) שחטאם היה שאמרו מתי ימותו שני זקנים הללו ואני ואתה ננהיג את הדור, ודבר זה הוא מבהיל שמפני אהבת הכבוד יתאוו ויקוו על מיתת אביהם ורודם, אבל לפי דברינו שהיו שתויי יין וראו ששני זקנים הללו מנהיגים את הדור עפ"י הנגלה, מאהבת ה' ותורתו היו מצפים על מיתת שני זקנים ולהורות לדורות הבאים איזה דרך ילכו בה^י, וסיפרה התורה שאהרן אשר בודאי היה בקי בשבילי דרקיע ולא היה נעלם ממנו מה שראו בניו, עם כל זאת עשה הכל כאשר צוה משה, ולא שינה.

מצאו חקר אלקי, וזה כוונת הכתוב ויאכלו וישתו. והנה כעת בעיונם בסוד הקרבנות דימו בנפשם כי כבר הגיע זמן להכניס ענינים הזורים תחת רשות קוב"ה, אבל פשטות לשון משה רבינו שאמר 'זה הדבר' אשר צוה ה' משמע דוקא זה הדבר אבל לא ענין אחר, והנה איתא בש"ס (עירובין יג, ב) אלו אוסרים ואלו מתירים אלו ואלו דברי אלהים חיים^{יד}, וכתבו הספרים שלעתיד לבוא יוקבע הלכה כבית שמאי, וכן בודאי יבוא עת ושעה לכל חפץ ולא יהיה רשות הרבים בעולם רק יהיה ה' למלך על כל הארץ וכל העולם יהיה רשות היחיד של יחידו של עולם, אבל עד אז אין לנו אלא הלכה למשה מסיני הנגלות לנו ולבנינו, וזה כוונת התנא ר' ישמעאל כאומר הלכה על פי הסוד^{טו}.

ועל פי דברים האלה מיושב ג"כ הקושיא,
 שרש"י פ"י לעיל פרשת משפטים (שמות כד, י) שבמעמד הר סיני לא רצה הקב"ה לערוב שמחת התורה, והקשה הרב

יד. וז"ל: אמר רבי אבא אמר שמואל: שלש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים הלכה כמותנו והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה: אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כבית הלל.

זו. רבינו נקט בקצירת האומר, וכוונתו לתרץ דברי רבי ישמעאל הסובר שחטאם היה שנכנסו שתויי יין למקדש, ומבאר שכוונת רבי ישמעאל שהורו הלכה עפ"י סוד שהוא בגימטריה יין, ועדיין לא הגיע הזמן לזה כי עתה אין לנו להורות הלכה רק עפ"י הנגלה שהיא 'הלכה' למשה מסיני.

זו. שנאמר שם על נדב ואביהו ייחזו את האלהים ויאכלו וישתו וכתב רש"י: נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה, אלא שלא רצה הקב"ה לערוב שמחת התורה, והמתין לנדב ואביהו עד יום חנוכת המשכן. וע"ז מקשה הכלי יקר הא גם ביום שמתו היה יום שמחה שהיה יום חנוכת המשכן.

יו. דהיינו עפ"י סוד שיהיה לעתיד לבוא.

היות שהוא עשה את העגל אף שקרבן זה היה בעד הקהל, השתתף עצמו עם הקהל וקיים בעצמו 'הוא העולה על מוקדה', וזה גם כן כוונת המסורה וַיַּעֲשֶׂה לְאִישׁ הַבָּא אֵלָיו שֶׁאֵפִילוֹ שְׁלֵא הִיְתָה עוֹלָה שְׁלוֹ, ובכל זאת וַיַּעֲשֶׂה כְּמִשְׁפַּט, כְּמִשְׁפַּט הַיְחִיד שֶׁמְבִיא עוֹלָה שֶׁצָּרִיךְ לְכוּן כְּאִילוֹ 'הוא העולה'.

וַיִּשָּׂא אֶהָרֶן אֶת יָדָיו אֶל הָעַם וַיְבָרְכֵם וַיֵּרֶד מִעֲשׂוֹת הַחַטָּאת וְהָעוֹלָה וְהַשְּׁלָמִים (ט, כב). במדרש פליאה: הה"ד טוב מעט לצדיק, ולענ"ד נראה לפי מה דאיתא במגילה (יה, א) מבואר דהמקרא מסורס, דהיינו שברכם לאחר העבודה, ואם כן קשה למה נאמר חטאת ועולה לשון יחיד הלא כבר הקריב חטאת ועולה שלו גם כן, והיה להכתוב לומר חטאות ועולות ושלמים, אלא שאהרן לא חשב כלל להטיב לעצמו רק טובת ישראל דרש וכוון להמשיך ברכות רק על ישראל והוא לעצמו די לו

וַיִּקְרַב אֶת הָעוֹלָה וַיַּעֲשֶׂה כְּמִשְׁפַּט (ט, מז). ופי' רש"י כְּמִשְׁפַּט הַמְּפֹרָשׁ בעולת נדבה בוֹקְרָא, ולכאורה קשה מדוע לא נאמר זה בקרבן עולה של אהרן (לעיל כפ' יב), ובמסורה איתא: ב' וַיַּעֲשֶׂה הַכֹּהֵן וַיִּקְרַב אֶת הָעוֹלָה וַיַּעֲשֶׂה כְּמִשְׁפַּט, ואידך וַיַּעֲשֶׂה לְאִישׁ הַבָּא אֵלָיו (ש"ב יב, ד). ונראה ליישב דהכתוב גילה בזה שאין חילוק בדִין 'שלא לשמו' בין צבור ליחיד דלא כמו שכתב הרע"ב י"ח, וכבר תפסו עליו הגאונים תוס' רעק"א ובנימוקי הגר"ב י"ט, ופי' וַיַּעֲשֶׂה כְּמִשְׁפַּט שֶׁשָּׁחַטוּ לְשֵׁם בְּעֵלִים כְּדִין עוֹלָת יְחִיד, וזה גם כן כוונת המסורה: וַיַּעֲשֶׂה כְּמִשְׁפַּט הַיְיָנו כְּמוֹ לְאִישׁ הַבָּא אֵלָיו לְשֵׁם בְּעֵלִים כ.

עוד נראה ליישב קושיתי על פי מה שכתבתי לעיל פ' צו כפי' הכתוב הוא העולה על מוקדה (כד"ה 'זאת תורת') היינו שקאי גם על המקריבא, והודיענו הכתוב בזה צדקתו של אהרן, והיינו היות שקרבנות של יום השמיני היו לכפר על עון העגל, לזה כאשר הקריב עולת ציבור

יח. שכתב בזבחים (פרק א' מ"א) דדוקא קרבן יחיד שיש לו בעלים אם נשחט שלא לשם רצון הבעלים לא יצאו הבעלים ידי"ח וצריכין להביא קרבן חדש, אבל קרבנות צבור שנשחטו שלא לשם רצון הבעלים עלו לצבור לשם חובה שהשחיטה מושכתן למה שהן ראויין לו.

יז. דס"ל דאף קרבנות ציבור שנשחטו שלא לשמן לא עלו לבעלים לשם חובה.

ב. היינו לשם כוונת הבעלים שאם נתכוונו לחטאת שלא יעשהו לשם קרבן אחר, אך אין הכוונה שלא יקריב לשם בעלים אחרים דהא מיירי בקרבן ציבור של כל ישראל ולא שייך לשם בעלים אחרים, ועי' בתוס' רע"א בזבחים שם.

כא. וז"ל שם: וזה כוונת הכתוב 'זאת תורת העולה' היינו שכל קרבן שעולה על גבי המזבח 'הוא העולה' היינו שהמקריב הוא העולה על המוקד, שיחשוב בנפשו כי הוא נשרף על גבי המזבח.

שגרמה לו למשה לטעות, אחר מיתתו
 הריני כמשיב על דבריו ומי גרם לו שהקפיד
 אלא שטעה. והקשה הקרבן אהרן מה
 עלה על דעתו של ר' חנניה לומר
 שההקפדה גרמה לו למשה הטעות,
 ואדרבה נראה יען שטעה בזמן וחשב שגם
 בקדשי דורות הותר להם לאכול באנינות
 עבור זה קצף, וראיתי בגליון ספר קרבן
 אהרן בכתבת יד זקני הרב המאוה"ג
 מו"ה אברהם אהרן זצ"ל כתב וז"ל:
 לקושיא זו שמעתי תירוץ נכון מאת אאמ"ו
 הגאון ר' יוסף דייטש ע"ה כב דתנן
 בפסחים (פ"ז מ"ט) פסח שנטמא ישרוף מיד
 משום שהוא פסול בקרבן, נטמאו בעלים
 תעובר צורתן וישרף מפני שאין ריעותא
 בקרבן אלא בבעלים וע"כ יפסול הקרבן
 תחילה. והנה גם בקרבן המלואים לא היה
 דבר לפסול אלא מפני אנינות, וזה היה
 פסול בבעלים וראויה שתהיה נפסלת בלינה
 וכאשר דרש משה, ובכל זאת 'והנה שורף'
 בו ביום, לכן קצף, וכיון שהקפיד כבר טעה
 במה שאמר למה לא אכלתם. והנה קיצר
 זקני ז"ל מאפיסת מקום בגליון הספר וצריך
 להקדים שחנניה בן יהודה ס"ל כרכי נחמיה
 דמפני אנינות נשרף ורבי יהודה לשיטתו
 ס"ל דמפני טומאה נשרף, ובוהו נכון שלא
 השיבו בחייו, דבענין זה מפני מה נשרף
 כבר נחלקו, אלא דלכאורה קשה על אהרן
 למה באמת שרפו באותו יום, איברא קושיא
 זו בלא"ה קשה כיון דהיה רק פסול בבעלים
 היה להם להמתין עד שתעובר צורתו, ולזה

בקב חרובין, וזה כונת המדרש הה"ד טוב
 מעט לצדיק.

וידם אהרן (י, ג). מסורה: וידם אהרן
 (כאן) וידם השמש (יהושע י, יג).
 נראה לבארה על פי מה שפי' רש"י קבל
 אהרן שכר על שתיקתו, ומה שכר קבל
 שנתייחד עמו הדיבור, ולכאורה קשה הלא
 נאמר (דברים י, יא) היום לעשותם ודרשו
 חכו"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכר
 (עירובין כב, א). ונראה שהוא ע"ד ששכירות
 אינה משתלמת אלא לבסוף, אבל מי
 שעושה מעשיו שלא על מנת לקבל שכר
 זה אינו כלל בדיני שכיר, ועיין רש"י פר'
 נצבים (דברים ל, יט) העידתי בכם היום את
 השמים שמא לא עלה גלגל החמה מן
 המזרח להאיר לכל העולם כענין שנאמר
 (קהלת א, ה) זורח השמש ובא השמש ולא
 עושה לא לשכר ולא להפסד וכל מעשיו
 רק לעשות רצון קונו, וזה כוונת המסורה
 וידם אהרן ששתיקת אהרן היה כשתיקת
 השמש שלא נתאוה לקבל פרס, ובהיותו
 כן קבל שכרו מיד.

וישמע משה וייטב בעיניו (י, כ). בתורת
 כהנים (פרשה א' פרק ב'): וישמע
 משה וייטב בעיניו, הודה מיד ולא בוש
 לומר לא שמעתי, ואמר רבי יהודא, חנניה
 בן יהודה היה דורש כל ימיו קשה הקפדה

אתה אין לך כח ברגליך וכבר הנך עומד ברגל אחד בתוך הקבר ולא תשמע עוד בקול שרים ושרות ומה זה אתה רוצה ממנו צעירי ימים אשר דם עורקיני עוד לא נצטנן כדמך, אמנם כן אם צעיר לימים אשר עודנו עומד בכחו ולו יש כרעים לנתר בהן ובכל זאת לא יטייל כל היום בשוקים וברחובות להתבונן על בתולות ולא ישב בסוד משחקים אבל רגליו מוליכין אותו לבתי מדרשות ולבתי כנסיות דברי איש כזה יש תקוה שימצאו אוזן קשבת.

ובן אם הרב מרא דאתרא ישמיע תוכחות, גם כן יאמרו לו הלא אתה הנך מוקף חומה בר' אמות של הלכה, דבר אין לך עם אדם לבקש פרנסת ביתך, לא כן אנחנו טרודים כל היום על המחיה ועל הכלכלה וגם חומה לך מכהונתך ולא תוכל לפרוץ גדר כי בנפשך הוא ומה זה תבקש ממנו בני אדם אשר הוות לן עלמא ונוכל לעשות כל הפציינו, אבל אם איש המוני סוחר ומוכר אשר הולך בדרך התורה ומקיים בעצמו קשוט עצמך, הוא יכול לקשוט אחרים.

וזוה כוונת המדרש בסידור שלשה פסוקים אשר לו כרעים ממעל לרגליו לנתר בהן על הארץ דהיינו שעודנו בתחלת ימיו ולו כרעים לנתר בהן שעוד יכול גם הוא ליקח חבל בתענוגי העולם הזה, אבל אין לא כרעים ("לא" באלף) שהנהו מחשיב עצמו כאלו אין לו, אשר לא חומה באמת שאין דבר אשר ימנעהו לעשות כרצון היצר

נראה לפום ריהטא דבאמת גם לרבי נחמיה נטמא השעיר של ראש חודש, אלא דפליגי מה היה הגורם הראשון דרבי נחמיה ס"ל דבקדשי דורות היה נאסר להם אז גם אנינות לילה ועבור זה לא שמרו אותו כראוי, ורבי יהודה ס"ל דאז הותר להם אנינות לילה כמבואר בש"ס פסחים (צב, ב), והיה ראוי להם לאכול בלילה ולא באה הטומאה מפני האנינות, ומשה קצף עליהם כדברי זקני ז"ל במה ששרפוהו בו ביום, וזה לא היה טעות כלל אבל הטעות היה במה שאמר ולא אכלתם, וכיון שאמר לו (אהרן למשה) דעתו דאנינות לילה גם כן אסור אז הבין שע"ז נטמא ושפיר עבדו ששרפוהו וק"ל.

אשר לו כרעים (יא, כא). בילקוט (ילקו"ש רמז ת"ע) שלשה לו כתובים בתורה בלמ"ד אל"ף וקורין בלמ"ד וא"ו, אשר לו כרעים (כאן) אשר לו חומה (ויקרא כה, ל) אם לוא יגיד ונשא עונו (ויקרא ה, א). סידר המדרש פסוקים אלה לא כסדר שכתובים בתורה, ונראה בכונת המדרש שרבים אומרים כי רק לוקני הדור יאות להוכיח בני אנשים או למרא דאתרא דוקא, אבל באמת לא כן הדבר כי אם יבא זקן ויוכיח לכת של בחורים ויאמר להם מדוע אתם מבלים כהבל ימיכם בריקוד ומחול עם בתולות ולמה לא תלכו לבתי מדרשות ולבתי כנסיות לעסוק בתורה ובתפלה, הלא בפניו ישחקו

כי ממנו יקבל העם תוכחת מוסר ויעשו דבריו פירות, ואם לא יגיד לעם תוכחת מוסר אז ונשא עונו כי יש בידו להטיב דרכיהם.

הרע, בכל זאת יש לו חומה שהנהו מקיף עצמו בחומה וגדר שלא לעבור את פי ה' אלהיו ח"ו לעשות קמנה או גדולה נגד רצונו, אשר אם לו יגיד הוא מקשט את עצמו, איש כזה אם לא יגיד ונשא עונו דהיינו איש כזה ימלא את פיו ויאמר תוכחה

תזריע

סופר רבו ז"ל שהבשמים שהריח את הס"מ היינו שעלה במחשבת ר' יוסף דולרייני האיך יודיע לבני העולם שהוא הביא את הגאולה, ועל ידי מחשבה זו נתבטל הכל.

והנה בודאי ימצאו וימצאו צדיקים בישראל אשר יעמפם ככה הענוה שלא יעלה כלל בלבם מחשבת אהבת הכבוד, והנה אמר הכתוב (משלי כא, לא) סוס מוכן למלחמה. ועיין רש"י יתרו (שמות יח, ז; ד"ה 'וישתחו') הביא בשם המכילתא מי הקרוי איש זה משה שנאמר (במדבר יב, ג) והאיש משה, וזה שאמר הכתוב (תהלים קמז) בונה ירושלים ה' דוקא הוא ולא אחר, לא בגבורת הסוס היינו לא בגבורה 'גשמי', ולא בשוקי האיש יחפץ, הכוונה גם לא בכח 'משה' על ידי שמות הקדושים וכדומה.

אמנם היות שבני אדם רואים תוקף הצרות והגלות ע"י שונאי ישראל, שהצרות עדיין מתחדשים בכל יום ר"ל, והאיך נצפה

אשה כי תזריע וילדה זכר (יב, ב). במדרש פליאה: לא נתקררה דעתו של איוב עד שבא לפרשת אשה כי תזריע. אקדים פסוקי תהלים (פרק קמח) בונה ירושלים ה' וגו' לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה וגו' הנותן שלג כצמר כפור כאפר יפור, ונראה בחבור הפסוקים ע"ד שאמר שלמה המלך ע"ה (שה"ש ב, ז) 'השבעתי אתכם בנות ירושלים', ופירשו חכו"ל (כתובת קיא, א) שהשביע הנביא את ישראל שלא ימרדו במלכות ולא ידחקו את הקץ, והנה באמת כבר היה באפשרי שיתקבצו בני ישראל בדרך הטבע מכל האומות ומכל המקומות שיושבים בהם לכבוש את ארצם בחזק יד, או על דרך הידוע ממעשה דר' יוסף דולרייני שכבר כבש את הס"מ תחת ידו והיה רעש גדול בשמי שמים שבא זמן הגאולה, אך אח"כ נתן להס"מ בשמים להריח ונתחזק כחו ונתבטל כל הדבר בענין רע עד שיצא זה ר' יוסף דולרייני לתרבות רעה, ושמעתו מאאמ"ו הגאון זי"ע שאמר בשם החתם

אותו ולא אותה שאשה אינה חייבת למול את בנה, והקשו בתוס' שם (בר"ה 'אותו') ובמגילה (דף כ, א; בר"ה 'דכתיב') תיפוק ליה דהוה מצות עשה שהזמן גרמא, ועיין שם שתירצו שאני מילה שהיא מצות עשה שיש בה כרת ועוד שם, ולכאורה צריך מעם מדוע פטרה התורה האשה ממצוה זו ומה נשתנה מצוה זו משאר מצות שאינם בסוג הזמן גורם, ונראה פשוט שיוצר האדם יודע כי הנשים רחמניות הן ביותר ורכי הלב הנה ואין הקב"ה בא בטרוניה עם בריותיו לזאת לא הוטל עליהן עול מצוה זו, והנה באמת יש ללמוד דין זה שהנשים פטורות למול את בניהן גם מסדר הכתובים בפרשה זו, כי הנושא בפרשה זו היא לשון נקבה, ובצווי של מילה נאמר "ימול" בלשון זכר, ומבואר מזה שהאשה אינה מחויבת למול את בנה, ונראה שזה כונת פליאה הנ"ל היינו איוב הכריח דין הנ"ל מלשון הפרשה של אשה כי תזריע, ומעם הדבר כאשר כתבתי שהקב"ה אינו נותן עול על האדם רק אם יודע שאפשר לסובלו ובוה מצא מנוח ונתקררה דעתו.

אשה כי תזריע וילדה זכר (יב, ב). צריך להבין מה היא הסמיכות לפרשת נגעים, ורבותינו דרשו (ברכות ס, א) אשה כי תזריע 'תחלה' וילדה זכר, וג"כ קשה הלא השמיענו התורה כבר כזאת באמרו (בראשית מו, טו) אלה בני לאה וגו' ואת

על הגאולה, עבור זה אמר המשורר כי לא כדרכי האדם דרכי השם יתברך שמו, כי כמו בעת החורף אדם מכסה את גופו וכל שאר דברים אשר מתיירא שהקור יזיק להם בצמר או באפר כירה, והנה הזרע הזורע בארץ בדרך הטבע בארצות הקרים היה הולך לאבדון בימי החורף, ומה עושה הקב"ה מכסה פני הארץ בשלג וכפור ועל ידי זה יתקיימו הזרעים בארץ, וזהו רוצה ה' את יראיו המיחילים לחסדו, ואם תשאל האיד אפשר שתבוא התשועה, על זה אמר הנותן שלג שהוא בעצמותו קר ובכל זאת מחמם בצמר, וכפור שהוא עצמו מים הנקפאים מן הקור כאפר יפור היינו שמחמם את הזרעים כאפר, וכמו שמציל את אלו בדבר אשר נראה אדרבא כמשחיתם כן תבוא לכם גם כן הישועה ובדבר אשר מכה בו מרפא גם כן בו. והנה איוב אחר שנלקה במכות גדולות נתייאש מן הרחמים ע"ד שאמר שמשון (שופטים יד, יד) 'מעו יצא מתוק' האיד אפשר זה, או 'מאוכל יצא מאכל' גם כן דבר שאי אפשר, כן חשב גם איוב, עד שהגיע לפרשת 'אשה כי תזריע' וראה אדרבא כי כן הכין הקב"ה גם בטבע כי מזרע הנקבה יולד זכר כמו שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר, שוב נתקררה דעתו כי יש ויש ביד הקב"ה להצמיח לו מצרותיו הגדולות ישועות יותר גדולות משהיו עד כה.

עוד יש לומר בפ' הפליאה הנ"ל על פי מה שדרשו חז"ל במסכת קדושין (כט, א) כאשר צוה אותו אלהים

ועל צרות העין כי הנהו חושב כל אשר יש לו הוא בכחו הגדול אספו, וקופץ ידיו מלתמוך דל ואביון, על כאלה אמר הכתוב (תהלים ז) הרה עמל וילד שקר^ב, אבל מי שתפס במדת הענוה לא יבא אף לאחד משבעה דברים הנזכרים. ועיין מסכת ע"ז (כה, ב) דאיתא שם אשה כלי זיינה עליה ופירשו שם בתום ד"ה 'איכא בינייהו' שאינה בעלת מלחמות ומריבות כאיש והוא מטעם שמטבעה דעתה שפילה, וז"ש הכתוב 'אשה כי תזריע וילדה זכר' דבר של קיימא, אבל זה המתנאה כטבע האישה שדרכו לכבוש ע"ז נאמר הרה עמל וילד שקר כדלעיל.

אשה כי תזריע (יב, ב). עיין רש"י מביא המדרש (ויק"ד יד, א) אמר רב שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף במעשה בראשית כך תורתו

דינה בתו ועיין רש"י שם^{בג}, ונראה כי פסוק זה הוא באמת הקדמה לפרשת נגעים, וכעין שכתבה התורה תחלה שכר מקיימי המצות ואח"כ עונש העוברים בשאר מקומות^{יד}, והוא עפ"י מה דאיתא במסכת ערכין (טו, א) על שבעה דברים נגעים באים, וכד דייקת תמצא כי שורש כל שבעה דברים היא הגאווה, כי זה המדבר לשון הרע חושב כי רק לו ראוי כל הכבוד ומדבר לשון הרע על חברו להקמינו בפני הבריות, ודבר זה מביא גם לידי שפיכת דמים כי יואב כגאון לבבו חשב כי רק הוא יצלה להיות שר צבא בישראל והיה ירא שאבנר יקח משרה זו מידו לפיכך הרגו ועל שפיכת דמים אלה באו לו הנגעים כידוע^{יה}, ועל שבועת שוא כי למען הגדיל עשרו וכבודו לא ימנע מלשבט על שקר, ועל גלוי עריות פרעה חשב כי הוא מלך הארץ וממילא כל נשי הארץ שלו המה^{יז}, ועל גסות הרוח כמבואר,

בג. וז"ל: הזכרים תלה בלאה והנקבות תלה ביעקב, ללמדך אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזרעת תחלה יולדת נקבה.

כד. כנאמר בפר' בחקתי (ויקרא כו, ג): אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו וגו' ונתתי גשמים בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו וגו' ונתתי שלום בארץ וגו' ואולך אתכם קוממיות וגו', ורק אח"כ אמרה תורה: ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה וגו' אף אני אעשה זאת לכם והפקדתי עליכם בהלה את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש וגו'.

כה. כדאיתא במדרש (ויקרא רבה פרשה טז): וידים שופכות דם נקי (משלי ו, יז), מיזאב, שנאמר והשיב ה' את דמו בראשו וגו' (מלכים א' ב, לב). ומנין שלקה בצרעת, יחולו על ראש יואב וגו' (שמואל ב' ג, כט).

כו. ונכלל בזה גם גזל שנמנה בין הז' דברים במס' ערכין שם.

כז. ופרש"י: כל מה שהוא מוליד ויגע הכל משקר בו, שאינו מתקיים בידו.

טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו (יג, מד). במסורה: **טמא יטמאנו הכהן בראשו נגעו** (כאן), אשר ידעו איש נגעו ומכאובו (דה"י ב' ו, כט). נראה על פי מה דאיתא בערכין (פז, א) על שבעה דברים נגעים באים ושוים בזה כל המפרשים שאין הנגעים חולי טבעי אבל הם עונש נסיי, והנה התורה כתבה דיני המצורע, טמא טמא יקרא ופריעה ופרימה גבי נתקי הראש, וכתב רש"י (פס' מג, ד"ה 'בראשו') דה"ה בשאר הנגעים שייכים כל דינים אלו, אבל יש ללמוד מזה דמסתמא העונש בא מדה כנגד מדה, אם היה מדבר לשון הרע יבאו הנגעים על שפתותיו אם יש בהם כגרים, ואם היה צר עין וקופץ ידיו מליתן צדקה יבאו הנגעים על ידיו וכדומה, והנה זה שבאו הנגעים על ראשו מסתמא חטא במוחו ובראשו ועל הכלל כלו יצא כמו שנאמר (דבה"י ב' כו, טז) בעזיהו 'וכחזקתו גבה לכו עד להשחית וימעול בה' אלהיו והצרעת זרחה על מצחו' לב, וכן שאר המנוגעים אף שהיו רק מומר לדבר אחד, אבל הוא דבר הנלמד מענינו שכבר נעשה הדבר להיתר אצלם והמה כופרים במצותיו,

נתפרשה אחר בהמה חיה ועוף, ואיתא עוד במדרש רבה (בראשית ה, א) אחר וקדם צרתני, אם זכה אומרים לו אתה קדמת לכל מעשה בראשית, ואם לא אומרים לו יתוש קדמך שלשול קדמך. ולכאורה שני מאמרים אלה סותרים זה את זה, אבל מיושב הדבר על פי מה שכתבתי בפרשת בראשית בפ' הפסוק 'בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ' (בר"ה 'והארץ היתה'), דקאי על הנשמה והגוף עיין שם כ"ח, ועיין מה שכתבתי לעיל בט בפ' הפיוט של שבת טובים מאורות שברא אלהינו, ולפי"ז אין סתירה במאמרים אלו דבבריאה באמת קדמו לאדם כל מעשי בראשית אבל היצירה נתאחרה עד אחרי גמור כל המעשים, והנה ידוע כי הנשמה היא מעולם הבריאה לא ואין אדם זוכה לזה רק אחר עשות הרבה מצות ומעשים טובים, והן הנה דברי המדרש אם זכה האדם לנשמה על ידי מעשים טובים אומרים לו אתה קדמת לכל מעשי בראשית, ואם לאו אומרים לו יתוש קדמך וכדברי ר' שמלאי.

כה. שהשמים רומזים על הנשמה והארץ על הגוף, וע"י שמקיים התורה שומר על טהרת גופו ונשמטו.

כז. פר' שמיני בדר"ה 'ויאמר משה' הראשון.

ל. דמאורות השמים נתלו בעולם הגבוה מד' העולמות שהוא עולם ה'בריאה', אך בהמשך נשתלשלו האורות לעולם היצירה ואז נשלמה מטרת יצירתם.

לא. ליקוטי תורה להרח"ו זי"ע פר' בראשית ד"ה 'וכל שיח'

לב. עזיהו היה מלך יהודה, ובגבהות לבו רצה להקטיר קטורת אף שאינו כהן ובעוד המחתה וכו' הקטורת בידו זרחה הצרעת על מצחו.

כלל דין המוחלט ובנתק הראש לא נזכר כלל דין המוסגר, ובוה נכון דלגבי עור בשר שזה סימן שהוא רק מומר לדבר אחד ויש תקוה טובה כי לבבו יבין ושב ורפא לו מסתמא לא יבא הנגע עם סימני טומאה לזה כתבה דיני מוסגר כי מסתמא לא יבא לידי החלט, אבל בנתק הראש שזה סימן שכפר בעיקר אין שום תקוה שבשבוטע אחד או שנים יחזור בתשובה בודאי יבא הנגע עם סימני טומאה על בן נאמרו בו דיני החלט.

והנה מי שחוטא מחמת תאוה אין לחוש שיסית גם אנשים אחרים כי הוא אינו עושה הרעה רק להנאת עצמו, אבל מי שחוטא מחמת כפירה יש לחוש שיקלקל גם אחרים, ומשום הכי צותה התורה שישלחוהו אל מחוץ למחנה, וזה כונת המסורה אשר ידע איש את נגעו ומכאובו יש תקוה שישוב ויתחנן אל אלהיו, אבל זה אשר בראשו נגעו אינו חוטא מחמת תאוה, וכדי להציל חברת האנשים יהיה מחוץ למחנה מושבו.

ובזה נמצא טוב מעם על סדור דיני הנגעים, דכפרשת בהרת לא נזכר

מצורע

לעיל בפרשת תזריע^א, כי הנגעים באים על אלה שנעשה להם הדבר כהיתר וכבר המה מומרים לדבר זה, וחששה התורה כי יסיתו בדבריהם גם אנשים כשרים ולזה גזרה התורה שישלחו אותם אל מחוץ למחנה, ועל דרך זה יש לפרש תירוץ הש"ס ערכין (דף טו, א) שהקשה שם מכמה ברייתות ששבעה דברים הנזכרים מתכפרים ע"י הקטרת ומעיל וציץ, ותירץ הש"ס הא דאהני מעשיו הא דלא אהני מעשיו ועיין שם ברש"י ובתוס', וכדברינו יתפרש אהני מעשיו אם נעשה מסית ומדיח וכפמפוט

זאת תהיה תורת המצורע ביום מהרתו והובא אל הכהן (יד, ב). איתא במדרש (ויק"ר טו, ד) הה"ד (תהלים נ') ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי ותשא בריתי עלי פוך, עיין רש"י (פס' ד') הביא ש"ס חולין לפי שהנגעים באים על לשון הרע שהוא מעשה פמפוט דברים לפיכך הוזקקו לטהרתו צפרים שמפמפוטין תמיד עיי"ש, ולכאורה קשה הלא איתא (ערכין טו, א) על שבעה דברים נגעים באים ומהם צר עין גלוי עריות ושפיכות דמים ומה ענין אלה לפמפוט דברים, ונראה על פי מה שכתבתי

א. בשלהי הפרשה בד"ה 'טמא יטמאנו הכהן'.

ד) שנאמר וצוה הכהן ולקח למטהר שתי צפרים וכ"ע מודו שרק הצווי בכהן אבל הלקיחה כשרה בכל אדם, ולענ"ד נראה ליישב בפשוט דהנה משנה מפורשת בחולין (דף מא) אין שוחטין לתוך כלים וגם למים צלולים אין לשחוט ומבואר בגמרא שם שמא יאמרו לבבואה דידיה קשחית, וסיימו בש"ס שם, דאסור משום ובחוקותיהם לא תלכו והעושה כן בודקין אחריו שמא מין הוא, והנה במהרת מצורע צריך לשחוט על כלי לתוך מים חיים וס"ל לרבי דמסתמא אסרה תורה לישראל שמא ילמדו ממנו היתר על מקום אחר משא"כ בכהן יודע הישראל שהכהן עושה כמה דברים אשר חזר חייב עליהם סקילה וכתת משו"ה אין לחוש שיעשו כמהו, אבל בלקיחה דפסוק ראשון אין שום מעם לומר שתקפיד התורה על לקיחת הכהן דוקא.

דבריו נעשה לאבן נגף לחברת האנושי בודאי מההכרח שיבאו עליו נגעים למען לא יטמא גם אחרים, הא דלא אהני מעשיו שחטא רק מאהבת ממון ומרוב וגודל התאוה באמת מתכפר ע"י בגדי כהונה ואינו צריך לנגעים ולשלחו החוצה, וזה כונת המדרש זאת תהיה תורת המצורע כיום שהרתנו ה"ד ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי למה לך לדבר גדולות, כי על ידי זה הוכרח ליטהר על ידי שלוח חוץ למחנה וצפרים.

יצוה הכהן ושחט את הצפור האחת (יד, ה). בתורת כהנים (ספרא מצורע פר' א' פ"ו) צווי בכהן ושחיטה בכל אדם דברי רבי יהודה ברכי יוסי, ורבי אומר אף שחיטה בכהן, והקשה הרב אור החיים למה לא פליג רבי גם בפסוק ראשון (פס'

❁ אחרי ❁

נאמר שם 'גם באהרן התאנף ה' מאד להשמידו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא' ופי' רש"י שם להשמידו: זה כילוי בנים. והועילה תפילת משה לכפר מתצה, ומתו שנים ונשארו שנים עכ"ל, והודיענו הכתוב בזה לחוס על כבוד נדב ואביהו שמתו יען שהיו 'בני אהרן' ובעונש עון העגל.

אחרי מות שני בני אהרן וגו' (טו, א). צריך להבין למה לא נאמר 'נדב ואביהו' וזה היה יותר מבואר היות שהיו לאהרן ארבעה בנים, ונראה כי הוא על דרך שאמרו חכז"ל (ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה דף נ"ח) דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר, ורמז הכתוב פה מה שמבואר במקום אחר, היינו בפ' עקב (דברים ט, כ)

אמנם כן, לפעמים יעשה דבר מה בחשבו כי הוא טוב וישר, והנהו מכון לטובה לעשות רצון קונו, אבל באמת לא כן הדבר ושגג ואשם, ואם ייטיבו לו מן השמים אדרבא יחשוב כי הוא פרי מעשהו הטוב, אזי מההכרח להענישו כאם המייסרת את בנה למען ידע כי לא טוב עשה בעמו, וזה פי' המדרש אחרי מות שביארנו כי

זה היה בחטא אהרן, ואמר רבי ברכיה גם ענוש לצדיק לא טוב, אלא להכות נדיבים עלי יושר, דבאמת אהרן עשה את העגל לשם מצוה להציל את ישראל מחטא מוות שלא יהרגוהו, ואם כן חשב אהרן וטעה בדבר שעשה מצוה^ג, ובאמת לא עשה מצוה, והיה מההכרח להודיעו כי לא עשה הישר והטוב, והשם יזכנו לעשות הכל לכבוד שמו הגדול ויצילנו משגיאות אכ"ר.

אחרי מות שני בני אהרן וגו' (טו, א).
במדרש פליאה^ד כשראה משה רבינו שני חוטי אש יוצאין מבין שני

אחרי מות שני בני אהרן וגו' (טו, א).
במדרש רבה (ב, ו) רבי ברכיה פתח גם ענוש לצדיק לא טוב (משלי ז'), אמר הקב"ה אף על פי שענשתי את אהרן ולקחתי שני בניו ממנו לא טוב, אלא להכות נדיבים עלי יושר (משלי שם). וצריך ביאור היכן נאמר בסיפא דקרא (רמשלי) טעם על זה שנענש אהרן.

ונראה בהסבר הענין, כי עונשי שמים אינם באים על דרך נקמה, אבל תכליתם לעורר את לב האדם להטיב מעשיו ולהשפיל גבהות לבוא, אבל איש אשר לכבו נאמן לאלהיו אינו צריך לענוש אשר יכאיב את לבבו כי מבלעדי זה הוא תמיד נכנע וירא ודואג אולי אינו משלים חוקו, וכאשר יוסיפו לו טובה מן השמים יכנע עוד יותר ויותר, באשר רואה שמטיבין לו מן השמים והוא בעצמו יודע שאיזה חטא בא לידו, וזה טעם 'ענוש לצדיק לא טוב' שאינו צריך לענוש, אדרבא יוסיפו לו טובה.

א. ראה לעיל פר' בראשית (בד"ה 'ולאדם אמר') כי תכלית הענוש והתוכחה היא למנוע האדם מלחטוא שוב.

ב. לעיל בד"ה 'אחרי הראשון'.

ג. כמובא במדרש (ילקוט"ש תהלים רמז תשנ): רבי ברכיה פתר וכו' כשעשו ישראל אותו מעשה, בתחילה הלכו אצל חור. אמרו לו קום עשה לנו אלהים, כיון שלא שמע להם הרגוהו וכו', אחר כך הלכו אצל אהרן ואמרו עשה לנו אלהים, כיון ששמע אהרן כך נתירא, אמר אהרן מה אעשה, הרגו את חור שהיה נביא, עכשיו אם הורגים אותי מתקיים עליהם מקרא זה (איכה ב, כ) אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא, ומיד הם גולים. הרי שכוונת אהרן בעשותו העגל לא היתה מפחד שיהרגוהו גרידא, אלא חשש לעתיד עם ישראל שלא יענשו ויגלו ונתכוון להצלתם, ולא חשב שיש בידו חטא.

ד. מובא בדמשק אליעזר אות א', ובישמח משה כאן.

אשר רק לדגו הים וחיות שבתוכו הוא מוכן למושב מששת ימי בראשית, וזה באמת קושיא גדולה. אבל התירוץ על קושיא זו היא בהקדים עוד קושיא גדולה הלא בנדב ואביהו כבר נאמר בפרשת משפטים (כז, יא) ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו ועיין רש"י שכתב: נסתכלו והציצו ונתחייבו מיתה, אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת מתן תורה והמתין עד יום חנוכת המשכן¹.

ויש לתרץ קושיות אלה באופן אחד, דהיינו שקודם מעשה העגל נאמר עליהם (תהלים פב, ו) 'אני אמרתי אלהים אתם', והיו כולם כמלאכים, ועל כזה נשנית בסנהדרין המלך פורץ לו גדר ואין מוחין בידו, ועבור זה נקרע לפניהם הים, ונדב ואביהו אף שנכנסו לפניו ממחיצתן לא נענשו, אבל אחר עשיית העגל כבר נאמר (שם ז) 'אכן כאדם תמותו', שוב חזרה למקומה תקנה הראשונה דהיינו מקומך אל תנח, וזה מרומז בכתוב אחרי מות שני בני אהרן שעשה העגל² בקרבכם לפני השם וימותו, ומלאכי השרת הבינו שזה התירוץ האמיתי על שאלת משה, אמרו מיד השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם דהיינו שיהיה כאשר היה קודם שנעשה העגל.

הכרוכים שאל להקב"ה למה זה, א"ל לשרוף את נדב ואביהו, באותה שעה אמר משה למה קרעת את הים לישראל על ידי, מיד אמרו מלאכי השרת השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם. ונראה בביאור המדרש, והוא כי גבולות שם הקב"ה בעולמו והקציב לכל בריה ובריה מקום חיותו, הדגים הראה להם מקום מושבם בימים ובהרות ואם יצאו משם מוות ירעם, וחיות הארץ יתענגו על היבשה, אבל לא יוכלו לחיות בבוא עליהם שמש מים רבים, וכן יש בריה אשר האש הוא מקום חיותה³ ושאר הברואים אם יפלו שמה ישרפו לאפר ויהיו כלא היו.

והנה העיד הכתוב (דברים מ, ג) וידעת היום כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא, וכן נאמר (דברים ה, יט-כ) וההר בוער באש ואת קולו שמענו מתוך האש, וכל משרתיו אש, ונערץ בכתות אש, א"כ אין מהתימה אם בן אדם אשר יעזוב מקום חיותו ויתקרב אל האש הגדולה הזאת אם תאכלנו וימות, כאשר נאמר 'בקרבכם לפני ה' וימותו', אבל היתה קושית משה אם כן הוא הדבר, וחוק הוא ולא יעבור כי כאשר יעזוב אדם מקומו המיועד לו מששת ימי בראשית אחת דתו למות למה קרעת להם את הים

ה. נראה דכוונתו לדברי רש"י בחגיגה (כו, א) דיש חיה ושמה 'סלמנדרא' הנבראת מן האש שבוערת במקום אחד שבע שנים תמיד בלי הפסק.

ו. ונתקשה רבנו איך יתכן שנשאר בחיים אחרי שעזבו מקום חיותם והתקברו לאש הגדולה.

ז. ראה לעיל בד"ה 'אחרי' הראשון, שהקשה רבנו למה לא נאמר אחרי מות נדב ואביהו, ומיישב שמרומז במ"ש "בני אהרן" שמתו בגלל אביהם אהרן שחטא במעשה העגל.

ו' משנה ב') ד"ה כשהיו שומעין שם המפורש יוצא מפי כהן גדול, משמע דאילו כשהיו שומעין את השם המפורש מפי שאר הכהנים או אפילו מפי הכהן גדול אך לא בעבודת יוהכ"פ לא היו כורעים ומשתחוים וכו', ואעפ"י שבמקדש מברכין ככתבו בברכת כהנים כדתנן במשנה ו' פרק ז' דסוטה^ה, ואולי מעם הדבר כמו שכתב החכם מהר"ר משה קרדואירו בסוף עבודת יוהכ"פ שבכל יום היו הכהנים מזכירין אותו בברכת כהנים בנקוד אל"ף דל"ת דהיינו וכו', וביום זה היה מזכיר אותו הכה"ג בנקוד חול"ם סגו"ל קמ"ץ סגו"ל. ע"כ תורף דברי התו"מ.

והנה גלה התו"מ טפח וכסה טפחיים, ואפשר לומר בכוונתו עפ"י מה שנאמר במלכים א' (יה, לט) 'וירא כל העם ויפלו על פניהם ויאמרו ה' הוא האלהים', הנה יש ללמוד מזה כי בהזכיר שני שמות אלה סמוכות יחד צריכים לנפול על פניהם, והנה ד' נקודות הנ"ל מספרם פ"ו כמנין אלהים, ושם אלהים רומז לבינה^ט, וכבר ידעת כי הנקודות לגבי האותיות המה כנשמה מול גוף^י ואם כן כשמזכיר שם הוי"ה בנקוד הנ"ל הנה הוא בודאי יחוד יותר גדול וקדוש מאילו היה מזכיר שני

ותא חזי מה החטא גורם, אצל קריעת ים סוף דהיינו קודם העגל נאמר (שמות יד, טו) 'דבר אל בני ישראל ויסעו', וכאשר קפץ נחשון אל הים מיד נקרע, לא כן בקריעת הירדן שם נאמר (יהשע ג, יא) 'הנה ארון הברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן והיה כנוח כפות רגלי הכהנים נושאי ארון השם אדון כל הארץ כמי הירדן מי הירדן יכרתו, ולפי"ז באמת לא נסו מימי הירדן מפני ישראל רק חלפו הלכו להם מפני אדון כל הארץ, וזה כונת המשורר (תהלים קד, א) **בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו** מלך הפורץ לו גדר ואין מי שימחה בידו, הים ראה ויננס הירדן יסוב לאחור ואומר מה לך הים כי תננס הירדן תסוב לאחור כלומר מה החילוק בין בקיעת הים לירדן, והשיב על הירדן לבר **מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלוה יעקב**, דהיינו בצאתם ממצרים היו מושלים ואז נבקע הים 'עבורם', אבל בירדן **מלפני אדון כל הארץ**. והשם בחסדו יחדש ימינו בקדם.

והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו (טו, ו). עיין תו"מ יומא (פרק

ה. שהיו מברכים ברכת כהנים בכל השנה עם הזכרת השם כפי שהוא נכתב בתורה, דהיינו, שהיו מבטאים את השם המפורש בן ארבע אותיות-שם הוי"ה, וא"כ למה לא היו משתחוים בשמעם את ה' המפורש.

ט. עיין בספר 'מבוא שערים' (שי"ג ח"ב פרק ט"ו) שמבאר באריכות שיש ג' אלוקים בינה, גבורה, מלכות.

י. היות שאי אפשר לבטא שום אות או מילה בלא ניקוד.

ועל אחות אמו, ועל אחות אשתו, ועל אשת אחיו. ובתוי"ט הניח שם בתימה (במשנה א' ד"ה 'ועל אחות אשתו') שבכולן נקיט התנא סדר הפרשה, ובאלה השנים אחרונים שינה והקדים אחות אשתו לאשת אחיו, ולי נראה דהתנא נקיט בסדר לא זו אף זו, היינו לא זו אחותו, ואחות אביו, ואחות אמו, שלא היה לו בהן היתר לעולם, אף זו אחות אשתו שנאסרה עליו רק לאחר שקדש אשתו, ולא זו אחות אשתו שנאסרה עליו ע"י מעשה עצמו, אלא אף אשת אחיו שנאסרה עליו ע"י מעשה אחרים גם כן לוקה, ואידי דנקיט כן במסכת מכות סדרן כן גם במסכת כריתות י"ד.

שמות האלה כל אחד בפני עצמו, וכבר אפשר לומר שאין לייחוד זה מקום רק ביוהכ"פ מצד קדושת היום, וגם כי היום בעצמו הוא בבחינת בינה י"א ומשו"ה נפלו על פניהם ביוהכ"פ ולא בשאר ימים י"ב, ועוד יש לומר כי בהזכור הבהן את שם הוי"ה בנקודות הנ"ל הוא במספר יב"ק כשלושה שמות הוי"ה אדנ"י אהי"ה משו"ה נופלים על פניהם כשמעם יוצא מפי כהן גדול ביום הכיפורים י"ג.

ערות אשת אחיך לא תגלה וגו' ואשה אל אחותה לא תקח לצרור וגו'
(יה, טז-יח). תנן ריש אלו הן הלוקין (מכות פ"ג מ"א), הבא על אחותו, ועל אחות אביו,

קדושים

מלב האנשים דעה זרה אשר יחשבו כי מי שאבותיו לא היו גדולי תורה כל יוכל לעלות אל הר ה', כאשר מצינו שתמהו

דבר אל כל עדת בני ישראל קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם
(יט, ב). יש לפרש שבא הכתוב בזה להוציא

יא. היות שבינה היא עולם התשובה ונקראת אמא המכפרת על בניה, וזהו כל מהותו של יום הכיפורים (עפ"י זוה"ק במדבר דף רנ"ה ע"ב בדה"ה דאיהי בינה).

יב. היות שנפילת אפים מורה על ביטול, כאילו נפטר מן העולם (עפ"י זוה"ק במדבר דף ק"כ ע"ב), וזהו דוקא כאשר יש יחוד עליון.

יג. כיון שג' שמות אלו מורים על ראש-אהי"ה, גוף-הוי"ה, ורגלים-אדנות, שזה יחוד כל האצילות בשלימות.

יד. והיינו שבמסכת כריתות א"א לתרץ כנ"ל, לפי שמובא שם בתחילה אשה ובתה שנאסרות ע"י מעשה עצמו, ורק אח"כ אחותו שלא היה בה התר מעולם, לכך הוצרך לומר דאידי דנקט כן במכות נקט כן גם בכריתות.

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו (יט, ג). עיין רש"י פי' הסמיכות, ואולי י"ל על פי ששמעתי בשם האור חדש¹ כי ג' שותפים יש באדם הקב"ה ואביו ואמו, הקב"ה נותן הנשמה, ואביו ואמו את הגוף, ואמר שזה כונת הכתוב: קדשים תהיו כי קדוש אני, דהיינו מצד חלקי בודאי תהיו קדושים, אבל כל איש יירא מאמו ומאביו כי מצד חלקם הוא עלול לחטוא, ודברי פי חכם חן.

אבל אין זה מדרך התורה להפחיד האדם מאיזה ענין, אדרבא התוה"ק נותנת עצה ותושיה לעם ה' באיזה אופן נוכל להוושע, ונראה לענ"ד בהקדים דברי מדרש פליאה: ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת הה"ד: זכור את יום השבת לקדשו. והוא על פי מה דאיתא בזהר (כאן בסוד"ה 'איש') 'כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי' (ישעיה נז, ד): אילן איננו דמסרסין את עצמן כל ימי החול ומקיימין עונת ת"ח בליל שבת

על שאול (שמואל א' י, יא) 'הגם שאול כנביאים', והיינו יען לא היה בן נביא, וזה כונת הכתוב (שמואל שם) מה זה היה לבן קיש ומי היה אביו, ובאה שם התשובה, 'ומי אביהם' ופי' רש"י ז"ל: מה תימה לך בדבר מי אביהם של נביאים, וכי נבואה ירושה היא, הנבואה אינה בירושה רק באה מהקב"ה למי שהכין את לבבו לזה, והבא לטהר מסייעין אותו (וימא לה, ב), וזה כונת הכתוב דבר אל כל עדת בני ישראל קדשים תהיו כי כל איש ואיש קדוש יאמר לו אם יתאמן בעבודת ה' כי קדוש אני ה' אלהיכם².

ועל פי דברים אלה יש לפרש סמיכות איש אמו ואביו תיראו לקדשים תהיו, דהיינו לאחר שלימד הכתוב שכל איש יוכל להגיע למעלות קדושים כל יתלה שוב הקלקול באבותיו ויאמר בחטא יחמתני אמי, אבל אדרבא איש אמו ואביו תיראו.

א. כמובא במסכת ע"ז (כ, ב) מאמר רבי פנחס בן יאיר, זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עד שבעמל רב מגיע לדרגת רוח הקודש שרק מעליה נמצאת הנבואה, כמו שמבאר זאת הרמב"ם בשמונה פרקים. ובאלישך הק' (פר' קדושים כאן) כתב שאם ישם איש לבו ונפשו לעשות עיקר מתורה ומצות, ויפרוש מענייני העולם הלוה כקדמונינו הקדושים שגם לעניני החומר היו מקנים קדושה ועל כן היתה נבואה שורה עליהם.

ב. אולם עי' בדברי רבינו לעיל פר' וארא (ד"ה אלה ראשי) דבשביל 'הנהגת עם ישראל' צריך חכמה מיוחדת, ולכך יכול להגיע רק מי שאבותיו ג"כ נהגו בנשיאות, וקבלת אבותיו בידו ע"כ. ויש לחלק שהנביא אינו במוכרח מנהיג ורועה ישראל.

ג. בספר 'מרגנתא דר' מאיר' מביא זאת בשם הרה"ק ר' מאיר מפרימישלאן זי"ע, וכן מובא בשם הרה"ק מסטעליק זי"ע בספר 'אמרי קודש'.

ד. כדאיתא בקידושין דף ל' ע"ב.

רק מפני הבושה למה זה נקרא קדוש, והשיב ז"ל כי לכל מצוה צריך מחשבה טובה ומעשה, וישראל נקראו קדושים יען שהקב"ה מצרף אצלם מחשבה טובה למעשה, דהיינו 'מחשבת' רוצה ואין לו יצרף עם 'מעשה' של יש לו ואינו רוצה עב"ד.

והנה אמרו חז"ל במסכת תענית (ת, ב) כי בעת שגומר האדם בלבו לעשות דבר טוב אף שאינו עושה כעת דבר רק מציין בלבו את העשייה נחשב לו כאילו כבר עשה אותו, ולמדו הדבר מדברי קבלה (דניאל י) 'כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין וכו' נשמעו דבריך'. והנה 'ציון' הוא דבר שאין בו ממש רק מחשבה בעלמא כמו הבנאי שמציין במחשבתו תמונת הבנין אשר יבנה, ומעתה מבואר המדרש קדושים תהיו: 'ישלח עזרך מקדש מקדושת 'מעשים שבך' דהיינו שאתה עושה דבר שבקדושה אף אם תחסר המחשבה, ואמר המדרש מדוע, והשיב מציין יסעך 'מציין' מעשים שבך דהיינו נמצאים אצלך אנשים אשר מציינים בלבם לעשות דבר טוב וכנ"ל.

ובזה נראה לבאר מאמר הגמרא שבת (לא, א) מעשה בעכו"ם אחד שבא לפני שמאי ואמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל

קודש, 'ונתתי להם שם טוב מבנים ובנות' (שם), יולדין בנין דנהירין באורייתא, ומעתה זה כונת המדרש, שבא לתרץ למה זה היא מחללת את אביה, וע"ז תירץ הה"ד: 'זכור את יום השבת לקדשו', וזכור ושמור בדבור אחד נאמרו דהיינו שיסרסו את עצמן כל ימי השבוע, וזה שהוליד בת זונה נראה בעליל שלא היה מהסריסין ובוזה מחולל אביה, ולפי"ז יבואר הסמיכות איש אמו ואביו תיראו שיש לו לירא מחלק אביו ואמו והעצה ע"ז הוא ואת שבתותי תשמרו כפי' הזוהר ואז אין לו לירא כללה.

קדושים תהיו (יט, ב). במדרש תנחומא (ס' ט): זה שאמר הכתוב (תהלים כ, ג) 'ישלח עזרך מקדש' מקדושת מעשים שבך, 'ומציון יסעך' מציין מעשים שבך. ונראה לבאר על פי מה ששמעתי בשם הרב הצדיק ר' זושא ז"ל ששאלו אותו פי' דברי התוס' חולין (ו, ב) ד"ה 'ויש שיש לו', שכתבו שם על מה דאמר רבי פינחס בן יאיר ישראל קדושים הם, יש שרוצה ואין לו, ויש שיש לו ואינו רוצה. וכתבו התוס' שם שאפ"ה איקרו קדושים הואיל ומזמן את חברו אצלו עב"פ מפני הבושה. ושאלו את פי הצדיק הנ"ל כיון שאינו נותן

היות שישראל המה גוי אחד מצרף הקב"ה מחשבה טובה של זה למעשה האחר אם כן גם ברגל אחד יכול ללמוד ולקיים כל התורה כולה.

ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור ולקט קצירך לא תלקט (יט, ט). צריך להבין למה התחיל הכתוב בלשון רבים וסיים בלשון יחיד, וכבר עמד ע"ז הרב אור החיים, עוד יש לדקדק מה הסמיכות לדיני לקט עם דיני קרבנות¹, ונראה כי מלמדנו הכתוב בסמיכות זה מה דאיתא במנחות (סו, א) שבקצירת העומר היו, כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות שמה כדי שיהיה נקצר בעסק גדול², אבל מסתמא היה דבר זה נוהג גם בדורות הקודמים לצדוקים³, והיכן רמיזא באורייתא,

אחת, דחפו באמת הבנין שבידו⁴, ובא לפני הלל והוא אמר לו דעלך סני לחברך לא תעביד ואידך פירושא זיל גמור כי זו היא כל התורה כולה. והקשו המפרשים מדוע הזכירו חכמי הש"ס במה דחפו, ונראה כי גר זה הבין וכן הוא האמת כי נקל לו לאדם לכופ את יצרו ולעשות דבר טוב מאשר שיכריה גם את לבבו להסכים לענין זה, וכן הזהירה התורה (דברים טו י) ולא ירע לבבך בתתך לו, כי ליתן בידים אינו דבר קשה כל כך מאשר לשמוח בשמחת מצות הנתונה, וזה כוונתו למדני כל התורה כולה בשעה שאני עומד על רגל אחת דהיינו שיעשה הדבר בפועל אף שלכו בל עמו, וע"ז דחפו באמת הבנין כי הבנאי אם לא יציין בלבו תמונת הבנין בעת הניחו האבנים לא יהיה דבר המתקיים, דצריך לכל דבר מחשבה ומעשה, אמנם כבואו אל הלל אמר לו מה דעלך סני לחברך לא תעביד דהיינו

1. ופי' רש"י אמת הבנין: מקל שהוא אמת אורך, ומודדים בו אורך הבנין, שהיו קוצצין עם האומנין כך וכך אמות בכך וכך דמים.

2. שנאמרו בפסוקים הקודמים.

3. ופירש"י שם, בשביל להוכיח לבייתוסים ולצדוקים שבמוצאי יו"ט קוצרים, ולא במוצאי שבת.

4. כמובא במדרש (רות רבה פ"ג) ותלכנה שתיהן: א"ר שמואל ב"ר סימון אותו היום קציר העומר היה, דתנינן תמן (מנחות שם) כל העיירות הסמוכות לשם היו מתכנסות כדי שיהא נקצר בעסק גדול ע"כ. והנה המעשה של רות היה בימי השופטים שהיה הרבה קודם לבנין בית המקדש, וכת הצדוקים נתייסדה רק בימי בית שני כמו שכתב הרמב"ם (פ"א מהל' עבודת יוה"כ פ"ז) בזה"ל: בימי בית שני צץ המינות בישראל, ויצאו הצדוקין, מהרה יאבדו שאינן מאמינין בתורה שבעל פה עכ"ל. ובטעם הדבר שכנסו כל העיירות גם בשנים קדמניות מובא בפסיקתא זוטרתא (אמור דף סג, ב) כדי שיהא נקצר בעסק גדול כמו שנאמר (משלי יד) 'ברב עם הדרת מלך' ואומר (תהלים נ"ה) 'אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש' עכ"ל. וכן בספר החינוך (מצוה ש"ב) כתב כדי שיהא נקצר בעסק גדול וכו' כדי שיתנו הכל לכם לדבר ה' יתברך מתוך המעשה והשמחה.

י'צא ידי חובתו בשלימות עד אשר יזווג לה אחת ממצות של בין אדם לחברו יב.

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו

חטא (י"ב, י"ז). איתא בתנא דבי אליהו (פר' י"ח, ד"ה 'לא תשנא') וז"ל: וכי באחים מן האב והאם הכתוב מדבר, אין הכתוב מדבר, אלא כנגד הקב"ה שאין לו אחים לא בעוה"ז ולא בעולם הבא ולא לימות המשיח, אלא צדיקי עולם שעושים רצונו בתורתו בכל יום, שקרא אותם אחים ורעים עכ"ל, והוא מובא בספר אור החיים (כאן), ונראה כי זה סמיכות לאו ד'לא תשנא' עם עשה ד'הוכח תוכיח', דזה שאין לבבו שלם עם אלהי עולם הוא י'ען שלא נתמלאו כל משאלות לבו, או בא אליו איזה עונש מן השמים, אמנם אם ירגיל את עצמו לקיים מצות 'הוכח תוכיח' תצא השנאה מלבבו כי ידע בעצמו כי כאשר גם הוא רק לטובת חברו מבקש בתוכחתו, כן גם לטובתו נשברה רגל פרתו, וממילא 'לא תשא עליו חטא' מוסב על 'אחיך' הנזכר לעיל היינו הקב"ה כי לא חטאו נגדו מן השמים, והבן.

וי"ל דעבור זה נסמך דין לקט לדין קרבנות למען נלמוד מזה על דרך דבר הלמד מענינו כי גם זה מדבר מדיני קרבנות והיינו מקצירת העומר, ונאמר 'בקצרכם' בלשון רבים ללמד שתהיה קצירה זו ע"י רבים שיחאספו שמה העיירות הסמוכות, ומעתה היה באפשרי לומר דודאי בשדה של יחיד נוהג דין לקט שכחה ופאה שרצתה התורה שיעשה מצוה בקצירת התבואה, אמנם בשדה זו שנקצר ממנו העומר שוב אם בעל השדה יגמור הקצירה לא יהיה חייב בלקט שכחה ופאה, לזאת צותה תורה לא תכלה פאת שדך וגו'.

עוד י"ל ליישב ענין הסמיכות, כי התורה נתנה בזה טעם על נתינת זמן קצר לאכילת קדשים, והדבר צריך טעם כי התורה"ק מאסה באכילה גסה, ובן סורר ומורה יוכיח, שנהרג על שם סופי"א, והוא כי אם יקריב איש אשר בניו ובני ביתו מועטים פר או פרה לא יהיה לו באפשרי לאכול כל הבשר במשך יום או יומים, ובעל כרחו יזמין אל שולחנו עניים כשרים טהורים לאכול קדשים, ומעתה בא דין לקט שכחה ופאה ללמד שטעם וסברא של קביעת זמן לאכילת קדשים הוא להחזיק ידי עניים, וגם אם הקריב קרבן לה' לא

י. של מעשה הקרבנות למתנות עניים.

יא. דחיישינן שיאכל אכילה גסה, ומדוע מגבילה התורה את מביא הקרבן לזמן אכילה קצר, הא עי"ז יכול להגיע לאכילה גסה.

יב. עיין בדברי רבינו לעיל פרשת יתרו בד"ה 'לא תעלה'.

בישיבה, ודניאל (פרק ז') אומר וְעֵתִיק יוֹמִין יִתֵּב לְבוֹשָׁה פְתֹלָג תִּזְרֹר וְיִשְׁעֵר רֵאשָׁה פְּעֶמֶר נֶקָא, א"כ המלעג על זקן כביכול פושט ידו בכבוד הקב"ה. ועבור זה אמר הכתוב 'מפני שיבה תקום וגו' ויראת מאלהיך' כי גם הקב"ה נקרא 'עתיק יומין' ולפי טעם זה מצוה זו הוא מסוג מצות שבין אדם למקום.

אבל י"ל כי מצוה זו היא לתקון העולם, כי על פי הרוב הזקנים המה דייני ושופטי הדור ואם לא ינהגו בהם כבוד לא יהיו דבריהם נשמעים וכל איש יעשה הישר בעיניו מבלי מוחה, ועל פי דרך זה י"ל כי בא בראשי תיבות מצוה וגם אזרה לזקני הדור, לפי מה שדרשו בקידושין (לכ, ב) מפני שיבה תקום והדרת, דהיינו והדרת סובב גם על שיבה, דהנה אמרו חכז"ל (ב"ב נה, ב) כל דיינא שמוציאין ממנו ממון על פי בית דין אינו דין, וכודאי לאו ברשיעי עסקינן שנגב או עשק, אלא כגון שלקח או מכר ולא היה משיכה או קנין כסף וכדומה אשר מצד עיקר דין תורה לא נגמר הענין והוא לא רצה לקיים, אבל כבר נפסקה הלכה למשל דסטימותא קונה, וכן במקומות שנהגו שבדבור בלבד נגמר הקנין ממילא הוא קונה ג"כ לפי דין תורה, ועל כזה אמרו

הוכח תוכיח את עמיתך (יט, יז). תוכיח א'ת עמיתך ס"ת חת"ך, והוא שם הידוע היוצא מס"ת פות'ח א'ת ידיך השם הממונה על הפרנסה, והיות שעל פי הרוב האנשים נמנעים מלקיים מצוה זו מיראתם שיגיע עליהם איזה הפסד בפרנסתם, בא בסופי תיבות שם זה למען ידעו כי אדרבא מצוה זו מסוגלת לפרנסה יג.

מפני שיבה תקום (יט, לב). במדרש פליאה י" בשעה שעלה משה למרום שמע שהקב"ה אמר מפני שיבה תקום אמר משה מאי מפני שיבה תקום אמר ליה קום בתולת ישראל. ונראה לפרש די"ל בטעם מצוה זו, יען דשכיח טובא שבני אדם צעירי ימים שחורי ראש היות שעמינם עוד מלאים חלב והמה עוד בכל כחם - מבזים זקנים חלושי כח אשר השנים כבר הלבינו שער ראשם ואינם לוקחים חבל בתענוגי העוה"ז והבליו, וקוראים אותם זקן שוטה וכדומה, וכבר התמרמר הנביא ואמר (ישעיה ג, ה) ירחבו הנער בוקן, ובאמת על כזה נאמר (תהלים עג, ט) שתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, כי הקב"ה בעת שנגלה על הר סיני ליתן תורה לישראל נתגלה להם כוקן יושב

יג. ובספר 'מדבר קדש' (פר' קדושים) מביא בשם האדמו"ר השר שלום מבעלזא זי"ע שהמוכיה והמקבל תוכחה ומיישר מעשיו זוכה לקדושה גבוהה להיות ניזון ומתפרנס מלמעלה, ולכן ס"ת של 'תוכיח את עמיתך' הוא חת"ך שם הפרנסה.

תפלתו^ט, ויש בקיום המצות שבין אדם לחברו ענין גדול לקרב זמן ביאת המשיח כי הנביא (ירמיה ה, ט) אמר 'אם בגוי זה לא תתנקם נפשי', ואם אנחנו מקיימים מצות 'לא תקום' על צד האפשרי אם כן בודאי יתרבו מליצי יושר אשר ימענו עבורינו כמענה שאין עליה תשובה, שאם בני אדם אינם נוקמים נקמתם איך יבקש שופט כל הארץ ליקח נקמתו, ואם אנחנו מקיימין מצות לא תטור כפי' רש"י שאינו זוכר כלל אם חברו עשה איתו רעה איך יזכור לנו ה' עונות ראשונים או אחרונים, ואם אנחנו מטיבים את כל אדם מבלי לחשוב אם ישלם רעה או טובה בודאי ייטיב גם ה' לרעים ולטובים ויחיש זמן גאולתנו ופדות נפשנו, ולפי"ו כיון שאמר הכתוב (דברים ל, ג) ושב ה' אלהיך את שבותך ודרשו חכו"ל (מגילה כט, א) והשיב לא נאמר אלא ושב, ללמד כי כביכול גם השכינה אתנו בגלות, אם כן גם מצוות שבין אדם לחברו המה מצות שבין אדם למקום, וזה תשובת הקב"ה 'קום בתולת ישראל' כי עיקר העבודה היא כאשר כתבתי לאוקמי שכינתא מעפרא וגם לקרב הדודים יחד, לזה נרמז בר"ת ק'ום ב'תולת

חכו"ל שאם היה מההכרח להוציא ממנו ממון על פי בית דין שוב אינו דיון, שצריך שיהיה לאו שלו לאו, והן שלו הן, וזה נרמז בפסוק המדבר בכבוד זקנים מ'פני ש"יבה ת'קום ו'הדרת, היינו דוקא אם הזקן מקיים מ'וצא ש'פתיך ת'שמור ו'עשית (ראשי תיבות שניהם שווים הם), ולפי מעם זה מצוה זו היא מסוג מצות שבין אדם לחברו.

ולפי זה אומר כי זו שאלת משה 'מאי מפני שיבה תקום' כלומר באיזה סוג היא מצוה זו אם מעם הראשון הוא העיקר או השני, ועתה עלינו לבאר התשובה על שאלת משה רבינו.

ונראה כי עיקר ותכלית העבודה הוא לקרב קץ הגלות ולתקן עולם במלכות שדי, כמו שאמרו הספרים הקדושים לאוקמי שכינתא מעפרא, ואמרו חכו"ל (סנהדרין צה, א) בפי' הפסוק (ישעיה ס, כב) בעתה אחישנה, וכו אחישנה, לא וכו בעתה, ונראה לפי מה שהבאתי לעיל בפ' ויחישו תפלת רבי תנחומא שאמר רבש"ע אם זה שאין לה עליו מזונות נתמלא רחמים עליה עיין שם שנתקבלה

טו. בד"ה יאתם חשבתם', וכן לעיל בפ' תרומה בד"ה ויקחו לי הראשון.

טז. דמביא שם רבינו מעשה שרכי תנחומא גמר תענית יום ב' וג' ולא אתא מטרא ודרש להם תתמלאו רחמים אלו אל אלו והקב"ה יתמלא רחמים עליכם עד שהן מחלקין צדקה ראו אדם אחד שנתן מעות לגרושתו והביאו אותו לפני ר' תנחומא והנותן אמר ראיתי אותה בצרה והתמלאתי רחמים עליה, באותה שעה הגבירה ר' תנחומא פניו כלפי מעלה ואמר רבש"ע מה אם זה שאין לה עליו מזונות נתמלא עליה רחמים, אתה שכתוב בך 'חנן ורחום אני' עאכו"כ שתתמלא עלינו רחמים, מיד ירדו גשמים ונתרווח העולם ע"כ. הרי שכשבני אדם מרחמין זה על זה מרחמין עליהן מן השמים.

ישראל ר"ת יב"ק וידוע כי הוא בגמטריא שלשה שמות שאינם נמחקים אהיה, הויה, אדני, ולפי"ז אין שום נפק"מ, כי הכל

הולך אל מקום אחד ליחודו של עולם ישמח"ג אמן סלה.

אמור

אמנם לפי ענ"ד נראה שהוא לשון התראה, וביאור הענין דהרי אנו רואים שהשמים משמשים לארץ וכן בכתוב כתיב (בראשית א, טו-יז) 'ויעש אלהים את שני המאורות וגו' ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ, וכן נאמר (ישעיה נה, י) 'כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים והרוה את הארץ, הרי שהשמים משמשים לארץ ואיך יתכן שהגדול ישמש לקטן, אך באמת כבר איתא במדרש (ב"ר יב, ח) שהקב"ה חילק מעשי בראשית לרוחניים וגשמיים, והאדם משניהם נוצר, ואם כן האדם מחבר שמים וארץ ובשכילו נבראו והיינו האומה הישראלית שהיא מיוחדת שמו, וכן איתא (אבות ג, יד) חביבין ישראל שנקראו בנים למקום, וכמו השר הזקן משמש לבן המלך הקטן, ומעתה מבואר היטב כי השמים והארץ המה 'עדים ומתרים' כי בראותינו שמים משמשים לארץ

אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם לנפש לא יטמא בעמיו כי אם לשארו הקרוב אליו וגו' (כא, א). עיין בבלי יקר (ד"ה 'כי אם') שמדקדק למה הקדים הכתוב האשה לשאר הקרובים. ונראה לי דהנה אמרו בר"ה (יה, ב) צום הרביעי מוכאן שקשה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלהינו, ובמדרש אמרו (איכה רבה א, לו): והפלא ה' את מכותך, מוכאן שקשה סילוקן של צדיקים יותר משריפת בית אלהינו. ולבאר הענין איך ידומה מיתת צדיקים לשריפת בית ה', אמנם הענין הוא כך, כתוב בפרשת נצבים (דברים ל, יט): העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, ופירש"י: יהיו 'עדים' שאני 'התרת' בכם, הנה תופס רש"י שני פירושים מלשון עדים והתראה.

א. הוא צום גדליה בן אחיקם.

ב. וז"ל המדרש: בששי בא לבראות את אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים עכשיו העליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם, ואם אני בורא אותו מן התחתונים עכשיו התחתונים רבים על העליונים בריה אחת ואין שלום בעולם, אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום.

הראש עם הגוף כן הבית המקדש מחבר גדולים כל כך לארץ שהוא בשביל ישראל וכנ"ל, שההכרח והחובה עלינו לגמול להקדוש ברוך הוא כביכול על כל הגדולות והנפלאות הנוראות האלה כפי אשר תמצא ידינו לגמור, ויש לנו לדעת כי אנחנו חייבים ומוחבלים לעבודתו ית"ש, אחרי שמבלעדי זה אין לכל הגדולות והנוראות תכלית אחר.

והנה פירש רש"י (בראשית מה, יד) ויפול על 'צוארי' בנימין אחיו ויבך: שבכה על שני מקדשות, שעתידין להיות בחלקו של בנימין, ובנימין בכה על 'צואריו': שבכה רק על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף, ופירש"י בשיר השירים (ג, ה) בית המקדש נקרא צוואר שכמו שהצוואר מחבר

הראש עם הגוף כן הבית המקדש מחבר השמים והארץ, והנה כן הוא שבכל הבריאה יש אמצעי^ג, בארבע יסודות יש אמצעי, וכן בצמחים יש מין אבנים טובות שצומחים על העץ^ד, וכן יש עופות הגדלים באילנות^ה, והקופים הדומים לאנשים^ו, ולכן מקום המקדש הוא שער השמים חיבור השמים והארץ, אך החיבור האמתי, הוא האדם המכיר ה' בכל תהלוכותיו וז"ש הכתוב (שמות כה, ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, 'בתוכם' דייקא ולא בתוכו שהעיקר תלוי בקדושת ישראל, ואמר ירמיה הנביא (ו, ד) אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמור היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה, ופירש"י היכל ה' המה, שישראל צריכין להיות היכל ה' וכמו שהיה במקדש ה' 'אש המזבח תוקד בו לא תכבה' כן יש

ג. דהיינו דבר המחבר בין יסוד אחד למשנהו, והיינו שבכל יסוד ודרגה שברא הקב"ה בעולמו יש יוצא דופן שיש לו שייכות או שהוא מורכב משני היסודות והוא האמצעי והמחבר בין שני היסודות, כמו שמביא רבינו שיש עוף שבעצם מוגדר בדרגת 'חי' אך הוא גודל על העץ ולכן נחשב בהלכה כשרץ השורץ על הארץ, והוא המחבר בין הדומם לחי, ועוד כהנה, כן בחינת הביהמ"ק שמחבר בין הארץ הגשמית לשמים הרוחניים, כמו הצואר המחבר בין הגוף שיש בו איברים פחותים יותר לבין הראש שבו המוח.

ד. עיי' בילקוט מעם לועז (דברים עמ' תקמ"ח) שהביא בשם היפה תואר שיש פנינה שהיא סוג של אבן טובה שגדילה בים, וכשיוורדים גשמים היא גודלת.

ה. כן כתב 'הטור' (יורה דעה סי' פד): יש מיני עופות הגדלים באילן ותלויים באילן בחרטומיהון, וכתב רבינו יצחק שהן אסורין משום שרץ השורץ על הארץ.

ו. בעל המלאכת שלמה בביאורו על המשניות (כלאים ה, ו) כותב בזה"ל: ושמעתי מפי חכם חסיד מקובל ר' משולם זצ"ל על ההיא דתניא בברכות בפ' הרואה. הרואה פיל וקוף וקיפוד אומר ברוך משנה הבריות דקשיא מאי שנייך שייך התם דהא כל בעלי חיים נמי משונה צורתם זו מזו, ותיריך דבזמן 'דור המבול' נפרע הקב"ה מן האנשים שהפכן לקופים ופילים, והיינו שהקוף דומה לאדם, ופיל נמי מבין לשון בני אדם עכ"ל. ובאמת כבר מובא בסנהדרין (קט, א) שבימי 'דור הפלגה' נעשו חלק מהאנשים לקופים.

הגאון רשכבה"ג מו"ה עקיבא איגר ואחרון הכביד הגאון אב"ד אויהעל"ה הוא הגבר אשר הקים עולה של תורה, הוא היה איש אשר רוח בו יועץ, וחכם חרשים ורוח הקודש היה שורה עליו והכל היה נגרר אחריו.

והנה בקבורת יהושע ע"ה נאמר (יהושע כד, ל) ויקברו אותו וגו' מצפון להר געש ופי' רבותינו ז"ל (שבת קה, ב), שרעש עליהם ההר על שנתעצלו בהספדו. וצריך טעם למה הגיע עליהם לזה, זה העונש דוקא, ונראה כי הנה הקשו בגמ' תענית (ט, א) על מה שנאמר (זכריה יא): ואכחיד את שלשה הרועים ביום אחד, והלא לא בירח אחד מתו משה ואהרן ומרים^ט, ונראה הכוונה כי הנה הצדיק בתוך עמו כדמות הלב בתוך שאר אברי הגוף, כי כמו שהלב

בצדיקים אשר בכל תנועותיהם דבוקים בהשי"ת והם הבית המקדש ממש, ולכן שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית ה'.

והנה אמר ירמיה (יג, יז) ודמוע תדמע עיני ותרד עיני דמעה כי נשבה עדר ה', ודרשו בפ"ק דחגיגה (ה, ב) שלוש דמעות הללו למה, אחת על מקדש ראשון, ואחת על מקדש שני, ואחת על ביטול תורה, והנה מקדש ראשון לא היה הצרה כל כך גדולה שנשארו ביניהם נביאים והיה עוד ביהמ"ק קיים במה שהיה להם במחון שבשבעים שנה יבנה, אך חורבן בית שני חמור לו, שפסקה הנבואה ורוח הקודש ואותותיו לא ראינו ונעלם הקץ, כן בעו"ה ודמוע תדמע שזה זמן קרוב שנסתלקו הני שני גיסים, גדולי הדור הגאון האבדק"ק סאנטוב^ז שבהיותו בן כ"ד שנים סמכו

ז. הגאון הגדול ר' יצחק נתן ליפשיץ זצוק"ל שימש כאב"ד בעיר ואם בישראל 'מאד', ואח"כ נתקבל לאב"ד דק"ק 'סאנטוב', היה חתנו של הגאון ר' בנימין וואלף לעזו זצ"ל בעל שערי תורה וכך היה לגיסו של הגאון ר' ירמיה לעזו זצ"ל שהיה אב"ד אויהעל המוזכר בהערה הבאה.

ח. הגאון הגדול ר' ירמיה לעזו זצ"ל בעמח"ס דברי ירמיהו על הרמב"ם ועוד. בהיותו בגיל שבע עשרה קיבל סמיכה מהגאון האדיר ר' מרדכי בענעט זצ"ל, היה בעצה אחת עם גדולי הדור באותה תקופה כנגד רוחות ההשכלה שחדרו לכרם ישראל, והיה במשלחת הרבנים שנכנסה למלך פראנץ יוזף, לבקשו שיעמוד לימינם, ובהם הג"ר יהודא אסאד, הגאון הכת"ס, וכן רבינו הג"ר אהרן דוד דייטש בעל הגורן דוד (שמספידו כאן). וראה בשו"ת גורן דוד ח"ב (בשלהי הספר במכתב ב') שכותב לו רבנו מכתב בענין תקנת השוחטים והסופרים וכותב שם שלא יתמנה שום אדם לרב או לשוחט או לסופר בלא סמיכה מהרב הנ"ל והכתב סופר והרב ר' יהודה אסאד. בתחילה היה אב"ד מאגנדארף ווערבווי ובסוף ימיו בק"ק אויהעל. היה בנו של בעל השערי תורה רבי בנימין זאב לעזו זצ"ל שהיה אב"ד טפאלשאן ואח"כ בק"ק ווערבווי, בחודש אדר תרל"ד ערך נסיעה לעיר סאנטוב, בכדי לספוד לגיסו הג"ר יצחק נתן ליפשיץ זצ"ל אב"ד סאנטוב (המוזכר בהערה הקודמת) וכששב לביתו נפל למשכב, מחמת הקור והשלג ששרר באותה עת. וביום א' דחול"מ פסח (בחול"ה) י"ז לחודש ניסן השיב נשמתו הטהורה לבוראה.

ט. דמרים מתה בניסן, ואהרן באב, ומשה מת באדר (תענית שם).

כולם היו תלויים זה בזה, ואם משה רבינו ירד ממעלתו על ידי ירידת ישראל על אחת כמה וכמה שירדו הזקנים על ידי סילוק יהושע, וזה היא שרמזו להם הקב"ה ברעש ההר שהיה להם להסתכל במשה רבינו ע"ה שעלה בהר ה' וירד ממדרגתו ע"י ירידת ישראל, על אחת כמה וכמה שירדו הם מגדולתם מסילוקו של יהושע, והיה להם להתאבל ולהתאונן על מיתתו.

והנה איתא במשנה במסכת אבות (ג, א) הסתכל בשלשה דברים ואי אתה בא לידי עבירה, דע מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. וביארו המפרשים ז"ל דלהכי נקיט מנינא, לבל יסתכל האדם באחד מהם לבדו, כי אם יסתכל רק בזה שבא מטיפה סרוחה והולך למקום עפר רמה ותולעה אזי יהיה לו זה מעיר ועזר ליצה"ר, כי על ידי שבא מטיפה סרוחה והולך למקום עפר יוקטן בעינו, ויחשוב כי על יציר שפל ופחות זה לא ישית ה' לבו, ומעתה רשאי לפנות מדרכו ולילך בשרירות לבו, ולכן צריך לזכור גם כן שבכל זאת צריך ליתן דין וחשבון לפני מלך המלכים הקב"ה.

אבל יוקשה על זה כי אם כן היה די בהסתכלות לפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לבד, אמנם נראה הכוונה בשנרקדק עוד, למה אמר מאין 'באת' היה לו לומר מאין 'נוצרת' שזה לשון יותר נכון,

משפיע חיות לכל האברים ומקבל מהם ג"כ חיות, כן הצדיק משפיע מקדושתו לכל העם ומקבל מהם גם כן תוספת קדושה על ידיהם, ואכן בחלישות הלב ייחלשו גם שאר האברים, וכן כשיתחלשו שאר האברים ייחלש גם הלב, וכן באומה הישראלית על ידי הסתלקות הצדיקים יגורע כח קדושת העם, וכן בהשחתת מעשה העם יוחלש כח קדושת הצדיק, וזה הטעם שבמעשה העגל אמר לו הקב"ה למשה (שמות לב, ז) 'לך רד מגדולתך', שעל ידי השחתת מעשה ישראל ירדה מעלת קדושת משה, וזה הטעם גם כן שעד שלא מתה מרים לא חטא משה, ואמנם על ידי שנסתלקה מרים נחלש כחו, והיה גרמא לחטאו ועי"ז נגזרה גזירת מיתה עליו ועל אהרן, נמצא שמיתת מרים היתה הסיבה למיתת כולם שעל ידי מיתתה באה החטא והגזירה, ואם כן נחשב כאלו מתו שלשתם בבת אחת.

והנה הסיבה שלא הספידו את יהושע כהלכה היתה על שנשארו עוד שארי הזקנים אחר מיתתו וע"כ חשבו שאין מיתתו אכידה כל כך ולא באה להם הסרון במיתתו, אבל באמת לא כן הדבר כי מעלתם היתה תלויה ביהושע, ועל ידי מיתת יהושע גם הם ירדו ממעלתם, ודבר זה נלמד מהר סיני שעלה משה ואחריו אהרן, ושבעים זקנים, וישראל בתחתית ההר, וכל מעלה ומעלה מישראל עד משה

ומאום כזה יש אוצר טמון אשר אותו מבקש
הנוסע הזה, ע"כ המשל.

והנמשל הוא, כי הנוסע היא הנשמה
ההולכת בדרך מרחק רב מתחת
כסא כבודו יתב"ש אל הארץ, והצער והעוני
הוא בירידתה ממקום מעלתה משכן כבודה,
אשר שם נהנית מזיו השכינה יי, וזו הנסיעה
נרמז במאמר 'מאין באת' כלומר כמה קשה
הנסיעה וההליכה לנשמה הקדושה לתוך
טיפה סרוחה, ואמנם מקום העמידה
וההנחה להנשמה בזה העולם יגדיל
התמיהה בעינינו אשר הדבר החשוב והספון
שבו הוא מין הבעל חי יי וכל החי איננו
רק רמה ותולעה, והרי היא דומה לנוסע
בדרך מרחק בעיניו קשים, ובוחר אח"כ
מקום סחי ומאום לעמידתו והנחתו, אשר
מזה נשפוט שבמקום זה יש אוצר טמון,
אשר אליו שם מגמת פניו, וכן יש לנו
לשפוט מהליכת הנשמה בדרך הקשה
בטיפה סרוחה ועמידתה אח"כ למקום עפר
רמה ותולעה שתכליתה לפני מי אתה עתיד
ליתן דין וחשבון יי.

וגם יותר נכון לומר אח"כ ומה יהיה
באחריתך, אמנם כבר ביארו המפרשים כי
מאין ולאן הראשונים יי נמשכו על הנשמה,
ומעתה נראה על פי משל, כי אם יסע
אדם דרך מרחק כמקצה הארץ לקצהו,
אפשר שיהיה לו בנסיעתו תכליתות שונות,
או שיסע רק להתענג, או שיסע בשביל
איזה רווח, והאבן הבוחן אשר לנו להבחין
באופן הנסיעה על התכלית הוא כמו
שנבאר, כי אם ילך לדרכו בקלות וביושר
כלי מניעה וטורה, וכלי דוחק וחוסר, אז
אפשר שהנסיעה להנאתו ולתענוגו, ואמנם
אם יסבול בדרך הזה צער ועיניו קשים
אזי אי אפשר שתכלית הנסיעה יהיה הנאה
ועונג אחרי שאין בנסיעתו רק היפוכם ובעל
כרחק צריך לומר שתכלית נסיעתו הוא
להשיג במחוז חפצו רווח ושכר, ואמנם
כשנסתכל בנוסע הזה כאשר הגיע למחוז
חפצו ונמצא אותו עומד ונה במקום סחי
ומאום, יש לנו לתמוה תמיהה גדולה מה
ראה על ככה לילך בדרך מרחוק כ"כ
ולסבול כ"כ הרבה צער ועוני בלי שום
תכלית כלל, וע"כ צריך לומר שבמקום סחי

יא. דהיינו על תחילת דברי המשנה שכתבה מאין באת, ולאן אתה הולך, ולפני מי וכו', ולא על
המשך המשנה שמשיבה מאין באתה, מטפה וכו' ולאן וכו'.

יב. כדאיתא באבות (ד, כב) 'על כרחך אתה נוצר ועל כרחך אתה נולד'. ועיין בזה"ק שמות דף
צ"ו ע"ב.

יג. דהיינו, שהנשמה שוכנת בתוך הגוף שהוא החי.

יד. שכל תכלית ירידת הנשמה לזה העולם הוא בשביל שיזכה האדם לאחר מיתתו שתעמוד נשמתו
לפני מלך מלכי המלכים ולצאת זכאי, ולהנות מקירבת אלוקים ולחסות בצלו שזה עיקר עונג הנשמה
ומקבל שכרו משלם, ולא יהא אוכל נהמא דכיסופא.

ועל כן יעזוב איש וגו' ודבק באשתו יען והיו לבשר אחד כי בהכרתה ישיגו התכלית האמיתית שהוא יקרא אחד משא"כ אם לא יהיה הוא במדרגת 'איש' המכיר מעלתו וגדולת נשמתו, אך ידבק בשקר אוי לא יהיה אחדות ביניהם, וכן יהיה בהכרת תכליתם לבשר אחד בעניני הבנים כפירש"י שם, כי יגדלו להשגת האמת אשר בו האחדות, ועל כן אחרי כי האשה עוזרת לאדם להשגת האמת וחיי עוה"ב, הן בו, הן בבניו, על כן הקדימה הכתוב כאן לחשיבותה משאר קרובים.

והארכתי בזה בשבח הגדולים דבזה מיושב נמי הא דנקט בהכא כי אם לשארו 'הקרוב' אליו, ולמאי דפירשו רבותינו דהקרא כוון בזה על האשה הול"ל 'הקרובה' אליו, אך לפי דברינו שהוא להורות שהיא כ"כ דבוקה עמו אל התכלית האמתית עד אשר היא כמו האיש בעצמותו, ויוצדק בכך לשון זכר להורות שהיא מותאמת לחלק ממנו עד שתתואר גם היא בשם איש, ולכן התלמידי חכמים אשר בתורתם וצדקתם מודריכים הדור ומגנינים עליהם הן המה הקרובים אלינו להצליח אותנו בזה וכבא וראוי לעשות אבל יחיד, וה' יגדור פרוצותינו במהרה בימינו וישיב שופטינו כבראשונה במהרה בימינו אמן סלה. (דרוש הספד על תרי גאוני הדור ה"ה הגאון מו"ה יצחק נתן אבדק"ק סאנטאן, והרב הגאון המנוח מו"ה ירמיה אבדק"ק אויהעל, מהגאון בעל גורן דוד ז"ל).

ומעתה נבא לבאר מאמר הכתוב 'כי אם לשארו הקרוב אליו' אשר התחלנו בו ודקדקנו למה הקדים האשה לשאר קרובים, אמנם נראה בהקדים דברי אדם הראשון (בראשית ב, כג-כד) 'זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לקחה זאת על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד', כי הנה כתבו המפרשים כי מה שנאמר במקרא יד ה', או עיני ה', אינו כמו שחשבו רבים ללשון שאול לשבר האוזן, אך הדבר בהיפך, כי עיקר תחילת הלשון יד ועינים' פירושו יכולת הקב"ה והשגחתו, ואמנם אח"כ הושאל הלשון על כלי מעשי האדם וראיית האדם, וכן יש לומר בלשון 'איש' כי בעיקרו הכוונה על בעל הגדולה והמעלה כמו שמצינו בהקב"ה (שמות טו, ג) 'ה' איש מלחמה', ואמנם אח"כ הושאל גם כן על האדם אשר נטע הקב"ה בכחו להשיג מעלה גדולה ורמה, ולכן הבנין אשר תיקן הקב"ה ממנו אחרי שהיה לו לעזר בעלייתו והתנשאותו נקרא גם כן 'אשה' על שם הגדולה והמעלה, והנה שם 'האחדות' לא יאות רק לאמת בלבד, כי לאמת יש רק דרך 'אחד' בלבד, ולכן כאשר יפנו האדם ואשתו אל תכלית הגמור והאמיתי אוי יהיה אחדות ביניהם, ואמנם אם יפנו אל קניינים מדומים ושקרים, הנה התאוות רבות וחלוקות ושונות זה מזה, כי האיש יבקש תאוה זו, והאשה תאוה אחרת, ומעתה אבד האחדות מביניהם, ואם כן זה הפי' לזאת יקרא אשה הרומז על ענין מעלה כי מאיש שהוא גם כן לשון חשיבות לוקחה זאת,

לזכור יום המיתה, והנה הכהנים בחירי ה' להם נאמר 'לנפש לא יטמא בעמיו' אבל יהיו בבחינה זו כי לא יהיו צריכים לעונש מן השמים כנאמר גם ענוש לצדיק לא טוב.

והנה מעשה הצדיקים וכן הצדיקים עצמן נקראו "יום" כמה דאיתא במדרש (בראשית רבה ג, ח) ויקרא אלהים לאור יום: אלו מעשי הצדיקים. והרשעים בהיפך כדכתיב (קהלת ב, יד) כסיל בחשך הולך, המה לילה, ומעשיהם גם כן דכתיב בהם (ישעיה כט, טו) והיה במחשך מעשיהם, לפיכך הם חשובים לפני הקב"ה כלילה, וידוע כי ההצלחה מכונה בשם יום וההיפך בשם חשכת לילה, וזה כונת המדרש אמור אל הכהנים שלא יטמאו למתים, והנה לכאורה השם עשה שייראו מלפניו ומדוע ימנעו הכהנים מלטמא אל המתים אשר על ידי זה בראותם סוף כל אדם יכנע לכבם לעבודת ה', ותירץ המדרש הה"ד "יום ליום יביע אמור", כלומר לצדיקים אין מההכרח העונש אלא אדרבא כאשר יאיר עליהם אור יום ההצלחה מזה ילמדו השכל ודעת, ליום הוא הצדיק, וכן יזכנו ה' אמן סלה.

אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם (כא, א). יש לדקדק וכי עדיין לא ידענו שהכהנים בני אהרן המה,

אמור אל הכהנים בני אהרן (כא, א). איתא במדרש רבה (כו, ד), הה"ד יום ליום יביע אמור ולילה ללילה יחזה דעת, יש לבאר על פי מה שכתבתי לעיל פ' אחרית עמ"ש (משלי יז, כו) גם ענוש לצדיק לא טוב, שלא טוב היות האדם טהור לב והולך בתום להיות מנוגע ומוכאב ביסורין גם אם בא לידו איזה חטא, כי בלא"ה מקיים בעצמו 'וחטאתי נגדי תמיד', ולבו מלא בושא וכלימה על היותו מורד כנגד מלכו של עולם, אשר בכל עת ובכל רגע מחייהו ומחדש לו טובו בכל יום תמיד, ואם יוסיפו לו מן השמים עוד טובה, לא זה שלא יגבה לבו, אלא עוד יוסיף ויוסיף להיכנע מבוראו, כי משלמין לו טובה תחת רעה, ויתחזק עוד יותר ביראת ה' כל היום, לא כן הרשעים כי 'בדברים טובים לא יִסָּר עבד' (משלי כט, יט), ומההכרח לקיים בהם 'שבט לָגוֹ כסילים' (משלי כו, ג).

ואמרו חכו"ל (ברכות ה, א) לעולם ירגיו אדם יצר טוב על יצר הרע וכו' יזכיר לו יום המיתה, כי מפחד מוות ויסורין אשר קרובים לצער מיתה ימנע מחטוא לה', אבל כאמת לישרים בלבותם לא תקנו תקנה זו כמו שכתב בעל ההפלאה"ט שאמר יצחק (בראשית כו, ב) הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי, כלומר לא בא לידי מדה זו שאהיה מוכרח

מז. בד"ה 'אחרי' השני.

מז. מובא בחתם סופר בפרשת חוקת (עמ' ק"ז), בשם רבו בעל ההפלאה.

וגם מה שהכפיל האמירה צריך טעם כי לפום ריהטא אין בזה רק צווי אחד, ועיין רש"י". ונראה באמת כי שתיים דיבר אלהים ושתיים זו שמענו, שאמירה ראשונה באה להזכיר לכהנים כי המה בני אהרן אשר היה אוהב שלום ורוף שלום, וכלפי שאמר הנביא (הושע ה, ד) ועמך כמריבי כהן"י הוצרכה אזהרה זו לדורות שהכהנים יחזיקו במדת אהרן אביהם, זה הוא דבור הראשון. והוסיף עוד 'ואמרת' כי הנה תעודת הכהנים הוא להורות את העם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו כנאמר (דברים לג, י) יורו משפטין ליעקב ותורתך לישראל, ויש לחוש שמאכתם את השלום ימנעו עצמן להוכיח, מיראתם פן יסתעף מזה איזה מחלוקה ויניחו את האנשים לילך בשרירות לבם ויטמאו נפשותם, לזה באה אמירה שניה 'לנפש לא יטמא בעמיו', ואולי כווננו זה חכו"ל (יבמות קיד, א) ג"כ באמרם להזהיר גדולים על הקטנים לא רק על צעירי הכהנים דברו, אלא היה כוונתם שהכהנים אשר המה גדולי ישראל שיתנו לבם לעדרי צאן ישראל הקטנים ללמדם אורחות חיים, ויש לפרש בזה דברי המשורר (תהלים קטו, יב): יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן שיהיו בהם רודפי שלום

ואוהבי שלום דאם אין שלום אין כלום, אבל שוב יש לחוש שמא לא יהיה תוכחה בישראל לזה התפלל עוד 'יברך יראי השם הקטנים עם הגדולים' דהיינו הקטנים יתברכו שיהיה להם גדולים אשר על מי מנוחת נפש וגוף ינהלם, והבן.

אמור אל הכתנים וגו' (כא, א). איתא במדרש (ילקו"ש ויקרא רמז תרכ"ו): אמר ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי מלמד שהראה הקב"ה למשה דור דור ושופטיו, דור דור ומלכיו וכו' והראהו את שאול ואת בניו נופלים בחרב, אמר לפניו רבש"ע מלך ראשון שיעמוד על בניך ידקר בחרב, אמר לו הקב"ה למשה ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהרג (נוב עיר הכהנים) שמקטרגין אותו, וצריך ביאור המשך הכתוב"ט.

ונראה לפי מה ששמעתי מהח"ם ז"ל לפרש הפסוק 'לנפש לא יטמא בעמיו' שפי' שבשביל נפש אחת לא יטמא בעמיו דהיינו שלא יירא להוכיחו ולדחותו פן יצא לתרבות רעה, כי יותר טוב לקצוץ ענף אחד מן האילן מאשר להניחו שם

יז. דמתרץ קושיא זו עפ"י הגמ' ביבמות (קיד, א) 'אמור ואמרת' להזהיר גדולים על הקטנים, ובהמשך דברי רבינו מתבארים דברי רש"י באור שונה.

יח. פי' דמשפט הכהנים היה להוכיח לישראל ועתה שבו הם להוכיח הכהן כי גם הוא רע מעללים (עפ"י האבן עזרא הושע שם).

יט. דלפי פי' המדרש צריך ביאור מה כונת המשך הכתוב כאן 'לנפש לא יטמא בעמיו'.

כ. מובא בחתם סופר עה"ת פר' אמור עמ' קי"ב.

יסיתו אותנו דהיינו 'וחיי עולם נמטע בתוכנו',
שכמו שבנטיעה מותר לקצץ הענף
המתקלקל להציל כל האילן בד.

**וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא
מקריב וגו' (כא, ח).** במסורה:

ב' וקדשתו, חד ריש פסוק, וחד סוף פסוק,
וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב
(כאן), הגבל את ההר וקדשתו (שמות יט,
נג). ונראה בכונת המסורה כי כאשר הר
גדול לפני האדם והאדם ירצה לעלות אל
ראש ההר בפסיעה אחת על הרוב לא
יצליח, כי מי יכול לקפוץ ממטה למעלה
מרחק גדול כזה, אבל יהיה זה באפשרי
אם יתאמץ לפסוע פסיעה אחר פסיעה ולא

ויקלקל כל האילן בא, ומעתה אומר כי זה
דואג האדומי בוודאי לא נעלם מאחימלך
כי יש טינא בלבבו (שרשע היה מימיו) גם
בעודו בתוך בית מדרשו יב כמה דאיתא
במסכת חגיגה (טו, ב) במעשה דאחר,
ואחימלך לא גרשו מבית מדרשו כי חשש
פן יתקלקל יותר ויצא לתרבות רעה, אבל
היה לו לדרוש 'לנפש לא יטמא בעמיו'
כמו שפי' חת"ם, ואם היה משלחו מביתו
לא היה מגיע למידה זו, וזה כוונת המדרש
ולי אתה אומר אמור אל הכהנים לנפש
לא יטמא בעמיו ב.

**ובזה יש לפרש נוסח התפלה ברוך אלהינו
וגו' והבדילנו מן התועים וחיי עולם
נמטע בתוכנו, דהיינו שהשם בחדו נתן לנו
ענין אשר על ידו גיבדל מן התועים שלא**

בא. לעיל בפר' בשלח (בשלהי ד"ה 'זתקה מרים') מרחיב רבנו הענין בזה"ל: אף שזה קשה מאוד
להרחיק מאיתנו איש מזרע אברהם, אמנם אין לנו תרופה אחרת, וכמו הרופא שמוכרח לחתוך אבר
מן הגוף אם יש לו לחוש שעל ידי האבר המנוגע יתקלקל הגוף כולו, וכזה יעשה גם הגנן שיקצוץ
ענף אחד מן האילן אם יש לו לירא שעל ידו יתייבש כל האילן, כן גם אנחנו בלב דוי מוכרחים
אנו לקרא שהאנשים האלה אין להם חלק בישראל.

בב. להבנת הענין נרחיב סיפור הדברים: הנה אחימלך הכהן דר בנוב עיר הכהנים, והיה אצלו דואג
האדומי ואף שידע שרשע הוא לא רצה להרחיק לגמרי, ובאותו זמן ברח דוד מפני שאול המלך
ובא לבית אחימלך, ואחימלך לא ידע שבורח הוא מפני שאול וכיכרו מאוד ונתן לו לחם ושאל לו
באלוקים, והלך דואג האדומי ואמר לשאול הנה בן ישי בא אל בית אחימלך ונתן לו לחם, וברשעתו
שיקר שידע אחימלך כי בורח הוא ממך, ונשתלשל הדבר שלכך הרג שאול את אחימלך הכהן ואת
עיר הכהנים נוב, ולכן נגזר על שאול שימות בחרב.

בג. דהיינו שאילו היה אחימלך הכהן מקיים 'לנפש לא יטמא' דהיינו שהיה מרחיק את דואג האדומי,
לא היה שאול הרגו ואת כל עירו, וכמובן לא היה נהרג שאול מלך ישראל הראשון בחרב.

בד. וז"ל רבינו לעיל בפרשת בשלח (בסוד"ה 'זתקה מרים'): וכמו הרופא שמוכרח לחתוך אבר מן
הגוף אם יש לו לחוש שעל ידי האבר המנוגע יתקלקל הגוף כולו, וכזה יעשה גם הגנן שיקצוץ
ענף אחד מן האילן אם יש לו לירא שעל ידו יתייבש כל האילן, כן גם אנחנו בלב דוי מוכרחים
אנו לקרא שהאנשים האלה אין להם חלק בישראל.

אלהיך הוא מקריב בעת שעוסק במצוה. וסוף פסוק יהיה: הנבל את ההר וקדשתו דהיינו שיגביל את היצר הרע כ"כ עד שמלאך רע יענה אמן, וקדשתו דהיינו שגם אלה הענינים אשר נראה שיש ליצר הרע חלק בהם ג"כ יהיו קדושים, כן יזכנו השם.

שור או כשב או עז (כב, כו). איתא במדרש (ויק"ר כו, ט) שור בזכות אברהם, שנאמר (בראשית יח, ז) ואל הבקר רץ אברהם. כשב בזכות יצחק, דכתיב (שם כב, יג) וירא והנה איל אחר. עז בזכות יעקב, דכתיב (שם כו, ט) לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים. וצריך ביאור, ונראה דבהקרבת שור יש רמז להזכיר זכותו של אברהם מגמילות חסד שלו, וכן בעז יש זכרון לזכותו של יעקב כמה היה נזהר בכיבוד אב, שהסתכן בנפשו שיביא קללה על עצמו ובכל זאת עשה כאשר צותה עליו אמו, אבל מה רמז יש ליצחק בפסוק וירא והנה איל אחר^כ, ונראה דלכאורה

ינוה ולא ישקוט עדי ישיג המבוקש, והנה תכלית עבודת האדם שיתקדש ויטהר עדי יהיו כל מעשיו לשם שמים, וגם אלה הענינים אשר המה תענוגי הגוף לא ירגיש בהם שום תענוג גשמי, וכדרך שפי' השל"ה^ה "היה עמ"ש (שה"ש ג, ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים, גם בתענוגי הגוף הוא אוהב רק את השם^כ.

אבל בראשונה צריך האדם להרגיל עצמו כי בעשותו אחת ממצות השם תהיה נקיה בלי שום פניה, ויהיה כוונתו רק לעשות רצון הבורא ב"ה, ואח"כ יסיעו לו מן השמים לעלות על סולם השלמות מעלה מעלה, וידוע מאמר חכו"ל (סוכה נב, א) צדיקים נדמה להם היצר הרע כהר, וזה כוונת המסורה 'וקדשתו' כי עניני קדושה שנים, 'חד ריש פסוק' דהיינו בזה צריך להתחיל, 'וחד סוף פסוק', וזה יצא ראשונה שבעת עשיית המצוה צריך האדם לקדש את עצמו ולייחד מחשבתו שעושה בזה רצון קונו דהיינו: וקדשתו כי את לחם

כה. מסכת שבועות פרק 'תורה אור' אות רנ"א; שער האותיות, קדושת האכילה אות רל"ח.

כו. וז"ל השלה"ק: הפסוק משבח את ישראל, מה מאוד הם יפים ונעימים בעיני אלהים, שגורמים אהבה מהשי"ת מכח תענוגים, דהיינו כשמכבד שבתות וימים טובים ומקיים מצות פריה ורביה, על כל אחד מקבל שכר טוב, והקדוש ברוך הוא אוהבו בשביל זה, וזה ודאי נעימות, כי שכר טוב שאדם מקבל בעבור המצות שבאים לו בטורה ובעמל אין זה מן התימה, אבל שאנו מוסיפים אהבה מכח מצוה שהם תענוגים, זהו ודאי מן הנעימות והיפיות.

כו. אף שמזכיר בזה זכות 'עקידת יצחק', מ"מ נתקשה רבינו שמפסוק זה אנו למדים שבסופו של דבר לא נקרב יצחק לקרבן, אלא נשחט האיל תחתיו והיה למדרש להביא פסוקים אחרים על מסירות נפשו של יצחק בעקידה, כגון: (בראשית כב, ט) 'ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים', ומדוע בחר המדרש להביא את הקרבת האיל.

תנחומא (סי' ג, ד"ה 'צדקתך'): אדם ובהמה
תושיע ה', אמר ר' יצחק משפט אדם
ובהמה אחד, משפט אדם 'וביום השמיני
ימול', ומשפט בהמה 'ומיום השמיני והלאה
ירצה'. וצריך ביאור מה שייכות לשני דינים
אלו עם פסוק אדם ובהמה תושיע ה'.

ונראה כי הראה לנו בעל המדרש בזה
כי תורתנו הקדושה דרכיה דרכי
נועים וכל נתיבותיה שלום, והוא כי באמת
ולד בהמה גם להדיוט אסור עד שמונת
ימים מחשש נפל, אבל אם ידוע שכלו לו
חדשיו דהיינו ה' לדקה וט' לגסה מותר
מיד לאחר שנולד (רמב"ם פ"ד ממאכ"א ה"ד),
ונסתפק בזה בעל משנה למלך (בפ"ג מהל'
איסורי מזבח ה"ח) אי שרי להקריב למזבח
קודם ח' ימים ומסקנתו דאסור והביא ראיה
לזה עיי"ש, ואני בעניי מצאתי בזה גם
ברש"י חולין (דף ע"ה ע"א) לב, ולפי"ז צריך
טעם כיון שהוא מותר לישראל למה אסור
לגבוה, שאין לדמות דבר זה לשאר דברים
האסורים לגבוה שיש בהם צד מיאוס, כמו
הורג נפש, נרבע ורובע, ומוקצה, או חסרון
בטבע כמו מום או יוצא דופן.

קשה למה אמר הכתוב איל 'אחר' הלא
עד כה לא דיבר עוד הכתוב מאיל וכקושיית
הרב אור החיים הקדוש^{סי}.

ואפשר לומר דקאי אדלעיל (שם כב, ז-ח)
שיצחק שאל את אביו 'ואיה השה
לעולה', ואברהם השיב לו א'להים י'ראה
ל'ו, שהנה הוא ר"ת איל, שאברהם נתכוון
בזה על יצחק היות שיצחק היה אז בן ל"ו
שנים ואין ראוי שיקראנו שהיט, והיינו איל
יהיה השה, וגם יצחק הבין שהוא בעצמו
האיל הנבחר כמו שהביא רש"י שם ל,
ואח"כ כאשר אמר לו המלאך 'אל תשלח
ידך אל הנער', ואברהם ראה שם איל והבין
כי זה הוא העומד ליקרב, ממילא ראוי
לקראו איל אחרלא, והן הנה דברי המדרש
'כשב בזכות יצחק' דכתיב 'וירא והנה איל
אחר', כיון דקראו הכתוב אחר מכלל
דליצחק גם כן ראוי שם זה על שם א'להים
י'ראה ל'ו כלומר זכותו יראה תמיד.

ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן
אשה לה' (כב, כו). איתא במדרש

כה. עיין ב'כלי יקר' (בראשית כב, יג), שמקשה כן.

כט. לפי שהשה קטן והאיל גדול.

ל. בד"ה 'יראה לו השה' וז"ל: ואף על פי שהבין יצחק שהוא הולך לישחט, וילכו שניהם יחדו
בלב שוה.

לא. לפי שהאיל המקורי שדובר בו לשחטו הוא יצחק, והאיל שמצא אברהם אינו אלא איל אחר.

לב. בד"ה 'מידי דהוה אמחוסר זמן' וז"ל: דיצא לאויר וכלו חדשיו, ודכולי עלמא בהמה הוא,
ופסליה רחמנא בהקרבא כל שבעה.

במדרש רבה (פרשה כו, יא), יודע צדיק נפש בהמתו זה הקב"ה דכתיב שור או כשב או עז כי יולד וגו' ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, ורחמי רשעים אכזרי זה המן דכתיב להשמיד להרוג ולאבד. והוא פלא, ונראה בשום לב על מאמר חזו"ל (במדבר רבה, פר' כג) בעת שאמר אליהו הנביא לנביאי הבעל שיבחרו להם פר אחד לא רצה הפר לזוז ממקומו ומען מדוע זכה חברי להקרב לפני השם, ולו יפול חלקו להקרב לפני עבודה זרה ואמר לו אליהו ז"ל שגם על ידו יתקדש השם, ובכל זאת לא רצה לילך עד שמסרו אליהו לנביאי הבעל לג, והנה בזמן שהיה בית המקדש קיים בודאי היו מעשים בכל יום שבן ישראל הלך אל השוק לקנות בהמה לקרבן, ונכרי לקנות בהמה לע"ז שלו, וכיון דקיי"ל לוקחין מן העכו"ם בהמה לקרבן, (עיין ע"ז דף כ"ג, ב') אם כן הנכרי המוכר אם יוסיפו לו דינר אחד על מקחו בוודאי ימכור הבהמה לזה העכו"ם המוסיף לו דמים ותקרב לפני ע"ז, וכן אם יתן הישראל דינר יותר תעלה על שלחן גבוה, אם כן תהדר קושית הפר

ויש לומר שזה מרחמי השם על בריותיו, והוא, היות שגם הבהמה יש לה צד צער עיבור ולידה ואם ישאר הוולד זמן מה אצל האם אזי יהיה לה נחת ושמחה בשעשועי הוולד, ושיער יוצר כל שזה יהיה כעין תשלומי וחילוף צער עיבור ולידה שלה, ויש לכוון מזה במה שהאריך הכתוב ואמר שור או כשב או עז כי יולד, היינו מטעם "שיוולד" וגרם יסורין להאם יהיה שבעת ימים תחת אמו, והנה כתב הרמב"ם (מו"נ ח"ג פר' מ"ט) טעם למילת התינוק בן ח' ימים ולא המתינה התורה עד שיגדל הילד ויתחזק גופו, שאם ישהה הילד תחת אמו זמן מה, בכל יום תתחזק אהבת אבותיו אליו ויגדל להם הצער למול בשר ערלתו, וזה כוונת המדרש: אדם ובהמה תושיע ח' כלומר אל מושיע הוא לאדם ולבהמה, ומשפט אחד להם, לזאת צווה בכני אדם ביום השמיני ימול בשר ערלתו, ובהמה רק ליום השמיני והלאה ירצה אף שאין שייך בו חשש נפל וכנ"ל.

שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו (כב, כו).

לג. וז"ל המדרש: מה עשה אליהו אמר להם בחרו שני פרים תאומים מאם אחת הגדלים על מרעה אחד והטילו עליהם גורלות אחד לשם ואחד לשם הבעל, ובחרו להם הפר האחד, ופרו של אליהו מיד נמשך אחריו, והפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל נביאי הבעל ונביאי האשרה ולא יכלו לזוז את רגלו עד שפתח אליהו ואמר לו לך עמהם, השיב הפר ואמר לו לעיני כל העם אני וחבירי יצאנו מבטן אחת מפרה אחת וגדלנו במרעה אחד והוא עלה בחלקו של מקום ושמו של הקב"ה מתקדש עליו ואני עליתי בחלק הבעל להכעיס את בוראי, אמר לו אליהו פר אל תירא לך עמהם ואל ימצאו עלילה שכשם ששמו של הקב"ה מתקדש על אותו שעמי כך מתקדש עליך, אמר לו וכך אתה מיעצני שבועה איני זו מכאן עד שתמסרני בידם, שנא' (מלכים א' י"ח) ויקחו את הפר אשר נתן להם ומי נתן להם אליהו.

אסתר (ת, יז) 'ורבים מעמי הארץ מתיהדים',
 כי ע"י רשעת המן יצאו אלו הנצוצות
 ממאסרן, ולפי"ז כעין מה שנעשה ע"י
 הקרבנות נעשה גם כן על ידי המן, וזה
 כוונת המדרש 'יודע צדיק נפש בהמתו זה
 הקב"ה דכתיב שור או כשב וגו'" כאשר
 ביארתי, 'ורחמי רשעים אכזרי זה המן' אף
 שבא על ידו איזה טובה ליה אבל הוא אכזרי
 כמבואר, ועל פי זה תמצא טעם על זה
 שאמרו חכמ"ל (גישין נו, ב) מבני בניו של
 המן למדו תורה ברבים בבני ברק, והוא
 שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, ויען
 נמצא בו דבר טוב כאשר כתבתי בא לו
 זה בשכרו.

שור או כשב או עז כי יולד (כב, כז).
 איתא במדרש (מדרש אגדה פר' כ"ז)
 שה"ד צדקתך כהררי אל, ההרים מעלים
 עשבים אף הצדיקים יש להם מעשים
 טובים. וצריך ביאור מה דמיון יש להרים
 המעלים עשבים לצדיקים, ונראה כפי מה
 שאמרו חכמ"ל (מדרש תנחומא עקב סי' ב)
 שעבור זה לא גלה הקב"ה שכר המצות
 למען לא יחזרו בני אדם אחרי המצות
 ששכרן מרובה ויניחו אלו אשר אין שכרן
 גדול כ"כ, והנה בכל זאת יש לנו מצוה

הנ"ל מה פשעה בהמה זו, ומדוע זכתה
 זו להקרב על מזבח השם.

ונראה כי בא תירוץ על קושיא זו בפסוק
 אשר לפנינו 'שור או כשב או עז
 כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו, ומיום
 השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה להשם'
 ויש בפסוק זה אריכות ללא הכרח לדי, אבל
 יתבאר היטב על פי מה שכתבו הספרים
 הקדושים כי נמצא בכל דבר איזה נצוץ
 קדושה אשר בה תלויה חיות שלו, והיא
 היא המעמידו ומקיימו, ולפעמים גם איזה
 נשמה תתגלגל בבעל חי, ולפי"ז אומר, כי
 השם בחסדו למען לא ידח ממנו נדח מסבב
 סיבות שיתוקן הדבר, וסוד זה הודיענו
 הכתוב בזה, 'שור או כשב כי יולד' דמשעת
 הולדו היה תכליתו 'מיום השמיני והלאה
 ירצה לקרבן אשה להשם', ומעתה גם אתה
 תדע שלא על פי מקרה טהור באה בהמה
 זו לידי הישראל, אלא נסתבב הדבר ע"י
 רחמי השם אשר יודע ומכיר נפש הבהמה
 כי תקון שלה יהיה ע"י זה, וכן הבהמה
 אשר באה לידי נכרי לא היה בה דבר
 אשר יעלה לרצון לפני השם.

וידוע גם כן מספרים הקדושים כי ע"י
 שמכבידים העכו"ם עולם עול ברזל
 על צוארי עם קדוש, מתבררים הרבה
 נצוצות קדושות, וזה הוא שנאמר במגילת

לד. דתיבת 'יולד' לכאורה מיותרת, וכן מ"ש ומיום השמיני והלאה וגו' מיותר שהרי נאמר שיהיה
 תחת אמו ז' ימים, א"כ פשוט שביום הח' ירצה לקרבן.

לה. שעל ידי רשעתו מתבררים הרבה נצוצות קדושות, ויוצאים ממאסרן.

לו. וז"ל המדרש: והיה עקב תשמעון, זה שאמר הכתוב (משלי ה) אורח חיים פן תפלו נעו מעגלותיה

עולם נמַע בתוכנו' דהיינו כמו שאנחנו רואים בעולם שההרים הגדולים מעלים עשבים כ"כ נמַע נמיעות בתוכנו, וה' יזכנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות אמון סלה.

וספרתם לכם ממחרת השבת וגו' עד ממחרת השבת השביעית

תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לה' (כג, טו-טז). וצריך להבין למה לא נאמר בקיצור וספרתם ממחרת השבת, ונראה על פי מה דאיתא בזהר הקדוש (זהר חדש יתרו א'): שאל רבי ייסא זעירא דמן חברייא מרשב"י וכו' וא"ל האי דקב"ה מדכר להון לישראל בכל אתר ואתר 'אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים'. 'אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים'. מאי רבותא אוליף הכא, תנאה שלים הוא, הדא דאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול' א"כ למה לאדכרא להון מילתא דא בכל אתר ואתר. ל"ח. א"ל ת"ח ברי, קב"ה לא אתני עם אברהם, אלא דיפיק ית ישראל מן

אחת אשר ידענו כי היא עולה על כלנה, והיא מצות תלמוד תורה, כמאמר המשנה (פאה א, א) 'ותלמוד תורה כנגד כולם' וכמו שדרשו חכ"ל בסוטה (מד, א) 'הכן בחוץ מלאכתך' (משלי כד, כו) זה מקרא ומשנה, ו'עתדה בשדה לך' זה גמרא, ואח"כ 'ובנית ביתך' זה מעשים טובים, מזה נלמד כי באמת הענין היותר גדול הוא לימוד התורה, ולואת אמרו חכ"ל (ברכות ה, א) 'אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה'.

אמנם כן, כמו שאלו ההרים הגדולים אשר עליהם האילנות הגדולות בכל זאת מעלים גם כן עשבים ואינם אומרים אין זה כבודנו, כמו כן הצדיקים אף כי המה למודי ה' בכל זאת מסגלים גם כן מעשים טובים, ולמדו זה מהכתוב כי לא בחר ה' רק במינים הגדולים כמו 'שור', אבל יקבל באהבה גם 'כשב ועז', ויעלה לריח נוחות לפניו, ולפי"ז מבואר היטב המדרש. ויש להעמיס זה גם בנוסח התפלה 'ברוך אלהינו וגו' והבדילנו מן התועים' אשר ידמו בנפשם כי יש לדבוק רק במצוה היותר גדולה כמו למוד התורה, 'ונתן לנו תורת אמת וחי

לא תדע, אמר רבי אבא בר כהנא שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ורואה אי זו מצוה שכרה מרובה ועושה אותה, למה נעו מעגלותיה לא תדע מטולטלין הן שבילי תורה, תני רבי חייא משל למה הדבר דומה, למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלים ולא גלה להם המלך שכר נטיעות הכרם, שאילו גלה להם שכר נטיעותיו הן רואין איוו נטיעה ששכרה הרבה ונוטעין אותה, נמצאה מלאכת הפרדס מקצתה בטלה ומקצתה קיימת, כך לא גלה הקב"ה שכר כל מצוה ומצוה שאילו גלה נמצאו המצות מקצתן קיימות ומקצתן בטלות.

לו. בלא תיבת 'לכם', וגם כל המשך פירוט הימים עד לחמישים יום נראה כאריכות.

לח. פי' דמאי רבותא שמזכיר הקב"ה לישראל את יציאת מצרים הלא תנאי שלם הוא שהתנה

והנה בודאי אין די בזה שיהיה אדם סור מרע, אבל צריך שיהיה בכלל ועשה טוב, ועיין ראש השנה (כא, ב) דאיתא שם: אמר רבי אבהו אמר קרא (תהלים יב) אמרות ה' אמרות טהרות כסף צרוף בעליל לארץ מוקק שבעתים. רב ושמואל, חד אמר חמשים שערי בינה נבראו בעולם, וכולן ניתנו למשה חסר אחד, שנאמר (תהלים ה) ותחסרהו מעט מאלהים. ונצטוינו במצוה זו^מ להתאמץ תחת שהיינו במ"ט שערי טומאה, לטהר ולהתקדש לילך מעלה מעלה, עד שבכל יום ויום נזכה לקדושה חדשה, ולהגיע עד שער חמשים, וזה כוונת הכתוב 'וספרתם לכם' שלכם יהיה, שבכל יום ויום תקנו קנין חדש^מ, וזה והקרבתם מנחה חדשה לה', והבן דלא קאי רק על שתי לחם שמקריבין בעצרת, אלא מוסב

גלותא דמצרים, ולא מתחות שעבודא דדחלא אחרא, דודאי ישראל כד הוו במצרים, אסתאבו, ואתנפנו גרמיהון בכל זיני מסאבו, עד דהוו שראן תחות ארבעים ותשע חילי דמסאבותא. וקודשא ברוך הוא אפיק יתהון מתחות פולחן כל שאר חילין. ועוד דאעיל יתהון במ"ט תרעי דסוכלתנו לקבליהון, מה דלא אתני עם אברהם, אלא לאפקותהון ממצרים, והוא עביד מיבותיה וחסדיה עמהון^{לט}. ובגין כך תשכח באורייתא חמשיין זמנין יציאת מצרים, לאחזאה לכל בני עלמא, חסדא דעבד קב"ה עם ישראל, דאפיק יתהון מאינון חילין דמסאבו, ואעיל לון לגו חילין דדכיו, דהיינו חמשיין תרעין דסוכלתנו^מ. ודא איהו דאנן מנן להו, מיומא טבא דפסחא, וכו' כי בכל יומא אפיק לן מחילא דמסאבו, ואעיל לן בחילא דדכיו^{מא}.

והבטיח הקב"ה לאברהם כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם וגו' ואחר כן יצאו ברכוש גדול, אם כן למה לו להזכיר להם הדבר בכל מקום ומקום (עפ"י פי' הסולם).

למ. פי' שלא התנה הקב"ה עם אברהם אלא להוציאם ממצרים, וברוב טובו וחסדו עמהם הוציאם ממ"ט שערי טומאה, והכניסם למ"ט שערי קדושה (עפ"י פי' הסולם).

מ. פי' ומשום זה תמצא בתורה חמישים פעמים יציאת מצרים, להראות לכל בני העולם, החסד שעשה הקב"ה עם ישראל, שהוציאם מכוחות הטומאה, והביאם לתוך כוחות הטהרה, שהם חמישים שערי בינה (עפ"י פי' הסולם).

מא. פי' ולכן אנו סופרים ימים אלו, מיום טוב של פסח עד חג השבועות, כי בכל יום הוציאנו מכה הטומאה והביאנו כנגדו לכה הטהרה (עפ"י פי' הסולם).

מב. של ספירת העומר.

מג. כדאיתא בפסחים (לח, א) 'ולקחתם לכם' (ויקרא כג), 'לכם' – 'משלכם יהא', שצריך לקנות בקנין גמור את הד' מינים, כן צריך לקנות בכל יום דרגה חדשה עד שיקנה מ"ט קדושות.

על כל יום ויום מימי הספירה, ואמר הכתוב 'עד ממחרת השבת תספרו חמשים יום' יען יותר מזה אי אפשר להשיג לבן

בהר

המלוה ולא יורע ולא יקצור בודאי יעני, וכעצל הטומן ידו בצלחת לא יהיה לו מה לתת אל פיהו, והקושיא מה נאכל בשנה השביעית (ויקרא כה, כ) סוערת, עד שהתורה עצמה הוכרחה להבטחה מיוחדת וצויתי את ברכתי לכם בשנה השביעית (שם, כא), וירדה התורה לסוף דעתו של אדם כי לא תועיל הבטחה זו בלבד, ולימדה דעת את האדם האיך יהיה באפשרי לקיים מצווה זו, דהיינו ש'נכתב סיני אצל שמיטה', שיהיה הר סיני תמיד לנגד עיניו, אשר ידוע כי מחמת ענוותנותו זכה שניתנה התורה"ק עליו, ולעומת זה ההרים הגדולים אשר חשבו כי מצד גדולתם ראויים המה לכבוד ולתפארת נמאסו, כן אתה בן אדם אם יהיה לך לב נשבר ונדכה, תזכה לעושר וכבוד, וזה כונת המאמר אשר לפנינו, מה ענין שמיטה אצל הר סיני לומר לך מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה על הר סיני, כי זה

יידבר ה' אל משה בהר סיני לאמור (כה, א). איתא בתורת כהנים (כה, א) 'מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני אלא מה שמיטה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אף כלן נאמרו כללותיהן ודקדוקיהן מסיני', ונראה עפ"י מה שתקנו לנו חכ"ל בתפלת 'אלהי נצור' להתפלל 'ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך' יינינו בראשונה אנו מתפללין שהשם בחסדו יזכנו למדת ענוה ואח"כ 'פתח לבי בתורתך', יען התורה הנמשלת למים, מניחה מקום גבוה ויורדת למקום נמוך (תענית ז, א), ואין זה רק לענין ידיעת התורה בלבד אלא גם קיום המצוות תלויה במדת הענוה^מ, כי זה הרם לבב אשר יחשוב כי בכחו ועוצם ידו עשה חיל האיך יקיים מצות שביעית שלא לזרוע ולא לקצור בשנה השביעית, ולהשמיט המלוה, הלא לפי דעתו רק מרוב עבודה ובזיעת אפו קיבץ את רכושו, ואם ישמיט את

מד. כדאיתא בברכות (יז, א) מר בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר תפלת 'אלהי נצור'.

מה. כפי שנכתב בהמשך תפילת אלהי נצור, 'ואחרי מצותיך תרדוף נפשי'.

בימי מרדכי ואסתר שבאה עליהם גזירת המן פתאום, ולא היה להם מקום להנצל ממנו, ולא ראו שום מקום לפליטה, בודאי היו עיניהם צופות רק לישועת השם, ובאופן כזה ישועתם קרובה, אבל ירא מרדכי אם לא יושעו במהרה, כל איש ואיש יחפש איזה מקום להנצל, ושוב לא ישעברו לבם לאביהם שבשמים, וממילא לא יהיה ח"ו תקומה לישראל, וזה שאמר מרדכי 'אם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר' היינו כל איש ואיש יחפש לו איזה דרך להנצל מפח מות ולא יהיו עיניהם צופות לרחמי השם, ואז גם את ובית אביך תאבדו ח"ו, ודברי פי חכם חן.

ובזה יתפרשו הכתובים לפנינו כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו והוא בן משפחה של עשירים, וזה העני השוטה בוטח בקרובו ובא גואלו וגאל את ממכר אחיו, אבל באמת הוא תנחומין של הבל, כי מה יתרון לו אם שדה אביו בא ליד דודו, או ליד בן דודו, ואיש כי לא יהיה לו גואל דהיינו שלא שם בשר זרועו, ולא בטח בקרובו, או והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו, כחוק הבוטח בהשם ומשעבר את לבו לאביו שבשמים.

אשר לא יהיה הר סיני תמיד לנגד עיניו לא יקיים המצות, כן כל התורה כולה ניתנה מהר סיני ולא יזכה לתורה רק זה שנפשו כעפר לכל תהיה כעין הר סיני והבן.

כי ימוך אחיך ומכר מאחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו וגאל את ממכר אחיו. ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו ומצא כדי גאולתו (כה, כה-כו). וצריך להבין למה נאמר 'ואיש כי לא יהיה לו גואל והשיגה ידו, ומדוע לא נאמר בקיצור 'ואם השיגה ידו'. ונראה על פי מה שכתוב במגילת אסתר (ד, יד) 'ואם החרש תחרישי בעת הזאת רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר ואת ובית אביך תאבדו', והקושיא מפורסמת, אם ידע מרדכי כי רוח והצלה תהיה ליהודים, למה הכנים בסכנת מות נפש אסתר ללא צורך, ושמעתי מאאמ"ו הגאון זצ"למי לפרש על פי מה דתנן במסכת ראש השנה (כט, א) 'והיה כאשר ירים משה את ידו וגבר ישראל', וכי ידיו של משה עושות מלחמה וכו', אלא כל זמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה ומשעברין את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברין ואם לאו היו נופלין, והנה אז

מו. הובא לעיל בדרוש לפורים, בד"ה 'ועפ"י הקדמה', וכן בד"ה 'אמנם'.

מו. כנאמר בירמיה (יו, ה) כה אמר ה' ארוך הגבר אשר יבטח באדם, וְשֵׁם בְּשָׂר זָרְעוֹ, וּמִן ה' יסור לבו.

ונראה ביישוב קושיות אלה דעיקר שאלתו היתה למה עומד בבית הקברות, ושתי שאלות הראשונות שאל רק לחזק קושיא האחרונה, והוא עפ"י מה שכתב בעל העקידה בפ"י הכתובים (מלכים א' יט, יא) 'צא ועמדת בהר וגו' לא ברוח השם וגו' ולא ברעש השם ולא באש השם וגו' ואחר האש קול דממה דקה, כי היות שאליהו ז"ל נשבע (מלכים א' יז, א) 'חי השם אם יהיה מל ומטר שלש שנים', והרג אחר כך ארבע מאות נביאי הבעל, הראו לו מן השמים משל נכבד, שלא זה הדרך אשר השם חפץ בו, כי זה אליהו ז"ל רק בסופה וסערה דרכו, והראו לו לא ברעש השם רק קול דממה דקה עיי"ש.

אמנם כן, לא מצינו שאליהו ז"ל חזר מדבריו, והנה כי כן הוא עומד בשיטתו שעובדי כוכבים אין להם תקנה רק קבורה^{יא} ואינם ראויים לרחמי שמים, ועיין בבבא מציעא (לה, א) לזה מקיים ביה במלוח תומת ישרים תנחם, דאם לא שאדם ישר הוא לא היו מעשירים אותו מן השמים, מלוח מקיים ביה בלוח וסלף בוגדים ישרם, דמן הסתם כיון שהוכרח ללות אינו ירא

וכי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו גר ותושב וחי עמך (כה, לה). איתא בבבא מציעא (קד, א), אשכחיה רבה בר אבהו לאליהו דקאי בבית הקברות דעובדי כוכבים, אמר ליה מהו שיסדרו בבעל חוב^{מח}, א"ל גמר מיכה מיכה מערכין, גבי ערכין כתיב (ויקרא כו, ח) ואם מך הוא מערכך, גבי בעל חוב כתיב וכי ימוך אחיך^{מט}. מנין לערום שלא יתרום, דכתיב (דברים כט, טו) ולא יראה בך ערות דבר. אמר ליה, לאו כהן הוא מר^נ, מאי טעמא קאי מר בבית הקברות, א"ל לא מתני מר טהרות, דתניא רבי שמעון בן יוחאי אומר קבריהן של עובדי כוכבים אינן מטמאין שנאמר (יהזקאל לד, לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, אתם קרויין אדם ואין עובדי כוכבים קרויין אדם.

וצריך להבין קישור השאלות אחת אל אחת, ועוד בראשונה היה לו לשאול למה עומד בבית הקברות, והתוס' (שם) בד"ה 'מניין לערום' הקשו דהוה ליה למימר 'מניין שלא יברך', דבשעה שתורם אינו אסור אלא בשעת ברכה, וגם שאר ברכות אסור לו לברך כשהוא ערום.

מה. פ"י, כשמוכר הלוח את רכושו בשביל תשלום חובו למלוח האם 'מסדרין' לו מזון, וכלי בית שימושיים בשביל שיוכל להתקיים כפי צרכו כגון מטה ומפץ.

מז. פ"י, שענה לו אליהו שאכן מסדרין לו כדי צרכו ולמדין זאת מגזירה שוה 'מך' – מך' מערכין.

נ. פ"י רש"י: דאיכא למ"ד דאליהו הוא פנחס, דכתיב ביה (מלכים א' יט, יז) 'קנא קנאתי', וכן בפנחס כתיב (במדבר כה, א) 'בקנאו את קנאתי'.

נא. ולכן הרג את ד' מאות נביאי הבעל כדכתיב (מלכים א' יח, מ) ויורדם אל אליהו אל נחל קישון וישחטם שם.

הדברים האמורים, לאו כהן הוא מר, הראוי להתחסד עם הבריות, ומה טעם קאי מר בבית הקברות, דהיינו עודך מחזיק בשימתך להיות קפדן, ועל זה השיב לו קברי עובדי כוכבים אינם מטמאין. ונראה בטעם הדבר על פי מה שמצינו במסכת ידים (פ"ד מ"ו) שאמרו הצדוקים, קובלין אנו עליכם פרושים שאתם אומרים כתבי הקדש מטמאין את הידים, והשיב להם רבי יוחנן בן זכאי הרי עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאין, אמרו לו לפי חיבתן כך הוא טומאתן, אמר להם אף כתבי הקדש כפי חיבתן כך הוא טומאתן. והנה אף שהשיב להם לפי דבריהם ולא כפי האמת^נ, אמנם בכל זאת סברא טובה היא שקברי ישראל מטמאין לפי חיבתן, אבל עצמות עכו"ם לאחר שכיסתה עליהם הארץ שוב אינם מטמאין, ומעתה יש לך תשובה נכונה על השאלות ששאלת, ישראל אעפ"י שחטא ישראל הוא וראוי לרחם ולחוס על נפשו, משא"כ מי שעבד עבודה זרה על כזה נאמר (דברים יג, ט) לא תחוס ולא תחמול ולא תכסה עליו, והשם ירחמנו וירבינו.

ועיין רש"י בחוקתי (כו, מב) 'זוכרתי את בריתי יעקוב', בה' מקומות נכתב

שמים, ומעתה שאל רבה בר אבהו את אליהו אם מסדרין לבעל חוב דהיינו אם חסה התורה עליו שישאר לו איזה מטה לחם, והשיב לו אליהו ז"ל גמר מיכה מיכה מערכין^{נב}, ומזה נלמד כי התורה חסה גם על בוגדים, ושאל עוד מניין לערום שלא יתרום, פירושו כי כל צדקה נקראת תרומה ע"ד (שמות כב, ב) 'ויקחו לי תרומה', ושאל אותו, גברא ערמילאי אשר אין לו כלום, מניין שאסור לו ליתן לאחר את המעט אשר יש לו, והנה כבר למדנו במקום אחר (כתובת ג, א) המכובז אל יבזז יותר מחומוש, ולמדנו מן הכתוב (ויקרא כה, לו) וחי אחיך עמך, שחייך קודמין לחיי אחיך, אבל הוא שאל מניין שאסור, והשיב לו מ'לא יראה כן ערות דבר', ונלמד גם מזה שהתורה חסה על איש כזה גם כן, אף שלא מצאו בו מן השמים איזה זכות או דבר טוב אשר בעבורה היה ראוי לרחם עליו לחלצו ממעצור ומעניו.

והנה אמר הכתוב (דברים לג, ח) 'תומיך ואוריך לאיש חסידך', דהיינו הכהנים המה בעלי חסד, וחכמי האמת כתבו שהכהנים המה מסיטרא דימינא חסדיג, ומעתה שאל את אליהו ז"ל מלבד

נב. שאכן מסדרין לו.

נג. כמובא בזהר חדש (א' פר' צו דף עז ע"א) וכדין כהנא מסטרא דימינא עכ"ל. וידוע דימין הוא חסד ורחמים, ועי' בדברי רבינו פר' וארא בד"ה 'וידבר משה'.

נד. כמ"ש הרמב"ם בפיה"מ (מס' ידים שם) דטעמא דספרי הקודש מטמאים את הידיים כדי שלא יבואו הספרים לידי פסידא שהעכברין המצויין אצל האוכלים היו מפסידין את הספרים, ולכן גזרו טומאה על הידים שנגעו בספרים בכדי שלא יניחו שם אוכלין.

ה' צבאות, והקב"ה אמר ליה שימחול להם חטאותם, ומעתה יש לומר שיעקב חשש היות שהגאולה העתידה בב"א תהיה בשליחות אליהו והוא קפדן כמה דאיתא בב"מ (קיד, א), ומקנא קנאת השם, אולי יקפיד ויעניש חלק גדול מבניו, והנה ידוע כי יעקב הוא ממוצע בין האבות ותופס במידת הרחמים^ט וזה הכוונה 'נמל ערבון מאליהו בה' מקומות' היינו שיעקב אשר הוא מדרת רחמים נמל כחו של אליהו מה' מקומות מהחמש ספירות והמתיקן, ויבא ויבשר גאולת בניו, ולא יקפיד ולא יוציא אף אחד מהם מן הכלל.

וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב עמך או לעקר משפחת גר (כה, מז). במדרש תנחומא (סי' ב ד"ה אמר), 'יד גר' זה נבוכדנצר, 'ותושב' זה מלכות מדי, 'ונמכר לגר תושב' זה מלכות יון, או 'משפחת גר' זו מלכות אדום. והנראה בביאור מאמר זה

יעקוב מלא ואליהו חסר, בה' מקומות יעקב נמל אות משמו של אליהו לערבון שיבא ויבשר גאולת בניו עכ"ל, וקשה לכאורה, וכי באליהו תליא מילתא, עוד זאת קשה למה דוקא בה' מקומות, ונראה על פי מה שכתבתי לעיל^ג דאליהו לא חזר משיטתו אף שהראו לו מן השמים כי לא ברעש השם, והיינו על פי מה דאיתא בבבא בתרא (עה, א) פליגי בה תרי מלאכי ברקיע, ובודאי אלו ואלו דברי אלהים חיים^ט, ואולי יש להסביר הענין על פי הידוע דעשר ספירות אשר על ידם מתנהג העולם, חמש הנה מסטרא דרחמי^ט, וחמש מסטרא דדינא^ט, והנה אחרות גמור, ולזאת אליהו לפי שרשו ומקומו^ט לא חש על המשל שהראו לו מן השמים.

ואיתא במדרשים שהקב"ה אמר ליה לאליהו שיהיה מלאך הברית ואליהו השיב כי אם יהיה אב הבן, או המוהל או הסנדק בעלי חטאים, אזי מיד ענש יענש אותם, היות מדרתו שמקנא קנאת

נה. בתחלת המאמר.

נו. שנחלקו המלאכים גבריאל ומיכאל על הבטחת הקב"ה לירושלים (ישעיה נד, יב) וְשִׁמְתִי פְּדָכָד שְׁמִשְׁתִּיךָ, חד אמר שכדכד הוא אבן שוהם וחד אמר שהוא אבן ישפה, ואמר להם הקב"ה להוי כדין וכדין, שהחומת ירושלים תיבנה גם מאבני שוהם וגם מאבני ישפה.

נז. כתר, חכמה, חסד, תפארת, נצח.

נט. בינה, גבורה, הוד, יסוד, מלכות.

נפ. שאליהו הוא פנחס שהיה קנאי למצוות ה', וראה בפי' 'מתוק מדבש', שאליהו מושרש בשם ב"ן (דהיינו יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה, שהוא גימטריה אליהו) שבמלכות, והמלכות נקראת 'חרב נוקמת נקם ברית'.

ס. שיעקב הוא תפארת כלול חסד ודין שהיא מדרת הרחמים (זוהר חדש דף לג ע"ב).

בעל החסד ובעל הרחמים ורצונו רק להטיב עם בריותיו, ומה גם להטיב לעם סגולתו, ולמה זה יזכיר אותנו על טובתו תמיד.

והנראה לי עם זה, שכבר ביארתי במקום אחר^{סג}, כי עבור זה מזכיר הכתוב גם יציאת מצרים ולא קריעת ים סוף אשר היה לכאורה יותר גדול, יען כי בעת ההיא לא היו ראויים לנס זה כלל וכלל משא"כ אחר זה כבר היה בידם איזה זכות^{סג}, ונמצא אם נזכיר הוצאת אבותינו מכור הברזל אזי יעלה גם על מחשבותינו חמלת ואהבת רבון העולמים עלינו כי בלי זכות כלל הוציאנו מעבדות לחירות, וכמאמר המדרש (שמו"ד טו, ג) בקש הקב"ה זכות לגאול את ישראל ולא מצא, וגאלם עבור זכות משה ואהרן.

והנה אם נחשוב כל הסבות אשר הסיב השם עלינו להטיב את דרכנו, וכל זה בעו"ה ללא יועיל, ראשון ותחלה במצרים, ואותנו הוציא משם ונתן לנו ארץ זבת חלב ודבש, וישמך ישורן ויבעט, ובא נבוכדנצר והגלה אותנו לבבל וגם שם לא

הוא, בהקדים המדרש (תנחומא סי' יא) בפרשת תזריע וז"ל: 'אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת והיה בעור בשרו לנגע צרעת והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים', הכתוב מדבר במלכויות, 'שאת' זו בבל שנאמר ונשאת המשל הזה על מלך בבל. 'ספחת' זו מלכות מדי שהיה המן מספח עם אחשוורוש להשמיד להרוג ולאבד. 'בהרת' זו יון שהיתה מבהרת על ישראל ואומרת כל מי שיש לו שור יכתוב על קרנו שאין לו חלק באלהי ישראל. 'והיה לנגע צרעת' זו מלכות אדום. ועלינו לבאר לפי"ז סוף הפסוק^{סא}. ונלע"ד לבאר, והוא שמה זה אשר צוה עלינו השי"ת בכמה מקומות לזכור יציאת מצרים, כי ידוע שאיש אשר ברצונו הטוב מטיב לאנשים אוי כל מה שיעשה יעשה בסתר, ומה טוב אם גם מקבל הטוב לא ידע מזה דבר, ומה גם שלא יבקש תודתו, אמנם לא כן איש רע לבב, כי אם ייטיב פעם אחת עם איש אחד אזי יזכירהו בכל עת ורגע על טובתו, ומה טוב אם המקבל יהיה לו עבור זה עבר עולמים, והנה שמו יתברך אשר הוא

סא. דהמדרש מבאר את תחילת הפסוק בפרשת תזריע שכ' שם: 'אדם כי יהיה בעור בשרו שאת וגו' שהכוונה על ד' מלכויות, אך לא מתבאר לפי"ז המשך הפסוק: 'והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים'.

סב. לעיל פרשת בא, בד"ה 'החודש הזה'.

סג. רבנו מקצר כאן ולביאור הענין נביא קצת מל' רבינו בפר' בא וז"ל: כי בעת קריעת ים סוף כבר ראו נס יציאת מצרים וכבר היה להם אמונה בלבם באשר שכבר ידעו כי נתקיים דבר אלהינו שיצאו ממצרים, אם כן כבר התחילו להאמין בה' לזאת כבר היה ראוי שהקב"ה יעשה להם נס, אמנם בענין זה של יציאת מצרים שם לא האמינו, כאשר מצינו במדרש שלא רצו לאכול קרבן הפסח רק הקב"ה הכניס להם ריח גן עדן ואח"כ אכלו אם כן לא היו ראויים כלל וכלל.

קיימים, אין זה רק עבור זכות אביהם אהרן הכהן.

והנה ידוע מאמר חזו"ל (ב"מ קד, ב) ישראל נקראים אדם ואין אומות העולם נקראים אדם, וזה כונת המדרש (תנחומא, בפר' תזריע) "אדם" דהינו ישראל "כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת" דהיינו שהשי"ת הגלה אותם כמה פעמים ועשה עמהם כמה נסים וכל זה ללא יועיל, שגם אח"כ "והיה בעור בשרו לנגע צרעת" דהיינו שהשי"ת הוכרח לשוב ולמסור אותם ביד אדום, ותחשוב שכבר אבדה כל תקוה, לזה אומר הכתוב "והובא אל אהרן הכהן או אל אחד מבניו הכהנים" כי אם לנו אין זכות אמנם זכות אהרן קיים ויגאול אותנו בזכותו, ובוה נבוא אל ביאור נושא מאמרינו.

והוא כמה שנראה כי גלות האחרון הזה גם כי כבד עלינו, אמנם אין אנו משעובדים כ"כ כמו בארץ מצרים, ותמיד היו וישנם אנשים מבני עמינו קרובים אל המלכות, ומה גם בעת הזאת אשר בעינינו נראה כי הוא עקבתא דמשיחא יש לנו כל החריות, ומה נשתנה גלות זה מגלויות הראשונים. ונלענ"ד הענין כך, כי במצרים קבע השי"ת בחכמתו הכלתי תכלית, זמן אל פדות נפשנו, ויען לא היה באפשרי לצאת בכל עת ורגע לזאת תקפה עלינו ידם עד מאד, ויעבידו אותנו בעבודת הפרך כאיש אשר יעבוד עולמים, שיעבידו אותו יותר משכיר שנה או יום, אמנם אנחנו

נסגנו אחר מדרכנו הרע עד שבא עלינו המן, וגם ממדי הציל השם אותנו ולאחר מלאות שבעים שנה החזיר אותנו לארצנו, וכאשר ישבו אבותינו ימים לא כבירים תחת גפנם ותאנתם אזי שכחו כל אשר נעשה עמהם והמרו את דבר ה', ושלח עליהם מלכות ויון להטיבם ותקפה ידם מאד על עמינו ועל ערי אלהינו, והושיע אותם על ידי עבדיו הכהנים חשמונאי ובניו, והנה היה לנו לידע כי רק יד ה' עשתה זאת ורק בישועתו נוכל לחיות על אדמתנו, אמנם לאחר זמן אשר כבר שבת נוגש לא זכרו את כל זאת וגבר שנאת איש באחיו ואיש את אחיו יהרוגו^ט, עד אשר בא טיטוס הרשע והחריב את בית אלהינו והגלה את עמינו אל ארבע פינות הארץ. והנה נוכל לומר ח"ו כי כבר אבדה תקותנו ומה זה יעשה הקב"ה איתנו עוד ולא עשה, כבר קיים את שבועתו לאבותינו לא פעם אחת, ואנחנו רקים מכל זכות ועירום ועריה, אמנם לזאת צוה השם אותנו להזכיר תמיד יציאת מצרים, כי כאשר גאל אותם בעת ההיא בלי זכות כלל רק בזכות משה ואהרן, כן ייטיב עמנו גם לעתיד ויוסיף לגאול אותנו גם מגלות הזה, כי גם אם אין לנו זכות כלל אמנם זכות אהרן עומדת לעד, וזה נוכל לראות גם מזה שבניו הכהנים עדיין איתנו, כי כמה אומות מתו ונאבדו מן העולם עד שאין זכר למו, ועבדיו הכהנים אשר מייסדם לא היה רק אב אחד ושני בניו עודם איתנו

ונגאל, ואם זכויות ישראל יספיקו לזה וחשב עם קוניה משנת המכרו לו עד שנת היובל והוא העת אשר קבע השי"ת בחכמתו, והיה כסף ממכרו כמספר שנים דהיינו שהזכויות צריכים למלאות זמן הימים ושנים אשר חסרים אל הזמן, וביאר הכתוב יותר: אם עוד רבות בשנים לפיהן ישיב גאולתו דהיינו שצריך לזה זכויות הרבה ואם מעט נשאר בשנים עד שנת היובל הוא העת הנקבע, וחשב לו דהיינו שאין צריך לזה זכויות הרבה כל כך, וביאר הכתוב ומה שאתה מיתר בזה אף שלא יהיו מעשיך כדאי לגאול אותך קודם זמנך הוא שרק כשכיר שנה יהיה עמו אשר בכל עת ובכל זמן האפשרות לך לצאת ולא כמו שהיה במצרים, ועי"ז לא ירדנו בפרך לעיניך לא יהיה לאל ידם לעבוד אותך עבודת עבד, ואמר עוד הפעם ואם לא יגאל כאלה שלא יהיה להם זכויות כלל וכלל, אזי ויצא בשנת היובל וגו' בעת אשר קבעתי להם, ואמר מדוע, יען כי לי בני ישראל עבדים וגו' אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ג"כ בלי זכות ומצוה, וכן אוסיף שנית ידי, והשם יקיים את דברו במהרה ובא לציון גואל.

אשר אם היום בקולו נשמע' נצא לחירות, על כן אנחנו רק כשכיר שנה או יום^{סה}, לזאת אין לאל ידם להכביד עולם כל כך, ונאמר (ישעיה ס, כב) בעתה אחישנה, כי אף שלא קבע השי"ת זמן הגאולה אמנם אין זה רק אם אין לנו זכויות אשר יחישו את הגאולה, אמנם הלא הוא בידינו להקדים הגאולה, וכמאמרם (סנהדרין צח, א) לא זכו בעתה, אבל זכו אחישנה, והנה נקל הדבר לדורות האחרונים לקרב את הגאולה מאשר היה על דורות הראשונים יען כבר עברו עלינו שנים הרבה מן הזמן אשר קבע השי"ת בחכמתו אם לא נרבה זכויות, ובמצות מעטים נוכל אנחנו לקרב את הגאולה, ולפי"ז יתבארו הדברים, גם הכתובים, גם המדרש כמין חומר.

וזה כוונת המדרש (תנחומא, בפרשתינו), וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב דהיינו שזה קאי על ארבע מלכויות, ואל תאמר כי כבר נמכרת לחלוטין לא כן, אלא אחרי נמכר גאולה תהיה לו, ואף זכות איש אחד יביא הגאולה וכאשר ביארנו לעיל שזכות אהרן לכדו יספיק לכך, וזהו אחד מאחיו יגאלנו וגו' או דודו וגו' והשיגה ידו

סה. היות שאין זמן קצוב להיותנו בגלות שלא כמו במצרים שנגזר שיהיו שם ד' מאות שנה ולא היה שום אפשרות מצד ישראל לזרז יציאתם משם ולכן היו בכחינת עבדים, ולא כן הגלות עתה שבכל רגע ורגע יכולים אנחנו להיגאל רק אם בקולו נשמע כמובא בסנהדרין (צח, א) אימתי אתי מר אמר ליה היום כו' היום אם בקולו תשמעו, וא"כ אנחנו בכחינת שכירי יום היות שבכל רגע יכולין אנו להיגאל ולא כעבדים ממש, ולכן גלות זו קלה יותר מגלות מצרים.

❁ בחקותי ❁

לימודו, אלא ע"כ נאמר כרשב"י שיקויים בנו 'ועמדו זרים ורעו צאנכם', אמנם כן, אף אתה אמור לו כל זה הוא אם מקיים בעצמו לא ימוש ספר התורה הזה מפידך, ולא נשאר לו זמן לעסוק בעניני קנין הגוף שלו, אבל אם הנהו מקיים מצות השם רק כאשר קיבל מאבותיו ורבותיו ואינו טורח בעצמו ללמוד הענינים ולירד לעומקן, א"כ ישאר לו זמני זמנים טובא, והבטלה מביאה לידי שעמום, בודאי צריך לעסוק בעצמו על המחיה ועל הכלכלה להמציא טרף לביתו.

ועפ"ז יבואר שינוי לשון הפסוקים דבפרשת בחקותי נאמר 'ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו' בנסתר, ובפרשת והיה אם שמוע תשמעו נאמר (דברים יא, ג) ונתתי מטר ארצכם וכו' ונתתי עשב בשדך וכו' בנוכה, ובדבריני אלה יבואר היטב דע"י שהאדם לשדה געבד, והוא חורש וזורע, מזה נראה שהשדה היא שלו, אמנם אם לא יראה כלל שמה בתוך השדה מי יודע ששדה זו היא שלו, וכאשר ספרו לנו חכז"ל (יומא לה, ב) מרבי אלעזר בן חרסום שעבדיו מצאו אותו ולא הכירו בו, ורצו להכריחו שיצא גם הוא לעבודת אדוניהם, יען נעשה מלאכתו ע"י אחרים והוא ישב

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם, ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יכולה ועץ השדה יתן פריו (כו, ג-ד). במדרש רבה (לה, א): הה"ד (תהלים קי"ט) 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך', אמר דוד לפני הקב"ה בכל יום ויום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך לבית דירה פלוני אני הולך, והיו רגלי מוליכין אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות. ונראה לבאר על פי פלוגתת תנאי בברכות (לה, ב) ר' ישמעאל ס"ל הנהג בהן מנהג דרך ארץ שנאמר ואספת דגנך, ורבי שמעון בן יוחאי ס"ל אם אדם חורש בשעת הרישה וכו' תורה מה תהא עליה, אלא (ישעיה סא, ה) 'ועמדו זרים ורעו צאנכם', והך קרא דואספת דגנך מיירי באין עושין רצונו של מקום עיי"ש. והקושיא מפורסמת דהכתוב צוה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם וכו' 'ואספת דגנך'.

ונראה לבאר דיש להכריע לכאורה כרשב"י דכיון דכל בריאת העולם לא היה אלא בשביל התורה כנאמר בראשית ברא וגו' בשביל התורה שנקראת ראשית, ואיך אפשר א"כ שעניני העולם יטרידו את האדם באופן אשר יוכרח לבטל

מפיך, נתקיים בו 'ועמדו זרים ורעו צאנכם'
והשם יזכנו להיות מלומדי תורה לשמה
אמן סלה.

אם בחקתי תלכו (כו, ג). במדרש רבה
(לה, א): הה"ד (תהלים קי"ט) 'חשבתי
דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך' ר' אבא
בריה דר' חייא בשם ר' יונתן אמר
חישבתי ברכות וחישבתי קללות, ברכות
מאלף עד תי"ו, וקללות מן וי"ו עד
ה"א, ולא עוד אלא שהן הפוכות,^ג
ואיתא במגילה (כה, ב) קללות וברכות
נקרין ומתרגמין, ולא חיישינן דילמא פייגא
דעתייהו דציבורא, פירש רש"י: ויחלוש
דעתן כשישמעו שיהיו נענשין, ויאמרו
טוב להנות מן העולם הזה הואיל וסופינו
ליענש עכ"ל. - והנה לא ביארו שם
בגמרא מה זה תפיג היראה מלבכם, אבל
דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים
במקום אחר, ויש במאמר החכם הזה^ד
כדי להשקיט לב האדם.

תמיד בבתי מדרשות, ועיין רש"י שפירש
אם בחקתי תלכו: שתהיו עמלים בתורה,
ואם הוא מקיים בעצמו 'לא ימוש ספר
התורה הזה מפיך' באה ההבטחה ונתנה
"הארץ" יכולה ועין "השדה" יתן פרוי פי'
שמלאכתך תיעשה ע"י אחרים באופן שלא
יודע כלל שזה שדך, אמנם כן בפרשת
והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי, דהיינו
שתקיים מצות השם בכללם, שם נאמר
מטר "ארצכם" ונתתי עשב "בשדך"
"ואספת" דגנך שאתה תהיה מוכרה לעבוד
את האדמה, יען שאינך עוסק תמיד
בתורת ה' תהיה מלאכתך נעשית על
ידך, וזה כוונת התנא אין עושין רצונו
של מקום^א, וזה כוונת המדרש 'אם בחקתי
תלכו דהיינו שתהיו עמלים בתורה, ונתנה
הארץ יכולה' דהיינו שמלאכתך נעשית
ע"י אחרים הה"ד חשבתי דרכי וכו' אמר
דוד לפני הקב"ה בכל יום ויום הייתי
מוחשב למקום פלוני אני הולך, דהיינו
שמעניני המלוכה היה מהצורך לילך שמה,
והיו רגלי מוליכות אותי לכהמ"ד, כי על
ידי שמקיים 'לא ימוש ספר התורה הזה

א. שאין הכוונה שאינם שומרים מצוות ה', רק שאינם מקיימים הצווי 'לא ימוש ספר התורה הזה
מפיך' ומתעסקים גם בעניני העוה"ז.

ב. פי' שהברכות מתחילות באות א', 'אם בחוקתי תלכו' ומסיימות באות ת', 'ואולך אתכם קוממיות'
(פס' יג). ואילו הקללות מתחילות באות ו'. 'ואם לא תשמעו לי' (להלן יד), ומסיימות באות ה', 'ביד
משה' (שם, מו).

ג. פי' שהברכות מתחילות בא' ומסיימות בת' כפי סדר האותיות, ואילו הקללות מתחילות בו'
ומסיימות בה', הפוך מסדרן.

ד. דהיינו ר' אבא בריה דר' חייא מהמדרש.

החכם ר' אבא חישבתי ברכות שהן הרבה והקללות מועטין, ובודאי גם השי"ת מפזר מן ההרבה - ישפיע מובות הרבה, ויקמוין בקללות ועונשים, יען המה רק מעטים, ועוד שהמה הפוכות א"כ שוב אינם בדרך הטבע, ועל כן אין לירא מהם כל כך, ועבור זה ובחרת בחיים תבחר בחיי עולם בדרך תוה"ק.

אם בחקתי תלכו (כו, ג). בילקוט ראובני: אדם הראשון אילמלא למד תורה לא מת לפיכך אם בחוקתי תלכו. יש לומר הנה אדם הראשון השיב 'האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל', וחכמינו ז"ל אמרו (ע"ז ה, ב) שהיה כפוי טובה, אבל יש להמתיק דבריו שכונתו היות שהאשה היתה יציר כפוי של הקב"ה, לא מלא לבבו להמרות דבריה, וזה שאמר האשה אשר נתת עמדי.

והנה באמת יש לחקור מדוע האשה מחוייבת לשמוע בקול בעלה, מה אולמא דאיש מאשה, ואם כי נאמר (בראשית ג, טז) 'והוא ימשל בך' עיין רש"י שם קאי על ענין אחר, ונראה ביישוב הדבר משום שהאשה פטורה מלימוד התורה כדאיתא בקדושין (כט, ב) ולמדתם את בניכם, ולא בנותיכם, ואיתא בפרקי אבות (ו, א), כל העוסק בתורה וגו' ונותנת לו מלכות וממשלה, ועבור זה האיש הלומד תורה הוא המושל, ומבואר המדרש, אילמלא למד אדה"ר תורה לא מת, שהיתה

דהנה אמר הנביא (ישעיה מה, ז), 'עושה שלום ובורא רע', היינו שאין דבר בעולם אשר לא נברא מיוצר בראשית, וכל מה שאנו רואין ממנהג בני אדם בכל עניניהם, כולם שרשם ועיקרם למעלה, ע"ד שאמר רב ששת (ברכות נה, א) 'מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא' ואף שהיה רב ששת סגי נהור, הכיר העגלה אשר המלך יושב בה, וכן הוא גם כן בענין זה אשר אנו רואים כי בני אדם מפזרין מאלה הדברים אשר יש להם הרבה מהם כמו מהכרזל, אשר מהנוגע לתועלת הבן אדם ממנו, הנה הוא שוה הרבה והרבה יותר מהזהב, ועם כל זה לא את הברזל רק את הזהב מקמציין ומשמרין בני אדם ככבת עינם, יען לא נמצא הרבה ממנו, וכן הוא בודאי בשמים ממעל, שהקב"ה מאהבתו לעם קרובו ברא הרבה והרבה מהברכות והטובות, ורק מעט בצמצום מהקללות ועונשים, וזה כונת חכו"ל באמרם הרחיק האף והחימה.

והנה אלהים ברא את העולם ישר, וזה דרך הטבע, אבל מה שהוא הפוך כבר יצא מדרך הטבע, והנה הוא ברור כי האדם יש לו לירא מדבר הרגיל, אבל אין לו לירא כלל מדבר אשר הוא רק בדרך האפשרי ורחוק מהמציאות, וזוה יאירו דברי המדרש, ופתח לה פתחא לפרשה זו של התוכחה שלא תפוג דעת הצבור, חשבתי דרכי היינו שיש לפני האדם שני דרכים דרך החיים והטוב והפוכו, ואשיבה רגלי אל עדותיך ואמר

הממשלה ראויה ליה, ולפיכך כתוב אם
בחקתי תלכו שתהיו עמלים בתורה.

יהי לבי תמים בחקך (תהלים קיט).
איתא במדרש שוחר טוב: אמר
ליה (רוד להקב"ה) קדירה שאכלתי בה
חולין לא אכלתי בה קדשים, למען שלא
אהיה מתבייש, לכך נאמר (תהלים קט)
ולבי חלל בקרבי, וכתוב יהי לבי תמים
בחקך.

שיהיה האדם כעמוד ברזל אשר לא ינוע
ולא יזוז אף זיו כל שהוא, ולא יהדר פני
גדול, וכן הורונו חכמינו ז"ל על הכתוב
(שמות כג, ב) 'לא תענה על ריב לנמות,
אחרי רבים להטות', ופירש רש"י שם:
אמור את המשפט כמו שהוא וקולר יהא
תלוי בצואר הרבים¹, אמנם כן, איש אשר
בכל העיניים מבטל דעתו מפני דעת
אחרים, הנה זה הוא לו לבושת ולכלימה,
יען מראה בעצמו שהנהו פתי המאמין לכל
דבר.

ואמרו חכמינו ז"ל בברכות (נו, ב) הרואה
קדירה בחלום יצפה לשלום,
ושמעתי בשם הגאון רב המדינה רבי
מרדכי בנעט זצ"ל שאמר שבאמת המים
והאש מתנגדים זה לזה, או האש מכלה
המים או המים מכבים את האש, וכאשר
יושמו המים בקדירה על האש או הקדירה
תעשה שלום ביניהם ולזה יצפה לשלום²,
ובזה יפורש המדרש הנ"ל שאמר דוד
קדירה שאכלתי בה חולין, היינו אופן

הנה אמרו חכו"ל (תענית כ, א) לעולם יהא
אדם רך כקנה ולא קשה כארו, ולא
נאמרו דברים אלה רק אם כבר יצאה
הבערת המחלוקה ללהב, שלא יהווק
כמחלוקה, אבל החכם עיניו בראשו וכאשר
אם יתווכח עם רעהו באיזה ענין לא יהיה
עומד על דעתו בכל עז, ויבטל דעתו בפני
דעת אחרים, אך כל זה רק בדברים שאינם
נוגעים לשמים, אבל אם הענין נוגע לאיזה
דבר שבקדושה או בענין תורני, מהחיוב

ה. ולא היה טועה שצריך לשמוע בקול אשתו.

ו. ואל תאמר מה בכך אם אדון את הדין לאמיתו, כיון שהם רבים ואני יחיד ולא ישמעו לי, אלא
עשה את שלך וקולר יהא תלוי בצואר הרבים (שפתי חכמים שם).

ז. 'ווארט' זה אמר רבינו מרדכי בנעט זצ"ל לפני הקיסר פראנץ יזעף השני. בעת ויכוח עם המשכילים
שדיברו סרה כנגד הש"ס ועל הישיבות בהם הוא נלמד, ובהשפעתם הוציא הקיסר גזירה לא להדפיס
את הש"ס ועל הבחורים הלומדים בישיבות צוה שעיקר לימודם יהיה בחכמות חיצוניות, ובחכמה
כבירה הוכיח רבי מרדכי בנעט לקיסר בראיות ברורות שחכמי התלמוד היו חכמים בכל מיני חכמות
שבעולם, וכל המקומות שבהן נגחו שונאי ישראל את התלמוד באר רבי מרדכי באר היטב, עד
שהשתנע הקיסר להפר את הגזירה, ונתן רשות להדפיס שוב את התלמוד (הקדמה לדרשות מהר"ם
בנעט).

שעמד יעקב אמר להם זה הוא ישראל עי"ש.

ויש להקשות למה לא אמר הקב"ה גם על אברהם שאוהב את שונאו שמצינו בעת שאמר לו הקב"ה (בראשית כב, ב) קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת, ולא ידע איזהו מהבנים אשר יקח, כי אהב את שניהם, אבל מיושב הדבר במה שכתבתי לעיל פ' וירא" כי אברהם בזמן שכבש את רחמיו מבן יחידו יצחק ורצה לשחוט אותו קנה לו שלימות חדשה היינו לשנוא את שונאי השם אף אם המה עצמו ובשרו, וכתבתי שם שזה כוונת הכתוב ויקח את האי"ל הוא ר"ת א'דם ישמעאל ל'זימ, ויעלהו לעולה היינו שזבח אהבתו להם שע"ז זכה לברכה 'וירש זרעך את שער אויביו' אף שהם בני אברהם עי"ש.

והנה המג"א מביא בהלכות ר"ה (סי' תקצ"א סק"ז) שאין לומר ועקידת יצחק לזרעו תזכור דאם כן גם עשו בכלל עיין שם, ומעתה מכואר הכתוב: וזכרתי את בריתי יעקב ובזכירתו לא יתערב זר כי היתה מטתו שלימה, ולא אמר זכירה ביצחק דמזה יהיה תביעה גם לעשו, אבל אפר האיל רואין אותו כאילו הוא אפרו היינו אפרו של יצחק, ועי"ז אדרבא שוב אין זכרון לעשו כיון שנדחה אז ע"י אברהם ושוב אינו חוזר ונראה, אעפ"י שיצחק אוהבו,

שנהגתי בעיני דעלמא כאילו היה לי לב חלוש ומפני דרכי שלום ביטלתי דעתי נגד דעת הרבים, לא אכלתי בה קדשים, כי בדברים שבקדושה היה לי לב ארי אשר לא יחת מפני כל, ומפני אהבת השלום לא ויתרתי אף דבר אחד שבקדושה למען לא אבוש ולא אכלם כדלעיל, לכך נאמר ולבי חלל בקרבי היינו בענינים של מה בכך, וכתוב יהי לבי תמים בחקך, בעיני תורה עמדתי על מקומי, ולא נשאתי פני איש.

וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור (כו, מב). עיין רש"י הגבי יצחק לא נאמר זכירה לפי שרואין כאילו אפרו צבור על המזבח עכ"ל, ואכתי קשה כיון דראיה מביאה לידי זכירה כמו שדרשו חכז"ל במנחות (מג, ב) וראיתם אותו וזכרתם, למה לא נאמר גם ביצחק זכירה, ואקדים מדרש פרשת קדושים (תנחומא סי' ב' ד"ה 'קדושים') שהמלאכים לאחר שנברא אדם הראשון שאלו זה הוא ישראל שמקלסין אותך בו, והשיב להם הקב"ה לא - כי גנב הוא, ושוב שאלו על נח והשיב להם לא - זה שכור הוא, ועל אברהם אמר להם שהוא גר, ועל יצחק אמר להם שהוא אוהב את שונאו, וכיון

ואמר הכתוב 'והארץ אזכור' כלומר מי היה מחבב את הארץ, והנה ישמעאל מעולם לא הראה אות אהבה לארץ הקודש, ועשו נאמר עליו (בראשית לו, ו) וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו ופירש רש"י שם שאמר שאין לו חלק בארץ, ולא בפריעת שמר חובט, וכל זאת יזכור לנו אלהינו, ובמהרה דידן ישיב את שבותינו אמן סלה.

ספר

תבואת גורן

חברו הרב הגאון הגדול המפורסם בגדולת תורתו צדקתו וענותנותו,
בן של קדושים כקש"ת

מו"ה חיים אהרן דוד דייטש זצוק"ל הי"ד

אב"ד ור"ס דק"ק באלאשא יארמאט יע"א

בן כקש"ת מו"ה יוסף ישראל דייטש זצוק"ל

בעל ס' בן גרני

בן הרב הגאון האמיתי שר התורה קדוש ישראל חומת אריאל בנש"ק כקש"ת

מו"ה אהרן דוד דייטש זצוק"ל

בעל ס' שו"ת גורן דוד אב"ד דק"ק באלאשא יארמאט

בן הגהה"צ מו"ה אברהם אהרן ז"ל

בן הגאון המקובל קדוש אלוק מו"ה יוסף דייטש ז"ל

בעל ספר דברי יוסף אב"ד דק"ק רוידיניטין,

ונכד הגאונים בעל אור לו בציון, ותשובת אור נעלם, בעל עטרת זקנים,

בעל צמח צדק, מהרל מפראג, מוגזע המלך דוד נעים זמירות ישראל.

נדפס לראשונה ע"ר פנחס קלמן הי"ו - שנת תש"כ

ועתה נדפס במהדורה חדשה ברוב פאר והדר

שנת תש"ע לפ"ק

©

כל הזכויות שמורות

בכל עניני הספר ניתן לפנות

בישראל:

ישעיה הרצוג

קרית מאור חיים - צה"ל 6

צפת. טל' 04-6974802

בארה"ב:

MORDECHAI SHNEIDER

6200 WALLIS AVE.

BALTIMORE MARYLAND

ZIP: 21215

TEL: 410 3581621

מכתב למו"ל מזהגה"צ מו"ה יוחנן סופר שליט"א

אב"ד ור"מ דק"ק ארלוא יצ"ו ראש ישיבת אהל שמעון בעיה"ק ירושלים תובב"א
תלמיד אהוב וחביב של כ"ק אדמו"ה הגה"ק זצוק"ל הי"ד

בס"ד ט"ו טבת תש"ד לפ"ק פעה"ק ירושלים תובב"א

רב הנא ורב חסדא יחולו על ראש אהובי ידנ"פ וכו' כמוה"ר פנחס שליט"א חתנא דבי
נשיאה כ"ק אדמו"ר הגה"ק מוה"ר חיים אהרן דוד זצוק"ל הי"ד אב"ד ור"מ דק"ק ב'
יארמאט יצ"ו.

ברב עונג וגיל לקחה אזני בשורה טובה תדשן עצם, על כי עלתה מחשבה טהורה בלב
טהור גברא פר"מ ידידי שיחי', להעלות על מזבח הדפוס אמרות ה' אמרות טהורות,
דבר תורת כ"ק אדמו"ר הגאון הצדיק המפורסם פאר ישראל בוצינא קדישא שלשלת היוחסין
מוה"ר חיים אהרן דוד דייטש זצוק"ל הי"ד אב"ד ור"מ דק"ק יארמאט, שהגלה עם הגולה
לעיר השריפה אוישוויץ, ושם עלה על המוקד יחד עם רוב בנין ורוב מנין אחב"י דמדינת
הגר, ה' ינקום דמם.

ואמינא לפעלא טבא יישר כחו וחילו לאורייתא על שהטיל משימה קדושה זו על שכמו
להזריח ע"פ תבל דברי אנגה המלאים יראת ה', ושנאמרו בקדושה וטהרה מפי
ממלל רכרכין, ולעשות בזה נחת רוח לנשמתו המהורה בהפצת מעיני חכמתו חוצה, ולהשקות
צאן קדשים מדליותיו למען ארחושי ירחשון שפתותיו, ושמו הגדול יקום לעם נולד לשם עולם.

ברם מה שביקש פר"מ ידידי יחי' להעלות לפניו ממה שראיתי בעיני הכהים ממדת צדקתו
ודרכיו בקודש - הקשה לשאול ממני, כי אף אמנם זכיתי להסתופף בצל קודש אדמו"ר
זצוק"ל בישיבתו הרמתה ולהתבשם מתורתו משך שלש שנים שלמות, ואף נתכבדתי ביקרתו
להיות סמוך על שולחנו זה השולחן אשר לפני ה' בימי שבת קודש - בכל זאת לא ארדיב
עוז בנפשי לצאת בקסת הסופר להראות צדיק מה פעל, כי אין בכחי להעריך את גדולת
אדם גדול כענקים אפילו מעט מזעיר, הן גדולתו בתורה בנגלה ובנסתר, והן צדקתו וענוותנותו
והתנהגותו בקדושה ובטהרה ומדותיו הנשגבות שהי' לפלא, ולא נתנו להערכה ע"י אדם
מועט לעולם פחות שבערכין.

אך זאת נפשי יודעת כי כל גדולי וצדיקי המדינה ענו אחריו מקודש מקודש. ודכירנא כד
צוה עלי כ"ק אדמו"ר הגאון זצ"ל לנסוע לישיבתו הרמתה ונימוקו עמו: שרצונו שאלמוד
אצל הרב מיארמוט, היות שהוא איש צדיק ונשגב.

והנני נותן הודי' להשי"ת שזכיתי להסתופף בצלו ולקבל תורה מפי הרב דומה למלאך ה'
צבאות בישיבתו הרמה, ולראות את עבודתו הגדולה בקדושה ובטהרה, וביותר הגדיל

לעשות ברעותו צאן קדשים תלמידי ישיבתו ובני קהלתו בחכמה ובתבונה עד להפליא, ובדבריו הק' המלאים זיו ומפיקים נוגה הלהיב לבותיהם לשקידת התורה ולהתנהגות בדרכי היראה השלימה והטהורה.

ודבר גדול עשה מע"כ ידידי נ"י לתאר את דרכי חייו של אדמו"ר זצ"ל שהיו מוקדשים כולם לתורה ועבודה וגמילת חסדים, להיות לכל תלמידיו ומוקיריו למאור עינים ומורה דרך לאמר כזה ראה וקדש לעלות מעלה מעלה על הסולם אשר לבית א-ל עולה.

וזכות אדמו"ר זצ"ל יעמוד לפר"מ חתנו כבנו נ"י להתברך בכל מילי דמיטב ויתענג על רב שלו' וישע רב

כנפשו הטהורה ונפש ידידו דושת"ה באה"ר
הק' יוחנן כה"ג מהר"ם סופר זצ"ל

ובהיותי בזה זכור אזכור את לרבות אחי הגדול הרב העלם הגדול בתורה וביראה ובמעשים טובים מוה"ר אברהם שמואל בנימין סופר זצ"ל, שיצק מים על ידי אדמו"ר זצוק"ל בשיבתו הרמה כשנתיים ימים, ונקטף באבו בעוה"ר ביום כ"ד טבת שנת תש"ח בן כ"ה שנים, ולמען יהיה למשמרת אעתיק הנה מכתב קודש אשר נתן לו כ"ק אדמו"ר זצ"ל כהסכמה על ספרו בכת"י שחיבר בבחורותו, וזה לשונו:

ב"ה אור ליום ו' עש"ק ותרא אותו כי טוב, הוא שב"ת לפ"ק פק"ק ב' יארמאט תע"א.

הן הראני הבחור כארוזים יניק וחכים מלא עתיק המופלא ומופלג חו"ש צנא מלא ספרא חריף ובקי בנש"ק מאד נעלה כש"ת הב' מו"ה אברהם שמואל בנימין סופר נ"י, בן ידיד ד' ואהוב נפשי הרב הגאון הגדול ציס"ע שר התורה ובוצינא דנהורא כקש"ת מו"ה משה סופר שליט"א ראב"ד בקה"י ערלוי יצ"ו, אשר אברך הלז כעת שוקד על דלתי בית מדרשנו פה בהתמדה נפלאה משים לילות כימים ולן בעומקה של הלכה - את קונטרסו קובץ בהיר פרי עשתונותיו אשר משמים קזכו ל" בחריפות ובקיאות והנה ציצים ופרחים ועטרות לתוה"ק בפילפול והלכה - כמה גדולים דברי חו"ל התורה מחזרת על אכסניא שלה, שלשלת זהב מאדירי תורה וענף ארוי הלבנון עץ עושה פרי הלולים, זכות אבותיו הקדושים מסייעתו ואף חכמתו עמדה לו ונתייבב חכמה לחכימא, את שאהבה נפשי ראיתי נצוצי אור אשר שפיר קחזו עיניו שייגע וטרח שקיל וטרי בהן, מים עמוקים ירד איש והעלה ב"ה מלא חפניים קמורת סמים דקה, ויה"ר שיפוצו מעיינותיו חוצה בעלותו על הר ה' ובמתי הצלחה בנוג"פ לתורה ועבודה לשם ולתהלה בישראל.

דברי חובבנו מוקירו ומברכו בברכו' הדיוט בלונ"ח
הק' חיים אהרן דוד דיימש
אב"ד דפה

ספר בראשית

בראשית

כך הוא, 'ויברא אלהים את האדם בצלמו', היינו כביכול בצורתנו. ועוד כוונתו, כי מדת הדין אשר בה נתכוון לברוא העולם, שיתף עמו גם הרחמים, והיינו 'בצלם אלהים ברא אותו', פירושו, אלהים ברא אותו בצלם, והוא בגמטריה ק"ם. וידוע ליודעים, כי פדיון נפש נעשה בק"ם פרוטות, נגד מספר ק"ם הכולל השמות הידועים של רחמים רבים, והוא על דרך שהשיבו חז"ל (סנהדרין צא, א), דלא הוה הוה, מה דהוה לא כל שכן², דהיינו אם מה דלא הוה, נוצר ונברא במספר צלם ק"ם, מה דהיה, אלא שנחלש ונחלה, לא כ"ש. וזה שאמר התנא רבי עקיבא באבות (פ"ג מ"ד) חביב אדם שנברא בצלם, חיבה יתירה נודעת

ווייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה וגו' (ב, ז). לא כמידת הדין בלבד יצרו, כי אם שיתף אף מידת הרחמים אצלו³. ועתה יוקשה, מה דכתיב למעלה מזה (א, כו) 'ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו', הלא אין כאן גם זכר ממידת הרחמים. אך גם יוקשה מאד, מדוע כפל הכתוב את לשונו 'ויברא אלהים את האדם בצלמו', וכתוב עוד פעם 'בצלם אלהים ברא אותו'.

ונראה עפ"י הידוע כי מספר ק"ם כולל שמות קדושים של 'רחמים' העולים למספר הזה. והנה 'צלם' בגמטריה ק"ם. ולפי"ז הכל נכון, כי כוונת הכתוב

א. נראה דרבינו למד זאת מדכתיב 'וייצר ה' אלוקים' דהיינו ששיתף מידת הרחמים למידת הדין. ועיין באור החיים הק' עה"פ (א, כו) 'ויאמר אלוקים נעשה אדם' וזה לשונו: עוד ירצה באומרו 'נעשה' בלשון רבים, כי מדותיו של הקב"ה רבים הם, י"ג מדות רחמים, ושם 'אלוקים' שהוא מדת הדין, הסכימו יחד לברוא אדם, והוא סוד אומרו 'וייצר ה' אלהים' וגו'.

ב. וז"ל הגמ': אמר ליה ההוא מינא לגביהא בן פסיסא, ווי לכון דאמריתון מיתי חיין [אוי לכם שאומרים אתם שהמתים יחיו], דחיין מיתי [אלו שחיים, מתים], דמיתי חיין [בלשון בתמיה, היתכן שיחיו המתים], אמר ליה [גביהא בן פסיסא], ווי לכון חייביא [אוי לכם רשעים] דאמריתון מיתי לא חיין [שאומרים אתם שהמתים לא יחיו], דלא הוו חיי [אותם שלא היו מעולם, נוצרים ונוולדים וחיים], דהוי חיי לא כ"ש [אותם שכבר היו חיים אלא שמתו, לא כל שכן שיקומו לתחייה].

אז אם יראה איש מבין ומשכיל את הכתוב, גם אם לא גילה הרופא את מחלת החולה, הוא מעצמו יבין מתוך מיני המרקחת מחלת החולה ומה שכוון. גם כאן כך הוא, בזה מודיענו הקב"ה תכלית האדם, למה הוא נברא, ומה הוא צריך לפעול בעודו בחיים. כי לא רק למען שיחיה ויאכל וישתה, דא"כ מדוע לו החלק האלהי שנפח באפו יותר משאר בעלי חיים, אלא עכשיו שנמע נשמתו בגופו, ידע שלהדביק את העולמות נברא האדם מהשמים והארץ. כי התורה מוצבת ארצה וראשה מגיע השמימה, כי בה מצוות גופניות, אולם בתוכן רוחניות. ונגד גוף המצוות, נברא גוף האדם מן האדמה, ונגד נשמת המצוות נפח רוח נשמת חיים באפיו.

תדשא הארץ דשא (א, יא). פליאה הובאה בלוקוט אליעזר, כשבא משה רבנו ע"ה וראה 'תדשא הארץ דשא', בכה וראה את החורבן, (עיין גם לעיל בספר הק' 'בן גרני' פרשת בראשית ד).

לו שנברא בצלם, שנאמר (ט, ו) 'בצלם אלהים עשה את האדם', והיינו מה שאמרנו, הביב אדם שלא נברא במדת הדין לחוד, כי אם נברא בצלם, וחיבה יתירה היא שנודעת לו שנברא בצלם, והוא ע"י שכתוב 'בצלם אלהים ברא אותו', לאחר שנודע להם, הם יכולים במספר הזה לפדות נפש בהמתקת הדינים. וזה מורה על חיבה יתירה, שלא די החיבה שבראנו בו, כי אם גם מודיע אותנו, למען דעת דרך החיים להלוך עליה ולהנצל ממות. ויבלע המות לנצח אמן, ויבוא לציון גואל להשיג חיים נצחיים.

וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים (ב, ז). מדוע השמיענו הכתוב ב' חלקיו אלה, הלא מ'החדש הזה לכם' היה לכתוב להתחיל, כמו שמביא רש"י בפסוק א', אלא 'כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים' (תהלים קיא, ו), אבל קושייתנו לא מיושבת.³ ויש להבין עפ"י משל: אם יכתוב רופא רפואה לחולה נגד מחלתו,

ג. דהנה הן בריאת האדם והן בריאת העולם כבר נכתבה בפסוקים 'בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ' (א, א), 'ויברא אלוקים את האדם בצלמו' (א, כז). ומקשה רבינו מה באה התורה ללמדנו שוב בבריאת האדם על ב' חלקיו, דהיינו החלק הגופני והחלק האלוקי.

ד. בד"ה 'תדשא הארץ דשא'. ושם מבאר המדרש ע"פ רש"י שכתב ש'דשא' הוא מלשון 'לבישת הארץ' כשהיא מתמלאת ומתכסית בדשאים. ועפ"י מבאר ה'בן גרני' דבכית משה הייתה מכיון שראה בפסוק זה רמז שלעתיד לבוא יגיע זמן שיהיו נביאי שקר שיסיתו את העם ע"י שיסתתרו ויתכסו תחת לבוש של נביאי ה' וכביכול נאמנים הם לה' ולתורתו, וכדכתיב (ירמיה ח, ט) 'מנביא ועד כהן כולו עושה שקר', וזהו כשבא משה וראה 'תדשא הארץ דשא' בכה וראה את החורבן. ועיין עוד בה'בן גרני' פרשת 'מקץ' בד"ה 'האיש אשר נמצא' וגו' השני, ביאור נוסף למדרש פליאה זה.

שמעוני בראשית ב, רמו כג), עפ"י חכמת התורה והרפואה, תשמיש במשורה מחזק הגוף ומרחיב המח וגם מסייעו לבוא לידי טהרה (עיין רמב"ם (הל' איסור"ב פכ"א הל' יא)), משא"כ המרבה בו נחלש ונחלה, נתעפש ושרוי במומאה תדירית. ומובן שהירא והשלם הוא מהכת הראשונה, והפושעים המה מהכת השניה, וזהו כוונת המדרש זכה (להיות חסיד) מעזרתו, לא זכה מנגדתו, ועפ"י מפורש גם הפסוק (הושע יד, י) 'כי ישרים דרכי ה', אשר ברא האשה, ונטע באדם טבע המיני, 'צדיקים ילכו בם' מבריאות, 'ופושעים יכשלו בם' מחולשה.

ויש לפרש על דרך הרמוז, לפי מה ששמעתי בשם אחד מהמחברים, דהני תרי תנאי, שמעון הצדיק ורשב"ג. שמעון הצדיק אומר (אבות א, ב) העולם עומד על תורה ועבודה וגמילות חסדים, ורשב"ג דאמר (אבות א, יח) העולם קיים על האמת, על הדין ועל השלום (עיין ברטנורה אבות פ"א מ"ח"ה), לא פליגי, דשמעון הצדיק איירי בזמן שבת המקדש קיים, ורשב"ג בזמן שביהמ"ק חרב. ולפי"ז יש לומר דשא ר"ת ד'ין ש'לום א'מת, ולכן בכה. (ממרן בעל בן גרני זצ"ל).

אעשה לו עזר כנגדו (ב, יח). זכה מעזרתו, לא זכה מנגדתו (ילקוט

לך לך

איך ראה לחשוד בזה את אברהם אבינו שעמד בעשר נסיונות. ואם פעם אחת שגה, איך שוב ישגה בזה, באמרו בן לאבימלך. וכן גם יצחק איך גם הוא לא עשה ח"ו נכון.

ולענ"ד נראה לפרש דברי הרמב"ן הנ"ל עפ"י דברי הרמב"ם הלכות

ויהי כבוא אברהם מצרימה וכו' עד סוף הפרק (יב, יד-ט). אמרתי להקשות על רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל, שכתב בנימוקי פרשת לך לך 'ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא את אשתו הצדקת במכשול ח"ו מפני פחדו שיהרגוהו. וכתב שע"ז נגזרה הגלות במצרים. והנה השיגו האברכנאל,

ה. דמיישב דלא פליגי, דשמעון הצדיק איירי על 'עמידת' העולם דהיינו שלולא ג' דברים אלו אין העולם עומד כלל, ורשב"ג איירי על 'קיום' העולם דהיינו ישובן של בני אדם בבין אדם לחבירו, כי זולת זה תימלא הארץ חמס וכו'.

לי אחותי היא והיא גם היא אמרה אחי הוא, וא"כ נפקעה האישות. ורש"י ז"ל הביא שם דרשת חכמים, 'והיא גם היא' דהיינו שומרי גמלים וחמורים, וידוע דבני ביתו של אברהם אבינו ע"ה רבים היו, וא"כ נתפרסם הדבר שפרשו זה מזה, וא"כ אינו מוזק מה שהיא בעולת בעל, וע"ז השיב לו השי"ת: אברהם אבינו נביא הוא, כלומר גוי אין לו קנין באשתו אלא כל זמן שרצו שניהם וכו', אבל אברהם אבינו ע"ה נביא הוא, א"כ יש לו קנין באשתו כישראל, שאינה יוצאת בלא גירושין בכתב".

ואם כי ידי מרתתות להקשות על רבנו הרמב"ן, מ"מ באתי לתרץ אבותינו הקדושים, שלא עברו חוק, ולא נעלם ממני פלוגתת הקדמונים אם היה לאבות דין ישראל, וכמו שהאריך בזה המשנה למלך בספרו 'פרשת דרכים', מ"מ יש לומר דאברהם אבינו ע"ה גופיה נסתפק בזה, וסבר דאם יש לו דין בן נת, א"כ אין כאן איסור. ואם כ"כ גדולה קדושתו שיהיה לו דין ישראל, באמת אין מעצור לה'

מלכים (פ"ט הל' ח), דבן נח אין להם גירושין בכתב, אלא כשיפרשו זה מזה פקעה האישות. וא"כ באמת אברהם אמר לה: "אמרי נא אחותי את", דהיינו שלא יתנהג עמה עוד כאישות אלא כדרך אח ואחות, וא"כ ממילא אין כאן אישות ואין כאן עוון אם נבעלת לפרעה. ואעפ"י שהרמב"ם כתב משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, נראה לענ"ד דאין כוונתו דוקא שתצא מביתו, אלא כוונתו שיפרשו מהאישות בפרהסיא, ושוב רשאית היא להשאר בביתו בתורת שפחה או קרובה. ודוגמא, דמי שיחד שפחה לעבדו, במשתפרע ראשה סגוי, והיינו שעבד אין לו בית. ונ"ל דהיינו טעמא שאמרו חז"ל (בראשית רבה, נב, ו) שאפילו עבדים וגמלים כולם אמרו שאחותו היא. ונראה לי שאברהם אבינו פרש בפניהם ונתפרסם להם שפקעה האישות, וא"כ אין כאן איסור.

ואפשר שזה שמען אבימלך דנאמר לו מהשי"ת (בראשית כ, ג) הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל, וטען אבימלך (שם כ, ה) הלא הוא אמר

1. סנהדרין נח, ב; ועיין ברש"י שם ד"ה 'משתפרע ראשה בשוק' וז"ל: שהיו רגילות אף הנכריות הנשואות שלא לצאת בראש פרוע.

2. פירוש: דהא הן העבד והן השפחה נשארים ברשות אדונם. וחזינן מהכא, דאין צריך אלא שיפרשו מהאישות בפרהסיא, אך עדיין יכולים לדור יחדיו.

ח. ועיין ב'משך חכמה' פרשת 'וירא' בד"ה 'ועתה', שמבאר כדברי רבינו את טענת אבימלך דאמר לו אברהם 'אחותי היא', וא"כ נפקעה האישות, וממשיך לבאר תשובת הקב"ה באופן אחר, והוא: שהקב"ה ענה לו, אברהם אבינו נביא הוא' וידע שתחזירנה לו, ועל כן לא פרש ממנה, וא"כ שוב הוי אשתו.

כספו' והוא יכול לגרשה בעל כרחה והיא אינה יכולה להפקיע את עצמה מבעלה, אבל בנכרית קי"ל דבין הוא או היא יכולין לפרוש זה מזה, ואימתי שתרצה, כשתלך ממנו נפקעת רשותו מעליה, עיין ברמב"ם הלכות מלכים (פ"ט הל' ח). א"כ בודאי לא שייך לומר בנכרית יד אשה כיד בעלה, כיון דהיא יכולה ובידה להפקיע עצמה ממנו. ולכן לא אמרינן בנכרית יד אשה כיד בעלה, ודברי מחצית השקל הנ"ל, צ"ע.

תן לי הנפש והרכש קח לך (יד, כא). תמוה, הציפות כל כך מהיבא תיתי, שיתן לו את הנפש אשר קנה בחרבו ובקשתו. וגם מה שאמר 'הרכוש קח לך', הוא דבר פשוט. אבל ראינו כזאת בכל יום, כי היצה"ר אומר לאדם, תן לי את נפשך והרכוש קח לך: אם אתה עושה את העבירה, תרויח על ידה הרבה. אבל אל תאמין לו, כי ר"ת ו'הרכוש ק'ח ל'ך, הוא קול בעלמא, וראה כי סופי תיבות של והרכוש ק'ח ל'ך הוא שבח את הקול מה שאמר לך, עיין מה שכתבתי אצל עפרון י"א, שהאות ו' מרמות על אומר ועושה, לכן כאן 'הרכש' חסר ו' שאיני מקיים את דבריו (מהגאון בעל בן גרני וצ"ל).

להושיע וגם כי יאמר 'אחותי היא', מכל מקום 'לא ינוח שבט הרשע' פרעה ואבימלך, 'על גורל הצדיקים' אשתו הצדקת.

ראיתי בספר מחצית השקל (פי' תמ"ח ס"ק ד') שכתב למכור את החמץ לנכרית שאין לה בעל, דהיא שפיר קנתה החמץ ע"י חצר דאשה שמטעם יד אתרכאי, והרי גם נכרית יש לה יד, אבל חצר דגברא מטעם שליחות איתרכאי, וכיון דאין שליחות לעכו"ם, הוא הדין דאין חצר לעכו"ם.

והנה הא דכתב, 'לנכרית שאין לה בעל', דאי יש לה בעל א"כ מה שקנתה אשה קנה בעלה, וא"כ אין לה חצר. ואני בעניות דעתי לא ידעתי מאין לו הא מילתא דגם בנכרית אמרינן 'מה שקנתה אשה קנה בעלה', דדבר זה אינו אלא מדרכנן, ומדאורייתא אפילו בישראלית מעשה ידיה שלה, אלא שהחכמים תקנו לו, או משום מזונות או משום איבה, אבל בנכרית למה להם לתקן על כך.

ועוד נראה לי דדוקא בישראל דהאשה היא קנין בעל ו'קנין כספו' אקרי, על כן בדין ראו חכמים לתקן 'כל מה שקנתה אשה קנה בעלה', שהרי היא 'קנין

מ. כך פסקו הרי"ף והרמב"ם ועיין במחנה אפרים הל' קנין חצר סי' א; דמוכיה דהראב"ד והטור סוברים דחצר דגברא נמי אתי מטעם יד.

י. כתובות נח, ב.

יא. בספר 'בן גרני' פרשת חיי שרה בד"ה ו'ישקול אברהם לעפרן'.

וִירָא

גם אם יוצרך לעקור את 'לבו' בשחטו והקריבו את בנו יחידו אשר אהבו והוא יצטרך להרגו בידו, ליטול נפשו ולשפוך את דמו, כמו שאמר הכתוב (דברים ו, ה) ואהבת את ה' אלהיך בכל 'לבבך' ובכל 'נפשך' ובכל 'מאדך'. והם יוצאי חלציו ידונו ק"ו בעצמם: אם אברהם אשר בן תרח היה ויכול להתגבר על עצמו, הם בני אברהם על אחת כמה וכמה, אך לפי"ז תיבת 'לך' הכתובה אצל הנסיונות לא תתפרש.

לבן נראה לי לדרוך על דרך חדשה. כי הנה איתא שאברהם אבינו הגיע ליחוד השם על פי חקירותיו, בבחנו את המעשים שנעשו ויעשו, וראה וחקר רוממות וגדלות הבורא ית"ש, והרגיש מאד שפלותו, עד שאמר (בראשית יח, כח) 'ואנכי עפר ואפר'. אך הרגשת אדון ומושל וידיעת שפלות עצמו, אינה גורמת בהכרח להתעוררות אהבה, כי רוב עבדים שונאים אדוניהם שנאה נמרצת, ויש הרבה בני

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם וגו' (כב, א). הקושיא עצומה, מדוע היה להקב"ה לנסות את אברהם, הלא הקב"ה יודע כל מחשבות אדם, הוא מביט לסוף דבר בקדמותו, והיה יודע הקב"ה אף קודם שניסה אותו, אם יעמוד בנסיון או לאו. ואם נאמר שהתכלית היתה להראות עד כמה מגעת האהבה ומסירת הנפש בפומבי, היה לאברהם אבינו לעקוד את יצחק.

והיה לנו לומר, כי הקב"ה כיוון בזה, שיצחק ידע עד כמה מגיעה העבודה י"ב, שלא די אם יעבוד האיש 'בנפשו' את האלהים במוסרו עצמו לידי נמרוד להשליכו לכבשן באור הכשדים, וגם אינו סגי לעבוד השם רק ב'נפשו' וב'מאודו', במחול אברהם את 'הרכוש העצום' עד אין לשער של המלכים, באמרו שלא יקח מחוט ועד שרוך נעל, שלא יאמר אנכי העשרתי את אברם ולא השם עשה חסד עמו"ג. כי אם גם ב'לבבו' מחוייבים לעבדו,

יב. לאו דוקא יצחק, וכונת רבינו דכל זרע אברהם לדורות הבאים, ילמדו עד היכן מגעת עבודת ה'.

יג. בראשית יד, כג: 'אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם', וכפירוש רש"י שם וז"ל: 'שהקב"ה הבטיחני לעשרני, שנאמר (בראשית יב, ב) 'ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה'.

ה' ושפלות עצמו אינה גורמת אהבה כ"כ עד שימסור את נפשו ואת כל הנוכרים. וכבר אמרו חז"ל 'אל תאמין בעצמך', והקב"ה ידע כל מה שהוא חושב, ונסהו בכל הנסיונות, למען הראות לו לאברהם, עד כמה מגעת אהבתו ומסירות נפשו, וגם ידע ע"י כך כמה חזקה אמונתו, כי בודאי כשיבוא לידי נסיון יעביר הכל במחשבתו האם אמת אמונתו עד שיקריב את הכל, וממילא יראה אברהם בעיני פקחא עוזו, ויכיר ידיעה גמורה הכל. וממילא לא שייך כאן מאמר חז"ל 'אל תאמין בעצמך' כי אמונה תקרא מה שאינו נכנס תחת ידיעה, והוא אברהם הלא עבר את גדר מאמין בעצמו והגיע כבר לכלל יודע. וזהו פירוש המלים 'לך לך', כי לא לי נצרך הנסיון כי אם 'לך', למען תכיר אתה עוזך, כדי שלא תפחד ולא תדאג מלילך בין העכו"ם.

ונאמר כי יצחק ויעקב ובניהם אחריהם לא הוצרכו גם להתנסות. כי הנה איתא בספרים שלכן אנו אומרים 'אלהינו ואלהי אבותינו' בכפילות, כי שתי בחינות הן בגדר המאמינים, הראשונים אשר המה תרו בחכמה והשיגו מקצת ידיעה עד שיאמרו 'אלהינו', ואחרים אשר לא השיגו בחכמתם מאומה, כי אם קבלתם מאביהם בידיהם, והם יאמרו 'אלהי אבותינו'. וכותבים, כי יש מעלה לזה ומעלה לזה.

אדם אשר אם הטיב אחד אתו, בכל זאת שונא מאד מטיבו. ואף אם לא ישנאהו כלבבו, מעט מועיר הוא שיאהוב רבו, ובפרט אהבה במסירת נפש. וגם חז"ל אמרו (אבות ב, ד) 'אל תאמין בעצמך', אף אם יכיר הכל, רוממות הבורא ושפלות עצמו, כי זה יכול להביאו גם להפכו כמו שהזכרתי.

והנה אמרו המפרשים, כי יש שני מיני צדיקים. יש צדיק, אשר הוא יושב באהלו ועוסק בתורה ואינו זו מד' אמות של הלכה. ויש אשר הוא תמיד הולך ושב נע ונד ממקום למקום, לתקן הנפשות ולקרבן אל יוצרן. והנה אברהם אבינו נצטווה מהקב"ה לעזוב את מקומו ולילך אנה ואנה, להודיע אחדותו ולפרסם אלהותו, כמו שכתוב (בראשית יב, ה) 'הנפש אשר עשו בחרן', היינו שגייר אנשים וקרבתם אל אמונתו. והנה מי שיושב באהלו אינו בא לידי נסיון, ואין לו לפחד, אך הצדיק 'הנע ונד', מי יודע אם לא ירצו להרגו בני דת אחרת, ואולי לא יוכל לעמוד בנסיון, ומי יודע אם לא ירצו ליטול ממונו או לשחדו, ויש שממונו חביב עליו מגופו, וג"כ אולי יתפסו את אשתו וירצו להרוג את בנו, וגם אם יעמוד בנסיונות הראשונים, באלו לא יוכל לעמוד, וגם להיפך. גם אברהם ידע כי ידיעת רוממות

יד. וכביאור רש"י שם על הפסוק 'הנפש אשר עשו בחרן' וז"ל: שהכניסן תחת כנפי השכינה, אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאלו עשאוהו ולכך כתיב 'הנפש אשר עשו'.

יסודות אמונתו. משא"כ בניו, אשר קבלו ממנו יסוד אשר לא ימוט לעולם, והוא 'הקבלה', להם לא היה צורך לדאוג, כי 'אל תאמין בעצמך', דייקא 'בעצמך', אך מי שיש לו ג"כ 'קבלה מאבותיו', כבר יצא מזה הגדר.

מעלה לזה, כי עזב כת העוורים. וחסרון, שאילו ידחו את ראייתם, ממילא נופלת אמונתם. ומעלה לזה, כי תמיד יחזיק בקבלתו, וחסרון, כי סוף סוף כעוור הוא. אך שני ענינים אלו יחדיו, מה טובים ומה נעימים הם לבעליהם. והנה אברהם אבינו שהיתה לו אמונה רק מה שהבין מעצמו, מבלי שיקבלנה מאבותיו, דאג, אולי ימוטו

חיי שרה

נתמשך עליו חוט של חסד, כפי שנאמר (בראשית יב, ב) 'והיה ברכה' הברכות מסורות בידך¹, ואמנם לאחר פטירת אברהם, כשיצחק היה הצדיק יסוד עולם והוא אחז במידה אחרת במידת 'הגבורה', לכן תלאה הקב"ה בגלגל החמה, דהיינו בשחר שולטת 'מדת הרחמים' ולערב 'מידת הדין'. וזה פירוש הכתוב לדעת רשב"י, 'וה' ברך את אברהם בכל' כברכה היותר גדולה, להטיב עם האנשים הצריכים חסדי השם, לפתוח להם שערי רחמים. ולי בנו ותלמידו הכותב, נראה להוסיף על דבריו לפי דרכו, כי בכל הוא ר"ת למפרע: 'לאמת ב'ל ב'רכותיו. (ממין הגה"ק בעל בן גרני זצ"ל).

וה' ברך את אברהם בכל (כד, א). ר' שמעון בר יוחאי אומר (תוספתא קדושין פ"ה, יד; בבא בתרא טו, ב) זו מרגלית טובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שכל הרואה אותה מיד נתרפא. משמת אברהם אבינו נטלה המקום ותלאה בגלגל חמה.

שמעתי מאמ"ו הגה"ק בעל גורן דוד זצ"ל פירוש מאמר זה, כי היות וצדיק יסוד עולם, א"כ המדה בה אוהו צדיק הדור ביתר שאת, היא המדה המושלת בימיו. והיות ואברהם אבינו אחז במדת החסד על הצד היותר אפשרי, לכן כל מי שבא בחברת אברהם, כל חולה שראה אותו מיד נתרפא מכל מכאוביו, כי

טו. וכלשון רש"י שם: 'והיה ברכה' הברכות נתונות בידך, עד עכשיו היו בידי ומעכשיו אתה תברך את אשר תחפרך.

ויצא

העקדה נשבע הקב"ה לאברהם (כב, יז) 'והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים'. למה נכפלה הברכה.

ונ"ל כי את שניהם צריכים לקיום העולם, הכוכבים, והחול (העפר). אך יש חילוק ביניהם. הכוכבים המאירים על האדמה, המה בגובה מרומים ונתפלא עליהם. ואילו החול (האדמה והעפר) אף שאין חיות זולתו ובהעדרו, עם כל זאת הוא למרמס. וזה נרמז בכפילות הלשון, בעת שיהיו זרע אברהם אוהבי המקום, ויזכו לשכון על אדמת הקדש בארץ ישראל שהיא גבוהה מכל הארצות, ואוירה זך מוזכך ומחכמת והתורה אור והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע, אז יהיה זרעו 'ככוכבי השמים'. אבל אם יחטאו ויתחייבו חובת גלות, שיפלו משמים לארץ, עכ"ז יהיו עכ"פ 'כעפר הארץ' אשר העולם צריך להם, 'וכחול הים' אשר כל גלי הים נשברים עליו, ככתוב (ירמיה ה, כב) 'אשר שמתי חול גבול לים'.

וזהו גם כאן פירוש הכתוב: 'והיה זרעך כעפר הארץ', דהיינו שתלך בגלות,

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה (כת, י). אין וי אלא לשון צער. ובשלמא צער ביציאתו, כפירוש רש"י יציאת צדיק מן העיר עושה רושם, יצא צדיק מן העיר פנה הודה פנה זיוה פנה הדרה. אלא כשבא לחרן אדרכא, הוא הודה הוא הדרה הוא זיוה. אלא נ"ל עפ"י דאיתא במסכת אבות (ו, ט) דאמר האי תנא: 'אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה'. וכדאמרינן שם באבות (א, ו) 'קנה לך חבר'. וכדכתבו הספרים מגודל החבריא, שראינו גם את הרשב"י קמהדר אחר חבריא, כדאיתא בפתחת הזוהר^ט 'והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע' (דניאל יב, ג), אלין ר' שמעון וחבריא י', כי גם המלאכים לא יקדשו שם כבוד מלכותו ביחיד, אלא 'וקרא זה אל זה ואמר' (ישעיה ג, ג). וזהו 'ויצא' לשון צער שעזב חברותו מבאר שבע, 'וילך' לשון צער אל מקום ריקון.

והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה ונברכו בך כל משפחות האדמה (כת, יד). אצל

מז. תיקוני הזוהר א, א.

יז. וז"ל הזוהר הק': פתח ואמר 'והמשכילים יזהירו כוהר הרקיע', 'והמשכילים' אלין רבי שמעון וחבריא, 'יזהירו' כד אתכנשו למעבד האי חבורא.

כי הנשמות היותר קדושות לא יבואו אלא מזיווג רחל, ולכן כאשר ראתה לאה כי ילדה את ראובן, בכורם של שבטי יה, וראתה אותו כי חלק אלוהי נשמתו, אמרה 'כי עתה יאהבני אישי'.

ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי וגו' ויאמר התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן (ל, א-ב). ונ"ל, כי רחל חשבה כי לזה ילדה לאה ולא היא, שמסרה סימניה ליעקב והכשילתו שבא על לאה ודעתו היתה על אשה אחרת, ולכן ביקשה ממנו "והוא השיב לה, הלא ידעת כי מידתי היא 'תפארת' ולא 'גבורה' ואינני מתנהג במידת הדין, ובודאי עשיתי מה שיכולתי והתפללתי בערך בעד מחילה וחנינה. וזהו: 'יחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים (היינו מדת הדין) אנכי אשר (באמת) מנע ממך פרי בטן'.

'ופרצת ימה קדמה וצפונה ונגבה' לארבע כנפות הארץ, עכ"ז 'ונברכו בך כל משפחות האדמה', כי יראו שהכל צריכים לך, ושהגך כמלה בין ע' זאבים, ולא יוכלו לך, כמו שהובטח אברהם 'וכחול אשר על שפת הים', כנ"ל.

וירא ה' כי שנאה לאה (כמ, לא). כתב בעל המורים לפי שחשדה יעקב שכמו שהפקירה עצמה לו, כך הפקירה עצמה לאחר, עיי"ש. ולי נראה עפ"י מה דאיתא בספרים הקדושים כי יש ב' מיני זיווגים דקדושה, יש זיווג רחל ויש זיווג לאה. וזיווג רחל הוא למעלה במעלה מזיווג לאה. וכתבו, כי בחול אין זיווג רחל, רק בשבתות ויו"ט, וגם אז רק אחרי חצות בלכר (כמ"ש האר"י ז"ל הובא במג"א סימן ר"מ). ונראה שלזה כיון הכתוב במה שנאמר (שם, יח) 'ויאהב יעקב את רחל', ובמה שכתוב עוד (שם, ל) 'ויאהב גם את רחל מלאה', כי נתכוין שכל זיווג לא יהיה אלא זיווג רחל, ולזה יתכן הלשון 'שנאה',

מקץ

ארץ מצרים (מא, מה). והדבר תמוה, איך תמליך אומה איש נכרי, בן גוי אחר, עליה. הלא פרעה ציווה (שם, מד) 'ובלעדיך לא

ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח ויתן לו את אסנת בת פומי פרע בהן און לאשה ויצא יוסף על

יח. ובוה מיישב רבינו הקושיא שנתקשה בו רש"י ועי' בשפתי חכמים, מדוע ביקשה זאת מיעקב. וכי לא ידעה דדבר זה תלוי אך ורק ברצון השם.

ובאשר מספרים שלרבי אלימלך זצוק"ל
 היתה אחות אחת, שהיתה רחמנא
 ליצלן חשוכת בנים, ובקשה מאת אחיה
 הקדוש שיתפלל עבורה. והבטיח לה
 שיתמלא בקשתה, אך בתנאי שתקרא בנה
 בשמו. ואחותו רעדה כשומעה זאת, על
 שהיתה מתיראת פן יפטר אז אחיה הקדוש,
 ושינתה ציוויו וקראה את בנה 'צבי
 אלימלך', אשר הוא היה האיש האלוהי
 הרבי ר' צבי אלימלך זצ"ל. וכאשר ראה
 אותו הקדוש ר' אלימלך זצוק"ל, אמר אל
 אחותו: דעי כי גדול יהיה, אך לא יזכה
 למדרגתו (של הרבי ר' אלימלך זצ"ל), באשר
 שינתה שמו.

ולזה כיון פרעה, שינה שמו להפכו. ולמען
 ישתקע אצלם נתן לו את אסנת בת
 פוטי פרע כהן און לאשה, שלא יקח אשה
 כשרה לעצמו שתוכל להחזיר לבבו לאיתנו
 הראשון. וסיפר הכתוב שבחו של יוסף,
 שלא הועילו אצלו כל אלה, הגם שקרא
 פרעה שם יוסף צפנת פענח, ונתן לו את
 אסנת בת פוטי פרע כהן און לאשה, עכ"ז
 'ויצא יוסף' ולא צפנת פענח שנשאר
 בצדקתו, 'על ארץ מצרים' שלא נשתעבד
 לדעות המצריות, אלא שמר את עצמו
 למעלה מהם.

ירים איש את ידו ורגלו בכל ארץ מצרים,
 ומסר את כל מצרים ליד עברי, אשר היה
 גם אז שנוא להם, כדכתיב (שם מג, לב) 'כי
 לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם
 כי תועבה היא למצרים'. אך נ"ל כי הנסיון
 והשכל מעידים כי מעם השנאה לבן אומה
 אחרת הוא, מפני שאיש זר יונק מהם ועולה
 על גביהם. אך שנאה זו קיימת רק כל זמן
 שהזר עומד בעצמותו ואינו בטל לגבם,
 אינו מתערב ומשתדך עמהם ודעותיו שונות
 מכל יתר העם ונימוסיו נימוסים אחרים.
 אבל אם יתבטל בהם, אזי אהוב הוא אצלם.
 כמו שדברו חמור ושכם אל עמם י"ב, וכן
 הכריחו אותנו צוררינו בגלותנו להמיר דתנו,
 ואז יקבלו אותנו ונהיה כאחד מהם.

כדי לשנות אדם צריך ג' ענינים, שישונה
 בחברותא, בביתו, ובו בעצמו. גם פרעה
 עשה כן עם יוסף. הכיר את גדולתו ורצה בו,
 נתנו על מצרים למשנה למלך וממילא יבוא
 בחבורת המלך השרים והכמרים וממילא
 יתנהג כמותם. לאשה נתן לו את אסנת בת
 פוטי פרע, וביתו זו אשתו, כי היא עקרת הבית
 והכל נעשה על פיה. וכדי לשנות אותו
 בעצמו, שינה את שמו, כי קריאת השם
 פועלת הרבה, כדאיתא במסכת ברכות (ו, ב)
 'מנין ששמה גורם, שנאמר (תהלים מו, ט) 'אשר
 שם שמות', אל תקרי שמות אלא שמות'.

י"ב. וכדכתיב (בראשית לד, כ) 'אך בָּזֹאת יָאֲתוּ לָנוּ הַאֲנָשִׁים לְשִׁבְתָּ אִתָּנוּ לְהִיּוֹת לָעַם אֶחָד בְּהֵמוֹל לָנוּ כֹּל זָכָר כְּאֲשֶׁר הֵם נְמוּלִים'.

ספר שמות

וארא

אומר הכתוב: 'ראה אנכי נותן' מהי, ולפניכם היום, כפי מה שאתם היום במדרגת האמונה והבטחון יכול להיות ברכה וקללה, 'את הברכה' תראו אם תשמעון את כל מצוות השם שתהיו יראי שמים ותדעו כי בנים אתם לה' אלהיכם וכרחם אב כל הבנים כן ה' מרחמכם, 'את הקללה' תראו אם לא תשמעון למצוות השם' ה"ו.

והנה משה רבינו ע"ה שב ממצרים ובא לפני השם ואמר לפניו (שמות ה, כב-כג) ה', למה הרעותה לעם הזה למה שלחתיני ומאז באתי אל פרעה וגו' הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך. הלא תחת הטובה, הרע בהחלט מעמדם. אך באמת לטוב עשה השם, כי באמת לא

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' (ו, ב-ג). ופירש רש"י: אל האבות. קשה להבין, הלא דיבור מורה על קשיות, ואמירה היא רכה¹, 'אלהים' דין וה' רחמים, ומה אם כן וידבר אלהים וכו', עם ויאמר אני ה'. ועוד, מה הוסיף רש"י בפירושו. ונראה עפ"י החסיד בחובת הלבבות, כי אין רעה מוחלטת ואין טובה מוחלטת, כי אם קיום המצוה הוא הטובה המוחלטת, ועשיית העבירה היא הרעה המוחלטת. וכמו שפירשתי² כוונת הפסוק (דברים יא, כו-כח) 'ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעון וגו' ואת הקללה אם לא תשמעון' וגו'. דהנה לא תצאנה מלפני השם הרעות, כל מה דעביד רחמנא לטב עביד. והנה

כא. עיין ברש"י עה"פ (שמות יט, ג) 'כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל' וז"ל: 'כה תאמר לבית יעקב' אלו הנשים תאמר להן בלשון רכה, 'ותגיד לבני ישראל' דברים הקשין כגדין (מכילתא). ועיין בגמ' מכות יא, א; ש'דיבור' לשון קשה הוא, מדכתיב (בראשית מב, ל) 'דיבר האיש אדני הארץ אתנו קשות'.

כב. בפרשת ראה בד"ה 'ראה אנכי נותן'.

כג. פירוש: מה, היינו אם תשאל מה אני נותן, על זה באה התשובה 'לפניכם היום' וכו'.

לא נודעתי להם (ו, ב-ג). פירש"י וארא אל אברהם וגו', אל האבות. ומקשין העולם, מה הוסיף רש"י בפירושו זה. ולי נראה שכעין תשובה היה דיבור זה למשה על אמרו להקב"ה (לעיל ה, כב-כג) 'למה הרעות לעם הזה וגו' ומאז באתי אל פרעה וגו', הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך'. על זה וידבר אלהים מידת הדין, אל משה ויאמר אליו אני ה', אשר ראית לרעה, טובה יהיה. אך הרבית לדבר, שאתה הרהרת אחרי מידותי, וכבר הודעתי לאברהם, יצחק ויעקב שישעבדו את בניהם, והיינו 'וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי', היינו במדת הדין, (כי שדי מורה אל הצמצום, שאמר לעולמו די"ה וכל צמצום הוא 'דין'י). ופירש רש"י אל האבות, אל אבות באתי, אשר רחמיהם גדולים על בניהם, ושמי ה', היינו במידת הרחמים, לא נודעתי להם, שלא קיימתי הבטחות ולא הרהרו אחרי, ואתה רק כאח להם (כמו שאמר משה רבינו ע"ה (שמות ה, יח) אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים) ותהרהר אחרי מידותי.

הושלם שיעור עבודתם במצרים, רק קושי השעבוד השלים את הזמן הקצוב. אכן, עכ"ז לא היה שלם לגמרי גם הקושי והיו נצרכים לעוד קשיים. לכן סיבב הקב"ה אותם, וזהו מה שכתוב (ו, א) 'עתה תראה', דלכאורה קשה, הלא לא השיבו הקב"ה למשה כלום על שאלתו. אבל לדברינו ניחא, כי לא היתה עדיין צרתם שלמה, לכך הוצרכו לסבול עוד, ועכשיו שהושלם קושי השעבוד, השיב הקב"ה: ויאמר ה' אל משה עתה תראה. דייקא 'עתה' אשר אעשה לפרעה כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו. הוצרכתי לכל זה, כי מידת הדין באמת לטובת הרחמים היא, וממה שנראה כרעה תצמח הטובה, כמו שהורע צריך להתעפש באדמה טרם יצמח, וכמו שהרופא יכאיב לחולה כדי לרפאות אותו. וזהו סמיכות הפרשיות: וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה', היינו הך, תכלית הדין שהביא רחמים י"ה.

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה'

כד. לכאורה לא מתורץ הקושיא על רש"י, דמה בא להוסיף באומרו 'אל האבות', ועיין בדיבור הבא די"ה 'וארא אל אברהם' דמיישב רבינו קושיא זו בטוב טעם.

כת. וכלשון הגמ' חגיגה יב, א: אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי, עד שגער בו הקדוש ברוך הוא והעמידו, שנאמר 'עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו' והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב 'אני אל שדי' אני הוא שאמרתי לעולם די.

כז. ועיין ברמח"ל בספרו 'אדיר במרום' בד"ה 'אמר ר' שמעון' וז"ל: והנה תראה שכל צמצום הוא דין, שהלא החסד מתפשט ומגיע לכל הנמצאים, אך ההתעלמות הוא דין.

שגירי אריות הן, לא נחשבו למאמינים, כי לא את האלהים הם יראים, אלא את האריות. וכן הירא מעוונות, את העונש הוא ירא ולא את האלהים, הירא את השם בהרגשת התרוממות, בשכלו הוא ירא, אולם הירא מהעונש, לכו מפרד, כעדות הנסיון אשר יש שנפחדו אנשים ח"ו פתאום ומתו כמה וכמה בשבץ לב ר"ל.

גם לפרעה לא היתה יראת הרוממות, כי הרי את עצמו החזיק לאלוה, כמו שאמר למשה ולאהרן (שמות ה, ב) מי ה' אשר אשמע בקולו. רק מהמכות היה ירא מחמת הפחד, אך השם הכביד לכו שלא ירגיש למכה ולא יפחד, כי אין מספיקין בידו לשוב, אך לא בלבד הקב"ה את שכלו, למען יוכל לשוב בראותו גדולת ורוממות הבורא. אך הוא עמד ברשעו ולא הכיר הרוממות, ואחרי אשר לא הרגיש בפחד ויראה, לא שב.

ואני אקשה את לב פרעה (י, ג) ויחזק לב פרעה (שם, יג) ויכבד לב פרעה (מ, ז). הקושיא חזקה היא, איך מנע הקב"ה את פרעה מלשוב. והתירוץ על זה מה שכותב הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ד, א-ו) כי יש עבירות שאין מספיקים ביד החוטא לעשות תשובה עליהן. גם פרעה שהעביד בפרך עם רב וציוה להשליך ילדים רכים שלא חטאו ושלא פשעו לתוך הנהר, ולכן לא הספיקו בידו לשוב. אך מניה וביה נדחה התירוץ, כי במקומו כתב הרמב"ם, כי אין משמעותו שאין ביכולתו לעשות תשובה, רק שאין מספיקין בידו, וא"כ הדרה קושיא לדוכתיה.

אך נ"ל ליישבו עפ"י מה שכתוב בספרים, כי שתי יראות יש, יראת הרוממות ויראת העונש. ולפי"ז נ"ל דמי שהגיע ליראת הרוממות נכלל בין המאמינים, אבל הירא מהעונש אינו מאמין, כי אם מפרד. וכפולוגתתם אצל הכותים^ב, לאומרים

בא

כוונת ה' בשלחו מכות אלו על מצרים, שיספרו מעשיו לבנים, נינים ונכדים, הרי להוציא את ישראל מעבדות כיון ה'. וא"כ 'למען הוציאכם מעבדות מצרים' היה ראוי

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי וגו' ולמען תספר באוני בנך ובן בנך וגו' וידעתם כי אני ה' (י, א-ב). קשה כברזל. האם היתה

כו. וז"ל הרמב"ם: כל אלו הדברים וכיוצא בהן, אף על פי שמעכבין את התשובה, אין מונעין אותה, אלא אם עשה אדם תשובה, הרי זה בעל תשובה ויש לו חלק לעולם הבא.

במדרגה ויקבלו חרות ודרור, שלא יהיו עוד כעבדים אלא כאדונים, ומה שהם עשו, יעשו גם הם מהיום והלאה. אך באמת שונא השם את אלו וענינים שונים לגמרי עלו במחשבת הבורא, להעמיס עול התורה ומצוות עליהם. וידע הבורא כי לא יקל עפ"י הטבע לקיים התורה לעם אשר ראה מעשי מצרים, כמו שבאמת צעקו במדבר (במדבר יא, ה) 'זכרנו את ההגה' וגו'. ועתה כוונת הפסוק כך: המכות האלו היו לא לבעבורכם בשורה ראשונה, רק 'ולמען תספר באזני בנך ובן בנך', אשר הם לא ראו מעשי מצרים, ויחשבו כי זהו החרות. אך אל תחשבו שא"כ אתם פטורים מכל וכל, לא, ולכן וידעתם כי אני ה'.

להיכתב. וגם, מדוע הקדים הסיפור לבניהם, לידיעת עצמם.

ונראה עפ"י המדרש (ילקוט שמעוני יד, רמז רלד) שאמרו מלאכי השרת הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי ע"ז. וגם ישראל ידעו זאת כי אין זכותם גדולה מזכות מצרים, ומה שלא שינו שמם, לשונם ומלבושם האם לזכות יחשב, הרי אין לזה שייכות לאמונתם, כי אם מעשי אבותיהם בידיהם. וא"כ תלו ישראל גאולתם בטובת השם, שכרחם אב על בנים רחמם, היינו שלא יכול לסבול אשר מצרים מכים ומעבידים אותם, והם בני חורין יושבים בתיאטראות, אוכלים ושותים מזמרים ומנגנים. אלא מהיום והלאה גם הם יעלו

בשלה

הכתוב שהגם שמאלו היו, לא הולכים דרך ארץ פלשתים היינו בין העכו"ם, כי קרוב הוא למומאת מצרים, שלא רצה להכשילם 'כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה וישבו מצרימה' ממש, כי אם 'ייסב אלהים את העם דרך המדבר' אשר לא נמצאים שם מכשולים 'דרך ים סוף', עפ"י (מיכה ג, יט) 'ותשליך במצולות ים כל המתאם'. וזהו טובת הבורא עלינו.

ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי

ויהי בשלח פרעה את העם (ג, יז). הספרים הקדושים כותבים, כי ס"א ג"כ אינו יונק מהעבירות, כי גם הוא נצרך למצוות וכשרואה שלא נשאר מה לינוק ממנו, הוא בעצמו מעוררו לעשות מצוה. וכשהאדם עושה איזו מצוה צריך להתבונן, למה הוא עושה אותה מצוה, האם ליתן כוח לס"א, או לשם ייחוד הקוב"ה ושכינתיה. כוונת הכתוב גם כן כך: 'ויהי בשלח פרעה את העם', וי מאד לאדם, אם כבר הס"א בעצמו שולחו. ובאמת גם ביציאת מצרים, 'העם' היינו הערב רב שעלה אתם גם מאלו היו. ועליהם קאמר

שסבלו ועבדו בשנים מעטות אלו, כמו ת' שנים, בדרך העולם.

אך ידוע, כי מה שלא נעשה עפ"י דרך הטבע לאט ובמתינות אלא במהירות שלא כטבע, רעוע הוא. כי פרחים אשר לא צמחו בגן ובפרדס, כי אם בבתי זכוכית, חלשים הם. וכן בכל דבר וגם כאן, שלא נשלם להם הזמן הקצוב, לא השתרשה בלבם ההכנעה כפי שצריך, עד שהוצרך הקב"ה לעשות נסים ונפלאות, כדי להשריש אמונה על ידי הכנעתם והרגש שפלותם לגבי עושה שמים וארץ, אשר עושה נפלאות בכל עת.

וגם קשה, למה הוצרך הקב"ה לשלוח פרעה, יוציאנו הקב"ה בכבודו ובעצמו, הן הדרך הזאת מראה ח"ו, שהקב"ה צריך הסכמת ורשיון פרעה, כאילו רצונו תלוי ברצון פרעה. אכן, לאחר שהקב"ה בעצמו פסק לאומה ההיא שיעבידו את ישראל ארבע מאות שנה, ורוצה להוציאם קודם הזמן, הוצרך עפ"י הדין לבקש ממנו שישלח הוא בעצמו את ישראל. וזהו שכתוב להלן שאמר פרעה לעמו: (יה, ה) 'מה זאת עשינו כי שילחנו את ישראל מעבדנו', דלכאורה קשה האם הם שלחו את ישראל. ולפי דברינו ניחא.

ועתה כוונת הכתובים כך: 'יהי', שהיה צער להקב"ה, 'בשלה פרעה את העם', היינו שהוצרך לכופ את פרעה שישלח הוא את העם, אחרי שלא הושלם השיעור הקצוב. ואחרי זה לא נכנעו ישראל לגמרי, ולכן 'לא נחם אלהים דרך ארץ

קרוב הוא, כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה. ויסב וגו' (יג, יז). רבו הדקדוקים מהו לשון הצער ד'יהי', הא שמחה היתה ביצאם ממצרים. ומה נתינת טעם יש כמה שנאמר 'כי קרוב הוא', על שלא נחם דרך ארץ פלשתים. וגם קשה, הרי הטעם האמיתי שלא נחם דרך ארץ פלשתים היה שרצה הקב"ה להטביע את צבא מצרים בים-סוף. וגם צריך ביאור, היאומן כי ישבו ישראל מצרימה, לאותה ארץ אשר לקתה בעבורם, בגופם ובממונם. וי"ל 'מה' לא תצא הרעות' כתיב (איכה ג, לח), והאיך מסר הקב"ה את ישראל לאומה אחרת ליסרם ולענותם, אך לא בעבור שנאתו אותם עשה הקב"ה כן, כי אם מאהבתו, כדי לעבדם שיוכשרו לקבל התורה וגם לקיימה. כי אומה אשר לא היה מעולם עול על צוארה, אינה יכולה להכניס פתאום צוארם תחת עול. ומפני שהקב"ה רצה להעמים עול עליהם, הוצרך לדוכם קודם במכתשת וליסרם בכור הברזל. ובידעו את טבע האדם, ידע כי ארבע מאות שנה נצרכות כדי לשבור את הטבע הקדמון ולחדש חדש, ובישר זאת מיד לאברהם אוהבו (בראשית טו, יג) 'גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה', כי לעבדות גדולה כזאת צריך מי אשר עדיין לא היה עליו עול, כדי שיוכשר לסבול ולא יבעוט מיד בעלות עליו העול. אמנם לא נשלם השיעור ורק מאתים ועשר שנה היו במצרים, כי הקושי של השעבוד השלים את השיעור. במקום שישעבדו בהם ארבע מאות שנה, כנהוג בשאר עבדים, העבידות בפרך עד

קרא פעם אחת את צורף הזוהב וצוה עליו לעשות דבר אשר יביט בו בעת צרתו ותסור ממנו עצבונו, וברוב עליו שמחתו תמעט השמחה. והצורף נודעו, כי לא ידע מה שיעשה. ובהליכתו מבית המלך בפנים עצובות, פגעו ילד יפה מראה ויפה תואר ושאלו על עצבותו, והוא לא השגיח בו עד שנפצר מהילד וסיפר לו מה שביקש המלך ממנו, והאיך לא ידאג אם איננו יודע מה המעשה אשר יעשה. וענה לו הילד: אל תהא זאת לדאגה לך. עשה טבעת ותחרוט בה התיבות 'גם זה יעבור'. וכן עשה. והביאו אל המלך דוד אשר תמה מאד על הריפותו. אך הצורף הודה על האמת, שילד אחד יפה תואר ומראה עוררו לכך. והמלך שאל על צורתו ונודה ששלמה היה אותו ילד. וכשצר היה לו לדוד וראה הטבעת וסר עצבונו. וכשהיה שמח הרבה והביט על אצבעו וראה את המלים החרותות בטבעת ושבת מגיל.

הימים הטובים כנויים בשם 'יום' והרעים ח'ו, בשם 'לילה'. מעתה כוננת הכתובים כך: אחרי שאין ישראל סובלים לא רוב טובה ולא רוב צער, לא ימיש עמוד הענן, המחשיך מעט, יומם, ועמוד האש המאיר בחושך, לילה, לפני העם. והאיך אפשר זאת, ש'לא ימיש מתוך האהל', שידמה העולם הזה לאוהל, אשר אינו קבוע כי אם עובר, ולא לבית שיהיה לפניו תמיד, כי גם זה עובר.

או יתכן כי 'ישראל' קרואים על אדמתם, ו'עם' בארץ לא להם, בגלותם מארץ

פלשתים' לארץ אבותם, אשר לפי הסברה הישרה היה לילך דרך שם 'כי קרוב הוא'. ומדוע לא, 'כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה', מלחמת היצר, אחרי שלא נכנע יצרם לגמרי, כמו שהיה נכנע לסוף ת' שנים, אילו הקב"ה בעצמו היה מוציאם ולא ע"י משה בשלוח פרעה, 'ושבו מצרימה', היינו למ"ט שערי טומאה. אלא שהוצרך הקב"ה עוד לקריעת ים סוף, להראותם נפלאות ולחזק אמונתם בה', בראותם את גדולת הקב"ה ואת שפלותם של אלהי מצרים. וזהו 'ויסב', לשון וי, לשון צער, ויסב אלהים. וזהו המשך הכתובים: 'יהי בשלח פרעה וגו' ויסב', שהוצרך להסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף, לקרוע בפניהם את הים ולהטביע בו את מעשי ידיו, כדי לחזק את אמונתם.

לא ימיש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה לפני העם (יג, כב). לא ימיש ב' במסורה, הכא, ואיך (שם לג, יא) 'לא ימיש מתוך האהל'. נראה עפ"י המדרש (ילקוט שמעוני רות, פ"א רמז תרא), אין ישראל סובלים לא רוב טובה ולא רוב צער. לא רוב טובה כמאמר הכתוב (דברים לב, טו) 'וישמן ישורון ויבעט וגו' ויטש אלוה עשהו'. ולא רוב צער שלא יאמרו ח'ו אין שלטון באבדון ויבואו ח'ו לידי כפירה. וכן איתא במסכת תענית (כג, א) שאין ישראל יכולין לעמוד ברוב טובה ומכל שכן ההיפך חלילה. עוד איתא במדרש, דוד המלך ע"ה

וגם למה לא מחתינהו בחדא מחתא. וגם למה הרישא בלשון יחיד 'וירא', והסיפא בלשון רבים 'ויראו'. לכן נראה עפ"י המפורסם, כי 'ישראל' ו'העם', לא כינוייהם של דבר אחד הם. בחירי העם, הגדולים שבהם, אנשי המעשה, בשם 'ישראל' הם קרואים, וההמון נקרא בשם 'העם'. אל השגת האמונה שתי דרכים: דרך היראה והפחד, ודרך ההתרוממות, כפלוגתת חז"ל (סנהדרין פה, ב) אם כותים גירי אריות הם או גירי אמת. כי אם יאמין איש בגלל פחדו, אינו מאמין אמיתי. אולם אם לא יראתו, כי אם הרגשת ההתרוממות מביאתו להאמין, זוהי אמונה אמיתית. מעתה נבין כוונת הכתוב, כי אחרי קריעת ים סוף הגיעו כולם לאמונה, אך באחת משתי הדרכים. מהם בהתבוננות בגדולת הבורא, וזהו דכתיב ברישא בלשון יחיד, כי יחידים היו, וירא ישראל את ה' הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ומהם, הרבים מחמת היראה, וזהו לשון רבים, ויראו העם את ה', ומחמת ב' דברים אלה, כולם, שתי הכתות יחד, 'ויאמינו בה' ובמשה עבדו'.

הרבה תמהתי, מדוע מזכירים תמיד ענין יציאת מצרים ורק לפעמים את הכניסה לארץ ישראל, והלא תכלית היציאה היא הכניסה ואין מצוה נחשבת אלא לאחר שנמרה וסוף מעשה במחשבה תחלה. ופירשתיו לעצמי, כי כאשר יכבוש גוי מדינה בחרב, איננו חידוש כל כך, אך לקיחת גוי מקרב גוי בלי כלי משחית לא היה מעולם. וגם שכניסתם לא התקיימה בידם, כי גלו מארץ ישראל, כמו שהקדים

אבותיהם. ומטבע המדוכים והמוכים כאשר מראים להם פנים שוחקות, מתחברים הם והיו לעם אחד, כפי שנעשה כבר עם כמה אומות. כמו הזבוב בחושך הלילה בראותו את אור הנר, פורח הוא לתוך השלהבת להתאחד עם האור ונשרף שם. ובראותם צרה, שהם נלקים ונבזים בה, גם כמה מהם מאבדים עצמם לדעת, או כופרים מהותם כמו הנתינים בימי יהושע. ואנחנו עם ה', גם כשהן הראו לנו סבר פנים יפות לא נכשלנו, וגם הצרות לא שכרו אותנו. והאיך היה זאת. והתירוץ הנגלה לנו, כי לימוד תורתנו הקדושה והעסוק במצוות עמדו לנו, כי גם בתוקף הגלות לא עזבנו את הלימודים והיה אור במושבותינו, אור התורה והמצוות. גם כאשר הראו פנים יפות לנו, ראינו את שפלות העמים, מידותיהם ודתיים כחשכת העבים, ואלו עמדו לנו. והנה פשוט המסורה, הן טובת העמים והן רעתם לא תזיק לישראל, כי 'לא ימוש עמוד הענן יומם', בראות טובם לנו, 'ועמוד האש לילה', בהרעותם לפני העם השרויים בגלות, אם 'לא ימוש מתוך האהל', מאהלה של תורה. כמו שכתוב ביעקב (בראשית כה, כו) 'יושב אהלים', ופירש רש"י ואיתא במדרשים, 'זה אהל שם ועבר'.

וירא ישראל את ה' הגדולה וגו'
ויראו העם וגו' ויאמינו בה' וגו'
(יד, לא). צריך ביאור מדוע חילק הכתוב הראיה ל'ישראל' והיראה ל'עם' ולא להיפך.

הקב"ה (שמות ג, יד) 'אהיה אשר אהיה' כִּי, משא"כ ביציאת מצרים כתוב 'לא תשוב שמה כל ימך'. ועוד שלא היה מקום לקבוע חג, כי הכיבוש לא הושלם עד ימות דוד, וגם לא הוזכר סוף הכיבוש בתורת משה.

ישוב מצאתי בספר ישמח משה שמביא בפרשת בהעלותך בשם החזן טוב, המקשה מדוע מזכירין בכל יום רק יציאת

מצרים, ולא שאר נסים. ותירץ: כי התורה היא יסוד הבריאה והקיום, וכלי אומנותו, וא"כ מאחר שניתנה לנו התורה, והתורה וכלי האומנות בידינו, אין פלא כ"כ שישתנה הטבע עבורינו, משא"כ יציאת מצרים, שלא היו בידינו תורה ומצוות, ואחת היתה ופירסמה הכתוב, ע"כ לפי"ז אין קושיא כלל.

תצוה

מיתת בני אהרן ליום הכיפורים, אלא כשם שיום כיפור מכפר כך גם מיתת צדיקים מכפרת⁵. לפעמים גורם עוון הדור שצריכים בשנה אחת לשתי כפרות, ובזאת האזהרה: תזהרו שלא תצטרכו לשתי כפרות, דהיינו 'כפרה זו לא תהיה אלא פעם אחת בשנה'. (מהגה"ק בעל בן גרני זצוק"ל).

וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה וכו' (ל, י). חז"ל אמרו במסכת שבועות (י, א) על פסוק זה: 'כפרה זו לא תהיה אלא פעם אחת בשנה'. והוא תמוה מהיכי תיתי שתהיה שתי פעמים או יותר, כיון שלא נכתב רק פעם אחת. ואפשר שיש כאן כוונה עמוקה, דבאמת אמרו חז"ל (מדרש רבה ויקרא כ, יב) מפני מה נסמכה

כמ. וכפירוש רש"י שם וז"ל: אהיה עמם בצרה זאת כאשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות (ברכות ט, ב).

ל. וז"ל המדרש: א"ר חייא בר אבא בא' בניסן מתו בניו של אהרן ולמה מזכיר מיתתן ביום הכפורים אלא מלמד שכשם שיום הכפורים מכפר כך מיתתן של צדיקים מכפרת.

ספר ויקרא

צו

כליל. משא"כ שאר עבירות, שנעשו גם בפועל, והוא בהתאווה תאוה, לא די אם ישרוף המזבח את קרבנו, אלא צריך להשאיר חלק מקרבנו^א.

זאת תורת העולה וגו' (ו, ב-ו). העולה היא כולה כליל, כי על המחשבה היא באה, על שחטא בהרהור, ולאחר שחטא רק בהרהור ואל הפועל לא הוציאו ולא נשאר רושמו ניכר בעולם, לכן כולו

שמיני

זו והלא כתבו הספרים הקדושים כי תקון הוא לבעלי חיים בעלותם לדרגת מדבר. אך צדיק וישר הוא ואין עמו עוול, בודאי יש מעוות שאי אפשר לתקן ואדרבא תשחית אוכליה, ואין הקב"ה מביא תקלה לידי הרוצים להיטהר, כי המטהר עצמו מלמטה מטהרין אותו מלמעלה ולא מניחים אותו להתגעל, ולכן באה הבהמה לידי גבילה ומריפה.

אך את זה לא תאכלו וגו' (יא, ד). טעם איסור אכילת גבילות ומריפות ג"ל, כי חז"ל אמרו (ברכות לג, ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. הכל ממנו יתברך, מה שנעשה כבר ומה שייעשה הכל מצווה ממנו כמאמרם (חולין ז, ב) אין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שמכריזין עליו מלמעלה. וכמו שאמרו חז"ל בשעירי יום הכיפורים אשר אחד עלה עליו הגורל לה' ואחד עלה עליו הגורל לעזאזל, למה זכה זה ומה חטא זה. וקשה מדוע נטרפה ונתגבלה

לא. נראה כונת רבינו בזה, דכמו שהחטא היה בפועל, כך גם מהקרבן צריך להשאיר חלק לאכילה בפועל וע"י כך יתוקן העוון.

אלא יחיה גם ברוחו. ומה אנחנו רואים, שגם ענין אכילתו משונה משאר כל החיות והבהמות. הן אוכלות את המאכלים כמות שהם, חי ובלא כל תיקון, ואילו האדם צריך 'לטבוח טבח והכין' ולבשל, כי לאחר שגופו מזוקק משלהן, גם מאכלו צריך תיקון. אך ישראל אשר 'יעקב בחר לו יה', ישראל לסגולתו' שאמר לנו ה' (שמות יב, ו) 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש', אשר אנו גבוהים משאר בני אדם, כי הם רק ברוחם חיים, ואנחנו גם בנשמותינו, לא מצא הקב"ה למספיק לציין אותנו רק בהכנה והבישול, אלא גם את המאכלים הוא בחר, הוא אשר ברא את הגוף והנשמה ומכיר טבעיהם, איזה מאכל טוב לעורר קדימת הנשמה ואיזה מהם מטמא. וציוה לנו תורת אכילה, להבדיל בין הטמא ובין הטהור. וזה שכתוב בתורה: 'לא יאכל, ואל תשקצו את נפשותיכם'.

על אברהם מעידים המדרשים, כי בדורו היה הוא הראשון אשר הכיר את הקב"ה מחקירתו. אך קשה האיך השיג שכלו את האין סוף, אשר לא יושג. אך חז"ל אמרו, כי אברהם הנהיג עצמו בכל מצוות התורה, כי מחקירתו השיג מה הם הדברים המועילים להשיג נקיות המביאה לטהרה וקדושה, ולאחר שעשה כך, זיכך גופו וממילא נטהרה נשמתו, עד שנשמתו באה למדרגת ההשגה.

וכל השרץ השרץ על הארץ שקץ הוא לא יאכל. אל תשקצו את נפשותיכם וגו' (יא, מא-מג). אילו אמר הכתוב לא תאכלו שקצים ודברים טמאים, למען לא תחלו במחלה, לא היתה קשה ההבנה. אך עתה יוקשה: מה ענין הדקים והמעיים אל הנפש. ונראה להסבירו עפ"י מה דאיתא בספרים, כי הנשמה תלויה בגוף, כנורא בשרגא, וכשם שאם השרגא נעשה מחלקים נקיים וטובים, אז השלהבת בהירה ומאירה יפה, ואם הוא נעשה מחלקים בלתי נקיים ורעים, אז השלהבת אפלה ושחורה, כך גם הנשמה. אם גופך אשר היא תלויה בו זך הוא ונקי, עומד מחלקים כשרים אשר התיר השם, אז גם הנשמה טהורה היא וקדושה. אבל אם הגוף ניזון במאכלות אסורות, שבאים בתוכו חלקים משחיתים ומואסים, אז גם הנשמה נטמאה ותשוקץ. כן אנו רואים אצל החיות, כמה שהמאכל פועל על טבע רוחם, כי החיות הרעות והטורפות כולן דורסות ואוכלות בשר, והתרבותיות אוכלות עשבים. הארי, הנמר והדוב לא יאכלו לעולם עשבים, והצאן והבקר לא יאכלו בשר. ועל האדם נאמר (תהילים ה, ז) 'כל שטה תחת רגליו'. האדם הוא למעלה מהם, כי בעת שעלה על דעת המקום לכרוא את האדם, לא רצה להרבות על הבהמות עוד מין אחד, כי גן הבהמות גדול גם בלעדיו. בריה עליונה חשב ה' לעשות, אשר לא יחיה כבהמות,

❁ תזריע ❁

בצער, אך מהצער תצמח שמחה גדולה ועצומה, בלי סוף ושיעור.

אִישׁ צְרוּעַ הוּא מָמָא הוּא וְגו' בְּרֵאשׁוֹ נִגְעוּ וְהִצְרֹעַ אֲשֶׁר בּוֹ הִנֵּגַע בְּגֵדוֹ יְהִי פְרוּמִים וְרֵאשׁוֹ יִהְיֶה פְרוּעַ וְעַל שֵׁפֶם יַעֲמָה וְטָמֵא וְטָמֵא יִקְרָא כָּל יָמֵי אֲשֶׁר הִנֵּגַע בּוֹ וְגו' בְּדָד יֵשֶׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשְׁבוֹ (יג, מד-מו). עַל שְׁסִיפֵר לְשׁוֹן הָרַע בֹּא לוֹ הִנֵּגַע^ל. וְעִנִּין הַלְשׁוֹן הָרַע מְפֹרֵשׁ בְּגָמ', לֹא דְמַשְׁקֵר, כִּי אִם הוֹלֵךְ רַכִּיל וּמַגְלָה סוּד, אֹמֵר הָאֱמֶת הוּא, אֲךָ לְאַחֵרִים לְבוֹ רַע וְרוּצָה הוּא בְּקִלּוֹן חֲבֵרוֹ, כִּי לֹא לְאַחֵרִים יִהְיֶה לוֹ לֹמֵר מָה שְׁאִמַּר אֲלֵא לְבַעֲלָיו, לְהוֹכִיחוֹ וּלְהוֹרֹת לוֹ דֶּרֶךְ. אֲךָ הוּא אֹמֵר בְּפִיו וּבְלִשְׁוֹנוֹ יִכּוֹב. וְגַם הוּא בְּעֲצָמוֹ מֵאֲמִין כִּי לְטוֹבָה הוּא מִתְכוּוֹן, לְהִרְחִיק בְּנֵי אָדָם מִמֶּנּוּ. לְצוּרֶךְ הַיֵּיטוֹב הוּא פּוֹעֵל, כְּדֵי שִׁדְעוּ בְּנֵי אָדָם לְהַזְהֵר מִמֶּנּוּ וּלְהִתְרַחֵק מֵהָאִישׁ הַהוּא. אֲךָ הַקַּב"ה יוֹדֵעַ מַחֲשֹׁבוֹת, מְכִיר מִצְפוּנֵי לֵב וּמְכֹהוּ בְּנֵגַע. לֹא מִפְּנֵי מִיעוּט חֲסָדֵי הַקַּב"ה לְבְנֵי הָאָדָם ח"ו, כִּי אִם רִשְׁעַת רִשְׁעֵי גֵרְמָה רַעָה לְעַצְמוֹ. וְאֹמֵר הַכְּתוּב: 'אִישׁ צְרוּעַ הוּא,'

אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ וְגו' (יב, ב). בְּמִדְרַשׁ 'לֹא נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ שֶׁל אִיּוֹב עַד שֶׁהִגִּיעַ לְפִרְשַׁת 'אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ'. וּלְכַאוּרָה סָגוּרָה וּמְסוּגֶרֶת הַבֵּנֶת הַמְדֻרֶשֶׁת, כִּי מָה עִנִּין זֶה לָזֶה. אֲךָ אֲפִשֶׁר לְפָרֵשׁ, (כִּי כָּל פְּמִטִּיא בִישִׁין חוּץ מִפְּמִטִּיא דְאֹרִייתָא). כּוֹנֵת הַמְדֻרֶשֶׁת כִּי: אִיּוֹב יָדַע שֶׁהִגִּיעַ לְשִׁלְמוֹת הָאֲנוּשִׁית, חֲכָם גְּדוֹל הָיָה וְעִשִׂיר עַד מְאוּד, בְּנִים וּבָנוֹת הָיוּ לוֹ, גְּדוֹל הָיָה מְכַל בְּנֵי קֶדֶם, וּפְתָאוּם נָפַל מְאִיגְרָא רְמָא לְבִירָא עִמִּיקְתָּא. רָאָה וְחָשַׁב, כִּי זֶהוּ הַגִּלְגַּל הַחֲזוּר בְּעוֹלָם, בְּאִשֶׁר הַיּוֹצֵר מִשְׁפִּיל גְּאִים וּמַגְבִּיָּה שְׁפִלִים, עֲשֵׂה גּוֹבָה אֲנוּשׁ, וְהוּא אַחֲרֵי שֶׁהִגְדִּילוֹ נָפַל, וְשׁוֹב לֹא תִהְיֶה לוֹ תְקוּמָה, וְנִטְרָף מִיִּסּוּרָיו, אֲבָדָה תְקוּוֹתוֹ וְדַעְתּוֹ, וְהָיָה מְדוּכָה וּמְצוּעֵר, וְלֹא נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ עַד שֶׁהִגִּיעַ לְפִרְשַׁת 'אִשָּׁה כִּי תִזְרִיעַ', הִינֵנוּ, שֶׁהִסְתַּכַּל בְּעִנִּין הַלֵּז, אִשָּׁה מְזוּרַעַת וְנִהְיִיתָ מְאֵד חֶלֶק ס' מִגֵּן עֲדוֹן^ל, 'וַיִּלְדָּה' בְּאִים לָהּ חֲבִלֵי לֵידָה, זִיעָה וְחוּלָה, צוּעֵקָתָה, מִתְמַרְמֶרֶת וּמִשְׁתַּנְּעֶת. מִהֵנָּתָה נִצְמָה לָהּ צַעַר עֲצוּב, נִפְלָה מְאִיגְרָא רְמָא לְבִירָא עִמִּיקְתָּא. אֲךָ לֹא בַחֲנִים נִצְמַעְרָה, זָכַר הַמְלִיטָה, בֶּן קִימָא, מַחִיָּה אֲבוֹתָיו, כִּי לֹא יִזְנַח הָאֵל לְנִצָּחַ. וְנִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ, הוּא שְׂרוּי כַּעַת בְּאֱמֶת

לב. ראה ברכות נ"ז ע"ב.

לג. ערכין טו, ב.

להחזירו למוטב. והעונש לא יתקיים, רק כל זמן שסיבת העונש קיימת, היינו רשעת האדם. סרה הסיבה, תסור גם התולדה. התמדת העונש מעידה על התמדת הסיבה. וזהו 'כל ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא'. ותחת אשר אמר, כי הוא קיים לצורך היישוב, לצורך בני אדם, הוא אחד מעמודיו והכלל צריך לו, ציוה הכתוב: 'בדד ישב מחוץ למחנה מושבו', להראותו כי גם בלי פעולותיו מתקיים היישוב. ולא עוד, אלא שהוא רק המותרות היה, ספחת, ולכן הסירוהו מחברת בני אדם.

כי 'טמא הוא' 'טמא יטמאנו הכהן' 'בראשו נגעו' (כמו לשון 'דמו בראשו'), הוא גורם לעצמו, טומאת נפשו גרמה לו. 'והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים', היינו שיסיר המסוה מעליו, יגלה לעצמו את גופו וגשמיותו לכל אדם, כי מגושם הוא. 'וראשו יהיה פרוע, ועל שפם יעטה', שלא ישנה עצמו בשום שינוי, כי אם יתגלה טבעו המקורי. 'וטמא טמא יקרא', תחת אשר קרא לחברו טמא, הוא טמא, אל תקרב אליו, אלא התרחק ממנו. יקרא הוא עתה על עצמו: 'טמא טמא', שיתרחקו ממנו בני אדם ולא יקרבו אליו. והקב"ה ח"ו לא מעניש כדי לענות, כי אם להטיבו,

אחרי

פניו תמיד'. בהקדמת ביאור מלת 'דרישה', והיא השגת הידיעה מדבר הנדרש. וביאור מלת 'בקשה' הוא, לקרב אלינו ולהכניס לרשותנו את הדבר המבוקש. והנה ביאור הכתוב: דרשו (השיגו ידיעת) ה', היינו מדת עצמיותו, 'ועזו' היינו מדת פעולותיו, להבין מהותו וכוחותיו, כדי 'בקשו פניו תמיד', להדביק ולהכניס יראתו ואהבתו בלבבכם.

והנה המצוה לחקור, היא ממנו יתעלה ולהבא, אבל על מה שהיה לפניו אסור לחקור, כי הוא יתעלה קדמון ולא היה מאומה מלפניו. אך רבים נפלו במבוכה וחקרו באיסור. והנני אומר, כי זה היה

וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבכם לפני ה' וימותו (ש, א). בעל חובת הלבבות (שער א' פ"ג) כותב, כי מידותיו של הקב"ה לשנים יחלקן, למידות עצמיות ולמידות פעוליות. העצמיות הן: שהוא יתעלה נמצא, שהוא קדמון ושהוא אחר. והפעוליות הן: שהוא גבור, חכם וכדומה. והנה מצוה רמיא עלינו להשיג את ידיעת המידות העצמיות והפעוליות, למען נדע מה הוא יתעלה, ולמען נכיר כוחו. וכל זאת, כדי שידעיות אלו יביאו אותנו לשמירת ועשיית רצונו, כאשר נדע רוממות עצמותו ומהות כוחותיו, שהכל ממנו. ובה פירשתי כונת הכתוב: (תהלים קד, ד) 'דרשו ה' ועזו בקשו

אל אהרן ואל יבוא בכל עת אל הקודש', היינו בעת שאין הנפש מופשטת מהגשמיות, לא יבוא להשיג אל הקדוש ברוך הוא 'מבית לפרוכת', היינו אל מקום המכוסה והוא 'אל פני הכפורת אשר על הארון', היינו אל השכינה. והוא 'ולא ימות', למען 'לא ימות', אם ישיג השגה ולא ירצה מוחו לנות, וירצה להבין גם מה שלפני השם. 'כי בענן אראה על הכפורת' וצונו להראות מכאן ולהבא, רק מלובש ומכוסה בענן, כדי שיצטרך השכל להתכונן קודם על הבורא יתעלה, קודם שיוכל לילך להלאה, למעלה הימנו, הבלתי אפשרי. ובהיותו מכוסה ממילא לא ישיגו גם ממנו יתעלה, וממילא לא יוכלו לבוא לחקור על לפניו.

בזאת יבוא אהרן אל הקודש, בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה (פז, ג). 'בפר בן בקר' היינו, כאשר יסיר וישחוט בהמיותו וישרפו שלא יוכל להכשל עוד. 'לחטאת', רמז על זכוך הגוף ו'לעולה' על זכוך המוח והשכל, כי העולה באה על ההרהורים.

הענין עם שני בני אהרן, שגם הם חשבו ורצו לחקור גם מה שהיה לפני הקב"ה ולא הסתפקו בחקירת ממנו ולהבא, ובאו לכך, ע"י שאין האדם מטבעו מסתפק במה שיש לו, יש לו מנה, רוצה מאתים וכן אם ידע מה, לא נח ואינו שוקט, כי אם חוקר ודורש מה למעלה הימנו. והנה המה השיגו קצת ממנו יתעלה, ובהיות שהקב"ה בלי תכלית, גם אשר יכונה בשם 'קצת ממנו', הוא בלי תכלית. ולפי"ז הגם שהם רק 'קצת ממנו' השיגו, זה הקצת היה גם בלי תכלית. ולאחר שבלי תכלית השיגו, חשבו שהבינו הכל. ואחרי שאין השכל עומד ונח, כי אם הולך וחושב וחוקר, התחילו לחקור גם למעלה ממנו יתעלה, הבלתי אפשרי. כי לפניו אין, ואין למעלה ממנו. ומתו בחטאם, אשר השגתם בכורא יתעלה, גרמה להם.

והנה פירוש הכתוב: 'וידבר ה' אחרי' (היינו אחרי שמתו בחטא קירוב עצמם אל ידיעת לפני ה') 'מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה'', שקרבו עצמם אל הכנת מה שהוא לפני ה', קודם אצלו בזמן, ובעילה, אשר קצת השגתם בה' גרמה זאת, לכן 'ויאמר ה' אל משה, דבר

קדושים

לאלוהי עליון. ונראה לי בביאורו, כי יש שני מיני עובדים. יש אשר כל כוונתם לשמים, עובדים את יוצרם בכל לבבם, נפשם ומאודם והוגים בתורת אל יומם

קדשים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם (יט, ב). הקושיא מפורסמת: האידך ציוה עלינו הכתוב 'קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם' כי האידך נדמה לאל ונערוך

מהארציות והגשמיות. וכוונת הכתוב לפי"ז:
'קדשים תהיו' חסר מעט ולא לגמרי בכל
וכל, קדש עצמך במותר לך ולא מהצריך
לך, 'כי קדוש' מלא לגמרי, 'אני ה' אלהיכם'
לכבד.

זוה כוונת דוד המלך ע"ה בתהלים (קטו,
מז) 'השמים שמים לה' והארץ נתן
לבני אדם', כי קשה לכאורה הכפילות
'השמים שמים' ושאר קושיות. אך רצונו
לומר 'השמים שמים' בלבד, רוחניות
שמימיות לחוד, לה', 'והארץ' מוסיף על
ענין ראשון, גם ארציות נצרכת 'לבני אדם',
כי אם יפרוש עצמו ממנה ח"ו ימות 'ולא
המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה' (שם,
יז), אלא 'ואנחנו' גם גופינו 'נברך יה מעתה
ועד עולם הללויה' (שם, יח).

ולילה, אך כדי לקיים את גופם, למען
לחזק כלי עבודתם גם אוכלים, שותים
וישנים כדי צרכם. אבל יש צדיקים אחרים,
אשר כל חייהם מסגפים את עצמם
בסיגופים מסיגופים שונים להחליש את
גופם. והחילוק ביניהם הוא (כי הרי אלו
מתכוונים לשם שמים וגם אלו), כי אנשי
הכת השניה, שהם חלשים, אינם נהנים
מהעולם הזה כחוש השערה והכל צפון
להם. אך לאחר שנחלש גופם, אולי ייקטפו
ח"ו בעודם באיבם, וגם לא יוכלו להשיב
אחרים, כי חלשים הם. משא"כ הראשונים,
גם כי נהנים מעט, אבל הנאתם זו אינה
עבור חומרם. ואיזה מהם הטוב, זאת מגלה
לנו כאן הכתוב. כי אם נתבונן נראה שתיבת
'קדשים' חסרה ו' ותיבת כי 'קדוש' אני
מלאה עם ו'. וידוע כי אין קדוש אלא
פרוש^ד, שפורש עצמו מהעולם הזה,

אמור

לאחר שבא להלן (פסוק י) הציזוי אל 'הכהן
הגדול מאחיו', נדע כי מקודם היה הציזוי
אל הכהנים ההדיוטים. וגם קשה מה הוא
'אמר' 'ואמרת'^ה.

ונבאר ראשון ראשון, כי הנה האבן עזרא
כתב, כי השם 'כהנים' אינו מורה

ויאמר ה' אל משה אמר אל הכהנים
בני אהרן ואמרת אליהם וגו'
(כא, א). שתי קושיות קשות בפסוק זה,
מה הכוונה בכפילות 'אמר אל הכהנים'
ואחרי כן עוד פעם 'בני אהרן', הלא לא
היו כהנים אחרים, רק בני אהרן, ואם
נאמר שלכהנים הדיוטים כיון הכתוב, הלא

לד. עיין רש"י בפרשתנו ד"ה 'קדשים תהיו'.

לה. וברש"י כתב וז"ל: 'אמור ואמרת' להזהיר גדולים על הקטנים.

בין למפרע, בין להבא, וגם ידוע שאנו דורשים הנסמך אל הסמוך לו, וכאן כתוב 'אמר אל הכהנים' היינו תיבת 'אמר' אצל 'הכהנים' כי אף בעתיד בזמן שאין בית המקדש קיים, מ"מ יהיה בחינת כהנים, כי לא ימוש התורה הזאת מישראל לעולם, ועל כן ל'כהנים' שייך הצינור אף לעתיד בלשון 'אמור' משא"כ 'בני אהרן' ממש, לא היו אלא בשעה שנאמרה פרשה זו, וע"ז שייך הלשון 'ואמרת'.

❁ בחוקותי ❁

אפילו ע"י יהודי שמות וכוונות מעולות גרידא, ומ"מ הם משתדלים לקיים המצווה גם בפועל שהוא במעשה, שהיא בחינה יותר נמוכה מבחינת מחשבה, מכיון שע"ז תושלם המצווה. וזהו הפירוש 'פוסעים בו פסיעה קטנה' ואינם מדלגים אל הכוונות הפנימיות לחוד, אלא 'סועדים בו לברך שלוש פעמים'. וידוע כי הליכה היא בחינת עליה ממדרגה למדרגה^ז. וזהו גם כוונת הכתוב 'אם בחקתי תלכו', היינו מעלה מעלה, ותשיגו הרבה, ועכ"ז 'את מצוותי' הפועליות 'תשמרו', 'ועשיתם אותם' לא רק במחשבה ובכוונה, אלא גם במעשה

רק על בני אהרן ממש, כי אם הוא שם כולל לשומרים משמרת ה' היודעים דעת ומלמדים את העם^ז (ועיין מה שהאריך בזה בתשובות מרן החתם סופר ז"ע או"ח סימן ר"ח ד"ה נחזור וכו'), והננו להקדים, כי ב' מיני לשונות יש המורות על העתיד, הא' היא הפשוטה, כגון 'אמור' והב' היא העבר המהופך לעתיד, כגון 'ואמרת', ופירשתי, כי החילוק בין ב' הלשונות האלו הוא, כי 'אמור' שייך רק מכאן ולהבא, אך 'ואמרת', אחרי שהוא עבר המהופך לעתיד, שייך ג"כ למפרע, רק שעתה יתגלה הצינור,

אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם ונתתי גשמיכם בעתם וגו' (כו, ג-ד). נ"ל עפ"י מה ששמעתי מאאמו"ר הגה"ק זצ"ל, לפרש מה דאיתא בזמירות של ליל שבת 'פוסעים בו פסיעה קטנה סועדים בו לברך שלוש פעמים', דלכאורה מה ענין הפסיעה אצל הג' סעודות. אלא, המצוות הן על ב' פנים: א' גוף המצווה הנעשות בפועל, והב', כוונתה, היינו פנימיות המצוות, והתכלית המכוונת במצוות ליחד ולקשר את העולמות העליונים והתחתונים. ולכאורה, הגדולים והקדושים היו יכולים לקשר וליחד

לו. וכדכתיב במלאכי (ב, ז): 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו'.

לו. דמלאך נקרא 'עומד' וכמ"ש 'ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה' (זכריה ג, ז), מה שאין כן אדם נקרא 'הולך', שילך תמיד ממדריגה למדריגה.

של מקום פ". ולפי"ז פירוש הכתוב הוא כך: 'אם בחקתי תלכו' דייקא 'בחוקותי' כאשר אנכי נתתים לכם ולא משובש ומקולקל, 'ומצוותי תשמרו' כמו שאנכי צויתכם, 'ועשיתם אתם' היינו שתעשו רצונו של מקום דייקא של מקום, אז 'ונתתי גשמיכם' שלכם וגו'.

אז יאמר עפ"י מה דאיתא בזהר (ח"ג עג, א) 'קוב"ה אורייתא וישראל חד הוא', וממילא מי שעוסק בתורה ומכניסה במוחו ובלבו, כאילו הכניס את הקב"ה בעצמו כביכול בקרבו, וכמאמר הגמ' בתענית (יא, ב) 'לעולם יראה האדם את עצמו כאילו קדוש שוכן במעיו' וכדכתיב (שמות כה, ח) 'ושכנתי בתוכם' פ"ג וכדאמרינן ב' ורחי עולם נטע בתוכנו, ולכן אמרו חכמי"ל (אבות פ"ג מ"ח) מי ששוכח דבר אחד מן התורה שלא לאונסו, חייב מיתה. כי הלא הוא כאילו דוחה הקב"ה מקרבו ע"י שכחתו. ועתה כוונת הכתוב כך: 'אם בחוקותי תלכו' כפירוש רש"י 'שתהיו עמלים בתורה', 'ואת מצוותי תשמרו', כפירוש הספרים 'שתשמרם, שלא תשכחם' פ"א,

שהיא בחינת גשמיית, אז 'ונתתי גשמיכם בעתם ועין השדה יתן פרו', כי אם אתם מקיימים בשלמותן את המצוות, בכונה ובגשמיית, אזי אתן לכם גם דברים גשמיים, שתוכלו לקיים גם בפועל.

או יאמר עפ"י מה שמספרים, כי איש פשוט אחד בא פעם אחת אל החתם סופר זצ"ל והשתכח מגודל צדקתו, שהוא קם בכל בוקר קודם עלות השחר ואומר 'חלק תהלים שלו' והחתם סופר ז"ל השתומם על אומרו 'תהלים שלו' ושאל אותו: 'תהלים שלך' אתה אומר, והשיב: כן הוא. וביקשו החתם סופר ז"ל שיאמר בפניו תהלים, והתחיל לומר תהלים, אך היה כל כך משובש, עד שהבטיחו הגאון: האמת אתך, תהלים שלך הוא, כי דוד המלך לא כך אמרו.

ואיתא בגמרא רפ"ו דברכות (לה, א) אמר הכתוב (תהילים כד, א) 'לה' הארץ ומלואה', ופסוק אחר (תהילים קטו, טז) 'והארץ נתן לבני אדם', אלא כאן בעושינן רצונו של מקום וכאן באין עושינן רצונו

לה. וז"ל הגמ': רבי לוי רמי, כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם, לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. ובהמשך הגמ' איתא: רבי חנינא בר פפא רמי, כתיב ולקחתי דגני בעתו וגו' וכתיב ואספת דגנך וגו', לא קשיא כאן בזמן שישראל עושינן רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושינן רצונו של מקום.

למ. עיין באלשיך הק' שם וז"ל: בשום לב אל אומרו 'ושכנתי בתוכם' ולא אמר 'בתוכי', והוא כי הנה שמעתי לומדים מכאן כי עיקר השראת שכונה באדם הוא מאומרו 'בתוכם'.

מ. בברכה אחרונה על התורה.

מא. עיין ברש"י עה"פ (דברים יב, כח) 'שְׁמֹר וְשָׁמַעְתָּ אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אֲנִי מְצַוְךָ וְז"ל:

כאילו נלקה. וזה 'אשרי הגבר תיסרנו יה' והיינו 'מתורתך תלמדנו' ע"י זה שילמד בתורה את ענין המלקות. וכן הוא באבות: 'אם למדת תורה הרבה', אף שלא עלה בידך לקיימה בפועל, עכ"ז 'נותנים לך שכר הרבה' כאילו עשית. וכוננת הכתוב לפי"ז 'אם בחוקותי תלכו' שתהא עמלים בתורה, 'ואת מצוותי תשמורו' כמו הספרים 'שלא תשכחו אותן', אזי 'ועשיתם אותם' לפי הב' בחינות.

ובזה תובן גם המשנה באבות (פ"ה מ"ד) שהקשו בה רבים, דתנן 'ארבע מדות בהולכי בית המדרש, הולך ואינו עושה, שכר הליכה בידו. עושה ואינו הולך, שכר מעשה בידו. הולך ועושה, חסיד. לא הולך ולא עושה, רשע'. דלכאורה קשה קושית הרבים: האך קא קרי להו התנא הולכי בית המדרש, הלא העושה ואינו הולך והאינו הולך ואינו עושה לא יכנסו בגדר הולכי בית המדרש.

אלא נראה בפירוש המשנה על דרך הכתוב (זכריה ג, ז) 'ואתן לך מהלכים בין העומדים האלה' כי האדם נקרא הולך, כי יכול להלוך ממדרגה למדרגה וכדאמר ר' פנחס בן יאיר (סוטה פ"ט מ"ו) 'זהירות מביאה לידי זריזות וכו' עד רוח הקודש'. ולפי"ז י"ל כי הליכה גשמית הולכים ארבעתם, וזהו 'ארבע מדות בהולכי בית

ממילא יבוא וישאר אורייתא דא קוב"ה, בקרבך, אז 'ועשיתם אותם' הקב"ה השוכן בך, יעזרך.

או עפ"י מה דאמרינן במסכת קידושין (מ, ב) גדול לימוד שמביא לידי מעשה והוא לפי ב' בחינות: האחד, לאחר שילמד ויבין הענינים על בודיים, וישיג דרך ישכון אור, ממילא ידע אנה ילך, כי הוא הושב שאינו עושה כל רע והוא חוטא משום שחושב כי זהו הטוב וכדאיתא ביערות דבש (ח"א דרוש א') שכל החטאים באים מחסרון ידיעת גדול הפגם ועוצם העונש שיענש, ממילא הלימוד מביאו לידי מעשה. והבחינה השניה על דרך שאמרו חז"ל (מנחות ק, א) 'מתוקה שנת העובד' (קהלת ה, יא)^כ, היינו בזמן הבית היינו מקריבים את קרבנותינו ועתה בגלות המרה אין לנו עולה אלא תורת העולה, ואין לנו חטאת אלא תורת החטאת כמו שאמר הכתוב (הושע יד, ג) 'ונשלמה פרים שפתנו', וזהו 'מתוקה שנת העובד' כי כמשנתו כאילו עובד עבודה.

ובפי' ששמעתי בשם אחד הגדולים, לפרש הכתוב (תהלים צד, יב) 'אשרי הגבר תיסרנו יה, ומתורתך תלמדנו', היינו, כי כמו לענין הקרבנות, הלומד תורת העולה הוא כאילו הקריב עולה, ממילא מי שהייב מלקות, ג"כ אם עוסק בתורת מלקות הוא

'שמור' זו משנה שאתה צריך לשמרה בכטנך שלא תשכח, כענין שנאמר (משלי כב, יח) 'כי נעים כי תשמרם בכטנך'.

מב. עיין שם בגמ' וברש"י ד"ה 'שנת העובד', דמבאר דקאי על העובד בעבודת הקרבנות.

המדרש', אלא הליכת ההולכים היינו
ההליכה הנזכרת ההליכה העילאה, בזה
כתבה המשנה שיעור: הולך ואינו עושה,
כי כל מגמתו לעלות מדרגות בלימוד
ובקדושה, אך במעשי המצוות אינו משתדל,
ולזה שכר הליכה בידו. והמידה האחרת
עושה ואינו הולך, עוסק במצוות ואינו
משתדל לעלות מעלה מעלה להגיע
השמימה, שכר מעשה בידו. וההולך ועושה,
שניהם יחד, חסיד. אבל האינו הולך ואינו
עושה, לא משתדל לעלות, וגם מתרשל
במצוות פעוליות, רשע.

נר זכרון

להאי גברא רבה הרבני התורני

מוהר"ר הרב יהודה צבי

גלאזנר ז"ל

חתן רבינו הק' בעל התבואת גורן זצוק"ל הי"ד

נלב"ע ח' אדר א' תשס"ה

ורעייתו הצ'

מרת דבורה ע"ה

בת רבינו הק' בעל התבואת גורן זצוק"ל הי"ד

נלב"ע כ"ג טבת תשס"ט

הונצח ע"י בניהם ר' משה ור' חיים אהרן דוד הי"ו

יהי רצון שיהיו מליצי יושר בעדם

נר זכרון

להאי גברא רבה הרבני התורני

מוהר"ר הרב יהושע דייטש ז"ל

חתן רבינו הק' בעל התבואת גורן זצוק"ל הי"ד
נלב"ע כ' אלול תשנ"ח

ורעייתו הצ'

מרת חי' שרה ע"ה

בת רבינו הק' בעל התבואת גורן זצוק"ל הי"ד
נלב"ע כ"ו טבת תשס"ה

הונצח ע"י בניהם

הרב חיים דוד והרב משה שמואל הי"ו

יהי רצון שיהיו מליצי יושר בעדם

מצבת זכרון

לזקננו

הרב מאיר צבי בן הרב יעקב ז"ל וייס

חתן רבינו התבואת גורן הי"ד

אשר כל ימיו היה זריז לכל דבר שבקדושה ולקביעת עיתים בתורה ותמיד השכים לפנות בוקר לעבודת בוראו, מסר נפשו לחינוך כל יוצ"ח בדרך זקננו הקדושים המסורה לנו מדור דור וזאת מתוך תבונה ובהארת פנים וזכה לראות פרי עמלו בחייו

זכותו יעמוד לנו ולכל יוצ"ח ובפרט לרעייתו זקנתנו

הצ' מרת חנה בריינדל תחי'

בת רבינו הק' רבי חיים אהרן דוד דייטש זצוק"ל הי"ד

בעל ה"תבואת גורן"

אשר עמדה לימינו תדיר במסירות נפלאה

יהי רצון שתתברך בכל מיילי דמיטב מתוך בריאות איתנה ושלמה ותזכה עוד רבות בשנים לרוות רוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח עד ביאת גואל צדק בב"א.

נלב"ע ביום כ"ט מר חשוון תשס"ב

ת.נ.צ.ב.ה.

בן יכבד אב

בהדרת ויראת הכבוד הנני לעלות נר זכרון לנשמתו הטהורה
של כבוד אבי מורי

הרב אשר בן הרב יהודה ז"ל

חתן הרב מאיר צבי וייס ז"ל

חתן רבינו הק' בעל התבואת גורן זצוק"ל הי"ד

ירא שמים וירא חטא וכל ימיו היו באמונה תמימה בבורא עולם
ובצדיקי הדור, עמל בתורה במתיקות נפלאה ותפלתו היתה כבן
המתחטא לפני אביו, קיים המצוות בשמחה ובגילה נו"נ באמונה
והיה מאיר פניו לכל אדם.

נלב"ע ביום ב' מר חשוון תשמ"ח

ת.נ.צ.ב.ה.

זכותו יעמוד לנו ולכל יוצ"ח ובפרט לרעייתו אמנו הצ' מרת שפרה
ליבא תחי' אשר עמדה לימינו במסי"נ לחינוך הילדים בדרך
אבותינו הקדושים יהי רצון שתתברך בכל מילי דמיטב מתוך
בריאות איתנה ושלמה ותזכה עוד רבות בשנים לרוות רוב נחת
דקדושה מכל יוצ"ח עד ביאת גואל צדק בב"א

זכרון עולם בהיכל ה'

לנפש טהורה ויקרה, מו"מ בתורה ויר"ש
ניק וחכים מלא עתיק
בעל מדות טובות וישרות, נדיב לב

אחינו הבה"ח מנחם אליהו

בן מו"ה אשר הרצוג ז"ל

נין לרבינו הק' רבי חיים אהרן דוד דייטש זצוק"ל הי"ד
בעל ה"תבואת גורן"

אשר הצטיין במידת הצנע לכת ואף מבני משפחתו וחבריו הקרובים
הצליח להסתיר את הליכותיו בקודש, אך אפילו מהמקצת שלא הצליח
להסתיר, קמה וניצבה דמותו כמתמיד ושקדן עצום, עמקן נפלא ובעל
לב מבין בתוה"ק, ועל כולנה יראתו הקודמת לחכמתו ונשא חן בעיני כל
רואיו, במצות כיבוד אם הקפיד ביותר, אל ההרים נשא את עיניו והיה
הוגה ועמל בדברי תורתם של זקניו הקדושים ודבריהם היו נר לרגליו
כל ימי חייו

זכרו לא ימיש מאתנו כל הימים עדי נזכה לקול הקב"ה
"הקיצו ורגנו שוכני עפר"

נלב"ע ערש"ק כ"א מנחם אב תשנ"ד,
והובא לקבורה בסמוך ממש לכניסת השבת
ח"י שנים מיום ליום מכניסתו בבריתו של אאע"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

נר זכרון

לאשה החשובה

מרת טויבא טובה לויין ע"ה

בת הרב מאיר צבי וייס ז"ל

נכדת רבינו התבואת גורן זצוק"ל הי"ד

אשר תמיד ראתה את עצמה חוליה בשרשרת הדורות
להעברת מורשת בית אביה וזקניה אל הדורות הבאים
ואורם הגדול האיר לה את הדרך אשר הלכה בה.

נלב"ע ביום ז' כסליו תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

נר זכרון

לנפש טהורה ויקרה

הבחור החשוב 'וסף ישראל' ז"ל

בן יבלט"א ר' משה שמואל ני"ו דייטש

נין ונכד לרבינו הק' בעל התבואת גורן זצוק"ל הי"ד
ונשא את שמו של רבינו הק' בעל ה"בן גרני" זצוק"ל

התייגע בלימוד ובהבנת התורה והתחזק באמונה ובבטחון אף שסבל
ממחלה קשה קיבל עליו את הדין בעוז ובגבורה, שמחת החיים לא
משה ממונו בכל עת ועונה, רב חשקו ושאיפתו להיטיב לזולת, אהוב
לכל מכיריו ולכל אדם האיר פניו

נלב"ע בשם טוב בשמונה עשר לחייו ביום כ"ג מר חשוון תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י הוריו ומשפחתו

יהי רצון שיהיה מליץ יושר בעדם

זכרון קדושים בהיכל ה'

נר זכרון למשפחת ברנפלד

ר' אשר בן משה הי"ד

אשתו מרת חיה מרים ע"ה בת ר' אברהם שמואל מילר ז"ל
בניהם: ר' אברהם שמואל ז"ל, ר' יוסף הי"ד, ר' אהרן ומשפ' הי"ד, הבהור יונה צבי הי"ד
בנותיהם: מרת גיטל ומשפ' הי"ד, מרת אסתר ע"ה אשת ר' יהודה הרצוג ז"ל, מרת חנה
שרה ע"ה אשת ר' דניאל סנזו הי"ד (בזו"ר אשת ר' מנשה ציפר ז"ל)

נר זכרון למשפחת סנזו (שטירהיים)

ר' דניאל בן חנה הי"ד ומשה יהודה ז"ל

אשתו מרת חנה שרה ז"ל בת ר' אשר ברנפלד הי"ד

אביו ר' משה יהודה שטירהיים בן מתתיהו ז"ל

אמו מרת חנה שטירהיים הי"ד בת גענענדעל נטי ודוד אנגל ז"ל

אחותו מרת חיה אסתר הירש הי"ד, בעלה ר' עמרם הירש הי"ד, בתם מרים הי"ד

אחיו ר' יעקב דב בן משה יהודה ז"ל, אשתו מרת רחל בת פייגה ודוד מרטון ז"ל

דודו ר' שמואל אנגל הי"ד בן דוד ז"ל, אשתו - (בזו"ר) אוטיל מטיילדה ע"ה לבית טוביאס

ופאני שליזנגר ז"ל, (בזו"ש) מרגיט הי"ד בת פרניץ ורינה גוטמן ז"ל

נר זכרון למשפחת ציפר (אדולף)

ר' אברהם צבי הי"ד

אשתו מרת רגינה ז"ל לבית קראוס

ביניהם: ר' זולטן ז"ל, ר' מנחם ז"ל ואשתו מרת רחל ז"ל, ר' מנשה ז"ל ואשתו (בזו"ר) מרת

אירן הי"ד לבית שטיינר ובנו הבהור שלמה הי"ד ובנותיהם גיטל ורבקה הי"ד, ואשתו

(בזו"ש) מרת חנה שרה ז"ל בת ר' אשר ברנפלד הי"ד

בנותיהם: מרת מחלה ומרת רבקה ומרת גיטל ומרת חיה הי"ד

הונצה ע"י בנם ונכדם

ר' מתתיהו (סנזו - ציפר) ספיר ורעייתו

גבעת שמואל